

PEYGAMBERİMİZ'İN ŞEMÂİLİ

Prof. Dr. Ali Y A R D I M

(1939 - 02.01.2006)

*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadîs Anabilim Dalı Başkanlarından*

DOKUZUNCU BASKI

İSTANBUL - 2011

İthâf: Bu eserimi, yetişmemde büyük katkısı olan
rahmetli Halam **Emine YÖRÜK** (1895-1979)'ün
azîz hâtrısına ithâf ediyorum.

ÖNSÖZ

İnsanlar arasından birisini seçip onlara peygamber olarak gönderme, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen bir âdetidir. Bu, 11 ilk insan topluluklarından başlayıp mîlâdî 610 yılına kadar devâm edegelen ilâhî bir uygulamadır. Böylece insanlığa peygamber gönderme işi, son peygamber olan ve Âhir Zaman Peygamberi diye tanınan **Muhammed Aleyhisselâm**'a kadar sürdürülmüştür.

Hiç bir peygamberin peygamber olması bakımından birbirinden farkı yoksa da, *Son Peygamber*, diğerlerinden ayrı bir takım özelliklerle donatılmıştır. Bunu *Kur'ân*'ın kendi ifâdesiyle söylemek gerekirse, **“peygamberler arasında t e f r î k (ayırım) yok, ancak t a f d î l (üstün tutma) vardır”** şeklinde ifâde etmek mümkündür. Nitekim Hazreti Peygamber'in kendisi de, **“Bana, benden önceki hiçbir kimseye verilmemiş bulunan beş şey verildi”** buyurarak bu durumu belirtmiştir (*Buhârî*, I, 86).

Artık bir daha peygamber gönderilmeyecek olması, bundan böyle insanlığın peygambere ihtiyâcı kalmadığı anlamına gelmemektedir. Diğer peygamberlerden farklı olarak, Son Peygamber hayatta iken, bir yandan *İlâhî Kitâb*'ı oluşturan vahiylerin y a z ı ve e z b e r yoluyla kâime altına alınmasıyla, bir yandan da Hazreti Peygamber'in her söz ve davranışının muhafazası yolunda âzamî titizliğin gösterilmesiyle, insanlığın **peygambersiz** geçen günlerini **peygamberli** kılmanın zemîni hazırlanmış olmaktadır. K i t a p ve S ü n n e t diye adlandırılan bu iki mîras, insanlığa yeterli mânevî sermayeyi te'mîn edebilecek durumdadır. Sonraki devirlerde, artık peygambere değil -kâmil mânâda- âlim ve ârife ihtiyaç duyulmaktadır.

Hazreti Peygamber'in bu devamlılık arzeden konumu dolayısıyla ki, hemen, a s h â b denen birinci nesilden itibaren O'na karşı gerekli ihtimam gösterilmiş ve Zât-ı Risâlet'le ilgili her çeşit bilgi, bir sonraki nesile aktarılmaya ve mümkün mertebe yazıya geçirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple, müslümanların y a z ı ile ünsiyetleri *Asr-ı Saâdet*'te başlamış ve şifâhîlikten kitâbîliğe geçiş olabildiğince hızlandırılmıştır. Bu, sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecinin hızlanması durumunu, diğer dînlerin ve İslâm'ın çağdaşı kültürlerin gelişme süreçlerinde görmek mümkün değildir. Bunda, müslümanları ilme ve öğrenmeye teşvik eden âyetlerin ve hadislerin de ayrıca büyük rolü olmuştur.

İnsanlığın bütün kesimlerini tek başına temsil eden Peygamber Efen-

dimiz, değişik yönleri ile ayrı ayrı işlenip kitaplaştırılmıştır. Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi ile şehîdlerin kanının aynı terâzide tartılacağını ve mürekkebin kandan daha üstün tutulacağını haber veren Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'i çok iyi yorumlayan klâsik İslâm âlimleri, yazmayı en büyük ibâdet kabûl etmişlerdir. Bu cümleden olarak da, Peygamber-i Ekber uğrunda çok mürekkep harcamışlar ve pek çok yazılı eser bırakmışlardır.

Peygamber Efendimiz'in ön plâna çıkarılması gereken yönlerinden birisi de O'nun b e ş e r î yönüdür. Zîrâ O, ancak bu yönüyle diğer insanlara ö r n e k olmaktadır. Sıradan bir müslümanın günlük hayâtında ve ömür boyu yaşayışında Hazreti Peygamber'e uymaya çalıştığı hususlar vardır: Yeme içme, oturup kalkma, yatıp uyuma, gülüp ağlama, sevinip üzülme... âdâbı ve insanca davranış üslûbu denilebilecek bilcümle a h l â k kuralları, bu beşerî hayâtın unsurlarını oluşturmaktadır. İşte Peygamber Efendimiz'in bu yönünü sistemleştiren İslâm âlimleri, "*Şemâil*" adı altında bir ilim dalı geliştirmişlerdir. Elinizdeki bu çalışma da Peygamber Efendimiz'in bu b e ş e r î yönünü ele alıp işlemektedir.

Yaklaşık bir asırdan fazla bir zamandır kendi devrinin ifâde, üslûp ve metoduyla *Peygamberimiz'in Şemâili*'nin yeniden ele alınmamış olması, büyük bir kültür boşluğu ortaya çıkarmıştır. Bizi seneler önce böyle bir çalışmaya yönelten bu boşluk, bir kişinin gayreti ve bir tek kitabın gücü ile doldurulamayacak kadar geniştir. Kitap, 55 bölümden meydana gelmekte ise de, *Peygamberimiz'in Şemâili* meselesi, daha pek çok bahis ilâvesine elverişlidir. Eserin her bölümü, müstakil bir bahis gibi ele alınıp yazılmıştır. Şâyet bölümler arası bir bağlantı varsa, böyle durumlarda, gerekli atıflar yapılarak okuyucu bilgilendirilmiştir. Her bölümün ayrı bir birim oluşturması ve bölümler arası irtibatın kurulmasıyla okuma kolaylığı ve anlama rahatlığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmaya, yüksek okul hocalığının sekizinci yılında 6 Eylül 1975'de başlamıştım. Burada, her şeyden önce, bir "*aciz îtirâfı*"nda bulunmam gerekecektir. Bütün ön hazırlıkların tamamlanmasından sonra, kendime bir yıl normal süre, altı ay da ek süre takdir ederek, çalışmanın en geç bir buçuk yılda sonuçlanabileceği tahmininde bulunmuştum. Neticede, yirmi ikinci yılın başlarında bu son şeklini almış oldu.

XVI. yüzyıl İslâm âlimlerinden **İbn Hacer el-Heytemî** (ö: 973/1565), *Tirmizi'nin Şemâil'i* üzerine yazdığı "*Eşref'ül-Vesâil ilâ Şerh'iş-Şemâil*" adlı şerhinin sonunda, "948 (1542) *Ramazan'ının 3. günü başladığı kitabını, Mekke-i Mükerre'm'e Ka'be-i Muazzama'nın karşısında 18. Ra-*

mazan Cuma günü tamamladığını” söyler ⁽¹⁾. İçinde esas metnin de bulunduğu bu eserin ş e r h kısmı, yaklaşık 175 sayfa civârındadır; görüldüğü gibi 15 günde yazılmıştır.

Araştırma ürünü bu nevîden çalışmalar, ileride dikkatli ve titiz ilim adamları tarafından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecek ve gerçek yerlerine oturtulacaktır.

Uzun zaman içinde; eserin bâzı bahislerini sınıfta, bâzı bahislerini çeşitli fakültelerin gençlerinden oluşan sohbetlerde, bâzı bahislerini de konunun uzmanları ile müzâkere ederek geliştirme gayreti içinde oldum. Buna rağmen, tam mihverine oturmakta sıkıntı çektiğim yerler kaldı.

Farklı tepkileri tesbît etme maksadıyla, konunun çerçevesini değişik tandanslı kimselere açtım: Bunlar içerisinde; on dört asır öncesinin ve değişik bir coğrafyanın şartları sonucu oluşmuş uygulamaları günümüze taşımak doğru mudur? endişesini taşıyanlar oldu. Hazreti Peygamberin farklı bir Şemâîli mi var; böyle bir çalışma ile yeni ne yapılabilir ki? diyerek, bunun bir bakıma gereksiz bir çalışma olduğunu ızhâr edenler oldu. Bâzı bahislerin çıkarılmasını, bunun yanında bâzı bahislerin ilâve edilmesini teklîf edenler oldu. Eserin diline takılanlar oldu. Olumlu ve teşvîk edici tavır sergileyenler oldu. Muhtelif sorular sorup, eserde, bu tür sorulara da cevap teşkîl edecek ifâdelere yer verilmesini isteyenler oldu.

Netîce îtibârıyla herkes; kendi birikimi, eğilimi, ilgisi, bilgisi, beklentileri, endişeleri, bulmak istedikleri ve görmek istemedikleri hususlar açısından konu ile ilgili düşüncelerini dile getirmeye çalıştı. Şahsen bütün bunlardan istifâde ettim.

Bir büyüğüm yıllar önce bana; **“İnsan, yazdığını çizmesini bilmelidir”** demişti. Bu sebeple, yazıp da çizdiklerimin mikdârı, bıraktıklarımın yaklaşık on misli fazladır. Daha da çizilecek kelimeler, cümleler, paragraflar olduğu muhakkaktır. O türden olanları da zaman kendiliğinden törpüleyecektir.

Esâsını söylemek gerekir ki, bu çalışma, yayınlanmak için değil, yazarının kendisini bilgilendirmesi için yapılmıştır. Mevcut hâliyle eksik kalan yerlerin sorumlusu, yayınlanması için devâmlı baskı yapan ve **“yazmadan ölürsen cenâze namazına gelmeyeceğim”** şeklinde sitem eden yakınlarımız ve dostlarımızdır. Bu kitap, herhangi bir akademik

(1) Bkz. Ali Yardım, *Şemâîl Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş Şemâîl'i*. s. 367-368 (gördüğümüz nüshalarının bir kısmı 115, 151, 167 yapraklı).

unvan alma endişesiyle de yazılmamıştır. Sorumluluk duyulan makam, sâ-dece **Salât ü Selâm'ın Sâhibi'dir.**

Eser kaleme alınırken başlıca iki hedef göz önünde bulundurulmuş-tur. **Öğretmek ve sevdirmek!..** Bundan dolayı, diğer akademik araştı-rmalarımızda uymaya çalıştığımız meslekî üslûba burada iltifat edilmemiş-tir. Özellikle, ifâdelerin bir hukukî metin gibi donuk ve bâzı araştırma ra-porları gibi somurtkan olmamasına dikkat edilmiştir. Buna rağmen kay-nakların kullanımında ve belgelerin seçiminde ilmnî titizliğe âzamî ölçüde uyulmuştur. Bir kaç eser dışında *ikinci el kaynak* hiç kullanılmamıştır. Ve-sîka (*delil*) değeri olmayan şerhlere fazla ilgi duyulmamış, bu tür kaynak-lara hep yardımcı malzeme sağlama maksadıyla baş vurulmuştur.

İtiraf etmek gerekir ki, yazarken en çok zorlandığımız noktalar, kulla-nacağımız kelime ve terimlerin tâyininde olmuştur. Belirli bir seviyenin altına kesinlikle düşmeme titizliğimize rağmen, hedef kitlenin belirlenme-sinde sıkıntı çekilmiştir.

Kullandığımız d i l, meslek dili değil, *kültür dilidir*. Bilinen bir ger-çektir ki, son yıllarda, özellikle *“dîn kültür dili”* büyük ölçüde aşınmış ve kullanılmaz hâle gelmiştir. Dîn anlatılırken, şâyet dîn dışı kelimeler kul-lanma durumunda kalırsa, anlatılan ve anlatılandan anlaşılan şey, dîn de-ğil başka bir konu olur. *Sosyoloji*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, *Dîn Sosyolojisi*'dir. *Psikoloji*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, *Dîn Psikolojisi*'dir. *Felsefe*'nin terimleriyle anlatılan dîn, dîn değil, *Dîn Felse-fesi*'dir. Bu durumu; *Siyâset*'in terimleri, *Ekonomi*'nin terimleri, *Diploma-si*'nin terimleri, *Teknoloji*'nin terimleri ile anlatılan konular için de alabil-diğine genişletmek mümkündür.

Dînî terminolojinin kaynağı, *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Hadîs-i Şerîfler*dir. Dînî ve ahlâkî değerleri, başka disiplinlerin kelime ve terimleri ile anlat-mak mümkün değildir: **Afv, mağfiret, rahmet, bereket, hayâ, tevâzû, if-fet, ismet, vefâ, şükür, sabır, tevekkül ...** gibi daha yüzlerce kelime, Türkçe tam karşılıklı olmayan çok nüanslı ve dînî muhtevâlî kelimeler-dir.

Günümüzün bir başka problemi de ü s l û p yıpranmasıdır. İnsanla-rın birbirine, çıplak isimleri ile ve alel'âde bir tavırla hitap etmeleri yay-gınlaşma istidâdı göstermektedir. Hâlbuki millet olarak bizim s a y g ı ifâde eden kelimelerimiz ve s a y g ı l ı bir üslûbumuz vardı.

Ortak değerler, çıplak adları ile değil, başına veyâ sonuna getirilen t a'z î m ifâdeleriyle anılır ve anlatılır: *Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem,*

Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs-i Şerîf, Ashâb-ı Kirâm, Müctehidîn-i İzâm, Selef-i Sâlihîn, Mekke-i Mükerrreme, Ka'be-i Muazzama, Medîne-i Münevvere, Ravza-i Mutahhara, Hâne-i Saâdet, Ramazân-ı Şerîf, Ezân-ı Muhammedî, Dîn-i Mübîn gibi aynı zamanda müsikî değeri de olan pek çok ifâde, yenisi bilinemediği için değil, yerine koyacak eş değerde ifâde bulunmadığı için kullanılmıştır.

Çalışmamız; bir, bizzat kaleme aldığımız t e' l î f kısmı, bir de t e r c ü m e ettiğimiz **“metinler”** kısmı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Metinler kısmı, dipnotları hâric, tamâmen **Tirmizî**'nin **Şemâil** adlı kitabının tercümesinden ibârettir. 55 bölümden oluşan başlıklar, **Tirmizî**'nin eserindeki başlıkların aynıdır. Bir kaç yer kaydırma dışında, ilk **Şemâil** kitabı olması dolayısıyla, onun plânı aynen korunmuştur. Böylece, bölümlerin sonlarındaki **“metinler”** birleştirilip ayrıca yayınlansaydı, eksiksiz bir **“Şemâil Tercümesi”** ortaya çıkmış olurdu. Her bahis aynı zamanda **Tirmizî**'nin eseri de dikkate alınarak yazıldığı için, oradaki metinler -bir kaç istisnâ dışında- değerlendirme kısmına bir daha alınmamıştır. Bu sebeple, ayrıca delillere ve belgelere de göz atma ihtiyacı duyan okuyucular, her bahsin sonundaki **“metinler”** kısmına da bakmalıdırlar.

Bir kısım okuyucu tarafından tenkîd edileceğini bildiğimiz hâlde, konu başlıkları ile bâzı bölümlerin, aynen korunmasında isrâr edilmiştir. Bu çalışmada, Hazreti Peygamber'in beşerî hayâtını kendi şartları içinde **“olduğu gibi”** tesbît etme hedefi güdülmüştür. Bu yüzden, mümkün olduğunca aktüel yorumlara yer verilmemiş; şâyet ilk kaleme alışı yer yer bu gibi hedef dışına taşmalar olmuşsa, bütün bunlar, sonraki taramalarda ayıklanmıştır. Ayrıca, polemîğe yol açabilecek ifâde kullanmamaya da îtinâ gösterilmiştir. Yine de bâzı aktüel tenkîd ve değerlendirmelere yer verme gereği görülmüşse, bunlar hep, metin dışına kaydırılarak dipnotlarında yapılmıştır.

Bu çalışmada bir başka noktaya daha titizlikle uyulmaya çalışılmıştır. Görüleceği üzere, eserin hiçbir satırında **“fetvâ”** üslûbu bulunmamaktadır. Yapılması helâldir, haramdır, câizdir, câiz değildir gibi değerlendirmeler, **Fıkıh**'ın alanı içine girmektedir. **Şemâil**'in hedefi; tâyin etmek değil, tesbît etmektir. Eğer doğru, sıhhatli, otantik tesbitler yapılmışsa, o zaman, cevâz ve adem-i cevâza hiç gerek kalmamaktadır. Zirâ Peygamber Efendimiz'in davranışlarına âit vesikalar, **“hüküm”** değil, **“delîl”**dir. Bu durum, **Şemâil** ile **Fıkıh** arasındaki en mümeyyiz vasıflardan biridir.

Peygamber Efendimiz'in beşerî hayâtını inceler, araştırır ve kaleme alırken, dâimâ bir *"müslüman ilim adamı"* tavrı içinde olmaya çalıştım. Yazarken, hep **yüklemi belli** cümle kurmaya dikkat ettim. Mesâfeli bir üslûp kullanmadım. Fazla **resmî** bir ifâdeye de iltifat etmedim. *Peygamberimiz*, dedim. *Peygamber Efendimiz*, dedim. *Resûlullah Efendimiz*, dedim. *Peygamber-i Ekber* dedim. *Zât-ı Risâlet*, dedim. *Seyyid'ül-Mürselîn Efendimiz*, dedim. *Fahr-i Âlem Efendimiz*, dedim. En resmî ifâde olarak da, *Hazreti Peygamber*, dedim. Fakat hiç bir zaman *"Hz. Muhammed"* diyemedim⁽²⁾.

Hazreti Peygamber'in adının veya sıfatlarının geçtiği yerlerde, Peygamber Efendimiz'e karşı Arapça saygı formülü olan *"sallallâhü aleyhi ve sellem"* ifâdesini, veya bunun kısaltılmışı olan *"s.a.s"* rumuzunu, -uygun düşen yerler hâric- pek az kullandım. Böyle yerlerde, hep, kendi dilimizin saygı ifâdelerini tercih ettim. Bir, *"Efendimiz"* kelimesindeki saygı asâletini başka kelimelerde göremedim.

Yazım kuralları bakımından da, *"çok özel"* bâzı tasarruflarımız oldu. Meselâ, isimlerin önünde bir saygı ifâdesi olarak kullanılan *"Hazret"* kelimesinin yazılışında, genellikle *"Hz."* kısaltmasının kullanılması bir teâmül olmasına rağmen, biz, bu kelimeyi Peygamber Efendimiz'in önünde yazdığımızda hiç kısaltma yoluna gitmedik; hep, *"Hazreti Peygamber"* şeklinde açıkça yazdık; diğer isimlerle geçtiği yerlerde ise **Hz. Ali**, **Hz. Âişe**, **Hz. Mevlânâ** gibi rumuz kullandık. Aynı zamanda, bu kelime eser içinde çok sık geçtiği için, sâdece buraya mahsus olmak kaydıyla, *"Hazret-i Peygamber"* şeklinde tamlama (terkip) çizgisi de koymadık.

Ayrıca, Peygamber Efendimiz'i *"zamîr"* ile ifâde ettiğimiz yerlerde, hep, büyük harf kullandık: O, O'nu, O'na, O'nda, O'ndan gibi.

Bâzı bahisler işlenirken, yer yer *Efendimiz'in zevceleri'nin* adı, hadislerin senedlerinde ve haberlerin metinlerinde geçmektedir. Özellikle **Hz. Âişe**, **Hz. Hafsa**, **Hz. Meymûne** ve **Hz. Ümmü Seleme** bunlar arasındadır. Onların adlarının geçtiği her yerde; *"Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz"*, *"Hz. Hafsa (r.anhâ) anamız"*, *"Hz. Meymûne (r.anhâ) vâlidemiz"* ve *"Hz. Ümmü Seleme (r.anhâ) anamız"* gibi bir ifâde kullanarak, onlara karşı, diğer müslüman hanımefendilerden farklı bir ta'zîm gösterme yolunu be-

(2) Bu inceliğe; İstanbul terbiyesi ile yetişmiş, Türk irfânı ile hâllenmiş ve Türkçenin incelikleri ile üslûp zevâfeti kazanmış olaak evihseli yakalayan yerli âlimimiz **Elmahlı M. Hamdi Yazır**, *"Hak Dîni Kur'ân Dili Yeni Meâlli Türkçe Tefsir"* adlı eserinde büyük bir titizlikle uyagelmiştir.

nimsedik. *Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm*'de: "**Peygamber'in zevceleri** (eşleri), **mü'minlerin anneleridir**" buyrulmuştur⁽³⁾. **Müfessir Elmalılı**'nın da ifâde ettiği gibi, onlar, "**hürmet** (haramlık) **ve ihtiram** (saygı) **'da mü'minlerin anaları mesâbesindedirler. Nikâhları haram, ta'zimleri farzdır**" ⁽⁴⁾. Bir mü'min olarak, onlara karşı saygıda kusur edilmemelidir.

Daha iyisini yapamamışsak, bu; samîmiyetsizliğimizden, ciddiyetsizliğimizden, çekingenliğimizden değil; tamâmen yetersizliğimizden, acizimizden ve alıcılarımızın bu kadar yansıtılabildiğinden dolayıdır vesselâm.

Bu eserin vücut bulmasında pek çok insanın maddî ve mânevî emeği geçmiştir. Bizi devâmlı teşvîk eden dostlarımıza ve soruları ile konunun değişik yönlerine eğilmemizi sağlayan geçmiş talebelerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Özellikle, basılmadan önce baştan sona okuyup büyük bir nezâket ve zerâfetle düşüncelerini ifâde eden değerli ilim adamımız Prof. Dr. **Mustafa Fayda** Beyefendi'ye minnet ve şükranlarımı sunuyorum. Eseri bir başka gözle titizlikle okuyup yeni nesil temsilcisi olarak teklifler getiren ve ayrıca basımla ilgili hususlar yanında tashîh ve indeksleme işlerini de üstlenen Yüksek Mühendis **M. Sinan Yardım**'a aynı şekilde teşekkürlerimi ifâde etmeliyim. Bilhassa baştan beri hayatımın her safhasında desteğini hiç eksik etmemiş olan ve ilmin değerini bütün değerlerin üstünde tutmasını bilen vefâlı **Eşim**'e şükranlarını ifâde etmeyi de bir ilim borcu telâkkî ediyorum.

Bana, başlayıp bitirme hazzını tattıran **Allahım**'a sonsuz hamdediyor ve **Cânun Peygamberim**'e salât ü selâmlarımla tâzîmimi arz eyliyorum.

İzmir, 6 Eylül 1975-14 Kasım 1996

Prof. Dr. Ali Y A R D I M

*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadîs Anabilim Dalı Öğretim Üyesi*

(3) *Ahzâb sûresi*, 6. âyet (ve ezvâcühü ümmehâtühüm).

(4) *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3871.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	5
GİRİŞ	14
PEYGAMBER	14
PEYGAMBERLER	16
PEYGAMBERİMİZ	20
HAZRETİ PEYGAMBER'İ KONU EDİNER İLİM DALLARI	32
HAZRETİ PEYGAMBER'E YER VEREN İLİM DALLARI	36
ŞEMÂİL	42

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN :

1 - Hilyesi	57
2 - Nübüvvet Mührü	79
3 - Saçı	95
4 - Saç ve Sakal Bakımı	101
5 - Saç ve Sakalının Ağarması	105
6 - Saç ve Sakal Boyası	110
7 - Gözlerine Sürme Çekmesi	120
8 - Giyim Tarzı	123
9 - Mestleri	135
10 - Pabuçları	139
11 - Yüzük - Mührü	145
12 - Yüzüklerini Takış Tarzı	154
13 - Kılıçlarının Evsâfı	160
14 - Zırhları	169
15 - Miğferleri	170
16 - Sarıkları	172
17 - Tülbend Kullanması	178
18 - İzârları	180
19 - Yürüyüş Tarzı	184
20 - Oturuş Tarzı	187
21 - Dayandığı Eşyâlar	193
22 - Dayandığı Kimseler	198

23 - Yemek Yeyiş Tarzı	202
24 - Yedikleri Ekmek	209
25 - Katıkları	216
26 - Yemekde Ellerini Yıkamaları	230
27 - Yemek Öncesi ve Sonrası Okuduğu Duâlar	235
28 - Yediği Meyveler	244
29 - İçecekleri	251
30 - İçiş Tarzı	259
31 - Su İçtiği Kadeh	266
32 - Güzel Koku Sürünmeleri	272
33 - Konuşma Tarzları	278
34 - Gülüş Tarzları	288
35 - Şakaları	297
36 - Şiire ve Şâirlere Karşı Tutumu	308
37 - Hanımlarıyla Yaptığı Gece Sohbetleri	318
38 - Uykusu	328
39 - Yatak Takımı	338
40 - İbâdet Hayâtı	343
41 - İbâdetlerinden Kuşluk Namazı	360
42 - Farz Dışındaki Namazları Evde Kılması	363
43 - Oruçları	366
44 - Kur'ân Okuyuş Tarzları	372
45 - Ağlaması	374
46 - Ahlâkı	380
47 - Tevâzuu	393
48 - Hayâsı	403
49 - Hacamat Olması	408
50 - İsimleri	413
51 - Geçim Tarzı	423
52 - Yaşı	445
53 - Vefâtı	451
54 - Mîrâsı	469
55 - Rüyâda Görme	476
BİB LİYOGRAFYA	491

GİRİŞ

Peygamberimiz'in Şemâil'i'ni anlatmayı hedef alan bu eserin gereği gibi anlaşılabilmesi bakımından bir kaç noktanın ele alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir. "*Peygamberlik*" ve "*Peygamber*" kavramları ile, "*Peygamberimiz'in peygamberlik özellikleri*" bunlar arasındadır. Öte yandan, Hazreti Peygamber'i konu edinen ilim dallarıyla, bünyesinde O'na da yer veren diğer ilimler üzerinde genel bir değerlendirme yapılması da *Şemâil'in* yerinin daha iyi tâyin edilmesine yardım edecektir. Ayrıca *Şemâil'in* müstakil bir dal hâlinde ortaya çıkışına vücut veren âmillerle, dünden bugüne bu dalın temel kaynaklarının bir değerlendirmeye tâbi tutulması ise, bu meselenin otantik olarak takdîmine bir zemîn hazırlamış olacaktır.

PEYGAMBER

Dilimizde daha çok "*Peygamber*" diye kullandığımız bu kelime, yerine göre başka kelimelerle de ifâde edilmektedir. Peygamber kavramı; Arapçada "*Resûl*" ve "*Nebî*"⁽¹⁾; Farsçada "*Peygamber*"⁽²⁾; klâsik Türkçede "*Yalvaç*", yaşayan Türkçede "*Elçi*"; Fransızcada "*Prophète*" (Profet)⁽³⁾ kelimeleriyle anlatılmaktadır.

Peygamber; Allah'ın, kendisine vahyettiği bilgileri insanlara tebliğ etmek üzere vazifelendirip gönderdiği kimsedir. Bu sebeple yukarıdaki

(1) "*Peygamber*" tâbiri, Arapçadaki "*Resûl*"ün değil, "*Nebî*"nin karşılığıdır. Bilindiği gibi "*nebe*" haber, "*nübüvvet*" haber vennek; "*nebi*" ise haber veren, haber getiren demektir. *Resûl*'ün karşılığı ise elçi'dir.

(2) Farsça "*Peygamber*" kelimesi, birleşik bir kelimedir. "*Peyâm*" veya "*peygâm*" haber demektir; "*ber*" ise "*bürden*" (getirmek, götürmek) masdarından ism-i fâildir; getiren veya götüren anlamındadır. Kelimenin Farsçadaki esâs telâffuzu "*Peyember*" veya "*Peyâmbër*" dir. Dilimize ise "*Peygamber*" telâffuzu ile geçmiş olup, "*haber getiren*" demektir.

(3) *Prophétiser* (profetize) mastarından isim olan "*Prothète*", "*vahiy ve mu'cize ile gaybıdan haber veren*" anlamını taşımaktadır. Bu kelime "*Le prophète*" şeklinde article (harf-i târif) ile yazılırsa, "*Hazreti Muhammed*" yani -Şemseddin Sâmî Bey'in ifâdesiyle- "*Cenâb-ı Seyyid'il Mürselin sallallâhü aleyhi ve sellem*" anlamına gelmektedir. Bkz. *Kâmûs-ı Fransevî*, s. 1487.

kelimeler, tek başına değil, Allah'a izâfe edilerek kullanılır. *Resûlullah*, *Allah'ın Elçisi* gibi. Ayrıca “*er-Resûl*”, “*en-Nebî*” şeklinde harf-i târif ile kullanılmışsa, bu takdirde de -bir iki istisnâ dışında- “*Peygamberimiz Hazret-i Muhammed*” olarak anlaşılmaktadır. Tek başına kullanıldığında ise, cümlelerin yapısına ve ifâdenin akışına göre, genel anlamlar da taşıyabilir.

Vahiy almak, *Peygamber* olmanın ilk şartıdır. *Peygamberlik* ile *vahiy*, birbirinden ayrılmayan ikiz kavramlardır. *Vahiysiz* *peygamberlik* mümkün değildir. *Peygamberlik*, Allah vergisidir; Allah, dilediği kulunu *peygamber* yapar. Çalışıp çabalamakla, gayret sarfedip emek harcamakla *peygamberlik* makâmına erişilemez. Klâsik ifâdesiyle; *nübüvvvet*, *kesbî* değil, *vehbîdir*.

Kelime mânâsı dikkate alındığında, *vahyin* çok geniş bir mânâ zenginliğine sahip olduğu görülür. Bu kelime; *çok sür'atle işâret etmek*, *yazı yazmak*, *yazılmış mektup*, *elçi göndermek*, *ilhâm*, *kulağına fısıldamak*, *ses ve bir başkasına telkîn edilen söz* gibi mânâlar taşımaktadır ⁽⁴⁾.

Ancak dînî terminolojide kullanılan *vahiy*, kelimenin sözlük anlamının ötesinde olup, “*Allah'ın peygamberlerine vahyi*” şeklinde anlaşılır. Bunun ise hakikatini, sâdece Allah bilir. Mâhiyetini, vahyi alan *peygamberler* anlar. *Peygamber* dışındakiler de, onun, ancak *tezâhürlerine* akıl erdirebilirler ⁽⁵⁾.

Vahyin unsurları, geliş şekilleri ve kısımları ile ilgili olarak *Tefsîr*, *Hadîs* ve *Kelâm* kitaplarında çok geniş ayrıntılı bilgi bulunmakta ise de, burada daha geniş bilgi vermekten sarf-ı nazar edilmiştir ⁽⁶⁾.

(4) Bkz. *Kâmûs*, IV, 1212. *Vahyin* bu sözlük anlamlarının bir kısmı *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçmektedir. Bkz. *Meryem*: 11; *Nahl*: 68; *Mâide*: 111; *Fussilet*: 12; *En'âm*: 112, 122.

(5) Fransızcada *Révélation* kelimesiyle karşılanan vahiy tâbiri de, “*Chose révélée par Dieu*” (*Allah tarafından vahyolunan şey*) şeklinde açıklanmıştır.

(6) *Vahiy* hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 4255-4262; Ahmet Nâim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I, 1-23; Gökçük, *Kelâm*, s. 287-291; vahyin felsefî yönden bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. Watt, *Modern Dünyâ-da İslâm Vahyi*, Ankara 1982.

PEYGAMBERLER

Allâhü zü'l-Celâl ve'l-Kemâl Hazretleri, yaratmış olduğu insanları başı boş bırakmamıştır. Cenâb-ı Hak, bir yandan onlara derece derece akıl vermiş, irâde vermiş, güç-kuvvet vermiş ve onları maddî mânevi bir kısım melekelerle donatmış; bir yandan da, bu donanımın her sâhada yeterli olmadığını bildiği için, insanlara ayrıca, kendi aralarından birini de peygamber olarak göndermiştir.

Yüce Yaradıcı, yarattığı kullarının kendisi ile ilişkilerinin kesilmesine kesinlikle râzı değildir. Yaradan ile yaratılan arasındaki ipler kopmamalı, koparılmamalı ve kopuk tutulmamalıdır. Bu ipler, *tevhîd inancı*, *ibâdet* ve *ahlâk* ile canlı ve sağlam tutulur. Bunlar ise, insanın kendi kendine başara-bileceği işler değildir. Bu sebeple, tâ ilk insan topluluğunun oluşmasından itibaren, Yüce Allah insanlara bir **“Peygamber”** göndermiştir. Peygamberler, insanlık âlemi için Allah'ın birer rahmeti, lütfu ve ihsanıdır.

Sanat ve teknik birikiminden oluşan **medeniyet**'in kaynağı ve bunların ilk öncüleri de peygamberlerdir. İnsanların, sanat ve teknik gibi sâhalarda tecrübe ile ulaştığı bilgi ve becerilerin genel prensipleri de, Allah tarafından gönderilen peygamberlerle konmuştur ⁽⁷⁾. En sondan başa doğru bakıldığında garîb gibi karşılanan bu görüş, en baştan sona doğru bakıldığında daha sarîh gözükmetedir.

İlk peygamber Âdem Safiyyullah ile son peygamber Muhammed Habibullah (*'aleyhim'üs-salâtü ve's-selâm*) arasında pek çok peygamber gönderilmiştir. Bunlardan 25 tânesinin ismi *Kur'ân-ı Kerîm*'de geçmektedir. Bunlar dışında yine *Kur'ân*'da adları geçen Lokmân, Uzeyr ve Zülkarneyn'in peygamberlikleri ihtilâflı görülmüştür. Buna rağmen, bizim dilimizde ve kültürümüzde **“28 Peygamber”** deyiimi yerleşmiş durumdadır.

“Andolsun, biz senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan, sana kussalarını anlattığımız kimseler olduğu gibi, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de vardır. Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan, herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez...” âyetinden⁽⁸⁾ anlaşıldığına göre, Allah tarafından gönderilen peygamberlerin adedi, sâdece *Kur'ân*'da adları geçen ve kussaları anlatılan 25 veyâ 28 rakamından ibâret değildir. Bunların sayısı yüz yirmi dört bin (124.000) civârında olduğu, yaygın bilgiler arasındadır.

(7) Bkz. Gölcük, *Kelâm*, s. 261 - 266.

(8) *Mü'min* sûresi, 78. âyet.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu peygamberler için "*Resûl*" ve "*Nebî*" tâbirleri kullanılmıştır. Bâzen bir peygamber için, bu sıfatlardan her ikisi de birlikte vârid olmuştur. İslâm âlimleri, *Nebî* ve *Resûl* kavramları arasında fark olduğunu söylemişlerse de, aradaki farkın kesin çizgilerle ayırımında görüş birliği sağlayamamışlardır ⁽⁹⁾. İslâmî literatürdeki yaygın kabûle göre; *Resûl*, Allah'dan vahiy alan ve bu vahiyleri insanlara tebliğe memur bulunan peygamberdir. *Nebî* ise, tebliğe memur olsun olmasın, vahiy alan peygamberdir. Buna göre, her resûl aynı zamanda bir nebîdir, fakat her nebî resûl değildir. Âhir zaman peygamberi **Muhammed Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem** ise, hem resûl, hem de nebî sıfatı ile tavsîf edilmektedir. O, *Seyyid'ül-Enbiyâ ve'l-Mürselîn*'dir.

Peygamberliğin ve peygamberlerin kendine has bir kısım özellikleri vardır. Her şeyden önce peygamberler, "*insanlar arasından*" (*min enfûsihim*) seçilerek gönderilmiştir ⁽¹⁰⁾; her peygamber, her şeyden önce bir insandır ⁽¹¹⁾. Onlar, diğer insanlardan farklı bir bünyeye sâhip değildir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in diliyle, "*onlar da yer-içer ve sokaklarda yürür*" ⁽¹²⁾.

Diğer bir âyet de, peygamberlerin bir başka yönüne dikkati çekmektedir: "*Senden önce de biz, kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik.*" ⁽¹³⁾. Buna göre; bütün peygamberler, cinsiyet bakımından *erkek* ⁽¹⁴⁾, çıkış yeri bakımından da *şehirli*'dir ⁽¹⁵⁾.

(9) Bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 3413-3414; Gölçük, *Kelâm*, s. 273-275.

(10) *Âl-i İmrân* sûresi, 164. âyet.

(11) Burada esasen "*beşer*" tâbiinin kullanılması gerektiği hâlde, mâhiyeti daha önce açıklanmadığı için bu kelimenin kullanılmasında tereddüt gösterilmiştir. Maamâfih ileride bir münâsebetle "*insan*" ile "*beşer*" arasındaki fark ve incelik üzerinde durulacaktır.

(12) *Furkân* sûresi, 7. âyet.

(13) *Yûsuf* sûresi, 109. âyet.

(14) Kadınların da peygamber olabileceği görtüşünü ileri süren İslâm âlimleri bulunmaktadırlar (Eş'arî ekolüne mensup). Bunlara göre peygamberliği bahis konusu olan altı kadın şunlardır: Hz. Havvâ anamız, Hz. İbrâhîm'in eşi ve Hz. İsmâîl'in annesi Hz. Hacer, Hz. İbrâhîm'in ikinci eşi ve Hz. İshâk'ın annesi Hz. Sâre, Mûsâ Aleyhisselâm'ın annesi, Fûrâvun'un eşi Hz. Âsiye ve İsâ Aleyhisselâm'ın annesi Hz. Meryem. Bkz. Gölçük, *Kelâm*, s. 278.

(15) Bizim "*şehirli*" diye ifade ettiğimiz bu deyim *Kur'ân*'daki aslî "*min ehl'il-kurâ*" (*şehir ahâlsinden*) şeklindedir. *Kurâ*, *karye*'nin çoğuludur. Kelime, *Kur'ân-ı Kerîm*

Anlaşıyor ki, peygamberlerin seçiminde; eğitilmiş, bilgili, görgülü, zanf ve medenî bir topluluğun oluşturduğu yerler ile; başıboş, câhil, görgüsüz, kaba ve gelişmemiş kimselerin oluşturduğu yöreler, Cenâb-ı Hak tarafından ayırt edilmiştir. Peygamberler, hep medenî topluluklar içinden seçilmiş oldukları gibi, kendileri de, medenî topluluklar vücûda getirmeyi gâye edinmişlerdir ⁽¹⁶⁾.

Peygamberlerin, diğer insanlardan farklı olarak, bir takım sıfatları vardır. Bu sıfatlar, onları öbür insanlardan farklı kılan özelliklerdir. Konu bütünlüğü açısından, *-Kelâm* ilminde enine boyuna işlenen ve *ilmihâl* bilgisi olarak da öğretilегelen- bu sıfatları kısaca kaydetmek gerekli görülmüştür. Bunlar, *sıdk*, *emânet*, *tebliğ*, *fetânet* ve *ismet* gibi sıfatlardır.

* **Sıdk**: Doğruluk demektir, zıddı ise *kizib*'dir ki, yalan söylemek anlamına gelir. Peygamberlerin, doğruluktan sapıp yalan söylediklerini târih kaydetmemiştir. Bu doğruluk sıfatı, *sâdk* kelimesiyle ifâde edilmiştir.

* **E m â n e t**: Güvenilirlik demektir; zıddı *hıyânet*'tir. Düşmanına karşı da olsa, güven duygusunu zedeleyici davranışlar peygamberlerde hiç görülmemiştir. Bu sıfat da, *emîn* kelimesiyle ifâde edilmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz'e, düşmanlarınca bile "*Muhammed'ül-Emîn*" denmiştir.

* **T e b l i ğ**: Bildirmek, ulaştırmak demektir. Peygamberler, Allah'dan aldıkları vahiyleri, her hâl ü kârda, bir ilâve ve çıkarma yapmadan, insanlara bildirdikleri gibi; gelen bu vahiyler üzerinde de hiç bir değı-

'de tckil ve çoğul olarak bir çok yerde geçmektedir. Karye kelimesi, bugünkü idârî taksîmâtın ortaya koyduğu yerleşim birimleri ile tam karşılanamamaktadır. Nitekim *Kâmûs* : "*Karye; insanların topluca yaşadıkları yerlerden ibârettir. Bu sebeple şehir'den ve köy'den daha genel bir ifâdedir; lâkin köy'de kullanılması yaygındır*" der (IV, 1129). Eşâco bu kelime *Kur'ân*'da; *çöl* (*bâdiye*) ve *çöl ahâlisî* (*bedevî*) karşılığı olarak; köy, şehir, memleket gibi cemiyet ve medeniyet mahalli olan yerleri ve buraların ahâlisini ifâde etmede kullanılmıştır. Ayrıca bkz. *Elmalılı Tefsîri*, VI, 5076.

(16) Elmalılı Hamdi Efendi, bu konu ile ilgili âyeti tefsir ederken şu ifâdelere yer vermektedir: "...Nübüvvet, en büyük medeniyet kaynağı olduğu cihetle; bedeviyyet, nübüvvetin hikmet ve gayesiyle gayr-i mülenâsibdir. Sûret-i umûmiyede, ricâl-i medeniyenin kemâlât-ı ahlâkiyyesinde, ricâl-i bedeviyyeden daha yüksek bir cemiyet ve câzibe vardır. Medenîlerde ilim ü hilm ve inşâhın galebesine mukâbil, bedevîlerde cehl ü cefâ ve kasvet gâlibdir. Velhâsıl dîn, yalnız ibtidâî insanların değil, en yüksek medeniyetlerin nâzımıdır. Ve bedevîlik, bir peygamberde bulunması muktezây-ı hikmet olan zerâfet ve câzibeye ve, cemiyet-i mehâsin ve kemâlâtta mülayim değildir. Öteden beri sünnet-i ilâhiyede bütün peygamberler, ehl-i kurâ'dan yâni medenî olan ricâl'den gelmiştir. Hâtem'ül Enbiyâ da "Ümmü'l-kurâ" olan Mekke şehrinde doğup ba's buyurulmuştur". *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 2936-2937.

şiklik yapmamışlardır. *Kur'ân-ı Kerîm* bu durumu, pek çok yerde “*apaçık tebliğ*” (*el-belâğ'ul-mübîn*) deyimini ile ifâde etmiştir ⁽¹⁷⁾. *Tebliğ*, peygamberlerin vahiyile üstlendikleri görevlerinin esâsını teşkîl etmektedir.

* **Fetânet** : Keskin zekâ, sür'atli anlayış ve kuvvetli sezgi gücüne sâhip olmak demektir ⁽¹⁸⁾, zıddı *gabâvet*'tir. Bönlük, kat akıllılık, anlayışsızlık, kalın kafalılık, zihnî tutukluk gibi bâzı yüksek mevki sâhiplerinde bile bulunabilen bu düşük sıfatlar, peygamberlik için büyük bir nakîsadır. Hitâp ettikleri topluluklar içinde peygamberlerden daha zekî, daha akıllı ve daha kavrayışlı bir kimse bulunmamaktadır.

* **İsmet** : Kelime anlamı hıfz u sıyânet, yâni korumak demektir.

- (17) Peygamberlerin “tebliğ” sıfatı değerlendirilirken bir kısım farklı yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Bunlardan bir yaklaşım: “*Peygamber'in vazifesi sâdece tebliğdir; duyurur, bildirir ve böylece görevi biter. Peygamberlerin tebliğ dışında yaptığı bütün işler, onların peygamberliği ile ilgili değildir; dolayısıyla hiç kimseyi bağlamaz. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de, “Senin görevin sâdece apaçık bir tebliğden ibârettir” buyrulmaktadır*” meâlindeedir.

Başka bir görüş de : “*Peygamberlerin tebliğ dışında da vazifeleri vardır. Gelen vahiyleri tebliğ etmekle vazifeleri bitmiş olmaz; dolayısıyla onların bütün söz ve davranışları inananları bağlar*” şeklindedir.

Biz burada bu görüşleri tartışacak değiliz. Ancak, bu hususta bir noktanın açıklığa kavuşturulması ilmi bir zürret hâlini almıştır. Şöyle ki, *Kur'ân-ı Kerîm'de, “Sana düşen, ancak apaçık bir tebliğden ibârettir”* ifâdelerinin geçtiği bütün âyetler (meselâ bkz. *Mâide* sûresi, 92. âyet; *Nahl*: 35, 82; *Nûr*: 54; *Ankebût*: 18, *Yâsin*:17; *Teğâhûn*: 12) incelendiğinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Allah'dan gelen vahiyler Hazreti Peygamber tarafından insanlara duyurulduğunda; O, bir kısım düetmeler, dayatmalar, kafa tutmalar ve karşı koymalarla karşılaşmıştır. Bu sebeple, Zât-ı Risâlet zaman zaman hüznülenmiş, zaman zaman karamsarlığa düşmüş, zaman zaman da peygamberlik görevini yapamama ümitsizliğine kapılır gibi olmuştur. İşte böyle durumlarda, yeni vahiylerle Peygamberimiz'e destek verilmiştir: *Sen hiç üzülme. Onlar ister kabûl etsinler, ister kabûl etmesinler; bu, kendi'lerinin bileceği bir iştir. Senin vazîfen sâdece tebliğ etmektir. Onların kabûllenip kabûllenmemeleri, senin için bir üzüntü ve tedirginlik kaynağı olmasın, denmek istenmiştir.*

Kısacası, bu konu ile ilgili âyetler, Hazreti Peygamber'in tebliğ vazîfesinin sınırları çizmek için değil, tebliğ sonrası karşılaşılan güçlüklerle karşı Peygamber'in takınması gereken hâvi belirlemek için gelmiştir. Ve tamâmen, düetenlere karşı bir tehdit üslûbu taşımaktadır.

Bu âyetlerden bir kısmının meâli şöyledir: “*Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin ve kötülüklerden sakının. Eğer itâat etmekten yüz çevirirseniz bilin ki, Resûlümüz'ün vazîfesi apaçık duyurmak ve bildirmektir*” (*Mâide*: 92).

“*Ey Resûlüm, yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğ'den ibârettir*” (*Nahl* : 82).

“*De ki: Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin. Eğer yüz çevirirseniz şunu bilin ki, Peygamberin sorumluluğu kendisine yüklenen, sizin sorumluluğunuz da size yüklenendir. Eğer O'na itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sâdece apaçık duyurmaktır*” (*Nûr* : 54).

Bu sıfatla muttasıf olan kimseye “ma’sûm” denilir. Peygamberler, klâsik dînî deyimi ile, enbiyâ-i ızâm ma’sumdurlar; yâni hiçbir günâh işlemezler. Peygamberlerin dışındaki kimselerin hiçbirisi bu özelliğe sâhip değildir⁽¹⁸⁾.

Görüldüğü gibi peygamberlerin, aralarından seçildiği insanlardan çok farklı bir kısım üstünlükleri bulunmaktadır. Bunun da sebebi, onların, ilâhî vahyin mazharı ve insanlara rehber olarak gönderilen seçkin şahsiyetler oluşlarıdır.

PEYGAMBERİMİZ

Peygamberler zincirinin son halkası, âhir zaman peygamberi diye bilinen **Muhammed Mustafâ sallâllâhü aleyhi ve sellem** Efendimiz’dir. O, hâtem’ül-enbiyâdır. Artık O’ndan sonra bir daha peygamber gelmeyecektir. *Kur’ân-ı Kerîm*’in kesinlikle belirttiği üzere : “*O, Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur*”⁽¹⁹⁾.

Hazreti Peygamber, bütün peygamberlerin mânâda ilki, maddede sonuncusudur. O’nunla; peygamberlik zinciri hem tamamlanmış, hem de ilk halka ile bütünleşmiştir. Nübüvvet müessesesi O’nunla hitâma ermiş, ilâhî vahiy O’nunla kemâle ulaşmıştır. O, aynı zamanda; kusursuzluğun, eksiksizliğin, mükemmelliğin ve kemâlin eşsiz temsilcisidir. Kelimeler O’nu anlatmakta kifâyetsiz, akıllar O’nu kavramaktan âciz kalmaktadır.

Peygamber Efendimiz, değişik münâsebetlerle, bâzı meseleleri açıklarken, “*Bizler kayâmet günü, sonra gelen ilkler olacağız*” ifâdesini kullanmışlardır⁽²⁰⁾. Bu durumu, bir şâirimiz de, “*Haberdan sonra gelen mübtedâsın yâ Resûlallah!*” ifâdesi ile dile getirmiştir⁽²¹⁾.

Daha önce, bütün peygamberlerin bir kısım **ortak özellikleri** ve sıfatları olduğu gerçeği üzerinde durulmuştu. Burada da, Peygamber Efendimiz’in, diğer peygamberlerden farklı bir konuma sâhip olduğu gerçeği üzerinde durulacaktır. Bir müslüman için, Peygamber Efendimiz, her han-

(18) Mezheplerinin esâsı imâmet üzerine kurulmuş olan Şii’lik’te ise, imamlar, aynen peygamberler gibi ma’sûm yâni günâhsız kabul edilmektedir.

(19) *Ahzâb* sûresi, 40. ayet.

(20) Bkz. Müslim, *el-Câmi’us Sahîh*, I, Cıvna’a, 19-22; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1437, nu. 4290.

(21) Arab gramerinde cümle iki çeşittir. Biri fiil cümlesi, diğeri de isim cümlesidir. Fiil cümlesi = fiil + fâil + mef’ûl (yüklem + özne + tümleç) sıralamasına göre kurulur. İsim cümlesi ise = mübtedâ + haber esâsına göre oluşur. Hava güzeldir, gibi. Bu tür cümlede mübtedâ olan isim başta, haber (yüklem) olan isim dâimâ sonda bulunur. Fakat yerine göre bâzı durumlarda bunlar yer değiştirirler. Cümlelerin bu yer değişime durumunu ifade etmek için, “*mukaddem haber, muahhar mübtedâ*” (başta geçmiş haber, sona alınmış mübtedâ) deyimi kullanılır. İşte, Peygamber Efendimiz’in durumu da aynen böyledir; başta bulunması gerektiği hâlde, gelişi, li-hükmetin sona alınmıştır.

gi bir peygamber konumunda değildir. Müslümanlarca Hazreti Peygamber'e karşı takınılması gereken **özel tavırlar** ile; Hazreti Peygamber'in Müslümanlar nezdinde taşıdığı **özel konumlar** vardır. İleide, *Şemâil* konuları işlenirken geçecek olan bir kısım meselelerin daha iyi temellendirilebilmesi açısından, bu özel tavır ve konumların, *Kur'ân-ı Kerîm* âyetlerinin ışığı altında ele alınması ve bunların ana başlıklar hâlinde kısaca kaydedilmesi uygun olacaktır:

1°- İmân Edilmelidir: “*Peygamberlere imân*”, âmentünün dördüncü maddesini oluşturmaktadır. Bir kısım *Kur'ân* âyetlerinde, peygamberlere **genel** olarak inanmanın yanında, Peygamber Efendimiz'e de **özel** olarak *imân* edilmesi emredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber kavramı “*O'nun peygamberleri*” (*ru-sulihî*) şeklinde çoğul ve Allah zamîrine muzaf olarak geçtiğinde *bütün peygamberler*; “*O'nun peygamberi*” (*resûlihî*) şeklinde tekil ve Allah zamîrine muzaf olarak geçtiğinde ise *Peygamber Efendimiz* kastedilmektedir. Her iki kelimenin birlikte geçtiği şu âyet, Peygamber Efendimiz'e imânı ayrıca emreden âyetlerden biridir:

“Ey imân edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberine indirdiği Kitâb'a ve daha önce indirdiği kitaba imân ediniz. Kim; Allah'tı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyâmet gününü inkâr ederse, tam mânâsıyla sapmıştır” ⁽²²⁾.

Bir başka âyette: “... Öyle ise Allah'a ve ümmî peygamber olan *Resûlüne -ki kendisi de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır- imân edin ve O'na uyun ki, doğru yolu bulasınız*” buyrulmaktadır ⁽²³⁾.

Diğer bir kısım âyetlerde de, çeşitli münâsebetlerle, bu, “**Allah'a ve Peygamberi'ne imân ediniz!**” emri, *te'kîden* tekrar edilmektedir ⁽²⁴⁾.

İmân; bir kimseyi, söylediği sözde tasdik etmek mânâsındır ki, Türkçesi “**inanmak**” demektir ⁽²⁵⁾. İmânın zıddı “**inkâr**”dır. İnkâr, reddetme ve tanınamama anlamına gelir. Şu hâlde Peygamber Efendimiz'e imân; Hazreti Peygamber'i yakından tanımayı, şahsiyetine güven duymayı, yaptıklarını ve söylediklerini benimsemeyi ve bunları kendi dünyâsına mal etmeyi gerektiren bir duygudur. İmân etmek, dünyâda insanın verdiği veya vereceği kararların en zorudur.

(22) *Nisâ* sûresi, 136. âyet.

(23) *A'râf* sûresi, 158. âyet.

(24) Bkz. *Hadîd* sûresi, 7. ve 28. âyetler; *Teğâbün* : 8.

(25) *Kâmûs*, IV. 549.

2°- İtâat Edilmelidir : *İtâat*, boyun eğmek anlamına gelir. Boyun eğmenin kendi istek ve irâdesiyle olanına “*tav’an itâat*”; istemeyerek zorla olarına da “*kerhen itâat*” denir. İtâatin zıddı, *isyân*’dır. İsyân ise; emre boyun eğmeme, itâatsizlik etme, âsî olma demektir.

İtâat, îmânın tabîî bir sonucudur; îmân eden, inandığına itâat de eder.

Kur’ân-ı Kerîm’de muhtelif vesîlelerle bir çok âyette: “*Allah’a da, Peygamber’e de itâat edin!*” veya “*Allah’a ve Peygamberi’ne itâat ediniz*” buyrulmaktadır ⁽²⁶⁾.

İtâat’ın bir başka anlamı da “*söz dinlemek*” demektir. Dinlemeye lâ-yık olan sözleri dinlemek, insan olmanın asgarî şartıdır. *Kur’ân*’da, mü’minlerin inançlarındaki sadâkatleri anlatılırken: “*Onlar: “İşittik ve itâat ettik!” dediler*” buyrulmuştur ⁽²⁷⁾. Dinlenip itâat edilecek en güzel sözler ise, Allah ve Resûlü’nün buyruklarıdır.

3°- İttibâ Edilmelidir : *İttibâ*; uyma, peşi sıra gitme, tâbî olma demektir. Bunun zıddı *ictinâb*’dır ki; sakınma, kaçınma, yan çizme, uzak durma anlamlarına gelir.

İttibâ, esâsen itâatin lâzımıdır; itâat edilenin, aynı zamanda arkasından da gidilir.

Kur’ân-ı Kerîm, bir kimsenin Allah’ı sevip sevmediğinin ölçüsünü, Onun, Peygamberimiz’e uyup uymadığına bağlamakta; hem de bunu, Hazreti Peygamber’in ağzından söyletmektedir: “*De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı bağışlasın...*” ⁽²⁸⁾. Bir başka âyette de: “*... Allah ve Resûlü’ne uyun ki, doğru yolu bulasınız*” buyrulmaktadır ⁽²⁹⁾.

4°- Her Şeyden Çok Sevilmelidir: *Sevmek* (*hub, muhabbet*), hayatın en güzel cevheridir. *Sevgi*; insanı diri tutar, sıhhatli kılar, iyiliğe götürür, kötülükten korur. Bunun zıddı *buğuz*’dur ki; kin, nefret, sevmeme ve düşmanlık demektir. Bu kavramların (*sevgi-nefret*) ikisi birden aynı anda bir yerde bulunmazlar. Ne var ki, hayat boşluk kabûl etmediği için, birisinin yokluğu öbürünün varlık sebebi olabilir.

(26) Bkz. *Âl-i İmrân* sûresi, 32. ve 132. âyetler; *Nisâ* : 59, *Mâide* : 92, *Enfâl* : 1, 20 ve 46; *Nûr* : 54, 56; *Muhammed* : 33, *Mücâdele* : 13; *Teğâbün* : 12.

(27) *Bakara* sûresi, 285. âyet.

(28) *Âl-i İmrân* sûresi, 31. âyet.

(29) *A’raf* sûresi, 158. âyet.

Bir şeye verilen değerin ölçüsünü, ona karşı beslenen sevginin derecesi ortaya koyar. Her sevgi, mâhiyeti itibâriyle birbirinden farklıdır. Bu sebeple, hiçbir sevgi diğerinin yerine geçmez ve bir şeyi sevmek diğerini sevmemeyi gerektirmez. Sevginin karakteri, “*ya o, ya o*” demeye değil, “*hem o, hem o*” demeye daha yatkındır.

İnsan, ilgi duyduğu her şeyi derece derece sever, sevmelidir de. Ancak, sevgide, önceliklerin tâyini ile, ifrâta kaçınma noktalarına titizlikle dikkat edilmelidir.

Sevgi önceliğinde; *Allah sevgisi* birinci sırada, *Peygamber sevgisi* ikinci sırada, *Vatan sevgisi* de üçüncü sıradadır. Bu ilk üç sıranın ne değişmesi mümkündür, ne de yürürlükten kaldırılması. Bundan sonraki sıralamalar ise herkesin takdîrine bırakılmıştır.

Bir de, sevgide ifrat (aşırı sevgi) denen bir kavram vardır. Bu kavram, yanlış anlaşılınaya ve maksadı dışında yorumlanmaya çok elverişlidir. Sevgideki ifrat, yâni aşırılık, küçük sevgilerin sınır dışına çıkılarak haddinden fazla büyütülmesi hâlidir: *Evimi canımdan çok severim. Paramı vatanımdan çok severim. Eğlenmeyi nâmusumdan çok severim...* türünden sevgi taşkınlıkları, bir nevî sevgi isrâfidir.

Târih boyunca çeşitli toplulukların sapıtıp helâk olmasında, “*fart-ı muhabbet*” denen bu sevgi aşkınlık ve taşkınlığının büyük rolü olmuştur. Türkçemizde, bunun sonucu ortaya çıkan durum, “*putlaştırma*” kelimesi ile anlatılmıştır.

Her şey kendi gerçeği içinde sevilip değerlendirildiğinde, hem sıralama hatâsı yapılmamış, hem de taşkınlıklara yol açılmamış olmaktadır.

Sevgi sıralamasına ışık tutan şu âyet, çok dikkatle incelenmeli ve gözden hiç uzak tutulmamalıdır: “*De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabânuz, kazandığınız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz bir ticâret ve çok hoşunuza giden evler, si-ze; Allah’dan, Peygamberi’inden ve onun yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah’ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsiklar topluluğunu hidâyete erdirmez*”⁽³⁰⁾.

Peygamber sevgisi bakımından şu âyet de mühim bir noktaya işaret etmektedir: “*Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha evlâ (sevgili)’dir. Zevceleri de, onların analardır.*”⁽³¹⁾

Bu duruma Peygamber Efendimiz de işaret ederek: “*Ben kendisine;*

(30) Tevbe sûresi, 24. âyet; Elmalılı Tefsîri, III, 2489 - 2491.

(31) Ahzâb sûresi, 6. âyet.

babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça, hiç biriniz îmân etmiş olmaz” buyurmuşlardır ⁽³²⁾.

Peygamber Efendimiz, sevgi dünyamızın baş köşesine oturtulmalıdır. Öyle ki, *Kur’ân*’da: ***“De ki: Eğer beni seviyorsanız O’na uyunuz!”*** buyrulduğuna göre, O’nun sevgisi, derece bakımından, Allah sevgisine eş bir mertebede bulunmalıdır ⁽³³⁾. Allah ve Peygamber sevgisi, diğer bütün sevgilerin de nâzımıdır.

5°- Örnek Alınmalıdır: İnsan, kendisini şekillendirebilmesi için mutlaka bir örneğe muhtaçtır. Kendi kendine şekillenmeye çalışan insanların nasıl bir şekil alacağını, daha doğrusu, bir şekil alıp alamayacağını kestirmek çok zordur.

Ne var ki, herkes, kendi çapında ve kapasitesi ölçüsünde şekillenip bir şey olma durumundadır. İşte herkesin, şekillenip bir şey olmaya çalışırken, kendisine örnek edineceği bir modelin bulunması gerekmektedir. Bu örnek alınacak şahıs, *Kur’ân* dilinde “*üsve*” kelimesiyle ifade edilmiştir. Farsçası “*pîşvâ*”; Fransızca karşılığı ise “*model, prototip*” tir. Klâsik Türkçede “*muktedâ, numûne-i imtisâl*”; yaşayan Türkçemizde ise “*örnek, numûne*” kelimeleri, “*üsve*” kavramını karşılamaktadır. Ayrıca dilimizdeki **mürşit, rehber, önder, usta** gibi deyimler de - derece derece- bu “*üsve*” kavramının şümûlüne girmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır: ***“Allah’a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah’ı çokça zikreden sizler için, Resûlullah’da güzel örnekler vardır”*** ⁽³⁴⁾.

Âyette, bir iki incelik dikkati çekmektedir. Şöyle ki; herkes, bir örnek alma ve kendisini bir ideal örneğe göre şekillendirme ihtiyacını duymayabilir. Bu gerçekten hareketle, “*sizler için*” (*leküm*) ifadesi bir genelleme ile değil de, “*Allah’a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah’ı çok anan kimseler için*” şeklinde bir kayıdla sınırlandırılmıştır.

(32) Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, I, 9; *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I, 26, nu: 14-15, 2. dipnotu.

(33) Hadis, Sünnet ve Hazreti Peygamber hakkında kaleme alınan bir kısım neşriyatta, genellikle, meselenin “*sevgi*” yönünün devre dışı bırakıldığı ve konuya sevgi ile yaklaşan rahatsız edici bir ifade ve üslup sergilendiği müşahade edilmektedir. Akıl ehli olduğu kadar gönül ehli de olan irfan sâhibi kimseler; oldukça kuru, kısır ve huşun olan bu tür üslûpların, ilmîlikten uzak oluşlarının yanında, meselenin gerçeğini tam olarak yansıtmadığı kanaatini de taşımaktadırlar.

(34) *Ahzâb* sûresi, 21. âyet.

Bu, “*sıradan*” değil de, “*farklı*” bir insan olmak isteyenler için, demektir. Yâni yücelmek isteyenler, tutarlı bir şahsiyete sâhip olmak isteyenler, ölçülü bir davranış mekanizması kurmak isteyenler, sorumluluk duygusunun tam oluşmasını isteyenler, kısacası Allah’ın nâzârını kazanmaya yatkın bir bünyeye sâhip olmak isteyenler için, Hazreti Peygamber’in şahsiyetinde çok güzel örnekler vardır, demektir.

Bâhis konusu âyeti, “*Resûlullah, sizin için güzel bir örnektir*” şeklinde tercüme eden Türkçe meâller de bulunmaktadır. Bu tercüme ile, “*Resûlullah’da sizin için güzel örnekler vardır*” şeklindeki tercüme arasında -bizce- büyük mâhiyet farkı vardır. “*Resûlullah örnektir*” ifâdesi ile, “*Resûlullah’da örnek vardır*” ifâdesi, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz’i yorumlamada büyük farklılıklara, hattâ çelişiklere yol açabilecek durumdadır.

“*Resûlullah örnektir*” dendiği anda, “*bütün müslümanlar aynı şekilde Hazreti Peygamber’i örnek almak durumundadırlar; aksi hâlde günâhkâr duruma düşerler*” anlamı akla gelmektedir. Hâlbuki âyette, “*Sizler için Resûlullah’da örnekler vardır*” deniyor ki bu, “*herkes kendine, kendi konumuna uygun olarak Allah’ın Elçisi’nde bir örnek bulabilir. O’nun şahsiyetinde âlim-câhil, zengin-fakir, genç-ihtiyar, güçlü-zayıf, görevli-görevsiz her türden insanın örnek alıp kendine mâl edebileceği bir tavır ve davranış vardır. Hiçbir mü’min bu şereften mahrûm değildir*” anlamında değerlendirilmelidir.

Bu âyet, Şemâil nev’inin ortaya çıkışına vücut veren âyetlerin başında gelmektedir. Bu sebeple aşağıda tekrar ele alınacaktır.

6°- O, Âlemlere Rahmettir: Kur’ân-ı Kerîm’de O’nun şânında: “*Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*” buyrulmuştur ⁽³⁵⁾.

Rahmet; -hemen hemen bütün lûgat kitaplarında- esirgeme, yarlıgama, koruma, acıma; şefkat, merhamet (Farsça: *mihribânî*; Fransızca: *clémence, miséricorde*) anlamları ile kayıtlıdır. Dilimizde ayrıca, mocâzî olarak “*yağmur*” anlamında da kullanılmaktadır.

Esâsen *rahmet* kelimesini, bütün ihâta ve şümûlü ile karşılayan bir kelime yoktur. *Rahmet*’in karşılığı yine *rahmet*’tir. Kurumuş, çatlamış, yarılmış bir toprak için “*yağmur*” ne ise; korunacak, acınacak ve esirgene-

(35) Enbiyâ sûresi, 107. âyet.

cek durumda olan insan toplulukları için de Cenâb-ı Peygamber'in gönderiliş sebebi odur.

Âlemler ⁽³⁶⁾ için rahmet oluş, yâni "*Rahmeten li'l-âlemîn*" olma vasfı, sâdece *Son Peygamber* (s.a.s)'e bahşedilmiş bir özelliktir.

7°- Peygamberliği Dâimîdir: *Kur'ân*'da: "*Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât ederler. Ey mü'minler! Sizler de O'na salavât getirin ve en iyi şekilde selâm verin*" buyrularak, mü'minlerin Hazreti Peygamber'e "*salât ü selâm*" getirmeleri emredilmektedir ⁽³⁷⁾.

Salât (çoğulu: *salavât*) ve *selâm* kelimeleri; diğer dillerde tam karşılığı bulunmayan dînî kavramlar olduğu için, ya nüanslarından biri ile tercüme edilmiş, ya da olduğu gibi alınmıştır ⁽³⁸⁾. Klâsik ifâdesi ile *salât*; Allah'dan rahmet, meleklerden istiğfâr ve mü'minlerden duâ, demektir ⁽³⁹⁾. Buna göre bahis konusu âyette "*Allah, Peygamberi'ne hep rahmet etmekte; melekler O'na hep bağışlanması için niyazda bulunmakta olup; ey mü'minler, siz de O'na hep duâ edin*" buyrulmaktadır.

Bu âyet, aynı zamanda, Hazreti Peygamber'in peygamberlik tasarrufunun dâimî ve kesintisiz olduğunu da göstermektedir. Bu sebeple, O'na hayatta iken nasıl muâmele edilmesi gerekiyorsa, fânî vücûdu ile aramızdan ayrıldıktan sonra da aynı şekilde davranılması gerekmektedir.

Mü'minlerin Cenâb-ı Peygamber'e "*salât ü selâm*" getirmeleri, *emir sîgâsı* (kipi) ile dînî bir vecîbe olarak bildirilmiştir. Bunun için bir mecliste, Zât-ı Risâlet'in ism-i şerîfi anıldığı zaman salavât-ı şerîfe getirmek, oradaki müslümanlar üzerine *farz* veya *vâcib* olmaktadır. Salavât getirmenin çeşitli formülleri vardır. En yaygın salavât-ı şerîfe formülü, "*Allâhümme salli 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammed*" (*Allahım! Efendimiz Muhammed'e ve Muhammed'in sülâlesine salât ve selâm et*) demektir.

(36) 'Âlem kelimesini *Kâmûs* özetle şöyle açıklamaktadır: "*Âlem; mecâmû'ı-mahlûkâta* (yaradılmışların tümüne) *ülak olunur. Aslında, eşyâyı bilmeğe vesîle olan şeye denir. Allah'ın dışında, yaradılmış bulunan mahlûkâta denmesi, mücidi olan Yüce Allah'ı bilmeğe delâlette vesîle olduğundan dolayıdır. Çoğul olarak gelmesi; insan âlemi, su âlemi, ateş âlemi gibi tür ve sınıfların olmasındandır. Veyâ eşref-i mahlûkât olan insanın tağlîbine bağlanmıştır*". *Kâmûs*, IV, 412.

(37) *Ahzâb sûresi*, 56. âyet.

(38) *Salât*, Fransızcada *pirière* kelimesi ile karşılanmış olup, bu; yalvarma, istihâm, ricâ, niyâz, duâ, namaz, salât, ibâdet, âyin-i mezheb gibi anlamlara gelmektedir.

(39) Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, V, 3910,

Bir toplantıda Hazreti Peygamber'in ism-i şerifi tekrar tekrar anılrsa, her def'asında salavât-ı şerife getirilmesi farz değildir; bir kez söylenmesi yeterlidir.

Ashâb-ı kirâm'ın Peygamber Efendimiz'e: "*Ya Resûlallah, sana selâm vermeyi biliyoruz; fakat salât'ı nasıl getireceğiz?*" diye sormaları üzerine, Hazreti Peygamber onlara, namazların sonunda selâm vermeden önce okunan ve Allâhümme salli - bârik duâsı diye bilinen "*Allâhümme salli 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte 'alâ İbrâhîme ve 'alâ âl-i İbrâhîme inneke hamîdün mecîd. Allâhümme bârik 'alâ Muhammedin ve 'alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte 'alâ İbrâhîme ve 'alâ âl-i İbrâhîme inneke hamîdün mecîd*" duâsını öğretmişlerdir ⁽⁴⁰⁾.

8°- A d ı , H e p A l l a h ' ı n A d ı i l e A n ı l ı r : Peygamber Efendimiz hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Biz, senin şân ve şerefini yükseltmedik mi?*" buyrulmuştur ⁽⁴¹⁾. Âyetle "*şân ve şeref*" diye tercüme edilen kelimenin orijinali "*zikir*"dir. Müfessir Elmalılı'nın da belirttiği gibi, bu âyetteki *zikir*, şân ve şeref mânâsına gelmektedir ⁽⁴²⁾.

Bu sebeptendir ki, çok mühim yerlerde ve sıkça tekrar edilen durumlarda, Allah'ın adı ile Peygamber'in adı, hep yan yana birlikte geçmektedir:

Müslümanlarca her fırsatta söylenen "*kelime-i tevhîd*", Allah lâfza-i celâli ile, Muhammed ism-i şerifini birlikte ihtivâ etmektedir: "*Lâ ilâhe illallah; Muhammedün Resûlullah*".

Her namazda, selâmdan önce okunan "*kelime-i şehâdet*" formülünde, her iki kutsal isim birlikte geçmektedir: "*Eşhedü en lâ ilâhe illallah; ve eşhedü enne Muhammeden 'abdühû ve resûlüh*".

Onbeş asırdır her Allah'ın günü fâsılasız beş def'a okunan "*Ezân-ı Muhammedî*"yle insanlar, ibâdete çift isimli dâvetiye ile çağrılmaktadır: "*Eşhedü en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!*" Türkiye'de bu durum, "*Bu ezanlar ki, şehâdetleri dînin temeli. Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli*" şeklinde, İstiklâl Marşı içinde resmen te'mînât altına alınmıştır.

(40) Salavât âyetinin tefsiri için bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V, 3923-3924.

(41) İnşirâh sûresi, 4. âyet.

(42) Bkz. Yazır, a.g.e., VIII, 5922.

Mevlid nâzımı Süleyman Çelebi de bu gerçeği şu beytiyle ifâde etmiştir: “Zâtına mir’ât edindim zâtını. Bîle yazdım âdın ile âdımı” (Senin zâtını kendi zâtına ayna yaptım ve senin adın ile kendi adımı birlikte yazdım).

Bu, Allah-Peygamber berâberliğini yaşatmak için alınan tedbirlerden biri de, câmilerimizde, nûhrâbın üst sağına “*Allah celle celâlüh*” lâfza-i celâlinin; soluna da “*Muhammed ‘Aleyhisselâm*” ism-i şerîfinin yazılıp asılmasının gelenekleştirilmesidir. Bu mukaddes isimlerin yan yana kible istikâmetine yerleştirilmesi, bir mekânın ulvîliğini sağlayan ve oranın “*Allah’ın evi*” olduğunu gösteren en büyük alâmet-i fârikadır.

Resûlullah Efendimiz’e her fırsatta *selâm gönderme*, o tarafa giden ne varsa onlarla selâm gönderme, hattâ o cânibe doğru hoşça esen rüzgâr ile de selâm gönderme, Hazreti Peygamber’i canlı tutmanın bir başka *tezhîrü dînîye*

**“İn nîlte yâ rîha’s-sabâ yevmen ilâ arz’ül-haremî
Bellîğ selâmî ravzaten fî he’n-Nebiyy’ül-Muhteremî”**

na’ti; ve yine bunun eşsiz güzellikte nazmen tercümesi olan:

**“Ey bâd-ı sabâ, uğrarsa yolun semt-i Haremeyn’e
Ta’zûmîmi arz eyle Resûl’üs-Sekaleyn’e!”**

terennümleri içindeki bu selâmın, na’t-hânların güzel nağmelerinden çıkan ses dalgaları ile rüzgârın önüne katılarak *Ravza-i Mutahhare*’ye ulaşmaması mümkün değildir ⁽⁴³⁾.

9°- Ravza-i Mutahhare’yi Ziyâret, Hac Me-râsimine Dâhil Edilmiştir: Bilindiği gibi *Hac*, Peygamber Efendimiz hayatta iken hicrî 7. senede farz kılınmış, Peygamber-i Ekber de bu farzı 10. senede bir def’a edâ etmiştir. Haccın farz kılınma sebebi, *Beytullah*’ı ziyârettir. *Beytullah* adı verilen *Ka’be* ise *Mekke*’dedir. Haccın farzları arasında *Medîne*’deki mukaddes ve mübârek makamları ziyâret yoktur.

(43) Na’t, Hazreti Peygamber’i övmek için yazılan şiirlere verilen addır. Türk Edebiyatı bu konuda çok değerli eserler venniştir. Na’tlar hakkında akademik bir çalışma için bkz. Emine Yeniterzi, *Divân Şiirinde Na’t*, Ankara 1993; aynı yazar, *Türk Edebiyatında Na’tlar (Antoloji)*, Ankara 1993.

Ancak Hazreti Peygamber'in irtihâlinden sonra, Allah-Peygamber berâberliğini sağlama ve O'nu hep canlı tutma düşüncesiyle *Medîne*'deki *Ravza-i Mutahhere*'yi, yâni Hazreti Peygamber'in *Kabr-i Şerîfî*'ni ziyaret etme de, Hac menâsikine dâhil edilmiştir. Bilindiği gibi bugün Hacca gidenlerce, *Beytullah*'ı ziyaretten önce veyâ sonra, en az kırk vakit namaz kılacak kadar (sekiz gün) *Medîne*'de de kalınarak Peygamber Efendimiz'in *Kabr-i Şerîfî* ziyaret edilir. Bu tür vecibeler, Haccın farzlarından değilse de, farz hükmünde bir ağırlığa sâhiptir.

10°- Sünneti, İslâm'ın İkinci Kaynağıdır: İslâm'ın kaynağı, yâni onun dayandığı esaslar, genellikle dört olarak kabul edilir. Bunlar da; *Kitap, Sünnet, İcmâ-i ümmet ve Kıyas-ı fukahâ* şeklinde sıralanır. Bu esâslar, ilmihâl terminolojisinde, "*edille-i şer'iyye*" diye adlandırılır. Son iki delîlin esâsını *Kur'ân ve Sünnet* teşkil ettiği için, bu dört delîl, temelde ikiye indirilir. Onlar da Allah'ın Kitâbı ve Hazret-i Peygamber'in Hadîsleridir.

Hadîsler üzerinde yapılan bir kısım sun'î tartışmaları buraya hiç çekmeden, meseleyi kendi ekseninde değerlendirdiğimizde, İslâm dîninde iki otoritenin olduğu görülür: *Allah ve Peygamber*. Bugün, Allah'ın irâdesini, O'nun insanlığa son buyruğu olan *Kur'ân-ı Kerîm* kanalıyla; Hazreti Peygamber'in getirdiklerini de, bir yandan "*fîlî tevâtür*" şeklinde yaşayan *Sünneti*, bir yandan da yazıya geçirilen *Hadîsleri* yoluyla öğrenme imkânına sâhip bulunmaktayız.

Bu mesele ile ilgili olarak *Kur'ân-ı Kerîm*'de şöyle buyrulmaktadır: *"...Peygamber size her ne verdiyse onu alın; O size her neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah'dan korkun. Çünkü Allah'ın azâbı çetindir"* ⁽⁴⁴⁾.

Son kısmını verdiğimiz âyetin baş tarafı: *"Allah'ın fethedilen ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganîmetler (fey); Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Tâ ki o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber..."* şeklindedir. Bu sebeple, *"Peygamber'in emrine uyma ve yasaklarından sakınma"* prensibi, sâdece ganîmetler (fey)'in taksimi ⁽⁴⁵⁾ sırasında ki tasarruflarına âittir; emrin şumûlü genel değildir, şeklinde bir değerlendirmeye müsâit gibi görünüyorsa da, müfessirlerin açıkça belirttikleri üze-

(44) *Haşr* sûresi, 7. âyet.

(45) Ganîmet ve fey tâbirleri ile ilgili olarak ileride 54. bölümde *"Peygamber Efendimiz'in Mirâsı"* bahsinde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

re, âyetin mânâsı özel olmayıp her emre şâmilidir ⁽⁴⁶⁾. Zîrâ “*ve mâ âtâ-küm’ür-Resûl*” âyetinin başındaki “*mâ*”, mâ-i mevsûle (*pronom relatif*)’dir. Dülîmize, “*her ne ...*” ifâdesiyle tercüme edilir. İfâdede *takyîd* (kaydırlama) yok, *ulâk* (genelleme) vardır.

Bu âyetle de tescîl edildiği üzere, Hazreti Peygamber şâri’dir, yâni *kânun koyucu*’dur. O’nun, emirleri ve yasakları tartışma konusu değildir. Tâ ilk devirlerden itibâren görülegelen “*Hazreti Peygamber’i ve O’nun otoritesini dînin dışında tutma*” çabaları, ilmî bir esâsa dayanmaktan çok, siyâsî ve idolojik bir maksat taşımaktadır. İlmî olarak tartışılan meseleler, Peygamber Efendimiz’in dîndeki konumu değil, hadîslerinin rivâyetinde teknik bakımdan ortaya çıkabilecek muhtemel durumlardır ⁽⁴⁷⁾.

11°- **Resûlullah** (sas) **Ümmîdir**: Peygamber Efendimiz, *Kur’ân-ı Kerîm*’de “*Ümmî Peygamber*” diye tavsîf edilmiş; hem de bu durum, Resûlullah Efendimiz’in seçkin özelliklerinden biri olarak tanıtılmıştır ⁽⁴⁸⁾. Bu sıfat, özellikle *Ramazan*’da *Terâvih namâzı* aralarında ve bâzı dînî merâsimlerde cemâatin hep bir ağızdan özel makâmıyla söylediği “*salât-ı ümmiyye*” içinde de geçmektedir ⁽⁴⁹⁾.

Arapçada “*ümm*” ana demektir; “*ümmî*” de *anasından doğduğu gibi, doğduğu hâl üzere, fıtrat-ı asliyesinde bir değişiklik olmamış* anlamına gelir. Bu sıfat, daha çok, bir kimsenin okuma-yazma durumunu anlatma ve kültür seviyesini belirtme açısından kullanılır. *Ümmî*; *anasından doğduğu gibi kalıp okuma-yazma öğrenmemiş, mektep-medrese yüzü görmemiş, bir hoca önüne diz çökmemiş* kimse, demektir.

(46) Bu âyetle ilgili değerlendirmeler için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, VI, 4836 - 4839.

(47) *Hadîs Usûlü ve Hadîs İlimleri* adı altında sistemleştirilip geliştirilen Anabilim Dalı, bu “*muhtemel*” durumları değerlendirip karara bağlamak için ortaya konmuş olup, İslâm dünyasındaki ilim dallarının en eskisidir. Kaynakları son derece zengindir. Hadîs literatürü, İslâm dininin en zengin, en canlı ve en rûhâniyetli hazînesidir.

(48) A’raf sûresi, 157 ve 158. âyetler.

(49) *Salât-ı ümmiyye*’nin metni şöyledir: “*Allâhümme salli ‘alâ seyyidînâ Muhammed’in nebiyy’i-ül-ümmiyyi ve ‘alâ âlihî ve sahbihi ve sellim*”. Buraya, Ferid Devellioğlu’nun verdiği bilginin aynen alınması uygun görülmüştür: “*Salât-ı ümmiyye: Salât’ın bir nev’ine Türk müziğinde verilen ad. Bâzı dînî âyinlerde, muayyen dînî günlerde ve Hz. Muhammed’e âit eşyânın merâsim ile ziyâretinde okunur. Câmi mâsî-kisine âit şekillerdendir. Bugün elimizde bulunan “Salât-ı ümmiyye”, İtrî’nin olup segâh makâmında semâi usûlündedir ve Türk dînî müziğinin en belîğ şâhâselerlerinden biridir*”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1099.

Ümmîlik, sıradan kimseler için bilgi eksikliğini ifâde eden bir **noksan** sıfattır; o kimsenin tahsil ve terbiyesindeki eksikliği ortaya koyar. Aynı sıfat Peygamber Efendimiz'e nisbet edildiği zaman ise bir **kemâl** sıfatıdır. Zirâ, Zât-ı Risâlet'in bilgi ve davranıştaki mükemmelliği; okuyup yazanlar, mektep medrese görenleri ve en yüksek ilim merkezlerinden bilgi alanları âciz bırakan bir seviyededir. Bu, O'nun, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu; bunca bilgisini ve görgüsünü, devrinin Yahûdi ve Hırısıyan âlimlerinden, kâhinlerinden ve bir kısım gün görmüş tecrübeli bilginlerinden öğrenmediğini; ne biliyorsa, ne söylüyorsa, ne öğretiyorsa bütün bunların, kendisine, **Allah tarafından** (*min tarafillah; du côté de Dieu*) verilmiş bir vergi (*mevhibe-i Sübhâniyye ve atıyye-i Rah-mânîyye*) olduğunun ifâdesidir. Bu sebeple ümmîlik vasfı, Hazreti Peygamber için önemli bir *mu'cize*'dir ⁽⁵⁰⁾. Nitekim ünlü Türk şâiri **Fuzûlî**:

**“Bâkî mu'cizeler ne hâcet vâsf-ı hak isbâtına;
Câhil iken el, senin ilmin yeter burhân sana”**

Beytiyle bu durumu vecîz bir şekilde dile getirmiştir.

Peygamberlik müessesesi, peygamberler ve Peygamber Efendimiz'le ilgili böyle genel bir değerlendirmeden sonra, *Şemâil* konusuna giriş mâhiyetinde bir ön bilgilendirmeye de ihtiyâç duyulmaktadır. Bu maksatla, önce, Hazreti Peygamber etrafında gelişen ve sâdece O'nu kendisine konu edinen ilim dalları yanında; konusu Hazreti Peygamber olmadığı hâlde, bünyesinde O'na da yer verilen ilim dallarının ana hatlarıyla bir değerkendirmeye tâbi tutulması gerekecektir.

Nitekim târîh boyunca, *Peygamber Efendimiz* kadar her yönüne ilgi duyulmuş ve bütün özellikleri inceden inceye tesbît edilmiş ikinci bir insan daha bulmak mümkün değildir. İslâmî ilimler, bir bakıma temelde ve çıkış noktasında O'nun çeşitli yönlerini kendilerine konu edinmişlerdir. Bu sebeptendir ki, Hazreti Peygamber'in her yönü değişik ilim grupları ve dalları tarafından ayrı ayrı ele alınıp işlenmeğe çalışılmıştır. Ancak bu ilim dalları, kendi ilim disiplini içinde, Resûlullah Efendimiz'in sâdece o ilmi ilgilendiren yönü üzerinde ve ona lâzım olacak kadarıyla durmuştur.

(50) Hazreti Peygamber'in hayâtını okuyup da gördüğü mükemmellik karşısında duyduğu hayranlığını; *“Efendim, Peygamber Efendimiz'in hayâtını okuyunca, kafanıda, sanki O'nun tahsilli, kültürlü, filozof gibi her şeyi bilen, ileri görüşlü, tecrübeli, dirâyetli bir insan olduğu fikri belirdi. O, bu kadar özelliklere nasıl sâhip oldu?”* şeklinde itâde eden gence, ben de, Hazreti Peygamber'in ümmîliğini anlamaya çalıştım.

Şemâil'i yazarken bizim de, aynı disipline sâdık kalmaya çalıştığımızı ve -mümkün olduğu ölçüde- diğer ilimlerin sâhaları içine girmeme ve o ilimlerin kendi yorumlarının da Şemâil sâhasına taşınmasına fırsat vermemeye titizliğini gösterdiğimizi belirtmeliyiz. İfâde etmek gerekir ki, Peygamber Efendimiz'i bir tek ilmin disiplini ile yazılmış bulunan kitaplarla anlamak, kavramak ve özellikle doğru yorumlamak mümkün değildir.

HAZRETİ PEYGAMBER'İ KONU EDİNER İLİM DALLARI

Konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'i anlatmak olan ve Resûlullah Efendimiz'in bir tek yönünü kendisine konu edinen ilim dalları şunlardır: 1- **Hadîs**, 2- **Siyer**, 3- **Megâzî**, 4- **Şemâil**, 5- **Delâil**.

Esâsen bu dalların hepsinin kökü *Hadîs*'tir. Bunlar, zamanla *Hadîs*'ten ayrılarak müstakil bir dal hâline gelmiş, muhtevâları zenginleşmiş ve hepsinin de -ortak tarafları yanında- ayrı ayrı literatürleri oluşmuştur.

1°- **H a d î s**

Lügat anlamı, *Kur'ân-ı Kerîm*'deki kullanılışları, hattâ *hadîs* metinleri içinde geçen şekilleri ile ele alındığında, *Hadîs* tâbirinin oldukça zengin bir mânâ genişliğine sâhip olduğu görülür. Ancak *Hadîs* ile bir ilim dalının adı bahis konusu edildiği zaman, kelime özel bir hüviyet kazanmış olmaktadır.

Bu özel duruma göre, Hazreti Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlere âit haberlere *hadîs* denmiştir. Bir başka ifâde ile, bu haberlerin *sözle tesbât edilmiş* şekline *hadîs* adı verilmiştir. *Hadîs*, bir bakıma "**Peygamber bilgisi**" anlamına geldiği için, Peygamber Efendimiz'in söz, fiil, tavır ve davranış olarak her hangi bir yönü hakkında bilgi veren yazılı ifâdeler, *Hadîs* olma vasfını kazanmış olmaktadır. Bu sebeple de ashâb, tâbiûn ve etbâut-tâbiûn denen ilk üç neslin Hazreti Peygamber'e âit verdiği görgü ve duygu mahsûlü bilgileri, hep *Hadîs* olarak adlandırılmıştır.

Anabilim dalı olarak **Hadîs'in konusu** ise beş ana grupta toplanmaktadır:

- a) Hazreti Peygamber'in şahsiyeti.
- b) Hazreti Peygamber'in *hadîsleri*.
- c) Hazreti Peygamber'in *hadîslerinin* gelecek nesillere intikâl ettirilmesi (*rivâyet*).

d) Hazreti Peygamber'in hadîslerini gelecek nesillere intikâl ettiren şahısların kimlikleri (*râvîler*).

e) Hazreti Peygamber'in hadîslerinin kitaplaştırılması (*mervî*).

İşte bu beş ana konu etrafında ilk devirlerden îtibâren çok titiz çalışmalar yapılmış ve zengin temel kaynaklar oluşmuştur. İslâm ulemâsının, Peygamber Bilgisi dediğimiz *Hadîs* uğrunda gösterdiği titizlik ve hasbîlik, içine girmeden anlaşılabilecek türden bir çaba değildir. Nitekim sâdece **Buhârî**'nin yaptığı mesâîye devlet bütçesinden *harcırâh* (yolluk-yevmiye) ödense, altından kalkamayacak bir meblağ ortaya çıkmaktadır.

Burada, hadîs ilminin çeşitli meseleleri ve bu ilmin kaynakları konusuna hiç girmeden diğer ilim dalarına geçmek istiyoruz ⁽⁵¹⁾.

2°- S i y e r

Sîret kelimesinin çoğulu olan *Siyer*, Hazretî Peygamber'in doğumu ile vefâtı arasında geçen 63 senelik hayâtını anlatan bir ilim dalıdır. Bir bakıma, en geniş şekliyle, Peygamber Efendimiz'in biyografisi (*terceme-i hâli*)'dir. *Siyer* veyâ *Siyer-i Nebî* adı altında bir ders olarak da okutulmaktadır.

Siyer, tîrîhin bir koludur. Bu sebeple, *Siyer* yazarları hep târîh metod ve üslûbunu kullanırlar. Zaman bakımından, 570 yılına tekaddüm eden yılların bir değerlendirmesi ile başlar ve 632 yılını tîkip eden olaylarla ilgi kurularak biter. Hazretî Peygamber'in doğumu, çocukluğu, gençliği, evliliği, peygamberliği, *Mekke* dönemi olayları, hicreti, *Medîne* devri hâdiseleri, hastalığı, vefâtı ve sonrası şeklindeki zamanı tesbît edip inceler.

Bu zaman dilimine "*Asr-ı Saâdet*" denir. Öncesine "*Câhiliye Devri*", sonrasına da "*Hulefâ-yı Râşidîn*" veya "*Dört Halife Devri*" adı verilir.

Hadîs metinlerini içine alan ilk devir kaynakları ile *İslâm Târîhi*'nin ilk mahsûlleri, *Siyer*'in de kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu konunun temel kaynaklarına, aşağıda *Şemâil*'in kaynakları bahsinde yer verilecektir ⁽⁵²⁾.

(51) Hadîs ilminin çeşitli meseleleri üzerinde daha geniş bilgi edinmek isteyenler. Üniversite ders kitabı hüviyetindeki *Hadîs I*, *Hadîs II* adlı eserlerimize baş vurabilirler.

(52) *Siyer*'in temel kaynakları için bkz. İzmirî İsmâil Hakkı, *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1332; Ali Yardım, "*Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashâb'ın-Nebî'si*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II*, İzmir 1985, s. 247 - 348; A. Vehbi Eoç, *İslâm Târîhi Dersleri (Metod, Kaynak, İlk Devir)*, Kayseri 1991; aynı yazar, *İslâm Târîhi Dersleri II (Dört Halife Dönemi)*, Kayseri 1995.

Hazreti Peygamber'in sûreti ile ilgili Türkçe bir hayli eser kaleme alınmıştır. Bunlar içinde bizim eserimize destek olabilecek nitelikte gördüğümüz iki tânesine işâret etmek istiyoruz: Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (çev. Prof. Dr. Sâlih Tuğ), I-II, İstanbul 1990 (V. baskı); M. Âsım Köksal, *Hz. Muhammed (a.s) ve İslâmiyet, Mekke Devri ve Medine Devri*, I-XI, İstanbul 1981.

3°- Meğâzî

Meğâzî, “*düşmanla cenk ve kutâl eylemeğe gitmek*” mânâsına gelen “*el-gazv*” kökünden türemiş bir kelimedir. İsm-i fâili “*gâzî*” dir, çoğulu “*guzât*” şeklinde kullanılır. *Meğâzî* ise, tekili olmayan (muhtemelen “*mağzâ*” kelimesi) ve çoğul kalıbı ile kullanılan bir kelimedir ki, “*guzât kısmının menâkıb ve destanları*”na denir ⁽⁵³⁾. Kelime bu mânâsından alınarak, “*Hazreti Peygamber'in savaşları*” anlamına gelecek şekilde özel bir mâhiyet kazanmıştır.

Esâsen *Meğâzî*, *Siyer*'in içinde bir bölümdür. Ancak o, sadece “*Gazevât-ı Celîle-i Peygamberî*”den bahseder; Hazreti Peygamber'in diğer yönleri ile ilgilenmez. Modern ifâdesi ile *Meğâzî*, Peygamber Efendimiz'in son on senelik *Medîne* hayatının yalnızca kurmay ve diplomat yönünü kendine konu edinmiştir; Asr-ı Saâdet döneminin gazâları (savaşları)'nı özel olarak ele alan bir daldır. Bu dal; *Harb Târihi*, *Muhârebe Sevk ve Harekâtı*, *Devletler Hukuku*, *Devletler ve Toplumlar Arası Diplomatik Münâsebetler ve Devlet İçindeki Azınlıkların Durumu* açısından son derece ehemmiyet arz etmektedir.

Mûsâ b. 'Ukbe (ö: 141/758), İbn İshâk (ö: 151/768), Vâkıdî (ö: 207/823), İbn Hişâm (ö: 213/834) çizgisinde devâm eden müstakil “*Kitâb'ül-Meğâzî*”ler, bu sâhanın ilk kaynaklarını teşkil etmektedir. Prof. Dr. Muhammed Hamîdullah'ın kaleme aldığı “*Hazreti Peygamber'in Savaşları*” adlı kitabı ⁽⁵⁴⁾, bu sâhanın okunması gereken temel eserlerindendir.

(53) *Kâmûs*, IV, 1103.

(54) Bibliyografyaya bakınız.

4°- Ş e m â i l

Hazreti Peygamber'in "*beşerî*" yönünü kendine konu edinen ilim dalına *Şemâil* adı verilmiştir. Burada, sâdece Hazreti Peygamber'i konu edinen ilim dalları arasındaki yerine işâret etmekle yetinilecek; o, aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

5°- D e l â i l

Şemâil ile *Delâil*, bir bütünü iki ayrı yönünü andırmaktadır. *Şemâil* nasıl ki Hazreti Peygamber'in "*beşerî*" yönünü kendine konu edinmişse; buna mukâbil *Delâil* de, Zât-ı Risâlet'in "*nebevî*" yönünü ele almış bir dal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Delâil, "*delâlet*" kelimesinin çoğulu olup; alâmet, işâret, iz, delfil, şâhit, belge, kılavuz gibi anlamlara gelmektedir. Bu lügat mânâsının ötesinde "*Delâil'ün-Nübüvve*" şeklinde isim tamlaması olarak kullanıldığında, "*Peygamberlik Alâmetleri*" demek olur; genellikle de tek başına kullanılmaz.

Hazreti Peygamber'in, sıradan insanlarda bulunmayan bir kısım özellikleri vardır. Bu özellikler O'na, peygamberlik sıfatı ile birlikte Allah tarafından bahşedilmiştir. Cenâb-ı Hak gönderdiği Resûlü'nü bir takım "*özel yetkiler*"le donatmıştır. İşte bu "*fevkalbeşer*" (*beşer üstü*), "*fevkal-âde*" (*olağan üstü*) ve "*hârik-ul-âde*" (*alışılmışı yurtan, extraordinaire*) özellikleri bahis konusu eden ilim dalının adına *Delâil* denmiştir.

Ne var ki, başlangıçtan beri bu Peygamberlik özellikleri ile ilgili olarak bir terim birliği sağlanamamış, dönem dönem farklı terimlerin kullanıldığı olmuştur: "*Alâmât'ün-Nübüvve*" (*Peygamberlik İşâretleri*), "*el-Hasâis'ün-Nebeviyye*" (*Peygambere Âit Özellikler*) ve "*Mu'cizat'ün-Nebeviyye*" (*Peygamberlik Mu'cizeleri*) gibi terimler aynı maksatla kullanılmıştır.

Bu dalın kaynakları da oldukça zengindir. Başlangıçta hadîs kitaplarının bölümleri arasına serpiştirilen vesîkalar⁽⁵⁵⁾, zamanla müstakil kitaplar da toplanmıştır⁽⁵⁶⁾. **Beyhakî** (ö: 458/1066)'nin "*Delâil'ün Nübüvve*" adlı

(55) Meselâ bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 168-188; Müslim *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1783 vd.; Tirmizî, *Sünen* V, 592, 597; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 613-622; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 214-315; X, 2-12; el-Haübb et-Tebîzî, *Mişkât'ül-Mesâbih*, III, 152-196; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-Âliye*, IV, 1-32.

(56) Ebû Dâvûd es-Sicistânî, İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebû İshâk el-Harbî, Ebû'l-Ha-

eseri, bu sâhanın en meşhur kaynaklarından⁽⁵⁷⁾. *Asr-ı Saâdet* adıyla Ömer Rızâ Doğrul tarafından Türkçeye çevrilen 10 cildlik eserin 3 ve 4. cildleri, Hazreti Peygamber'in Peygamberlik Özellikleri'ne tahsis edilmiştir.

Bu konunun bâzı yönleri, aşağıda *Şemâil* ile birlikte tekrar ele alınacaktır.

HAZRETİ PEYGAMBER'E YER VEREN İLİM DALLARI

Konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber olmadığı hâlde, bünyesinde O'na da yer veren ilim dalları vardır. Bu dallar, değişik vesilelerle Hazreti Peygamber'in şahsiyeti veyâ O'nun hadisleri ile de ilgi kurma durumunda olmuşlardır. Bu bilim dallarını : 1- *Tefsîr*, 2-*Fıkıh*, 3-*Tasavvuf*, 4-*Kelâm*, 5- *Mezhebler Târihi*, 6-*İslâm Târihi*, 7-*Tıbb-ı Nebevî*, 8-*Lügat*, 9-*Genel Kültür* gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

1°- *Tefsîr*

Kur'ân-ı Kerîm'in sûre ve âyetlerinin açıklanmasına "*Tefsîr*" denir. Bu açıklamayı yapanlara da "*müfessir*" adı verilir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ilk müfessiri Peygamber Efendimiz'dir. Hazreti Peygamber'in ashâbı, O hayatı iken *Kur'ân* tefsîrine kalkışmamışlardır. Ashâba âit olup da bize kadar ulaşan açıklamalar, hep, Resûlullah Efendimiz'in vefâtından sonraki dönemlerde yapılmış açıklamalardır.

Genelde bir *Kur'ân* tefsîri kabûl edilen hadisler arasında, özellikle bâzı âyetlerin mânâları üzerinde açıklama yapanları da vardır. Muhaddisler, Hazreti Peygamber'in bu türden açıklamalarını, "*Kütâb'üt-Tefsîr*" başlığı altında ayrı bir bölümde toplamışlardır⁽⁵⁸⁾. Hadis kitaplarının bilhassa bu bölümleri, *Tefsîr* ilmi için vazgeçilmez birer kaynak durumundadırlar.

san el-Esterâbâdi ve Ebû Nu'aym el-İsfehânî'nin "*Delâil'ün-Nübüvve*" adlı eserleri ile; Yûsuf b. Mûsâ el-Endelûsî, İbn'ül-Mülakkın, el-Bulkînî, İbn Hacer el-'Askâlânî, İmâm'ül-Kâmilîyye Kemâleddin eş-Şâmî ve Celâleddin es-Suyûtî'nin "*Hasâ-is*" adını taşıyan eserleri, bu nev'in temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Endülüslü Muhammed b. İbrâhîm el-İşbîlî'nin "*Mu'cizât'ün-Nebî*" si ile, Edimeli İbrâhîm b. Mehmed'in Türkçe "*Mu'cizât-ı Nebeviyye*" adlı eseri de, bu türün muahhar devir kaynaklarını teşkil etmektedir.

(57) Bibliyografyaya bakınız.

(58) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahih*, V, 146-242; VI, 2-116; Tirmizî, *Sünen*, V, 155-455; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 220-541; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VI, 303-329; VII, 2-172; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-Âliye*, IV, 300-402.

Ayrıca, *rivâyet tefsîri* adı altında gruplaştırılan tefsîrlerin esâsını da; Hazreti Peygamber ile ilk üç İslâm neslinin yapmış olduğu açıklamalar oluşturmaktadır. Bu tür tefsîrlerin en meşhuru, İbn Cerir et-Taberî (ö: 310/922)'nin *Tefsîr*'idir ⁽⁵⁹⁾.

2°- Fıkıh

Başlangıçta “*bir nesneyi zihin açıklığı ile gereği gibi anlayıp bilmek*” mânâsına gelen *Fıkıh*, zamanla “*dîn ve şeriat ilmi*” gibi geniş bir sâhayı içine alan ilim dalı anlamında kullanılmış ⁽⁶⁰⁾; daha sonraları da, sâhası biraz daraltılarak, “*ibâdât, muâmelât ve ukûbât*” konuları ile ilgilenen bir ilim dalı hâline gelmiştir. Günümüzde ise “*el-Fıkıh'ul-İslâmî = İslâm Hukûku*” adı ile anılmaktadır. Bâzı çevrelerce kullanılan “*İslâm Fıkıhı*” tâbiri ise galattır.

Fakîhler, çeşitli problemlere çözüm ararlarken bir kısım prensiplerden hareket ederler. Bunlar, “*aslı*” ve “*fer'i*” deliller olmak üzere kategorilere ayrılırlar. İşte bu aslı delillerin ikincisi, “*Sünnet*” delilidir. Bu sebeple her fakîh, *Fıkıh*'ın sâhasına giren konularla ilgili hadîs kaynaklarını da kullanma durumundadır.

Fukahânın “*ahkâm hadisleri*”, muhaddislerin ise “*sünen*” adını verdikleri hadîs kitapları, *Fıkıh* ilmi için temel kaynaklar durumundadır. Hadîs kaynakları içinde; *Câmi'*, *Sünen*, *Musannaf* ve *Müstedrek* grubuna giren ilk devir eserleri, çoğunlukla *ahkâm hadîsi* ihtivâ ederler. Bu sebeple, *ahkâm hadîsi* ağırlıklı hadîs kitaplarından seçmiş oldukları bir grup hadîs kitabına, “*kütüb-i sitte*” (*altı kitap*) adını vermişlerdir ⁽⁶¹⁾.

3°- Tasavvuf

“*Kaal ilmi değil, hâl ilmidir*” diye tanıtılan *Tasavvuf*, Hazreti Peygamber'in insânî ve derûnî hayatının sistemleştirilmesinden ibârettir. Pey-

(59) Taberî tefsîrinin özel adı, “*Câmi'ul-Beyân 'an Te'vîli Ây'il-Kur'ân*” olup, 30 cild (12 mücellled) hâlinde 1373/1954 senesinde Kâhîre'de bir baskısı yapılmıştır (2. tab).

(60) Bkz. *Kâmûs*, IV, 823.

(61) Esâsında “*kütüb-i sitte*” tâbiri, muhaddislerin değil, fukahânın ortaya koyduğu bir tâbîrdir. Bu gruba giren hadîs kitapları: 1- Buhârî (ö: 256/870)'nin *el-Câmi'us-Sahîh*'i, 2-Müslim (ö: 261/875)'in *el-Câmi'us-Sahîh*'i, 3- Ebû Dâvûd (ö: 275/888)'un *Sünen*'i, 4- Tirmizî (ö: 279/892)'nin *Sünen*'i, 5-Nesâî (ö: 303/915)'nin *Sünen*'i, 6- İbn Mâce (ö: 273/886)'nın *Sünen*'idir. Ancak altıncı sıradaki eser ihtilâfî olup, bu sıraya, İmâm Mâlik (ö: 179/795)'in *Muvatta'*'ını, veyâ Ahmed b. Hanbel (ö: 241/855)'in *Müsned*'ini, ya da Dârimî (ö: 255/869)'nin *Sünen*'ini koyan ulemâ da vardır. Bu eserlerden ilk ikisine “*Sahîhân*”, son dördüne de “*Sünen-i Erbe'a*” denir.

gamber Efendimiz'in "*üsve-i hasene*" yâni "*en güzel örnek*" olma vasfı, amelî tasavvufun esâsını teşkil etmektedir. Bu yüzden tasavvuf, "*insanî kâmil merkezli*" bir eğitim sisteminin adı olmuştur.

"*Tezkiye-i nefis*" adı altında, insanlarda müşahhas bir makâma hesap verme disiplinini yerleştirmek, beşerî zaatları asgarî seviyeye çekme, insânî meziyetleri âzamî seviyeye yükseltme ve böylece *ahlâk* kurallarını günlük hayâtın içinde yaşanır hâle getirme amacını güden *Tasavvuf*, ideal model olarak *Hazreti Peygamber*'i esâs alır. O'nun şahsiyetinden kaynaklanmayan örnekler ise, çevreleri için dâimâ problem olma durumunda kalmışlardır.

Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için, gerek bilgi gerek tatbikât yönüyle *Tasavvuf*, hareket noktası olarak, *Hazreti Peygamber*'le irtibatın aralıksız sürdüre gelmiştir. Denilebilir ki, İslâmî ilimler içerisinde malzeme olarak hadîsin en çok kullanıldığı kitapların başında tasavvufî eserler gelmektedir. Meselâ *Kuşeyrî* (ö: 465/1072)'nin "*er-Risâle*"si, *Gazâlî* (ö: 505/1111)'nin "*İhyâu Ulûm'id-Dîn*"i, *Sühreverdî* (ö: 632/1235)'nin "*Avârif'ül-Ma'ârif*"i, *Mevlânâ* (ö: 672/1273)'nın "*Mesnevî*"si^(*) gibi eserler o kadar çok hadîs ihtivâ ederler ki, bunlar, âdetâ birer hadîs kitabı şerhi intibâhı verirler.

Ayrıca, Hadîs kitaplarının; "*Kitâb'üz-Zühd*", "*Kitâb'ür-Rikâk*", "*Kitâb'üz Zühd ve'r-Rekâik*", "*Kitâb'ül-Edeb*", "*Kitâb'ül-Birr ve's-Sıla*", "*Kitâbü Mekârim'il-Ahlâk*" gibi başlıklar taşıyan bölümleri, *Tasavvuf*-*Hadîs* bağlantisını sağlayan kaynaklardır.

4°- Kelâm

Kelâm İlmi'nin, *Hazreti Peygamber*'le doğrudan doğruya ilgisinin olduğunu söylemek güçtür. Ancak, bu ilmin sâhası içine giren bir kısım mes'eleler vardır ki, bu konuların açıklanmasında, bâzen doğrudan doğruya, bâzen de dolaylı olarak, *Hazreti Peygamber*'in hadîsleri hakem rolünü oynamaktadır.

En azından, İslâm'ın *imân* (*akâid*) esaslarının öğrenilmesi ile *nübüvvet* ve *mu'cize* mes'elelerinin müzâkere ve münâkaşasında, hadîsler ve *Hazreti Peygamber*'in konumu, doğrudan doğruya konunun esâsını teşkil etmektedir.

(*) *Mesnevî*'de, mükerrerler dışında 160'ın üzerinde hadîs kullanılmıştır. Bu rakama, mazmûn olarak alınanlar dâhil değildir. Bunlardan 53 mnesi başlık hâlinde verilmiştir. Bkz. Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul 2008, Damla Yayınevi; ayrıca bkz. "*Mesnevî Hadîsleri Üzerinde Bir Araştırma*", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Ocak 1979, yıl: 8, sayı: 1, İstanbul 1979, s. 44-54.

Bu sebeple, hadîs kitaplarının “*Kitâb’ül-Îmân*” bölümleri, *Kelâm İlmi*’nin hadîs kaynaklarını oluşturmaktadır.

5°- Mezhebler Târihi

Mezhebler Târihi’nin de, gerek Hazreti Peygamber’in şahsiyeti, gerek O’nun hadîsleri ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Ne var ki, “*ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı*” yolunda rivâyet edilen hadîsin, bir bakıma, mezheb taaddüdünün esâsını oluşturduğu kabûl edilmiştir. Bu sebeple **mezheb** (*fırka*) kavramının oluşmasında bu hadîsin rolü olduğu tezi işlenmiştir. Ayrıca Hazreti Peygamber’in hayâtının sonlarında ortaya çıkan bazı hâdiselerin (*vasiyet yazdırma* (*kırâs*) *hadîsi*, *hilâfet meselesi* vb.) mezheblerin oluşumuna zemîn hazırladığı da kaydedilmektedir ⁽⁶²⁾.

Hadîs kitaplarının bölümleri arasında, genellikle “*Kitâb’ül-Fiten*” veya “*Kitâb’ül-Fiten ve’l-Melâhim*” başlıklı bir bölüm yer almaktadır. Daha çok, İslâm dünyasında vukûa gelen veya gelecek olan fitne, kargaşa, anarşi gibi nâhoş olaylara dâir hadîslerin toplandığı bu bölümler, Mezhebler Târihi uzmanlarının hadîsle ilgilerini devâm ettiren vesîkalar ihtivâ etmektedir.

6°- İslâm Târihi

Hadîs ile *Târih*, ilim dalı olarak ele alındığında, aralarında ikiz kardeş benzerliğine yakın bir müştereklik göze çarpar. Bilhassa, çıkış noktasında şîfâhî an’ane ve rivâyetlere dayandıkları için, her iki ilim dalı da aynı metodu kullanmaktadır. Yâni her ikisinin de kaydettiği vesîkaların baş tarafında **sened** denilen bir “*râvîler zinciri*” bulunmaktadır. Bu ortak özellik, diğer İslâmî ilimlerde pek göze çarpmamaktadır. Esâsen, *Târih* müstakil bir ilim dalı hâline gelmeden önce, onun yerini *Hadîs* işgâl etmekte idi.

Bu müşterek özellik dolayısıyledir ki, pek çok *Târih* hüviyetli eser, aynı zamanda, *Hadîs* metinleri için de kaynak vazîfesini görmektedir. Nitekim hadîs ve haberleri senedleri ile birlikte kaydeden ilk devir *Târih* kitapları, bir hadîsin, bâzen yegâne kaynağı olma durumundadır. Meselâ **İbn Sa’d**’ın “*et-Tabakât’ül-Kübrâ*”sı, **Buhârî**’nin “*et-Târih’ul-Kebîr*”i⁽⁶³⁾, **el-Hâkim**’in “*Târîhu Nisâbûr*”u, **Hatîb el-Bağdâdî**’nin “*Târîhu Bağdâd*”ı,

(62) Fırlı, *Çağımızda İtikâdî Mezhepler Târihi*, s. 14 vd.

(63) **Buhârî**’nin târihçiliği ve *et-Târih’ul-Kebîr*’in hadîse katkısı için bkz. Ali Yardım, “*Buhârî ve et-Târih’ul-Kebîr*,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V, İstanbul 1989, s. 181-192.

İbn 'Asâkir'in "*Târîhu Medîneti Dimeşk*"'i ve daha pek çok *Târih* kaynağı, aynı zamanda *Hadîs* için de kaynaklık etmektedir.

Esâsen, ilk devir hadîşçilerinin bir çoğu, aynı zamanda târihçi, târihçilerinin de pek çoğu hadîşçidir. Bu bakımdan, *Hadîs* ile *Târih*'i kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün olmadığı gibi, bir çok İslâm âliminin de hadîşçi ve târihçi hüviyetlerini tefrîk etmek mümkün olmamaktadır.

7°- Tıbb-ı Nebevî

Hazreti Peygamber, çevresi için, sâdece bir peygamber değil, her şeydi. Bir bakıma peygamberlerin, diğer toplum liderlerinden farkı burada kendini göstermektedir. İnsanlar, sâdece dînî konuları değil, hayatlarının her meselesini O'na danışıyorlardı. Öyle ki, gece uykusu kaçan sabah derdini O'na anlatırdı. Çocuğunun karnı sancılanan çâreyi O'ndan beklerdi. Âile mutluluğu saııntı geçirenler O'nun hakemliğine sığınarlardı. Orijinal terminolojisiyle söylemek gerekirse; O, çevresindeki insanların *melce'* ve *melâzı* (sığınağı) idi.

Özellikle kendi kendine hayâtın üstesinden gelemeyen çâresizlerin her dertlerine dermân gördükleri Hazreti Peygamber, çevresinin sağlık meseleleri ile de meşgûl olmuştur.

Bu sebeple, pek çoğu koruyucu hekimlikle ilgili olan, bir kısmı da tedâvî maksatlı tavsiyeler ihtivâ eden hadîs-i şerîfler, "*Tıbb-ı Nebevî*" adı altında bir dalın oluşmasına vücut vermiştir. Bu hususta zengin bir literatür oluşurken, hacimli hadîs kitaplarının "*Kitâb'üt-Tıbb*" başlıklı bölümleri de bu konuya kaynaklık etmektedirler.

8°- Lügat

Bir dilin esâsını, o dilin klâsikleri tâyin eder. Kelimelerin mânâ zenginlikleri, bu klâsik kaynaklarda ifâdelerini bulurlar. Lügat tekniği, kelimelerin mânâ farklılıklarına birer şâhit (şevâhid, *emsâl*) gösterme disiplinini getirmiştir. Arapçada, lügatlere şevâhid görevi yapan kaynaklar, genellikle; *Kur'ân-ı Kerîm*, *Hazreti Peygamber'in hadîsleri*, *Câhiliye dönemi şiirleri* ile, *İslâmî devrin ilk edebî örnekleridir*.

Kaynak hüviyeti taşıyan Arapça lügatler, şevâhid olarak bir kısım *hadîs* metinlerini kullanmışlardır. Özel hadîs lügati hüviyetindeki "*Garîb'ül-Hadîsler*" de, genel lügatlere katkıda bulunmuşlardır. Edebiyâtın "*Durûb-ı Emsâl*" (*Atasözleri*) türü de, hadîslerden çok malzeme almış durumdadırlar.

9°- Genel Kùltür

İslâmiyetin başlangıcına, ilk devirlerine ve hatta İslâmiyetten önceki devirlere dâir bir hayli kıymetli mâlûmât bünyesinde bulunduran hadîsler, bize o zamanki çeşitli halk inanışlarını, yaşayış tarzlarını ve geçmiş devirlerin diğer bâzı mühim özelliklerini, muhtelif kavim ve kabilelerin garîb âdet ve alışkanlıklarını, nihâyet o zamanki kamuoyunu canlı bir şekilde tasvîr ederler. Böylece hadîsler, Arab filolojisi, emolojisi, folklorü ve diğer bâzı disiplinler için tükenmez bir hazînedir. Binânaleyh, Hadîs ilminin tedkîki ile hem nazarî ve târîhî, hem de pratik bir çok faydalar sağlanmaktadır.

Hadîsin bu ikinci derecedeki ehemmiyeti dolayısıyla bu ilim, eskiden olduğu gibi, bugün de modern ilim adamlarının bu sâhalardaki araştırmalarına geniş ve zengin bir kaynak olmaktadır. Nitekim Garb müsteşriklerinin bu yoldaki devâmlı tedkikleri, bilhassa ondokuzuncu asırdan beri hayli ilerlemiş bulunduğu gibi, bu alandaki araştırmaların gittikçe önem kazanmakta olduğunu da günden güne müşâhede etmekteyiz.

ŞEMÂİL

1- Kelime ve Terim Anlamı

Şemâil, kelime yapısı bakımından şimâl'in çoğuludur. Arapçada, bu kökten türeyen kelimelerin birbirinden farklı, hattâ birbirine zıt değişik mânâları vardır ⁽⁶⁴⁾. Bu nüanslardan birisi de; *huy, tabîat, karakter, hâl ve hareket, tavır ve davranış* anlamıdır. İşte şimâl'in bu mânâlarda kullanılan nüansının çoğulu şemâil kalıbı ile kullanılmaktadır.

İslâm âlimleri, kelimeyi bu geniş lügat mânâlarından alıp, onu, bir şahsın hayat hikâyesini, yâni biyografisini anlatan bir terim hâline getirmişlerdir ⁽⁶⁵⁾. Kelime zamanla daha da özelleştirilerek, sâdece "**Hazreti Peygamber'in beşerî yönünü, yaşama üslubunu ve şahsî hayâtını anlatan**" bir terim hüviyetine büründürülmüştür.

Ne var ki, ilk devir İslâm âlimlerinin Hazreti Peygamber'in "**beşerî**" yönünü anlatma maksadıyla eserlerinde kullandıkları tâbirler birbirinden farklıdır. Meselâ **Mâlik b. Enes** (ö: 179/795) "**Sıfat'ün-Nebî s.a.s.**" tâbirini ⁽⁶⁶⁾, **târihçi İbn Sa'd** (ö: 230/845) "**Sıfatü Resûlillah s.a.s.**" deyimini ⁽⁶⁷⁾ kullanırlar. **Buhârî** (ö: 256/870) "**Menâkıb**" tâbirini kullanırken ⁽⁶⁸⁾, **Müslim** (ö: 261/875) "**Fezâil**" deyimini tercih eder ⁽⁶⁹⁾. **Tirmizî** (ö: 279/892)'nin

(64) Kelimenin esas kökünü oluşturan "**ş.m.l**" maddesi, sülâsinin birinci, ikinci ve dördüncü bablarından ayrı ayrı çekimi yapılabilen ve her ayrı çekiminde birbirinden farklı, hattâ zıt mânâlar kazanan zengin muhtevâlî bir yapıya sâhiptir: *Sağ karşılığı olarak sol taraf, sol el, sol cihet; bir nesneyi sollamak; uğursuzluk; kuzey; kibleye yönelen insanın sol cihetinden esen yel; koyunun memesine basılan damga, koyunun memelerine geçirilen kese; bir nesneyi serinletmek ve soğutmak için şimâl yeline koymak; ekin biçen adamın eliyle tuttuğu bir tutam ekin; ağaçtaki hurmaların tamamını devşirmek; bürünmek; kaplamak, çevrelemek gibi daha bir çok mânâları vardır. Öte yandan, kullanılış şekline göre kelimenin çoğulu da farklılık arz etmektedir. Eşmül, şümül, eşmâl, şemelât gibi kâlpalar yanında, şemâil de aynı kökün çoğullarından birisidir. Bkz. *Kâ-mûs*, II, 1386-1387.*

(65) Meselâ Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm es-Serahsî (ö: 429/1038)'nin "**Şemâil'ül-Etkiyâ ve Vefeyât'ül-Ulemâ**"sı ile, Ebû'l-Vefâ 'Alî b. 'Ukayl el-Bağdâdî (ö: 513/1119)'nin "**Şemâil'üz-Zühâd**"ı bu maksada mâûf eser adlandırdı. Bkz. Zehebî, *Tezkiret'ül-Huf-fâz*, III, 1101; Kâûb Çelebî, *Kesf'üz-Zunûn*, II, 1059; Bağdâdî, *Esmâ'ül-Müellifîn*, I, 200; Zeyl, II, 53, 54.

(66) İmâm Mâlik, *el-Muvatta'*, II, 919.

(67) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 360.

(68) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 72, 153.

(69) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1782.

ise, *Sünen* adlı eserinde “*Menâkıb*” tâbirini benimsediği görülür ⁽⁷⁰⁾. Ancak çağdaşı muhaddislerden **Dârimî** (ö: 255/868), **İbn Mâce** (ö: 273/886), **Ebü Dâvûd** (ö: 275/888) ve **Nesâî** (ö: 303/915)’nin, “*Sünen*” isimli eserlerinde bu bahse hiç yer vermedikleri dikkati çeker. *el-Müstedrek* adlı ünlü hadis kitabının sâhibi **Hâkim en-Nisâbü’rî** (ö: 405/1014) ise, ilgili bölümün başlığını “*târih*” ve “*haber*” kelimelerinin çoğulları olan tâbirlerden seçer ⁽⁷¹⁾.

Görüldüğü üzere ilk beş asrın konu ile ilgili kaynaklarında Hazreti Peygamber’in beşerî yönünü anlatmak için kullanılan tâbirler; *sıfat*, *menâkıb*, *fezâil* ve *ahbâr* gibi kelimelerdir, bunların arasında hiç *şemâil* tâbiri geçmemektedir. Daha sonraları veyâ aynı zaman dilimi içinde kullanılan *tabakât*, *hilye*, *tezkiye* ve *terâcim* gibi terimler de, hep, bir şahsın veyâ şahısların hayat hikâyelerine tahsis edilen müstakil eserlerin adı, ya da ilgili bölüm başlıkları olarak kullanılagelmiştir. Bu sebeple, Hazreti Peygamber’in beşerî ve husûsî hayatını anlatmada kullanılan tâbirler açısından ilk beş asırlık dönemde, İslâm âlimleri arasında bir terim birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Nihâyet zaman içinde kavramlar yerine oturmuş ve kelimelere yüklenen genel ve özel anlamlar bir sarâhat kazanmıştır. Artık bundan böyle, Hazreti Peygamber’in hayatına tahsis edilen müstakil eserlere veyâ eserlerin ilgili bölümlerine “*Şemâil*”; Peygamber Efendimiz dışındaki İslâm büyüklüklerinin hayat hikâyelerine ayrılan eserlere ise “*Menâkıb*” adı verilir olmuştur. Bu yüzden günümüzde, “*Hazreti Peygamber’in Menâkıbı*” veyâ “*Hz. Ali’nin Şemâili*” gibi tâbirler kullanılmaz olmuş, kullanılırsa da yadırganır hâle gelmiştir.

Şemâil kelimesini ilk def’a kullanan ve onu sistemleştirip muhtevâsını tâyin eden İslâm âliminin muhaddis **Tirmizî** olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim gerek ondan önceki dönemde, gerek çağdaşı muhaddis ve târihçiler arasında bu tâbiri kullanan bir başka isme rastlanmamaktadır.

2- Şemâil Nev’inin Doğuşuna Vücut Veren Âmiller

Kur’ân-ı Kerîm’de, Hazreti Peygamber insanlara tanıtılırken, ısrarla O’nun bir yönüne dikkat çekilmekte ve Zât-ı Risâlet’in, içinden çıktığı

(70) Tirmizî, *Sünen*, son bölüm.

(71) el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 542 (*Kitâbü tevârih’il-mütekaddimîn min’el enbiyâ ve’l-mürselîn*); II, 600 (*Zikru ahbâri Seyyid’il-Mürselîn*).

topluluğun bir ferdi olduğu gerçeği hep ön plânda tutulmaktadır. Üstelik bu gerçek, “*Onlara böyle söyle*” şeklinde, Allah tarafından belirlenen bir formülle kendisine söylenilmektedir:

“*De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim; şu kadar var ki, bana, tanrının tek tanrı olduğu vahyolunuyor*”⁽⁷²⁾.

Bu gerçek, yer yer Hazreti Peygamber’in kendi ifâdesi (*hadîsi*) olarak da kaydedilmiştir⁽⁷³⁾.

Peygamber Efendimiz tarafından zaman zaman tekrar edilen bu “*ben de sizin gibi bir beşerim*” ifâdesi, genellikle, Hazreti Peygamber’de görülp de çevresince yadırganan davranışlar karşısında söylenmiştir. Denmek istenmiştir ki, “*Bunda yadırganacak bir şey yok. Ben peygamberim, ama aynı zamanda sizin içinizden biriyim. Siz beşer olma özelliğinizden dolayı neler yapma durumunda iseniz, aynı şeyler benim için de geçerlidir. Binâen aleyh, Peygamber de böyle şeyler yapar mı diye yadırgamayın!*”.

Beşer Ne Demektir?

Gerek *Kur’ân-ı Kerîm*’de, gerek hadîslerde geçen “*beşer*” kelimesi, Türkçe tercümelerde genellikle “*insan*” kelimesi ile karşılanmıştır⁽⁷⁴⁾. Bu durumda, *Kur’ân* ve *Hadîs* metinleri içinde ayrı ayrı kullanılmış olan *beşer* ve *insan* kelimeleri arasındaki nüans dikkate alınmamış oluyor. Ortaya çıkan bu nüans kaybı ise, çok hassas mânâ incelikleri üzerine kurulmuş bulunan dînî metinlerin, çelişkili denebilecek şekilde farklı yorumlanmasına yol açabilmektedir.

(72) *Kehf* sûresi, 110. âyet; *Fussilet* sûresi, 6. âyet.

(73) Bu hususla ilgili hadîslerin bir kaç şöyledir: “*Ben de sizin gibi bir beşerim; sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Binâen aleyh, unuttuğum zaman hatırlatın*” (*Buhârî, el-Câmi’us-Sahîh*, I, 105; *İbn Mâce, Sünen* I, 380).

“*Ben de bir beşerim. Size dininizle ilgili bir şey emrettiğim zaman onu yapın. Kendiliğimden bir şey emredince bilin ki ben de bir beşerim*” (*Müslim, el-Câmi’us-Sahîh*, II, 1835, nu: 140; *Suyûtî, el-Câmi’us-Sağîr*, I, 102).

“*Ben de sizin gibi bir beşerim; sizinle şakalaşırım*” (*Suyûtî, el-Câmi’us-Sağîr*, I, 103).

“*Ben de bir beşerim; bir beşerin öfkelendiği gibi ben de öfkelenirim*” (*Münâvî, Kûnûz’ül-Hakâyk*, I, 76).

“*Ben de bir beşerim. Bana bir anlaşmazlık dâvâsı gelir. Taraflardan birisi öbürüne göre dâvâsım daha iyi savunur; ben de onun doğru söylediğini zannedip onun lehine karar verebilirim*” (*Buhârî, III, 101; VIII, 62, 117; İbn Mâce, II, 777*).

(74) Beşer kelimesi, hemen hemen bütün Türkçe ve Osmanlıca-Türkçe lügatlerde, hep “*insan, insan oğlu*” şeklinde açıklanmıştır.

Beşer ve insan kelimeleri arasındaki inceliği, Râğıb el-İsfehânî (ö: 502/1108) el-Müfredât adlı Kur'ân lügatinde açık bir şekilde belirtmiştir. Onun, "beşer" maddesi ile ilgili olarak yaptığı açıklama şöyledir.

"Beşer, derinin dış yüzüne denir ki, çoğulu beşer'dir. İnsan'ın beşer tâbiri ile tanıtılması; derileri yün, kul, tüy ile örtülü olan hayvanların tam aksine, onun, derisinin açıkta oluşundan dolayıdır. Kur'ân'da, kalıbı (cüsse) ve dış yapısı (zâhir) ile tanıtıldığı bütün yerlerde, insan, beşer lâfzı ile ifâde edilmiştir. Bu yüzden, bütün insanların, beşeriye mertebesinde birbirleri ile müsâvî olduklarına; onların, ancak kendilerine özellik kazandıran yüce irfan ve güzel ameller ile yekdiğerine üstünlük sağladıklarına dikkat çekilerek, "Ben de sizin gibi bir beşerim" ifâdesinin hemen arkasından; "ancak, bana vahyolunur" buyrulmuştur"⁽⁷⁵⁾.

Buna göre "beşer" tâbiri ile; insanın maddî bünyesinin, fizikî ve biyolojik yapısının kasdedildiği anlaşılmaktadır. Beşer demek, fizik ve biyoloji kanunları neyi gerektiriyorsa, onu zorunlu olarak yapan kimse demektir. Kısacası beşer; doğan ölen, yiyen içen, büyük küçük abdestini yapan, cinsel istek ve ihtiyaçları olan, soğukta üşüyen sıcakta terleyen, vakti gelince uyuklayan ve uyuyan, sevinen üzülen, gülen ağlayan, hoşlanan kızzan, yorulan dinlenen, hatırlayan unutan, kirlenen yıkanan, çocukken oynayan büyükken çalışan, kısacası "sıradan insanlar"ın yapmak durumunda kaldıkları bütün zorunlu işleri yapma özelliği taşıyan kimse anlamına gelmektedir.

Bu özelliği iledir ki, Hazreti Peygamber, esâslı bir eğitim görmediği için insanlık mertebesine adım atamamış kimselerle, en üst seviyede eğitim alıp olgunlaşmış ve ermiş kimseler arasındaki insanoğlunun bütün özelliklerini taşıyan bir noktada bulunmaktadır. O, "ednâ" ile "âlâ" arasındaki sonsuz kademelendirmede sıralanan kimselerle, ayrı ayrı ortak bağları olan bir noktanın sâhibidir.

Beşeriyet mertebesi, tasavvufta, *insanın en alt seviyesi* olarak değerlendirilmiştir. Diğer canlılarla ortak sınır teşkil eden bu mertebede kalanlar, hiç bir özelliği olmayan *sıradan* kimselerdir. İnsanlığı bu noktada teslîm alan peygamberler ile, onların vârisleri olan her kademede eğitimciler, bir ömür boyu terbiye ederek, onlara "insan" olmanın şerefini tattırma mücâdelesini verelmektedirler.

Yukarıda kaydedilen âyet-i kerîmeye tekrar dönüp, Şemâil nev'inin ortaya çıkışını hazırlayan sebepler konusuna geldiğimizde, âyette dikkat

(75) Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garib'il-Kur'ân*, s. 47.

çeken bir incelikle karşılaşırsınız: **“Ben de sizin gibi bir beşerim; ancak, bana vahyolunur”**.

İşte bu âyetin birinci şıkkı *Şemâil*’in, ikinci şıkkı da *Delâil*’in bir ilim türü olarak ortaya çıkmasına zemîn teşkîl etmiştir. Hazreti Peygamber’in, bir bakıma birbirine zıt iki özelliği şahsında toplaması, yâni hem, sıradan bir **“beşer”** ile ortak yönlerinin bulunması, hem de, Allah’dan vahiy alan beşer üstü bir **“peygamber”** olması keyfiyeti, İslâm âlimlerini, iki farklı disiplin oluşturmaya yöneltmiştir.

Şemâil’in vücut bulmasına yol açan bir başka âyet de - daha önce de işaret edildiği gibi- şu meâldedir: **“Allah’a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah’ı çokca zikreden sizler için, Resûlullah’da güzel örnekler vardır”** (76). Âyetle kullanılan tâbir, **“üsvetün hasene”**dir. Bu, dilimize **“güzel örnek”** şeklinde tercüme edilmektedir.

Bahse konu olan bu âyet, *Şemâil* disiplini ile yorumlandığında şöylece açıklanabilir: Hazreti Peygamber, peygamber olmasının yanında, aynı zamanda bir beşerdir. Beşer, hiç eğitilip özellik kazandırılmamış sıradan kimselerin hâlidir. Esâsında bu, herkesin insanlık yolculuğuna çıktığı hareket noktasıdır. *Beşer olmak*, ayıp da değildir, kusur da değildir. Ayıp ve kusur olan, *beşer kalmak*’tır.

Bu, *beşer* olarak doğup da *insan* olma çabası gösteren kimselerin, **“nasıl”** insan olmaları gerektiğinin **“model”**ini Cenâb-ı Hak bahis konusu âyetle belirtmiş bulunmaktadır: *Allah’ın Resûlü, insanlar için bir insanlık modelidir. O’na baka baka kendini eğitsin, davranışlarını şekillendirsin ve böylece, diğerlerinden farklı bir beşer olma çabası içinde olsun*, demektedir.

Burada; bugünün insanı on beş asır öncesinin **“güzel örneği”** ile nasıl irtibat kuracak ve kendi kendine bu işi nasıl başaracak? şeklinde ciddi bir problemle karşı karşıya gelinmektedir. Bilindiği gibi; *örnek, model, mürşit, rehber, önder, usta* gibi çeşitli kademedeki nüansları ile tanımlanan **“üsve”** kelimesi, bir fıkı değil, bir hareketi ifade etmektedir. Fikir, kitaptan öğrenilip anlaşılabilir; fakat davranışların, bir kitaptan okunup da aynen uygulanması mümkün değildir. Güzel davranışlar, gözle görülen bir örnekten ve uzun bir eğitim sonunda kazanılabilir.

(76) *Ahzâbsüresi*, 21, âyet.

Sözü edilen canlı örnekler, ashâb neslinden itibâren nesilden nesile (*neslen ba'de neslin, d'âge en âge*) aktararak görgü yoluyla yaşayıp gelmektedir. Bu bir peygamber mayasıdır ki, yok olması mümkün değildir ⁷⁷. Bu maya, Allah'ın koruması altındadır. Ne var ki, her kaliteli nesne gibi, bunlar sokakta satılmaz, işportaya düşmez. Cenâb-ı Hakk'ın buyurduğu üzere, “*Allah’a ve âhiret gününe ümit besleyip de Allah’ı çok anan kimseler*” olma azmı ile yola çıkanlar, güzel örneklerini dâimâ bulacaklar ve güzel insan olacaklardır.

Bu konuyu detaylandırmak, bizi, şu anda yazmakta olduğumuz konunun çok uzaklarına götürebilir. Ancak şu kadını kaydetmek yerinde olur ki; Hadîs usûlî ulemâsının “*Füîlî Sünnet*”, Tasavvuf târihçilerinin “*Amelî Tasavvuf*”, modern ifâdesiyle “*Morale Pratique*”, klâsik eğitimcilerin “*Adâb’ül-Ma’îşe*” (*yaşama âdâbı*) adları altında sistemleştirip tanıtmaya çalıştıkları mes’eleler, hadîşçilerin “*Şemâil*” adı altında işledikleri konulardan pek de farklı değildir. Hepsinin de hedefi, insana güzel bir davranış biçimi kazandırmaktır. Ve bu şekillenmede model, *Hazreti Peygamber*’dir.

3- Şemâil’in Kaynakları

Bir yandan, canlı örnekler yoluyla Hazreti peygamber’in davranışları insanlar arasında yaşatılırken; bir yandan da, bu davranışlara mesned teşkil eden vesikalar müstakil olarak toplanmaya çalışılmıştır. Bu belgeler dağınık hadîs malzemesi içinden seçilirken, bâzı âlimler bunları, eserlerinin içinde ayırdıkları bir bölümde toplamışlar, bâzıları da ayrı bir eserde

(77) Bu durumu engin vukûfu ile veciz bir şekilde tesbit eden Prof. Dr. Mustafa Fayda’nın ifâdelerini ana hatlarıyla buraya alıyoruz: “*Hazreti Peygamber, bu âlemdе, varlığı ve tesiriyle canlı bir şekilde devam eden dört mânevî miras bırakmıştır ki, bunların her birisi, kendilerinin peygamberlik vazifesini hakla ile yerine getirdiğini, bu hizmetleri en iyi şekilde başardığını göstermektedir. Bunlar; Kur’ân-ı Kerim, Sünnet-i Nebevî, Ashâb ve Ümmet’tir.*

Hız Peygamber’i gören, onun dâvâsına iştirâk eden, iman mücâdele ve mücâhede-sine kendîsinin bu âlemden ayrılmasından sonra da devam eden, Kur’ân’ı ve İslâm’ı insanlara sunmayı bir vefâ ve iman borcu kabul eden, bunun için çile çeken, çeşitli zorluklara mâruz kalan, âile ocağını, toprağını, vatanını terkedен, gözünü ve gönlünü Allah’ın sevgisi ve vahdâniyetine göre ayarlayan Ashâb nesli, Hz. Peygamber’in merkez şahsiyeti etrafında hâleleşen yıldızlardır. Dünya, yaratıldığından beri; hasbî muhabbet, iman ve aşk ile sevmeyi ve bağlanmayı bilen Hatice’lerden; kahraman, cesur, vakarlı, zâhir ve bâtına müfâzlu bakaş sâhibi âlim Ali’lerden; dirâyetli,

değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu maksatla yapılan çalışmalar, zaman içinde zengin bir literatür oluşturmuştur.

Şemâil'in müstakil bir dal olarak ortaya çıkışı, hicrî III. asrın ikinci yarısı (M. IX. asır) sonlarına doğrudur. Daha sonraki devirlerde ise bu sâhadaki literatürün hızla gelişerek artış gösterdiği görülmektedir. Denilebilir ki, İslâm dünyasında ilk sistemli eserlerin verilmeye başladığı hicrî II. asır ortalarından itibaren, belirli ölçülerde, Hazreti Peygamber'in şahsiyetine de yer verilegelmiştir. Bu sebeptir ki, *Târih*'den *Edebiyât*'a, *Hadîs*'den *Tasavvuf*'a kadar her sâhânın kaynakları içerisinde, belirli ölçülerde *Şemâil*'e dâir vesîkalar bulmak mümkün olmaktadır. Bu özelliği dolayısıyla, *Şemâil*'in kaynakları mes'elesine çok yönlü ve oldukça geniş bir zeminde bakmak gerekecektir.

Bahis konusu kaynakların önce iki ana grupta ele alınması uygun olacaktır. Birinci grup, *vesîkaların bulunduğu kaynaklardır*. İkinci grup da, *bu vesîkaların yorumunu yapan (şerhler gibi) veya onların yorumlanmasında yardımcı rolü oynayan eserlerdir*. Biz burada, sayıları oldukça çok olan bu ikinci grup kaynaklar üzerinde durmayacağız. Bunların bir kısmı bizim de yer yer kullandığımız eserler olup, *Şemâil*'le ilgileri, dolaylı yollardan olmaktadır.

Birinci gruptan *Şemâil kaynakları*'nı ise üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

A - *Tirmizi*'nin *Şemâil*'i ve onun etrafında gelişen literatür.

kararlı, itibarlı, istikrarlı, müdebbir Ebû Bekir'lerden; doğru bildiğini söylemekten, hatâsını anlayınca itiraf etmektan çekinmeyen, mes'ûliyet duygusu taşıyan, teşkilâtçı Ömer'lerden yoksun olmamıştır, olmayacaktır da. Kudret sâhibi Yüce Yaratıcı, bu güzel vasıflarla mücehhez insanları, cemiyetlerin içerisinde hep yaradagelmıştır. Ama onlar; Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olma şerefine, yüzü suyu hürmetine kâinâtın yarattığı o büyük Peygamber sâyesinde erişmişlerdir. Hz. Peygamber'e iman ile başlayan bu gelişme, onun terbiyesi altına girmekle tekâmüle tâbi tutulmuş, Tevhîd mücadelesine iştirâk ile imtihan edilip olgunlaşmış, sonunda onun sevgisinde fânî olunmak sûretiyle insanlığın zirvesine ulaşmıştır.

İslâm'ın, yayıldığı bölgelerdeki her toptuluk tarafından bir kurtarıcı olarak karşılanmasının ve mahallî husûsi yellere kendinden bir öz vermesinin sebebi, şahıslarında tevhîd, hikmet, adâlet ve sevgi şuûru taşıyan bu Ashâb neslinin faziletinde aramamız gerekir. Hz. Peygamber'in terbiye edip yetiştirdiği, yeni bir iman ve aşk ile ilây-ı kelimetullah için cihada, mücadeleye hazırladığı Ashâb nesli ile onların hamiyetli gayretleri sonucunda müslüman olma saâdetine erişen Ümmet-i Muhammed, yâni yeni müslüman nesiller, Hz. Peygamber'in diğer iki mânevî mirasının altın halkalarını meydana getirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Nebevî'yi istisnâ edersek, Hz. Peygamber'in Ashâbı ve Ümmeti, onun en büyük mücizesidir ve bu, mucize kıyâmete kadar da varlığını devam ettirecektir". Bkz. Allah'ın Kulu: Hâlid b. Velîd, s. 17-20.

B - Tirmizî dışındaki Şemâil kitapları ve bunlar üzerinde yapılan çalışmalar.

C - Diğer ilim dallarının kaynakları arasına serpiştirilmiş durumdaki bilgiler. Bu sonuncular, bâzen eserin bir bölümü veya alt başlığı şeklinde karşımıza çıkabildiği gibi, çoğu zaman da eserin bütünlüğü içerisinde dağınık hâlde bulunabilmektedir.

A - Tirmizî'nin Şemâil'i ve Onun Etrâfında Gelişen Literatür

Şemâil nev'inin vâzı, Tirmizî (ö: 279/892)'dir. Eserinin adı "*Kitâb'üş-Şemâil*"dır ⁽⁷⁸⁾. Tirmizî'nin bu eseri, 55 bölüm (*bâb*) ve bir *hâtime*'den oluşmaktadır. Bu bölümlerin sıralanışında, adı konmadan bir gruplandırma yapıldığı dikkati çekmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla bunları; *Hazreti Peygamber'in vücut yapısı, kıyâfetleri, tavır ve davranışları, ibâdet hayâtı, ahlâkı, geçim tarzı, diğer bâzı yönleri ve hayâtının sonu* gibi grup başlıkları altında toplamak mümkündür. Bizim eserimizin plânında, bir kısım takdim te'hirler hâriç tutulursa, onun muhtevâsı aynen korunmuştur.

Tirmizî'nin Şemâil'inin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır ⁽⁷⁹⁾. İlk baskısının gerçekleştirildiği 1252 (1836) yılından bu yana da çeşitli ülkelerde yirmiye yakın baskısı yapılmıştır ⁽⁸⁰⁾.

Yazma Şemâil nüshalarının çokluğu ve bunların istinsâh kayıtlarındaki bilgiler, bu eserin, öteden beri bir kısım medreselerde "*ders kitabı*" olarak da okutulduğunu göstermektedir. Eser bu yönüyle de, kültür târimiz bakımından ayrı bir ehemmiyeti hâizdir.

Tirmizî'nin Şemâil'i, üzerinde en çok şerh, hâşiye, ta'lik ve tercüme çalışması yapılan klâsik eserlerin ilk sıralarında yer almaktadır. İlk örnek-

(78) Bu eserin adı değişik kaynaklarda; "*Kitâb'üş-Şemâil*", "*Şemâil'ün-Nebî*", "*eş-Şemâil'ün-Nebeviyye ve'l-Hasâil'ül-Mustafaviyye*", "*eş-Şemâil'ül-Muhammediyye*" gibi birbirinden farklı ifadelerle kaydedilmiştir.

(79) Görebildiğimiz yüz'ü aşkın yazma nüshalar içerisinde istinsah târihi en eski olanlar şunlardır: İstanbul Köprülü Ktp. nr: 354 (istinsah târihi: 601/1204), Manisa Kitap Sarayı, nr: 275 (ist. tılı: 743/1342), Bursa Eski Eserler Ktp. Hüseyin Çelebi Kısım, nr: 170 (ist. trı: 748/1347), Konya Yusufâğa Ktp. nr: 6636 (ist. trı: 978/1570). Adı geçen nüshaların baş ve son taraflarında semâ' ve icâzet belgeleri de bulunmaktadır.

(80) Eserin ilk baskısı *Hindistan Kalkûta*'da 1252/1836 yılında yapılmıştır. Müteakip senelerde yine *Kalkûta*, *Delhi*, *Lucknow* ve *Lahor*'da altı baskı daha gerçekleştirilmiştir. *İstanbul*'da iki, *Mısır*'da altı, *Fas*'da bir, *Mirtâh*'da bir ve *Suriye*'de (1388/1968) bir olmak üzere müteaddit baskıların yapıldığı görülmektedir.

lerine 15. asır ortalarında rastlanan bu şerh, hâşiye ve ta'lik çalışmalarının 61 tânesi hakkında gerekli bilgiye sâhip bulunmaktayız ⁽⁸¹⁾. 18. asır başları ile 19. asır sonları arasında ise, ayrıca 12 adet Türkçe *Şemâil* çalışmasının yapıldığını biliyoruz ⁽⁸²⁾. Bu Türkçe eserlerin onuncu sırasında bulunan **Hüsâmeddin en-Nakşibendi** (ö: 1282/1865)'nin Türkçe "*Şerh-i Şemâil*" adlı eserinden sonraki *Şemâil* çalışmalarının hemen hemen hepsi ona istinâd ettirilmiş durumdadır. Onu tâkip eden senelerde bu eser, ya kısaltılıp özetlenmiş, ya şerh kısmı atılarak sâdece metin tercümeleri alınmak sûretiyle yayınlanmış, ya da son yıllarda olduğu gibi şiirleri, vecûzeleri ve bütün edebî özellikleri hazfedilerek "*sâdeleştirme*" adı altında I.âtin harfleri ile neşredilmiştir. Denilebilir ki, *Şemâil* üzerindeki Türkçe çalışmalar durmamış, fakat **Hüsâmeddin en-Nakşibendi**'nin bıraktığı noktadan ileri yeni bir gelişme de olmamıştır. Bu, *Şemâil* kültürü bakımından, bir buçuk asırlık bir boşluk anlamına gelmektedir ⁽⁸³⁾.

B - Tirmizi Dışındaki Şemâil Kitapları

Şemâil nev'ine Tirmizi ile başlayan katkılar, ondan sonraki İslâm âlimlerince de devâm ettirilmiştir. Ne var ki, bunların bir kısmını sâdece adları ile biliyoruz. Bir kısmını da, yazma ve basma nüshalarıyla inceleme imkânına sâhip bulunuyoruz.

Ebû Bekir Muhammed b. Ali b. Tarhân el-Belhi (ö: 298/911), Ebû Bekir b. Şâz el-Bağdâdi (ö: 405/1014), Ebû'l-'Abbâs Ca'fer b. Muhammed el-Mustağfiri (ö: 432/1041), Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Bağavi (ö: 516/1122)'nin birer "*Şemâil*" kitabının olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz ⁽⁸⁴⁾.

Batı İslâm dünyasının yetiştirdiği ünlü âlimlerden olan Kâdî 'Iyâz b. Mûsâ el-Yahsibî (ö: 544/1149)'nin "*Şifâ-i Şerîf*" diye bilinen "*eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûk'ıl Mustafâ*" adlı eseri de *Şemâil* nev'inin mühim kaynakları arasındadır. Muhtevâsı itibârıyla daha çok **Delâil** ağırlıklı olan bu eser üzerinde de pek çok şerh, hâşiye ve tercüme çalışmaları yapılmıştır ⁽⁸⁵⁾.

(81) Geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, "*Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş-Şemâil'i*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, s. 361-391.

(82) Bkz. aynı makâle, s. 391-399.

(83) Bu konularda ilgili geniş biyografik ve bibliyografik bilgiler için bkz. Ali Yardım, *adı geçen makâle*, s. 349-409.

(84) Gerekli bilgiler için bkz. *adı geçen makâle*, s. 399-401.

(85) Bkz. *adı geçen makâle*, s. 402.

İbn'ül-Mukrî Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Fezârî (ö: 552/1157), Ebû Abdullah Muhammed b. Atîk **el-Lâridî** (ö: 646/1248 civân), ünlü târihçi Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer **İbn Kesîr** ed-Dimeşkî (ö: 774/1372), Yemenli edîb ve muhaddis Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebî Bekir **el-Âmirî** (ö: 893/1488) ve Buhârî şârihi Ebû'l-Abbâs Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed **el-Kastallânî** (ö: 923/1517) gibi isimler de, **Tirmizî** dışında müstakil *Şemâil* kitabı yazan İslâm âlimleridir ⁽⁸⁶⁾.

Doküman bakımından çok az da olsa istifâde ettiğimiz bu eserlerin bir kısmını bibliyografyamız arasına almış bulunuyoruz.

C - Şemâil'e Yer Veren Diğer Kaynaklar

İslâmî ilimlere kaynaklık eden değişik muhtevâlî eserlerde, Hazreti Peygamber'in Şemâilî'ne dâir bilgiler de bulmak mümkündür. Meselenin esâsına bakılırsa; *Hadîs* kaynakları ile *Şemâil*'in kaynaklarını, *Şemâil*'in kaynakları ile de *Siyer*'in kaynaklarını birbirinden ayrı ele almamak gerekmektedir. Bu sebeple, konusu doğrudan doğruya Hazreti Peygamber olan ilim dalları ile, Hazreti Peygamber'e dolaylı da olsa yer veren ilim dallarının kaynakları, en geniş şekliyle *Şemâil'in kaynakları*'nı oluşturmaktadır.

Burada, oldukça teknik, fakat son derece önemli bir meseleyi kısaca ifâdelendirmek gerekmektedir. Şöyle ki, *Hadîs*'te kaynaklar meselesinde, konunun uzmanları arasında tam bir görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konu, masaya yatırılıp açıkça enine boyuna *müzâkere* edilmiş de değildir. Hadîsçiler açısından ilk aşılması gereken problem, "*hadîs kitabı*" ile "*hadîs kaynağı*" arasındaki farkın açıklığa kavuşturulmasında düğümlenmektedir.

Hadîsçiler arasındaki genel teâmül, "*Hadîsin kaynağı, sâdece hadîs kitaplarıdır. Hadîs kitaplarında yer almayan bir bilgi, hadîs olma vasfını kazanamaz*" şeklinde ifâde edilebilir. Bu görüşü benimseyenler için, "*Şemâil'in kaynağı hadîs kitaplarıdır; bu kitapların dışındaki bilgiler bizi bağlamaz*" deyip düğümü çözmek mümkündür.

Biz ise, meseleye biraz daha farklı bakma eğilimindeyiz. Bize göre, "*hadîs kitabı*" ile "*hadîs kaynağı*" aynı değerlendirmeye tâbi tutul-

(86) Bkz. adı geçen makâle, s. 402-405.

mamalıdır. Şöyle ki, hadîs kitabında sâdece hadîs bulunur; fakat bütün hadîslerin kaynağı hadîs kitapları değildir. Hadîsler, hadîs kitapları dışındaki kaynaklarda da bulunabilir. Diğer kaynaklarda yer alan metinlerin hadîs olabilmesinin bir tek şartı vardır. O da, hadîs rivâyet metodlarına uygun olarak, metnin başında bir “*sened*”in yer almış olmasıdır. Burada göz önünde bulundurulması gereken nokta, metnin yer aldığı “*kaynak*” değil, rivâyet tekniği bakımından “*sened*”dir. Nakd-i ricâl, nakd-i mütûn ve diğer usûl şartlarını hâiz olan metinler, kaynak olarak nerede bulunurlarsa bulunsunlar, vesîka değerini hâizdirler.

Buna göre, müstakîl *Şemâil* kitapları dışındaki *Şemâil kaynakları*’nı ana hatlarıyla şöyle değerlendirmemiz gerekecektir:

1°- Hadîs Kitapları

Hadîs kitapları, *Şemâil*’in en eski, en sıhhatli ve en geniş kaynağıdır. Hadîs kitaplarına baş vurmadan Peygamberimiz’in *Şemâil*’i’ni yazmak imkânsızdır. İleride, her bölüm işlenirken, ayrı ayrı o bölümlerin kaynakları belirtilecektir. Bu sebeple, hadîs kitaplarını ayrı bir bahis olarak ele almak istemiyoruz ⁽⁸⁷⁾.

2°- Tabakât Kitapları

Genel anlamda *Tabakât*, biyografi türünden eserler için kullanılan bir terimdir. *Menâkıb*, *Fezâil*, *Tezkire*, *Vefeyât*, *Terâcim-i Ahvâl* gibi adlarla da anılan *Târih* grubuna dâhil eserler, hep, *Tabakât* türü içine girerler. Özel anlamda ise ashâb, tâbiûn ve tebe-i tâbiîn şeklinde ifâdesini bulan İslâm’ın ilk üç neslinin hayâtına dâir yazılmış eserlere *Tabakât* adı verilmektedir. İslâm dünyasında bir kitap nev’i olarak bu kelimeyi ilk kullanan ilim adamı ise **İbn Sa’d** (ö: 230/845)’dir. Onun “*Kitâb’üt-Tabakât’il-Kebîr*” adlı eserinin birinci cildi, *Şemâil*’in temel kaynaklarından. Bu kaynak, **Buhârî**’den çeyrek asır (26 yıl), **Tirmizî**’den ise yarım yüzyıl (49 sene) gibi bir zaman önceliğine de sâhiptir. Çalışmalarımız sırasında hep, el altı kitabı olarak kullandığımız *Tabakât*’ın müellifini minnet ve rahmetle yâdederiz. Denilebilir ki, **İbn Sa’d**’in bu feyizli ve bereketli çalışması olmasaydı, Hazreti Peygamber’in *Şemâil*’inin bâzı noktalarını öğrenmemiz mümkün olmayacaktı. **Tirmizî** bir tarafa bırakılırsa, bize onun sağladığı katkı, diğer bütün eserlerin katkısından daha fazla olmuştur.

(87) Hadîs kitapları hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Ali Yardım, *Hadîs II, Hadîslerin Tasnifi* bahsi, s. 37-120.

Öte yandan, *sâdece* ashâbın hayâtından bahseden *tabakât* kitapları ile, diğerleri yanında ashâba da yer veren *tabakâr* kitapları, *Şemâil*'in, vazgeçilmesi mümkün olmayan temel kaynakları olma hüviyetini dâimâ koruyagelmışlerdir. Zîrâ, Hazretü Peygamber'in yakın çevresi durumunda olan *ashâb*'i dikkate almadan, hayâtın gerçekleri içinde Peygamberimiz'i tanıyıp kavramak mümkün değildir.

Bubârî'nin "*et-Târîk'ul-Kebîr*"ı, **İbn Abdülberr**'ın "*el-İstî'âb*"ı, **İbn'ül-Esir**'in "*Üsd'ül-Ğâbe*"sı, **İbn Hacer**'in "*el-İsâbe*"si gibi eserler, *Şemâil*'in bir çok meselesine malzeme saklayan kaynaklar durumundadır⁽⁸⁸⁾.

Bu türden eserlerin giriş kısımlarında Hazretü Peygamber'e ayrıca bir bölüm ayrıldığı da bilinmektedir.

3°- Siyer ve Meğâzî Kitapları

Siyer ve *Meğâzî* türü ve bu türlerin ilk kaynakları hakkında daha önce bilgi verilmişti. Bunlara ilâve olarak **İbn Seyyid'in-Nâs** (ö: 734/1334)'ın "*Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*"ı ile, Ali b. İbrâhîm **el-Halebî** (ö: 1044/1634)'nin "*İnsân'ül-'Uyûn fî Sîret'il-Emîn'il-Me'mûn*"unu da bu sâhanın ikinci el kaynakları arasında kaydetmeliyiz.

4°- Tefsîr Kitapları

Özellikle *rivâyet tefsîri* grubuna giren tefsîrlerde, Hazretü Peygamber'le ilgili âyetler açıklanırken, bâzı sen'odli merfû', mevkûf ve maktû' hadîsler kaydedilmiştir. Bunların arasında, diğer hadîs kaynaklarında bulunmayan bir kısım dokümanlara rastlanabilmektedir. Bu sebeple Hazretü Peygamber üzerinde çalışan kimseler, bu türden tefsîrleri de kaynak listelerine almak durumundadırlar. Daha önce de belirtildiği üzere, özellikle *Taberî Tefsîri*, bu grubun temel eserlerindendir.

(88) Bu kaynakların geniş bir tanıtımı için bkz. Ali Yardım, "*Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashâb'in-Nebî'si*", *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, 255-271.

5°- Şehir Târihleri

İslâm dünyâsında *Şehir Târihi* yazma geleneği oldukça eskidir. Bu nevîden eserler, günümüz şehir târihlerinden çok farklıdır. Onlar, bir bakıma *tabakât* türünden eserlerdir. Daha çok *kültür târihi* ağırlıklı olan bu türden eserlerde, o şehirde yetişen yerli ve yabancı ilim adamları tanıtılmaktadır. Özellikle ashâb neslinden o yöreye gelen isimlerin tesbitine ve bunlar hakkında bilgi vermeye özen gösterilen bu tür kaynaklarda, *Şemâil'* le ilgili vesîkaların yorumuna ışık tutabilecek mâhiyette zengin dokümanlar bulunabilmektedir.

Kaynakların, ünlü târihçi (*ahbârî*) olarak tanıtıkları **İbn Şebbe** (ö: 262/876)'nin "*Târih'ul-Medînet' il-Münevver*"'si bu türün ilk örneklerindendir. **Hatîb el-Bağdâdî** (ö: 463/1071)'nin "*Târihu Bağdâd*"'ı her ne kadar ashâb nesline yer vermezse de ⁽⁸⁹⁾, eser, çeşitli râvîler dolayısıyla kaydettiği pek çok hadis sebebiyle başlı başına bir hadis kaynağıdır. Bu sâhanın ünlü isimlerinden birisi olan **İbn 'Asâkir** (ö: 571/1175)'in "*Târihu Medîneti Dimeşk*"'ı ise, bize oldukça zengin malzeme ihtivâ eden kaynaklar arasındadır. Bizim bu maksatla inceleme imkânı bulamadığımız diğer ilk devir şehir târihleri de, muhakkak zengin malzeme saklamış olmalıdırlar.

6°- Umûmî İslâm Târihi Kaynakları

Taberî, İbn'ül-Esir, İbn Kesîr çizgisindeki *İslâm Târihi* kaynakları da, *Siyer* ve *Meğâzî* nev'inden kaynaklar gibi, *Şemâil'e* dâir bilgiler saklayan eserlerdir. Bu türden eserlerin özellikle *Asr-ı Saâdet* ve *Hulefâ-yı Râşidîn* devirlerine ayrılan kısımları, bâzı konular işlenirken baş vurma ihtiyâcı duyulan kaynaklardır. Bu târihçilerden **İbn Kesîr** (ö: 774/1372) gibileri, eserlerinin içinde "*Şemâil'ür-Resûl*" başlığı altında müstakil bir bölüm de ayırmışlardır ⁽⁹⁰⁾.

7°- Fıkıh Kitapları

Genel anlamda *Fıkıh* kitaplarının *Şemâil* kaynakları arasına alınması mümkün değilse de, ilk devirde yazılan bir kısım özel konulu *Fıkıh*

(89) *Bağdâd*, ikinci Abbâsî halîfesi **Mansûr** tarafından, ashâb neslinden çok sonraları kurulmuştur.

(90) Bkz. **İbn Kesîr**, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, II-64, Mısır 1351/1932.

kitabının, *Şemâil* (Hadîs) kaynakları listesine girmesi gerekmektedir. *Kitâb'ül-Harâc*, *Kitâb'ül-Emvâl*, *Kitâb'üs-Siyer* gibi eserlerde yer alan senedli hadîs ve haberler, Hazreti Peygamber'in hayâtının bâzı yönlerine ışık tutucu vesîkalar saklamaktadır. Bu tür kaynaklar, özellikle Hazreti Peygamber'in mâîşeti ve gelir kaynakları gibi konularda, bir kısım mâlî ve idârî meselelerin açıklanmasında aydınlatıcı rol oynamaktadırlar.

8°- Tasavvuf ve Ahlâk Kitapları

Şemâil ile *Ahlâk*'ın, *Ahlâk* ile de *Amelî Tasavvuf*'un hemen hemen aynı anlamlarda kullanılageldiği görülmektedir. Daha önce, *Hadîs-Tasavvuf* ilişkisi üzerinde durulmuş ve hadîsi bilgi malzemesi olarak kullanan ilim dalları içerisinde *Tasavvuf*'un ön sıralarda yer aldığı konusu işlenmişti. Bu def'a da, durumu tersine çevirerek, tasavvufî eserler içerisinde, *Hadîs*'e kaynaklık eden türden kitapların varlığı meselesi ele alınacaktır.

Birer Tasavvuf tabakâtı olan **Sülemî** (ö: 412/1021)'nin "*Tabakât'üs-Sûfiyye*" si ile, **Ebû Nu'aym** (ö: 430/1039)'in "*Hilyet'ül-Evliyâ ve Tabakât'ül-Asfiyâ*" sı, pek çok senedli hadîs kaydetmeleri dolayısıyla, *Hadîs kaynakları* arasında yer almaktadır.

İlk devirlerde yazılan "*Kitâb'üz-Zühed*" ler, hep tasavvufî eser hüviyetinde birer *Hadîs* kaynağıdır.

İbn Ebî'd-Dünyâ (ö: 281/894), **Harâitî** (ö: 327/939), **Taberânî** (ö: 360/971) ve **İbn Lâl** (ö: 398/1008)'in "*Mekârim'ül-Ahlâk*" adını taşıyan eserleri, hem birer *Ahlâk* kitabı, hem de birer *Hadîs* kaynağıdır.

Mısırlı Muhanîmed b. Abdullah **el-Barkî** (ö: 249/863) ile, Ebûş-Şeyh **İbn Hayyân** (ö: 369/979)'ın "*Ahlâk'un-Nebî*" adlı eserleri de bu türden kaynaklardır.

9°- Edebî Eserler

Edebiyatçılar, Hazreti Peygamber'in daha çok *Delâil*'e konu olan yönleri üzerinde durmuşlardır. Bu sebeple, edebî eserleri doğrudan doğruya *Şemâil* kaynakları arasına sokmak güçtür. Ancak ileride eserimizin birinci bölümünde de genişçe ele alınacağı üzere, özellikle "*Hilye-i Saâdet*" ve "*Nübüvvet mührü*" dolayısıyla, *Şemâil*'in bâzı konularının da edebî temalar arasına girdiği görülecektir.

Kasâid, Medâyih, Münâcât, Mevlid türü manzûm klâsik Arapça kaynaklar, Hazreti Peygamber'le ilgili bilgiler de saklamaktadırlar. Her ne kadar Türkçe yazılan *Mevlidler, Na'tler, Mi'râciyeler, Manzûm Hilyet'ün-Nebîler, İlâhîler* kaynak rolü oynamasalar da, bunlar, Hazreti Peygamber'in bâzı yönlerinin daha iyi kavranmasında "*şerh*" rolü oynamaktadırlar.

Edebî eserler, bilgi kaynağı olmaktan çok *duygu* kaynağıdırlar. Hazreti Peygamber, bizim dînî edebiyâtımızın yegâne ilham kaynağını oluşturmaktadır. Bu yüzden, *Peygamber sevgisi* ve *Peygamber saygısı* gibi değerlerin yaşanması ve yaşatılmasında, bu türden edebî eserlerin rolü çok büyük olmuştur.

Şemâil konusundaki araştırmalara gelince: Daha önce de belirtildiği üzere, 19. asrın ikinci yansı başlarında vefât eden **Hüsâmed-dîn en-Nakşibendî** (ö: 1282/1865)'den bu tarafa *Şemâil* üzerindeki orijinal Türkçe çalışmalar hemen hemen durmuş gibidir.

Son yarın asır içinde bir kısım dergi ve gazetelerde bâzı yazılar yayınlanmışsa da, hacimleri bir iki sayfa arasında değişen bu yazılara araştırma yazısı demek mümkün değildir⁽⁹¹⁾. Ancak bunlar, en azından böyle bir konunun varlığını canlı tutma açısından önemli bir fonksiyon icrâ etmişlerdir. Bildiğimiz kadarıyla, "*Hz. Peygamber'in Şemâili*" adlı bir doktora teziyle bu konu akademik seviyede de ele alınmış bulunmaktadır⁽⁹²⁾.

Burada, *Şemâil* konusunun, Batılı müsteşrikler tarafından incelenip işlendiğine dâir bir bilgiye ulaşamadığımızı da kaydetmeliyiz.

(91) Ahmet Ali Uludağ, *Hilye ve Şemâil'e Dâir Neşredilmiş Kitap ve Makâleler*, İzmir 1981 (İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Mezuniyet Tezi, Yöneten: Ali Yardım).

(92) İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamber'in Şemâili*, İstanbul 1990.

1 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H İ L Y E S İ

Şemâil'in bu ilk bölümünde; Peygamber Efendimiz'in yaratılış güzellikleri, dış görünüşü, fizikî portresi, klâsik ifâdesi ile şekl ü şemâilî ve bunlara dâir bir kısım değerlendirmeler bahis konusu edilecektir.

Bugün biz, Hazreti Peygamber'in şekl ü şemâilini tanıyan yeterli bilgiye sâhip bulunmaktayız. Bu husustaki vesîkaları, özellikle muhaddis **Tirmizî** (ö: 279/892) büyük ölçüde toplamış durumdadır⁽¹⁾. Onun bir araya topladığı 14 vesîkanın tercümelemleri, bu bölümün "**metinler**" kısmında verilecektir. Ayrıca **İbn Sa'd** (ö: 230/845) da, 58 vesîka ile oldukça zengin bir mîrâsı bize ulaştırmıştır⁽²⁾. Aynı şekilde **Buhârî** ⁽³⁾, **Müslim** ⁽⁴⁾ ve **Hâkim en-Nîsâbü'rî** ⁽⁵⁾ gibi muhaddisler de bu konuya yer vermişlerdir. Öte yandan **Müsned** ve **Mu'cem** türü hadîs kitaplarında da konumuzla ilgili vesîkalar bulunmakla beraber, buralardaki belgelerin yerleri dağınıktır⁽⁶⁾. Bu arada ashâbın hayâtından bahseden bazı alfabetik **tabakât** kitaplarına, teberriken, Hazreti Peygamber'in "**Ahmed**" veya "**Muhammed**" ism-i şerîfleri ile giriş yapılmış, bu sebeple de bahis konusu eserlerin başlangıç kısımlarında h i l y e ile ilgili vesîkalara yer verilmiştir⁽⁷⁾. Târihçi **Belâzürî** (ö: 278/892) de hilye metinlerini büyük ölçüde toplayan ilk devir müellifleri arasındadır ^(*).

Bölüm başlığında "**hilye**" şeklinde ifâde ettiğimiz kelimenin klâsik

(1) Tirmizî, *Şemâil*, birinci bâb; *Sünen, ebvâb'ül-menâkıb*, V, 583-606.

(2) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 410-431.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh, bâb sıfat'ün-Nebî (s.a.s)*, IV, 164-168.

(4) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh, fezâil*, IV, 1782.

(5) Hâkim, *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, II, 600 vd.

(6) *Müsned* ve *Mu'cem* türü hadîs kitaplarında metinler râvîlerine göre tasnif edildikleri için, bu eserlerde, ilgili vesîkaları toplu hâlde bir yerde bulmak mümkün olmamaktadır.

(7) Meselâ bkz. Buhârî, *et-Târîh'ul-Kebîr*, I, 5-10; İbn 'Abdülberr, *el-İsti'âb*, I, 13-41; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, III, 247-386; İbn'ül-Esir, *Üsd'ül-Gâbe*, I, 13-34; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, II, 21-44.

(*) Bkz. Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, I, 386-396.

metinlerdeki orijinali “*halk*”tır⁽⁸⁾. Arapçada *h a l k*, masdar olarak kullanıldığında “*yaratmak*”; buradaki gibi isim olarak kullanıldığında ise “*yaradılış*” (*hilkat* ve *fıtrat*) anlamına gelir⁽⁹⁾. Buna göre, özellikle Tirmizi’nin, genellikle de pek çok kaynağın kullandığı “*Halk-ı Resûlullah*” ifâdesinin, “*Hazreti Peygamber’in Yaradılış Güzellikleri*” şeklinde Türkçeleştirilmesi gerekirdi. Buna rağmen biz, bu ifâdeyi, “*yaradılış*”la değil, “*hilye*” ile karşılamayı tercih etmiş bulunuyoruz.

H i l y e; süs, zînet, gerdanlık (kolye) ve güzellikler manzûmesi gibi hakîkî anlamlarının yanında; *h ı l k a t* (yaradılış), *s û r e t* (portre) ve *s ı f a t* gibi mecâzî mânâlarda da kullanılmaktadır⁽¹⁰⁾. İlim, kültür ve sanat dilinde, kelimelerin *hakîkî* mânâlarından daha çok, onların *mecâzî* mânâları kullanılmak sûretiyle, ifâdede derinlik ve zenginlik sağlama yoluna gidilmiştir. Nitekim bizim klâsik edebî metinlerimizde Hazreti Peygamber’in bu yönü, hep, “*hilye*” kelimesiyle ifâde edilegelmiştir. Bu sebeple, bölüm başlığında “*h i l y e*” kelimesinin aynen korunması uygun görülmüştür.

Peygamber Efendimiz hayatta iken, O’nu tanıtan sözlü tasvirlere ihtiyaç duyulmuyor ve buna gerek görülmüyordu. Zât-ı Risâlet’i görme arzûsunu duyan kimseler, uzak yakın demeden bütün imkânlarını zorlayarak, bir kerecik de olsa O’nu görme şerefine eriyordu. Bu arada, görme çabasına düşmeyen nasipsizlerle, görme iştîyâkı ile yarıp tuttuğu hâlde bir türlü bu imkânı elde edemeyen Üveys el-Karanî (Veysel Karânî)⁽¹¹⁾ gibi sevdâlılar da eksik değildi. Hazreti Peygamberi bizzat gören bu mutlu insanlara *s a - h â b e veyâ a s h â b* denmektedir.

Hazreti Peygamber’in vefâtını tâkip eden günlerden itibaren, müslümanlarda târif edilmez bir “*Peygamber hasreti*” başlamıştır. Bir başkası va-

(8) İlk devir İslâm âlimlerinden İbn Sa’d ve Tirmizi, eserlerinde bölüm başlığı olarak “*Halku Resûlillah (s.a.s)*” tâbirini kullanmışlardır. Buhârî ise “*Sıfat’ün-Nebî (s.a.s)*” tâbirini benimsemiştir. Kâdî ‘Iyâz (Şifâ, s.43) ve ‘Âmirî (Behce, II, 183) gibi Şemâil müellifleri de, hep, “*halk*” tâbirini tercih etmişlerdir.

(9) Bkz. Kâmûs, III, 836-837 (*halk* ve *hilkat* maddeleri).

(10) Bu madde ile ilgili olarak Kâmûs’un ifâdesi şöyledir: “*H i l y e*; düzgüne ve pîrâye (süs, zînet)’ye denir; *huliyîy mânâsına. Ve h i l y e*; *hilkat*, *sûret* ve *sıfat mânâlarına müstâmeldir. H u l i y y*; *zîb ü zînete denir ki, düzgün tâbir olunur. Gerek altın ve gümüş gibi ma’deniyâtın düzülmüş olsun ve, gerek elmas ve yâkut makûlesi cevher olsun*” (Kâmûs, IV, 928).

(11) Bu isim Türkçemizde, “*Veysel Karânî*” şeklinde telâffuz edilmektedir.

sıtasıyla yeni müslüman olup da henüz Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'le görüşmeye fırsat bulamamış kimseler ile *Asr-ı Saâdet* döneminin çocukları, gün geçtikçe büyük bir fırsat kaçırmış olmalarının hasretini duymakta idiler. İşte, Hazreti Peygamber hayatta iken henüz temyiz yaşına ulaşmamış veyâ vefâtını müteâkip doğmuş çocuklar ile, bu dönemde yeni müslüman olmuş büyükler de, İslâm'ın ikinci neslini oluşturlar. Bunlara ise *t â b i-û n* denir.

Bu ikinci nesilden olanlar, her fırsatta, birinci nesilden olanlara bir soru yöneltmişlerdir: *Bize, Peygamberimiz'in şeklini tavsif eder misiniz?* meâlindeki bu tür sorulara verilen muhtelif cevaplar, yâni Hazreti Peygamber'i görenlerin görmeyenlere anlatımları, zaman içinde, zengin bir bilgi birikimi meydana getirmiş olup, bu sözlü tavsiflerin her birine *h i l y e* adı verilmiştir.

Resûlullah Efendimiz'in hilyesi hakkında bilgi veren ashâbın sayısı oldukça kabanktır. İbn Sa'd, Tirmizî ve Kâdî 'İyâz'ın tesbit ettiği bu türden ashâbın bir kısmı şunlardır: Hz. Ali, Hz. Âişe, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Berâ b. 'Âzib, Hind b. Ebî Hâle, Câbir b. Semüre, İbn Abbâs, Ebû't-Tufeyl, Ebû Ümâme, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Büreyde, Ebû Cuhayfe, 'Addâ b. Hâlid, Huzeym b. Fâûk, Hâkim b. Hızâm, Mu'arrız b. Mu'ayyib ve Ümmü Ma'bed.

Bunlar içerisinde özellikle; Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Hind b. Ebî Hâle, Berâ b. 'Âzib ve Câbir b. Semüre ile Ümmü Ma'bed'in tavsifleri daha canlı ve daha detaylıdır ⁽¹²⁾. Bunlardan, *Ümmü Ma'bed hilyesi* dışındakilerin metin tercümeleri, bu bölümün "*metinler*" kısmında verilecektir ⁽¹³⁾.

(12) Tirmizî, *Ümmü Ma'bed*'in hilyesine yer vermemiştir. Bu sebeple metinler kısmında, onun tavsifleri yer almamaktadır. *Ümmü Ma'bed* hilyesinin bir kısım temel kaynakları şunlardır: İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 230-231; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, IV, 49, nu: 3605; VII, 105, nu: 6510; Hâkim, *el-Müstedrek* III, 9-10; Beyhakî, *Delâil'ün-Nübüvve*, I, 276-284; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, III, 314-336.

(13) Ü m m ü M a ' b e d : hicret yolculuğu sırasında Hazreti Peygamber'in yol boyunca uğrayıp çadırında istirahat ettiği cömert, iffetli ve cesur bir kadındır. Peygamber Efendimiz, beraberindeki Hz. Ebû Bekir ve 'Âmir b. Führeyre ile, biraz istirahat edip bir miktar da yiyecek temin etmek maksadıyla bu kadının çadırına uğramıştır. Kocasını keçileri otlatmak üzere arâziye çıkmış olduğundan, çadırda yalnızdır ve Resûlullah (s.a.s)'ı tanımamaktadır. Bu sırada, Hazreti Peygamber'le Ümmü Ma'bed arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Anlatımların kimi uzun, kimi kısadır. Her biri, görebildiği ve ifade edebildiği şekilde anlatmıştır. Bu vesikalar, âdetâ ayrı ayrı fotoğrafçılar tarafından ve ayrı ayrı zamanlarda çekilmiş fotoğrafların farklılığını sergilemekte ve birbirini tamamlayan görüntüleri andırmaktadırlar.

Peygamberler içerisinde **Y ü s u f Aleyhisselâm**, güzelliği ile ün yapmış ve onun bu yönü *darb-ı mesel* olmuştur. Nitekim Hz. Ömer, seçkin sahâbî Cerîr b. Abdullah'ın eşsiz güzelliğini anlatmak için: "*Cerîr, bu ümmetin Yûsufudur*" derdi ⁽¹⁴⁾. Âlemlerin kendi yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Fahr-i Kâinât Efendimiz ise, yaratılmış olanların da, yaratılacak olanların da eşsiz güzeli idi ⁽¹⁵⁾.

-
- Bu keçi neye burada duruyor?
 - Sürüden geri kaktı da ondan!.
 - Sütü var mı?
 - Hayır!.
 - Keçiyi sağmama izin verir misiniz?
 - Tabî, şayet sütü varsa!.

Hazreti Peygamber kadından büyükçe bir kap ister. *Besmele* çekip duâ okuduktan sonra keçinin süt damarları harekete geçerek memeleri süt ile dolar. Elindeki kap dolunca ya kadar sağlar. Ev sâhibi, arkadaşları ve kendisi kana içerler. Tekrar sağıp onu da ev sâhibine bıraktıktan sonra yollarına devâm ederler.

Bir müddet sonra kocası gelince kaptaki sütü görür ve nereden geldiğini sorar. Ümmü Ma'bed de durumu baştan sona anlatır. Kocası, "*Vallâhi Kureyş'in peşine takılıp tâkip ettiği adam bu olabilir; anlat bakalım nasıl bir adamdı?*" deyince, Ümmü Ma'bed, Hazreti Peygamber'i tavsîf etmeye başlar:

"*Aydın yüzlü ve güzel yaratılışlı idi; şişman olmadığı gibi zayıf ve ince de değildi. Gözlerinin siyahı ve beyazı birbirinden iyice ayrılmıştı. Saçı ile kirpik ve bıyıklarındaki kıllar gümraktı. Sesi kalındı. Sustuğu zaman vakarlı, konuştuğu zaman da heybetli idi. Uzaklardan bakıldığında insanların en güzeli ve en sevimlisi görünümündeydi; yakından bakıldığında da tatlı ve hoş bir görünüşü vardı. Çok tatlı konuşuyordu. Orta boylu idi; bakan kimse, ne kasa ne de uzun olduğunu hissedirdi. Üç kişinin arasında en güzel görüneni ve nur yüzlü olanıydı. Arkadaşları, ortalarına almış durumda hep onu dinlerler; buyruğu zaman da hemen buyruğunu yerine getirirlerdi. Konuşması tok ve kararlı idi*".

Meâlen tercümesini verdiğimiz bu metin, Ümmü Ma'bed hilyesinin muhtevasını oluşturmaktadır.

(14) Bkz. İbn'ül-Esir, *Üsd'ül-Ğâbe*; I,279; Nevevî, *Tehzib'ül-Esmâ*, I/1,147 (*Cerîr, Yûsufu hâzihî'l-ümme*).

(15) Dilimizde, e r k e k güzelliği için "*yakışıklı*" tâbiri kullanılırsa da, burada, bu yakışıklı tâbiri pek yakışık almamaktadır.

Nitekim Hilye metinlerinde hep, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in bu, târifi imkânsız güzelliği anlatılmaya çalışılmış ve O'nu bütün gerçeği ile anlatamamanın sıkıntısı çekilmiştir. Öyle ki, **Hz. Ali** gibi bir hikmet pınarı ve söz mîmarı bile, bu hususta ifâde güçlüğü çektiğinden söz etmiştir.

Bu **tasvîr** ve tavsîflerde kullanılan kelimeler'in, devrin günlük Arapça-sında sık rastlanmayan ifâdelerden seçildiği dikkati çekmektedir. Yâni Hazreti Peygamber, mûtaad kelimelerle anlatılmamıştır. O'nu anlatmak için âdetâ özel kelimeler icâd edilmiştir. Bu bakımdan, kaynaklarda, h i l y e metinlerinden hemen sonra, uzunca bir lûgat e (*garîb'ül-hadîs*) koyma ihtiyacı duyulmuştur. Bu metinleri Türkçeye aktarıırken karşılaşılan güçlük ise, bir başka çâresizlik kaynağıdır. Zîrâ dilimizde, bu özel kelimelerin özel karşılıkları yoktur. Söz gelişi, dilimizde güzellikleri derece sıralamasına koyarken; "**güzel**", "**çok güzel**" ve "**en güzel**" sıfatlarını kullanırız. Ne var ki, "**en güzelden daha güzel**"i ifâde edecek kelimemiz bulunmamaktadır. Bu sebeple, "**âlemlerin eşsiz güzeli**"ni anlatırken, O'nu diğer güzellerin **tasvî**finden ayırt ettirecek kelimemiz yoksa, bu ifâde zâfiyetinin sorumlusu da yok demektir.

İnsan aklının yüce mânâları kavrama gücü nasıl sınırlı ise, insan gözünün de güzellikler karşısındaki tahammül gücü öylece sınırlıdır. Her göz, her derecedeki güzelliğe tahammül edememektedir. *Göz kamaşturmak* deyimi, bu gerçeği anlatmaktadır. Nitekim **İmâm Kurtubî** (ö: 671/1272)'ye atfedilen bir rivâyette bu gerçek şöyle anlatılmaktadır: "**Resûl-i Ekrem Hazretlerinin hüsn-i cemâli, tamâmen zâhir olmamıştır. Eğer vücûdunun bütün güzellikleri olanca hakîkatî ile görünse, ashâbı, O'na bakmaya tâkat getiremezlerdi**" ⁽¹⁶⁾.

Hazreti Peygamber'in o eşsiz güzelliğini, *Resûlullah'ın Şâiri* unvânını alan **Hassân b. Sâbit** (r.a) şöyle şiirleştirmiştir:

**"Ve ahsene minke lem tera kattı 'aynun,
Ve ecemelü minke lem telid'in-nisâü.
Hulikte müberraen min külli 'aybin,
Keenneke kad hulikte kemâ teşâü"** ⁽¹⁷⁾.

(16) Bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 11; Hüsameddîn Nakşibendî, *Şerh-i Şemâil*, s. 3.

Not : **Nûr-ı Muhammedî** ve **Hakikat-i Muhammedî** gibi bu husûsa vücud veren meseleler, yazmakta olduğumuz eserin planı dışında kalmaktadır. Bir başka disiplinin sınırlarına giren, fakat Hazreti Peygamber'in hilye ve şemâlinin iyi anlaşılması için bilinmesi de gereken bu meseleler için bkz. Mehmet Demirci, "**Nûr-ı Muhammedî**", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir (Manisa) 1983, I, 239-258.

(17) *Divânü Hassân b. Sâbit*, Mısır 1347/1929, s. 10; ayrıca bkz. Fazlullah el-Geylânî, *Fazlullah'is-Samed*, I, 348.

Bunun manzûm tercümesi şöyledir: ⁽¹⁸⁾
“Görmedi senden güzel bir cism-i âlî gözlerim,
Etmedi senden güzel tevîd, evlâd bir ana.
Ayb ü noksandan berîsin yâ Resûlallah sen,
Sanki arzû ettiğin sûrette halk etmiş Hudâ”.

Îlâhî vahyin mazharı olan Âhîrzaman Peygamberi, aynı zamanda, o vazîfeyi temsil edebilecek bir “vücut yapısı” ile de donatılmıştır. O’nun insanlar üzerindeki çarpıcı te’sîr gücünde, heybetli bir vücut yapısına sâhip oluşunun da payı bulunmaktadır.

Daha önce de işaret edildiği üzere, eldeki metinler, değişik pozdaki fotoğrafları andırmakta; kimisi profilden, kimisi cepheden alınmış; kimisi yatsın, kimisi boydan çekilmiş fotoğraflar gibi bir durum arz etmektedir.

Burada, Peygamber Efendimiz’in Hilyesi’nin bir özetini vermek yerinde olacaktır. Ne var ki, böyle bir özetlemeye teşebbüs ettiğimizde, bu işin daha önce mükemmel bir şekilde yapılmış olduğu dikkatimizi çekti. Böyle bir çalışmayı, Osmanlı döneminin çaplı âlimlerinden olan Ahmed Cevdet Paşa (ö: 1313/1895), *Kıyas-ı Enbiyâ* adlı escrinin IV. Cüz’ünde, “*Bâzı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye*” başlığı altında gerçekleştirmiştir ⁽¹⁹⁾. Nitekim, Cevdet Paşa’nın bu “*Hilye-i Saâdet Özeti*”, kendisinden sonra gelenler tarafından, hep, olduğu gibi iktibâs edilegelmiştir ⁽²⁰⁾. Bu geleneğe biz de

(18) Bu tercümeyi yapan inermum Sâdık Vîcdânî (1864-1939) için bkz. İbn’ül-Emin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, VI, 1561-1563.

(19) Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, IV. Cüz, s. 364-365, İstanbul 1331, Kanâat Matbaası.

(20) Meselâ, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Târih-i İslâm* adlı eserine: “*Millî ve muhterem bir muharririmiz, Zât-ı Âlî-i Nebeviyye’yi, taklidi gayr-ı kaabil sevimli bir üslûbla ve, âsâr-ı mütebere ve mevsûkeye istinâden şu sûrette vasfediyor*” diyerek, aynen iktibâs etmiştir. Bkz. *Târih-i İslâm*, İstanbul 1326, I, 253-256.

Ayrıca, Ahmed Cevdet Paşa’nın bu “*Türkçe Hilye*”sinin özeti, Hattât Hacı Ahmed Ârif Efendi tarafından 1304 (1886) târihinde güzel bir nesih hatla *levha* hâline getirilerek Matbaa-yı Osmaniye’de basılmıştır. Hattât Ârif Efendi’nin bu Hilye-i Saâdet levhası, *Ajans-Türk* müessesesi himmetiyle 1970’lerde ofset baskı yapılarak tekrar piyasaya sunulmuştur.

Cevdet Paşa’nın bu Hilye özeti, Peygamber Efendimiz’in milâdî târîhle 1400. doğum yıldönümü olan 1970 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan “*Diyanet Dergisi Özel Sayı*”ya da alınmıştır. Dergide “*Bâzı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye*” başlığı altında (s.76-77) imzasız olarak yayımlanan bu yazı, bazı matbaa hataları ve Paşa’nın üslûbunu bozacak şekilde bir kısım sâdeleştirmelerle, *Kıyas-ı Enbiyâ*’nın adı geçen sayfalarından a y n e n alındığı hâlde, her nedense, imzâ ve kaynak gösterme işi ümâl edilmektedir.

uyarak, hiç bir ilâve ve çıkarma yapmadan, eserimizin bu bölümüne **Ahmed Cevdet Paşa'yı** misâfir ediyoruz:

“Resûl-i Ekrem ve Fahr-i Âlem Muhammed'ül-Mustafâ sallallâhü aleyhi ve sellem hazretleri, hülkatçe ve ahlâkça, nev'-i benî âdemin ekmeli idi. Hep, enbiyâ-i izâm aleyhim'üs-salâtü ve's-selâm hazarâtı, tâmm'ül-âzâ ve güzel yüzlü olup, Habîb-i Hudâ, onların en güzeli idi.

Mübârek cismi güzel, hep âzâsı mütenâsîp, endâmı gâyet matbû, alnı ve göğsü ve iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boynu uzun ve mev-zûn ve gümüş gibi saf, omuzları ve pazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mubârek cildi ise ipekten yumuşak idi.

Kemâl-i îtidâl üzere büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlü idi. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değildi.

Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzel, büyücek ve iki kaşının arası açık, fakat kaşları birbirine karîb idi. Çatık kaşlı değil idi. Ve iki kaşının arasında bir damar var idi ki, vakt-i gazabda kabarıp görünür idi.

O Nebiyy-i Müctebâ, ezherüllevn idi; yâni ne kireç gibi ak, ne de kara yağız, belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mâil beyaz ve, nûrânî ve berrak olup, mubârek yüzünde nur lemeân ederdi. Gözlerinin akında dahî az kırmızılık var idi. Dişleri, inci gibi âbdâr ve tâbdâr olup, söylerken ön dişlerinden nur saçılır; gülerken, fem-i saâdeti, bir latîf şimşek gibi ziyâlar saçarak açılır idi.

Saçları, ne pek kıvrıkcık, ne de pek düz idi ve saçlarını uzattığı vakit, kulaklarının memelerini tecâvüz ederdi. Sakalı sık ve tâm idi. Uzun değil idi ve bir tutamdan ziyâdesini alırdı.

Âlem-i bekâya rihlet buyurduklarında saçı, sakalı henüz ağarmağa başlamış, başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl var idi.

Cismi nazîf, kokusu latîf idi. Koku sürünsün sürünmesin, teni ve teri en güzel kokulardan âlâ kokardı. Bir kimse O'nunla musâfaha etse, bütün gün O'nun râyiha-i tayyibesini duyardı ve mübârek eliyle bir çocuğun başını meshetse, râyiha-i tayyibesiyle o çocuk, sâir çocuklar arasında mâlûm olur idi.

Doğduğu vakit dahî nazîf ve pâk idi ve, sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuş idi.

Havâssı fevkalâde kavî idi. Pek uzaktan iştirir ve kimsenin göremeyeceği mesâfeden görür idi.

Hep harekâtı mütedil idi. Bir yere azîmetinde acele ve, sağ ve sola meyletmeyip, kemâl-i vekâr ile doğru yoluna gider ve fakat sür'at ve sü-hûlet ile yürür idi. Şöyle ki; âdetâ yürür gibi görünür, lâkin yanında gi-denler, sür'at ile yürüdükleri hâlde geri kalırlar idi.

Elhâsıl, en mükemmel ve müstesnâ sûrette yaratılmış bir vücûd-ı mes'ûd ve mübârek idi".

Buraya kadar aldığımız kısım, Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı metnin *Hilye-i Saâder*'le ilgili bölümüdür. Bundan sonra devânla, *Peygamber Efendimiz'in Şemâili* ile ilgili öz bilgiler verilmektedir. Bütünlüğü bozma-mak için -teberrüken- o kısmı da aynen buraya alıyoruz:

"Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fenâ söz söylemez ve kimseye bed muâmele eylemez ve kimsenin sözünü kesmez, mülâyim ve mütevâzi idi. Haşî'n ve galîz değil idi. Fakat mehûb ve vakûr idi. Beyhûde söz söyle-mezdi. Gülmesi dahî tebessüm idi.

O'nu ansızın gören kimseyi mehâbet alırdı ve O'nunla ülfet ve musâ-habet eyleyen kimse, O'na cân ü gönülden âşık ve muhib olurdu. Ehl-i fazl'a, derecelerine göre ihtirâm eylerdi. Akrahâsına dahî pek ziyâde ik-râm eylerdi. Lâkin onları, kendilerinden esdâl olanların üzerine takdîm etmezdi.

Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve ne giyerse, onlara dahî onu yedirir ve onu giydirir idi.

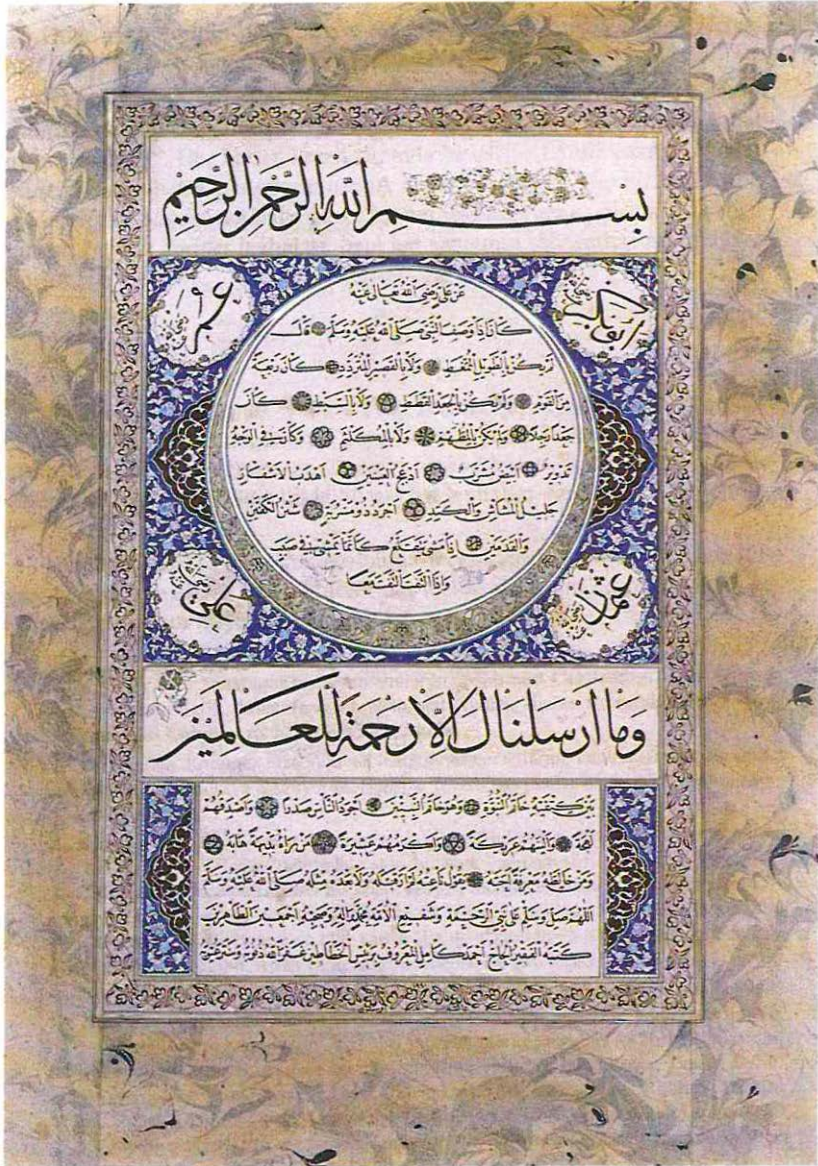
Sahî ve kerîm, şefîk ve rahîm, şecî ve halîm idi. Ahd ü va'dinde sâbit, kavlinde sâdık idi. Elhâsıl, hüsn-i ahlâkça ve akl ü zekâvetçe cümle nâsa fâik ve her türlü medh ü senâya lâayık idi.

Kitâb okumamış, yazı yazmamış olduğu hâlde, avâm ve havâsın zâhi-rî ve bâtinî umûrunda vâki olan hüsn-i tedbîr ve tasarrufunu bir adam düşünse, o Hazret'in ne mertebe akl ü fehm ü zekâsı olduğunu derhâl an-lar; ve zulumât-ı cehl içinde kalmış kabâil-i Arab arasında büyüyüp ve Cezîret'ül-Arab gibi bir hücrâ mahâlde zuhûr eyleyip de, ümmî olduğu hâlde enfûs ü âfâkı envâr-ı ulûm u maârif ile münevver ettiğini bir akl-ı selîm sâhibi teemmül etse, bilâ tereddüt, O'nun dâvâ-yı nübüvvetini cez-men tasdik eyler.

Yemede, giymede kadar-ı zarûret ile iktifâ ve ziyâdesinden ibâ eylerdi. Bulduğunu yerdi, bulduğunu giyerdi ve, tam doyunca ve karnı dolunca yemezdi. Üzerinde yatıp uyuduğu döşek, deriden mâmûl olup içi dahî hur-ma lifi idi.

Az vakit içinde bunca fütûhâtâ mazhar olmuş ve vâridât-ı islâmiye

HİLYE LEVHASI

Hat: Kâmil AKDİK

Prof. Dr. Ali YARDIM Koleksiyonu

Tezhib: Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

çoğalmış iken, dünyâ malına aslâ iltifat eylemezdi. Ve ganâimden kendisine âit olan emvâlin ekseriyetini müstehaklarına sadaka edip, kendi taayyüşü için pek az bir şey alıyordu. Bu cihetle, bâzen istikrâza mecbûr olurdu.

Ehl-i Beytinin ekseriyâ yedikleri, arpa ekmeği yâhut hurma idi. Ve dâr-ı ukbâya azîmetinde, en sevgili zevcesi olan Âişe radiyallâhü anhâ hazretlerinin hücresinde, ciiz'î arpadan başka yiyecek yok idi ve zırhı, bir yahûdî yedinde merhûn idi ki, iyâlinin nafakası için otuz sâ' arpa ödünç alıp, zırhını rehin etmişti" (21).

Peygamber Efendimiz'in vücut yapısına ve yaratılış güzelliklerine âit bu târîhî belgeler, zamanla, kültür ve sanat çevrelerinin de ilgisine mazhar olmuştur. Özellikle Edebiyât, Hat ve Tezhîb dallarının uzmanları, Hilîye'ye yeni bir veche kazandırmışlar ve onu, kitap sayfaları arasında kalmış târîhî birer metin olmaktan çıkarak, günlük hayatta yaşayan değerler arasına katmışlardır.

Edebiyât: Zaman içinde edebiyât, çok değişik temaları işleyegelmiştir. *Dîn* de bu edebî temalar arasındadır. *Anadolu'*da XIII. asırdan itibaren bir "*Dîni Edebiyât*" gelişmeye başlamışsa da, bu tür, esâs kıvâmını XV. asırda bulmuş ve daha sonraki asırlarda devâm etmiştir.

Bu dîni edebiyâtın konumuzla ilgili yönüne ışık tutan Rahmetli Hocam Nihad Sâmî Banarlı şöyle demektedir: "*Dîni edebiyât, bütün heyecânını, bu sıralarda, Türk toplulukları arasında sonsuz bir îmanla gelişen dînî hayat ayağından alıyordu. Yeni vatanda, gittikçe güzelleşen bir mîmârî ile kurulan ve sayıları sür'atle çoğalan câmiler, mescidler ve medreseler, dîni hayat kadar, dîni edebiyâtı da yükselten âbidelerdi.*

Bu asırların Türk halkı arasında Allah'a ve O'nun Peygamberine karşı sonsuz bir sevgi, bir îman ve bağlılık yaşıyordu. Anadolu ahâlisi, İs-

(21) İhtiyaç duyabilecek okuyuculara yardımcı olur düşüncesiyle, metinde geçen bir kısım kelime ve tâbirlerin sâdeleştirilmiş karşılıklarını vermeyi uygun görüyoruz: *Hilkatçe*: Yaratılış bakımından; *nev'i benî âdemin ekmeli*: İnsanların en mükemmeli; *Tâmî'ül-âzâ*: Her uzvu (organ) tam ve eksiksiz; *Habîb-i Hudâ*: Allah'ın sevgilisi (Peygamber Efendimiz); *Marbû*: hoş, güzel; *Mevzûn*: biçimli, yakışıklı; *Karîb*: yakın; *İtidâl*: ölçülü oluş; *Nebîyy-i müctebâ*: seçilmiş, seçkin Peygamber; *Lemeân etmek*: parlamak, parıldamak; *Âbdâr*: taze, parlak, zarf, hoş, güzel; *Tâbdâr*: parlak, ışıklı; *Fem-i saâdeti*: mübârek ağzı; *Râyiha-i tayyibe*: güzel, hoş koku; *Havâss*: hâsseler, duygular; *Azîmetinde*: gi-dişinde, yola çıkışında; *Sühûlet*: kolaylık; *Mehîb*: heybetli, azametli; *Mehâbet*: bir büyük karşısında duyulan çekim ve saygı, ululuk; *Ehl-i fazl*: fazîletli, erdemli kimseler; *Salîh*: cömert, eli açık; *Kerîm*: kerem sâhibi, lutulkâr; *Şefîk*: şefkatli; *Rahîm*: merhamet-

lâm uğruna asırlarca ölenlerin çocuklarıydı. Bu uğurda başlangıçtan beri döğüşen ve ölen İslâm ve Türk-İslâm kahramanlarının menkıbeleri ise, aynı halk tarafından heyecanla anlatılıp huşû içinde dinlenen hikâyelerdi...

İslâm büyükleri içinde; dünyâya gelişi, peygamberliği, mi'râcî, hicretî, gazâları, mu'cizeleri ve vefâtı derin heyecanla tâkip edilen en büyük sevgili ise Hazret-i Muhammed'di" ⁽²²⁾.

İşte, Hazretî Peygamber etrafında gelişen bu dînî edebiyât türü içinde; *Sîret'ün-Nebîler*, *Mevlidler*, *Hilyeler*, *Na't-ı Şerîfler*, *Mi'râciyeler* önemli bir yer tutmaktadır ⁽²³⁾. Fakat XVI. asrın bütün dînî edebiyât mahsûl-leri içinde yalnız bir tânesi büyük rağbet görüp, daha yaygın bir şöhet kazanmıştır. Bu da, **Hâkânî Mehmed Bey** (ö: 1015/1606)'in "*Hilye-i Hâkânî*" adıyla bilinen mesnevîsidir ⁽²⁴⁾.

Hâkânî, "*Besmeleyle îdelim feth-i kelâm
Fetholâ tâ bu muammâ-yı benâm*"

beytiyle başlayıp;

*"Olmadan bin yedi târihi tamâm
Bu risâlemde tamâm oldu kelâm"*

beyti ile bitirdiği mesnevîsinde, sâdece bir tek hilye metnini esâs almamış, hemen hemen bütün vesîkaları görerek, onların manzûm bir özetini vermeye çalışmıştır.

Eski Bursa Mebusu **Mustafa Fehmi Gerçekler**'in "*Hilye-i Fahr-i Âlem*" adlı eseri de, manzûm hilye geleneğinin son devir örneklerinden biridir (İstanbul 1944).

li; *Şecî*: şecâatli, cesûr, yürekli; *Halîm*: yumuşak tabiatlı; *Kavlinde*: sözünde; *Zekâvet*: çabuk anlama, kavrama; *Zulumât-ı cehl*: cehâletin karanlıkları; *Kabâil-i Arab*: Arab kabileleri; *Cezîret'ül-Arab*: Arab Yarımadası; *Enfûs ü âfâk*: iç ve dış, gözle gönülen ve görülmeyen âlemler; *Cezmen*: kesinlikle, kestirip atmak sûretiyle; *İbâ*: çekinme, sakınma; *Vâridât-ı islâmîye*: İslâmın gelirleri, bütçesi; *Ganâim*: ganîmetler; *Taayyûş*: yaşama, geçinme, geçimini sağlama; *İstikrâz*: borç alma; *Yedinde merlûn*: elinde rehin edilmiş durumda; *Sâ'*: bir taru birimi olup, 1 sâ' 1040 dirhemdir.

(22) Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihli*, I, 479.

(23) Dînî edebiyâtımızın başlıca türleri ve bu edebiyât türleri sahasında yazılan eserler için bkz. Âgâh Sırrı Levend, "*Dînî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri*", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (Belleten 1972), Ankara 1989, s. 35-80; Âmil Çelebioğlu, "*Türk Edebiyatında Manzûm Dînî Eserler*", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 153-166.

(24) Bu eserin, kütüphanelerimizde pek çok yazması vardır. İlk baskısı, Sultân Abdülmecid'in emriyle 1848 yılında yapılmış olup, Tâb'hâne-i Âmire'de bastırılmıştır. Son olarak da, İskender Pala'nın tüz. mesâisiyle "*Hilye-i Saâdet*" adı altında Türkiye Diyanet Vakfı yayınları arasında 1991'de neşredilmiştir.

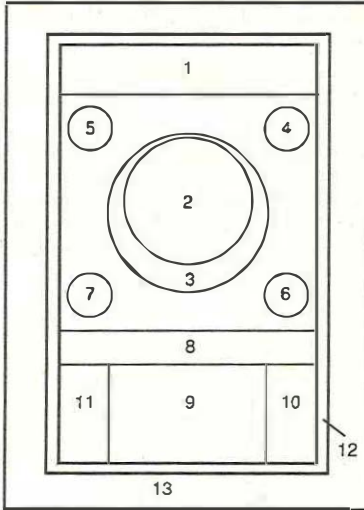
H a t (Yazı) S a n a t ı : Daha önce, Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden yıllarda bir "*Peygamber hasreti*" başladığını belirtmiş; ve bu durumun, Hilye metinlerinin oluşmasına zemîn hazırladığını ifâde etmiştik. Esâsen bu h a s r e t duygusu, sâdece İslâm'ın ikinci ve üçüncü neslinde baş gösterip de sonraki nesillerde küllenerek sönmüş değildir. Tezâhürleri farklı farklı da olsa, bütün "*Muhammed ümmeti*", Peygamber sevgi ve saygısını hep canlı tutma gayreti içinde olmuş ve bu canlılığı konuma yolunda çeşitli yollara başvurmuştur.

Bu sebeptendir ki Hilye metinleri, h a t t a t l a r'ın da ilgi sâhasına girmiştir. Bu metinler, hattatlar eliyle, bir yandan göğüs cebinde taşınmak için "*cep hilyesi*" tarzında kâğıtlara yazılmış; bir yandan da evlerde kullanılmak üzere "*duvar levhası*" hâline getirilmiştir.

Hilye'nin, c e p h i l y e s i hâline getirilişinin başlangıcını tam olarak bilemiyoruz ⁽²⁵⁾. Ancak kendine özgü bir kompozisyonla ilk def'a, ünlü Türk hattat **Hâfız Osmân** (ö: 1110/1698) tarafından levha hâline getirildiği bilinmektedir ⁽²⁶⁾.

(25) Müzelerde ve **Uğur Derman** Bey'in Hilye koleksiyonu arasında bu cep hilyelerinin örnekleri görülmektedir. Ayrıca 1289/1872 târihli olup Kütahyalı Hattat Mustafa Hâşim tarafından yazılmış bir cep hilyesini ise, *Kütahya* esnaf ve eşrâfından **Tuncer Türkkân** Beyefendi, "*Sen, bizlerden daha iyi değerlendirisin*" diyerek fakîre hediye etme lûtfunda bulunmuştur.

(26) Bkz. Uğur Derman, "*Yazı Sanatımızda Hilye-i Saâdetler*", *İlgi Dergisi*, sayı: 28, s. 35. Bir hilye levhasının plânı şöyledir:

- 1) Baş makam (Besmele)
- 2) Göbek (Hilye metni)
- 3) Hilâl
- 4) Hz. Ebû Bekir'in adı
- 5) Hz. Ömer'in adı
- 6) Hz. Osman'ın adı
- 7) Hz. Ali'nin adı
- 8) Âyet mahalli
- 9) Etek (Hilye metninin devâmı)
- 10) Koltuk (tezeyînî motifler)
- 11) Koltuk (tezeyînî motifler)
- 12) Ara suyu (tezeyînî motifler)
- 13) Kenar suyu (tezeyînî motifler)

Hilye metinlerinin böyle *l e v h a* hâline getirilmiş şekline: “*Hilye-i Şerîf(e)*”, “*Hilye-i Saâdet*” veya “*Hilye-i Nebvî*” denir.

Hâfız Osman’la başlayan *Hilye-i Saâdet* yazma geleneği, dört asırdır kesintisiz devâm edegelmiştir ⁽²⁷⁾. Günümüzde de, *Hilye-i Şerîf* yazan hattatlarımız vardır ⁽²⁸⁾. Her hattat, kendi çapında bir *Hilye-i Şerîf* yazmayı hedeflemiştir. Bu levhalar, hattatların ustalık devri eserleridir. Hiç bir hattat yoktur ki, *Hilye-i Saâdet*’ten daha güzel bir hat levhası yazmış olsun. Bu sebeptendir ki, *Hilye-i Saâdet* levhaları, hep, hat sanatının şâh eserleri arasında yer almıştır ⁽²⁹⁾.

Tezhîb (Süsleme) Sanatı: Tezhîb, hattın ayrılmaz bir parçasıdır; eski ifâdesi ile, onun lâzım-ı gayr-ı müfânkıdır. Tezhîbsiz yazı, yazısız tezhîb levhaları yok değilse de, ikisinin berâberlikleri, imtizâc etmiş mutlu çiftleri andırıncıdır. Genellikle hüsn-i hat levhaları, hep tezhîblenegelmiştir ⁽³⁰⁾.

Hattatlar nasıl ki hat sanatının bütün inceliklerini yazmış oldukları hilyelerde sergilemişlerse, müzehhibler de, tezhîb sanatının en mükenimel ve orijinal örneklerini hilyelerde göstermişlerdir.

(27) Hilye yazan ünlü hattatların bir kısmı şunlardır: Mahmûd Celâleddin, Hacı Ahmed Ârif, Mehmed Şefik, Mustafa İzzet, Mehmed Hulûsî, Hasan Rızâ, Mehmed Emin, Şevkî, İsmâil Zühdi, Aziz Efendi, Kâmil Akdik.

(28) Bir kısmı yakın dostumuz olan yaşayan hattatlarımızın adlarını, unuttuklarımızı kırabiliriz düşüncesiyle, buraya alıyoruz. Hepsine feyizli çalışmalar niyâz eder, derûnî saygılarımızı sunarız.

(29) Bu durum, bütün klâsik sanat dallarında bir iç disiplini olarak kendini göstermektedir. Hiç bir mîmar, câmi’den daha üstün bir binâ yapmamıştır. Hiç bir hattat, Kur’ân-ı Kerim’den daha güzel bir kitap, *Hilye-i Saâdet*’ten daha güzel bir levha yazmamıştır. Hiç bir müzehhib, Kur’ân ve Hilye’ye döktüğü kadar diğerlerine göz nûnû dökmemiştir. Bu durum, cild sanatı için de geçerlidir, a ğ a ç işçiliği için de geçerlidir. Aksi bir durum, Allah ve Resûlü’ne saygısızlık gibi telâkkî edilmiştir.

(30) Hilye tezhîblerinin özellikleri ve bunların diğer tezhîblerle mukâyesesi konusunda yapılan akademik bir çalışma, öteden beri sanat çevrelerinin bu meseleye karşı olan ilgi ve ihtimamlarını ortaya çıkarmıştır. Aynı ayrı müzehhiblerin süslediği 36 Hilye levhasının kataloğunun çıkarılarak genişçe tanıtımlarının da verildiği bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Tezhîb Anasanat Dalı Öğretim Üyesi Doç. Ayşe Üstün Hanım tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak yapılmış olup, “*Hilye-i Saâdet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları (Tezhîb) Açısından İncelenmesi*” (İzmir 1990) adını taşımaktadır.

Kompozisyonları, motifleri ve kullanılan malzemeleri ile bir çizgi, desen ve renk hârikası oluşturan bu Hilye tezhîbleri, âdetâ sanatkârın, Hazreti Peygamber karşısındaki tavır asâletini ifâde etmektedir ⁽³¹⁾.

Hilye-i Saâdet Etrâfında Oluşan İnançlar: Bindiği üzere, genellikle semâvî dînlerde, özellikle de İslâm dîninde canlı varlık resmi yapma geleneği yoktur ⁽³²⁾. Bir başka ifade ile dîn, canlı varlık resmi yapmaya bünyesinde yer vermemiştir. Sâdece Hristiyanlığın bir mezhebi olan Ortodokslukta, **“ikon”** denen resimler kutsal sayılmıştır ⁽³³⁾.

Dîn müessesesi; diğer felsefî, siyâsî ve ideolojik kurumlardan farklı bir iç disiplin yapısına sâhiptir. Bu sebeple, hem bir dînin bağılsı; hem de bir siyâsî rejimin, bir felsefî ekolün ve bir ideolojik akımın gönüllüsü olan insanlar, bunların hiç birinden de vazgeçmek istemiyorlarsa, o zaman, bunlar arasındaki hassas dengeyi çok iyi kurma durumundadırlar.

Hangi dîne, hangi millete ve hangi coğrafyaya mensup olursa olsun, insanlar arasında, yaratılışlarından kaynaklanan (*fırfı*) bir takım ortak duygular vardır: Kendisini yaratan Yüce Yaratıcı'ya karşı kulluk (*ibâdet*) etmek, kendisinden üstün kabûl ettiği varlıklara saygı beslemek, bir kısım değerleri kutsallaştırmak, mutluluk peşinde koşmak..., insanlığın bu ortak duyguları arasında yer alır. Ancak bu duyguların ifâde ediliş tarzı farklıdır. Kimi Müslüman olarak *Câmî*'de, kimi Hristiyan olarak *Kilise*'de, kimi Yahûdî olarak *Havra*'da, kimi de Âteşperest olarak *Âteşgede*'de ibâdet eder. Bu farklı inanç gruplarının farklı mukaddesleri vardır. Hattâ ayıru inanç grupları içinde de ifrât ve tefrît (*aşırılık*) bakımından farklılıklar dâimâ olagelmıştır.

(31) Hilye tezhîblerinde kullanılan renklerle ilgili olarak şu tesbît yapılmaktadır: **“Müzehhibler, Hilye tezhîbi yaparken, kullanacağı renkleri gâyet uyumlu bir şekilde seçerek, özellikle yazının ön plâna çıkmasına gayret etmişlerdir. Hilye tezhîblerinde kullanılan ana renkler, zemin rengi olarak; altın, lâcivert, kırmızı kahve, bordo, zeytinî yeşil ve siyahdır. Tezhîb deseninde yer alan çiçek motifleri, ara suları ve diğer yardımcı motiflerde kullanılan renkler ise; çok sâde, uçuk ve uyumlu olarak yapılmışlardır. Müzehhibler, göz zevkini bozmamak amacıyla, mümkün olduğunca canlı ve parlak renklerden kaçınmışlardır”**. Bkz. Ayşe Üstün, *a.g.e.*, s. 65.

(32) Resim yasağı ile ilgili olarak, Yahûdiliğin kutsal kitabı *Tevrat*'da şöyle denmektedir: **“Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın, yâhut aşağıda yerde olanın, yâhut yerin altında sulara olanın üç şûretini yapmayacaksın; onlara iğilmeyeceksin ve onlara ibâdet etmeyeceksin”**. Bkz. *Çıkış*, 20. bâb, 4. âyet; *Tesniye*, 5. bâb, 8. âyet.

(33) İ k o n ; Şark (Ortodoks) Kilisesi'nde; Hz. İsa'yı, Meryem Ana'yı, testîs'i ve azizleri temsil eden, husûsî bir üslûbta yapılmış olan, hem kilisede hem de evlerde bulunan resimlerdir. Bkz. Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, s. 232.

Hedefi, fânî olanı yaşatma ve onu unutulmaktan kurtarıp hep canlı tutma şeklinde ifâde edilebilecek olan resim yapma ve yanında sevdiklerinin resmini taşıma duygusu, gâlibâ yaratılıştan gelen ortak duygulardan biridir. Bu insânî duygularla dopdolu olan müslüman ileri gelenleri de, vâd oluşlarının sebebi olan Peygamberini (s.a.s), gözlerinde ve gönüllerinde hep canlı tutabilmenin yollarını araştırmışlardır.

Dinî inançları Hazreti Peygamber'in resimle tasvîrine izin vermeyince, bu def'a, O'nun sözlü tavsiflerini kağıda yazıp cebinde taşıma veya levhalaştırıp evlerinin en çok görünen bir yerine asma yoluna gitmişlerdir. Böylece onlar, hedefe bir başka yoldan gitmek sûretiyle, "*gözden uzak olan gönülden de uzak olur*" gerçeğinin engelini aşmasını başarmışlardır.

Hilye-i Saâdet levhaları, Peygamber Efendimiz'in "*çerçeveletilmiş resm-i mübârekleri*" yerine konunca, bunun etrafında da bir kısım inançlar oluşmuştur. *Hilye-i Saâdet*'in bulunduğu evde; huzur, mutluluk ve bet bereket olacağına; bulunduğu evi yoksulluktan, üzüntüden, sıkıntıdan ve bütün kötülüklerden, özellikle de hırsızdan ve yangından koruyacağına dâir inançlar bunlar arasındadır.

XVI. asrın sonlarında Sultan III. Mehmed devrinde Celâlî isyanlarının verdiği huzursuzluğun hâlâ sürdüğü bir devirde yazılan (1007/1598) *Hilye-i Hâkânî*, -bildiğimize göre ilk def'a- bu inançların bir kısmını dile getirmiş bulunmaktadır. *Hâkânî*'nin ünlü mesnevîsinin 158 -166. beyitleri bu konuya ayrılmıştır ⁽³⁴⁾. Bunlardan 162. beyit şöyledir:

*"Olduğu hânedede fakr u gam u bîm
Olmaya, girmeye şeytân-ı racîm".*

(Bu Hilye'nin bulunduğu evde; yoksulluk, tasa, keder, korku olmaz ve oraya lânetli şeytan girmez.)

Daha sonraki *Şemâil* müellifleri de, *Hâkânî*'nin bu ifâdelerini bir kısım ilâvelerle aynen iktibâs etmişlerdir ⁽³⁵⁾.

(34) Bu dokuz beytin meâlî şöyledir. "*Bu hilye'yi yazıp da zaman zaman ona bakan kimseyi, Cenâb-ı Hak kötü sonda korur. Onu, bütün belâlara karşı güvenli kılar. Bu hilye'nin bulunduğu evde; yoksulluk, tasa, keder, korku olmaz ve oraya lânetli şeytan girmez. Ona, hac ve köle âzâd etmiş sevâbı verir. O kimse hastalığa tutulmaz ve dünyanın şerri ile ukbânın azâbı ona yaklaşmaz*".

(35) Meselâ bkz. Hoca Mehmed Raîf Efendi, *Muhtasar Şemâil-i Şerîf Tercemesi*. Der-Saâdet 1311, s. 2; Eyüb Sabî Paşa, *Tercemet'üş-Şemâil*, İstanbul 1296, s. 4. Eyüb S. Paşa'nın bu husustaki ifâdesi aynen şöyledir: "*Ulemâ-yı ehl-i yakîn itikaadı üzere her hangi bir mesken ve me'vâda mütemekkin olsa (bir evde ve yerleşim yerinde bulunsa) ve her hangi bir mevki ve mahalle sâye (gölge) salsa; fakr u fâka ve gam ü hüzn ve elem ü bîn (korku) ve hemm (üzüntü) gibi mesâib ve şedâid (felâketler ve sıkıntılar) o mevki ve*

Kültür değerlerimiz ve halk inançları üzerindeki araştırmaları ile tanınan **Dr. Müjgân Cunbur** Hanımefendi, bu konuya dâir görüş ve tesbitlerini şöyle açıklamaktadır: *“Bütün İslâm âleminde Şemâil-i Şerîfelere verilen değerin, Türk cemiyetinde de daha büyük bir ehemmiyet kazandığı görülmür. Gerek dînî Türk edebiyâtında yazılan eserler, gerekse Türk yazı sanatının şâheserleri olan H i l y e l e v h a l a r ı, Türk ilim ve sanat muhitlerinde en büyük itibârı görmekle kalmamış, bu eserlerin metin olarak taşındıkları kudsî mânâ, bilhassa H i l y e levhaları etrâfında, halk arasında bir takım inançların ve geleneklerin doğmasına da sebep olmuştur. Türk halkı, H i l y e - i N e b e v î levhalarının, evlerine bet bereket, huzur ve saâdet getireceğine, yuvalarını bir takım âfetlerden ve bilhassa yangından koruyacağına inanmışlardır”* ⁽³⁶⁾.

Öte yandan, Hat san'atı ve Hilye-i Saâdetler hakkındaki araştırmaları ve yayınları ile bilinen **Uğur Derman** Bey de, hemen hemen H i l y e ile ilgili bütün yayınlarında ⁽³⁷⁾, bir yandan önceki dönem neşriyatından edindiği, bir yandan da son devir Osmanlı münevverlerinden dinlediği bilgileri değerlendirmiştir. O, bunlardan birinde şöyle demektedir: *“Hilye'nin; bulunduğu yere bereket, saâdet getireceğine; orayı âfetlerden ve yangından koruyacağına üman edilmiştir. Bu, bir teslîmiyet yoludur. İnanılırsa, öyle tecellî edeceğinden şüphe duyulmamalıdır”* ⁽³⁸⁾.

Gerçekten de, yakın târihte müslümanlara âit köşk, konak ve ev gibi konutlarla, dükkân ve yazıhâne türünden iş yerlerinde, *Hilye-i Saâdet* levhasının bulunması bir g e l e n e k hâline gelmiştir. Günümüzde de, kültür kopukluğu yaşamamış âilelerle, yeniden bu kültürü almış kimselerin evlerinde, bir *“şeref misâfiri”* gibi Hilye-i Şerîf levhaları bulundurulmaktadır ⁽³⁹⁾.

mahalden baîd (uzak); ve *ihlâs-ı tâm ile* (samîmiyetle) *mütâlâasını âdet edinenler, belînemehâl dünyâ ve âhirette nâil-i makaasud u metâlûb ü ümid olurlar”*.

(36) Müjgân Cunbur, *“Şemâil-i Şerîfe ve Hilye-i Nebevîler”*, *Diyanet Dergisi Özel Sayı*, Ankara 1970, s. 38; *“Hilye”* maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1971, XIX, 246.

(37) Bkz. Uğur Derman, *“Yazı Sanatımızda Hilye-i Saâdet”*, *İlgi Dergisi*, İstanbul 1979, sayı: 28, s. 32-39; *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, 49. levha arka yazısı (Kültür Bakanlığı Yayınları); *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 40-41, 200, 209, 215, 221, 231; *Sabancı Koleksiyonu (Hat)*, İstanbul 1995, s. 58-61, 86-87, 108-109, 114-115, 130-131, 138-139.

(38) Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, aynı yer.

(39) Bu tür davranışları *“bid'at”* gibi gören ve İslâm'ın özünden *“sapma”* olarak değerlendiren dînî anlayışlar da eksik değildir. Bu ve benzeri konulardaki telâkkî farklarının, kavramlar arasındaki inceliklere dikkat etmemekten veya bu inceliğe inememekten kaynaklandığı görülmektedir. Bilindiği üzere, dînî metinlerde; *takdis* ve *tebrîk*, *mukaddes* ve *mübârek*, *kudsi* ve *kutlu*, *kutsallaştırma* ve *kutlu sayma*, hep aynı mânâyı getirmektedir.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

“Resûlullah (s.a.s) Efendimiz’in boyu; ne çok uzun, ne de fazla kısa idi. Teni de ne kireç gibi duru beyaz, ne de kara yağızdı. Saçları ise ne düz, ne de çok kıvrık idi. Kırk yaşına geldiğinde, Allah Taâlâ O’nu peygamber olarak gönderdi. Peygamber olduktan sonra, Mekke’de 10 sene⁽⁴⁰⁾, Medine’de de 10 yıl kaldı ve 60 yaşlarında⁽⁴¹⁾ vefât etti. Bu fânî hayâta vedâ ettiklerinde, saçında ve sakalında 20 tel ak kıl yoktu”.

Temiz ve pâk olmak anlamındaki “*kudûs*” kökünden gelen *t a k d î s*; Cenâb-ı Hak’ı, ayıptıran, noksan sıfatlardan ve şirkten arındırmaya (*tenzîh*) delâlet eden tâbirlerle anmak ve böylece inanmak demektir (*Kâmûs*. II, 983-984). *M u k a d d e s* de; takdîs olunmuş, bütün eksik sıfatlardan arındırılmış, kudsallaştırılmış mânâsına gelmektedir. Kısacası, bu kökten gelen kelimeler, özellikle ve münhasıran Cenâb-ı Hak için kullanılmıştır. Ancak, aynı kökten gelen kelimelerin bir de “*mübârek*” mânâsı vardır ki o, bir kısım metinlerde bu anlamda kullanılmıştır: *Makâmât-ı mukaddese* (mübârek makamlar), *Emânât-ı mukaddese* (kutlu, uğurlu, mübârek emânetler) gibi.

B e r e k e t, *t e b r î k* (kudama, uğurlu olmasını dileme), *t e b e r r ü k* (uğur sayma) ve *t e b e r r ü k e n* (uğur sayarak) kelimeleri ise; kutlu, uğurlu, meymeneli sayma anlamlarını taşımaktadır.

İşte, klâsik kaynaklarda; fazlasıyla değer verilen, uğurlu ve kutlu sayılan eşyalar için kullanılan terim, “*t a k d î s*” değil “*t e b e r r ü k*”ür. Meselâ *B u h â rî*, meşhur eser-i *el-Câmi’us-Sahih*’inde: “*Peygamber Efendimiz’in vefâtından sonra; ashâbının ve daha sonrakilerin O’nun zırh, asâsı, kılıcı, kadehi, yüzüğü, sakal-ı şerîfi, pabucu ve kap kacak nev’inden t e b e r r ü k e n* (uğur sayarak) *sakladıkları eşyalar*” ifâdesini taşıyan bir başlıkta (IV, 46), fiil kalıbı ile “*yeteberrakû*” kelimesini kullanmıştır. İbn Hacer ise, *el-Metâlib ül-Âliye* adlı eserinde (III, 175), “*et-Teberrûk bi-âsâr’is-sâlihîn*” (sâlihlerin gende bıraktığı hâtuvalarla teberrûk) adlı bir b â b açarak, konu ile ilgili vestikaları sıralamıştır. Bu kaynaklarda, tâ ilk devirlerden itibaren, İslâm dünyasında bir kısım şahıs, eşyâ ve mekânın, teberrûk ve tâzîm duygusu ile kutlu ve uğurlu sayılageldiği belgelenmiştir.

Takdis ile teberrûk, taabbüd ile tâzîm kavramları arasındaki ince ve o ölçüde de hassas fark dikkatten kaçınıldığı ân; İslâm’ın feyzi ve bereketi, uğuru ve meymeneli, saygısı ve tâzîmi ve, bilcümle zerâfeti ve letîfeti tâ r u mâr olup gitmektedir.

(40, 41) Her iki ifâde de, sayıların küsûrları dikkate alınmadan söylenmiştir. Zîrâ Hazret-i Peygamber’in, peygamber olarak -Mekke’de 13, Medine’de de 10 yıl olmak üzere- 23 sene yaşadığı ve 63 yaşında vefât ettiği husûsu, yaygın ve meşhûr rivâyettir. Nitekim bu husustaki rivâyetler, eserimizin 52. bölümünde “*Peygamber Efendimiz’in Yaşı*” bahsinde etraflıca ele alınacaktır.

2) Yine Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

“Peygamber (s.a.s) Efendimiz orta boylu idi; uzun da değildi, kısa da değildi ⁽⁴²⁾; hoş bir görünüşü vardı. Saçı ise ne kıvrıkcık, ne de düzdü. Mübârek yüzlerinin rengi ise nûrânî beyazdı ⁽⁴³⁾. Yürürken, biraz öne eğilirdi”.

3) Berâ b. Âzib (r.a) anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz'in saçı, çok düz ve fazla kıvrıkcık olmayıp hafif dalgahı idi. Kendileri, orta boylu ve geniş omuzlu idiler. Kulak yumuşaklarına kadar inen uzun ve gür saçları vardı. Bir def'asında kendilerini kırmızı hurkasıyla görmüştüm. Gerçekten hayâtımda, O'nun kadar güzel birisini görmüş değilim”.

4) Yine Berâ b. Âzib (r.a) anlatıyor:

“Kırmızı renkli elbisesi ve kulak yumuşaklarını geçmiş vaziyetteki saçlarıyla, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'den daha güzel birisini görmedim. Omuzlarını döğen saçları vardı. İki omuz arası genişçe idi. Boyu ise ne kısa idi, ne de uzundu”.

5) Hz. Ali (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz, uzun boylu da değildi, kısa boylu da. Elleri ve ayakları irice ve kalınca idi. El ve ayak bilekleri kalın, mübârek başı büyükçe olup, göğsünden göbeğine kadar bir şerit gibi uzanan tüyleri vardı. Yürürken, sanki bir yokuştan inercesine önüne eğilirdi. Ne önce-sinde ne de sonrasında, O'nun kadar güzel birisini görmedim”.

(42) Klâsik ölçülere göre, bir kimsenin boyu, kendi kârşî ile yedi kârşî uzunluğunda ise, ona orta boylu (*rab'a*); yedi kârşîden uzunsa, uzun boylu (*tavîl*); yedi kârşîden kısa ise, ona da kısa boylu (*kasîr*) denirdi.

(43) Metinde, Peygamber Efendimiz'in yüzünün rengi, “*esmer'ul-levn*” (*buğday benizli*) lâfzı ile anlatılmıştır. Bu, yüzlerinin renginin esmer olduğunu anlatmak için değil, kireç rengi gibi tatsız beyaz olmadığını ifade etmek için kullanılmış bir tâbirdir. Yâni, nasıl olduğundan çok, ne şekilde olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Nitekim, gerek aşağıda gelecek olan 7. hadiste, gerek Buhârî'nin yine Enes b. Mâlik rivâyeti olarak naklettiği metinde (*el-Câmi'us-sahîh*, IV, 164), “*Ezher'ul-levni: Leyse bi ebyeza emheka*”, yâni mübârek yüzleri nûrânî beyazdı; kireç rengi gibi duru beyaz değildi, lâfzı ile anlatılmıştır.

5-a) Bu senodde, aynı mânâyı ifâde eden, benzeri bir metin daha rivâyet edilmiştir⁽⁴⁴⁾.

6) Hz. Ali (r.a)'nin torunlarından İbrâhîm b. Muhammed rivâyet ediyor: Dedem Hz. Ali, Peygamber Efendimiz'i anlatırken O'nu şöyle tavsîf ederdi:

"Peygamber Efendimiz, ne aşırı derecede uzun, ne de içiçe girmişçe-sine kısa idi; O, bulunduğu topluluğun orta boylusu idi. Saçları, ne kıvrık ne de dümdüzdü; hafifçe dalgalı idi. Tombul yüzlü ve yumru yanaklı değildi; yüzünde hafif bir değirmilik vardı. Mübârek yüzlerinin rengi kırmızıya çalar şekilde beyaz; gözleri siyah; kirpikleri sık ve uzun; kemiklerinin eklem yerleri ile, omuz başları iri yapılı idi. Vücûdu tüysüz olup, göğsünden göbeğine doğru inen ince bir tüy şeridi vardı. El ve ayak parmakları kalınca idi. Yürürken, meyilli ve engebeli bir yerde yürürcesine ayaklarını sertçe kaldırır (sürümezler) ve adımlarını genişçe atarlardı. Bir kimseye baktıkları zaman, yalnızca başlarını çevirerek değil, bütün vücudları ile o tarafa yönelirlerdi. Sirtında kürekleri arasında "Nübüvvet Mührü" vardı. Bu, O'nun, peygamberler zincirinin son halkası oluşunun nişânesi idi. O, insanların en cömert gönüllüsü, en doğru sözlüsü, en yumuşak tabiatlı ve en arkadaş canlısı idi. Kendilerini ansızın görenler, O'nun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler; fakat üstün vasıflarını bile-rek sohbetinde bulunanlar ise, O'nu herşeyden çok severlerdi. O'nun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: Ben, gerek O'ndan önce, gerek O'ndan sonra, O'nun gibi birisini görmedim, demek sûretiyle, O'nu tanıtmaya husûsundaki aczini ve yetersizliğini itirâf ederdi. Allah'ın salât ü selâmı O'nun üzerine olsun!"⁽⁴⁵⁾

7) Hz. Hasan (r.a) naklediyor: Peygamber Efendimiz'in Hilye'sini çok

(44) Bu rivâyetteki değişiklik sâdece lâfız yönünden olup, mânâca her hangi bir farklılığa yol açmadığı için olmalıdır ki Tirmizî, böyle bir rivâyetin sâdece mevcûdiyetine işâret etmekle yetinmiş, tekrardan kaçınmak düşüncesiyle metni almamıştır. Buna benzer durumlar, ileride, Şemâil metni içinde yer yer karşımıza çıkacaktır.

(45) Tirmizî, bu metnin sonunda, "Peygamber Efendimiz'in vasıflarının tefsiri" sadedinde, hocası Ebû Ca'fer Muhammed b. Hüseyin kanalıyla kendisine ulaşan, ünlü dil âlimi el-Asma'i'nin açıklamalarını kaydetmiştir. Biz, metnin tercümesini bu açıklamalardan istifade ederek yaptığımız için, bunlara ayrıca yer vermedik.

iyi bilen dayım **Hind b. Ebî Hâle'**ye⁽⁴⁶⁾, Hazreti Peygamber'in üstün vasıflarını sordum ve, olduğu gibi belleyip hâfızama nakşetmek için, bana O'ndan bahsetmesini ricâ ettim ⁽⁴⁷⁾. Bu isteğim üzerine, dayım **Hind b. Ebî Hâle** şöyle buyurdular :

“Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, yaradılıştan heybetli ve muhteşemdi. Mübârek yüzü, dolunay hâlindeki ayın parlaklığı gibi nûr saçardı. Orta boyludan uzun, ince uzundan kısa olup, başı büyükçe idi. Saçları, kıvrıkcık ile düz arası idi; şâyet kendiliğinden ikiye ayrılmışlarsa onları başının iki yanına salar, değilse ayırmazlardı. Uzattıkları takdirde saçları kulak yumuşaklarını geçirdi. Peygamber Efendimiz'in rengi, ezher'ul-levn idi, yâni nûrânî beyazdı. Alnı açıktı. Kaşları; hilâl gibi, gür ve birbirine yakındı; çatık kaşlı değildi. İki kaşının arasında bir damar vardı ki, öfkeli hâllerinde kabarıp, normal zamanlarında ise gözükmeydi. Burunlarının üst tarafı biraz yüksekçe olup, üstü ince idi. Mübârek burnunun üstünde -onu yüksek gösteren- bir nûr vardı ki, dikkatlice bakmayan kimseler, Peygamberimiz'i kartal burunlu zannederlerdi. Sakal-ı şerîfleri sık ve gür; yanakları ise yumru olmayıp düz idi. Saâdetli ağızları geniş, ön dişlerinin arası seyrekti. Göğüs çukuru ile göbeği arasında ince bir şerit gibi uzanan kollar (mesrûbe) vardı. Gerdanı, saf mermerden tıraş edilen heykellerin boynu gibi gümüş berraklığında idi. Vücudunun bütün âzaları birbiri ile uyumlu olup, yakışıklı bir yapıya sâhipti: Ne şişman, ne de çok zayıftı; karnı ile göğsü aynı hizâda idi. Göğsü ile iki omuzunun arası genişçe, kemik mafsalları kalınca, vücudunun açık yerleri gâyet nurlu idi. Göğüs çukuru ile göbeğinin arasını birleştiren kollar, ince uzun bir şerit gibi uzanırdı. Bu uzanan kollar (mesrûbe) dışında memelerinde ve karnında kıl yok idi; kolları, omuzları ve göğüslerinin üst tarafları ise son derece kullı idi. Bilekleri uzun, el. ayakları geniş, el ve ayakları kalın, parmakları ise uzunca idi (Râvî, burada tereddüt ederek: Peygamberimiz'in vasıflarını anlatan Hind b. Ebî Hâle belki de “parmakları kalınca idi” şeklinde söylemişti, der).

(46) **Hind b. Ebî Hâle**, Hazreti Peygamber'in üvey oğludur. **Hz. Hatice'nin** ilk kocasından değildir. **Hz. Fâtıma'nın** ana bir kardeşidir; dolayısıyla **Hz. Hasan ve Hüseyin'in** dayıları olmaktadır. *Bedir ve Uhud* muhârebelerine Hazreti Peygamber safında iştirâk etmiş ve **Hz. Ali** ile birlikte bulunduğu *Cemel Vak'ası*'nda öldürülmüştür (36/656). O. Hazreti Peygamber'in hilyesini en belîğ ve geniş bir şekilde tasvif etmiş olmasıyla târîhin hâfızasında yerini almış bulunmaktadır. Bkz. *el-İstîâb*, III, 600-603; *Üsdül-Ğâbe*, V, 71-72; *el-İsâbe*, III, 611-612.

(47) Hazreti Peygamber'in vefâtı sırasında, **Hz. Hasan ve Hüseyin** çocukluk yaşında idiler: **Hz. Hasan**, hicretin 3. senesi 15 Ramazan'ında doğmuş olup yedibuçuk yaşında bulunuyordu. **Hz. Hüseyin** de hicretin 4. yılı 5 Şaban'ında dünyâya gelmiş olup, Hazreti Peygamber'in irihâli sırasında altıbuçuk yaşında idi. Bu sebeple, her iki necîb torunun zihinlerinde dedelerinin şekli, sîmâsı ve diğer vasıfları iyice yer etmiş değildi.

Ayaklarının altı çukur (kemerli) idi; düztaban değildi. Ayaklarının üstü ise pürüzsüzdü; öyle ki, üzerine su dökülse yağ gibi akar giderdi. Yürürken, ayaklarını yerden biraz kaldırıp önlerine hafif eğilerek yürürlerdi. Ayaklarını, ses çıkarıp toz kaldıracak şekilde yere sert vurmazlar; adımlarını uzun ve serî atmakla berâber, sükûnet ve vekâr üzere yürürlerdi. Yürürken, sanki meyilli ve engebeli bir yerden iniyor görünümünü arzederdi. Bir tarafa döniş baktıklarında, bütün vücudları ile birlikte dönerlerdi. Rastgele sağa sola bakmazlardı. Yere bakışları, göğe bakışlarından daha çoktu. Çoğunlukla göz ucu ile bakarlardı. Ashâbı ile birlikte yürürken, onları öne geçirir kendileri arkada yürürlerdi. Yolda karşılaştığı kimsele-re, onlardan önce hemen selâm verirdi”.

8) Câbir b. Semüre (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in mübârek ağızları genişti, gözlerinin akı kırmızıya çalardı ve ayaklarının eti azdı”⁽⁴⁸⁾.

9) Yine Câbir b. Semüre (r.a) anlatıyor:

“Mehtaplı bir gecede, Peygamber Efendimiz’i kırmızı renkli elbisesi ile gördüm de; mukâyese için bir O’na baktım, bir de aya. Vallâhi bence O, aydan daha güzeldi”.

10) Tâbiûndan Ebû İshâk rivâyet ediyor: Adamın birisi Berâ b. Âzib (r.a)’e sorar:

- “Peygamber Efendimiz’in yüzü, kılıç gibi mi parlaktı?” der. O,
- “Hayır; kılıç gibi değil, ay gibi!” şeklinde cevap verir.

11) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

(48) Hadîs metnindeki ifâdeler, sırasıyla; *dall’ul-fem, eşkel’ül-‘ayn* ve *menhûs’ül-‘akıb*’dir. Tirmizî, bu üç ifâdenin şerhi maksadıyla, Simâk b. Harb’in açıklamalarını kaydetmiştir. O burada, ikinci sıradaki “*eşkel’ü-‘ayn*” ifâdesini, “*gözünün yarığı uzun, badem gözlü*” demektir şeklinde açıklamıştır. Halbuki “*şükle*”den sıfat olan “*eşkel*”in; “*gözünün akında kırmızılık bulunan, akı kırmızıya çalan*” mânâsında kullanıldığı husûsu bütün lûgat âlimlerince tasrîh edilmiş ve Simâk b. Harb’in yukarıdaki açıklamasının hatalı olduğu belirtilmiştir. Bu ifâdenin, bazı Hilye tercümelerinde, “*badem gözlü*” şeklinde ifâde edilişi, bu tür bir anlayış farkından ileri gelmektedir. Biz, tercümemizde ek-seriyetin görüşüne uymuş bulunuyoruz.

Hazreti Peygamber, gümüşten yaratılmış gibi nurlu beyazdı; saçları da hafif dalgalı idi.

12) Câbir b. Abdullah (ra) naklediyor:

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: “(Mi'râc gâyesi) **Peygamberler bana gösterildi: Onlardan Mûsâ Aleyhisselâm çelimsizdi; âdetâ Yemen'in Şenûe Kabîlesi erkeklerine benziyordu** ⁽⁴⁹⁾. **Meryem oğlu İsâ Aleyhisselâm'ı da gördüm. Gördüklerim içerisinde ona en çok benzeyen kimse, Urve b. Mes'ûd'dur** ⁽⁵⁰⁾. **O gece gördüklerim arasında İbrâhîm Aleyhisselâm da vardı. Tanıdığım kimseler içerisinde ona en çok benzeyen, sizlerin arkadışıdır** (bununla, kendisini kasdetmiştir). **Cebrâil Aleyhisselâm'ı da gördüm; tanıdıklarım arasında ona en çok benzeyen kimse de, Dihye** ⁽⁵¹⁾ **dir**” ⁽⁵²⁾.

(49) Şenûe, Yemen'in ünlü kabîlelerinden biridir. Bu kabîle mensupları; asâletleri, çelebîlikleri, dürüstlükleri ve vücut yapılarının çelimsizliği ile tanınırlardı.

(50) **Urve b. Mes'ûd**, Peygamber Efendimiz *Tâif* seferinden dönerken, hicretin dokuzuncu senesinde yolda müslüman olmuştur. Müslüman olduğunu arzettikten sonra, kabîlesini *İslâmî*'a dâvet etmek maksadıyla **Hazreti Peygamber**'den izin istemiş ve kâfileden ayrılarak kendi kabîlesi **Sakîf Oğulları**'nın nezdine gelmiştir. Onları müslüman olmaya çağırırken, kalbinin iman kapısı mühürlü olan ezeli nasipsizlerden birisinin attığı ok ile şehid edilmiştir. Bu mutlu sahâbînin şekli ü şemâilî zaptedilip bize ulaştırılamamıştır. Ancak, **Hz. İsâ'nın** orta boyu ve hamamdan yeni çıkmışçasına, yüzünün kırmızıya çaldığı hususu İslâmî kaynaklarda belirtilmektedir. Bkz., Buhârî, *el-Câmî'us-Sahîh*, IV, 140; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 58.

(51) **Dihyet'ül-Kelbî**, ashâbın ulularındandır. Güzelliği dillere destan ve kibar bir diplomatıdır. Hicretten önce İslâm safına katılmış ve *Bedir* muhârebesi hâric bütün gazâlarla ve *Rıdvân Bîatı*'nda **Hazreti Peygamber**'in yanında bulunmuştur. Hicretin altıncı senesinde devrin büyük devletlerinin başkanlarına dine dâvet mektupları gönderildiğinde, Rum Kayseri (Bizans Hükümdarı) **Herakliyus**'a yazılan mektubu elden götüren elçi, bu **Dihye** hazretleridir. Öte yandan, **Cebrâil Aleyhisselâm** Peygamber Efendimiz'e geldikçe, ekseriyâ, güzelliği ve kibarlığı ile temâyüz etmiş olan **Dihye** sûretine bürünerek gelirlerdi. **Hazreti Peygamber**'in bu gözde sahâbîsi, **Muâviye** devrinde *Şam*'da vefât etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, “*Dihye b. Halîfe*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 294.

(52) Bu hadîsi şerh eden **Hüsameddin en-Nakşibendî** şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “**Musannıf** (Tirmizî) **hazretlerinin bu hadîs-i şerîfî rivâyet etmekten muradları, Hz. İbrâhîm'in Resûl-i Ekrem'e müşâbehetlerini ifâdedir. Bu hadîsten istifâde olunur ki, bâzı İslâm büyüklerinin, ulemâ ve sulehânın sûret ve hey'etini görüp, onların mülâkatları ile şereflenen kimseler, görmeyen kimselere, o zâtların hey'etlerini** (vücut yapılarını) **tebliğ edeler. Zîrâ onların şekil ve hey'etlerine nazarda** (bakmada) **bereket olduğu gibi, hüye ve sûretlerinin hayâl hazînesinde hazır olmasında da** **hiç bir çok faydalar olduğu şüphesizdir**”. Bkz. *Şerh-i Şemâil*, s. 32.

13) Sa'îd b. İyâs el-Cüreyri (ö:144/761) anlatıyor:

Ashâbdan Ebû't-Tufeyl'in: "*Resûlullah'ı gören zevât arasında, yer yüzünde benden başka kimse kalmadı* ⁽⁵³⁾. *O'nun şekli ü şemâilini benden sorun*" dediğini işitmiştim. Bu vesile ile: "*O'nu, gördüğünüz gibi bana tavsîf eder misiniz?*" dedim. Şöylece anlatıldılar:

"*Mübârek yüzleri nûrânî beyaz, son derece güzel, orta boylu, ne zayıf ne de şişman, gâyet mütenâsip bir vücud yapısına sâhipti. Allah'ın salât ve selâmı o Yüce Peygamber üzerine olsun!..*"

14) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor:

"*Resûlullah (s.a.s)'ın ön dişleri hafifçe seyrek olduğundan, konuşurken, ön dişleri arasından nûr (inci) dökülüyor gibi görünürdü*" ⁽⁵⁴⁾.

(53) Daha çok künyesi ile tanınan Ebû't-Tufeyl'in adı 'Âmir b. Vâsile'dir. Hicretin üçüncü yılında doğmuş olup, Hazreti Peygamber'in vefâtında henüz sekiz yaşında idi. Yukarıdaki rivâyet, sekiz yaşlarındaki bir çocuğun gözü ile Resûlullah Efendimiz'in tasvîridir. Ebû't-Tufeyl, "*ashâbun en son vefât edeni*" oluşu ile ün yapmıştır. Onun hayâtına yer veren bütün kaynaklarda, "*âhiru men mâte min ashâbi Rasûlillâh (s.a.s)*" kaydına rastlanır. O, aynı zamanda, İmâm Âzam Ebû Hanîfe Hazretlerinin gördüğü dört sahâbiden biridir. Yine kaynaklar kaydeder ki, Peygamber Efendimiz, vefâtlarından bir ay kadar önce şöyle buyurmuşlardır: "*Ashâbım! Haberinizi olsun ki, bugün yer yüzünde mevcut olanlardan hiç kimse, yüzüncü senenin başlarında kalmayacaktır*". Ebû't-Tufeyl'in ölüm târihi ise 100, 102, 107 ve 110 olarak kaydedilir. Bu hadîsde ifâde edilen "*yüzüncü sene*"; hicretten sonraki yüzüncü sene değil, Peygamberimiz'in vefâtından (yâni hadîsin söylendiği târihten) sonraki yüzüncü sene olmalıdır. Zîrâ hicretin târih başlangıcı olarak kabûlü, Hazreti Peygamber'in vefâtından epeyce sonra Hz. Ömer devrindedir. Buna göre Ebû't-Tufeyl'in vefâtının, 107 veya 110 oluşu daha uygun görünmektedir. Böylece, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in istikbâle âit sözlerinden birisi, bir mucize olarak gerçekleşmiş oluyor.

(54) Bu tasvîr, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde: "*İnci dişleri şuaundan gice / İğne düşse bulunurdu ey hoca*" beyti ile ifâde edilmiştir.

2- HAZRETİ PEYGAMBER'İN NÜBÜVVET MÜHRÜ

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, kürek kemikleri arasında bulunan Nübüvvet mührü bahis konusu edilecektir. İslâmî kaynaklar, Nübüvvet mührü ile ilgili olarak; onun mâhiyeti, şekli, doğuştan olup olmayışı, üzerinde bir yazının bulunup bulunmayışı ve Hazreti Peygamber vefât edince mührün kayboluşu gibi hususlar üzerinde durmuşlardır.

Bilindiği üzere, Hazreti Peygamber (s.a.s), bütün insanlarla müşterek olan yaradılışı yanında, diğer insanlardan farklı ve sâdece kendine has bir kısım özelliklere de sâhipti. Peygamberimiz'in bu özellik arzeden yönü, *Şemâil ve Siyer* konularından ayrı olarak, "**Delâil**" veya "**Hasâis**" başlığı altında ayrı bir tür olarak ele alınmış ve bu husustaki bilgiler, *Delâil'ün-Nübüvve* veya *el-Hasâis'in-Nebeviyye* (Peygamberlik Husûsiyetleri) adını taşıyan eserlerde toplanmış ve değerlendirilmiştir.⁽¹⁾

Görünüşte, "**Nübüvvet mührü**"nın de, *Delâil* konularından biri olabileceği ve bunun, *Şemâil* konuları arasına alınmaması gerektiği ileri sürülebilirse de, öteden beri, *Şemâil* müelliflerinin, meseleye bu gözle bakmadıkları müşâhede edilmektedir. Nitekim bütün *Şemâil* kitaplarında "**Nübüvvet mührü**" konusuna yer ayrılmış; hattâ bâzıları, "**O, Hazreti Peygamber'in vücûdunun bir parçasıdır**" şeklinde bir açıklama yapma ihtiyâcını da duymuştur⁽²⁾. **Tirmizî** de, Hazreti Peygamber'in *Hilye*'sinin hemen arkasında, aynı bir bölüm olarak, bu bahse yer vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimiz'in şânında: "**Muhammed, ... Allah'ın resûlü ve peygamberlerin de sonuncusudur**" buyrulmaktadır⁽³⁾. Bu âyet-i kerîmede kullanılan tâbir, "**Hâtem'ün-Nebiyîn**"dir⁽⁴⁾.

(1) **Delâil** ve **Hasâis** meselesinin toplu bir değerlendirmesi ve bu konunun kaynakları için bkz. Ali Yardım, *Hadîs I*, s. 11-15.

(2) Bkz. 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, 11, 187.

(3) *Alızbâb* sûresi, 40. âyet.

(4) **Âyette** - ve dolayısıyla hadîsde - kullanılan "**hâtem**" kelimesi, bir hareke farkı ile, iki türlü okunmakta ve böylece, birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan iki incelik, tek kelimenin bünyesinde ifâde edilmiş bulunmaktadır. Buraya, kendine has zerâfeti

Öte yandan, Hazreti Peygamber'in peygamberler zincirinin son halkası olduğu husûsu, bizzat kendileri tarafından da ifâde edilmiştir. Bu konudaki hadîsler arasında bir tânesi vardır ki, O, peygamberlik müessesesini ve bu bütün içerisinde Son Peygamber'in yerini, tamâmen edebî bir üslûpla tasvîr etmektedir:

“Benimle, benden önce geçen peygamberlerin durumu aynen şuna benzer: Adamın birisi bir ev yaptırmıştır. O, bu binâyı tamamlamış, süsleyip donatmış, ancak bir köşe taşı yerini eksik bırakmıştır. O şâhâne evi görmeye gelenler, binânın içinde gezip dolaşırken, gözleri bu eksik kalan yere ilâşince: “Binâ çok güzel olmuş; ama, ah bir de, şu köşe taşının yeri boş bırakılmış olmasaydı!” demekten kendilerini alamazlar. İşte ben, yeri boş bırakılan o köşe taşı gibiyim. Ve ben, Peygamberlerin sonuncusuyum (ve ene hâtem'ün nebiyyîn)”⁽⁵⁾.

N e b î kelimesinin çoğulu, “*nebiyyîn*” şeklinde kullanıldığı gibi, “*enbiyâ*” kalıbında da kullanılır ki, dilimizde e n b i y â şekli yaygındır.

Gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'in, gerek *Hadîs-i Şerîf*'in ifâdelerinden de açıkça anlaşılacağı üzere, ilk Peygamber Â d e m Aleyhisselâm'dan itibaren zaman zaman insanlığa gönderilen Peygamberler kâfilesinin sonuncusu, “*Âhir Zaman Peygamberi*” olarak vasıflandırılan M u h a m m e d Aleyhisselâm'dır. Ve, O'ndan sonra bir daha peygamber gelmeyecektir.

İçinde bu inceliği dile getiren müfessir Elmalılı Hamdi Efendi'nin ifâdelerini aynen almak istiyoruz:

“H â t e m; Âsım kırâtinde “tâ”nın fethiyle, mütebâkisinde kesriyle okunur. Kesr ile “h â t i m”. ism-i fâil olup, hatmeden, nihâyete erdiren, yâhut mühürleyen demek olur. Feth ile “h â t e m” de, ism-i âlet olup, m ü h ü r demektir. Mühür de, bir şeyin tevsik ve tasdik için nihâyete basıldığından, hem â h i r mânâsını, hem t a s d i k mânâsını tazammun eder. Şu hâlde iki kırât, “Hâtem'ün-Nebiyyîn” vasfının iki mefhumunu ayrı ayrı ihtâr ediyor. Yâni, Muhammed Resûlullah, hem peygamberleri hitâma erdiren son Peygamber'dir, âhir'ül-enbiyâdır; hem de bütün peygamberleri tasdik ve tevsik eden ilâhî bir mühürdür. Eğer o gelme idi, diğer peygamberler unutulup gidecek, târihte onların mevcûdiyetlerini ve nübüvvelerinin hakkıyetini itmen isbât etmek mümkün olmayacaktı. Çünkü diğer peygamberlerin hayat ve mevcûdiyetleri, târihin sinesinde hayât-ı Muhammed gibi vuzûh ve vüsûk ile mâlûm değildir. Öyle ki, bugün Kur'ân olmasa idi Mûsâ ile İsâ'nın bile varlıkları ciddiyetle isbât olunamazdı. Hayât ve nübüvvet-i Muhammediyye'nin tânihte vuzûh ve kat'iyetle mâlûm olması sâyesindedir ki, diğer peygamberlerin de mâzideki nübüvvetlerini tasdik için bir vesîka elde editmiş bulunuyor. Aynı zamanda Muhammed Aleyhisselâm, diğer enbiyânın kendisi hakkındaki bişâretlerini tahakkuk ettirmek itibâriyle de onların nübüvvetini mühürleyen ilâhî bir damgadır. Nübüvvet-i Muhammediyye ile beşeriyet, dîn nokta-i nazarından tekâmül gayesine ermiştir. Ondan sonra başka Peygamber beklememeli, nûr-ı Muhammediyi tâkip eylemelidir”. Bkz. Elmalılı Tefsîri, V, 3906.

- (5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 162-163; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 295 vd.; hadîsin değişik rivâyetleri için bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 1790-1791 (altı farklı rivâyet).

Ne var ki, geçmişin çeşitli devirlerinde olduğu gibi, belki geleceğin akışı içerisinde de, peygamberliğini ilân edenler bulunacaktır. Ancak, dün olduğu gibi yarın da, târihin bu gibilere takacağı sıfat, “*nebî*” değil “*müte-nebbî*”, peygamber değil, peygamber taslağı^(*) yaftası olacaktır.

İşte Cenâb-ı Hak, bir yandan, Hazreti Peygamber'in “*peygamberlerin mühürü*” olduğunu ve O'ndan sonra artık bir daha peygamber göndermeyeceğini kesinlikle bildirirken, diğer taraftan da, bu “*mühür*”ün eserini, O'nun mübarek vücûdunda tecellî ettirmiş bulunmaktadır.

Buna benzer peygamberlik işaretlerinin daha önceki peygamberlerde de bulunduğu, ancak Hazretî Peygamber'in işaretinin diğerlerinden farklı olduğu bildirilmektedir. Bu husus, *Hadîs* ve *Târih* kitaplarında birer alt başlıkla (*bâb*) bahis konusu edilmiştir. Nitekim, ünlü muhaddis **Hâkim** (ö: 405/1014)'in kaydettiği bir rivâyet şöyledir:

“... Allah hiç bir Peygamber göndermemiştir ki, onun sağ elinde Peygamberlik benî (*şâmet'în-nübüvve*) olmamış olsun. Ancak bizim Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm bunun istisnâsını teşkil etmektedir. Zîrâ O'nun Peygamberlik benî, (sağ elinde değil) kürek kemikleri arasındadır. Peygamberimiz'e (s.a.s) bu durum sorulunca: “Kürek kemiklerim arasında bulunan bu ben, benden önceki Peygamberlerin benî gibidir. Ne var ki, artık benden sonra bir daha nebî ve resûl gelmeyecektir” demiştir”⁽⁶⁾.

(*) Kendinde olmayan bir değeri, varmış gibi gösterme ve öyle olmadığı hâlde iddiasında bulunma işi, Türkçede masdar olarak “*taslamak*”, sıfat olarak da “*taslak*” kelimesiyle anlatılmıştır. Bu durum, Arapçada humâsî dördüncü bâb (tefe'ul) kalıbı ile ifâde edilmiştir. *Mütenebbî*: peygamberlik taslayan, *mütetabbib*: hekimlik taslayan, *müteseyyid*: seyidlik taslayan, *müteşeyyih*: şeyhlik taslayan gibi.

Bu “*mütenebbî*” kelimesi, bazı yazarlarca Türkçemize “*yalancı peygamber*” şeklinde aktarılmıştır. “*Yalan söyleyen peygamber*” çağrışımını uyandıran bu şenî sıfat, “*peygamber*” unvânının yanında ve yakınında hiç uygun düşmemektedir. Bilindiği üzere, peygamberlerin kendilerine özgü sıfatlarının birincisi “*sıdık*”tır. Doğruluk, onların en başta gelen özelliğidir. Edep çizgisini rencide edeceği mülâhazasıyla, “*peygamber*” gibi nezih bir unvânın yanına, “*yalancı*” gibi iğrenç bir sıfatın yaklaşmasından sakınılınuş ve bu sebeple, karşılık olarak “*yalancı peygamber*” değil, “*peygamber taslağı*” ifâdesi uygun görülmüştür.

(6) *el-Müstedrek*, IV/577. Hâkim'in, Vehb b. Münebbih (ö:114/732)'den naklettiği bu rivâyet, *mürsel*'dir.

Tirmizî, bu mesele etrâfındaki rivâyetleri -aşağı yukarı- toplamıştır. Onun kaydettiği sekiz vesîka, aşağıda “*metinler*” kısmında verilecektir. Bunlara ilâve olarak; **İbn Sa’d**’ın *Tabakât*’da kaydettiği bilgilerle ⁽⁷⁾, hadîs mecmûalarında dağınık hâlde bulunan diğer vesîkaları ⁽⁸⁾ ise, sonraki müellifler, büyük ölçüde bir araya getirmeye çalışmışlardır ⁽⁹⁾.

Ashâb-ı kirâm’ın ve daha sonraki İslâm âlimlerinin, Peygamberlik nişanı için kullanmış oldukları tâbirin aslı “*Hâtem’ün-nübüvve*”dir. Bunu; Nübüvvet hâtemi, Nübüvvet mührü, Peygamberlik mührü, Peygamberlik nişanı, Peygamberlik damgası, Peygamberlik beni, Peygamberlik izi ... şeklinde ifâdelendirmek mümkündür.

Kaynaklardaki bilgiler, ana hatlarıyla şöyledir: Hazreti Peygamber’in mübârek sırtlarında, kürek kemikleri arasında, elle hissedilecek şekilde kabanın, mühür damgasına benzeyen bir iz vardı. Bunun şekli ve hacmi hakkındaki rivâyetler ise, mâhiyeti îtibârıyla aynı olmasına rağmen, anlatılanların ifâde ve tasvîrleri bakımından değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki; görgü şahitlerinden kimisi onu, Hicâz bölgesinde kullanılan bir eşyanın düğmesi-ne, kimisi keklük veya güvercin yumurtasına, kimisi gül tomurcuğuna, kimisi de yumruğa veya insan bedeninde çıkan siğile benzeterek tasvîr etmişlerdir.

İnsanlar, kendi gördüklerini görmeyenlere anlatırlarken, onu, zihinlerde aynen canlandırıp tecessüm ettirebilmek için, bir takım benzetmelerle ifâde etmeye çalışırlar. Bu ise başlı başına bir san’attır. Maamâfih, tasvîr ve benzetmelerdeki ifâde farklılıkları, anlatanların ifâde gücünden kaynaklandığı kadar, soranların kültür seviyesi, görgüsü ve yaşadığı çevrenin şartlarından da kaynaklanmaktadır. İşte, Nübüvvet mührü’nün tasvîrindeki benzetme farklılıklarına da, bu gibi durumlar yol açmıştır.

İslâmî kaynaklar, Nübüvvet mührü’nün bir başka yönü üzerinde de durmuşlardır: Bu, “*Son Peygamberlik Nişanı*” doğuştan mıdır, yoksa sonradan mı oluşmuştur?

Kaynakların verdiği bilgiye göre; bu mühür, doğuştan değildir. Ancak, ne zaman oluşturulduğu hususunda ihtilâf edilmiştir. Biz, bu farklı rivâyet-

(7) *Tabakât*, I, 425-427 (on vesîka).

(8) Meselâ, bkz. Buhârî, *a.g.e.*, VII,10, 156; Müslim, *a.g.e.*, IV,1823-1824; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 220, nu: 1908; II, 222, nu: 1918; II, 252, nu: 2056.

(9) Bkz. İbn Kesîr, *Şemâil'ül-Resûl*, s. 39-43; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II,187-188; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, 66-67.

lere ve İslâm ulemâsının tartışılacağı yorum ve fikirlerine, burada hiç yer vermek istemiyoruz ⁽¹⁰⁾. Şu kadının kaydetmek yerinde olur ki, bu mührün, çocukluğunda, göğsünün melek tarafından açılıp temizlendiği sırada basıldığı husûsu, en yaygın rivâyetler arasındadır ⁽¹¹⁾.

Bu arada, eski peygamberlere gönderilen kitaplarda, Âhir Zaman Peygamberi'nin alâmeti olarak, s ı r t ı n d a bir mühür (*hâtem*) bulunacağını bildirildiği de kaydedilir.

Nübüvvet mührü'nün, doğuştan olmadığı gibi, vefât edince kaybolduğu yolunda da bir rivâyet vardır. **İbn Sa'd** ve **Beyhakî**'nin, aynı senedle kaydettikleri bu vesîka şöyledir:

Resûlullah Efendimiz bu fânî dünyâya vedâ ettiklerinde, ölüp ölmediği yolunda şüpheye düşülerek; ashabdan bir kısmı "**ölmüştür!**" derken, bir diğer grup da "**ölmemiştir!**" diye diretmiştir. İşte bu tartışmaların yapıldığı hengâmede, **Esmâ binti Umeys** ⁽¹²⁾ gelerek, elini Resûlullah Efendimiz'in omuzları arasına sokmuş ve Nübüvvet mührü'nün kaybolduğunu anlatınca:

"Resûlullah (s.a.s) vefât etmiştir. Zîrâ kürek kemikleri arasında bulunan m ü h ü r kaldırılmıştır" demiştir ⁽¹³⁾.

(10) İslâmî kaynaklarda, bu mesele etrafında yer alan rivâyetleri ve ileri sürülen görüşleri, Şemâil şârihi **Ali el-Kârî**, büyük ölçüde bir araya toplamıştır. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s.66-67.

(11) Ayrıca bkz. **Hâkim**, *el-Müstedrek*, II,616; **Heysemî**, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 222.

(12) **Esmâ binti Umeys**, ilk müslümanlardır. O, *Mekke* devrinin bütün çilelerini çekmiş, bir ara *Habeşistan*'a hicret etme mecbûriyetinde kalan müslümanlar kâfilesine katılarak, evini yurduunu bırakıp gurbet ellerde dolaşmıştır. Daha sonra *Mekke*'de durum tekrar biraz müslümanlar lehine değişir ve gelişir gibi olunca, kâfile ile birlikte avdet etmiş ve nihâyet büyük Hicret'le *Medine*'ye gelmiştir.

Onun, Peygamber Efendimiz'e sıhrî bir yakınlığı vardır: Her şeyden evvel Resûlullah Efendimiz'in baldızıdır; yâni **Meymûne** vâlidemizin ana bir kız kardeşidir. Bir kaç def'a evlenmiştir. İlk evliliği, Hazreti Peygamber'in amca-zâdesi **Câ'fer b. Ebî Tâlib** ile. Hz. **Câfer** şehit edilince, Hz. **Ebü Bekir**'le evlenmiştir. O da vefât edince, Hz. **Ali**'nin nikâhına sığınmıştır.

Esmâ binti Umeys, prensiplerinin çilesini çekmiş, imânının zafere ulaşması için ömrünü vermiş; bilgili görgülü, azimli ve tecrübeli bir İslâm Hanımefendisi'dir. Hz. **Ömer**, rüyalarını ona tâbir ettirmiş. Vefât târihi kaydedilmemiştir. Bkz. *İbn'ül-Esir*, *Üsd'ül-Gâbe*, V, 395-396; **İbn Hacer**, *el-İsâbe*, IV,231.

(13) **İbn Sa'd**, *Tabakât*, II,272; **Beyhakî**, *Delâil'ün-Nübüvve*, VII,219; **Ali el-Kârî**, *Cem'ul-Vesâil*, s. 66.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Peygamberlik nişanı, O'nun mübarek bedenlerinin tabîî bir parçası değil, peygamberlik nişanı ile alâkalı ilâhî bir timsâl-i mücessemidir.

Hazreti Peygamber'in hizmetindeki sahâbîlerden birisi olan 'Abbâd b. 'Amr'ın ifâdesine göre: "*Resûlullah* (s.a.s) *Efendimiz, Nübüvvet mührü'nün başkalarınca görülmesinden hoşlanmazlardı*"⁽¹³⁾. Ancak, Nübüvvet mührü'ne dâir rivâyetlerin sebeb-i vünûdlarından anlaşıldığına göre, kadını - kızı, genci - yaşlısı ile ashâb-ı kirâm, bu Peygamberlik nişanı'nı görebilme husûsunda, haysiyetli âşıkların fırsat kollamalarını andıran bir tâkîbin peşinde olmuşlardır.

Şifâhî kültürde daha çok "*Nübüvvet mührü*" ile itibatlandırılarak anlatılan; fakat kaynaklarda, mâhiyeti biraz değişik olan bir hâdiseyi burada kaydetmek yerinde olacaktır: Hazreti Peygamber'in ashâbı içerisinde, Üseyd b. Hudayr ⁽¹⁴⁾ adlı bir zat vardır. Son derece mazbut, aynı zamanda nüktedan ve tatlı bir mizâca sâhip olan Üseyd, bir gün, Hazreti Peygamber'in de şerefliendirdiği bir toplulukta fıkra anlatıyor ve arkadaşlarını güldürüyordu. Muhtemelen fıkranın dozunu biraz kaçırmış olmalıdır ki, Hazreti Peygamber, elindeki çubukla, Üseyd'in boğruüne dürterek, onu îkâz etme durumunda kalmış; bunun üzerine, Resûlullah (s.a.s)'la aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

– “*Beni acutın yâ Resûlallah!. Kısas isterim!.*”

– “*Öyle ise kısas yap!.*”

– “*Fakat yâ Resûlallah!. Senin üzerinde gömlek var; halbuki sen vururken benim üstümden gömlek yoktu!.*”

(13) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 102-103; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 281 (Taberânî'den); *el-İsâbe*, III, 46 (Ayyâd b. Amr maddesi); ayrıca bkz. *el-İstî'âb*, III, 174-176.

(14) “*Üseyd b. Hudayr ne iyi insandır*” tarzında Hazreti Peygamber'in iltifatına mazhar olan Üseyd, hicretten önce, Mus'ab b. Umeyr eliyle Medîne'de müslüman olmuş ve birinci Akabe Bîati'nda bulunarak Hazreti Peygamber'e bağlılığını bildirmiştir. O, Medîne'nin ünlü *Evs Kabîlesi*'nin ileri gelenlerinden olup; akıllı, zeki, bilgisine ve görgüsüne baş vurulan okur-yazar bir kimse idi. Bedir dışındaki bütün mühim hâdiselerde Hazreti Peygamberle birlikte bulunmuş ve Uhud Muhârebesi'nde yedi yerinden yara almıştır. Hazreti Peygamber'den sonraki devirde; Hz. Ebû Bekir'e bîat edilmesi husûsunda büyük rol oynamış; Kudüs'ün fethine Hz. Ömer'le birlikte iştirak etmiştir. Hz. Ömer devrinin sonlarına doğru (20/641) Medîne'de vefât eden Üseyd, cenâze namazı bizzat Hz. Ömer tarafından kıldırılarak Bakî Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Bkz. *el-Müstedrek*, III, 287-289; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*. I, 203-209; *el-İstî'âb*. I, 53-55; *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 92-93; *el-İsâbe*, I, 49.

Hazreti Peygamber gömleğini kaldırıncı, Üseyd, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'i kucaklar ve böğrünü (*kaşuhâ*) öperek ilâve eder:

- "Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah ^(*), işte maksadım buydu" der ⁽¹⁵⁾.

Öte yandan, Nübüvvet mührü'nün üzerinde "y a z i" bulunduğu dâir bir kısım rivâyetlere -daha doğrusu yorumlara- da rastlanmaktadır ⁽¹⁶⁾. Ancak bunların hiç birisi, görgü şahidi olan sahâbîlere âid rivâyetler değildir.

(*) Arapçası "*Fedâke ebî ve ümmî*" olan bu deyim, hadis metinlerinde çokça geçmektedir. Bu eserde de yer yer karşınıza çıkacaktır. Bir kalıp şeklinde söylenen bu ifâdeye, isim olarak "*tefdiye*" denir. *Tefdiye*, bir kimseye karşı "*Canım sana fedâ olsun*" sözünü söylemek demektir. Aşırı saygı, sevgi, tâzim ve hayranlık duyduğu kimselere karşı söylenen bu ifâde, Türkçe'de, "*Canım sana kurban olsun*" veya "*Kurbanım olayım*" şeklinde dile getirilir.

İnsanın; fedâ ettiği şey ile, uğrunda fedâ edilen kimse, onun, en çok değer verdiği varlıklarıdır. En çok sevdiği kimseleri, onlardan daha çok sevdiği bir kimse uğrunda fedâ etmek, bir insanın yapabileceği en üst seviyedeki fedâkârlıktır. Bu sebeple ashâb-ı kîrâm, Peygamber-i Ekber'e karşı aşırı sevgi ve tâzimlerini, hep, "*Anam-babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah*" şeklinde ifâde edegelmişlerdir. Burada bir husûsa işaret edilmesi yerinde olacaktır. Bu deyim Türkçeye tam tercümesi, "*Babam-anam sana fedâ olsun*" şeklindedir. Ancak biz Türkler, "ana"ya hep öncelik tanır ve bu ifâdeyi "*Anam-babam sana fedâ olsun*" şeklinde söyleriz.

(15) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 482-483, nu: 5224; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I, 205-206, nu: 556-557; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 288.

(16) Meselâ, **Hakim et-Tirmizî** (ö: 295/908)'ye atfedilen bir rivâyette: "Peygamberlik Mührü'nün iç yüzünde, "*Allâhü vahdeh, lâ şer'ke leh* = Allah birdir, O'nun ortağı yoktur" ibâresi; dış yüzünde de, "*Tevecceh haysü künte, fe-inneke mansûrun* = Nereye yönelersen yönel, Allah'ın yardımı seninledir" cümlesi yazılmıştır" denmektedir. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 67.

İbn Asâkir (ö: 571/1175), Nübüvvet mührü ile ilgili hemen hemen bütün rivâyetleri sıraladıktan sonra, bahsin sonunda, **Abdullah b. Ömer** (r.a)'den şöyle bir rivâyet de kaydetmiştir: "*Resûlullah (s.a.s)'ın sırtında, ipek yumağına benzer (mis'l'üs-seraka) bir et parçası vardı ki, üzerinde "Muhammedün Resûlullah" yazılı idi*". Bkz. **İbni Mân-zûr**, *Muhtasarü Târihi Dimeşk*, II, 164. **İbn Asâkir**'in hiç bir değerlendirmesi yapmadan ilgili bahsin son vesikası olarak kaydettiği bu rivâyet, öbür görgü şahidlerinin ifâdeleri ile çelişmesi bir tarafa, diğer kaynakların hiç birinde de yer almamaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi 2703/IV sıra numarasında kayıtlı bir "*Şemâil-i Nebî*" kitabında (vr. 77^b) ise: "... *beyne kâtfeyhi hâtem'ün - nübüvve; ve fîhi mektûbün lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah*" (... Kûrek kemikleri arasında Nübüvvet mührü vardı; üzerinde ise, *Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah* ibâresi yazılı idi) ifâdeleri yer almaktadır.

Nübüvvet mührü'nü bahis konusu eden *Asr-ı Saâdet* müellifi de, kaynaklardaki rivâyetlerin bir kısmını verdikten sonra, bir dipnotu ile: "*Bâzı rivâyetlere göre Hâtem-i nübüvvet üzerinde kelime-i şahâdet yazılı idi*" açıklamasını yapar ki, bununla, yukarıya aldığımız rivâyetleri kasdetmiş olmalıdır. Bkz. *Asr-ı Saâdet*, II, 785, dipnotu, 8.

Başka bir ifâde ile, görgü şahidlerinin hiç birisi, Nübüvvet mührü üzerinde bir y a z ı bulunduğundan bahsetmemişlerdir. ‘Askalânî’nin de dediği gibi, bu hususta, gerçeği ifâde eden bir vesûka mevcut değildir ⁽¹⁷⁾. İlmî bir dayanakları olmayan bu gibi rivâyetler, hayâl mahsûlü efsânevî birer y o r u m olmaktan öte geçmemektedir.

Esâsen bu husus, “*Hâtem’ün-nübüvve*” (Peygamberlik mührü) tâbiri ile, “*Hâtem’ün-Nebî*” (Hazreti Peygamber’in Mühr-i Şerîfi) ifâdesi arasındaki kelime benzerliğinden kaynaklanmış bir karıştırma olduğu intibâni vermektedir.

Hazreti Peygamber’in, resmî yazışmalarda kullandığı “*Mühr-i Şerîf*”i (*Hâtem’ün-Nebî*) hakkında ise, aşağıda 11. bölümde genişçe bilgi verilecektir.

(17) Bkz. *Cem’ul-Vesâil*, s. 68.

METİNLER

1) Sâib b. Yezîd ⁽¹⁸⁾ anlatıyor:

“Bir def’asında, teyzem beni alıp Resûlullah Efendimiz’in huzûruna götürdü. Ve: “Yâ Resûlallah, yeğenimin bir rahatsızlığı var; size getirdim” dedi. Resûlullah Efendimiz ise, mübârek elleri ile başımı okşadı ve bana hayır duâda bulundu. Bu sırada abdest aldı. Ben de, abdest aldıkları suyun artanından içtim. Suyu içmek üzere arka taraflarına geçmiştim. İşte bu esnâda, kürek kemikleri arasında ⁽¹⁹⁾ bulunan Peygamberlik Mührü’nü gördüm. O, cibinlik düğmesi ⁽²⁰⁾ (veyâ keklik yumurtası) büyüklüğünde idi”.

(18) Sâib b. Yezîd, hicretin üçüncü senesinde doğup 94 senelerinde Medîne’de vefât etmiştir. Asr-ı Saâdet döneminin çocuk sahâbîlerinden birisidir. Abdullâh b. Zübeyr ve Nûmân b. Beşîr’in akranı olup, yedi yaşında iken babası ile birlikte Hz. Peygamber’in Vedâ Haccı’na iştirâk etmiştir. Kaynaklar, uyanık kalbli bir çocuk olan Sâib’in, Hz. Peygamber’le ilgili bir çok hâtırasını kaydederekler. Sâib, Hz. Ömer devrinin “Medîne Çarşısı Kontrol Âmirliği” vazifesini de üstlenmişti. Bkz. *Üsd’ül-Gâbe*, II, 257-258; *Nevvî, Tehzib’ül-Esmâ*, VI, 208; *el-İsâbe*, II, 12.

(19) Bu konudaki bütün rivâyetlerde ashâbın kullandığı tâbir, “*beyne ketifeyhi*” veya “*beyne kütfe-yhi*”dir. Bu ifâde, pek çok Türkçe eserde, “*iki omuzu arasında*” diye yanlış tercüme edilmiştir. Yeri gelmişken burada, yaygınlaşmış bir hatâyı düzeltmek gerekecektir:

“*Ketif*” veya “*kütfe*” şeklinde okunan kelime için *Kâmûs* tercümesinde: “*Omuz başlarının ardında olan yassı kemiğe denir ki, k ü r e k tâbir olunur*” denmektedir. Arapçada, “*omuz*” için kullanılan tâbir ise “*menkib*”dir. Bu kelime için de, yine aynı lügatçe: “*Mescid vezninde, bedende kürek dedikleri kemiğin ucu ile kol başının kavuştuğu uzva denir ki, a m u z tâbir olunur*” açıklaması yapılmaktadır.

Görüldüğü gibi, insan vücûdunda omuz ile kürek kemiğinin aynı organlar olmayışı bir yana, bunlar için kullanılan kelimeler de ayrı ayrıdır.

(20) Metinde bu mânâ, “*zirr-ul-hacele*” tâbiri ile ifâde edilmiştir. *Zirr*, düğme demektir. *Hacele* ise, dil âlimlerince, “*beyt’üz-zîfâf*” (*gelin odası*) diye açıklanmıştır. O devirde, Hicazlıların törelerine göre, düğünlerde gerdek günü, gelinle güveyinin oturması için çadıra benzer kubbeimsi bir yer hazırlanır ve burası, her tarafı kymeli giyecekler, perdeler ve cihazlarla süslenerek, ortasından tavana asılırdı. Bu askı yerlerinde ise, gümüş veya ipekten yapılmış, keklik yumurtası büyüklüğünde düğmeler bulunurdu. İşte, Sâib b. Yezîd (r.a), Nübüvvet mührü’nün şeklini, cibinliği andıran bu çadırın düğmesine benzetmiştir.

Araştırma, k e k l i k e de “*hacele*” derler. Bu takdîrde “*zirr-ul-hacele*”yi, keklik yumurtası diye de tercüme edebiliriz. Bu husûsu, tercümede, parantez içinde belirttik.

2) Câbir b. Semüre anlatıyor:

“Ben, Resûlullah Efendimiz’in kürek kemikleri arasında bulunan Nübüvvet mührü’nü gördüm. O, güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızımsı bir yumru idi”.

3) Rumeysa (r.anhâ) ⁽²¹⁾ anlatıyor:

Ben, (Sa’d b. Mu’âz’ın ölüm haberi duyulduğunda) Resûlullah’ın o kadar yakınıdım idim ki, eğer isteseydim (cesâret edebilseydim), kürekleri arasında bulunan Peygamberlik Mührü’nü öpebilirdim. Sa’d b. Mu’âz ⁽²²⁾’ın vefâtı haberi üzerine Hazreti Peygamber’in:

(21) *Tabakât* kitaplarında daha çok bu rivâyeti ile tanıtılan Rumeysa’nın, Ensâr kadınları arasında görgü, tecrübe ve bacerikliliği ile ün yapmış bir hanımefendi olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda vefât târihi kaydedilmemiştir.

(22) Sa’d b. Mu’âz, *Medîne*’deki ünlü *Evs* kabîlesinin *Eşhel Oğulları* hânedânındandır; aynı zamanda kabîlesinin reisidir. Sa’d, hicretten önce müslüman olmuş ve Hazreti Peygamber *Medîne*’ye hicret etmeden önce, orada İslâm’ın büyük ölçüde yayılmasına öncülük etmiştir.

Medîne’ye İslâmîyet, esasen hicretten iki sene önce *Birinci Akabe Biatı*’nda Hazreti Peygamber’le gizlice buluşan *Medîne*’li altı kişilik bir kadro eliyle girmişti. Hazreti Peygamber, bir sene içinde sayıları yetmiş küsûra ulaşan *Medîne*’li müslümanlara, ilk müslümanlardan Mus’ab b. Umeyr’i muallim olarak gönderdi. *Mekke*’nin İslâm öncesi asilzâdelerinden olup refâhın zirvesinde yaşayan Mus’ab; orta boylu, güzel yüzlü, nâzik, zarîf ve çelebi tabiatlı bir insandı. Malı, serveti ve bütün asilzâdelik imkânları onu şımartmamış ve, bütün bu eğreti unvanları tersyüz ederek, İslâm sancağı altına sığınmıştı.

Hazreti Peygamberin tâlimatıyla *Medîne*’ye gelip Es’ad b. Zürrâre’nin evine karargâhı kurmuş olan Mus’ab, bir yandan yeni Müslüman olan *Medîne*’lilere İslâm’ı öğretirken; öbür taraftan da, İslâm saflarına yeni yeni değerler kazandırıyor. İşte, onun rehberliğinde müslüman olanlardan birisi de Sa’d b. Mu’âz’dır.

Büyük ve soylu bir kabîlenin reisi olan Sa’d, kendisi müslüman olunca, doğruca kabîlesine dönmüş ve onları toplayarak:

– “Ey Eşhel Oğulları! Beni nasıl tanırıyorsunuz?” diye sormuştur.

– “Sen, bizim ulumuz, seyyidimiz ve baş tâcımızsın!” cevabını alınca;

– “O hâlde hepinizi beni dinleyiniz: Siz, Allah’a ve Resûl’üne inanmadıkça, sizin erkeklerinizle ve kadınlarınızla konuşmak bana harâm olsun!” diyerek ağırlığını koymuş, o gün akşam olmadan, bütün kabîlesi, ekeği ile toprağı ile toptan müslüman olmuşlardır. Böylece, belki de ilk def’a, *Medîne* semâânı t e k b î r sadâlan ile çınlanmış oluyordu.

Sa’d b. Mu’âz, hicretten sonra Hazreti Peygamber’in yanından hiç ayrılmamış; *Bedir* ve *Uhud* gazâlarında büyük fedâkârlık ve kahramanlık örnekleri vermiş; hicretin beşinci yılında vukû bulan *Hendek* muhârebesinde aldığı ağır bir ok yarasının te’sîriyle de şehid düşmüştür.

“Sa’d’ın vefâtına Arş-ı Rahmân titredi” buyurdıklarını işittim.

4) Hz. Ali’nin torunlarından biri (İbrâhîm b. Muhammed) naklediyor:

Dedem Hz. Ali, Peygamber Efendimiz’in vasıflarını anlatırken, Resûlullah’ın Hil’ye’si hakkındaki hadîsi bütün uzunluğu ile zikreder ve:

Peygamberimiz’in gözdesi olan Sa’d, ağır bir şekilde yara alınca, Resûlullah Efendimiz, derhâl Mescid-i Nebevî’de bir çadır kurularak tedâvî altına alınmasını emetmiş; Eslem kabîlesinden, harp yaralılarını tedâvî etmekle ün yapmış olan Rufeyde adlı bir hanımı da hasta bakıcı olarak yanına vermiştir. Sa’d’ın çadırda kaldığı bir ayı aşkın müddet içerisinde, Peygamber Efendimiz devânlı ziyâretine gelmiş ve sık sık kontrol ettirmiştir. O, durmak bilmeyen kanları akarken, şöyle niyazda bulunuyordu: “Yârabbi! Eğer Kureyş harbe devâm edecekse ben de hayatta kalayım. Zirâ, senin Peygamber’ine eziyet edip O’nu tezkib eden bu adamlarla savaşmaktan hoşlandığım kadar başka hiç bir şeyden zevk almıyorum. Yok, eğer aramızdaki harp nihâyet bulacaksa, beni şehîdlik mertebesine yükselt. Fakat, Yahûdî kabîlesi Kureyza’nın encâmını görmeden de râhımu kabzetme!”

Hz. Sa’d’ın bu duâsı kabul olmuş ve bir müddet sonra düşman cephesi (ahzâb) dağılmıştır. Bu arada, muhârebe sırasında mütefakileri olan müslûmanlara ihânet öden Yahûdî Kureyza Kabîlesi muhâsara edilmiş ve bu ihânetlerinin hesabı kendilerinden sorulmuştur. Kureyzalılar muhâkeme etmek üzere de, kendi istekleri ile, Sa’d b. Mu’âz hakem tayin edilmiştir. Kureyza, Evs kabîlesine bağlı olduğu için, Sa’d b. Mu’âz onların da reîsî durumunda idi. Yaralı olarak çadırından çıkarılan Sa’d, muhâkeme salonuna getirilmiş ve işled’ükleri ihânetin cezasını, yine kendi kitapları olan Tevrâ’t’ın ilgili cerâ maddeleri esâsına göre vermiştir.

Hükümünü verdikten sonra tekrar mesciddeki çadırına dönen Sa’d’ın yarası yeniden açılmıştır. Duâsının da kabul olduğunu gören Sa’d, bir müddet sonra kan kaybindan rûhunu teslim etmiştir. Hazreti Peygamber, haber alır almaz hastanın yanına gelmişse de, o, ebedî yolculuğa yelken açmış bulunuyordu. Sa’d’ın ölümü karşısında; Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi gün görmüş ulular ve diğer ashâb, üzgün ve sarsılmış bir hâlde ağlıyorlardı. Hz. Âişe, Mescid-i Nebevî’nün bitişiğindeki odasından, ağlama seslerini işittiğini söyler. Peygamber Efendimiz ise son derece üzgündü. Cenâze hazırlanarak defin işi yerine getirildi. Hazreti Peygamber, dostlarının ölümünde -metânînetini muhâfaza ederek- ağlamazlar; fakat mezarın gerisinde yere oturarak, üzüntülü bir hâlde sakal-ı şeriflerini elleriyle tutarlardı. O’nu bu hâlde görenler, son derece üzgün ve mahzûn olduğunu anarlardı.

İşte yukarıdaki hatîs-i şerîf, böyle bir anda söylenmiş ve Rumeys’e adındaki hanımefendi de, Peygamberimiz’in Nübüvvet mühürünü böyle bir hengâmede görmüştür. Peygamber Efendimiz böylece, ölümü ile bütün ashâbı derin bir üzüntüye boğan Sa’d’ın rûhunun Arş-ı âlâ’ya yükseldiğini; Arş-ı âlâ’nın, onu karşılarken titrediğini beyân buyurarak, ashâbın gönüllerini ferahlatmış oluyordu.

Gerek Sa’d b. Mu’âz ve gerek ona İslâm’ı öğüten müşîdi Mus’ab b. Umeyr’in hicretten önceki dönemde Medîne’de gösterdikleri bu gayret ve faaliyet, Malâzgirî Zaferî’nden sonraki zamanlarda; Alpler, Erenler, Ahîler, Abdâllar, Gâziler... ad altında Anadolu’da faaliyet gösteren o îmân ve prensip âbidesi Müslûman-Türk dervişlerinin Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması uğrunda gayretlerine ilhâm kaynağı olmuştur.

“Kürek kemikleri arasında Nübüvvet mührü vardı. Ve O, Peygamberlerin sonuncusudur” derdi ⁽²³⁾.

5) **Ebû Zeyd Amr b. Ahtab el-Ensârî** ⁽²⁴⁾ anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz bana: **“Yâ Ebâ Zeyd, bana doğru yaklaş ve sırtımı elinle kaşı”** dedi. Ben de, emr-i Peygamberîye uyarak, elimle mübârek sırtlarını kaşıdım. Bu sırada parmaklarım, Mühr-i nübüvvet’e dokundu.

Bu hâdiseyi **Ebû Zeyd**’den nakleden **‘İlbâ b. Ahmer:**

– **“Nübüvvet mührü nasıl bir şeydi?”** diye sorduğumda, o;

– **“Kul yumağî gibi bir şeydi!”** şeklinde cevap verdi, der.

6) **Abdullah b. Büreyde** (ö: 115/733) naklediyor:

Babam **Büreyde** (ö: 63/683)’den işittim. Şöyle anlatmıştı: Resûlullah Efendimiz **Medîne**’ye hicret ettiklerinde, **Selmân-ı Fârisî**, bir tepsi tâze hurma getirerek Hazreti Peygamber’e takdim eder. Peygamber Efendimiz de:

– **“Bu da neyin nesi yâ Selmân?”** diye sorduklarında; **Selmân:**

– **“Size ve ashâbınıza s a d a k a’ dır yâ Resûlallah!”** der.

Sadaka olduğunu öğrenen Hazreti Peygamber:

– **“Kaldır onu; biz peygamberler s a d a k a yemeyiz!”** buyurur.

Selmân, siniyi alır götürür. Fakat ertesi gün, aynı şekilde bir sini daha düzerek huzûr-ı Saâdete takdim eder. Hazreti Peygamber yine:

– **“Yâ Selmân, nedir o getirdiğin?”** diye sonunca; bu def’a **Selmân:**

– **“Size h e d i y e getirdim yâ Resûlallah!”** der.

Hazreti Peygamber, gelen hediyein sâdece şahsına âit olmadığını göstermek için, oradaki ashâbını sofraya dâvet eder; birlikte yerler. Bu sırada

(23) Bu hadis, birinci bölümde tercümesi geçen 6 numaralı *Hilye Hadîsi*’nin bir bölümüdür.

(24) Kaynakların, daha çok künyesi ile **Ebû Zeyd** şeklinde tanıttıkları **Amr b. Ahtab**, Hazreti Peygamber’in iltifâtına ve yakın ilgisine mazhar olan sahâbîlerden birisidir. Peygamberimiz’le pek çok gazâyê iştirâk etmiş, O’nun duâsını almış ve Peygamber Efendimiz, başını okşanmıştır. Bu sebeple, yüz küsur yaşlarına geldiği hâlde, saçına ve sakalına ak düşmediği ve vücudunun terâvetini koruduğu kaydedilir. Bkz. *Usd’ül-Gâbe*, IV, 83-84; V, 204; *el-İsâbe*, IV, 78.

Selmân, Resûlullah'ın sırtındaki Nübüvvet mührü'nü de müşâhede ederek, O'na olan î mânını tâzeler.

O günlerde **Selmân-ı Fârisî**, bir yahûdînin kölesi idi. Peygamber Efendimiz, belirli sayıda hurma fidanı dikmek ve hurmalar meyve verinceye kadar onlara bakmak şartıyla - bir miktar da para vererek- **Selmân**'ı satın almıştı. Resûlullah Efendimiz, hurma fidanlarını, kendi mübârek elleriyle dikmişlerdi. Bunlardan bir tanesini de **Hz. Ömer** dikmişti. Hazreti Peygamber'in diktiği hurmalar, senesinde meyve vermiş; sâdece aralarında bir tânesi meyve vermemişti. Bu meyvesiz fidanı gören Peygamber Efendimiz:

- "**Acabâ bu fidanın nesi var da meyve vermemiş?**" buyurunca; **Hz. Ömer**:

- "**Onu ben dikmiştim yâ Resûlallah!**" der. Hazreti Peygamber, o fidanı da yerinden sökerek mübârek elleriyle yeniden diker; ve o da, senesinde meyve verir ⁽²⁵⁾.

(25) Bu hadîs'in yeterince anlaşılabilmesi için, **Selmân-ı Fârisî**'nin hayatını ana hatlarıyla kaydetmek yerinde olacaktır:

Selmân, aslen İranlıdır. Onun, çok renkli ve oldukça çileli bir hayatı vardır. Asıl adının **Mâbeh** olup da İslâmî kaynakların, soyunu "**İbn'ül-İslâm**" (İslâm'ın oğlu) diye tescil ettikleri **Selmân**, yüksek dağ tepelerinden çıkıp, deryâya ulaşmak üzere, kâh yer üstünde kâh yer altında kıvrılarak yol alan ve sırasında yalnız kayalar yapı şelâleler meydana getirerek mesâfe kat'eden ve nihâyet denize kavuşan sular misâli, o da, tâ İran'dan kalkarak, yüzünü görmediği sevgilisine kavuşmak için, kıldan kılığa girmiş ve bir tesâdüf rûzgârının önünde sağa sola çarparak **Medîne**'de karar kılmıştır.

O, **Zerdüşî** dînine sıkı sıkıya bağlı çifçi bir âilenin çocuğu idi. İran'ın **İsfahan** eyâletinin bir köyünde otururlardı. Babasına işinde yardım ediyor ve elde ettikleri ürünleri götürüp **İsfahan** pazarlarında satıyordu. Bu vesile ile, orada bulunan Hristiyan papazların ile temas kurmuş, onların âyinlerini görmüş ve Hristiyanlık hakkında bir hayli bilgi de edinmişti. Oldum olası, babasının dîni olan âteş-perestliğe hiç gönüli ısınmamıştı. Hristiyanlık, babasının dîninden daha mâkul geliyorsa da, ona da tam gönül veremiyordu.

Esâsen **Selmân**, bir arayışın peşinde idi. Babasıyla da bir hayli tane münâkaşaları olmuştu. Bu arada **İsfahan** papazlarının tavsiyesi ile, **Musul**'da bulunan bir râhiple görüşmek üzere, bir kervanın peşine takılarak memleketinden ayrıldı. **Musul**'daki râhibi aradı, buldu ve yanında bir müddet kaldı. Onun tavsiyesi ile **Nusaybin**'e gitti. Oradan da **Ammûriye**'ye geçti. **Ammûriye**, **Eskişehir** ile **Ankara** arasında bir **Bizans** şehri olup, klâsik dönem Hristiyanlık merkezlerinden biriydi. Burada, yüksek rütbeli ve çok okumuş bir râhiple tanıştı. **Selmân**'ın mayasında bulunan cevheri iyi keşfeden bu râhip, ona bir çok bilgiler öğrettikten sonra:

"**Hakîkati arayan çocuk! Bak, dedi. Sana bir sır tevdi ediyor ve bir müjde veriyorum: Yakında, Arabistan çöllerinde bir güneş doğacak, bir Peygamber gelecek. Ve bu Peygamber, İbrâhim dînini ihyâ edecek; insanlara ve insanlığa huzur ve saâdet getirecek. Bu husus, bizim kütâbımız İncil'de yazılıdır. O'nun gelmesinin yakın olduğuna dâir bir çok âlâmetler belirdi. O'na kavuşmak istersen, hemen Arabistana göç et. O Peygamber, üç özelliği ile dikkati çeker: Her şeyden önce s a d a k a kabul**

7) Ebû Nazra (ö: 109/727) anlatıyor.

Ashâbdan **Ebû Said el-Hudrî** (r.a)'ye Resûlullah Efendimiz'in Peygamberlik mührü'nün nasıl bir şey olduğunu sordum. Mübârek sırtlarında

etmez. İkinci özelliği ise, sâdece h e d i y e kabûl etmesidir. Üçüncü olarak da, kürek kemikleri arasında Peygamberlik mührü vardır. Görüyorsun benim ömrüm bitmek üzeredir; değilse ben de, o mübârek Peygamber'e kavuşmak için koşarak oraya giderdim".

Çok geçmeden, ona bu müjdayi veren râhip ölür. *Amîrîye'*de sıkılmaya başlayan *Selmân*, *Arabistan'a* gitmenin plânlarını tasarlar. Bunun hazırlıklarını yaptığı bir sırada, *Amîrîye'*ye bir Arap tâcir gelir. Onunla anlaşır ve berâberce yola çıkarlar. Ne ki *Selmân'*ın çilesi bitmemiştir. Tâcir, onu *Arabistan'a* götürceği yerde, *Şam'a Medîne* arasındaki ticâret kervanlarının güzergâhı üzerinde bulunup Yahûdilerle meskûn olan *Vâdî'l-Kurâ'*da bir yahûdiye k ö l e olarak satar. *Selmân*, üzgün ve bitkûn bir hâlde yenden çileli bir döneme girmiş ve hiç de hesapta olmayan k ö l e l i k hayatına başlamıştır.

Günlerden bir gün patronu olan yahûdinin ticârî bir maksatla *Medîne'*ye gidecek olan amcası, berâberinde *Selmân'*ı da götürmek ister. Yahûdi, amcasının bu teklifini kabûl ederek, *Selmân'*ı ona verir. Birlikte *Medîne'*ye gelirler. *Medîne'*ye gelince, râhibin kendisine müjdellediği Peygamber'in gönderilmiş bulunduğunu ve o sırada *Mekke'*de olduğunu haber alır. *Selmân*, işte buna çok sevinir. Her ne kadar, henüz *Medîne'*ye hicret etmemiş olsa da, Resûlullah'ın varlığından haberdâr olmanın hazzı ile dolup taşmaktadır. Artık *Selmân*, yeni bir bekleyiş dönemine girmiştir. Nihâyet günün birinde o mutlu an da gelir: Kâmâtun Efendisi, 53 senelik acı tatlı hâzıralarıyla dolu ana yurdunu bırakarak *Medîne'*ye hicret ediyordu. Denilebilir ki, Resûlullah Efendimiz'in *Medîne'*ye hicret edişine en çok sevenlerden birisi de *Selmân* olmuştur.

Selmân için artık bir devir kapanmış; yeni, yepyeni bir devir açılmıştı. Onun, bundan sonraki hayatı da oldukça hareketlidir: Hazretî Peygamber *Medîne'*yi teşriflerinde; bütün Medîneliler, "*Hoş geldiniz*" ziyâretine gelirler. Gelenler, elleri boş gelmezler, hediyelerini de birlikte getirirler. İşte, esâret zinciri ile bağlı olan *S e l m â n* da, çam sakızı çoban armağını cinsinden bir sini düzerek, fırsatını bulup ziyârete gelir. Muhakkak ki *Selmân*, Peygamberimiz *Medîne'*ye hicret etmeden önce, *Medîne'*li yerli müslümanlardan İslâm'ı öğrenmişti. Muhtemelen, bir hayli arkadaş da edinmişti. Resûlullah'ın huzûruna alınan *Selmân*, senelerdir hasretini çektiği sevgilisinin ayaklarına kapıyordu, boynuna sanılır ve öper, öper, öper!.. Başından geçenleri bir bir anlatır ve hediyesini takdîm eder. İşte bu sırada Hazretî Peygamber sorar:

– "*Bu nedir yâ Selmân?*"

– "*Size ve arkadaşlarınıza s a d a k a 'dır yâ Resûlallah!..*"

– "*Kaldır onu; zîrâ biz peygamberler sadaka yemeyiz!..*"

Etesî gün yine aynı minvâl üzere hediyesi ile gelince tekrar sorarlar. Bu def'a:

– "*Size h e d i y e getirdim, yâ Resûlallah!..*" der ve hediyesi kabûl edilir.

Selmân, daha önce kendisine nasîhat eden râhibin verdiği bilgiler yoluyla, gelecek olan Peygamber'in sadaka kabûl etmediğini, sâdece hediye kabûl ettiğini ve sırtında da Nübüvvet mührü bulunduğunu öğrenmişti. Bu ön bilgilerinin doğruluk derecesini kontrol etmek için olmalıdır ki, o, getirdiği hediye önce s a d a k a süsü vermiş; reddedildiğini görünce, tekrar h e d i y e olarak takdîm etmiş ve böylece hak Peygamber'le karşı karşıya bulunduğuna iyice kanâat getirmiştir. Bu meyânda Hazretî Peygamber'in Nübüvvet mührü'nü de göreyek, iyiden iyiye îmânını tâzelemiş ve gönül huzûruna kavuşmuştur.

gül tomurcuğu gibi bir et parçası olduğunu, söyledi.

8) Abdullah b. Sercis (ra) ⁽²⁶⁾ anlatıyor:

Bir gün Resûlullah Efendimiz'in ziyaretlerine gitmiştim. Kendileri, ashabdan bir grup zevâtın arasında oturuyorlardı. Ben, bir yolunu bulup arka taraflarına geçtim. Gönülümdekini hemen anladılar ve mübarek ridâlarını

Selmân'ın önünde, aşılması gereken bir pürüz daha kalmıştı: O, artık müslümandır; bir yahûdinin kölesi olarak kalmamalıdır. Maamâf'ın bunun da hemen gereği düşünüldü. Resûlullah Efendimiz, bu iş için, **Selmân**'ın patronu olan yahûdiyi çağırttı. Karşılıklı, **Selmân** üzerine pazarlık ettiler. Yahûdî, kırk okka gümüş almak ve üçyüz adet hurma fidanı dikmek ve, hurmalar meyve verinceye kadar da, onlara bakmak şartıyla satabileceğini söyledi. Bilindiği gibi hurma, çok geç meyve veren bir ağaçtır. Yahûdî, aklınca kumazlık etmiş ve çok ağır bir şart ileri sürmüş oluyordu. **Hazreti Peygamber, şartları kabul etti. Kırk okka gümüşü hemen vererek Selmân'ı satın aldı ve onu kölelikten kurtardı. Ağaçların dikimine ise bütün ashâb yardım ettiler. Ancak, fidanları, çukurlarına, Hazreti Peygamber bizzat mucizeli elleri ile koydular. Bir tânesini de Hz. Ömer dikmişti. Hurmalar, o bir tânesi hâric, hepsi de hemen senesinde meyve verdi. Nazar boncuğu gibi, meyve vermeyen o tek hurma fidanının Hazreti Peygamber'in eliyle dikilmediği anlaşıncaya, yerinden sökülüp yeniden dikildi; o da diğerleri gibi meyvesini verdi. Böylece Selmân da, kısa bir zamanda, esâret zincirinden kurtulmuş oldu. Bu husûs, Süleyman Çelebi'nin Mevlîd'inde:**

“Dikdi hurmayı hem ol Şâh-ı Cihân / Dikdiği sâat yemiş verdi hemân”

beyyitle ifade edilmiştir.

Hz. Selmân için artık h i z m e t devri başlamıştı. Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmıyordu... Onun hayatının bundan sonraki bölümü üzerinde durmayacağız. Zîrâ o, başlı başına hacimli bir kitap konusu olacak çapta hareketli ve bereketli bir ömür sürmüştür. Şu kadarını kaydedelim ki, İslâm târîhinde **“Hendek Gazâsı”** adıyla anılan muhârebenin planını yapan ve şehrin etrafına hendek kazılmak sûretyle **Medîne**'nin müdâfaa edilmesi fikrini ortaya atan şahıs, **Selmân-ı Fârisî**'dir. Bu orijinal buluş, onun adını ebedileştiren hadiselerden birisidir. Öyle ki, bu muhârebede Ensâr ile Muhâcîrûn iki ayrı grup hâlinde toplanmışlardı. Her iki gruba da dâhil olmayan **Selmân** ortada kalınca, iki taraftan da, **“o bizdendir”** diye sâhiplenilmek istenmişse de, **Hazreti Peygamber: “Selmân, bizden; bizim hâne halkımızdandır”** buyurarak, ona aynı bir değer bahşetmiştir (*el-Müstedrek*, III, 598).

Hz. Ömer devrinde girilen **İran** fütûhatında da **Selmân**'ın büyük hizmetleri olmuştur. Onun; dili, dîni, örf ve âdetleri, zaat ve meziyetleri ile **İran**'ı yakından tanımış olması, müslüman fâtihtlerin işine çok yaramıştır. Müslümanlarla İranlıların ilk def'a karşılaştıkları **Celûla** harbinde, Acem ordusunda filler vardı. Müslümanların pek çoğu böyle bir hayvan görmemiş olduklarından duraklamışlardı. **Selmân** onlara, fillere karşı ne yapılacağını ve onların nasıl öldürülebileceğini öğretmişti.

Hz. Ömer devrinde **Medâyin**'e v â l i t âyin edilen **Selmân**, **Hz. Osman** devrinde, hicrî 36 târîhlerinde (M. 656) orada vefât etmiştir.

- (26) **Abdullah b. Sercis**, ashâbdan birisi olup; rivâyet ettiği bir kaç hadîs dışında, hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

omuzlarından attılar. Böylece, kürek kemikleri arasında bulunan N ü b ü v-
v e t m ü h r ü 'nü gördüm. O, yumruk kadar yoksa da, görünüşte yumruk
gibi idi. Etrâfında ben'ler vardı. Âdetâ bir siğili andırıyordu. Nübüvvet
mührü'nü gördükten sonra, döndüm ve kemâl-i edeble huzurlarına oturarak:

– “Allah sizi bağışlasın yâ Resûlallah!” dedim.

– “Seni de bağışlasın, mağfiret etsin!” buyurdular.

Hadîsin ilk râvîsi olan Âsım el-Ahvel (ö: 142/759) der ki: **Abdullah b. Sercis** bu hâdiseyi anlattığı sırada, huzûrunda bulunan topluluk gıpta ederek:

– “Yâ Abdullah!. Hazreti Peygamber sâdece senin şahsın için mi mağfiret dilediler?”

– “Evet; hem benim için, hem de sizin için mağfiret dilediler” dedi ve arkasından:

“Vestağfir li-zenbike ve li'l-mü'minîne ve'l-mü'minât”⁽²⁷⁾ (Hem kendi günâhının, hem de erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin günâhlarının bağışlanmasını iste) âyet-i kerîmesini okudu.

(27) Muhammed sûresi, 19. âyet.

3 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN SAÇI

Şemâil'in ilk bölümünde Hazreti Peygamber'in genel bir portresi çizildikten sonra, detaya geçilerek, önce baş'ından başlanmış, daha sonra da sıra ile diğer yönleri üzerinde durulmuştur. Bu başlık altında, Peygamber Efendimiz'in saç tıraşı, yâni saçının uzunluk kısalık hâli ile saç tarama şekli bahis konusu edilecektir.

Konu ile ilgili olarak Tirmizi, ikisi kadın üçü erkek olmak üzere beş sahâbî tarafından nakledilmiş sekiz vesîkayı bir araya toplamıştır. Târihçi İbn Sa'd ile ⁽¹⁾ muhaddis Ebû Dâvûd ⁽²⁾ da, bu meseleye derli toplu en geniş yer veren müelliflerdir. Diğer muhaddisler ise, bu bahisleri daha çok, eserlerinin "*Kitâb'ül-Libâs*" (*Kılık-Kıyâfet Bölümü*) ana başlığı altında ele almışlardır ⁽³⁾.

Bizim "saç" diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı "*şa'r*" veya "*şa'ar*"dır. Bu kelimenin Türkçede tam karşılığı ise "*ku*"dur ⁽⁴⁾. Arapçada "*ku*" için ayrı, "*saç*" için ayrı kelime bulunmadığından, her iki kavram da aynı kelime ile ifâde edilmektedir. Burada, kıl'ın bir tek teli değil toplamı kastedildiği için "*saç*" diye tercümesi uygun düşmektedir.

Eldeki yazılı vesîkalara göre Hazreti Peygamber, ustura tıraşlı değil, uzun saçlıdır. Saç biçimi ise, uzunluk kısalık durumuna göre, üç şekil arz etmektedir. En kısa şekli kulak yumuşağına kadar olup, en uzun şekli de omuzlarına dokunacak derecede olandır ki, her durum için üç ayrı tâbir kullanılmıştır. Kısadan uzuna doğru, kaynaklardaki ifâdeler şöyledir:

- (1) *Tabakât*, I, 427-431 (25 vesîka), *zikru şa'arı Resûlillah (s.a.s.)*.
- (2) Ebû Dâvud, *Sünen*, IV, 106-121, *kitâb'üt-teraccül* (21 bâb ve 54 hadîs). Burada Ebû Dâvud, Tirmizi'nin Şemâil'de dört ayrı bölüm olarak ele aldığı bu meseleyi, tek ana başlık altında toplamıştır.
- (3) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 57 vd.
- (4) *Kâmûs* bu şa'r maddesini açıklarken şu bilgiyi vermektedir: "*Şa'r, cisimde nâbit olan (biten) şeye denir. Yün'den ve tüy'den mâadâsıdır ki, Fâris'de mûy, Türk'de kıl tâbir olunur. Nitekim y ü n'e "sof", t ü y'e "veher" derler.* Bkz. *Kâmûs*, II, 435.

Kulak yumuşaklarına kadar olan hâline “*vefre*”, kulak yumuşağına biraz geçene “*limme*”, omuzlara dokunacak kadar uzun olan hâline de “*cümme*” tâbir edilmektedir. Rivâyetler arasındaki değişiklik ise son derece normaldir. Zîrâ saç için bu kademeli uzunluk, ancak bir veya iki aylık tıraş farkıdır. En kısa şekli olan “*vefre*”, yeni tıraş olmuş hâli olup; en uzununu (*cümme*) da, tıraşının gelmiş hâlidir. Her râvî, kendi gördüğü andaki hâlini anlatmış olacağına göre, rivâyetler arasındaki farklılığı, bir tenâkuz (çelişki) olarak değerlendirmemek gerekecektir.

Hadîs mecmûalarının “*h a c*” ve “*u m r e*” bölümleri ile bâzı târîh kitapları ve hadîs şerhlerinde, Hazreti Peygamber’in, başını kazıtığına dâir haberler de yer almaktadır ⁽⁵⁾. İşte bu kazıtma işi hep, *hac* ve *umre* dolayısıyla olmuştur. Âmirî’nin de ifade ettiği gibi, Asr-ı Saâdet döneminde, saçların ustura ile kazınması, sâdece çocuklarda görülmekte, büyükler ise saçlarını uzatmaktadır ⁽⁶⁾.

Bilindiği üzere Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, hicretten sonra *u m r e* niyetiyle *Kâbe*’yi d ö r t def’a ziyaret etmiştir ⁽⁷⁾:

1°- Hicretin altıncı senesi Zilka’de ayında (M.628), *umre* niyetiyle *Medîne*’den hareket etmiş, ancak müşriklerce *Mekke*’ye girişin engellenmesi üzerine, *Kâbe*’ye bir konak mesâfede *Hudeybiye* mevkiinde bir sulh andlaşması akdedilmişti. Ne var ki *Kâbe-i Muazzama* ziyaret edilemeden geri dönülen bu umre sırasında, aynen ziyaret sonrası icrâ edilen merâsimler yapılarak kurban kesilmiş, ihrâmıdan çıkılmış ve tıraş olunmuştur.

2°- Ertesi sene (7/629) gerçekleştirilen ve târihe “*Umret’ül-kazâ*” adı ile geçen *umre*.

3°- *Huneyn* seferi ganimetinin taksîmi için *Ci’râne* mevkiinde konakladığı sırada (8/630) icrâ ettiği *umre*.

4°- *Vedâ Haccı* sırasında (10/632) yaptığı *umredir*.

Hazreti Peygamber, bu dört umre ziyaretinde de, ziyaret sonrası ihrâmıdan çıkarken başını tıraş ettirmişlerdir.

Görüldüğü üzere, her dört tıraş da, *Kâbe-i Muazzama*’yı ziyaret ettikle-

(5) Bkz. Buhârî, *a.g.e.* II, 206-207; İbn Sa’d, *a.g.e.* II, 98,154, 181; *Behce’ül-Mehâfil*, II, 267; *Cem’ul-Vesâil*, s. 94.

(6) *Behce’ül-Mehâfil*, II, 267.

(7) Buhârî, *a.g.e.* II, 198-199; İbn Sa’d, *a.g.e.* II, 170-172.

ri zamanda vukû bulmuştur. Bu, Hazreti Peygamber'in normal tatbikâtı değildir. Bilindiği üzere, mevsiminde (*hac*) ve mevsimi dışında (*umre*) yapılan *Kâbe* ziyaretlerinde, ziyaretin bitiminde ihramdan çıkmak için, saçlar ya kesilir, ya da kısaltılır. Bu husus, ziyaretçilerin muhakkak uymaları gereken bir kuraldır ⁽⁸⁾.

Ümmü Hânî'nin⁽⁹⁾ her iki rivâyetine göre (5. ve 8. metin), *Mekke*'nin fethi sırasında, Peygamber Efendimiz'in saçlarının dört b e l i k hâlinde örülü olduğu görülmüştür. Ümmü Hânî dışında başka hiç bir sahâbî tarafından anlatılıp tesbit edilmeyen bu saç şekli, Hazreti Peygamber'in müted uygulamaları değildir. Bu târihlerde 60 yaşını geçmiş olan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, fetih sırasında saçlarını niçin böyle ördüğü hususunda bir yorum kaydedilmemiştir.

Hazreti Peygamber'in saç tarama şekline gelince: İbn Abbâs (r.a)'ın rivâyetinden (7. metin) anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber'in devr-i saâdetlerinde *Hicaz* bölgesinde iki türlü saç tarama biçimi moda idi. Ehl-i kitap olanlar, kâküllerini (*perçem*) önlerine düz tararlardı. O günün putperestleri ise perçemlerini ortadan ikiye ayırarak yanlara bırakırlardı. Peygamber Efendimiz'in gönderilmesiyle birlikte, toplumda bir üçüncü grup daha oluştu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, müslümanların, ahlâk ve davranışlarına olduğu kadar, onların kılık kıyâfet gibi dış disiplin unsurlarına da titizlik gösterirdi. Hakkında vahiy gelmemiş hususlarda bir davranış ölçüsü getirdiğinde, önceki dinin aykırı olmayan uygulamalarını aynen benimserdi. Şirk ve putperestlik izi olan her şeye karşı tavır koyar, daha önceki bir pey-

(8) Hazreti Peygamberin, hac ve umre münâsebetiyle yaptığı ziyaretlerde ihramdan çıkarken başını kazıttığı (*halk*), bazı sahâbîlerin de sâdece ksalıtmakla (*taksîr*) yetindiği hususunda daha geniş bilgi edinmek için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 98; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahih*, II, 188-189; *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, VI, 193-198; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4438.

(9) Ümmü Hânî (Ümmühânî), Hazreti Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in kızı olup, Hz. Ali'nin de kız kardeşidir. Kocası Hübeyre b. Ebî Vehb müslüman olmayı kabûl etmediği için, kendisi, *Mekke*'nin fethine kadar müslümanlığını açıklayamamıştır. *Mekke* fethedilince kocası *Necrân*'a kaçmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz, fetih sırasında, onun evinde misâfir edilmiştir. Hayâtının diğer yönleri için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 47, 151-163; İbni Hacer, *el-İsâbe*, IV, 503.

gamberin şerfatının bakıyyesi olan uygulamaları, yeni vahiy gelinceye veya yeni değerler oluşuncaya kadar sürdürdü.

İşte bu meselede de, her iki gruba muhâlefet olsun diye yeni bir model getirme yoluna gitmemişler; başlangıçta ehl-i kitâbın uygulamasını benimseyerek, onlar gibi perçemlerini önüne düz taramışlar; Hicaz bölgesinde putperestliğin kökü kazınıp toplumda taraftan kalmayınca, bu def'a da, saçlarını önden ikiye ayırarak sağa sola bırakır olmuşlardır ⁽¹⁰⁾.

(10) Bkz. Buhârî, a.g.e, IV,166; *Tecrîd Tercemesi*, IX, 317, nu: 1455; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 7. metni.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik anlatıyor:

“Hazreti Peygamber’in saçları, kulaklarının orta hizâsına kadar uzamıştı”.

2) Hz. Âişe vâlidemiz anlatıyor:

“Ben ve Resûlullah Efendimiz, bir kapda boy abdesti (gusûl) alırdık. Resûlullah’ın mübârek saçları, omuzlarına değmiyordu ama, kulak yumuşaklarını geçiyordu”.

3) Berâ b. Âzib anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz, orta boylu idi. Omuzları da genişçeydi. Saçları ise, kulak yumuşaklarını döğçrdi”.

4) Katâde naklediyor: Enes b. Mâlik (r.a)’e:

– *“Hazreti Peygamber’in mübârek saçları nasıl idi?”* diye sordum.

– *“Kıvırcık da değildi, düz de değildi. Saçları ise, kulak yumuşaklarına kadar ulaşıyordu”* dedi.

5) Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hânî anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz Mekke’ye geldiklerinde evimizi teşrîf etmişlerdi. Bu sırada mübârek başları dört belikli (örgülü) idi”.

6) Enes b. Mâlik anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in saçı, kulaklarının yarısına kadar uzanıyordu”.

7) Abdullah b. Abbâs anlatıyor:

“Hazreti Peygamber, saçlarını mübârek alınları üzerine salverirlerdi. Zîrâ puta tapan müşrikler, saçlarını önden ikiye ayırarak sağa sola sarkıtırlar; ehl-i kitâb olan Hristiyan ve Yahûdîler de, ayırmadan alınlarının üzerine salarlardı. Resûlullah Efendimiz ise, hakkında Allah’dan bir emir gelmeyen hususlarda, -müşriklere benzememek için- ehl-i kitâbın âdetlerine uymayı severlerdi. Fakat sonraları, bu âdetlerini değiştirek, saçlarını önden ayırdılar ve bir daha alınları üzerine salmadılar”.

8) Ümmü Hânî anlatıyor:

“Ben, Peygamber Efendimiz’i, dört belikli olarak bizzat gördüm”.

4 PEYGAMBERİMİZ'İN SAÇ VE SAKAL BAKIMI

Hazreti Peygamber'in saç ve sakal bakımı konusuna ayrılan bu bölümde beş hadis nakledilmiştir. Bu hadisler, Resûlullah Efendimiz'in bizzat kendi tatbikatları ile ilgilidir. Bu hususda başkalarına yaptığı tavsiyeleri de vardır. Ancak Tirmizî, onları Şemâil'e almamıştır. Biz, yeri geldikçe, onların da bir kaçına işâret edeceğiz.

Bizim “saç ve sakal bakımı” diye tercüme ettiğimiz kelimenin, dînî metinlerdeki karşılığı “*tercîl*” veya “*teraccül*”dür. Nitekim Ebû Dâvûd, Sünen'indeki bir bölümün başlığına “*Kitâb'üt-Teraccül*” unvânını vermiştir.

Peygamber Efendimiz, saç bakımı husûsunda, umûmî bir tavsiyede bulunmuşlardır: “*Kim saç bırakmışsa, onun bakımına dikkat etsin*”⁽¹⁾.

Bu hadîsde Hazreti Peygamber'in kullandığı tâbir oldukça dikkat çekicidir. Bizim, tercümede tam olarak karşılayamadığımız bu tâbir, “*ikrâm*” kelimesiyle ifâde edilmiştir ki, bunu, “*saçı olan, saçına ikrâm etsin*” tarzında tercüme etmek gerekecektir. Zîrâ taramak, yıkamak, yağlamak, vakti gelince tıraş olmak ve daha bunlara benzer muâameleler, hep, “*saça ikrâm*” yâni saçla sakala itinâ türünden yapılan işlerdir.

Peygamber Efendimiz'in en başta gelen özelliklerinden birisi de, geniş mânâları kısa cümlelerle ifâde etmeleri ve konuşmalarında hep seçme kelimeler kullanmalarıdır.

İslâmî kaynaklar, Hazreti Peygamber'in dâimâ yanlarında bulundukları bâzı zâtî eşyâlarını da kaydetmişlerdir. Bunlar, *tarak*, *ayna*, *misvâk*, *kürdan*, *makas*, *sürmedân* gibi eşyâlardır⁽²⁾. Bu duruma göre, saç

(1) Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 74, nr: 4062 (*Men kâne lehû şa'run fel-yükrimhü*).

(2) Ali el-Kârî, Cem'ul-Vesâil, s. 96-97.

olan kimsenin, yanında t a r a k bulunduması ve dağıldıkça başını taraması *sünnet* oluyor. Bu eşyâlara, ileride 7. bölümde ayrıca temâs edilecektir.

Peygamber Efendimiz, üst-baş temizliğine son derece dikkat ettiği gibi, üstlerinin başlarının tertipli olmasına da o ölçüde itinâ gösterirlerdi. O'nun *nazamında* t e m i z l i k ne ise, b a k ı m da aynı şeydi. Kendileri, gözü dâimâ güzel şeyler görmeye alıştırmak ve başkalarının da göz zevkine hürmet etmek zerâfeti içinde olmuşlardır. Nitekim, bir def'asında, saç sakah darmadağınık pasaklı birisini görünce, adamın hâlinden rûhen rahatsız olan Zât-ı zerâfetleri:

“Bu adamcağız, acabâ saçına çeki düzen verecek bir şey bulamamış mıdır ki!.” diyerek, serzenişte bulunmuşlardır.

Öte yandan, üstü başı kir pas içinde olan bir diğeri için de:

“Bu adamcağız, acabâ çamaşırını yıkayacak su bulamamış mıdır!.” buyurarak, hoşnutsuzluklarını ifâde etmişlerdir ⁽³⁾.

Üst başın tertipli olmasını ve buna titizlik gösterilmesini isteyen Peygamber Efendimiz, sâdece süslenmekle vakit geçirmeyi ise hoş karşılamamışlar; şık ve sâde olmakla, süslenmeyi bir meşgale hâline getirmeyi birbirinden ayırmışlardır. Esâsen üst başın tertip düzeni, kendisi için değil, daha çok diğer insanların göz zevkine hürmet etmek ve onların nefretli bakışlarını üzerine çekmemek için lâzımdır. İbâdetler dâhil, bütün hareket ve davranışlardaki dikkat çekici aşırımlar, Hazreti Peygamber nezdinde hüsn-i kabûl görmemiştir.

Şimdi de, saç ve sakal bakımına dâir nakledilen metinleri görelim.

(3) Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, IV, 74, nu: 4062; Nesâî, *Sünen*, III, 183-184; *el-Müstedrek*, IV, 186.

METİNLER

1) Hz. Âişe vâlidemiz anlatıyor:

“Ben, hayırlı hâlimde bile, Resûlullah Efendimiz’in mübârek başlarını tarardım”.

2) Bu hadîs, sened zincirinde bir şahıs değişikliği ile bir daha kaydedilmiştir.

3) Enes b. Mâlik anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz, mübârek saçlarını çoğu def’a yağlarlar ve sakal-ı şerîflerini ekseriyetle tararlardı. Saçlarına yağ sürdükten sonra, sarıklarının yağlanmaması için, umûmiyetle sarığın altına bir tûlbend koyarlardı ki, bu tûlbend âdetâ yağcının elbisesi gibi olurdu”.

4) Hz. Âişe vâlidemiz anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz; abdest ve gusûl gibi temizliklerinde, saç ve sakal-ı şerîflerini tararlarken ve ayakkabılarını giyerlerken, hep, sağ eliyle, sağ ayağı ile ve sağ tarafı ile başlamayı pek severlerdi”.

5) Abdullah b. Muğaffel ⁽⁴⁾ anlatıyor:

(4) Abdullah b. Muğaffel, *Biat’ür-Rıdvân*’da bulunan *Ashâb’üş-Şecere*’dendir. Basra’nın fethinden sonra, Hz. Ömer’in, Basralıların aydınlatmak, onların dîni bilgilerini iletmek ve ırfanlarını geliştirmek üzere vazifelendirdiği on sahâbiden birisidir ve hey’et’in başkanıdır. Böylece, görevli olarak gittiği Basra’da, merkez câmûninin yakınında bir ev yapıp yerleşmiş ve hicri 59-60 senelerinde (M. 679) orada vefât etmiştir. Hasan el-Basrî, kendisinden en çok istifade eden talebelerinden birisidir. Bkz. *Üsd’ül-Ğâbe*, III, 264-265; *el-İsâbe*, II, 372; Nevevî, *Tehzib’ül-Esmâ*, VI, 290-291; ayrıca, *Biat’ür-Rıdvân* ve Abdullah b. Muğaffel’in burada yaptığı hizmet hususunda bkz. *Elmalılı Tefsîri*, VI, 4421-4424.

“Hazreti Peygamber, devâmlı olarak saç ve sakal tuvaleti ile meşgûl olmayı tasvîb etmeyip, bunun, îcâb ettikçe yapılmasını tavsiye buyurdular”.

6) **Humeyd b. Abdurrahman** (ö: 95/714), Peygamberimiz'in ashâbının birisinden naklediyor:

“Hazreti Peygamber, mübârek saçlarını, îcâb ettikçe, zaman zaman yağlayıp tararlardı” ⁽⁵⁾.

(5) **Humeyd b. Abdurrahman**, aşere-i mübeşşere'den **Abdurrahman b. Avf**'ın oğlu olup, kendisi ashâbdan değildir. Hicrî 95 senesinde 73 yaşlarında vefât ettiğine göre, hicrî 22 senelerinde doğmuş olmalıdır. Ashâb-ı kîrâmın pek çoğu ile görüşüp, onlardan, Hazreti Peygamber hakkında bilgiler edinen **Humeyd**, yukarıdaki hadîsi, sahâbenin hangisinden işittiğini belirtmemiştir. Tâbiün neslinin, ilk râvî olan ashâbın ismini zikretmeden doğrudan doğruya Hazreti Peygamber'den yapmış olduğu böylesi nakillere, hadisçiler dilinde **“Mürsel Hadîs”** adı verilir.

5- HAZRETİ PEYGAMBER'İN SAÇ VE SAKALININ AĞARMASI

Peygamber Efendimiz'in mübarek saçlarına ve sakal-ı şeriflerine düşen akılık konusuna ayrılan bu bölüme âit, altı ayrı sahâbî kanahıyle sekiz hadis rivâyet edilmiştir. İbn Sa'd ise, 31 vesîka ile bu konuya en geniş yer veren kaynak durumundadır ⁽¹⁾. Bu vesîkaların bir kısmı, ağarmanın derecesi ve ağarmış kılların ⁽²⁾ sayısı ile ilgili olup, bir bölümü de saçına ve sakalına ak düşmesine yol açan sebeplere dâirdir.

Bu mesele ile ilgili olarak kaynaklarda kullanılan tâbir “şeyb” dir. Nitekim Kāmûs, bu kelimeyi açıklarken: “Saç ve sakal ağarmak mânâsınadır ki, kocamaktan kinâyedir” demektedir ⁽³⁾.

Bize ulaşan bilgilerden anlaşılacağı üzere, Resûlullah Efendimiz'in mübarek saçları ve sakal-ı şerifleri, göze batacak kadar ağarmamıştı. Esâsen, Kâinâtın Efendisi'nin vücud yapılarında, son nefeslerine kadar bir değişiklik husûle gelmemiştir: İhtiyarlık belirtileri, diş dökülmesi, az görme, yavaş işitme, saç dökülmesi, sakal ağarması ve benzeri ârizî durumlar, O'nda görülmemiştir.

Enes b. Mâlik'in (metinler kısmındaki) iki numaralı rivâyetine göre, Hazreti Peygamber'in saç ve sakalında 14 ak kıl vardı. Bilindiği gibi Enes, on yaşından itibaren yirmi yaşına kadar olan on senelik çocukluk ve gençlik yıllarını, hiç ayrılmadan, Resûlullah'ın hâne-i saâdetlerinde geçirmiştir. Küçük Enes, âdetâ torunları gibi, yanlarından hiç ayrılmamış, çocukluk hayatının tadını orada çıkmış, izzet görmüş, ikbâl sürmüş, nazlanmış, fakat hiç

(1) Bkz. *Tahkât*, I, 431-436.

(2) Bizim “k ı l” diye tercüme ettiğimiz kelimenin, bütün vesîkalarındaki karşılığı “şa’r”dır. Bunu, “tüy” diye tercüme etmenin uygun olacağını söyleyenler de bulunduğu için, burada, küçük bir açıklama yapılması gerekmiştir. Nitekim Kāmûs, tereddüde düşülmeyecek şekilde meseleye açıklık getirmiştir: “Şa’r veya şa’ar, cisimde nâbit olan (bilen) şeye denir. Yün’den ve tüy’den mâadâsıdır ki, Fâriside “mây”, Türkîde “kıl” tâbir olunur. Nitekim y ü n’ e “sôf”, t ü y’ e de “veber” derler (II, 435). Bununla birlikte bizim de, yer yer “tüy” kelimesini kullandığımız olmuştur.

(3) Kāmûs, I, 331.

şımarmamıştır. Allah'ın kendisine lûtfettiği 103 senelik hayâtı boyunca, durmadan çevresine dağıtacağı hazîneyi doldurma uyanıklığı içerisinde olan Enes, hassas bir kamera inceliğiyle, insanı hayretler içerisinde bırakan ince noktalar tesbît etmiştir. O, Hazreti Peygamber'in mübârek vücudlarında görülen ak kılları sayacak kadar dikkatli ve bunu, gelecek nesillere aktaracak kadar da vefâ duygusuna sâhip bir şahsiyet olarak yetişmiştir.

Enes b. Mâlik'in ikinci bir rivâyeti ile ⁽⁴⁾ Abdullah b. Ömer'in (bu bölümün dördüncü hadîsi olarak kayıtlı) rivâyetine göre, Resûlullah Efendimiz'in saçında ve sakal-ı şeriflerinde görülen ak kılların sayısı 20 civârındadır. Eldeki vesîkalara dayanarak, "*Peygamber Efendimiz'in mübârek saçlarında ve sakal-ı şeriflerinde 20 kadar ak kıl vardı*" demek, yaygın bir ifâde hâlini almıştır.

Mevcut metinlere göre, ak düşen yerler; sakal başları, yâni gözle kulak arasındaki favori yerleri, alt dudakla çene arasındaki bölge ile saçlarının dağınık yerlerinde olup, sakal-ı şeriflerindeki kilerin sayısı, saçlarındakinden fazla idi. Bunlar da, karşıdan farkedilecek cinsten değildi.

Ağarmaya yol açan sebepler ise, yine kendilerince şöyle îzâh edilmektedir: "*Benim saçımı sakalımı, Hûd ve benzeri sûrelerdeki âyet-i kerîmeler ağarttı*".

Târihçi İbn Sa'd, bu husûsu aydınlığa kavuşturan bir hâdisi kaydeder ki, râvîsi Enes b. Mâlik olan bu olay şöyledir:

Bir gün, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, *Mescid-i Nebî*'de minber-i şerîfin karşısında oturuyorlardı. Bu sırada Resûlullah Efendimiz, hanımlarından birisinin hücrelerinden çıktılar ve, mübârek eliyle sakal-ı şeriflerini kaldırıp bakarak, mescide doğru yürüdüler. Enes b. Mâlik, hâdiseyi anlatmaya devam ederek şöyle der: Sakal-ı şeriflerindeki aklık, saçlarından daha fazla idi. Mescide girip de Ebû Bekîr ile Ömer'in oturduğunu görünce, onlara selâm verdi. Hz. Ebû Bekîr, yufka yürekli bir insandı; Hz. Ömer ise, sert yapılı bir mizâca sâhipti. Hz. Ebû Bekîr:

- "*Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!.. Artık sizde de ihtiyarlık belirtileri görünmeye başladı*" dedi.

(4) Enes b. Mâlik'in adı geçen rivâyeti, bu eserin birinci bölümünün bir numaralı hadîsi olup; aynı hadîs, Buhârî, Müslim, Tirmizî gibi muhaddislerin eserlerinde de yer almaktadır.

Resûlullah Efendimiz, eliyle sakal-ı şeriflerini kaldırıp onların yüzüne bakınca, **Hz. Ebû Bekir**'in gözlerinden oluk oluk yaşlar akmaya başladı. Peygamber Efendimiz:

– “*Evet, öyle!. Beni, Hûd sûresi ve benzerleri ihtiyarlattı*” buyurdular.
Hz. Ebû Bekir:

– “*Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!. Benzeri sûreler hangileridir acabâ?*” diye sorunca;

– “*el-Vâkr'a, el-Kârî'a, Seele sâilün (Me'âric) ve İzâ's-şemsü küvvi-rat (Tekvîr) sûreleri*” diye cevap verdiler ⁽⁵⁾.

Adı geçen sûrelerin hangi özelliklerinden dolayı Hazreti Peygamber'in böyle buyurdukları hususunda, ilk devir kaynaklarında bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak, ilk geniş örnekleri daha ziyâde hicrî VII. (M. XIII.) asırdan sonraki devrede verilmeye başlayan “*Hadîs şerhleri*”nde ise bir kısım açıklamalar yer almaktadır. Bu bilgileri şöylece özetlemek mümkündür:

Hûd sûresi'ndeki “*Festekum kemâ ümirte*” (Emrolunduğın gibi dos-doğru ol) âyet-i kerîmesinin ⁽⁶⁾ yüklediği sorumluluk duygusu bir taraftan; diğer sûrelerde yer alan kıyâmet ahvâli, geçmiş ümmetlerin başlarına gelenler ve kendi ümmetinin durumu ile onların başlarına gelecek olanlar, Hazreti Peygamber'in mânen endişelenmesine maddeten de sakalının ağarmasına yol açmıştır.

Hâdiseler çok acı ve idrâk sâhipleri için son derece düşündürücüdür. Hazreti Peygamber'in belini büken ve O'na “*beni kocalttı*” dedirten, hiç bir şey değil, sâdece ve yalnızca “*ümme*ti”nin âkîbetidir ⁽⁷⁾. Kendine hayrı olmayan ve geleceğinden endişe duyulan bir çocuğa sâhip anne ve babaların için için erimesi ve çökmesi basit bir ölçü kabûl edilince, Peygamber Efendimiz'in bu rûh hâlini anlamakta hiç güçlük çekilmemektedir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 436; Tirmizî, *Sünen*, V, 401, nux. 3298 (*Tefsîru Sûret'il-Vâkr'a*); kaynaklardaki farklı rivâyetler için ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 41.

(6) *Hûd* sûresi, 112. âyet; âyetin tefsîri için bkz. *Elmalılı Tefsîri*, IV, 2829-2830.

(7) Nitekim müfessir Elmalılı Hamdi Efendi, bahsi geçen âyeti tefsir ederken: “*Maahâzâ, şunu ihtâr eylemeliyiz ki, bu âyette, Resûlullah'a: “Beni kocalttı” dedirtecek kadar zor gelen cihet, emr-i istikâmet'in, asıl kendisine taalluk eden kısımdan ziyâde, ümmeti'ne taalluk eden kısımdır*” der. Bkz. *Hak Dîni Kur'an Dili*, IV, 2830.

METİNLER

1) Katâde (ö:117/735) naklediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e, Hazreti Peygamber'in saçlarını ve sakal-ı şeriflerini kına ile boyayıp boyamadıklarını sordum:

– “*Peygamber Efendimiz'in saçları ve sakalları, kına ile boyayacak kadar ağarmamıştı. Sadece sakal başlarında, yâni göz ile kulak arasındaki yerde bir kaç tâne beyaz kıl vardı. Fakat Hz. Ebû Bekir, saç ve sakalını kına ve ketem⁽⁸⁾ ile boyadı*” dediler.

2) Enes b. Mâlik anlatıyor:

“*Ben, Resûlullah Efendimiz'in mübârek başlarında ve sakal-ı şeriflerinde, sâdece ondört ak kıl saydım*”.

3) Simâk b. Harb (ö: 123/741) rivâyet ediyor:

Câbir b. Semüre (r.a)'den işittim. Ona, Hazreti Peygamber'in saçlarının ağarma durumu sorulmuştu. O da: “*Mübârek saçlarını yağladıkları zaman saçlarının akı gözle farkedilmez; fakat başlarına yağ sürmedikleri anlarda beyazları görünürdü*” dedi.

4) Abdullah b. Ömer anlatıyor:

“*Peygamber Efendimiz'in mübârek saçlarındaki beyaz kılların sayısı, yirmi civârında idi*”.

5) İbn Abbâs anlatıyor: Bir defasında Hz. Ebû Bekir:

– “*Yâ Resûlallah, artık sizin de sakalınıza ak düşmüş*” dediklerinde; Hazreti Peygamber:

– “*Hûd, Vâkr'a, Mürselât, 'Amme yetesâelüne ve İzâ's-şemsü küv-*

(8) *Kâmûs*'un kaydetğine göre: “*K e t e m, bir ot adıdır ki, kınaya katılıp onunla saç ve sakal boyanır; bir müddet, rengi sâbit olup kalır. Kökünün kaynatılmışı ile mürekkep gibi yazı yazılır. Bu nebât, “vesme” olacaktır ki, ç i v i t otudur*”. Bkz. IV, 461.

virat sûre-i celîlelerinde zikredilen durumlar beni ihtiyarlattı, saç ve sakalımı ağarttı” buyurmuşlardır.

6) Ebû Cühayfe anlatıyor:

Ashâb-ı kirâm: *“Yâ Resûlallah!. Artık sizi de ihtiyarlamış görüyoruz”* dediklerinde; Hazreti Peygamber:

“Evet; beni, Hûd sûresi ve benzerleri ihtiyarlatmıştır” buyurdular.

7) Ribâb kabîlesinden olan sahâbî Ebû Rimse (r.a) anlatıyor:

Ben, oğlumla birlikte, Hazreti Peygamber’e gelmiştim. Kendilerine takdîm edildim. Görür görmez: *“Bu, Allah’ın gerçek peygamberidir”* dedim. O sırada Resûlullah’ın üzerinde, iki parçalı yeşil bir elbise vardı. Saçlarına ise yeni yeni ak düşmeye başlamıştı ki, ağaracak kıllar, kırışmaya ⁽⁹⁾ henüz yeni yüz tutmuştu ⁽¹⁰⁾.

8) Simâk b. Harb rivâyet ediyor:

Câbir b. Semüre (r.a)’ye: *“Hazreti Peygamber’in başında beyaz kıl var mı idi?”* diye sorulduğunda;

“Sâdece, başının tepesinde ⁽¹¹⁾ bir kaç tâne beyaz kıl vardı ki, onları da, yağladığı zaman yağ kaybederdi” dedi.

(9) Metinde geçen “... *ahmer*” kelimesini, renk ifade etmesi bakımından “*kızarmak*” diye tercüme edenler olmuştur. Kelime, mutlak renk olarak ele alınırsa, bu doğrudur, ancak, saç rengi bahis konusu olunca, bunun, “*kırışmak, kırçullaşmak*” şeklinde tercümesi, her hâlde daha uygun olmalıdır.

(10) Bu hadîs, aynı sened fakat kısmen değişik bir metinle bundan sonraki bölümün birinci metni olarak tekrar gelecektir. Orada farklı bir dipnotu ile açıklanacak olan hadîsin. bu bölümdeki rivâyetinde bir kısım şerh ve tercüme tutarsızlıkları dikkati çekmektedir. Bunların hepsi görülmüş, karşılaştırılmış, fakat burada tartışma yoluna gidilmemiştir.

(11) “*Başının tepesinde*” diye tercüme ettiğimiz tâbir, metinde “*fî mefrikı re’sihî*” şeklindedir. *Kâmûs*’un ifâdesine göre “*M e f r i k* kelimesi, *meclis vezninde, başın tepesinin ortasına denir ki, saçın her tarafa ayrılıp dağıldığı mahâlden ibârettir*”. Bu tâbir, eğer başka bir mânâda kullanılmıyorsa -ki lügatler, hep yukarıdaki mânâyı vermişlerdir-, bu takdirde, diğer rivâyetlere kısmen ters düşülmüş olmaktadır. Eğer “*mefrik*” kelimesi, “*saçta sakalın birbirinden ayrıldığı*” kulak hizasına da deniyorsa ve şâyet râvî, kelimeyi bu mânâda kullanmışsa, o zaman rivâyetler, hep, biribirini te’yîd etmiş olur. Biz kelimeyi, bu şekilde anlama temâyülündeyiz. Zîrâ baştaki saç ağarması, önce tepeden başlamaz. Buna rağmen, tercümede, lügat kitaplarına ters düşme yoluna gitmedik.

6- HAZRETİ PEYGAMBER'İN SAÇ VE SAKAL BOYASI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in bizzat kendilerinin, saçlarını ve sakal-ı şeriflerini her hangi bir boya ile boyamış olup olmadıklarına dâir rivâyetler değerlendirilmektedir. **Tirmizi**, bu konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de dört hadis kaydetmiştir. Bunlar, aşağıda "**metinler**" kısmında görülecektir. **İbn Sa'd** de, bu konudaki rivâyetleri bir başlık altında toplamıştır⁽¹⁾.

Biz ise, *Şemâil*'deki rivâyetleri de aşarak, bu konunun değişik yönlerine temâs etme durumunda kaldık. Bu bahse yer veren ilk devir *Hadîs ve Târih* kaynaklarında, konu ile ilgili çok yönlü ve pek çok vesika bulunmaktadır. Bunların ışığı altında meseleyi şöylece ele almak mümkündür.

Eldeki vesikalardan anlaşıldığına göre, *Asr-ı Saâdet* öncesinde, ağaran saçları boyama âdeti vardı. İslâm gelince, diğerleri gibi, bu mesele de gündeme getirilmiştir. Bu sebeple olmalıdır ki, ilk devir *Hadîs*, *Şemâil* ve *Tabakât* kitapları, "**saç ve sakal boyama**" meselesine, dâimâ bir alt başlık açagelmişlerdir⁽²⁾. Hadîs kaynaklarının ise, bu meseleye daha çok, "**Kulûk-Kıyâfet Bölümü**" (*Kitâb-ül-Libâs*) içinde yer verdiklerini de kaydetmek yerinde olacaktır.

İslâmî kaynakların "**saç ve sakal boyası**" karşılığında kullandıkları tâbir "**el-hudâb**"⁽³⁾, "**saç ve sakal boyama**" karşılığındaki ise "**el-hadb**"dır⁽⁴⁾.

Bilindiği üzere b o y a, ağarmış saçların rengini değiştirmek için kullanılır. Mevcut rivâyetlere göre⁽⁵⁾, Hazreti Peygamber'in saçları, boyama ihtiyacı duyulacak kadar ağarmamıştı. Dolayısıyla, boyanma durumunda da kalmamıştı.

(1) Bkz. *Tabakât* I, 437-438 (13 vesika).

(2) Bkz. Buhârî, a.g.e, VII, 56-57; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 118 vd.; Nesâî, *Sünen*, VIII, 137-142; İbn Sa'd, a.g.e, I, 437-438; bütün *Şemâil* kitapları.

(3) "**Hı, dâd, be**" harfleri ile.

(4) *Kâmûs*, *el-hudâb* karşılığında: "**Nesne boyayacak boyaya denir**"; *el-hadb* karşılığında da: "**Boyamak, telvîn mânâsıdır. Bu sûrette "habd", "sabg" ile mürâdiftir. Nihâyet, vesme ve kına ile rengin eylemekte müştehir olmuştur**" der. Bkz. I, 226.

(5) İbn Sa'd, bu meâlide on kadar rivâyet kaydeder. Bkz. *Tabakât*, I, 431- 432.

Peygamber Efendimiz, saç boyası kullanmamışlar; ancak başlarını zaman zaman zeytin yağı ile yağlamışlardır. Yağı başlarına sürdükten sonra, sanki bulaşmaması için, saçın altına bir tülben koyarlardı. Bu tülben, yağın fazlasını emer ve sanki onu yağlanmaktan korurdu ⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber, zeytin yağı hakkında: *“Zeytin yağını, ekmeğinize katık yaparak yiyiniz ve onunla vücûdunuzu yağlayınız. Zîrâ o, mübârek bir ağaçtan elde edilmektedir”* buyurarak, onu, *“mübârek”* sıfatı ile yâd etmişlerdir. Mübârek tâbiri, eski ifâdesiyle *“hayr-ı kesîr”* mânâsına gelir ki, *“pek çok faydalı yönleri olan”* demektir.

İbn Sa’d’ın kaydettiği bir vesîkadan anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber, başlarını, s i d r ⁽⁷⁾ ağacı yaprağının kaynatılmasıyla elde edilen bir müstahzarla yıkardı ⁽⁸⁾.

Kaynaklarda, Hazreti Peygamberin saçının *“boyanmış”* olduğunu ifâde eden bir kısım rivâyetlere de rastlanmaktadır. Gerek hadîs şerhlerinde, gerek bâzı tercümelerde karşılaşılan bir yanlış anlamayı ve bu yanlış anlamaya bağlı yorumları, burada bir tenkîde tâbi tutma zarûreti ile karşı karşıya kaldığımızı, bu sebeple de bâzı teknik açıklamalara girişme durumunun ister istemez ortaya çıktığını belirtmeliyiz.

Ashâb-ı kirâm’ın Hazreti Peygamber’e bağlılıkları bir hamâset destânıdır. Onlar, gerek Resûlullah Efendimiz hayatta aralarında iken, gerek vefât edip aralarından ayrıldıktan sonra, Zât-ı Risâlet’e karşı hep aynı sevgi ve aynı bağlılığı göstermeye çalışmışlardır. İşte bu sevgi ve bağlılığın, ashâb arasında çok değişik tezâhürleri olagelmıştır. Bunlardan birisi de, Hazreti Peygamber’e âit bâzı zâfî eşyâların bir bâtıra olarak saklanması yaşıdır. Bunlarla ilgili bir kısım örnekleri, ileride yeri geldikçe değişik bahisler arasında göreceğiz. Burada ise, konumuzla ilgili bir vânesini kaydetmek istiyoruz:

Olaya bizzat tanık olan Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: *“Bir def’asında, Hazreti Peygamber’i berber tıraş ederken görmüştüm: Ashâbı etrâfını sarmış, kesilen saçların hiç bir telini yere düşürmüyorlar; kapışırçasına ellerine alıyorlardı”*⁽⁹⁾.

(6) Bu tülben meselesi, 17. bölümde, müstakil bir başlık altında ayrıca ele alınacaktır.

(7) Kâmûs’un ifâdesine göre; s i d r, Arabistan kirazı denilen bir meyve olup, trabzonhunnası çeşidindedir. Yemişi hoş olup, yaprağıyla yıkanılır. Bkz. II, 385.

(8) Suyûtî, el-Câmi’us-Sağîr, II, 117 (İbn Sa’d’dan naklen).

(9) Tabakât. I, 431; II, 181.

Bu vesîka, günümüzde çeşitli yerlerde ve özellikle câmilerde muhâfaza edilip, “*Kadir Geceleri*”nde müslümanların ziyaretine arz edilen “*Sakal-ı Şerîf*”lerin nasıl elde edildiğine ışık tutması bakımından son derece önemlidir. Kaydetmek yerinde olur ki, müslüman halâmızın “*Sakal-ı Şerîf*” diye adlandırıp bir mukaddes emânet olarak tâzim ve teberrük ettiği bu Peygamber hâtırası kutsal mîraslar, sâdece sakal telleri olmayıp, gerek sakal-ı şerîflerinin ve gerek mübârek başlarının tıraşı sırasında kesilen kıllardır. Yoksa, bâzı çevrelerin zannettiği gibi, bunlar, sakal-ı şerîflerinden “*yolma*” sûretiyle elde edilmemiştir. Böylece, “*bu kadar çok sakal teli nereden sağlanmıştı? Bu işin içinde biraz abartma, biraz da sahtelik kokusu sezilmektedir*” türünden bulanık istifhamların yersizliği de ortaya çıkmış olmaktadır.

Altı tanesi İbn Sa’d tarafından ⁽¹⁰⁾ ve yer yer de ünlü muhaddislerce tes-cil edilmiş olan değişik rivâyetlerden öğreniyoruz ki, Ümmülmü’minîn Üm-mü Seleme (r.anhâ) başta olmak üzere, ashâb-ı kirâm’dan pek çoğu, Hazreti Peygamber’in mübârek saçlarının ve sakal-ı şerîflerinin kullarını, teberrük-ken saklamışlardır. Bunların, bir kutsal mîras ciddiyetiyle, nesilden nesile intikâl ettiğini de isimleriyle birlikte öğrenebilmekteyiz. Nitekim, ileriki bölümlerde, bu konuya yer yer tekrar temâs edileceğinden, burada daha fazla bilgi ve kaynak ismi verme yoluna gidilmemiştir.

Buhârî’nin bir rivâyeti de, bu konuya açıklık kazandırmaktadır. Rabî-at’ür-Re’y lâkabı ile anılan Rabîa b. Ebû Abdurrahmân, Hazreti Peygamber’in *Hilye-i Saâdet*’lerine dâir Enes b. Mâlik’in anlatımlarını naklet-tikten sonra, kendi bir müşâhedesini de ilâve eder: “*Ben, Peygamber Efen-dimiz’e âit olan bir saç teli görmüştüm. Rengi biraz kırçullaşmış durumda idi. Sebebinı sordum. Sürülen kokudan dolayı kırçullaştığını söylediler*”⁽¹¹⁾.

Yukardaki ifâdenin sâhîb-i olan Rabîat’ür-Re’y, tâbiûn neslinin ünlüle-rinden olup, hicrî 136 senesinde (M. 753) Medîne’de vefât etmiştir. Onun, gördüğünü söylediği saç teli, “*Enes b. Mâlik’in nezdinde muhâfaza edilen sakal-ı şerîf*” olmalıdır.

İşte, Hazreti Peygamber’in saçlarının kına ile boyanmış olduğunu ifâde eden rivâyetlerin esâsını, hâtıra olarak saklanan bu saçları görmüş bulunan kimselerin anlatımları teşkîl etmektedir. Ayrıca konu ile ilgili rivâyetler ince-

(10) Bkz. *Tabakât*, I, 437.

(11) *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 164 (*Kitâbü bed’il-halk, bâbü sıfat’in-Nebî*).

lendiğinde, bunların ilk râvîlerinin, ashâbdan değil, Resûlullah'ın kendisini görmeyen tâbiünden veya daha sonraki nesillerden olduğu görülmektedir.

Hazreti Peygamber'in saçlarının boyanmış olduğunu ileri sürenlerin vesîka olarak kullandıkları rivâyetlerin çoğu: *“Ben, Peygamber Efendimiz'in, falanın yanında muhâfaza edilen, saçlarını gördüm. O, kına ile boyanmıştı veya kırçullaşmaya yüz tutmuştu”* meâlidir. Çoğu zaman tercümelerde, küçük bir inceliğe dikkat edilmemiş ve metinler: *“Ben, Hazreti Peygamber'i, falancanın yanında iken gördüm. Saçları kına ile boyanmıştı”* şeklinde tercüme edilmiştir. Halbuki, metinlerde geçen *“inde fülânin”* veya *“ındî”* gibi tâbirler, râvî tarafından Hazreti Peygamber'in şahsını değil, *“falanın nezdinde”* veya *“kendî yanında”* muhâfaza edilen saç telini anlatmak için kullanılmış bir zarf edâtıdır.

Bir kısım hadîs şârihleri de, -bu inceliğin farkına varamadıkları için olsa gerek- metinlerin açıklanmasında çelişkili durumlara düşmüşlerdir. Çelişkiyi gidermeye çalışanlar da, *“bâzen boyamamışlar, bâzı hâllerde de boyamışlardır”* gibi te'villerle, idâre-i kelâm eyleme yolunu seçmişlerdir.

Ali el-Kârî'nin de açıkça ifâde ettiği gibi, *“pek çok tüy, vücuttan ayrıldıktan bir müddet sonra rengini atar ve siyahlığı kırmızıya çalmaya başlar. Bunlar, aynen kına ile boyanan kırçullaşmış beyaz saçları andırır”* ⁽¹²⁾. Yukarıda da işaret edildiği üzere, eldeki rivâyetlerde, Hazreti Peygamber'in saçlarının kına ile boyanmış olarak görüldüğüne dâir ifâdelerin esâsını, hep bu çelişkili durum teşkil etmiştir.

Buraya kadar verilen bilgiler, Hazreti Peygamber'in şahsî tatbikatı ile ilgilidir. Doğrudan doğruya *Şemâil*'i ilgilendirmemekle beraber, meselesinin bir kaç yönüne daha burada yer verilmesi uygun olacaktır.

Peygamber Efendimiz, insan psikolojisini hiç bir zaman dikkatten uzak tutmamış; gayr-i meşrû olmamak şartıyla, insanların bir takım zaaflarına dâimâ hürrmet etmiştir. Oldum olası yaşlanmayı ve ihtiyarlamayı bir türlü kabûllemeyen; aynı şekilde, her şeye rağmen kocalarını da hep genç ve dinç görmek isteyen k a d ı n psikolojisi, işte, Hazreti Peygamber'in bu müsâmahasına mazhar olan zaaf lar serisindendir. Nitekim saç sakalı ağaran erkeklere Peygamber Efendimiz'ce yapılan ilgi çekici bir tavsiye bu husûsa ışık tutmaktadır:

(12) *Cem'ul-Vesâil*, s. 119.

“Saçınızı ve sakalınızı boyamada kullanacağınız en güzel boya, ş u s i y a h boyadır. Zîrâ böylesi, kendi aranızda hanımlarınızın son derece hoşuna gideceği gibi, sizi, cephede düşmanlarınızın gözünde de olduğunuzdan daha heybetli gösterir”⁽¹³⁾.

Hazreti Peygamber, terbiyesi ile meşgûl olduğu müslümanların her yünden bir iç ve dış karaktere sâhip olmalarını istemiştir. O kadar ki, kılık-ı yâ-fette bile, diğer dînlere sâlik olanlardan ayrılmalarını ve onların âdetlerine benzememe husûsunda titiz davranılmasını tavsiye etmiştir. İleride yeri geldikçe, Hazreti Peygamber'in bu hususlara dâir aldığı tedbirler ve yaptığı tavsiyeler görülecektir.

Bu konu ile ilgili olarak da, müslümanların gayr-i müslimlere benzemelerini ve onların, kendilerine has bir kılıklarının olması gerektiğini tavsiye eden Hazreti Peygamber: **“Yahûdiler ve Hristiyanlar, saçlarını ve sakallarını boyamazlar. Siz, onlara muhâlefet ediniz”** buyurmuşlardır ⁽¹⁴⁾.

Nitekim, İbn Şihâb ez-Zühri (ö: 124/742) şöyle haber vermektedir: **“Tevrat'ta ş u şekilde yazılıdır: Ağarmış sakalını siyaha boyayan kimse, mel'undur”** ⁽¹⁵⁾. Bundan anlaşılıyor ki, Yahûdî şeriatında, saç ve sakal boyamak harâmdır, yasaklanmıştır. Aksine hareket edene ise lânet okunmaktadır.

Ş u husûsı hemen ifâde edelim ki bu, bir e m i r değil, tavsiyedir. Yâni, buradaki **“muhâlefet ediniz”** veya **“boyayınız”** ifâdesi, vücûbî değil, ibâhî ve ihtiyârî bir emirdir; iltmâ ifâdesiyle, menduptur. Bu durumu göz önünde bulunduran İslâm büyükleri, tâ ashâb devrinden itibaren, bulundukları belde-nin ö r f ve â d e t'lerini göz önünde tutarak hareket etmişlerdir.

(13) İbn Mâce, Sünen, II, 1197, nu: 3625 (*Kitâb'ül-libâs, bâb'ül-hudâb bi's-sevâd*).

N o t: Siyâh boya kullanmaktan sakınılması gerektiğine dâir rivâyetler yanında, siyah boya kullanmanın harâm olduğu yorumunu yapan görüşlere de rastlanmaktadır. Biz, burada, bunların hiç birisine yer vermek istemiyoruz. Ancak, Buhârî'nin *et-Târih'ul-Kebîr*'de, Taberânî'nin de *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'de kaydettiği bilgilere göre; Hazreti Peygamber'in iki torunu Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Aşere-i mübâşşereden Sa'd b. Ebî Vakkâs, ashâb arasında güzelliği ile ünlü Cerîr b. Abdullah ve daha başkaları, **“saç ve sakallarını siyah boya ile boyarlardı”** (*yahûdîbû re'sehû ve lhyetehû bi's-sevâd*). Bkz. Buhârî, *et-Târih'ul-Kebîr*, VII, 151; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I, 138; II, 291; III, 22. 98-99.

(14) Meselâ bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 57; *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, XII, 120; Müslim, *a.g.e.* III, 1663, nu: 2103; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 118, nu: 4204; Nesâî, *Sünen*, VIII, 137; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1196, nu: 3621; İbn Sa'd, *a.g.e.* I, 439-443.

(15) *Tabakâr*, I, 441.

İslâm'da saç ve sakal boyama meselesinin hareket noktası, dünden değil; tamâmen çevrenin örf, âdet ve geleneklerinden kaynaklanmıştır. Meselâ, kaynakların verdiği bilgiye göre ⁽¹⁶⁾, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer boya kullanmışlardır. *Tabakât* ve *Menâkıb* kitapları da, İslâm târihinde saç ve sakal boyası kullanan İslâm büyüklerine işaret etmişlerdir ⁽¹⁷⁾.

Bu bölümde, akla gelebilecek noktalardan birisi de, ağaran saçların yolunup yolunmaması hususudur. Hazreti Peygamber'in hadisleri arasında bu konuya da yer verilmiştir. Nitekim, muhaddis Ebû Dâvûd'un kaydettiği bir hadis-i şerif şöyledir:

“Saç ve sakalınızdaki ak tüyleri yolmayınız. Zîrâ bir Müslüman, İslâm uğrunda sakal ağartırsa, o beyaz kollar, kıyâmet günü, onun için bir nûr olur” ⁽¹⁸⁾.

Müslümanların bir kısmı, bu hadis-i şerifi, ağaran saçların boyanmasını yasaklayan bir vesîka gibi değerlendirmek istemişlerdir. Bâzı ikinci üçüncü el eserlerde ise, bu hadis-i şerif, sâdece ikinci cümlesi ile kaydedilmiştir. Hâlbuki hadis, son derece sariftir. Birinci cümle, hüküm cümlesidir; ikinci cümle ise, o hükmün gerekçesi durumundadır. Binâenaleyh, bir hükmün gerekçesi, başka bir hâdisenin hükmü için delil teşkil edemeyeceği gibi; bir hadis-i şerifi, her hangi bir kaynaktan alan şahsın da, nakil kâidelerine titizlikle sâdık kalması gerekir. Üzülererek ifade edelim ki, buna benzer dikkatsizlikler, -bilerek veya bilmeyerek- son devir eserlerinde yer yer yapılagelmıştır. Bu nevîden nakiller, özellikle, araştırmalarında birinci el kaynaklara inme lüzûmunu duymayıp da, halk seviyesinde kaleme alınmış son devir kitaplarıyla yetinen kimseleri, hatâlı sonuçlara sürüklemektedir. Bu ise, bir mesele hakkında, birbirine zıt çelişkili fikirlerin ortaya çıkmasına ve çeşitli sürtüşmelere yol açmaktadır.

Açıklıkla ifade edelim ki, yukarıda sözü edilen hadis-i şerifin ikinci cümlesi, saç ve sakalın boyanmaması ile değil, ak tüylerin yolunmaması ile

(16) Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, IV, 119, nu: 4209; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I,432 (sâdece Hz. Ebû Bekir'den bahseder).

(17) Meselâ, asâhâbdan Abdullah b. Ca'fer b. Ebi Tâlib, Câbir b. Abdullah, Abdurrahmân b. Ebi Bekir, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ebi Evfâ; tâbiûndan Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Muhammed b. el-Münkedir, Nâfi' b. Cübeyr bunlardan bir kaçıdır. Bkz. İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâ'il-Emsâr*, s. 9, 11, 15, 62, 65, 78; *Üsd'ül-Gâbe*, III,122.

(18) Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, IV,118, nu: 4202; bâzı kaynaklarda da buna benzer rivâyetler yer almaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *a.g.e.*, I,433; Nesâî, *a.g.e.*, VIII,136.

ilgilidir. Hazreti Peygamber'in tavsiyelerine göre, ağaran saçlar ya olduğu gibi bırakılır ya da boyanır; fakat yolunmaz.

Asr-ı Saâdet dönemi *Hicâz*'ında, saç ve sakal boyamada kullanılan maddeler, umûmiyetle kına'dır. K et e m adlı bir ot kökünden elde edilen bir boya çeşidi daha vardır ki, bu da, daha çok kına ile karıştırılarak kullanılmıştır. Hangi maddeden imâl edildiği belirtilmeyen s a r ı boya da tavsiye edilenler arasındadır.

Ne var ki, -muhaddis Nesâî'nin kaydettiği bir rivâyete göre- Peygamber Efendimiz kına kokusu'ndan hoşlanmazlardı. Şöyle ki:

“Hanımlardan birisi, Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemize, kına yakma hûsûsunda bir suâl yöneltir. O da der ki: Kına yakmakta hiç bir beis (sakınca) yoktur; fakat ben hoşlanmıyorum. Zîrâ S e v g i l i m⁽¹⁹⁾ (Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun), kına kokusundan hiç hoşlanmazlardı”⁽²⁰⁾.

Bu konu ile ilgili olarak kaynaklarda daha pek çok vesîka bulunmaktaysa da, bir kısmını almaktan sarf-ı nazar edilmiştir.

Ancak, kaydetmek yerinde olacaktır ki, buraya kadar verilen bilgilerin hepsi, erkekler için bahis konusudur. Allah'ın, değişik bir hilkatte yaratmış k a d ı n l a r için böyle bir mesele bahis konusu değildir. Nitekim süs ve ziynet, onların fıtrat-ı sâniyeleridir. Yeter ki süslenmeyi, güzelliklerini dejenere etme ve aşınığa kaçma çizgisine vurdurmasınlar.

(19) Hz. Âişe vâlidemiz, bilhassa kadın kadına Hazreti Peygamber'e âit bir şey anlatırken, O'nu hep, böyle “*Sevgilim*” diye yâd eder ve “*li enne H ı b b i sallallâhü aleyhi ve sellem*” veya “*li enne H a b i b i (s.a.s)*” gibi ifâdeler kullanırdı.

(20) Nesâî, *Sünen*, VIII,142 (*Kitâb'üz-zîne, bâb kerâhiyyetü rih'il-hınâ*)

METİNLER

1) Ebû Rimse (r.a) anlatıyor:

Oğlumla birlikte Resûlullâh'ı ziyarette gitmiştim. Bana:

- *"Bu, oğlunuz mudur?"* diye sordular.

- *"Evet, oğlumdur. Bunu, kesinlikle ifâde ediyorum yâ Resûlallah"* dedim.

- *"Oğlun senin suçunla, sen de oğlunun günâhı ile muâheze olunmazsınız"* buyurdular ⁽²¹⁾.

Ebû Rimse der ki: O sırada, Peygamber Efendimiz'in saçlarında bulunan bir kısım kılların kırılmış olduğunu gördüm.

Eserin musannıfı olan Tirmizî: *"Bu hadîs, bu konuda rivâyet edilen haberlerin en güzeli ve en açık-seçik olanıdır. Zîrâ eldeki diğer sahîh rivâyetler, Peygamber Efendimiz'in saç ve sakalının, kına ile boyayacak kadar"*

(21) Hadîs-i şerîfin bu bölümü çok veciz bir şekilde nakledilmiş olduğundan, bir açıklama yapma ihtiyacı duyulmuştur:

En doğru ve en güzel hadîs şerhi, yine o konuya âit bir başka hadîsle yapılan açıklamadır. İşte bu konuda, adı geçen Ebû Rimse'nin oğlu tarafından da bir rivâyet kaydedilmiştir. Ebû Rimse'nin oğlu anlatıyor:

Bir gün babamla birlikte Resûlullah Efendimiz'e gitmiştik. Huzurlarına varınca, babama -şaka yolu- sordular:

- *"Bu senin oğlun mudur?"*

- *"Evet, Kâbe'nin Rabbi'na yemin ederim ki oğlumdur!"*

- *"Gerçekten öz evlâdın mıdır?"*

- *"Buna, kabımı basarım yâ Resûlallah!"*

Hazreti Peygamber, babamın telâşlanmasına ve yemin etmesine güldüler:

- *"Telâşlanmanıza hiç de lüzûm yok. Zîrâ oğlun senin suçunla, sen de oğlunun günâhı ile muâheze olunmazsınız"* buyurdular ve arkasından da: *"Hiç bir günâhkâr, diğer birisinin günâh yükünü çekmez"* meâlindeki âyet-i kerîmeyi (Necm: 38, En'âm: 165) okudular. Bkz. el-İstî'âb, IV, 70; Cem'ul-Vesâil, s. 114.

Burada Peygamber Efendimiz, gelen misâfirine, hem şakacı bir üslûpla latîfe etmiş, hem de o günkü cemiyette yaygın olan bâtil bir anlayışın insan rûhunda yarattığı burukluğu gidermiştir. Maal'esef bugün bazı çevrelerce de benimsendiği müşâhede edilen yanlış bir tutum, câhiliye çağı denen İslâm öncesi devrin insanları arasında da yaygındı. İşte Hazreti Peygamber: bir kimseyi, yakınlarının ve çocuklarının işlediği suçlardan dolayı suçlamak şeklindeki böyle bir uygulamaya son vermiştir.

ağarmadığı merkezindedir. Haberin râvîsi Ebû Rimse'nin adı ise, Rifâa b. Yesribî et-Teymî'dir" der.

2) Osmân b. Mevheb (ö: 120/738) rivâyet ediyor:

Ebû Hüreyre'ye: *"Hazreti Peygamber, saçlarını boyadılar mı?"* diye sorulunca; o da: *"Evet!."* diye cevap vermiştir ⁽²²⁾.

Tirmizî der ki: **Ebû Avâne** (ö: 176/792), bu hadîsi, **Osmân b. Abdullah b. Mevheb** kanalıyla, **Ebû Seleme** (ö: 62/682)'den rivâyet etmiştir ⁽²³⁾.

3) Ashâbdan **Beşîr b. el-Hasâsiye'nin** hanımı olan **Cehzeme** anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'i, evinden çıkarken gördüm: Gâliba gusûl abdesti almış olmalılardı ki, başlarının ıslaklığını kurutmaya çalışıyorlardı. Başında, kına kalıntısı veya kına boyasının izi vardı"⁽²⁴⁾.

Tirmizî der ki: Bu hadîsde, Şeyhim (hocam) **İbrâhim b. Hârûn** tereddüt ederek, *"veyâ"* şeklinde bir ifade kullanmıştır.

4) **Enes b. Mâlik** (ra): *"Ben, Peygamber Efendimiz'in mübârek saçını, boyanmış olarak gördüm"* demiştir.

(22) **Tirmizî'nin** bu rivâyetine başka kaynaklarda rastlanmamıştır. Rivâyette ise bir kapalılık vardır.

(23) Burada sözü edilen **Ebû Seleme** rivâyetini, **Buhârî** kaydetmiş olup şöyledir: **Osmân b. Abdullah b. Mevheb** anlatıyor: *"Ben, Ümmü Seleme vâlidemizin ziyaretine gitmiştim. Bize, Peygamber Efendimiz'e âit bir saç teli çıkarıp gösterdi. Gösterdiği bu saç teli boyanmış haldeydi"*. **Buhârî**, bu rivâyette ilgili şöyle bir açıklamada da bulunur: *"Bize gelen rivâyete göre, Ümmü Seleme'nin, İbn Mevheb'e gösterdiği bu saç telinin rengi kırmızıya çalıyordu"*. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*. VII. 57.

(24) *Tabakât* kitaplarında adı *"Cehdeme"* imlâsı ile kayıtlı olan bu hanımın, iki veya üç hadîs rivâyet ettiği belirtilir. Diğer kaynaklarda yer almayan bu rivâyette ise bir kapalılık sezilmektedir. Öyle ki, **Hazreti Peygamber'in**, başına kına yakmadığı bir tarafa; *"başında kına kalıntısı vardı"* gibi bir ifade kullanılması da, O'nun, lâlîk-kuyâfet husûsundaki aşırı titizliğine ters düşmektedir.

Hammâd b. Seleme (ö: 167/783), bu hadîsi, **Humeyd** (ö: 142/759)'den rivâyet ettiğî gibi, **Abdullah b. Muhammed b. Akîl** (ö: 142/759)'den de ⁽²⁵⁾ rivâyet ederek, **Abdullah**'ın: "**Ben, Hazreti Peygamber'in, Enes b. Mâlik'in nezdinde bulunan saçını, boyanmış olarak gördüm**" dediğini de nakleder ⁽²⁶⁾.

- (25) **Abdullah b. Muhammed b. Akîl**; baba tarafından, **Hz. Ali'nin** kardeşi olan **Akîl'in** torunu olduğu gibi, anne tarafından da, **Hz. Ali'nin** torunudur. Annesi, **Hz. Ali'nin**, "**Küçük Zeyneb**" lâkabı ile anılan kızıdır.
- (26) Bu ve benzeri metinleri: "**Ben, Enes b. Mâlik'in yanında iken, Resûl-i Ekrem'in saçlarını kınalı olarak gördüm**" diye tercüme edenler ve bu şekilde anlayanlar olmuştur. Metni bu şekilde anlamak ve tercüme etmek, en azından, hadîs metinlerini ve târihî rivâyetleri değerlendirirken, râvîlerin durumlarını hiç dikkate almamaktan ileri gelmektedir. Eğer metinler, İslâm ülemâsının bin bir emekle meydana getirildiği *Târih*, *Tabakât* ve *Nakd-i Ricâl* türünden yardımcı eserlerle birlikte değerlendirilmezse, hem fâhiş derecede târih hatâsı yapılmış; hem de muhtevâ, büyük ölçüde zedelenmiş ve tahrîf edilmiş olmaktadır.

Nitekim, **Hz. Ali'nin** torunu olan râvî **Abdullah b. Muhammed b. Akîl**, sahâbe neslinden olmayıp, ikinci nesil olan tâbiündandır. Onun gördüğü, Resûlullah'ın bizzat kendisi değil; Hazreti Peygamber'e âit olup da, **Enes b. Mâlik'in** yanında hâtura olarak muhâfaza edilen saç telidir. Hâliyle, insanın başında görülen saç ile, en azından yanın asır sonra mahfâzada görülen saçın aynı renkte olmayacağı bilinmektedir. Metin kısmında geçen **Enes b. Mâlik'e** âit ifâdenin de bu şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Esâsen yokanda, bu hususta yeterli açıklama yapılmıştı.

7- HAZRETİ PEYGAMBER'İN GÖZLERİNE SÜRME ÇEKMESİ

Tirmizi, Hazreti Peygamber'in saç ve sakal bakımına ayırdığı mes'elelerin hemen arkasından, göze sürme çekme konusuna da yer vermiş ve bu konuda, üç ayrı sahâbî tarafından nakledilen beş tane hadîs kaydetmiştir. Bu vesîkaların ikisi, bizzat Hazreti Peygamber'in kendi tatbikatları ile ilgili olup, diğer üçü de, ümmetine tavsiye niteliğindedir. **Tirmizi**'nin *Şemâil*'de topladığı bu rivâyetler, dağınık olarak, diğer kaynaklarda da yer almaktadır⁽¹⁾.

Kaynak durumundaki hadîs kitaplarının pek çoğunda, "*Kitâb'üt-Tıb*" başlığı altında bir bölüm vardır. Bu bölümün muhtevâsı dikkatlice incelendiğinde, Hazreti Peygamber'in tıb ile ilgili tavsiyelerinin büyük çoğunluğunun, "*hastalanmamak için alınması gereken tedbirler*"e, bir kısmının da, "*hastalandıktan sonra yapılacak tedâvî şekilleri*"ne âit olduğu görülür. Önemli olan, hastalanıp tedâvî olmak değil, sıhhati koruyup hastalanmamaktır. Göz sağlığı ile alâkalı olduğu içindir ki, göze sürme çekme hususunda Hazreti Peygamber'den sâdır olan tavsiyeler ve O'nun bu konudaki uygulamalarına âit haberler de, eserlerin, hep "*Kitâb'üt-Tıb*" bölümlerinde verilmiştir.

Peygamber Efendimiz, hıslıssıhha dediğimiz koruyucu hekimliğe son derece önem verirlerdi: Saçlarını yağlaması, dişlerini misvakla temizlemesi, gözüne sürme çekmesi, suyu dinlene dinlene içmesi, fazla kireçli ve kalitesiz suları içmeyip *Medîne* dışındaki pınar ve kuyulardan içme suyu getirtmesi, yediği gıdâların vücut ihtiyaçlarına göre ayarlanması ve daha pek çok tatbikatı, hep, sıhhati korumak için almış olduğu tedbirler cümlesindendir.

Eldeki vesîkalarda, sürmenin kullanma zamânı ve kullanılış şekli hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Hazreti Peygamber, sürmeyi, gece yatacağı zaman kullanırlardı. Yatmadan önce, üç def'a sağ gözlerine, üç def'a da sol gözlerine çekerler; ondan sonra yataklarına girerlerdi. **İbn Abbâs**'ın rivâye-

(1) Meselâ bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen* IV, 12; Tirmizî, *Sünen* VII, 259-260; Nesâî, *Sünen*, VIII, 150; İbn Mâce *Sünen*, II, 1156-1157; İbn Sa'd, *a.g.e.* I,484 vd.; *el-Müstedrek*, IV, 185, 207, 408.

tinde, “*her gün*” (*külle yevmin*) kaydı da vardır ki, bu duruma göre yatarken sürme çekmek, Peygamber Efendimiz’in îtiyat hâline getirdiği devâmlı alışkanlıklarından birisi oluyor.

Hazreti Peygamber’in, özellikle yolculuğa çıktığında yanına aldığı bir takım *zâtî eşyâları* vardır ⁽²⁾. Bize ulaşan vesîkalara göre, bunlar, şu eşyâlardan ibârettir. A y n a (*mir’ât*), t a r a k (*muşt*), m i s v â k, s ü r m e d a n (*mükhule*), m a k a s (*mikrâz*), s a ç y a ğ ı (*dühn*), s ı r ç a k a p (*kârûre*), ç u b u k (*midrâ’*).

Nitekim, günümüzde de olduğu gibi, *tân*’in hiç bir devrinde insanlar, *zâtî eşyâ* kullanmaktan müstağnî kalmamışlardır. Bir yolculuğa çıkılırken, kendine göre herkesin, çanta veyâ bavuluna ilk önce yerleştirdiği bir takım eşyâları vardır. Ne var ki, ihtiyaçların çeşidi, şahıstan şahsa değişebildiği gibi, zaman ve zemîne göre de değişebilmektedir. Değişiklik biraz da, *insanın*, kendi önceliklerine ve yaşayışına karşı gösterdiği titizliğe bağlı kalmaktadır.

Gerek sürmeyi kullanma zamanı, gerek sürmenin faydalarına dâir bilgilerden, sürmenin, süslenmek için değil, gözün sıhhatini korumak için kullanıldığı anlaşıyor.

Klâsik kaynaklarda, sürmenin faydalarına dâir bir hayli mâlûmat verilmişse de, araştırmamızda, bu tür bilgileri toplamak ve şahısların aklı zevklerini tamîn etmek gâyesi güdülmediğinden, Hazreti Peygamber’in *âhna* âit olmayan bilgilere karşı ilgisiz kalma yolu terciî edilmiştir.

(2) Bu konudaki vesîkalar için bkz. İbn Sa’d, *Tabakât* 1,484; Harâîf, *Mekârim’ül-Ahlâk*, vr.118^b (yazma).

METİNLER

1) İbn Abbâs rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *“Gözlerinizi, i s m i d ⁽³⁾ ile sürmeleyiniz. Zîrâ ismid ile sürmemek, göze cilâ verir ve kirpik bitirir”* buyurmuşlardır.

İbn Abbâs der ki: *“Hattâ Resûlullah Efendimiz'in bir sürmedan'ı ⁽⁴⁾ olup, her gece yatmadan önce, bu sürmedandan üç kere sağ gözlerine, üç kere de sol gözlerine sürme çekerlerdi”*.

2) Yine İbn Abbâs anlatıyor:

Hazreti Peygamber, uyumadan önce, her iki gözüne, üçer def'a sünne çekerdi.

Bu hadîsin, Yezid b. Hârûn (ö: 206/821) kanalıyla gelen rivâyetinde: *“Peygamber Efendimiz'in bir sürmedanı vardı ki, yatarken, her iki gözüne de ondan üçer def'a sürme çekerdi”* ifâdesi vardır.

3) Câbir b. Abdullah rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *“Yatarken ismid kullanın. Zîrâ ismid ile sürmemek, göze cilâ verir ve kirpikleri bitirir”* buyurmuşlardır.

4) Abdullah b. Abbâs rivâyet ediyor:

Resûlullah Efendimiz: *“Sizin sürmelerinizin en yararışlısı, ismid denen sürmedir. Zîrâ o, gözü parlatır ve kirpikleri bitirir”* buyurmuştur.

5) Abdullah b. Ömer rivâyet ediyor:

Hazreti Peygamber: *“İsmid denilen sürme-yi kullanmanızı tavsiye ederim. Zîrâ o, göze cilâ verir ve kirpikleri bitirir”* demiştir ⁽⁵⁾.

(3) Bu kelime ile ilgili olarak *Kâmûs*'un açıklaması şöyledir: *“İ s m i d, sürme taşına denir. Bu diyarlarda, sürme-i isfehânî diye meşhurdur. Kalay ile karışık bir siyah taştır. İyisi, İsfahan'da dağ eteklerinde olup, Mağrib diyarında dahî bulunur. Öğüterek sürme edip göze çekerler”*.

(4) Arapça'da; sürme'ye “kühl”, sürme konan kaba “mükhule”, sürme çekilen mile de “mikhal” denir.

(5) Bu son üç rivâyetin metin kısımları aynı olup, sâdece senedleri değişiktir. Benzeri durumlar, daha önce geçtiği gibi, ileride de sık sık karşımıza çıkacaktır.

8- PEYGAMBERİMİZİN GİYİM TARZI

Şemâil'in bu sekizinci bölümünden itibaren 17. bölüme kadar olan on bahis, Hazreti Peygamber'in kıyâfetlerine ayrılmıştır. Üst, baş ve ayak kıyâfetleri olarak müvâfâ edilen bu bahse, Resûlullah (s.a.s)'in h a r b kıyâfetleri ile, parmağına takıkları yüzükleri de dâhil edilmiştir.

Bu bölümde mesele, "*giyim tarzı*" şeklinde umûmî olarak ele alınmakta ve Hazreti Peygamber'in giyiniş tarzları, giydikleri elbisenin çeşit, renk, desen, kalite gibi özellikleri incelenmektedir. Müteâkip dokuz bölümde ise, bunların her biri ayrı ayrı ele alınacaktır.

Tirmizî, bu sekizinci bölüm için, üçü kadın ve onu erkek olmak üzere, 13 ayrı sahâbî kanalıyla rivâyet edilen 17 vesîka kaydetmiştir. Tirmizî'nin *Şemâil*'de bir araya getirdiği bu hadis-i şeriflerin bir kısmı, diğer kaynaklarda da bulunmaktadır. Bunun yanında, öbür kaynaklarda bulunduğu hâlde Tirmizî'nin kaydetmediği hadis-i şerifler de vardır. Bunlar, birlikte değerlendirilecektir.

Klâsik hadis kaynaklarında, kılık-kıyâfet ve giyim-kuşamla ilgili vesîkalar, "*Kitâb'ül-Libâs*" veya "*Kitâb'üz-Zîne*" başlığını taşıyan bir bölümde toplanmışlar ve bunlar da, "*bâb*" alt başlığı ile kısımlara ayrılmışlardır. Sözü edilen kaynaklar, konu ile ilgili olarak, Peygamber Efendimiz'in şahsî uygulamaları yanında, O'nun, ashâbına ve diğer müslümanlara yaptığı tavsiyelerine de yer vermişlerdir. Bu eserlerde mesele, bir bütün olarak ele alınmıştır. *Şemâil*'in hedefi ise, sâdece Hazreti Peygamber'in şahsıdır. Bu sebeple biz de, bu prensibe bağlı kalmaya çalışacağız. Ancak, konuya daha iyi ışık tutması bakımından, prensip mâhiyetinde bir iki noktaya temâs etmeden de geçmiyeceğiz.

Peygamber Efendimiz, yeme ve içmede olduğu gibi, giyinmede de şu hususların titizlikle dikkatten uzak tutulmamasını tavsiye etmişlerdir:

"Ey mü'minler! Gönlünüzce yiyiniz, içiniz, giyininiz ve Allah yolunda sarfediniz. Ancak, isrâfa veya kibir ve gurura kaçmayınız"⁽¹⁾.

(1) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 33; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1192, nu: 3605.

Peygamberimiz'in ashâbından İbn Abbâs da, bu prensibi, kendi ifâdesi ile şöyle dile getirmiştir:

“İstediğin gibi ye ve gönlünce giyin; fakat şu iki şey seni hatâya düşürmesin: İsrâf veya kibir!” ⁽²⁾.

İ s r a f; bir şeyde tûdâl sınırnı aşmaya, haddinden fazla harcıyıp sarfetmeye dendiği gibi; Allah'ın nâzına uygun düşmeyecek yerlere mal, para ve emek harcamaya da denir ⁽³⁾. Çağımız insanının tutulduğu en salgın cemi-yet hastalıklarından biri olan israf, ancak, küçüklükten eğitilmek ve aşıl-mak süretiyle bağışıklık kazanılabilecek illetlerdendir. Yakalandıktan sonra tedâvisi çok güç olduğu için, oldukça küçük yaştan itûâren, yakalanma yolları emniyet altına alınmalıdır. Bu ölçülü yaşama disiplininin eğitim yeri ise âiledir.

Giyim kuşamda k i b i r l i olmanın ölçüsünü de, yine Peygamber Efendimiz, bir münâsebetle ifâde etmişlerdir. Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf, bu meseleye ışık tutmaktadır:

Son derece güzel, boyu posu yerinde yakışıklı bir zât Hazretî Peygam-ber'e gelerek:

- **“Yâ Resûlallah! Ben, güzelliğe karşı aşırı derecede ilgi gösteren bir kimseyim. Nitekim, gördüğünüz gibi, o güzellikten ben de nasiplenmiş du-rumdayım. Öyle ki, hiç bir kimsenin benden daha üstün olmasına gönlün râzı olmaz. İsterim ki, ben herkesten üstün olayım. Hattâ, pabucumun tas-ması bakımından bile başkalarının bana fâik olmasına gönlüm râzı olmaz. Acabâ, bu davranışım ki'bir midir?”**

Resûlullah Efendimiz cevap verirler:

- **“Hayr, aslâ! Esas kibir, sâhip olduğu nîmeti hazmedemeyip şımar-mak ve halka tepeden bakmaktır”** ⁽⁴⁾.

Bu hadîs-i şerîfden açıkça anlaşılacağı üzere; güzel, temiz, tertipli, sâde ve üslûplu giyinmek, yerilecek değil, bil'akis imrenilecek bir davranıştır. Bu husus da, yine bir başka hadîs-i şerîfle açıklanmaktadır.

(2) Buhârî, a.g.y.

(3) Bkz. Kâmûs Tercümesi, “seref” ve “isrâf” maddeleri.

(4) Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 84, nu: 4092; Buhârî, el-Edeb'ül-Müfred, s. 195-196, nu: 556; Müslim, el-Câmi'us-Sahîh, I/93, nu: 91; Tirmizî, Sünen, IV, 361, nu: 1999.

Ashab'dan Mâlik b. Nazla adlı zât anlatıyor: Ben, bir gün, pejmürde bir kıyâfetle Peygamberimiz'in ziyaretlerine gitmiştim. Beni bu kıyâfet içinde gören Resûlullah Efendimiz sordular:

- “*Senin malın mülkün falan var mı?*”

- “*Evet var, yâ Resûlallah! .*”

- “*Ne gibi malların var?*”

- “*Allah bana; deve, koyun, at sürüleri ve; arpa, buğday harmanları ihsân etmiştir!.*”

- “*Eeee! Allah sana mal-mülk ihsân etmişse, Allah'ın nîmetinin ve ikrâmının eseri, bizzat üzerinde görünsün*” ⁽⁵⁾.

Esâsen Hazreti Peygamber'in giyim - kuşam meselesine bakışını, derli toplu bir ifâde ile, torunu Hz. Hasan dile getirmiştir. Buhârî'nin kaydettiği bu vesîka şöyledir:

“*Peygamber Efendimiz bize; elde edebildiğimiz en iyisini giymemizi ve bulabildiğimiz en hoş kokuları sürünmemizi emrederdi*” ⁽⁶⁾.

Buraya kaydedilenler ile diğer benzeri hadîs-i şerîfler tekrar göz önüne getirilince, giyim-kuşam konusunda; Hazreti Peygamber'in elimize şu ölçüleri vermiş olduğu görülür: 1°) İsrâftan sakınmak; 2°) Giyinmeyi; kibir, gurur, azamet ve gösteriş vesîlesi yapmamak; 3°) İçinde bulunulan sosyal sınıfın imkân ve şartlarına uygun biçimde giyinmek.

Giyinmeyi gösteriş vesîlesi yapmanın hiç de yakışık alır bir tarafı olmadığı ve böylesi bir davranışın, Allah katında hoş karşılanmadığı ve mâ-nâ âleminde insanın zelîl ve rüsvây olmasına yol açacağı husûsu, bir çok hadîs-i şerîfte acı bir dille ifâde edilmiştir.

Hadîs metinlerinde, “*sevbü şöhretin*” (gösteriş giyimi) ⁽⁷⁾ tâbiri ile geçen ifâde, İslâm âlimlerince iki yönlü açıklanmıştır. “*İnsanlar arasında gi-yinişi ile isim yapmak ve ün kazanmak; yeni ve süslü elbise giymek sûre-*

(5) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 74, nu: 4063; Tirmizî, *Sünen*, IV, 364, nu: 2006; Nesâî, *Sünen*, VIII, 180-181, 196.

(6) Buhârî, *et-Târîh' ul-Kebîr*, I, 382, nu: 1222 (*Emeranâ en-Nebîyyü (s.a.s) en nelbese ecvede mâ necidü ve netetayyebi bi-ecvede mâ necidü*).

(7) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 64-65, nu: 4029; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1192-1193. nu: 3606-3608; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, III, 134, nu: 2906.

tiyle varlık gösterişi şeklinde olabileceği gibi, eski ve pörsümüştür elbise giymek sûretiyle zühhd ü takvâ gösterişi yapmak şeklinde de olabilir. Bu, her iki giyiniş şekli de aynı kapıya çıkar” denilmektedir.⁽⁸⁾

Bu duruma göre, kıyâfetini günün her saatinde kırışksız tutma gayreti içinde olup da sırf bu yüzden bir çok işlerini aksatan kimsenin durumu ile, üst başını olabildiğince düzgün bulundurmamaya gayret eden ve bu hareketi ile de ibâdetine karşı titiz olduğunu göstermeye çalışan kimsenin durumu, “*insanlar arasında giyiniş ile isim yapmak ve dikkat çekmek*” noktasında birleşmiş olmaktadır.

Dîne karşı lâkaydılık, bir gösteriş havasına sokulamayacağı gibi; dindarlık da, bir gösteriş ve propaganda havasına büründürülmemelidir. Nitekim her iki davranış da, ölçülü yaşamayı seven ve ifrat derecesine varılan hareketleri e d e b çizgisini rencide edici bulan insanlar tarafından hoş karşılanmamaktadır.

Peygamber Efendimiz'in giydikleri elbiselerin çeşitleri ile renk ve desenlerine gelince:

Hazreti Peygamber'in kıyâfetleri şu parça ve çeşitlerden oluşmaktadır: Başlarına; **burnus**⁽⁹⁾ veya **kalensüve**⁽¹⁰⁾ adı verilen bir k ü l â h üzerine sarılmış sarık ('imâme) giyerlerdi. Üstlerine giyindikleri elbiseleri de -umûmiyetle- iki parça olup; üst parçasına **ri d â**, alt parçasına ise **i z â r** denirdi. **K a m î s** ismi verilen önü **kapalı entari** gibi uzun gömlek giymeyi ise daha fazla tercih ederlerdi. Gerektiği zaman bunların üzerine; **c ü b b e**, **a b â**, **b ü r d e** gibi **adlar verilen h ı r k a**⁽¹¹⁾ nev'inden bir kıyâfet giydikleri de olurdu. Fakat, Farsça “**şalvar**” kelimesinden Arapçaya **mâl edilmiş olan s i r v â l** veya **ser â v î l** (iç donu) giydiklerine dâir bir rivâyete rastlanmamaktadır⁽¹²⁾. Ayaklarına giydikleri ayakkabı çeşidi

(8) Bkz. İbn Mâce, es-Sindî Şerhi, II, 378; Fuâd Abdülbâkî neşri, II, 1192.

(9) Kâmûs'un ifâdesine göre “Burnus; bir çeşit baş kisveti ismidir ki, Mevlevî küllâhı gibi uzun olur. Asıl burnus, selefde, Mevlevî kisveti gibi bir uzun kalensüve idi ki, ulemâya mahsus idi”. Kâmûs, II, 878.

(10) Kâmûs, “Kalensüve, ne güne olursa olsun, baş kisvetine denir” demektedir. Bkz. II, 992.

(11) Bu kelimeyi, devrin şartlarına göre değişik şekillerde tercüme etmek mümkündür. Ancak **palto**, **pardesü**, **pelerin**, **simokin** gibi kelimelerin, Asr-ı Saâdet dönemi eşyaları için kullanılması -yanlış imajlara yol açabileceğinden- uygun bulmadığımızı da ifade etmeliyiz.

(12) Buhârî'de, Peygamber Efendimiz'in: “*Giyecek i z â r bulamayan kimse, ş a l v a r (ser â v î l) giysin*” buyrudukları kaydedilir. Bkz. el-Câmî'us-Sahîh, VII, 38.

ise; na'leyn adı verilen sandal tipi pabuça, huffeyn denen potin veya mest tipi ayakkabılardır. Kaynakların verdiği bilgilere göre, Peygamber Efendimiz'in bütün giyim eşyaları bu parçalardan meydana geliyordu. Hazreti Peygamber'in çorap giyip giymedikleri hususunda, vesîka değerini hâiz bir kayda rastlayamadığımızı da belirtmeliyiz^(*).

Bu arada, Resûlullah Efendimiz, giydikleri elbisede her hangi bir renk üzerinde ısrar etmemişlerdir. Öyle ki; beyaz, siyah, sarı, yeşil ve kırmızı renklerden yapılmış elbiseleri, çeşitli zamanlarda giymişlerdir. Ancak kendileri, iklim icâbı, beyaz rengi tercih ettikleri gibi, müslümanların da beyaz giymesini tavsiye etmişlerdir. Bunun dışında, renk tercihini zevklere bırakmışlardır.

Öte yandan, pamuktan yapılmış giyecekler yanında, yünden dokunmuş elbise giydikleri de olmuştur. Ancak, hem piyasanın ithal malı en pahalı kumaşı olduğundan, hem de erkekler için fazlaca lükse kaçtığından, ipek kumaş kullanmamışlardır. Bununla birlikte, özel durumları olan bâzı ashâbının, ipekten dokunmuş gömlek giymelerine izin vermişlerdir⁽¹³⁾.

Hazreti Peygamber, gerek cuma ve bayramlarda, gerek yerli ve yabancı hey'etleri kabul ettikleri zamanlarda, resmî kıyâfet diyebileceğimiz özel bir kıyâfet de kullanmışlardır. O'nun, hayâtın her safhasında tek tip kıyâfet kullandıklarını söylemek mümkün değildir. Nitekim İbn Sa'd bize, bu husûsu

(*) Bâzı hadîs kitaplarının "Kûûb'ût-Tahâre" bölümlerinde, "el-meshu 'alâ'l-cevrabeyn" (çoraplara meshetme) şeklinde bir alt başlık yer almaktadır. Bkz. Ebû Dâvûd, Sünen, I, 77, nu: 159; Tirmizî, Sünen, I, 67-169; İbn Mâce, Sünen, I, 185-186, nu: 559, 560.

Her üç kaynakta da, ashâbdan Muğîre b. Şu'be'nin: "Hazreti Peygamber, çoraplarına ve pabuçlarına meshetmiştir" dediği kaydedilir. İbn Mâce'nin ikinci rivâyetinde, aynı ifâdeyi, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin de söylediği kaydedilmektedir. İşte, eldeki bütün bilgiler bu iki rivâyetten ibârettir.

Ancak, muhaddis Ebû Dâvûd adı geçen rivâyeti verdikten sonra: "Abdurrahmân b. Melhâf (ö: 198/814), bu hadîsi rivâyet etmezdi. Zîrâ Muğîre'den aktarılan bu haberin doğrusu, Peygamber Efendimiz'in (çoraplara değil) mestlere meshettiği şeklindedir. Aynı şekilde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen haber de, ne muttasıl senedlidir ne de kuvvetlidir" der. Bu sebeple, yukarıdaki vesîkalara dayanarak, "Hazreti Peygamber çorap giymiştir" şeklinde bir ifâde kullanmak gerçekçi olmamaktadır. Kaldı ki, Resûl-i Ekrem'in giydiği sandal tipi pabuçlar (na'leyn), çorap giymeye elverişli değildir.

(13) Bkz. Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 67-73; Tirmizî, Sünen, IV, 217, nu: 1720.

aydınlatici mâhiyette vesîkalar kaydetmiştir. Câbir b. Abdullah (r.a)'ın anlattığına göre: “*Resûlullah Efendimiz, cuma ve bayramlarda kırmızı cübbesini giyerlerdi*”⁽¹⁴⁾.

İbn Sa'd'ın kaydettiği diğer bir rivâyete göre de: “*Peygamber Efendimiz, cuma ve bayram günlerinde, kırmızı hurkalarını giyerler ve kırmızı sarık sararlardı*”⁽¹⁵⁾.

Zübeyr b. Avvâm'ın oğlu Urve (ö: 94/713)'nin ifâdeleri de bir başka hususa ışık tutmaktadır: “*Resûlullah Efendimiz'in, gelen hey'etleri kabûl resminde giydikleri elbisesi ve ridâsı, Hadramut mâmulü idi*”⁽¹⁶⁾. Uzunluğu dört arşın (zirâ') olup, eni de iki arşın bir karıştı. Bu elbise, halîfelerce de kullanılageldiğinden iyice yıpranmıştı. Onlar, buna bir astar geçirerek tâmir etmişler ve, kurban ve ramazan bayramlarında giymişlerdir”⁽¹⁷⁾.

Peygamber Efendimiz'in sankları, pabuçları, potinleri ile izâr ve ridâları, ileride aynı bölümlerde ele alınacağından, burada, onlarla ilgili her hangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Göüldüğü gibi bu bölümde; sâdece, Hâzreti Peygamber'in giyim-kuşam konusuna bakış açılan, giydikleri elbisenin çeşitleri ve kullandıkları kumaşın renkleri üzerinde durulmuştur. Şimdi de, Tirmizî'nin *Şemâil*'de kaydettiği vesîkaların metin tercümelerini veriyoruz.

(14) İbn Sa'd, *Tabakât*, a.g.e, I, 451; ayrıca bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 127, nu: 348.

(15) İbn Sa'd, a.g.y.

(16) Metinde geçen “*hadramî*” tâbirini, “*Hadramut mâmulü*” diye tercüme ettik. Nitekim, *Kâmûs*'un ifâdesine göre: “*ucu dil gibi sivrice ve yapısı yakışıklı olan ayakkabına, na'l-i hadramî*” denir. Ayakkabıları böylesine ün yapmış bir memleketin, kumaş ve elbiseleri de aynı ölçüde bir özellik taşıyor olmalıdır. Kaynaklardaki dağınık bilgilerden; *Yemen, Hadramut, Katar, Şam* gibi memleketlerin, Asr-ı Saâdet döneminin ünlü kumaş merkezleri olduğu anlaşılmaktadır.

(17) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 458.

METİNLER

1) Ümmü Seleme (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in en çok sevdikleri elbise çeşidi, gömlek (kamîs) idi”.

2) Yine Ümmü Seleme vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz nezdinde en sevimli giyecek, kamîs (gömlek) idi”.

3) Ümmü Seleme vâlidemiz’den nakledilen bir üçüncü rivâyet de aynı meâldedir:

“Hzreti Peygamber’in giydiği elbiseler içerisinde O’na en sevimli geleni, kamîs idi”. ⁽¹⁸⁾

Tirmizi, burada, rivâyet tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunarak şöyle der: Şeyhim Ziyâd b. Eyyûb, bu hadîsi rivâyet ederken, senedinde, “*‘an Abdillâh b. Büreyde, ‘an ümmihî, ‘an Ümmi Seleme radiyallâhü ‘anhâ’ şeklinde, Ümmü Seleme’den önce, “‘an ümmihî” lâfzını da zikretmiştir. Aynı şekilde pek çok hadîs üstâdı, Ebû Tümeyle’den, şeyhim Ziyâd b. Eyyûb’un rivâyeti gibi nakletmiştir ki, Ebû Tümeyle de bu hadîsin rivâyetinde, “‘an ümmihî” lâfzını ilâve etmiştir. Nitekim en sahîhi de budur*”⁽¹⁹⁾.

(18) Metin bakınından birbirinin aynı olan bu üç rivâyet, değişik sened zinciri ile nakledildiği için, ayrı ayrı verilmiştir. Zira bir metnin değişik kanallardan nakledilişi, aynen bir olayın birçok görgü şahidinden dinlenişinde olduğu gibi, o rivâyetin sıhhatini takviye eder. Nitekim ilk devir muhaddisleri, bu husûsa özellikle riâyet etmişlerdir. Biz, tercümelerde, rivâyetlerin sened kısımlarını almadığımız için, bu inceliği, okuyucularımıza aksettirememiş oluyoruz.

(19) Bu neviden açıklamalar, meslektan olmayan pek çok okuyucuya bir şeyler söylemeyebe-
li; hattâ onlarca, lüzumsuz da sayılabilir. Ne var ki, daha önce bir kısım örnekleri geçti-
ği gibi, ileride de yer yer karşılaştacağımız buna benzer nodlar, hadîs rivâyet metodların-
dan anlayan ve hadîslerin senedleri üzerinde değerlendirmeye çalışması yapan bir hadîsçi
ve târihçi için büyük önem taşınmaktadır. Biz, çalışmamızın “*metinler*” bölümünde, Tir-
mizî’nin Şemâil’ini esas aldığımızdan, hiçbir ilâve çıkartma yapmaksızın, eserin aslına
sâdık kalmayı ve aslında ne varsa, onu olduğu gibi dilimize aktarmayı bir vefâ borcu
kabûl ettik.

4) Esmâ binti Yezîd (r.anhâ) ⁽²⁰⁾ anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in gömleklerinin yen’leri (kol uçları), bileklerine kadardı”.

5) Ashâbdan Kurra (r.a) (ö: 64/683) anlatıyor:

“Ben, biat eylemek üzere, Müzeyne kabîlesinden bir grup insanla birlikte Resûlullah Efendimiz’in huzurlarına çıktım. Peygamber Efendimiz’in gömleklerinin yakası düğmesiz (râvî der ki: veyâ gömleğinin yakası iliklenmemiş) olduğundan, yakasından elimi sokup, Nübüvvet mührü’ne dokundum”.

(20) Esmâ binti Yezîd, ashâbdan Yezid b. es-Seken’in kızı ve Muâz b. Cebel’in hala-zâdesidir. Kaynaklar, onun, *“Haâbet’ün-Nisâ”* (Kadınların Hatîbi) lakabı ile anıldığını kaydederler. Medîne’nin Eşhel Oğulları kabîlesine mensup olan Esmâ, Hazreti Peygamber’e biat etmiş son derece akıllı, düşündüklerini çekinmeden anlatan, cerbezeli ve o ölçüde de vekârlı bir hanımefendi olarak temâyüz etmiştir.

Esmâ, bir gün büyük bir kadın topluluğunu arkasına takarak, Hazreti Peygamber’in huzûrına gelir ve şöyle bir konuşma yapar: *“Ben, şu arkamda gördüğünüz müslüman kadın topluluğunun elçisi (sözcüsü)’yim. Onların hepsi de, benim size söyleyeceğim sözlerle ve ileri sürdüğüm görüşlere aynen iştirâk etmektedirler: Allah, seni hem erkeklere, hem de kadınlara Peygamber olarak göndermiştir. Bizler de, sana imân ettik ve tâbi olduk. Biz kadınlar topluluğu; dört duvar arasında, örtü içinde evlerde oturan, erkeklerin cinsî arzûlarını tatmîn edip onlara çocuklar doğurmaktan başka bir iş yapmayan kimseleriz!. Erkekler ise; toplantılara katılma, cenâze merâsimlerinde bulunma ve cihâda iştirâk etme bakımından bizlere karşı bir üstünlük elde etmiş durumdadırlar. Öte yandan, onlar cihâda çıktıkları zaman, biz onların mallarını korur, çocuklarını besleyip büyütürüz. Bu durumda, ecir ve sevap bakımından, acabâ biz de onlara ortak olur muyuz, yâ Resûlallah?!”*

Bu konuşmayı dinleyen Hazreti Peygamber, mübârek yüzünü, orada bulunan ashâbına çevirerek: *“Dîni hakkında son derece güzel bir suâl soran bu hanımın sözlerini işittiniz, değil mi?”* der. Ashâb, hep bir ağızdan: *“Evet, vallahi işittik yâ Resûlallah!”* derler.

Hazreti Peygamber, daha sonra da Esmâ’ya dönerek: *“Yâ Esmâ! Artık git, arkanda seni bekleyen o kadınlara şu husûsü bildir: “Sizlerden her hangi birinizin, kocasına güzelce hizmet ve itâat etmesi, onların rızasını kazanması ve arzûlarını yerine getirmesi, senin erkekler için sayıp düktüğün bütün o davranışlara, sevap bakımından eş değerdedir”.*

Bu müjdeyi alan Esmâ, Hazreti Peygamber’in söylediklerinden duyduğu sevinçle, tekbîr ve tehlîl getirerek, Resûlullah’ın huzurundan ayrılır. Bkz. *el-İsâ’âb*, IV, 237-238; *Üsd’ül-Gâbe*, V, 398-399; *el-İsâbe*, IV, 234-235.

6) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz, (bu fânî dünyâdan ayrılmalarına sebep olan hastalığa yakalandıklarında) Üsâme b. Zeyd’e dayanarak hâne-i saâdetlerinden dışarı çıkmışlardı. İşte bu sırada üzerlerinde, sevb-i kutrî⁽²¹⁾ denen hoş görünümlü bir elbise vardı. Onu, aynen huccâcın ihrâm bağladığı gibi, bir ucunu sağ koltuğu altundan alıp sol omuzları üzerine bürümüşlerdi. O hâlde iken namaz kıldırıldılar”.

Bu hadîsi, Tirmizî (ö: 279/892)’ye rivâyet eden Abd b. Humeyd (ö:249/863) der ki: Hocam Muhammed b. el-Fazl (ö: 224/839) şöyle anlattı: Yahyâ b. Ma‘în (ö: 233/848), benimle ilk karşılaşmasında, yukarıda zikredilen hadîsi sordu. Ben de: *“Haddesenâ Hammâd b. Seleme”* (Hammâd b. Seleme bize haber verdi) dedim. Bunun üzerine: *“Hammâd (ö:167/783)’dan rivâyet ettiğin bu hadîsi, keşke kendi elinle yazmış olduğun kitabından nakletseydin!”* dedi. Ben, hadîsin yazılı bulunduğu kitabımı getirmek için yerimden kalkmak üzere idim ki, Yahyâ hemen elimden tuttu ve: *“Bunu bana yazdır. Belki bir daha sizinle karşılaşmak nasip olmaz”* dedi. Bu istek üzerine hadîsi Yahyâ’ya yazdırdım. Sonra da, kitâbımı çıkarak ona okudum⁽²²⁾.

7) Ebû Sa‘îd el-Hudrî (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, her ne zaman yeni bir elbise giyseler, -ister sarık, ister gömlek, isterse hırka olsun- onun bizzat adını söyleyerek⁽²³⁾, şöyle duâ ve niyâzda bulunurlardı:

“Allahım, bana bunu giydirdiğin için, sana sonsuz hamd ü senâlar olsun. Onun ve onu giyen âzânun hayırlı olmasını niyâz ederim. Aynı şekilde, onun ve onu giyen âzânun şerrinden de sana sığınırım Allahım!”

(21) Sevb-i kutrî, Katar kumaşından mâmul elbise demektir. Katar, Basra Kûrfezi sâhilinde Bahreyn yakınlarında yer alan bir şehir adıdır. Nisbet edâtı ile elâffuzu, katari şeklinde değil, kutrî’dir. Sevb-i kutrî, pamuktan dokunmuş kırmızı desenli kalınca bir kumaş çeşididir.

(22) Tirmizî’nin bu açıklaması, hadîs metinlerinin, tâ ilk zamanlardan beri, y a z ı l ı olarak rivâyet edilegeldiğini göstermesi bakımından son derece ehemmiyetli hâiz bir vesîkadır.

(23) Yeni olarak giydiği şey hangisi ise, meselâ *“bu sarığı”* veya *“bu gömleği”*, ya da *“bu cübbeyi”*, *“bu ayakkabıyı”* şeklinde, duâlarında onu, adı ile zikrederlerdi.

8) Yine Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a) kanahıyla ve değişik bir senedle, Hazreti Peygamber'den, aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs-i şerîf daha rivâyet edilmiştir ⁽²⁴⁾.

9) Enes b. Mâlik (r.a) şöyle buyururlar :

"Peygamber Efendimiz, giydikleri elbiseler içerisinde, Hibere-i Yemânî'yi ⁽²⁵⁾ çok severlerdi".

10) Ebû Cühayfe (r.a) anlatıyor:

"Ben, Resûlullah Efendimiz'i, üzerinde kırmızı bir takım elbise ⁽²⁶⁾ olduğu hâlde gördüm ki, şu anda, hayâli hâlâ gözümlün önünde duruyor".

Hadîsin râvilerinden olan Süfyan es-Sevrî (ö:161/778): *"Metinde geçen h u l l e - i h a m r â (kırmızı takım)'dan kasdedilen mânânın, h i b e r e denilen bir yolu kırmızı, bir yolu yeşil olan çubuklu kumaş olduğu kanâatindeyim" der ⁽²⁷⁾.*

11) el-Berâ b. Âzib (r.a) anlatıyor:

"Kırmızı desenli elbisenin, Peygamber Efendimiz kadar bir başkasına

(24) Bu rivâyetin metni bir öncekinin aynı olduğundan, Tirmizî, sâdece metnin senedini vermekle yetinmiştir.

(25) Hibere Yemen'de dokunan pamuktan mâmul, kırmızı çubuklu yeşil bir kumaştır. Esâsen, eskilerin *"alaca"* dedikleri desenli kumaşlar için kullanılan bir tâbirdir ki, kumaşın düz ve sâde olmadığını, desenli (*muhatat*) ve bir kaç renk ihtivâ ettiğini belirtir. Bkz. *Kâmûs*, II, 236-237.

(26) Metinde, *"hulle-i hamrâ"* tâbiri kullanılmıştır. *Kâmûs*'un ifâdesine göre: *"H u l l e ; kumaştan veya başka bir bezden dikilmiş ridâ ve izâr takımına verilen isimdir. Hulle, muhakkak iki parçadan meydana gelir ve her ikisi de aynı kumaştandır. Tek parçalı kumaşlara hulle denmez. İç astarlı giyeceğe de hulle adını veren olmuştur"*. Biz bunu, *"kırmızı takım elbise"* diye tercüme ettik.

(27) Süfyan es-Sevrî'nin bu açıklaması, Peygamber Efendimiz'in, saf kırmızı renk kumaş kullanmadıklarını ifâde etme hedefini taşımaktadır. Nitekim, bir kısım hadîs şâihlerinin bildirdiklerine göre, bâzı İslâm ulemâsı, erkeklerin kırmızı renkli elbise giymelerini hoş karşılamamışlardır. Halbuki, eldeki vesîkalara göre, ister desenli olsun ister desensiz, Hazreti Peygamber'in, kırmızı renk taşıyan elbise giydiği kesinlik kazanmaktadır. Öyle ki, giydikleri elbise desenli de olsa, hâkîm rengi kırmızı olduğundan görgü şahidi olan ashâb, hep, *"hamrâ"* veya *"ahmer"* (*kırmızı renkli*) diye anlatmışlar ve onlar, her hangi kayıdlı bir ifâde kullanmamışlardır. Diğer hadîs kaynakları yanında, meselâ sâdece İbn Sa'îd, bu konuda sekiz rivâyet kaydetmektedir. Bkz. *Tabakâr*, I, 450-451.

yakıştığını görmedim. Bu kıyâfette Resûlullah (s.a.s)’ı gördüğümde, mübârek saçları, omuzlarını dōgecek kadar sarkmıştı”.

12) Ebû Rimse (r.a) anlatıyor:

“Ben, Resûlullah Efendimiz’i, iki parçalı ve yeşil çubuklu b ü r d ü y e m â n î giyinmiş oldukları hâlde gördüm”.

13) Kayle binti Mahreme (r.anhâ) anlatıyor:

“Ben Peygamber Efendimiz’i gördüğümde, üzerlerinde, za’ferân ile boyanmış (sarı) ve rengini atıp solmaya yüz tutmuş eskice iki câr ⁽²⁸⁾ vardı”.

Tirmizî der ki: Bu hadîsde, uzunca bir hikâye de bulunmaktadır ⁽²⁹⁾.

14) İbn Abbâs (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *“Sizlere beyaz elbiseyi tavsiye ederim. Dirileriniz beyaz elbise giysin; ölülerinizi de beyaz bez ile kefenleyin. Zîra o, sizin giyeceklerinizin en hayırlısıdır”* buyurmuşlardır.

15) Semüre b. Cündeb (r.a) rivâyet ediyor:

(28) Bizim “câr” diye tescüme ettiğimiz tâbir, metinde “müleyyeteyn” şeklinde geçmektedir ki, “mülâe” kelimesinin ism-i tasîri olan “müleyye”den tesniyedir. Kâmûs’un ifâdesine göre “Mülâe, kadınların büründükleri câr’dır. Bir enden veya iki enden edip, tamâm vücudlarını bürüyüp örtünürler”.

Aşağıda, hanım sahâbî Kayle’nin hayatı kısaca özetlenecektir. Görne imkânı bulabil-diğimiz bir düzineye yakın kaynağın verdiği bilgiye göre, onun Hazreti Peygamber’i gördüğü mahâl, Resûlullah (s.a.s)’ın hâne-i saâdetleridir. Bu duruma göre, Peygamberimiz’in o andaki kıyâfeti, evlerinde başbaşa kaldığı veya çok yakınlarının bulunduğu sırada giymiş oldukları bir kıyâftir.

(29) Tirmizî’nin, “Bu hadîsde, uzunca bir hikâye de bulunmaktadır” diye işâret edip de buraya almadığı kıssayı özet olarak sunmak istiyoruz. Şöyle ki, Kayle binti Mahreme’nin bu uzunca rivâyetinin bir bölümünü, B u h â r î, el-Edeb’ül-Müfred (s. 402, nu: 1178) adlı eserine almış; değişik iki kısmını, E b û D â v û d, Sünen’ine (III, 239, nu: 3070; IV, 362, nu: 4847) kaydetmiş; buradan daha uzunca bir bölümünü, yine T i r m i z î, Sünen’inde (V, 120, nu: 2814) zikretmiştir. Rivâyetin tamamı ise, müşterek senedle, T a b e r â n î’nin el-Mu’cem’ül-Kebîr’inde (XXXV/7-11) yer almaktadır. Yukarıda Tirmizî’nin verdiği bir tek cümlelik bilginin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kaynaklardaki mâlûmatın özetlenmesi yerinde olacaktır:

Temîm kabîlesine mensup olan Kayle (r.anhâ), gönü Peygamber sevgisi ile yanıp tutuşan ve bir hayli çileli hayat süren müslüman kadınlardan birisidir. O, bir kaç öksüz yavrusu ile birlikte dul kalmıştır. Bir gün, çulunu çapıtını devesine yükleterek, Bekir b. Vâil Kabîlesi hey’eti ile birlikte Medîne’ye müteveccihen yola çıkmış, uzun ve meşak-katlı bir yolculuktan sonra, tan yerinin ağarmaya başladığı alaca karanlıkta Medîne’ye

Hazreti Peygamber: “Beyaz elbise giyiniz. Zîrâ o, son derece temiz ve hoştur. Ölülerinizi de, beyaz bez ile kefenleyiniz” buyurmuşlardır.

16) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir sabah vakti, üstlerinde siyah yünden dokunmuş bir îzâr olduğu hâlde, evlerinden dışarı çıkmışlardı.

17) Muğire b. Şu'be (r.a) diyor ki:

“Peygamber Efendimiz, yen'leri dar cübbe-i rûmî³⁰⁾ giymişlerdir”.

vamuş ve doğruca *Mescid-i Nebvî*'ye gitmiştir. Bu sırada cemâat sabah namazına saf bağlamıştır. Mescidin içi loş olduğu için, **Kayle** farkına varmadan erkekler bölümüne oturmuştur. Kendisine yapılan îkâzla, yanlış yerde bulunduğunu anlamış; kendine gelince *Mescid*'de kadınlar mahallinin, *Hucurât-ı Saâdet*'in (odaların) bulunduğu tarafta olduğunu görmüştür. Neticede o bölüme gitmiş oturmuş ve gün doğup ortalık iyice ağa-
nıncaya kadar orada beklemiştir.

Hâdisenin bundan sonrasını hadîs kaynakları kısım kısım kaydetmişlerdir. Ancak bu kısımlar birlikte mütâlâa edildiği zaman bir bütünlük arz etmektedir: Gün iyice aydınlandıktan sonra, çileli kadın, utana sıkıla *Hâne-i Saâdet*'in kapısını çalmıştır. O, Hazreti Peygamber'i ilk defâ görmektedir. Huzurda başkaları da bulunduğundan, onlar, Hazreti Peygamber'e selâm vermişler, Peygamberimiz de onların selâmını almıştır. İşte bu vesile ile, Resûlullah (s.a.s)'ın kim olduğunu tanıyabilmiştir. Zira mescidde yüzünü görememiş; içeri girince de, Hazreti Peygamber'in arkasına düşecek şekilde bir köşeye ilişivermişti. Buradan itibaren kendi ağzından nakledeyim: “*Resûlullah Efendimiz'i görünce, beni bir titreme tuttu. Buna bir türlü mâni olamıyordum. Huzurda bulunanların, benim titrediğimi göstermeleri üzerine, Peygamberimiz: “Yâ miskine, aleyki's-sekine: Miskin kadın, kendine gel, sâkin ol, sıklma!”* buyurdular. Böylece titremem durdu, sükûnete kavuştum” der. İşte bu arada, gördüğü manzarayı da anlatarak şu bilgiyi verir: “*Resûlullah Efendimiz'in üzerinde; rengi atmış, oldukça eski, çarşafa benzeyen iki parçalı bir kıyâfet bulunmakta idi. Aynı zamanda, kurfesa biçiminde oturmuşlardı. Elllerinde ise, kabuğu soyulmuş bir hurra çubuğu vardı”*.

Buhârî ve Ebû Dâvûd, hadîsin sâdece, Peygamberimiz'in oturuş şekline âit olan kısmını alını; Tirmizî ise, *Şemâil*'de, giydikleri elbise çeşidine âit olan kısmını alıp; *Sünen*'inde de, renklerle ilgili bölüme koyarak, biraz daha genişçe nakletmişir. Öyle ki, büyükçe bir paragrafın içerisinde alınmış bir tek cümle, yer yer anlaşılabilir bir hüviyete bürünmüştür. Muhaddislerin bu nakil metodu, zaman zaman, târihçilerin acı tenkidlerine yol açmıştır. Bu durumda, târihçilere hak vermemek mümkün değildir.

- (30) O devirde Ş a m. Rumların yâni Bizans'ın ünlü merkezlerinden biri olduğu için; *Rumeli, Rum ülkesi* mânâsında böyle anılırdı. Hicaz bölgesinin, Bizans ile olan münâsebetleri Ş a m' dan idâre edildiğinden, ilk devir kaynaklarında geçen R û m î tâbiri ile Ş a m kasdedilir. Nitekim, *İbn Sa'd*'in, *Hz. Ömer'e* atfen kaydettiği bir rivâyet de: “*Ben, bir defasında, Ebu'l-Kâsım'ı* (Resûlullah'i) *üzerinde dar yenli c ü b b e - i ş â m i y e olduğu hâlde görmüştüm*” şeklindedir (*Tabakât*, I, 459). Bu durumda “*Cübbe-i Rûmî*”, *Şam kumaşından mâmul cübbe*, demek olur.

Ayrıca, bu tip yenleri dar cübbeyi, Hazreti Peygamber'in, daha ziyâde seferde ve soğuk havalarda giydiği de belirtilmiştir.

9 PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MESTLERİ (*)

Hazreti Peygamber'in ayaklarına giymiş olduğu mestlere ayrılmış olan bu bölümde iki hadîs-i şerîf kaydedilmiştir. Bu konuda bize ulaşan haberlerin hemen hemen hepsi, tesbît edebildiğimize göre, bu iki vesikadan ibârettir. Adı geçen metinlerin tercümeleri, aşağıda ayrıca verilecektir.

Bizim, “*mest*” diye tercüme ettiğimiz ve bu şekilde tercümesi bir teâmül hâline gelmiş bulunan kelimenin Arapça aslı “*huff*”dur; çiftine “*huffeyn*” adı verilmektedir. *Esâsen* *h u f f*, bir ayakkabı cinsi olup; *çizme*, *potin*, *postal* ve *mest* gibi koncu ayak topuklarını biraz geçen giyeceklerle denmektedir ⁽¹⁾. Nitekim bu kelime, Fransızcaya da, “*bottine*” (potin) diye tercüme edilmiştir.

Biz, Hazreti Peygamber'in “*hu ff*” adı verilen ayakkabısının; ikinci bir ayakkabı ile kullanılan *m e s t* olmadığı; aksine, tek başına giyilen *p o t i n* cinsi bir giyecek olduğu kanaatindeyiz. Bugün kullanılan *mest*, *potinin*, zamanla abdest almayı kolaylaştırıcı hâle getirilmiş şeklidir.

Peygamber Efendimiz'in *p o t i n* giydikleri husûsu, târîhî bir gerçektir. Kendülerine iki ayn yenden *potin* h e d i y e e d i l m i ş t i r. Bunlardan birisi, devrin Habeşistan Necâşisi tarafından gönderilmiştir. Diğeri de, ashabdan *Dihyet'ül-Kelbi*'nin hediyesidir. Resûlullah Efendimiz, her iki potini de eskiyinceye kadar giymişlerdir.

(*) Eldeki *Şemâil* nüshalarının pek çoğunda, **Dokuzuncu Bölüm, “Peygamber Efendimiz'in Maîşetleri”** başlığını taşımakta ve altında da, iki hadîs yer almaktadır. Öte yandan, *Şemâil*'in 52. bölümü, yine “*Hazreti Peygamber'in Maîşeti*” konusunu işlemekte ve orada da, dokuz hadîs nakledilmektedir. *Ali el-Kârî* ve benzeri *Şemâil* şârihlerinin de ifâde ettikleri gibi, bunun, bir müstensih tasarrufu olduğu ve, kıyâfeler konusu işlenirken, arada böyle bir bölümün yer almasının, eserin plân mantığına uygun düşmediği aklı gelmektedir. Biz, küçük bir tasarrufla, bu bölümün başlığını hâzfedip, muhtevâsındaki iki hadîsi, 51. bölümün baş tarafına kaydardık. Böylece, aynı unvan altındaki iki bölümü, tek başlık altında birleştirmiş olduk.

(1) *Kâmîs Tercemesi*'nde, bu konu enine boyuna tartışılmış ve neâcede: “...*Dürrü Muhtâr ve sâir kütüb-i fıkhyede dahî bu madde tahlîl olunmuştur* (birbirine karıştırılmıştır)... *Bunun beyânı zımnında tehâlüf-i kesîr* (pek çok tutarsızlık) *olmakta, takrîrimiz üzere zabt u amel oluna*” denmektedir. Bkz. III, 799-800.

Hediye gelen yerlere bakarak, potinin, *Hicaz* bölgesinde imâl edilmediğini ve **ithâl malı** bir giyecek olduğunu söyleyebiliriz. Zîrâ, Habeş Necâşisi **Ashame**, hicretin altıncı senesinde, Resûlullah Efendimiz'e, oldukça cömertçe olan bir hediye göndermişti ki, bunlar arasında bir çift de **siyah potin** bulunmakta idi. **Dihyet'ül-Kelbî** ise, yine hicretin altıncı senesinde Bizans Hükümdârı **Herakliyus'a** yazılan mektûbu *Şam'a* götüren elçidir. O, Hazreti Peygamber'e hediye ettiği potini *Şam* dönüşü getirmiş olmalıdır.

Eldeki vesûkaların bir başka yönü daha dikkati çekmektedir. Hazreti Peygamber, iki gayr-i müslim ülkede imâl edilen bu ayakkabılarını giyerken, onların aslî maddelerini araştırmamışlar; derilerin tabaklanıp tabaklanmadıklarına hiç bakmadan giymişlerdir. Peygamberimiz'in bu tatbîkâtı, İslâm âlimlerince bir hukukî prensip hâline getirilerek: "*Eşyâ-yı meçhûlede asl olan tahârettir*" ifâdesi ile formülleştirilmiştir. Yâni, imâl ediliş şekli bilinmeyen eşyâlarda esâs olan, onun temiz kabul edilmesidir. Bu prensip, günümüz müslümanlarının pek çok sâhadaki müşkülünü çözmeye yardımcı olacak niteliktedir.

H u f f cinsinden konçlu ayakkabılar (*çizme, potin, mest*), giyip çıkarma güçlüğü olan giyeceklerdir. Bu sebeple Hazreti Peygamber, bu tip ayakkabıları giyenlere, abdest almada pratik bir kolaylık sağlamıştır. Şöyle ki, mest ayağa abdestli iken giyilir ve daha sonraki abdest alışlarda ayaktan çıkarılmayarak, sıra ayağa gelince, ıslak elle üzerine meshedilir. Bu meshin geçerlilik süresi, normal zamanlarda bir gün (24 saat), seferî (yolculuk) durumunda ise üç gün (72 saat)'dür. Bu husustaki **âdî** (fıkhi) bilgiler, bütün *Hadîs* ve *Fıkıh* kitaplarının "**tahâret**" (temizlik) bölümlerinin "**el-meshu 'alâ'l-huffeyn**" (mest üzerine meshetmek) alt başlıklar altında etraflıca ele alınmıştır.

Peygamberimiz'in mestlerine ayırdığımız bu bölümü, yine Resûlullah Efendimiz'in potinleri ile ilgili bir mucize-hâtıra ile bitirelim:

Muhaddis Taberânî'nin *el-Mu'cem'ül-Evsat* adlı hadîs kitabı ile Beyhaki'nin *ed-De'avât'ül-Kebîr* isimli eserinde senediyle birlikte kaydettikleri ⁽²⁾ bir hâdise, özet olarak şöyledir:

İbn Abbâs (r.a) anlatıyor: *Resûlullah Efendimiz, arâzide iken abdest bozacakları zaman, halkın gözünden bir hayli uzaklaşırlardı. Günlerden bir gün, bu nevîden ihtiyaçlarını gidermek üzere yanımızdan ayrıldılar. Bir ağacın altında oturup potinlerini çıkardılar ve başka bir yerde abdestlerini bozarak tekrar ağacın altına döndüler. Potinlerinin bir tekini ayaklarına giyip de sıra öbür tekine geldiğinde, havadan hızla bir kuş gelerek potinin o tekini kaptı ve havalanıp gitti. Kuş bir hayli yükseğe çıkınca, potini ters çevirdi. Bir de ne görülsün: Kocaman bir kara yılan!. Bu manzarayı müşâhede eden Peygamber Efendimiz: "Bu, Allah'ın bana karşı bir lûtfudur" diyerek şöyle niyazda bulundular: "Yârabbi!. Karnı üzerinde sürünen, iki ve dört ayağı üzerinde yürüyen haşerâtın şerrinden sana sığınırım!" ⁽³⁾.*

-
- (2) Beyhaki, *ed-De'avât'ül-Kebîr*, vr. 102²; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 153.
- (3) Mevlânâ, bu olayı *Mesnevî*'de değerlendirmiş ve şu başlıkla vermiştir: "*Tavşancıl kuşunun, Mustafâ Aleyhisselâm'ın pabucunu kapıp havalanması ve havada pabucu ters çevirmesi, içindeki kara yılanın düşmesi*". Bkz. *Mesnevî*, Veled İzbudak Tercimesi, III, 263 vd., beyit: 3238-3265.

METİNLER

1) Büreyde (r.a) anlatıyor:

Necâşî⁽⁴⁾, Peygamber Efendimiz'e bir çift sâde nakışsız siyah mest (po-rin) hediye etmişlerdi. Hazreti Peygamber, bu bir çift mesti abdestli iken giydiler; daha sonraki abdest alışlarında ise, ayaklarından çıkarmadan, üzerine meshettiler.

2) Muğire b. Şu'be (r.a) anlatıyor:

Dihyet'ül-Kelbî (r.a), Peygamber Efendimiz'e bir çift mest hediye etmiş, O da onları giymişti.

Tirmizî der ki: İsrâîl'in Câbir el-Cu'fî'den, onun da Âmir eş-Şa'bi'den yaptığı bir rivâyette, Muğire b. Şu'be şöyle demiştir:

“Dihyet'ül-Kelbî, Hazreti Peygamber'e bir çift m e s t ile, bir d e c ü b b e hediye etti. Resûsullah Efendimiz bunları, iyice eskikip yırtıluncaya kadar kullandılar. Fakat bunların, ne derisinden yapıldığını, yâni kullanılan malzemenin temiz olup olmadığını araştırmadılar”.

Yine Tirmizî (rivâyet tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunarak): “Senedde adı geçen Ebû İshâk, Ebû İshâk eş-Şeybânî'dir. İsmi ise Süley-mân'dır” der.

(4) Necâşî, özel isim değil, bir unvandır. Esas ismi Ashame'dir. Bilindiği üzere, Hazreti Peygamber'in yaşadığı devirde, çeşitli devlet başkanları, değişik unvanlarla anılırdı: Habeşistan hükümdârına Necâşî, İran hükümdârına Kısra, Bizans (Rum) hükümdârına Kayser, Yemen'inkine Tübbâ', Mısır'inkine Fir'avun, Türk'lerin başbuğuna da Hâkân gibi unvanlar veriliirdi. Devlet başkanları için daha sonraları da; Halife, Sultân, Hân, Pâdişâh ve Reisicumhur gibi unvanlar kullanılagelmiştir.

10 - PEYGAMBERİMİZ'İN P A B U Ç L A R I

Peygamber Efendimiz iki tip ayakkabı giymişlerdir. Biri, önceki bölümde ele aldığımız “*huff*” denen potin ve mest türü giyeceklerdir. Diğeri de, bu bölümde ele alacağımız pabuçlardır. Bu konu ile ilgili olarak **Tirmizî**, yedi ayrı sahâbe kanahıyla rivâyet edilmiş bulunan onbir hadîs kaydetmiştir. Tâ-rihçi **İbn Sa’d** ise 25 vesîka sunmaktadır ⁽¹⁾. Adı geçen iki eserdeki vesîkaların bir kısmı, diğeri hadîs mecmûalarının değişik bölümlerinde de yer almaktadır.

Eldeki vesîkalar, teker teker değil de bir bütün olarak ele alınca, bunların, Hazreti Peygamber’in ayaklarına giydikleri ayakkabıların; şekli (modeli), kullanılan malzemenin evsâfı, giyiş tarzları, ayakkabı ile namaz kılıp kılmadıkları gibi hususlara ışık tuttuğu görülür. Bunlar arasında bir kısım vesîkalar da, ilkeri nesillere intikâl edip de birer hâtıra olarak saklanan “*Peygamber pabuçları*”na dâir haberleri ihtivâ etmektedir. Biz, bu vesîkaları özet hâlinde değerlendirmeye çalışacağız.

Hazreti Peygamber’in giydiği bu ikinci tür ayakkabıları için kullanılan tâbir, “*n a l*” dir (“ayın harfi ile); çiftine “*n a l e y n*” denmektedir.

Bu kelimeler, dilimizde “*nal, nalın, nâlin*” şeklinde telâffuz edilerek kullanılır. Kullanılış yerleri de tamâmen değişiktir: N a l, daha ziyâde, dört ayaklı ve tınaklı hayvanların ayak altlarına çakılan demire dendiği gibi; bu işi yapan adama da, “*nal bağlayan*” anlamında “*nalbant*” denir. Lügat mânâsıyla “*çift nal*” anlamına gelen “*nâlin*” ise, t a k u n y a denen, ağaçtan yapılmış, üstü tasmalı ve daha çok binâ dışında abdest alırken kullanılan ayakkabıya verdiğimiz bir isimdir.

Binâenaleyh, Arapçadaki “*na’l*” ile, Türkçedeki “*nal*”ın; oradaki “*na’leyn*” ile, buradaki “*nâlin*”in, sâdece kelimelerin kökü bakımından bir akrabalığı vardır. Bir eşyâ ismi olarak, aralarında hiç tanışıklık yoktur. Biz Türkler, bâzı kelimelerin ham maddesini Arapçadan almış, mûsıkî ve mîmâ-

(1) Bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 478-492.

rîsiyle tamâmen kendi dil zevkimize göre onları şekillendirmiş ve değişik eş-yâlara isim olarak vermişiz. Aynı şekilde, İranlıların “*na‘l-bend*”ini de, icrâ edilen işin mâhiyetine uygun biçimde, kaba bir mûsikî ile “*nalbant*” yaparak, millî dil dehâmını göstermişiz.

Gerek Kur'an-ı Kerîm'deki “*fahla' na'leyk*” (pabuçlarını çıkar) âyetini (Tâ-hâ: 12) ve gerek Hadîs metinlerindeki “*na'leyn*” kelimesini, “*nâlin, nalın*” şeklinde anlayan ve bu deyişle Türkçeye tercüme eden kalemlere rastlamış olmamız, bizi, yukarıdaki -biraz da teferruâtı kaçan- mâlûmatı kaydetmeğe sevketmiş oldu.

Peygamber Efendimiz'in, “*na'leyn*” adı verilen pabuçlarının modeline gelince: O, *sandal* denen tipte bir ayakkabı çeşididir. Altı, tek veya çift köseleden yapılmıştır. Ayağın üstüne gelecek şekilde köprü gibi bir *tasma'* sı vardır. *Şirâk* adı verilen bu tasma, tek veya çift katlı deriden imâl edilmiştir. Ayrıca, biri baş parmakla yarundaki parmak, diğeri de orta parmakla onun yanındaki parmak arasından geçen iki tâne de *bağ* (band) bulunması, pabuçlarının en bâriz özelliğidir. *Kıbâl* adı verilen bu bağlar, önde zemin köseleye tutturulmuş, üstte de tasmaya dikilmiş vaziyettedir. Kullanılan malzeme ise, iyice tabaklanmış kösele ve deridir.

Sandal tipi bu model pabuçlar, biraz daha geliştirilip modernize edilecek, **Harameyn** (*Mekke-Medîne*) halkı tarafından günümüze kadar giyilegelmiştir. Bilindiği gibi, *Hicaz* bölgesinde iklim oldukça sıcak ve arâzî de son derece kumludur. Böylesine bir iklim ve arâzîde, kundura tipi kapalı ayakkabı giymek, insanı rahatsız etmekte olup, kullanışlı değildir. Esâsen, kıyâfetlerin modelini, bölgelerin iklim şartları ve buna bağlı gelenekler tayin etmektedir.

Hadîs kaynakları, Peygamber Efendimiz'in; yeme içme, yatıp kalkma, girme çıkma, giyip çıkarma ... gibi hareketlerini bahis konusu ederken, O'nun, dâimâ müşterek bir davranışına yer verirler. Bu da, bütün güzel işleri yaparlarken, “*sağ el*”, “*sağ ayak*”la ve “*sağ*”dan başlamalarıdır. Ancak, as-hâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'in bu prensiplerini anlaturlarken, bir n o t ilâve etmeyi de ihmâl etmemişler ve bu durumu, “*mestetâ'a*” (*imkân nisbetinde, gücünün yettiği ölçüde, bir engel bulunmadıkça*) gibi bir kayıt ile açıklamışlardır.

Nitekim bütün ibâdetlerinde olduğu gibi; yerken, içerken, giyinirken, bir yere girenken ... mümkün olduğu kadar, sağ elle tutarlar, sağ adımlarını atarlar ve sağ taraftan başlarlardı. Ancak helâyâ girenken, istincâ ve istibrâ tâbir edilen büyük ve küçük abdest temizliklerini yaparken, burun temizlerken, ayakkabı ve üst-baş çıkarırken, câmi ve benzeri yerlerden çıkarken ... sol ellerini kullanırlar ve ilk önce sol adımlarını atarlardı. Bu husus, Peygamber Efendimiz'in, her zaman uyguladıkları bir sünneti idi. Sünnet, O'nun alışkanlık hâline getirdiği davranışları ve hayâtının değişmeyen çizgileridir.

Görünüşte çok basit bir **teferruât** (ayrıntı) gibi gelen bu davranışlar, esâsında insan hayâtına büyük bir disiplin getirmektedir. Mes'ele, basit bir "**sağ el - sol ayak**" mes'elesi olmayıp; tamâmen bir disiplin, bir gafletten uyanış, her an kendi kendini kontrol ediş ve ezbere yaşamaktan kuruluş meselesidir. Bununla; iyi veya kötü, doğru veya yanlış, mânâlı veya mânâsız her hareketinin hesabını verme durumunda olan insanın, kontrollü yaşama alışkanlığını kazanması hedeflenmiştir. Ve Hazreti Peygamber, bu tutumunda ısrarlıdır. O'na göre; tuvalete girişle mâbede giriş, evden çıkışla mâişet kapısı olan dâireye adım atış, aynı davranışların devâmı olmalıdır.

Bu konu ile ilgili diğer hususları, yeri geldikçe, metinlerin dipnotlarında vermeğe çalışacağız. Esâsen -aşağıda görüleceği üzere- hadîs metnlerinin bir çoğu, hiç bir açıklamaya ihtiyaç göstermiyecek ölçüde açıktır.

METİNLER

1) **Katâde** rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e: *"Peygamber Efendimiz'in pabuçları nasıl idi?"* diye sordum.

"Resûlullah Efendimiz'in pabuçlarının ikişer kıbâl'i vardı" dedi.

2) **İbn Abbâs** (r.a): *"Hazreti Peygamber'in pabuçlarının ikişer kıbâl'i vardı. Tasmaları da çift katlı idi"* buyurmuşlardır.

3) **İsâ b. Tahmân** (ö: 160/777 dolayları) anlatıyor:

Bir gün, **Enes b. Mâlik** Hazretlerinin yanında idik. Bize, eskimiş bir çift pabuç gösterdi. **Enes'in** gösterdiği bu pabuçların ikişer kıbâl'i vardı.

İsâ b. Tahmân, hâtrasını anlatmaya devâm ederek: O gün aynı mecliste bulunan **Sâbit el-Bünânî** (ö: 123-127/741-745 arası), bilâhare bana tesâdüf edince: *"Farkında mısın, geçenlerde Enes b. Mâlik Hazretlerinin bize gösterdiği pabuçlar, Peygamber Efendimiz'in pabuçları idi"* dedi ⁽²⁾.

4) **Tâbiûndan Ubeyd b. Cüreyc** ⁽³⁾ anlatıyor: **Abdullah b. Ömer** Hazretlerine:

- *"Görüyorsunuz ki, siz dâimâ, iyice tabaklanmış deriden mâmul pabuçlar⁽⁴⁾ giyiyorsunuz!"* dedim. O da:

(2) Bu hadis-i şerîften anlaşılacağı üzere, **Peygamber Efendimiz'in** bir kısım zâtî eşyâları, vefâtlarından sonra, bâzı sahâbîler tarafından bir hâtıra olarak *"teberrüken"* muhâfaza edilmiştir. **Mukaddes Emânetler**'in nüvesini oluşturan bu gibi tutumlara, ileride yer yer temâs edilecektir. Yukandaki hadîsi, **Buhârî** de kaydetmektedir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahih*, VII, 50.

(3) Vefât târihi kaydedilmeyen bu zât hakkında bilgi edinmek için bkz. *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 62.

(4) Metinde *"ni'âl-i sibtiyye"* diye geçen pabuçlar, tüyü iyice giderilmiş ve işlenmiş deri ve köseleden mâmul pabuçlar demektir. **Ubeyd'in** soruş biçiminden, bunların, o devrin birinci sınıf ayakkabı malzemesi olduğu anlaşılıyor. Soru: *"Fazla lûkâe kaçmıyor mu?"*

- *“Ben, Fahr-i Kâinât Efendimiz’in, tüysüz deri ve köseleden mâmul pabuç giydiklerini ve, onlar mübârek ayaklarında iken abdest aldıklarını bizzat gördüm. Ben de, her hâlimde Efendimiz’e uymak için, bu cins pabuç giymeyi seviyorum”* buyurdu.

5) Ebû Hüreyre (r.a):

“Resûlullah Efendimiz’in pabuçlarının ikişer kubbâ’i vardı” demiştir.

6) İsmâil b. Abdurrahmân es-Süddî (ö: 127/745) anlatıyor:

Amr b. Hureys ⁽⁵⁾den işiten bir zâtn ⁽⁶⁾ bana anlattığına göre, o, şöyle demiştir: *“Ben, Peygamber Efendimiz’i, iki kat köseleden yapılmış bir çift pabuçla namaz kılarken gördüm”* ⁽⁷⁾.

7) Ebû Hüreyre (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *“Sizden biriniz, bir ayağı giyimli öbür ayağı çıplak olarak yürümesin. Ya pabuçlarının ikisini de giysin, ya da tamâmen yalın ayak olarak yürüsün!”* buyurmuşlardır.

8) Câbir (r.a) rivâyet ediyor:

“Peygamber Efendimiz, bizleri, sol eliyle yemek yemekten veya tek pabuçla yürümekten nehyetmiştir”.

Niçin devamlı bu kalitede pabuçlar giyiyorsunuz? Bu hareketin, Peygamber (s.a.s)’in sünnetine aykırı değil mi?” gibi bir üslûpla sorulmuştur. Verilen cevabın doğru da ona göre ayarlanmıştır. Buhârî ise, bu rivâyeti daha geniş bir şekilde vermiştir. Bkz. *el-Câmi’us-Sahîh*, VII,48-49.

- (5) Amr b. Hureys, kaynakların ifâdesine göre, üstün zekâlı küçük sahâbîlerden birisidir. Peygamber Efendimiz’e âit pek çok hadîs ve haber hıfzetmiştir. Hicretî müteâkîp *Bedir* yıllarında doğmuş ve, bir ara *Kûfe* vâililiği de yaparak, 85/704 senelerinde vefat etmiştir.
- (6) Bu zâtn, tâbiünden Atâ b. Sâib (ö: 136/753) olduğu, bazı kaynaklarda belirtilmiştir.
- (7) Peygamber Efendimiz’in pabuçla namaz kılıp kılmadığı husûsunda bir hayli haber nakledilmiştir. Yukarıdaki hadîsin şerhine yer verenler, sözü edilen namazın, cenâze namazı olduğuna ve cenâze namazının, ayakkabı çıkarmadan kılınabileceğine işaret edildiğini bildirirler. Fakat kaynaklar, ashâbdan bir çok görgü şahidinin ifâdelerini kaydetmektedirler ki, bunlar, her hangi bir takyide bulunmadan, Peygamber Efendimiz’in, temiz olmak şartıyla, pabuçla namaz kıldıklarını haber vermektedirler. Meselâ bkz. Buhârî, VII,48; Ebû Dâvûd, I, 246-248; Tirmizî, II, 249, nu: 400; Nesâî, II,74; İbn Mâce, I, 330; İbn Sa’d, I,480-481. Öte yandan Tirmizî, bu hususta rivâyette bulunan dokuz tâne sahâbî adını da kaydederek: *“Tüm ehline göre, bu minvâl üzere amel edilmiştir”* der.

9) Ebû Hüreyre rivâyet ediyor:

Resûlullah Efendimiz: *“Her hangi biriniz pabuçlarını giyerken, önce sağ tarafından başlasın; çıkarırken de, önce sol ayağının pabucunu çıkar-sın. Öyle ki, sağ ayak dâimâ, giyilenin ilki, çıkarılanın ise sonuncusu ol-sun!”* buyurmuşlardır.

10) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, -mümkün olduğu nisbette- *saç sakal tararken, pabuçlarını giyerken, abdest alırken, hep, s a ğ taraftan başlamayı ve önce s a ğ tarafı kullanmayı severlerdi.*

11) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

“Hazreti Peygamber’in, Hz. Ebû Bekir’in ve Hz. Ömer’in pabuçları-nın, hep ikişer kıbâl’i vardı. Pabuça tek kıbâl bağlayanların ilki, Hz. Os-man olmuştur”.

11- HAZRETİ PEYGAMBER'İN Y Ü Z Ü K - M Ü H R Ü

Bu ve bundan sonraki onikinci bölüm, Hazreti Peygamber'in Mühr-i Şeriflerine tahsis edilmiştir. Tirmizî bu bölümde, altısı **Enes b. Mâlik** (r.a) ve ikisi **Abdullah b. Ömer** (r.a)'den menkûl sekiz rivâyet kaydetmiştir. Müteâkip bölümde ise, ayrıca dokuz vesîka yer almaktadır. Mühr-i Şerif ile ilgili olarak **İbn Sa'd**'de 37 haber bulunmaktadır ⁽¹⁾. Öte yandan, **Tirmizî'nin Şemâil**'de, **İbni Sa'd**'in de *Tabakât*'da bir araya toplamış olduğu bu vesîka-rivâyetlerin bir kısmı, diğer hadîs kaynaklarının özellikle "*Kitâb'ül-Libâs*" bölümlerinde de yer almaktadır. Sözüünü ettiğimiz kaynaklar içerisinde muhaddis **Ebû Dâvûd** ise, *Sünen*'inin bir bölümünü, "*Kitâb'ül-Hâtem*" unvânı altında bu konuya ayırmış ve, çoğunluğu Mülir-i Şerif'e dâir olan, 26 hadîs nakletmiştir ⁽²⁾.

Eserimizin bu bölümündeki rivâyetler, Mühr-i Şerif'in; mâdeni, kaşı, kaşı üzerine yazılan ibâre, yazının istifi, mührün yapılmasına sebep olan hâdise ve Hazreti Peygamber'den sonra kimlere intikâl ettiği gibi hususlara ışık tutmaktadır. Mühr-i Şerif'i taşıma tarzları ise, bundan sonraları bölümde müstakil olarak ele alınmaktadır. Biz, elimizdeki böylesine zengin vesîkaların ışığı altında, bu meseleyi özetlemeye çalışacağız.

Eldiğimiz bilgilere göre, **Hicret**'ten biraz sonralara kadar, *Hicaz* bölgesinde, m ü h ü r kullanma âdeti yoktu. Dûnyâ, *Hicret*'in altıncı senesinde (M. 627), târihin akışını değiştirecek ölçüde soylu bir karara sahne olmuştu. Bu yıl içinde, devrin b ü y ü k diye bilinen devletlerine, belki pek de esâmîsi okunmayan yeni temeli atılmış bir devletten, d â v e t i y e'ler gönderilmeye başlanmıştı.

Şöyle ki, Resûlullah Efendimiz ve O'nun çevresini hâleleyen ilk müslümanlar, öz yurtları *Mekke*'de, 13 seneye varan çileli bir hayat sürmüşlerdi. Hatîâ bir ara, içlerinden bir grup, kadınlı erkekli yurtlarını terk ederek, komşu ülke *Habeşistan*'a sığınma durumunda kalmıştı. Küfür cephesi ise azdıkça azıyordu. Yeni dine ve onun öncülerine karşı, küfrün cibilliyetinde olan

(1) *Tabakât*, I, 470-478. İbn Sa'd, bu bahsi, beş ayrı başlık altında ele almıştır.

(2) *Ebû Dâvûd, Sünen*, IV, 124-131, nr: 4214-4239.

ne varsa, işte onları, en dayanılmaz şekliyle tıbbîk ediyorlardı. Artık Mekke'de yapılabilecek bir şey kalmadığı kesinleşince, müslümanların, terk-i diyâr etme durumları ortaya çıktı. Medîne, zâten bir kaç senedir dâvetiyeler çıkararak, Hazreti Peygamber'e kucağını açmış, heyecanla Zât-ı Risâlet'i bekliyordu. Nihâyet, 13 senelik "vâr olma" mücâdelesini geride bırakılarak, târihe *Hicret* adı ile geçecek olan "Medîne'ye Göç" hareketi başlamış oluyordu. *Hicret*, vâr olma mücâdelesinin devâmı değil, "işte vârim!" demenin bir başlangıç sembolüdür.

İslâm'ın on senelik Medîne devri ise, çok hareketli ve o ölçüde de bereketli hâdiselere sahne olmuştur. Her şeyden önce Medîneliler, kendilerini târihe, *Ensâr* (Yardımcılar) adı ile geçirecek çapta iyi bir ev sâhipliği yapmışlardır. Öyle ki; evini barkını, malını mülkünü, işini iş yerini ve hattâ çocuğunu Mekke'de bırakıp, bin bir meşakkat vâdilerini aşarak soluğu Medîne'de alan Muhâcirler (Göçmenler)'e yabancılık hissi tattırmamışlar ve onları, hemen kendi aralarına alarak, târihe "muâhât" (birbirini kardeş edinme) diye geçen, emsâli görülmemiş bir uygulamayı gerçekleştirmişlerdir.

Böylesine şuurlu ve hamiyetli ev sâhiplerine mâlik olan Medîne sâyesinde, İslâm, artık bir coğrafyaya kavuşmuş oluyordu. Nitekim, tapusu kendisine âit bir coğrafyaya sahip olmayan îmân'a yaşama hakkı olmadığı keyfiyetini, "Mekke gerçeği" isbât etmişti. İşte bu durumu çok iyi bilen Hazreti Peygamber'in, Medîne'ye şeref verir vermez ilk yaptıkları işlerden birisi de, "Medîne Şehir Devleti"nin temelini atmak olmuştur. Buna göre; Medîne ve civârında yaşayan çeşitli kabîleler ve gayr-ı müslimler (Yahûdi, Hristiyan), aralarında yapılan yazılı bir ittifak andlaşması ile, siyâsî bir birlik hâline getirilmiştir. Bu siyâsî birliğin başkanı ise, hâliyle, Allah'ın Resûlü oluyordu. Adı geçen yazılı andlaşma, dünyâ târihinin tanıdığı ilk "Devlet Anayasası" olma hüviyetini muhâfaza etmektedir. Andlaşmanın dikkat çeken yönlerinden birisinin de, "Medîne İslâm Devleti"nin, sınırlarını tesbât etmiş olmasıdır. Hicreti müteâkip en kısa zamanda, belirlenen sınırlara "hudut taşları" dikilmiş ve bu taşların çevrelediği muntka, "haram muntka", yâni yabancılar için "yasak bölge" ilân edilmiştir. Böylece İslâm, artık bir coğrafyaya kavuşmuştur. *Vatan* denen bu coğrafya; ırz, nâmus ve îmân ciddiye tiyle korunacaktır. Ve böylece, -şu anda bizi, lâfzî bakımından hadîs olup olmadığı ilgilendirmeyen- "*Vatan sevgisi îmandandır*" (*hubb'ul-vatan min'el-îmân*) prensibinin temeli atılmış bulunmaktadır.

Bedir muhârebesi ile başlayıp; *Uhud*, *Hendek* ve benzerleri ile senelerce devâm edip giden Hazreti Peygamber devri savaşlarının sebepleri iyice araştırıldığında görülecektir ki, bütün bunlar, İslâm'ın bin bir meşakkatle sâhip

olduğu bu coğrafyanın, hasımlarınca hazmedilemeyişi ve buna karşı girilen hudut tecâvüzlerinden ibârettir. Nasıl olur da, putperestlerin *Mekke*'den -bir nevî- sürdükleri insanlar, *Medîne*'de hemen bir "*devlet*" hâlinde teşkilâtlanırlardı!. Bu, onlarca hazinedilecek cinsten bir hâdisе değildi. Ne var ki, onlar hazinetseler de etmeseler de, artık İslâm'ın, bir *devlet* hüviyetine büründüğü gerçeği tescil edilmiş bulunuyordu.

Medîne'ye yerleşip de devletlerini kurmalarının üzerinden altı sene geçmiş oluyordu ki, Hazreti Peygamber, *Hicaz* bölgesinin büyük bir bölümündeki kabîleleri İslâm Devleti sancağı altında topladıktan sonra, artık sıranın, devletler arası münâsebetlere geldiğini gösterdi. O devirde, *Hicaz* bölgesini çevreleyen yarımadanın içinde ve dışında bir hayli devlet hüküm sürüyordu. *Yemen*'de, *Ummân*'da, *Mezopotamya* bölgesinde, *Sûriye*'de, *Mısır*'da, *Habeşistan*'da büyüklü küçüklü devletler vardı.

Yeni kurulan bir devletin, diğer devletlerce de tanınması ve benimsenmesi, devlet olmanın esâsını teşkil etmektedir.

İşte Hazreti Peygamber, *Hicret*'in altıncı senesinde (M. 627), bütün bu komşu devletlere, resmî birer yazı yazıp; her birini, teşkil ettiği hey'etlerin başkanları mârifetiyle göndermek istedi. Yabancı devlet reislerine yazılan bu "*dîne dâvet mektupları*" (buna esâsında, "*yeni kurulan İslâm Devleti'ni tanımaya dâvet yazıları*" demenin daha uygun olacağı kanâatindeyiz) yeni bir problem ortaya çıkardı.

Ashâbdan bâzıları: "*Yâ Resûlallah!.. Yabancı devlet reisleri, kendilerine gelen yazılar m ü h ü r s ü z olursa kabûl etmezler. Onlar, böyle mûhürsüz yazıları resmî muâmeleyle koymazlar; boşuna göndermiş oluruz*" meâlinde fikirler ileri sürdüler. Bunun üzerine hemen bir *mûhür* sipâriş edildi. Ve yazılan mektuplar, mûhürlendikten sonra yola çıkarıldı.

Biz, İslâm târihinin *Asr-ı Saâdet* dönemi hâdiselerini anlatmayı, yâni *Siyer* yazmayı hedef almadığımız için, târihî bilgilere daha fazla yer ayırmak istemiyor ve üzerinde durduğumuz konuya giriş mâhiyetinde verilen bu mâlûmattan sonra, esâsa geçiyoruz.

Bizim "*m ü h ü r*" diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı, "*hâtem*" dir. Hazreti Peygamber'e nisbet ediliş şekli "*Hâtem'ün-Nebî*" veya "*Hâtemü Resûlillah*"dır. Arapçada *h â t e m* tâbiri, Türkçemizde "*mûhür*" dediğimiz eşyâ için kullanılır. Mûhr-i Şerîf, *y ü z ü k* biçiminde yapılmış olduğu içindir ki, *h â t e m* kelimesi, umûmiyetde "*yüzük*" mânâsında kul-

lanılagelmiştir. Bu sebeple “*Hâtem’ün-Nebî*” tâbirini, “*Peygamberimiz’in yüzük-mührü*” şeklinde anlamak ve tercüme etmek gerekmektedir. Çünkü o, hem mühür vazifesini görmektedir, hem de yüzük olarak kullanılmakta idi.

Eserimizin ikinci bölümünde incelediğimiz “*Hâtem’ün-nübüvve*” (*Peygamberlik mührü*) tâbirinin, bâzen, belki de kelime benzerliğinin verdiği bir dalgınlıkla, birbirine karıştırıldığı olmuştur. Bilindiği üzere biri, Hazreti Peygamber’in imzâ yerine kullandığı mührüdür; öbürü ise, mübârek vücutlarında bulunan Peygamberlik nişanı’dır.

Kaynakların bize ulaştırdığı vesîkalara göre, Peygamber Efendimiz’in Mühr-i Şerîfleri gümüşten mâmuldü ve kaşlı idi. Onun mühür vazifesini gören yeri burasıydı. Kaşının üzerine ise, “*Muhammed Resûlullah*” ibâresinin üç kelimesi, birer satır hâlinde istif edilerek kazanılmış: Altın yukarı doğru; birinci satırda “*M u h a m m e d*” ism-i şerîfi, ikinci satırda “*R e s û l*”, üstte üçüncü satırda da “*A l l a h*” ism-i celâli yer alıyordu ⁽³⁾.

Yüzük-mühürlerinin kaşı’na gelince: Bunun, yüzüğün kendi mâdeninden olduğuna dâir rivâyetler daha kuvvetli gözükmemektedir. *Habeşistan*’dan gelme bir taşın yapılmış olduğunu bildiren bir tek rivâyet de mevcuttur. Bu Habeş taşı, “*akîk taşı*” diye tefsîr edenler de olmuştur. Halbuki akîk taşının daha çok *Yemen*’de bulunduğu, yine verilen bilgiler arasındadır. Öte yandan, yüzüğün taşının, Habeş taşından veya bizzat kendi mâdeninden yapılmış olduğuna dâir rivâyetleri; iki tâne yüzükleri bulunup, biri öyle idi, diğeri de böyle idi, diye te’vîl edenler de olmuştur. Bunlar arasında, bir tek yüzük-mührü bulunduğunu ve onu da vefâtlarına kadar taşıdığını bildiren rivâyetler, bize daha mâkûl görünmektedir.

Tefenûât bir tarafa bırakılırsa, Hazreti Peygamber’in gümüşten yapılmış bir mühür-yüzükleri olduğu ve taşında da “*Muhammed Resûlullah*” ibâresinin bulunduğu kesinlik kazanmaktadır.

Hazreti Peygamber, adı geçen mühür-yüzüklerini yaptırıp mübârek parmaklarına takınca, ashâbından da aynı biçimde yüzük yaptırmak isteyenler çıkmıştır. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, duruma hemen müdâhale

(3) *Kitâbe ve levha* gibi sanat yazılarında istif yapılırken, kelimeler, aşağıdan yukarı doğru yazılır ve eğer metin içinde “*Allah*” lâfza-i celâli geçiyorsa, -ibârenin neresinde bulunursa bulunsun- O, yazının en üstüne gelecek şekilde istiflenir. Hattatlarımızın, bir gelenek olarak titizlikle riâyet edegeldikleri bu uygulama, Hazreti Peygamber’in yüzük-mührünün kaşındaki bu istif şeklinden kaynaklanmaktadır.

ederek: “Hiç bir kimse, benim mührümün yazısını taşıyan yüzük yaptırmasın!” buyurmuşlardır ⁽⁴⁾.

Bütün davranışlarında ashâbına örnek teşkil eden ve farkh davranışlar tesbît edince de: “Her hareketinizde olduğu gibi, bu hususta da bana benzemek istemez misiniz?” diye, onları, tatlı bir dille ikâz eden Resûlullah Efendimiz, tek istisnâ diyebileceğimiz böyle bir konuda, kendi kullandığı eşyâya benzer bir eşyanın, ikinci bir şahısta bulunmasına izin vermemiş oluyordu. Böylece, yüzük kullanılmasına “evet”, fakat kaşına “Muhammed Resûlullah” ibâresinin kazılmasına “hayır” deniliyordu.

Nitekim ashab arasında, kaşlı yüzük yaptırıp da, yüzüğünün kaşına başka ibâreler kazdıranlar da bulunmaktadır. Meselâ Üsâme b. Zeyd, yüzüğünün kaşına, “Hıbbü Rasûlillah” (Resûlullah'ın sevgilisi) ibâresini kazdırmıştı ⁽⁵⁾.

Hazreti Peygamber'in bu tutumu, özellikle devlet adamları açısından çok iyi değerlendirilmelidir. Zîrâ sözü edilen mühür, Devlet'in bir sembolü idi. O, müslümanların kendi iç meselelerini tanzim etmede değil, dış siyaseti ilgilendiren konularda kullanılacaktı. Peygamber Efendimiz, bu yasaklamalarıyla, devlet olma ciddiyetinin disiplinini sağlamış oluyor ve resmiyetle özel hayatı birbirinden kesinlikle ayırmış bulunuyordu.

Bu arada, yeri gelmişken bir noktaya işaret etmekte fayda mülâhaza edilmiştir: Hazreti Peygamber devrinde, devleti temsilen gönderilen hey'etlerin elemanları ve bunların başına tâyin ettiği hey'et başkanları (bugünün tâbiriyle d i p l o m a t'ları), hep, mümtaz şahsiyetlerden seçiliyordu. Nitekim, gerek yabancı devletlere gönderdiği diplomatların ve gerek İslâm saflarına henüz yeni katılmış kabîle ve topluluklara yolladığı vâli, kadı, muallim gibi kimselerin hayatları iyice incelenince; bütün bunların, hep yakışıklı, güzel giyinen, te'sirli hitâbet kâbiliyeti olan, idârecilikte üstün meziyetleri bulunan seçme şahsiyetler oldukları görülmektedir ⁽⁶⁾.

- (4) Kaynaklarda bu konu ile ilgili olarak, daha ziyâde Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ömer kanalıyla rivâyet edilmiş üç dört tane değişik vesika yer almaktadır. Buhâri ise, müstakil bir başlık (bâb) ayırmıştır. Meselâ bkz. Buhârî, VII,53; Ebû Dâvûd, IV,125; Ibn Mâce, II,1201; Ibn Sa'd, I, 472-475.
- (5) el-Hâkim, el-Müstedrek, III, 597.
- (6) Özellikle t a b a k â t kitaplarında, resmî hey'etlere iştirâk eden kimselerin bu yönlerini de ele alan oldukça zengin mâlûmat bulunmakta olup, mesele, başlı başına ele alınmağa değer görülmektedir. Nitekim, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu talebelerimizden Ömer Kocaogul, bu konuyu, Mezuniyet Tezi (Diploma Çalışması) olarak araştırmıştır.

Öte yandan, Resûlullah Efendimiz'in bütün zâtî eşyaları; pabuçlarından cübbelerine, su bardaklarından kılıçlarına varıncaya kadar hepsi, diğer as-hâbına intikâl edip birer hâtıra olarak muhâfaza edilebildiği hâlde, Mühr-i Şerîfleri, bunun istisnâsını teşkil etmiştir. Kaynakların bütün açıklığı ile belirttiklerine göre, *Mühr-i Şerîf*, kendilerinin vefâtından sonra; **Hz. Ebû Bekir'e**, ondan **Hz. Ömer'e**, ondan da **Hz. Osman'a** intikâl etmiş; **Hz. Osman**'ın 12 sene süren halîfeliğinin -rivâyete göre⁽⁷⁾- altıncı senesinde ise, "*Erîs Kuyusu*"na düşerek kaybolmuştur.

Mühr-i Şerîf'in, başkasına değil de, sıra ile bu üç zâta intikâl etmiş olması, onun, şahsî eşyâ olmadığı ve devletin başkasına âit bir sembol olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere bu üç zât, Hazreti Peygamber'den sonra, sıra ile **H a l î f e** (*Devlet Başkanı*) olmuşlar ve devleti idâre etmişlerdir. Her üçü de, devlet başkanı sıfatı ile bir evrak mühürlemek icâbetiği zaman bu Mühr-i Şerîf'i kullanmışlardır.

Hz. Hüseyin'den nakledilen bir rivâyete göre, **Hz. Ali** de, mühüne aynı ibâreyi kazdırmıştır⁽⁸⁾.

İslâm'ın ilk devirlerine âit hâdiseleri, büyük bir emânet ciddiyetiyle zaptı geçirip gelecek nesillere sunmayı bir vefâ borcu bilen İslâm âlimleri, Mühr-i Şerîf'in kaybolması ile ilgili haberleri de bu arada kaydetmişlerdir. Şöyle ki; **Hz. Osman**, halîfeliğinin altıncı senelerinde, *Medîne'nin Kubâ* semtindeki *Mescid-i Kubâ yakınlarında* *Erîs* adlı bir kuyunun başında toplanıp, bir devlet işini müzâkere etmekte idi. Bu arada, bir evrâkın mühürlenmesi icâb etmişti. Bâzı rivâyetlerin işâret ettikleri üzere, **Hz. Osman**'ın, *Beytül-mâl'e* nezâret eden **Muaykîb** adlı bir hazînedârı vardı. Evrak hazînedarda, mühür ise halîfede idi. İşte bu arada, alınışı veyâ verilisi sırasında, mühür elden düşmüş ve üç gün ısrarla aranmışsa da bulunamamıştır. Ancak mühür; alırken **Muaykîb**'in mi düşürdüğü, yoksa evrâkın mühürlenip iâdesi sırasında **Hz. Osman**'ın mı düşürdüğü keyfiyeti kesinlikle belirtilmemiştir. Bu sebeple, bâzı rivâyetlerde **Hz. Osman**'ın elinden düştüğü, bâzı vesîkalarda da **Muaykîb**'in elinden düştüğü kaydı yer almaktadır. Ne var ki, şu veyâ bu şekilde düşüşü ile, onun veyâ bunun düşürüşü netîceyi değiştirmemektedir. Kesin olarak bilinen gerçek, bu hâdisle, Resûlullah Efendimiz'in târîhî *Mühr-i Şerîf*'inin, bir daha bulunmamak üzere kaybolduğudur.

(7) *İbn Sa'd*, 1,476-477; *Nesâî*, VIII, 179.

(8) *İbn Sa'd*, 1,477.

Mühr-i Şerîf'in kaybolması ile ilgili bir hikmetten bahsedilir ki, kimin sözü olduğu bilinmemesine rağmen, onun, buraya alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir: "Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerîf'lerinde, aynen Süleyman Aleyhisselâm'ın "Müht-i Süleymân" diye ün salan mührü gibi, pek çok esrâr saklı idi. Hz. Süleyman'ın adı geçen mührü kaybolunca, mülkü nasıl bir sarsıntı geçirip çökmüşse; Hz. Osman'ın mührü kaybedilince de, aynı şekilde idârede çalkantılar baş göstermiş, Mısırlı ve Iraklı âsîler ayaklanmış ve halîfenin öldürölüşüne kadar varan bu fitnenin artık bir daha önüne geçilememiştir" (9).

(9) Bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 174.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in Mühr-i Şerîfleri gümüşten yapılmıştı. Kaşı ise Habeş taşındandı”.

2) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz, gümüşten bir yüzük edinmişti. Bununla, çeşitli yerlere gönderdikleri yazuları mühürler ve onu takınmazdı”⁽¹⁰⁾.

3) Enes b. Mâlik: ***“Peygamber Efendimiz’in, halkası da kaşı da gümüşden yapılmış bir mühür-yüzüğü vardı”*** buyurmuşlardır.

4) Enes b. Mâlik anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz yabancı devlet reislerine mektup yazmak isteyince, kendilerine: ***“Yâ Resûlallah!. Yabancı hükümdarlar, mühürsüz yazuları kabûl etmezler”*** dendi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, bir mühür-yüzük yapmalarını emretti.

Enes b. Mâlik der ki: ***“Peygamber Efendimiz’in parmağındaki yüzüğün parıltısı hâlâ gözümün önünde duruyor”.***

(10) Bu rivâyet, diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Rivâyetin senedinde yer alan üçüncü râvî Ebû Bîşr (ö: 125/743), rivâyet tekniği bakımından bâzı tenkidlere mâruz kalmıştır. Bu arada, ***“takınmazlardı”*** (lâ yelbesühû) tâbirini, ***“yazayı mühürlerken parmaklarında bulundurmazlardı; parmaklarından çıkarırlar öyle mühürlerlerdi”*** şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Bu yorum, haberin vesîka değerini koruması bakımından, diğer vesîkalarla olan çelişkiyi önlemiş olmaktadır.

5) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in Mühr-i Şerif'lerinin kaşına, üç satır hâlinde, **"Muhammed Resûlullah"** ibâresi kazınmıştı. Birinci satırda **"Muhammed"**, ikinci satırda **"Resûl"**, üçüncü satırda da **"Allah"** kelimeleri yer alıyordu.

6) Enes b. Mâlik anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz; devrin İran hükümdârı **K i s r â**'ya, Bizans hükümdârı **K a y s e r**'e ve Habeş hükümdârı **N e c â ş i**'ye mektuplar yazmıştı. Zât-ı Risâletlerine denildi ki:

"Yâ Resûlallah! Bu hükümdarlar, mühürsüz olan yazılara itimat etmezler".

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz, halkası gümüşten bir mühür-yüzük yaptırdı. Kaşına ise, **"Muhammed Resûlullah"** ibâresi nakşedildi.

7) Enes b. Mâlik şöyle demiştir:

Hazreti Peygamber, helâya girecekleri zaman (kaşında **"Muhammed Resûlullah"** lâfzı bulunan bu) Mühr-ı Şeriflerini parmaklarından çıkarırlardı.

8) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, gümüşten bir mühür-yüzük yaptırıp, onu, âhirete göç edinceye kadar mübârek parmaklarına taktılar. Bu yüzük, bilâhare **H z. Ebû Bekir**'e, ondan **H z. Ömer**'e, ondan da **H z. Osman**'a intikâl etti. Nihâyet **H z. Osman**'ın elinden **E r f s Kuyusu**'na düşüp kayboldu. Bu yüzüğün kaşında, **"Muhammed Resûlullah"** ibâresi nakşedilmişti.

12 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN YÜZÜKLERİNİ TAKIŞ TARZI

Peygamber Efendimiz yüzüklerini hangi ellerine ve nasıl takarlardı? sorusuna açıklık kazandıracak olan bu bölüm, esâsında, bir önceki bölümün devâmı mâhiyetindedir. Ancak hakkında, oldukça fazla rivâyet bulunduğu için olmalıdır ki, ayrı bir bölümde incelenmesi uygun görülmüştür. Daha önce de işâret edildiği gibi, biz de, bölüm başlıklarında ve metinler kısmında, Tirmizî'ye aynen sâdik kalıyoruz.

Yüzüğün hangi ele takılması sünnet-i seniyye'ye daha uygundur? sorusunun, zaman zaman sorulageldiği bilinmektedir. Hattâ meselenin, yer yer münâkaşa konusu edildiği de görülmektedir. İşte meselenin bu yönünü bildiğimiz için, konuyu, biraz daha derinlemesine araştırmaya yoluna gitme durumunda kaldık.

Hemen ifâde edelim ki, bu hususda Peygamber Efendimiz'in bir t e k tatbîkâtı olduğunu söylemek güçtür. Nitekim, Hazreti Peygamber'in değişmeyen prensiplerinden birisi, O'nun, esâsa taalluk eden meselelerde son derece *"tütiz"*, teferruâtı ilgilendiren konularda ise *"duruma göre"* hareket etmiş olmasıdır. Bu husustaki uygulamaları da, açık kapı bıraktığı noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vesîka hüviyeti taşıyan ilk devir kaynakları taranıp da elde edilen haberler topluca değerlendirilince, durum daha iyi aydınlanmaktadır. Bu vesîkalar, kaynaklarına ve râvîlerine göre tasnîf edildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Ashabdan; Hz. Ali ⁽¹⁾, Enes b. Mâlik ⁽²⁾, Abdullah b. Ömer ⁽³⁾, Abdullah b. Ca'fer ⁽⁴⁾, Abdullah b. Abbâs ⁽⁵⁾, Câbir b. Abdullah ⁽⁶⁾ ve Ebû Ümâme ⁽⁷⁾

(1) Bkz. *Ebû Dâvûd*, IV, 128; *Nesâî*, VIII, 175.

(2) *Müslim*, III, 1657, nu: 62; *Nesâî*, VIII, 173; *İbn Sa'd*, I, 470.

(3) *Buhârî*, VII, 53; *Ebû Dâvûd*, IV, 128; *Tirmizî*, *Sünen*, V, 227, nu: 1741.

(4) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 204; *Tirmizî*, *Sünen*, IV, 228, nu: 1742; *Nesâî*, *Sünen*, VIII, 175; *İbn Mâce*, II, 1203; *İbn Sa'd*, I, 477.

(5) *Ebû Dâvûd*, IV, 128; *Tirmizî*, *Şemâil*'in 5. hadîsi.

(6) *Tirmizî*, *Şemâil*'in 4. hadîsi.

(7) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VIII, 244, nu: 7953.

kanalıyla gelen rivâyetlerin hepsi de, Hazreti Peygamber'in, yüzüğü sağ ellerine taktıklarını haber vermektedirler. Ancak, sağ elinin hangi parmağına taktığını belirten sarîh bir rivâyet yoktur. Sâdece, bunun, serçe parmak olduğunu ifade eden bir iki kayıt mevcuttur ⁽⁸⁾.

Öte yandan, Enes b. Mâlik ⁽⁹⁾ ile Abdullah b. Ömer ⁽¹⁰⁾ kanalıyla gelen diğer iki vesîkada ise, Peygamber Efendimiz'in, yüzüklerini sol ellerine taktıkları haber verilmektedir. Ayrıca İbn Sa'd, iki ayrı rivâyet daha kaydederek ki, bunlardan biri Muhammed el-Bâkır ⁽¹¹⁾'a, diğeri de Ya'lâ b. Şeddâd ⁽¹²⁾'a âittir. Bu her iki rivâyet de, sol ellerine taktığını bildirmektedir. Ancak burada hemen kaydedelim ki, İbn Sa'd'ın iki değişik kanaldan naklettiği rivâyetin ilk râvîleri, görgü şahidi değildirler. Zîrâ gerek Muhammed el-Bâkır (ö: 114/733) ve gerek Ya'lâ b. Şeddâd (ö: ?), her ikisi de sahâbe değil, tâbiûn neslindendir; bunlar, Hazreti Peygamber'i görmemişlerdir. Bu sebeple, gördüklerini değil, adını belirtmedikleri bir sahâbîden duyduklarını nakletmişlerdir. Bu türden rivâyetlere, hadîşçiler dilinde "*Mürsel Hadîs*" denir ki, bunların vesîka değeri kısmen azalmakta ve böylece, diğer vesîkalara rüçhan hakkı doğmaktadır. Bu durumda, Enes b. Mâlik ile Abdullah b. Ömer'den nakledilen bu iki rivâyet, sol ellerine taktığını haber veren vesîkalar oluyor.

Bu arada, ikisi arasını telif edici mâhiyette değişik bir rivâyet daha vardır. İbn Adiyy (ö: 365/976)'in Abdullah b. Ömer'e, İbn Asâkir (ö: 571/1175)'in de Hz. Âişe vâlidemize atfen yaptıkları her iki rivâyet: "*Resûlullah Efendimiz, yüzüklerini önce sağ ellerine takarlardı; fakat sonraları sol eline takmağa başladılar*" şeklindedir ⁽¹³⁾. Suyûtî'nin verdiği bilgiye göre, bu rivâyetin vesîka değeri bir hayli düşüktür. Hadîşçiler, senedi bakımından tenkîde uğrayan bu gibi rivâyetleri, "*za'îf hadîs*" diye adlandırırlar.

(8) Meselâ, Buhârî'deki bir rivâyetin sonunda, Enes b. Mâlik'in "*Peygamber Efendimiz'in serçe parmaklarındaki yüzüğün parlaklığı hâlâ gözümün önündedir*" dediği kaydedilir, fakat burada hangi el olduğu belirtilmez (Buhârî, VII.53). Buhârî, bu bir tek hadîs için, "*Yüzüğün serçe parmağa takılması bâbı*" diye bir de başlık açmıştır. Müslim'in Enes rivâyeti ise: "*Peygamberimiz'in yüzüğü şu parmağında idi*" deyip, sol elinin serçe parmağını gösterdiği şeklindedir.

Ebü Dâvûd'un bir rivâyetinde de (IV, 128, nu: 4229); İbn Abbâs'ın, yüzüğü kendi sağ elinin serçe parmağına taktığı ve "*Peygamber Efendimiz de aynen böyle takarlardı*" dediği kaydedilir.

(9) Müslim, III, 1658; trc.: VI, 346.

(10) Ebü Dâvûd, IV, 128.

(11) İbn Sa'd, Tabakât, I, 471, 473.

(12) İbn Sa'd, I, 477.

(13) Bkz. Suyûtî, el-Câmi'us-Sağîr, II, 115.

Buraya kadar, eldeki vesikaları üç grup hâlinde sunmuş olduk. Ortaya çıkan durum, sağ eline takmış olduğuna dâir rivâyetlerin, hem sayı bakımından daha kabank; hem de bunların vesika değerinin diğerlerinden daha üstün olduğunu göstermektedir. Ancak bu, dâimî sağ eline takmayı prensip edinmişlerdir ve sol eline hiç takmamışlardır, mânâsını ifâde etmez. Aynı şekilde, sol eline taktığını ifâde eden rivâyetler uyduumadır, hiç bir değer taşımaz, anlamına da gelmez. Nitekim, ashabdan bâzıların, yüzüklerini sol ellerine taktıklarına dâir haberler de vardır. Meselâ Peygamberimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ⁽¹⁴⁾ ile Abdullah b. Ömer ⁽¹⁵⁾, yüzüklerini sol ellerine takanlar arasındadır.

Bu konu üzerinde duran hadis şârihleri, uzun uzun açıklama ve te'vil-lerde bulunarak; sağa takmanın faziletini, sola takmanın sakıncalarını veya bunun aksine olan görüşleri belirtmeye çalışmışlardır. Hattâ, "sağ elin, sağ el oluşu zâten onun için bir şereftir; bir zîynet olan yüzüğü sol ele tak ki, bu şereften biraz da o nasîbini alsın" meâlinde mantık oyunları da yapılagelmiştir. Öyle ki, küçüklüğümüzde câmi kürsülerinden bizim de işitmiş olduğumuz bu sözün, halk arasında, hadis olduğu kanâtı bile yaygınlaşmıştır. Halbuki, yüzüğün şu veya bu ele takılmasını emreden bir tek Peygamber sözü tesbît edilememiştir. Eldeki rivâyetlerin tamâmı, Hazreti Peygamber'in kendi uygulamalarına âit görgü şâhitlerinin ifâdelerinden ibârettir.

Mevcut vesikalar incelendiğinde, diğer meselelerde olduğu gibi bu hususta da, ashâb-ı kirâmın ve daha sonrakilerin, hep, Hazreti Peygamber'e uyma ve "O'nun gibi" davranma yarışında oldukları dikkati çekmektedir. Meseleye, sâdece şekil yönünden bakılmadığı da kendini göstermektedir. Ashâbın bu titizliği; şoursuz bir kör taassup ve taklitden değil, şuurlu bir ittîbâ' (en mükemmel örneğe uymak) duygusundan kaynaklanmaktadır. Davranışlardaki şuurculuk, insanın karakterini geliştirir. Nitekim yaşadığı sosyal çevre, yetiştiği kültür zemini, aldığı terbiye, sâhip olduğu kafa yapısı, gönül zenginliği ve idrâk seviyesi gibi faktörlerin te'siriyle değişik davranışlar arz ederek yaşayıp giden insanlar, her hareketinde olmasa da, bâzı hareketlerinde Hazreti Peygamber'e uymayı ve O'nun yaptığı gibi yapmayı arzû edegelmişlerdir. Bu husus, insanlar için, tutunacak bir dal ve sığınacak bir huzur kaynağı vazîfesini görmektedir.

(14) Tirmizî, Şemâil, bu bölümün 7. metni.

(15) Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 128, nu: 4228.

METİNLER

1) Hz. Ali b. Ebî Tâlib:

“Peygamberimiz, yüzüklerini s a ğ ellerine takarlardı” buyurmuşlardır.

2) Bu hadîs, Hz. Ali'den, değişik bir sened zinciri ile ayrıca rivâyet edilmiştir ⁽¹⁶⁾.

3) Hammâd b. Seleme (ö: 167/784) anlatıyor:

Ebû Râfî' (r.a.)'in oğlu Ubeydullah'ı, yüzüğü s a ğ elinde âken gördüm ve kendisine, niçin sağ eline taktığını sordum. Dedi ki: Abdullah b. Ca'fer'in⁽¹⁷⁾, yüzüğü s a ğ eline taktığını görüp de bunun sebebini kendisine sorduğumda; o, Peygamber Efendimiz'in, yüzüklerini s a ğ ellerine taktığını gördüğünü ve O'na uymak için, kendisinin de s a ğ eline taktığını söyledi⁽¹⁸⁾.

4) Abdullah b. Ca'fer:

“Hazreti Peygamber, yüzüklerini s a ğ ellerine takarlardı” buyurmuşlardır.

(16) Tirmizî'nin sözünü edip de kaydetmediği bu rivâyet, Ebû Dâvûd'un 4226 numarada kaydettiği hadîsdir. Bkz. *Sünen*, IV, 128.

(17) Abdullah b. Ca'fer, Peygamberimiz'in amcası Ebû Tâlib'in torunudur. Babası, Habeşistan'a göç eden ilk kâfilenin başkanı olup, Ca'fer-i Tayyâr diye tanınır. Annesi Esmâ binti Umeys de ilk müslümanlardandır. O da kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. İşte, Abdullah adını verdikleri bu oğulları, o çileli günlerde Habeşistan'da doğmuştur. Hicrî 80 senesinde (M. 699) 90 yaşlarında vefât ettiği bildirilmektedir. Abdullah Hazretleri; ilmi, irfânı, dirâyeti ve hizmeti yanında, cömertliği ile de dillere destandı. Ayrıca bkz. 28. bölüm, 11. dipnotu.

Taberânî'nin kaydettiği vesikaya göre Ca'fer-i Tayyâr da yüzüğünü sağ eline takardı. Bkz. *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 105, nu: 1458.

(18) Adı geçen rivâyet için Buhârî: “Bu konuda rivâyet edilenlerin en sahîhidir” der. Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 229, nu: 1744.

5) Câbir b. Abdullah (r.a):

“*Resûlullah Efendimiz, yüzüklerini sağ ellerine takardı*” demiştir.

6) Salt b. Abdullah (ö: ?) rivâyet ediyor:

İbn Abbâs Hazretleri, yüzüğünü sağ eline takardı. Onun sağ eline takışı -zannederim ki-, Peygamber Efendimiz’e uymak içindi. Zîrâ o: “*Fahr-i Kâinât Efendimiz, yüzüklerini sağ ellerine takardı*” buyurmuştur.

7) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, gümüşten bir yüzük edinmişler ve onu, kaşı avuçlarının içine gelecek şekilde, parmaklarına takmışlardı. Kaşında ise, “*Muhammed Resûlullah*” ibâresi yazılı idi. Başkalarının kendi şahsî mühürlerine bu ibâreyi kazdırmasını ise yasakladı. İşte bu mühür, **Muaykîb** ⁽¹⁹⁾’ın, *Erîs Kuyusu*’na düşürdüğü Mühr-i Şerîf’dir.

8) Muhammed el-Bâkır ⁽²⁰⁾ rivâyet ediyor:

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (*radıyallâhü anhümâ*), yüzüklerini sol ellerine takarlardı.

9) Enes b. Mâlik (r.a):

“*Peygamber Efendimiz, yüzüklerini sağ ellerine takarlardı*” demiştir.

(19) Hakkında daha önce kısaca bilgi verilen Muaykîb, ilk müslümanlardandır. O; İslâm’ın yayılmasında faal rol oynamış, *Habeşistan’a* giden ilk hicret kâfilisi arasında yer almış, büyük *Hicret*’le o da *Medine’ye* gelmiştir. *Bedir* dâhil bütün harblere katılmış ve Hazreti Peygamber’in hazinedârlığını yapmıştır. Daha sonra **Hz. Ebû Bekir**, **Hz. Ömer** ve **Hz. Osman** devirlerinde de bu vazîfesi devâm etmiştir. Yâni o, dört devrin hazinedârlığını yapmış bir zâttır. Hicrî 40 senelerinde (M. 660) **Hz. Osman**’ın hilâfetinin sonlarında veya **Hz. Ali** döneminin başlarında vefât ettiği söylenir.

(20) **Muhammed el-Bâkır**, 12 İmâm’ın beşincisi olup; baba tarafından **Hz. Hüseyin**’in, anne tarafından da **Hz. Hasan**’ın torunudur. Hicretin 56. senesinde doğmuş ve 114 senesinde (M. 732) vefât etmiştir. Babası **Ali er-Rızâ** ise, dedesi **Hz. Hüseyin**’le birlikte, hicretin 61. senesi *Muharrem*’inde vukû bulan meş’ûm *Kerbela Vak’ası*’nda şehit düşmüştür. Babasını ve dedesini kaybettiği sırada dört yaşlarında bir çocuk olduğu için, onlar hakkında yapmış olduğu rivâyetlerle, “*mürsel*” haber denmiştir.

10) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir altın yüzük yaparak sağ ellerine takmışlardı. Ashâb da, -O'na uymak için- birer altın yüzük edindiler. Bu durumu gören Peygamberimiz, onu parmağından çıkararak: **“Artık onu bir daha takmayacağım”** buyurdular. Ashâb da, aynı şekilde Peygamber Efendimiz'e uyarak, yüzüklerini çıkarıp attılar ⁽²¹⁾.

- (21) Hazreti Peygamber'in resmî işlerde m ü h ü r olarak kullanmak üzere ilk def'a yaptığı yüzüğün mâdeni, altın idi. Ancak bütün ashâb, aynen O'nunki gibi **“altın yüzük”** yaptırmaya ve kaşına da **“Muhammed Resûlullah”** ibâresini kazdırmaya kalkınca, Resûlullah Efendimiz çok sert bir tepki göstermiştir.

Peygamber Efendimiz'in bu sert tepkisi, sâdece altın yüzüğe karşı değildi. Her şeyden önce, resmî bir maksatla kullanmak için yapılan bir nesne, dîni bir mecbûriyet gibi telâkkî edilmiş ve herkes yüzük yaptırmaya kalkışmış. Bu durum, ümmete, **“altın yüzük takmak sünnettir”** gibi çok ağır bir külfet getirdi. Üstelik herkes, **“mührün resmî ibâresi”**nü de kazdırmıştı ki, bu da, **“devlet ciddiyeti”** ile bağdaşmayan bir tutardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, böylece bu iki mahzûr önlemeye çalışmıştır.

Neticede yüzüğün mâdenini değiştirerek, y en i d e n **“gümüş yüzük”** kazdırmışlar; bu def'a da -bir önceki bölümde belirtildiği üzere- yüzüğün kaşına aynı ibâreyi kazdırmamak şartıyla, gümüş yüzük yaptırılmasına müsaade etmişlerdir.

Altın yüzükle ilgili daha geniş bilgi edinmek için bkz. Ali YARDIM, *İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı*, İstanbul 1998, Damla Yayınevi.

13- HAZRETİ PEYGAMBER'İN KILIÇLARININ EVSÂFI

Öteden beri, Peygamber Efendimiz'in kıyâfetlerinin tanıtılmasına ayrılan konular arasında, O'nun "*harb kıyâfetleri*"ne de yer verilmiştir. Bu ve bundan sonraki iki bölümün muhtevâsı bunu göstermektedir. İslâm dâvetinin bir karşı harekete mâruz kalması hâlinde savaş hâli başgösterebileceği için, bu dâvetin sembolü olan "*mühür*"ün hemen arkasından, Hazreti Peygamber'in "*harb kıyâfetleri*" ele alınmıştır. Nitekim, bu bölümün metinler kısmında; dört hadîsle "*kılıçları*", ondördüncü bölümde iki hadîsle "*zırhları*", onbeşinci bölümde de iki hadîsle "*miğferleri*" anlatılmaktadır. Giyinip kuşanıldığı için olmalıdır ki, Tirmizî, sâdece bu üçünü almış, diğer harp malzemelerine *Şemâil*'de yer vermemiştir.

Hadîs mecmûalarının bâzılarında "*Kitâb'ül-Libâs*" (Giyecekler Bölümü), bir kısmında da "*Kitâb'ül-Cihâd*" (Cihâd Bölümü) bahisleri içerisinde, bu konudaki hadîslere yer verilmiştir. Ancak Tirmizî, mevcut vesîkaların tamâmına yakını, *Şemâil*'de toplamış durumdadır. İbn Sa'd de, aynı ayrı başlıklar altında, Hazreti Peygamber'in harp kıyâfetlerine ve savaş malzemelerine âit rivâyetleri, büyük ölçüde bir araya getirmiştir ⁽¹⁾. Bir kısım *Hadîs* ⁽²⁾, *Şemâil* ⁽³⁾ ve *Siyer* ⁽⁴⁾ kitapları da, ilk devir kaynaklarındaki dağınık malzeme derlemesi durumdadır.

Allah Resûlü'nün şahsî kıyâfetleri anılırken; kılıç, zırh ve miğfer gibi savaş malzemelerine de yer verilmiş olmasının yadırgayanlar; veya Hazreti Peygamber'in bu eşyaları kullanmasına akıl erdiremediklerini ileri sürenler çıkabilir. Öyle ya, bir yanda P e y g a m b e r, öbür tarafta da kılıç, ok, yay, kalkan, mızrak, zırh, miğfer ve terbiye edilmiş at gibi harp malzemeleri!

(1) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 485 vd.

(2) Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 608; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, V, 271-272.

(3) 'Âminî, *Behcet'ül-Mehâfil ve Buğyet'ül-Emâsil*, II, 163-169.

(4) İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, II, 318 vd.; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn fî Sîret'il-Emin'il-Me'mûn*, III, 427 vd.

Bu istifhâmın bâzı zihinleri kurcalayabileceğini dikkate alan Hazreti Peygamber, bizzat hayatta iken bunun cevâbını vermişlerdir: “*Ben, hem rahmet peygamberiyim, hem de savaş meydanlarının peygamberiyim*”⁽⁵⁾.

Hazreti Muhammed (s.a.s)’i Hz. İsâ’dan, İslâm’ı da Hristiyanlık’tan ayıran temel esaslardan birisi de budur. Hz. İsâ, ~~sade~~ r a h m e t peygamberidir; söyler, anlatır, vazîfesi biter. Onun, dünyâ ile ilgili bir iddiâsı da yoktur. **Hazreti Muhammed** (s.a.s) ise, tebliğ ettiği dînin yaşayabilmesi için bir takım esâsları da berâberinde getirmiştir.

Daha önceki devirlerin tecrübeleri göstermiştir ki, bir şey ne kadar sağlam olursa olsun, müesseseleştirilmedikçe, yok olup gitmeye mahkûmdur. İşte Hazreti Peygamber’in on senelik Medîne hayâtı, hep bu yardımcı müesseselerin temelini atmak ve teşkilâtını kurmakla geçmiştir. Önce, t o p r a k müesseseleştirilmiştir. Bunun adına “*devlet*” denmiştir. Devlet’in, sınırları çizilmiş bir coğrafyası, yâni v a t a n’ı vardır⁽⁶⁾. Onun, giderleri karşılayacak bir “*hazînesi*” (*beytülmâl*); bağımsızlık sembolü olan “*bayrak*”ı (*râye*) ve “*sancak*”ı (*livâ*) mevcuttur. İdâre, icrâ, hukuk ve maârif işlerini yürütecek olan vâli, kadı, diplomat ve muallimler kadrosu oluşturulmuştur. Harıl harıl çalışan bu kadro elemanları arasında iş bölümü yapılmış ve bunlara sorumluluk verilmiştir. Ayrıca, vatanı ve vatanın temsil ettiği mukaddes değerleri, iç ve dış düşmanlara karşı konuyacak bir k u r m a y ve gâziler sınıfı teşkil edilmiştir. Bütün bu ve benzeri işlerin idâresi ise, **Hazreti Peygamber**’in şahsında toplanmıştır.

Ne var ki, Allah Resûlü, devlete konmak için devlet kurmamıştır. O, bir dünyâ devleti kurmak için de gönderilmiş değildir. Ancak, O’nun üstlendiği ilâhî vazîfenin karakteri, bir devlet kurmayı gerektirmiştir. Devlet, vazîfenin icrâsında bir vâsita olarak kullanılacaktır.

Hazreti Peygamber’in vazîfesi, *Kur’ân-ı Kerîm*’in ifâdesi ile, “*âlemlere r a h m e t*” olmaktır⁽⁷⁾. Aynı zamanda müjdeleme (*tebşîr*) ve korkutma (*inzâr*) vazîfesini yapmaktır⁽⁸⁾. Bu rahmete tepki gösterenlere karşı da, kendi eserini k o r u m a gibi bir vazîfe daha verilmiştir⁽⁹⁾. İşte, Hazreti Peygamber’in bu, koruma ve kollama görevi’ni yaparken giydiği kıyâfetler, O’nun diğer kıyâfetlerinden farklı olmuştur.

(5) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 395, 404, 407; V, 405.

(6) Medîne’nin, Hazreti Peygamber tarafından çizilen sınırları için bkz. Hamûdullah, *el-Vesâik’us-Siyâsiyye*, s. 21, 417 (II. baskı).

(7) *Enbiyâ* sûresi, 107. âyet.

(8) Bkz. *Bakara* sûresi, 119; *İsrâ*, 105; *Fürkân*, 56; *Ahzâb*, 45; *Sebe’*, 28; *Fâtur*, 24; *Feüh*, 8.

(9) Bkz. *Tevbe* sûresi, 29, 36.

Umûmiyetle; “*Dinde zorlama yoktur*”⁽¹⁰⁾ ve “*Sizin dîniniz size, benim dînim de banadır*”⁽¹¹⁾ âyetleri ile, İslâm’daki “*c i h â d*” kavramı arasında bir çelişki sezildiği ileri sürülür. Hâlbuki, Hazreti Peygamber’in, bir *tarafıtan r a h m e t*, öbür yandan da *h a r b* peygamberi oluşlarının sırrı burada kendini göstermektedir. Bütün mârifet, birbirine ~~taban~~ tabana zıt gibi gözüken bu iki karakterin, bir arada âhengini sağlayacak olan formüldedir.

İşte, mukaddes dînimiz İslâm, Hazreti Peygamber’in şahsında, ferdin hukûku ile devletin hukûkunu birbirinden ayırmış; ferdi, kendi sorumluluğu ile başbaşa bırakırken; kurulu düzene baş kaldıranları hizâyâ getirmeye çalışmıştır. Toprağı fethetmiş, yâni o toprağın giriş kapılarını İslâm’a açmış, toprağa bayrağı dikmiş, dînin yayılıp gelişmesine yardımcı olacak bütün müesseseleri oradaki insanların ayaklarına kadar götürmüş; fakat fethettiği ülkelerde yaşayan gayr-ı müslim şahısları hiç birisini, ayağına kadar getirdiği dîne girmek için zorlamamıştır. Cizye’sini vermek şartıyla, isteyen Hristiyan, isteyen Yahûdî, isteyen de istediği dînde kalabilmektedir. İslâm adına fethedilen ülkelerin insanları; inancında, ibâdetinde, örf ve âdetlerinin icaplarını yapmakta ve şahsın hukûkunu ilgilendiren bütün konularda, istediği gibi hareket edebilmektedir ki, bu, “*Dinde zorlama yoktur*” ve “*Sizin dîniniz size, benim dînim de banadır*” âyetlerinin getirdiği, dîn ve vicdan hürriyetine dâir âmir hükümlerdir. Ancak, aynı devlet içinde yaşayan bu gayr-ı müslim unsurlar, devletin hukûkunu çiğneyici mâhiyette bir harekette bulunurlarsa, işte o zaman, devlet çapında tedbir alma yoluna gidilmiştir. Bunun; inanç hürriyeti ile, dîn ve vicdan hürriyeti ile hiç bir ilgisi yoktur.⁽¹²⁾

Kaydetmek yerinde olur ki, İslâm hukûkunda, “*din değiştirme*” yâni müslüman iken bir başka dîne geçme veyâ dînsiz kalma (*irtidâd*) hâdisesi, modern hukuktaki “*vatana hiyânet*” (*hiyânet-i vataniyye*) ve “*kurulu düzene baş kaldırma*” suçu gibi telâkkî edilmiştir. Bu sebeple Hazreti Peygamber (s.a.s): “*Kim dînini değiştirirse, onu hemen öldürünüz*”⁽¹³⁾ ve “*... İslâm câmiasından ayrılıp dîninden dönen mürtedin kanı helâldir*” hükmünü getirmiştir⁽¹⁴⁾.

(10) *Bakara* sûresi, 256.

(11) *Kâfirûn* sûresi, 6.

(12) Hazreti Peygamber’in *c i h â d* anlayışı ve İslâm fütûhâtının temel karakteri üzerinde daha geniş değerlendirme yapmak isteyenler için bkz. Mustafa Fayda, *Allah’ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, “*İslâm fütûhâtının Bâzı Hususîyetleri*” bölümü, s. 291-310.

(13) *Buhârî*, IV, 21; VIII, 50, 163; *Ebü Dâvûd*, IV, 180, nu: 4351, *Tirmizî*, IV, 59, nu: 1458; *Nesâî*, VII, 104; *İbn Mâce*, II, 843, nu: 2535; *Ahmed b. Hanbel*, I, 2, 7, 282, 283, 323; V, 231.

(14) *Buhârî*, VIII, 38; *Müslim*, III, 1302-1303, nu: 25, 26. *Ebü Dâvûd*, IV, 180, nu: 4352; *Tirmizî*, IV, 19, nu: 1402; 224; *Nesâî*, VII, 103; *İbn Mâce*, II, 847, nu: 2534.

Hazreti Peygamber'in Harb Malzemeleri

O devirde harb kıyâfeti ve malzemeleri denince, akla; kılıç (seyf), zırh (dur'), miğfer, ok (sehm, nebl), yay (kavs), kalkan (türs), mızrak (harbe), hançer (hancer) ve süngü (rumh) gibi âletlerle; binet ve nakl vâsıtası olarak kullanılan deve (nâka), at (feres), katır (bağle) ve eşek (humâr, hamîr) cinsinden hayvanlar gelmektedir.

a) Kılıçları

Kaynaklar, Peygamber Efendimiz'in dokuz adet kılıçlarının bulunduğu nu haber verirler ⁽¹⁵⁾. Kimisi hediye olarak, kimisi de ganîmet yoluyla gelen bu kılıçlardan en çok ün yaparı **Zülfikâr**'dır ⁽¹⁶⁾. Bilhassa, "**Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr**" (Yiğit dediğin Ali, kılıç dediğin de Zülfikâr gibi olur) sözü ⁽¹⁷⁾, bir darb-ı mesel olarak çok yaygındır. **Zülfikâr**, *Bedir*'de harb ganîmeti olarak elde edilmiştir ⁽¹⁸⁾. Onu, harekât sırasında yanlarından hiç ayırmadıkları ve sonra da Hz. Ali'ye hediye ettikleri söylenir.

Bu kadar çok sayıdaki kılıçlarının yapısı ve kalitesi, hâliyle birbirinden farklı olacaktır. Metinler kısmında bir kısmı görülecek olan rivâyetlerde ve diğerlerinde, hep, kılıcının kabzasının gümüşten olduğu belirtilmiştir. Öyle tahmîn ediyoruz ki, kılıçlarının evsâfı hakkında verilen bilgiler, daha çok **Zülfikâr** ile ilgilidir. Bunun dışında teferruât üzerinde durulmamıştır.

b) Zırhları

İlk devir kaynakları, Hazreti Peygamber'in savaş kıyâfeti olarak giydikleri zırhları hakkında da bilgi vermektedir. Bilindiği gibi zırh; muhârebelerde, sülâh darbelerinden korunmak için giyilen demirden örülmüş

(15) Kaynaklarda kayıtlı olan kılıçlarının adları şöyledir: **Zülfikâr**, **Resûb**, **Bettâr**, **Mihzem**, **Kadîb**, **Kala'î**, **Me'sûr**, **'Adb**, **Hatf**.

(16) **Zülfikâr**, "**omurgalt**" demektir. Bilindiği gibi eski dilimizde, omurga'nın adı "**amûd-i fıkârî**"dir. Kılıcın sırtında, aynen omurgada olduğu gibi, oylun oylun bölmeler olduğu için bu ad verilmiştir. Kelimenin telâffuzu da, yaygınlaşmış bir hatâ ile söylenegelmektedir. Kelime, ince "**kâf**" ile değil, kalın "**kaf**" ile telâffüz edilmelidir.

(17) Bu söz, halk arasında "**hadîs**" olarak biliniyor de, bunun, hadîs olmadığı ve *Bedir* muhârebesi sırasında, coşkunlukla birisinin söylediği belirtilmektedir. Bkz. *Keşf ül-Hafâ*, II, 506, nr: 3069.

(18) Bkz. *İbn Sa'd*, I, 485, 486; *İbn Mâce*, II, 939, nr: 2808; *el-Müstedrek*, II, 129.

yeleğe denir. Peygamber Efendimiz, bu çelik yeleği üst üste iki kat olarak giyinirler; bunların birbirine takılıp kanşmaması için, iki zırh arasına bir de, kumaşan a s t a r geçirirdi.

Resûlullah Efendimiz'in, her birinin ayn ayn adı olan yedi adet zırhı vardı ⁽¹⁹⁾. **Zât'ül-fuzûl** (geniş) adını taşıyan zırhı bunların en meşhûrudur.

Hazreti Peygamber, *Uhud* ve *Hayber* savaşlarında zırh kullanmışlardır. *Mekke*'nin fethi günü de zırh giymiş olmalıdırlar.

Vefâtlan sırasında, zırhlarından birinin, bir Yahûdî nezdinde, alınan yiyecek maddesi karşılığında, rehin olarak bulunduğu oldukça yaygın bir hâdisedir ⁽²⁰⁾.

c) Miğferleri

Miğfer, zırhın başlık kısmıdır. Hadîs kaynakları hep, *Mekke*'nin fethi günü, Hazreti Peygamber'in, mübârek başlarında miğfer olduğu hâlde *Mekke*'ye girdiklerini bildirirler ⁽²¹⁾. Nedense kaynaklar, haberin, sâdece miğfer ile ilgili bölümünü kaydetmişler, zırhtan bahsetmemişlerdir. Bilindiği gibi miğfer, bir sefer kıyâfeti olup, takının bir parçasıdır. Bu durumda, Fetih günü tam teçhizat giyinmiş olmalıdırlar.

Kaynaklarda, diğer eşyâlarının adedi bildirildiği hâlde, miğferlerinin sayısı hakkında bir kayda rastlanmamıştır.

d) Diğer Malzemeler

Peygamber Efendimiz'in; **Ravhâ**, **Beyzâ**, **Safrâ** adlarını taşıyan üç adet y a y'ı; üç adet de s ü n g ü'sü vardı ⁽²²⁾. Bunlar, *Benî Kaynuka*' Yahûdîlerinden intikâl eden ganîmetler yoluyla gelmişti.

Mekhûl (ö: 112/730)'den mürsel olarak rivâyet edilen bir habere göre, Hazreti Peygamber'in bir de k a l k a n'ı vardı. Bunun, üzerinde bir "*koç başı resmi*" (*timsâlû re'si kebs*) bulunuyordu. Fakat bu, yeri hoşuna gitmediği için kazanarak izâle edildi ⁽²³⁾.

(19) Yedi zırhının adları şöyledir: **Zât'ül-fuzûl**, **Zât'ül-vişâh**, **Sa'diye**, **Fizza**, **Zât'ül-bavâşi**, **Betrâ'**, **Harnak**.

(20) Bkz. *Buhârî*, III, 115, 116; *İbn Sa'd*, I, 488; *İbn Mâce*, II, 815.

(21) Bu konu hemen hemen bütün hadîs kitaplarında yer almasına rağmen, *İbn Sa'd*, her nedense atlamıştır.

(22) *İbn Sa'd*, I, 489.

(23) *İbn Sa'd*, aynı yer.

Hazreti Peygamber'in, adı geçen yay, süngü ve kalkan gibi malzemeleri kullandıklarına dâir bir kayda rastlanmamıştır. Bunların, kendi siparişleri olmadığı; kimisinin hediye olarak geldiği, kimisinin de ganîmetlerden intikâl ettiği anlaşılmaktadır.

e) Atları

Hicretten biraz sonralara kadar, Medîneli müslümanların hiç birisinde at yoktu. Hazreti Peygamber, ilk def'a Uhud muhârebesinde ata binmiştir ki, bu, kendi parasıyla satın almış olduğu "*sekb*" isimli atır⁽²⁴⁾. Zât-ı Risâlet, sonraları, hediye yoluyla bir kaç ata daha sâhip olmuşlardır⁽²⁵⁾.

Atlarna o kadar ihtimâm ve itinâ gösterirlerdi ki, bir def'asında, gömleklerinin yeni ile atın yüzünü okşuyordu. Bu durumu gören ashâb, hayretle:

- "*Yâ Resûlallah, gömleğinizle mi okşuyorsunuz?*" dediklerinde;

- "*Ne yapayım; ben, at yüzünden, Cebrâil'den azar işittim*" buyurmuşlardır⁽²⁶⁾.

Öte yandan, kendilerine çeşitli yerlerden, özellikle devlet başkanlarından binek hayvanları hediye edilmiştir. Bunlar, kendi neslinin soylu ve nâdir bulunan hayvanları idiler. Meselâ, Mısır Mukavkısı'nın hediye ettiği D ü l d ü l adı verilen beyaz katır, darb-ı mesellere konu olmuş ve ününü günümüze kadar ulaştırmıştır. Y a' f ũ r, eşeklerinin en meşhûr olanının adıdır. Hicret yolculuğunda bindiği ve -bir rivâyete göre- Arafar'da Vedâ Hutbesi'ni üstünde okuduğu, gün görmüş ve çile çekmiş devesinin adı da K a s v â' dır⁽²⁷⁾.

Resûlullah Efendimiz'in, gerek eşyalarına, gerek hayvanlarına ayrı ayrı isimler vermiş olması son derece dikkat çekicidir. O kadar ki, yedi adet sağ-

(24) *İbn Sa'd*, aynı yer. Bu atın özellikleri için bkz. *İbn Sa'd*, I, 490; *Kâmûs*, "*sekb*" maddesi, 1,302.

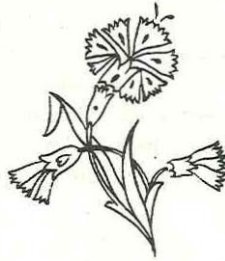
(25) *İbn Sa'd*, I, 489-492.

(26) *İbn Sa'd*, I, 490-491; Ebû Dâvûd, *Kitâb'ül-Merâsîl*, s. 32; İbn Hacer, *el-Metâlib'ül-Âliye*, II,158, nu: 1928-1931.

(27) Bu kelimenin, bâzı Türkçe kitaplarda "*kusvâ*" şeklinde hatâlı okunduğu dikkati çekmektedir. Hakkında geniş bilgi için bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, IV, 75; *İbn Sa'd*, I, 492-493; *Kâmûs*, IV, 1134.

mal koyunu bulunduğu ve bunların hepsinin de kendine has adları olduğu bildirilir ⁽²⁸⁾. Bu, eşyâ ve hayvana verilen değeri ifâde etmektedir. Hazreti Peygamber'in nazarında, elde edilen her şey bir nîmettir; Allah'ın lûtuft ve ihsânıdır. Nîmete karşı, şükürle karşılık verilmelidir. Üstelik, bir şeyin "*esâ-mîsinin okunması*", ona hiç değer verilmediğini ifâde eder. Aynı şeyin "*is-minin konması*" ise, onlarla tek tek ilgilenmeyi gerektirmiştir.

Konulan isimler ise, hep, kendi cinsinin en güzel isimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselâ kılıçlar, keskinliğine ve modeline göre; atlar, vücut yapılarına ve yaptıkları sür'ate göre; develer, renklerine ve cinslerine göre; koyunlar, verdikleri sütün durumuna göre adlar alagelmişlerdir. Kesinlikle; kör, topal, uyuz... cinsinden küçük düşürücü sıfatlarla adlandırılmadıkları gibi, hayvanlara insan isimleri de verilmemiştir.

(28) İbn Sa'd'ın kaydettiği bu sağmal koyunlarının adları şunlardı: 'Acve, Zemzem, Sukyâ, Bereket, Verise, İtlâl ve İtrâf. Bkz. *Tabakât*, I, 495.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a):

“Resûlullah Efendimiz’in kılıçlarının kabzası gümüşlendi” buyurmuşlardır.

2) Sa‘îd b. Ebî’l-Hasan ⁽²⁹⁾ rivâyet ediyor:

“Peygamber Efendimiz’in kılıcının kabzası gümüşlendi”.

3) Mezîde b. Mâlik ⁽³⁰⁾ anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz fetih günü Mekke’ye girdikleri sırada, üstlerinde taşıdıkları kılıçta altın ve gümüş vardı”.

Hadîsin üçüncü râvîsi olan Tâlib b. Huceyr (ö: ?) der ki: Şeyhim Hûd b. Abdullah (ö: ?)’a, *Hazreti Peygamber’in kılıcının hangi kısmının gümüşten yapılmış olduğunu sordum. o, kılıcının kabzası gümüşlendi, dedi* ⁽³¹⁾.

4) İbn Sîrîn (ö: 110/729) anlatıyor:

(29) Sa‘îd b. Ebî’l-Hasan, İslâm büyüklerinin ünlülerinden olan Hasan el-Basri’nin kardeşidir. Kendisi, tâbiün neslinin ileri gelenlerinden olup, kardeşinden bir iki sene önce hicrî 108 yılında (M. 726) vefât etmiştir. Bu rivâyeti, *mürsel*’dir.

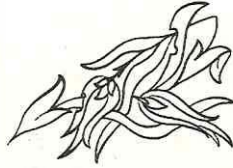
(30) Bu ismi, *Mezîde* yerine, *Mezyede* şeklinde okuyanlar da vardır. Biz, İbn Hacer’in tesbîtiyi tercîh ettik (bkz. *Tehzîb*, X, 101). Ayrıca, baba adının *Câbir* olduğunu kaydedenler de olmuştur.

(31) Hadîsin râvîleri, pek tanınmış isimler değildir. O kadar ki, üçüncü râvî Tâlib b. Huceyr’in, sâdece bu tek rivâyeti ile tanındığı belirtilir. Ana metindeki ifâdeler ise oldukça muğlâktır.

Ben kılıcımı, **Semüre b. Cündeb** (r.a)'in kılıcı gibi yaptırmıştım. **Semüre** Hazretleri ise, kendi kılıcını, tıpkı Resûlullah Efendimiz'in kılıcına benzer şekilde yaptırdığını söylerdi. Peygamber Efendimiz'in kılıcı ise, *B e n î H a n î f e* kabilesi⁽³²⁾ yapımı idi.

5) Yine **İbn Sirîn**'den, değişik bir senedle, aynı mânâda bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

(32) **Beni Hanife**, Müseylimet'ül-Kezzâb'ın kabilesi olup; savaşçı, çok iyi kılıç sallayan ve Arap kabileleri arasında en katı kalbli ve gönüllerinde İslâm'ın en az yer ettiği insanların oluşturduğu bir kabîle idi. Aynı zamanda, kılıç sanâyiinde de çok ileri gitmişlerdi. "*Seyf-i haneftî*", *Benî Hanîfe* yapımı kılıç demektir.

14 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN ZIRHLARI

METİNLER

1) Zübeyr b. Avvâm (r.a.) anlatıyor:

Uhud muhârebesinde, Resûlullah Efendimiz'in üzerinde iki zırh vardı. Bulundukları yerden kalkıp, (sağ olduklarını *ashâbına* göstermek için) yüksekçe bir kayanın üstüne çıkmak istediler. Fakat (gerek zırhlarının ağırlığından, gerek almış oldukları yaranın ızdırâbından dolayı) buna tâkatları yetmedi. Bunun üzerine, **Talha**'yı yere eğip sırtına basarak, o yüksek kayanın üstüne çıkabildiler. İşte tam bu sırada:

"Talha, cenneti haketti" buyurdıklarını bizzat işittim ⁽¹⁾.

2) Sâib b. Yezîd (r.a) anlatıyor:

Uhud günü, Peygamber Efendimiz'in sırtında iki kat zırh vardı. Onların ikisi arasına astar takmışlardı.

- (1) *Uhud* muhârebesi, hicretin üçüncü senesinde vukû bulan üçüncü bir harptir. İslâm devleti yeni kurulmuş, teşkilât henüz tamamlanmamış ve *Bedir*'in açtığı yaralar iyice sarılamamıştı. Ordu, sayı ve teçhizat bakımından, meydan muhârebelerine girecek seviyede değildi. Fakat düşman, *Bedir*'de uğradığı mağlûbiyeti bir türlü hazmedemekte ve bütün gücünü, almayı tasarladığı öc'ün hazırlıklarına sarfetmekteydi. Ve nihayet hesaplaşmaya karar verdiler.

Bu harpte, başta pehlivanların piri Hz. Hamza olmak üzere, pek çok İslâm kahramanını şehîd edilmiştir. Peygamber Efendimiz, mübarek yanaklarından ağır şekilde yara almış; parçalanmış zırhları yanaklarına batarak dişleri kırılmıştır. Bu hengâmede, Hazreti Peygamber'in öldüğü haberi yayılmak suretiyle İslâm askerlerinin morali çökertilmeğe çalışılmıştır. Karşı taraf, bütün sıcak ve soğuk harp taktiklerini kullanmış; Peygamberini ve bir mânâda başkomutanlarını göremeyen gâziler paniğe kapılmıştır. Düşmanın propagandası etkisini göstermek üzere iken, Resûlullah Efendimiz, herkesin görebileceği yüksekçe bir yere çıkarak, mâneviyatları iyiden iyiye bozulan cengâverlerine, **"kendisinin ölmediğini, hayatta olduğunu, mâneviyatlarının bozulmasını gerektirecek bir durumun bulunmadığını"** göstermek istemiştir. Üzerinde, iki kat ağır bir zırhın bulunması ve oldukça ızdıraplı bir yara da almış olmaları sebebiyle, istedikleri yüksek yere kendi kendilerine çıkamamış; ancak Hz. Talha'nın hemen eğilip, çevresindeki *ashâbın* da yardımıyla, onun sırtına basarak süretiyle arzû ettikleri yere çıkabilmiştir. Hz. Talha, kendisini öylesine adamıştır ki, seksen yerinden yaralanan vücudu delik deşik olmuş ve bir elini de kaybederek çolak kalmıştır. İşte, Hz. Talha'nın bu derece samîmî hizmetleri, oracıkta verilen bir müjde ile gerçek değerini bulmuştur: **"Talha, cenneti haketti!"**

15 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN MİĞFERLERİ

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, fetih sırasında *Mekke-i Mükerreme'*ye, mübârek başlarında miğfer olduğu hâlde girdiler. Bu sırada birisi gelerek:

- "*Yâ Resûlallah! Şu, can korkusu ile Kâbe'nin örtüsüne sarılan şahıs, İbn Hatal'dır*" deyince;

- "*Öldürün onu!*" buyurdular ⁽¹⁾.

2) Yine Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, fetih yılında *Mekke-i Mükerreme'*ye, başlarında

- (1) *Mekke* fethedildikten hemen sonra yerli halk için "*umûmî af*" ilân edilmiş ve hiç bir kimsenin mağdur olmasına fırsat verilmemiştir. Nitekim, o güne kadar müslüman olmamakta direnen küfrün elebaşları bile, Resûlullah (s.a.s)'ın huzûruna gelerek "*arz-ı biat*" eylemişlerdir. Ancak, içlerinden bir kaç tâne sivri akıllı, hâlâ direnmekte ısrar etmiş ve Mekkelileri kışkırtmayı tasarlamıştır. Daha önce cinâyet derecesinde işlenmiş suçları da olan bu gibilerden ikisi kadın, dördü erkek olmak üzere altı tânesinin ismine kaynaklar işaret etmektedir. Adı geçen *İbn Hatal* da, bunlardan birisidir.

İbn Hatal, bir ara müslüman olmuş, hattâ vahiy kâipliği mertebesine kadar yükseltilmiştir. Yanına bir yardımcı verilerek zekât toplama vazîfesi ile gönderildiği bir sırada, yardımcısını öldürmüş ve kaçmıştır. Dinden ayrılmakla da kalmamış; iki tâne soyutan kadın şarkıcı bularak, sağda solda dunmadan menfî propaganda yapmış ve, Hazreti Peygamber'i ve İslâm'ı küçük düşürücü, onlarla alay edici şarkılar söyleyip durmuştur. *Mekke* fethedilince, diğerleri gibi gelip özür dileyeceğine, kurtuluş çâresini *Kâbe*'nin örtüsüne sarılarak saklanmakta bulmuştur. Küfritin bu son bakıyyesi, ashâbın gözüne ilişince, Resûlullah Efendimiz'e haber vermişler ve Peygamber Efendimiz'in verdiği emir gereğince de, ashâbdan *Ebü Berzet'il-Eslemî* adlı sahâbinin eliyle öbür dünyadaki yerine gönderilmiştir.

Yukandaki ikinci metinde, "*Peygamber Efendimiz miğferlerini çıkardığı sırada*" kaydı vardır ki, bunun mânâsı; "*fetih tamamlanmış, ortalıkta sulh ve sükûn kurulmuş ve artık sefer kıyâfeti çıkarılmış bir havada iken*" demek olmalıdır. Yoksa, şehire girer girmez öldürttü şeklinde anlaşılmamalıdır. Nitekim, önce ölüm fermânı çıkarılan bir çokları, fethi müteâkip müslüman oldukları için Aff-ı Peygamberi'ye mazhar olmuşlardır.

miğfer olduğu hâlde girdiler. Başından miğferini çıkardıkları sırada birisi gelip:

- “Yâ Resûlallah! İbn Hatal, Kâbe’nin örtüsüne sarulmuş!” deyince;

- “Öldürün onu!” buyurdular.

İbn Şihâb ez-Zühri (ö: 124/742): “Mekke’nin fethi günü Mekke’ye girerken, Hazreti Peygamber’in i h r â m’sız oldukları husûsu, bana ulaştan haberler arasındadır” der ⁽²⁾.

(2) Zühri’nin bu açıklama kaydı, “Mekke’ye ihrâmsız girilmez” ihtilâfına açıklık kazandırmak için konmuş olmalıdır. Bu mesele üzerinde çeşitli görüşler serdedilmektedir. Biz, meseleye fikhî yönden bakmadığımız için, geniş bilgi verme yoluna gitmedik. Esâsen, Hazreti Peygamber’in bu tatbikâtını, normal şartlar altında değil, bir askerî harekâtın icapları içinde değerlendirmek gerekmektedir.

16 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN SARIKLARI

Peygamber Efendimiz'in baş kıyâfetlerine ayrılan bu bölümde, beş hadîs-i şerîf bulunmaktadır. **Tirmizî**'nin *Şemâil*'i dışındaki kaynaklarda da, başka değişik bir rivâyete pek rastlanmamaktadır. Sâdece **İbn Sa'd**, bu konuya dolaylı şekilde ışık tutacak mâhiyette bir kaç rivâyet daha kaydetmektedir ⁽¹⁾.

Eldeki vesîkalar, Hazreti Peygamber'in mübârek başlarına giymiş oldukları kıyâfetin; mâhiyetini, rengini ve kullanış tarzını aydınlığa kavuşturmakta olup, bunlar dışında daha teferuâtı bilgi vermemektedir. Biz, bu ve bunlara yardımcı durumda olan diğer vesîkaların da ışığı altında, baş kıyâfeti ile ilgili bir iki noktaya temâs etmeye çalışacağız.

Meselenin derinliğine araştırılmasını târihçilere bırakarak, konuya şöyle girebiliriz: Yakın zamanlara kadar, Şark milletleri, başlarına bir şeyler giyegelmişlerdir. Gerek kadın, gerek erkek, kim olursa olsun, Şark'da başı açık gezme geleneği yoktu. Bu, câhiliye devrinde de böyle idi, İslâm'dan sonraki devirlerde de böyle olagelmıştır. Ancak baş kıyâfetinin şekli, modeli ve giyiniş tarzı; milletlere, devirlere ve çevrelere göre değişiklik arz etmiştir ⁽²⁾. Bu sebeple biz, "*İslâm'dan önce baş örtüsü yoktu; baş örtüsünü İslâm getirmiştir*" tarzındaki iddiânın, büyük bir "*târih hatâsı*" olduğu kanâatindeyiz. Zîrâ İslâm, bu konuda, yeni bir kıyâfet sistemi değil, mevcut olan uygulamada tâdilât yaparak, yeni bir üslûp getirmiştir.

(1) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 451, 455, 456.

(2) Dr. Ahmed Çelebi, "*İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi*" adlı eserinde, "*Müderrişlerin Kıyâfetleri*" başlığı altında, Hazretî Peygamber devrinden itibaren Emevîler, Abbâsî'ler, Eyyübîler ve Endülüs Emevîleri dönemlerinde giyilen kıyâfetleri ve kıyâfetlerin uğradığı değişikliklerin seyrini inceler (s. 279-283). Bu arada İslâm dünyasında baş açmanın ilk def'a, Batı'nın te'sîti ile Endülüs'de görüldüğüne temâs ederek şöyle der: "*Valensiya ve doğu kesiminde bulunan diğer şehirlerdeki âlim ve müderrişler, sarık giymeyi bırakmışlar, bunun yerine kepe benzer başka bir başlık kullanmışlardır, Nitekim sarığı bırakıp, sultânın huzuruna da başı açık girenler oluyordu... Kurtuba, İşbiliye gibi batı kesimindeki şehirlerde ise, kadın ve fakihler sarık giyiyorlardı. Fakat bu, Şark ülkelerinde (Asya'da) kullanılandan çok küçüktü*" (s. 282).

Kaynakların bize ulaştırdığı vesîkalardan anlaşıldığına göre, Hazreti Peygamber'in giydiği kıyâfetlerden -tek istisnâ ile- hiç birisi, İslâm'la birlikte ihdâs edilmiş olmayıp, onların hepsi de, o günün toplumunda öteden beri giyilegelen giyim-kuşam çeşitleri idi. Nitekim *kamîs*, *izâr*, *ridâ*, *cübbe*, *hulle*, *nâleyn* gibi isimlerle anılan bu kıyâfet çeşitleri; İslâm öncesinde hanîfler, putperestler ve gayr-ı müslimlerce giyilegeldiği gibi, İslâm'dan sonra da müslümanlarca giyilmeğe devâm edilmiş giyim eşyâlarıdır.

Ancak, Resûlullah Efendimiz'in kıyâfette getirdiği tek istisnâî yenilik, baş kıyâfetinde kendini göstermektedir. Bu da, "*sark*"tır. Klâsik metinlerdeki asıl ifâdesi ile "*ımâme*" (baştaki harf 'ayın olup kalındır), Fransızca'da "*turban*", Türkçe'de "*sarık*" kelimesi ile karşılanmıştır.

Sank, doğrudan doğruya başa sarılmamış; bir şey giydikten sonra, onun üzerine dolanmıştır. Sarğın altına giyilen bu baş kıyâfetine ise "*kalensüve*" denmektedir. Biz, hadîs metinlerinde geçen "*kalensüve*" kelimesini bu günün tatbikâtına uyarak, "*f e s*" diye tercüme ettik. Esâsen *kalensüve*; takke, külâh cinsinden başa giyilen nesnenin adıdır. *Kâmûs* bunu: "*Neden olursa olsun, baş kıyâfeti demektir*" şeklinde ifâde etmiştir. Sarğın altına giyilebilen her şey, bu kelimenin şumûlü içine girmektedir. Nitekim bu kelime, Fransızca'ya "*bonnet*" (*bone*) karşılığıyla tercüme edilmiştir; *bone* de Türkçe'de *takke*, *külâh*, *kavuk*, *fes* kelimeleriyle karşılanmıştır.

Esâsen s a r ı k, ihtiyaç karşılığı kullanılan bir giyecek (*libâs*) olarak değil, ~~sadece~~ bir k ı y â f e t (*kılık*) olarak benimsenmiştir. Bu sebeple olmalıdır ki Resûlullah Efendimiz:

"Bizim kıyâfetimizle müşriklerin kıyâfetini birbirinden ayıran husus, fes üzerine sarılan sarıktır" buyurmuşlardır.⁽³⁾

Hazreti Peygamber'in, sarğı, bir "*alâmet-i fârîka*", bir "*kıyâfet parolası*" olarak ilâve ettiği görülmektedir⁽⁴⁾. Bu uygulama, İslâm dünyasında, kı-

(3) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 374; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 79, nu: 4078; Tirmizî, *Sünen*, IV, 248, nu: 1784; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, V, 71, nu: 4614.

(4) *Asr-ı Saâdet* dönemi hadîseleri ile ilgili olarak çevrilen filimlerde; Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ebû Süfyan... gibi *Mekke* dönemi müşriklerini görüntülerken, onların başına sank sardırılmayan büyük bir târîhi ~~ham~~ olduğu gibi; bugün *Hicaz* bölgesine hâkim olan *Suûd Hânedânı*'nın giydiği kıyâfeti, Hazreti Peygamber dönemi kıyâfetinin bir devâmı imiş gibi göstermek de, İslâm adına sergilenen bir başka fâhiş ~~hadîs~~dir. *Arap* ve *Acem* milletlerinin millî ve mahallî kıyâfetlerini, "*İslâmî kıyâfe*" diye ~~takdîm~~ etmek ise, başkaca hatâlar zincirinin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Bugün kullanılan *Arap* millî baş kıyâfeti, iki parçadan oluşmaktadır. Büyük bir mendil gibi başı omuzlara kadar öten parçasına, fasîh dilde "*kûfiyye*", halk dilinde ise "*kefiye*" denir. Dıştan başı geçirilen çembere de, yine fasîh dilde "*ıkâl*", günlük dilde ise "*age*" adı verilmektedir. Bu kıyâfetin, Peygamber Efendimiz'in kullandığı "*kalensüve*" (*sarık altlığı*) ve "*ımâme*" (*sarık*) ile hiç bir ilgisi bulunmamaktadır.

yâfetlerin beynelmilel bir hâl alışma kadar devâm edegelmiştir.

Bilindiği gibi **Ortaçağ İslâm Coğrafyası**’nın sınırları çok geniştir; doğuda *Orta Asya*, batıda *Endülüs* (İberik Yarımadası) olmak üzere üç kıt’a üzerinde uzanmaktadır. Bu coğrafya, çeşitli milletleri ve, farklı kültür ve medeniyetleri sînesinde barındırmaktadır. Böylesine büyüklük ve çeşitlilik arzeden bir zemînde, kıyâfet birliğinden söz etmenin güçlüğü ortadadır. *Zırâ* kıyâfetin esâsını, bir bölgenin örf ve âdetleri tâyin edegelmiştir. Nitekim milliyeti, örfü, âdeti, geleneği ve iklimi birbirinden çok farklı olan bu muazzam coğrafyanın sâkinleri, k ı y â f e t gibi “*şekil*”de değil, î m â n gibi bir “*merkezî otorite*” etrâfında birleşmesini becermişlerdir.

Peygamber Efendimiz sarık için ne kadar tûlbend kullanmışlardır? tarzındaki bir soruyu, kesin olarak cevaplandırmak mümkün değildir. Temel kaynaklarda, vesîka değeri olan bir kayda rastlanmamıştır. Sâdece, Ali el-Kârî (ö: 1014/1605) şu bilgiyi vermektedir.

“Şeyh Cezerî der ki: Resûlullah Efendimiz’in sarıklarında kullandıkları tûlbendin uzunluğunu tesbît edebilmek için, pek çok eser karıştırdım ve, bir hayli Siyer ve Târih kitabı mütâlâa ettim. Fakat, hiç bir bilgi elde edemedim. Sâdece, bilgi ve otoritesine güvendiğim bir zât, bana, Nevevî (ö: 676/1277)’nin şu tesbîtinin haber verdi: Resûlullah Efendimiz’in, kısa ve uzun olmak üzere iki tîp sarığı vardı. Kısanın boyu yedi, uzun olanın boyu ise oniki arşındır” ⁽⁵⁾.

Hazreti Peygamber’in kullandığı **sarığın rengine** gelince: Eldeki vesîkaların hemen hemen hepsi, “*siyah sarık*”tan bahsetmektedir. Halbuki, Hazreti Peygamber’in terciî ettiği renk, b e y a z renktir. Fakat ashâb-ı kîrâm, Peygamber Efendimiz’in beyaz sarık kullandıklarına dâir bir haber nakletmemişlerdir. Acabâ niçin?

Aynı durum, daha pek çok konuda kendini göstermektedir. İleride yeri geldikçe onlara da temâs edilecektir. Bilindiği gibi, insanların dikkatlerini, dâimâ yapılagelen **mütad** şeyler değil, **nâdir** olarak karşılaşılan davranışlar

(5) Ali el-Kârî, *Cem’ul-Vesâil*, s. 199.

çekmiştir. İşte siyah sarık da, Hazreti Peygamber'in her zaman değil, belirli zamanlarda kullandığı bir kıyâfet olduğu için dikkat çekmiş ve görenler tarafından görmeyenlere anlatılmıştır. Bu gibi hadis metinlerini, "**Hazreti Peygamber hep siyah sarık kullanırlardı**" şeklinde değil; diğerleri yanında "**siyah sarık da kullanırlardı**" tarzında değerlendirmek daha uygun düşmektedir.

Nitekim, siyah sarık kullandıklarına dâir rivâyetlerin -bir tek istisnâsı ile- hepsi, Mekke'nin fethi sırasında giymiş oldukları kıyâfeti anlatmaktadır: "**Fetih günü Kâbe'nin kapısında halka hitâbederken, mübârek başlarında siyah bir sarık vardı**" meâlinde olan vesikalar, kendi bütünlüğü içinde değerlendirilince, daha bir aydınlık kazanmaktadır. Bilindiği üzere, Zât-ı Risâlet'in fetih günü Mekke'ye girişi, s e f e r kıyâfeti ile olmuştur⁽⁶⁾. Kendileri, harekât hâlinde olan bir ordunun başındadır. Tâ Medîne'den itibâren günlerdir yoldadırlar. Üzerlerinde kılıç, başlarında miğfer vardır. Fetih harekâtı başarı ile sonuçlanınca, savaş kıyâfeti çıkarılmışlar ve Kâbe'nin kapısında halka bir hitâbede bulunmuşlardır. İşte o anda mübârek başlarında bulunan siyah sarık, miğfer'in altına giymiş oldukları sarıktır. Uzun yolculuk esnâsında terden tozdan sık sık kirleneceğinden, böyle bir durumda, beyaz yerine siyah renk tercih edilmesi olmalıdır.

Bir kısım kaynaklarda: "**Minber üzerinde halka hitap ederken, başlarında siyah bir sarık vardı**" şeklinde rivâyetler de yer almaktadır⁽⁷⁾. Hemen hemen hepsinin de ilk râvîsi Amr b. Hureys (ö: 85/704) olan bu rivâyetlerde, diğerlerinden farklı olarak, "**minber**"den söz edilmektedir. Eğer minberden maksat, "**hitâbedilen yüksekçe bir yer**" ise, bu da diğerleriyle birlikte mütâlâa edilebilir. Nitekim eldeki vesikaların siyâkı, böyle bir yoruma daha uygun görünmektedir. Şâyet minber, "**câmiin hutbe okunan mahalli**" olarak değerlendirilirse, o zaman, "**Mescid-i Nebevî'de hutbe îrad ederken**" şeklinde anlaşılacak durumundadır. Ne var ki, Hazreti Peygamber hakkında kullanılan "**hutbe**" tâbiri, bugün anlaşılan mânâda, Cuma ve Bayram günleri namazdan önce okunan hutbe anlamında değildir. Hadis kaynaklarında, O'nun her hangi bir münâsebetle topluluğa hitâben yapmış olduğu konuşmalar için de, h u t b e tâbiri kullanılmamıştır. İşte adı geçen konuşmasını da, bir sefer dönüşü yapmış olabileceği gibi, başka bir münâsebetle de yapmış olabilirler.

(6) Câbir b. Abdullah (r.a)'dan gelen bir rivâyet şöyledir: "**Hazreti Peygamber, fetih günü, başında siyah bir sarık olduğu hâlde, i h r â m s ı z olarak Mekke'ye girmişlerdir**". Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahih*, II, 990, nu: 1358; Nesâî, *Sünen*, VIII, 211.

(7) Bkz. Buhârî, *et-Târih'ul-Kebîr*, VII, 418; Müslim, II, 990, nu: 1359; Ebû Dâvûd, IV, 78; Nesâî, VIII, 211; İbn Mâce, II, 1186; İbn Sa'd, I, 455.

Bize ulaşan haberler arasında, Hazreti Peygamber'in yerine göre değişik renklerde sark kullandıklarına dâir vesikalar da bulunmaktadır. **İbn Sa'd**, Resûlullah Efendimiz'in, diğer giyecekleri ile birlikte, sarıkların da "**za'ferân**" (*safran, sarı*) ile boyadıklarını kaydetmiştir ⁽⁸⁾.

Öte yandan, *Cuma* ve *Bayram* günleri, k ı r m ı z ı cübbesini giydiklerinde k ı r m ı z ı sarklarını da doladıkları belirtilmiştir ⁽⁹⁾. Böylece çok hoş bir kıyâfet âhengi oluşturan Hazreti Peygamber'in bu hâlini anlatan görgü şahitleri, hep : "**Resûlullah'ın o hâli, hâlâ gözümün önünde**" diye ifâde etmişlerdir.

Yine kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in, sarklarını doladıktan sonra, ucunu arkadan kürekleri arasına sarkıtıklarına dâir vesikalar da yer almaktadır ⁽¹⁰⁾. "**Sarik sarkıtmak**" (*irhâ'ül-'imâme*) tâbiri ile ifâde edilen bu durum, Peygamber Efendimiz'in mütad uygulamaları gibi görüntüyorsa da, gerçekte öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu bölümün dördüncü metninde **Tirmizî**: "**Abdullah b. Ömer de aynı şekilde yapardı. Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsum b. Muhammed ile Hz. Ömer'in torunu Sâlim de aynı minvâl üzere sararlardı**" açıklamasını ilâve etmiştir ki, bu kayıd, ashâbın büyük çoğunluğunun sark sarkıtmadıklarını anlatmaktadır ⁽¹¹⁾.

(8) *İbn Sa'd*, I, 452.

(9) *İbn Sa'd*, I, 451.

(10) Bkz. 7 numaralı dipnotundaki kaynaklar. **Buhârî** ayrıca, **Hz. Ali'nin** de sark sarkıtmasının götüldüğünü kaydeder. Bkz. *et-Târih'ul-Kebîr*, VII, 123, nu: 552.

(11) Peygamberimiz'in Şemâilî'ni araştırırken, zaman zaman küçük ayrıntılar arasında bulunduğumuz ve uzun süre takılıp kaldığımız durumlar olmuştur. Bir kısım okuyucu tarafından basit ve gereksiz gibi karşılanırsa da, bu tür ayrıntıların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Günümüzde bu "**sarik sarkıtma**" hususunda farklı tavırlar sergilenmektedir. Bir yanda, bunu, Hazreti Peygamber'in hiç terk etmediği önemli sünnetleri arasında kabul edip, câmi içinde itûnâ ile cebinden çıkardığı tûlbendi başına sararak ucunu sarkıtan ve hemen namaza duran bir kısım müslümanlarla; bir yanda da, câmi'de farklı bir görüntü oluşturan bu manzaradan son derece rahatsız olan müslümanlar bulunmaktadır.

Kaynaklar dikkatlice incelendiğinde anlaşılmaktadır ki Hazreti Peygamber, devamlı bir şekilde sark sarkıtmamıştır. Bu sebeple, hadîs ve tabakât kitaplarında, bir kısım sahâbenin zaman zaman sark sarkıtıkları kaydedilmiştir. Bilindiği gibi, "**falan şahıs fôtr şapka giyerdi**" sözünden, *toplumda herkes fôtr şapka giymezdi*, demek istendiği anlaşılır. *Falan başı açık gezerdi*, demek; genellikle toplum, başına bir şey giyerdi, demektir.

K â m ü s, bu "**sarik sarkıtma**" tâbirini açıklarken: "**irhâ-i 'imâme** (sarik sarkıtma); *havf, endişe ve halecandan kalbin mutmain olmasından kinâyedir. Zîrâ şiddet hengâmında 'imâme irhâ olunmaz* (sarik sarkıtılmaz)" der (IV, 976).

METİNLER

1) Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor:

“Hazreti Peygamber, fetih günü, başında s i y a h bir sarık olduğu hâlde Mekke’ye girdi”.

2) Amr b. Hureys (r.a) der ki:

“Ben, Peygamber Efendimiz’in başında s i y a h sarık gördüm”.

3) Amr b. Hureys anlatıyor:

“Resûlullah Efendimiz, başında s i y a h sarık olduğu hâlde topluluğa karşı hutbe îrad etmişlerdir”⁽¹²⁾.

4) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz sarık sardıkları zaman, sarığın ucunu, arkadan kûrek kemikleri arasına salıverirlerdi”.

Hadîsin ikinci râvîsi Nâfi‘: “Abdullah b. Ömer de aynı şekilde yapardı” der. Üçüncü râvî Ubeydullah b. Ömer ise: “Hz. Ebû Bekir’in torunu Kâsım b. Muhammed ile Hz. Ömer’in torunu Sâlim de bu minvâl üzere sararlardı” demektedir.

5) İbn Abbâs (r.a):

“Hazreti Peygamber, s i y a h sarıklı olarak topluluğa karşı hutbe îrad etmişlerdir” der.

Öte yandan, bir İran (Acem) kayâfeti olan (manteau persan) t a y l e s â n’ı, “sarık sarkıtma” ile kanşırarlar da olmuştur (bkz. Tercîd Tercemesi, X, 304-305). Kâmus, t a y l e s â n için “Şal ve sâir nesneden başka ve omuza örttükleri câr gibi sebbe (giyeceğe) ulak olunmuştur. Hâlâ bizim baş ve omuz şalı olacaktır... Ve sâfîlerin salındırdıkları sarık ucuna ulakları, teşbîh tarîkıyledir” der.

Buhârî’nin kaydettiği bir habere göre, Enes b. Mâlik (ra) Basra câmiinde bir lûsun insanı taylesanlı ile görünce, manzaradan hiç hoşlanmayarak: “Şu anda Basralılar, Hayber yahûdilerini andurmaktadır” demiştir (bkz. el-Câmi’us-Sahîh, V, 76).

(12) Tirmizî’nin Amr b. Hureys’den yaptığı bu her iki rivâyette de “minber” kaydı bulunmamaktadır.

17 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN TÜLBEND KULLANMASI (*)

Kılık kıyâfeti ile giyim kuşamına karşı son derece titiz davranan Resûlullah Efendimiz, mübârek saçlarına yağ sürme itiyâdında idiler. Kullandıkları bu yağ, *zeytin yağı* idi. Saçlarını yağladıkları zaman, sarkıkları ile gömlek yakalarının yağdan korunması maksadıyla, başlarına bir *tülbend* sararlar ve yağın te'siri geçince de bu tülbendi çıkarırlardı.

Bizim "*tülbend*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin orijinali "*kinâ*"dır (*kaf, nun, elif, 'ayın* harfleri ile)⁽¹⁾. Bu konu ile ilgili olarak elimizde tek metin vardır. Enes b. Mâlik (r.a) kanahyle gelen bu metne, İbn Sa'd da yer vermiştir ⁽²⁾.

Bu tülbendi, Hazreti Peygamber'in dışarıda da kullanıp kullanmadıklarına dâir her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Aksini ifade eden bir işaret de yoktur. Bu husustaki bilginin ilk kaynağı tek şahıstır. Daha önce de hayat hikâyesini verdiğimiz Enes b. Mâlik (r.a), Resûlullah (s.a.s)'ın son on senesinde, geceli gündüzlü Hâne-i Saâdet (*Peygamber Evi*)'den hiç ayrılmamıştır. O, Hz. Âişe vâlidemizden sonra, hattâ bâzı hâllerde ondan daha fazla olarak Hazreti Peygamber'in özel hayâtına vâkıf olan tek şahıs durumundadır. Nitekim diğer haberlerin pek çoğunda en azından bir kaç tâne görgü şahidi bulunabildiği hâlde, bu konuda tek râvînin bulunuşu ve bunun da Enes gibi özelliği olan birisi oluşu, bu tülbendi, Hazreti Peygamber'in, daha ziyâde evlerinde kullandıkları intibâhını vermektedir.

(*) Şemâil de 19. bölüm olarak yer alan bu bahsi, biz, 21. bölümüne, "*sark*" bahsinin hemen arkasına aldık. Tirmizî'nin tertip planı son derece sağlam bir bütünlüğe sahip olmakla birlikte, onun bir iki yerinde küçük bir tâdilât yapma ihtiyacı duyulmuştur. Nitekim, bölümlerin tertibi bakımından bu bahsin yerini uygun bulmayan Şemâil şârihleri de bulunmaktadır. Yürüyüş ve oturuş konularının arasında değil, kıyâfetler bahsinin içerisinde veya bitiminde yer alması gerektiğini ileri sürenler yanında; mevcut yerini, pek de akla yatmayan te'villerle savunanlar da vardır. Öte yandan, tülbendin kullanma maksadını, sıcağın veya soğuktan korunmaya hamledenler bulunduğu gibi, bu görüşleri "*acı bir dil*" ile tenkit edip hafife alanlar da mevcuttur. Bkz. *Cem'ul-Vesâil*, s. 210-211.

(1) İsim olarak "*kinâ*", hanımların baş örtüsüne; masdar olarak "*takannu*" da, hanımların başını örtmesine denmektedir. Bkz. *Kâmûs*, III,395. 397. Kelime burada, "*yağ sürüldüğü zaman başa konan bez*" mânâsında kullanılmıştır.

(2) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*. I, 460 (iki rivâyet).

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, tülbendi çok kullanırlardı. O tülbend âdetâ, zeytin yağı (veyâ koku ⁽¹⁾) satıcılarının elbiselerini andırırdı ⁽²⁾.

(1) İbn Sa'd'ın ilâncı rivâyeti, “*sevbü zeyyât ev dehhân*” şeklindedir.

(2) Bu hadîs, daha önce 4. bölümün 2. metninde de geçmiştir.

18 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İ Z Â R L A R I

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in giydiği dış kıyâfetin, bir nevî model ve çeşidi bahis konusu edilmektedir. *Şemâil*'de metin olarak dört hadîs bulunmaktadır olup, diğer kaynaklardaki vesikalar da bunlardan pek farklı değildir. Daha önceki bölümlerde, Resûlullah Efendimiz'in kıyâfetlerinin çeşitli yönleri üzerinde durulmuştu. Kıyâfetler konusunun bu son bölümünde ise, dış kıyâfetin giyiliş tarzı ele alınacaktır.

Bilindiği üzere, Peygamber Efendimiz'in dış kıyâfetleri iki çeşittir: Bircinsine "*k a m î s*" (gömlek) adı verilir. *Kamîs*, tek parçalı olup, boydan boyaya entârî biçimindedir. Sâdece yakası açık olup, önü tamâmen kapalıdır. Kol uzunluğu bileklere, etek uzunluğu da bacaklarının yarısına kadar sarmaktadır. Bu, Hazreti Peygamber'in en çok sevdiği ve normal zamanlarda giyegel-
diği bir kıyâfet şeklidi⁽¹⁾.

İkincisi ise çift parçalıdır, yâni takımdır. Bu çift parçalı kıyâfetin belden aşağı giyilenine "*i z â r*", belden yukarı giyilenine de "*r i d â*" denir. Bu takım elbise, kaynaklarda umûmiyetle sâdece *i z â r* adı altında geçmektedir. Bâzen de sâdece *r i d â* olarak geçer. Bâzı metinlerde ise *i z â r â n* (iki *izâr*) tâbiri kullanılır. Bu ifâdelerin her üç şeklini de, *t a k ı m* olarak "*izâr ve ridâ*" şeklinde anlamak gerekmektedir. Ancak bâzı hâllerde ve daha çok ev içinde, tek başına alt kısmını (*izâr*) giydikleri de olmuştur. Bir nevî, cekketsiz pantolon giyilebildiği hâlde pantolonsuz ceket giyilemediği gibi; ridâsız *izâr* giyilebildiği hâlde *izârsız* tek başına *ridâ* giyilemediği için olmalıdır ki, *i z â r* tâbiri kıyâfetin sembolü hâline gelmiştir. Bu sebeple Tirmizî, *Şemâil*'in bölüm başlığında, "*Peygamber Efendimiz'in İzârının Niteliği*" ifâdesini kullanmıştır.

Bu tarz kıyâfet, *Hicaz* bölgesinin mahallî giyiniş şeklidi. Bunda, bilhas-
sa iklimin büyük rolü vardır. İlimin fazla sert olmadığı diğer İslâm memleketlerinde de, küçük tâdilât yapılarak giyildiği olmuştur. Ancak serin ve soğuk iklimlerde giyilmeğe elverişli değildir. Huccâcın, *Kâbe-i Muazzama'yı* ziyaretleri sırasında ve *H a c* farzasının diğer îcaplarını yerine getirirler-

(1) Bkz. Ebû Dâvûd. *Sünen*, IV, 63, nu: 4025.

ken giymiş oldukları kıyâfet (ihrâm), işte bu kıyâfettir.

Kaynaklarda i z â r'a dâir yer alan hadisler, umûmiyetle onun etek uzunluğu ve giyiniş marzı ile ilgilidir. Öyle anlaşılıyor ki, izâr eteğinin, yerleri süpürecek kadar uzun olması; kibir, gurur, azamet gösterisi sergilemek, sükse yapmak kabûl edilmiştir. İşte bu neviden davranışları dâimâ frenlemeye çalışan ve hiç de tasvip etmeyen Peygamber Efendimiz, izâr uzunluğunun, topukları kesinlikle geçmemesini istemiştir. Normal uzunluğu ise, bacağın kaslı etleri hizâsına kadar olmalıdır.

Bu konuyu, şekle dayalı basit bir kılık-kıyâfet meselesi olmanın ötesinde, tamâmen bir ahlâk ve davranış psikolojisi problemi olarak ele alan Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, aksi davranışta bulunanları, yerine göre tatlı bir dille uyarmış; buna rağmen hâlâ sükse yapmakta devâm edenleri de ağır bir lisanla dizginlemeğe çalışmışlardır. Buyurmuşlardır ki:

“Müslümanın izârı, bacağının yarı hizâsına kadar olmalıdır. Bunun, topuklara kadar biraz daha uzatılmasında bir sakınca yoktur. Fakat topuklardan daha aşağı uzanan yeri ateştedir. Mağrûrâne ve mütekebbirâne izârını çeken kimsenin, kıyâmet günü Allah yüzüne bakmaz!”⁽²⁾

Hazreti Peygamber'in, bütün davranışlarında olduğu gibi, kılık kıyâfetinde de titizlikle uygulayageldiği bir incelik dikkati çekmektedir. Bu da; *Yahûdî ve Hristiyanlar* gibi gayr-i müslimlere, *Kureyş* aristokrasisine ve *İran* sosyetesine kesinlikle benzememektir. Hadis metinleri arasında yer yer, “*Yahûdî ve Hristiyanlara muhâlefet edin*”⁽³⁾, “*Müşriklerle muhâlefet edin...*”⁽⁴⁾, “*Acemler gibi yapmayın*”⁽⁵⁾ ve “*Müşriklerle bizim aramızdaki fark...*” gibi ifâdelere rastlanır. Bunların arkasında, taklit ve özentiyeye karşı koymak sûretiyle, müslüman kimliğini bozulmaktan koruma gayreti sezilmektedir.

Bilhassa o günün *İran*'ı, bugünün moda merkezi *Paris*'i gibi; lüksün, konforun, israfın, ihtişâmın ve gösterişli hayatın kaynağı durumunda idi. Peygamber Efendimiz'in, hâlî vakti yerinde olan ashâbına ısrarla gösterişten uzak bir hayat sürmelerini tavsiye edişinde de, onların, imkânları son derece sınırlı olan insanlara karşı “*kötü örnek*” olmalarını önleme gerçeği yatmaktadır.

(2) Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, IV, 85, nu: 4093, 4094; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1183, nu: 3573.

(3) İbn Mâce, *Sünen*, I, 493, nu: 1545; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 3.

(4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 56.

(5) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 478; nu: 3778; IV, 71, nu: 4049.

METİNLER

1) Ebû Bürde ⁽⁶⁾ anlatıyor:

Hız. Âişe (r.anhâ) bize, yamalı bir *ridâ* ve kalın iplikten dokunmuş bir *izâr* çıkarıp göstererek:

- “İşte, dedi. **Resûlullah (s.a.s)**’ın *rûhu* bedenlerinden ayrıldığı vakit, **O’nun vücûdu, gördüğünüz bu iki çamaşırın içinde idi!..**” ⁽⁷⁾

2) Eş’as b. Süleym (ö: 125/743) anlatıyor:

Bana halâm anlattı. Ona da amcası anlatmış. Halâmın amcası demiştir ki ⁽⁸⁾: Bir gün *Medîne* sokaklarında *izârımı* sürüyerek yürüyordum. Bu sırada arkamdan bir ses işittim:

- “*İzârını yukarı kaldır! Zîrâ izârın yerde sürünmemesi, onun daha temiz kalmasını ve uzun müddet dayanmasını sağlar*” diyordu. Arkama dönüp baktığımda, bu sözleri söyleyenin Resûlullah Efendimiz olduğunu gördüm.

(6) Ebû Bürde, ashâbdan Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin oğlu olup, tâbiûn neslinin ileri gelenlerindendir. Hicrî 104 senesinde (M. 722) seksen küsur yaşlarında vefât etmiştir.

(7) Bu ve benzeri vesikâlardan anlaşıldığına göre, içinde rûhunu teslim ettiği çamaşırına **hadâr**, **Hazretî** Peygamber’e âit pek çok eşyâ, yakınları tarafından saklanmış ve korunmuştur.

(8) Râvî Eş’as b. Süleym, gerek halâsının, gerekse halâsının amcasının adlarını belirtmemiştir. *Tabakât* kitaplarının verdikleri bilgiye göre, halâsının adı **Ruhm binti Eşved**’dir. Onun amcasının ismi de, ashâbdan **‘Ubeyd b. Hâlid el-Muhârebi**’dir. Ancak, her ikisinin hayat hikâyesi hakkında da fazla bilgi verilmemiştir.

Not: Günümüzün bazı yazarlarının, bu hadîsi: “*Bir gün sahâbîlerden birisinin halâsı Medîne sokaklarında ilerlerken, arkasından bir ses duyuyor: “Eteklerini kaldır! Onu kaldırmakta takvâ ve temizlik vardır”. Hâtun geriye dönüp bakınca...*” şeklinde anlayıp tercüme ettiği görülmüştür. Bu, bir dalgınlık eseri olmalıdır. Zîrâ vesikâ açıktır. Hâdisinin kahramanı **hadûn** değil erkektir. Burada adı geçen kadın, görgü şâhidi değil, râvidir. Ayrıca kadın, *ashâb*’dan birisinin halâsı değil, *tâbiûn* neslinden Eş’as b. Süleym’in halâsidir. Günümüzün neşriyatı arasında sık sık rastlanan buna benzer hatalar, bilhassa dîmî metinlerde yön saptırıcı yorum ve anlayışlara yol açmaktadır. Özellikle **T â r i h** üminin yardımına baş vurmadan girilen hadîs tercüme ve yorumları, insanı çok yanlış sonuçlara götürebilmektedir.

- *“Yâ Resûlallah! O, bir bürde-i melhâ’dır, yâni alaca bezden dikilmiş değersiz bir hırkadır”* diye özür beyân ettiğimde;

- *“Sen, her hususda olduğu gibi, kıyâfet husûsunda da beni kendine örnek edinmez misin?”* buyurdular.

O anda Resûlullah (s.a.s)’ın izârına göz attığımda gördüm ki, o, bacaklarının yarı hizâsına kadar uzanmıştı.

3) Seleme b. el-Ekva‘ (r.a) anlatıyor:

H.z. Osman, uzunluğu bacaklarının yarısına kadar ulaşan bir izâr giyer ve: *“Arkadaşımın (sâhibi), yâni Resûlullah (s.a.s)’ın izârları da aynen böyle idi”* derdi.

4) Huzeyfe b. el-Yemân (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, benim bacağımın (veyâ kendi bacaklarının) kashı yerinden tutarak:

“İzârın yeri işte burasıdır. Eğer sen normal olanı yapmak istemezsen, o takdirde, bacakların ortası ile topukların üstüne kadar biraz daha uzatabilirsin. Şâyet daha da uzatmak istersen, bilmiş olasın ki, izârın topukları örtecek kadar uzanmaya hakkı yoktur” buyurdular.

19 - HAZRETİ PEYGAMBER'İN YÜRÜYÜŞ TARZI

Bu ve bundan sonraki bir kaç bölüm, Hazreti Peygamber'in yürüyüş ve oturuş tarzlarına ayrılmıştır. Klâsik *Şemâil* ve *Hadîs* kitaplarında, Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzına dâir bilgilere ve bu konu ile ilgili tavsiyelerine de yer verilmiştir. Kaynakların bu hususta kullandıkları tâbirin orijinali, "*mişyetü Resûlillah s.a.s*" dir, Türkçemizde karşılığı, "*Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzı*" şeklinde ifade edilmiştir⁽¹⁾.

Tirmizi, bu konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de, ikisi Hz. Ali ve biri Ebû Hüreyre'den olmak üzere üç rivâyet kaydetmiştir. İbn Sa'd ise kısmen farklı beş vesika tesbit etmiştir⁽²⁾.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Hazreti Peygamber, yürürken ayaklarını sürümezler, adımlarını atarken yerden sertçe kaldırırlardı. Hareket hâlinde iken sağa sola sallanmazlar, inişli yokuşlu engebeli bir arâzide yürürcesine hafifçe önlerine eğilirlerdi. Dimdik durup göğüslerini kabartarak yürümedikleri gibi, koşar adımlarla yürürcesine hızlı da yürümezlerdi. Fakat, Allah'ın kendilerine bir lûtfu olarak, uzun mesâfeleri kısa zamanda katederlerdi.

Kıyâfetler konusunun hemen arkasından Hazreti Peygamber'in yürüyüş tarzına yer verilmesi oldukça anlamlıdır. Görünüşte, ayağı olan herkesin yürüyebileceği ve isteyenin istediği gibi yürüyüp gidebileceği akla gelirse de, insanlara ölçülü davranış kazandırmayı ön plânda tutan Hazreti Peygamber'in bu meseleye bakışı farklı olmuştur. O, yürüyüşle kıyâfet ve kıyâfetle de insan karakteri arasında sıkı bir münâsebet bulunduğuna dikkati çekmiştir. Nitekim, ok-yay kuşanıp erkek yürüyüşü (*mişyet'ür-ricâl*) ile yanından geçen bir kadını görünce: "*Kendisini erkeklere benzeten kadınla, kadınlara benzeten erkekler bizden değildir*" veya "*Allah, onlara lânet etmiştir*" buyur-

(1) *Kâmûs*'un ifâdesine göre "*el-meşyü*" masdar olarak "*yürümek*" demek olup, "*el-mişyetü*" ise, binâ-i nevî sığası ile "*yürüme ve yürüyüş*" demektir. Bkz. IV, 1181.

(2) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 379-380.

rak, bu durumu tasvip etmediklerini belirtmişlerdir ⁽³⁾.

Öte yandan Hazreti Peygamber'in, yürüyüş-kıyâfet ilişkisini, bir "**ka-rakter ölçüsü**" çerçevesinde değerlendirdiği görülmektedir. O, bir çok hadîsinde, elbise eteklerinin yerleri süpürecek şekilde uzatılmamasını ve bunu kibir, gurur ve gösteriş vesilesi yaparak, eteklerin elle yukarı çekilmemesini; aksi davranışta bulunanların ise, kıyâmet gününde Allah'ın yüzlerine bakmayacağını söylemiştir. Böyle ikâzda bulundukları bir sırada, huzurda bulunan **Hz. Ebû Bekir**, üzüntü ve endişesini arz ederek:

- "**Yâ Resûlallah! Aşırı bir dikkat sarfetmediğim takdirde, izârımın bir tarafı sık sık aşağı sarkar. Ben de onu, elimle yukarı çekmek durumunda kalırım. Bu hâle göre benim durumum ne olacak?**" diye sormuştur.

Resûlullah Efendimiz ise, **Hz. Ebû Bekir**'in endişesini gidermek üzere:

- "**Sen bunu büyüklük kuruntusu ile yapan bir kimse değilsin ki!.**" karşılığını vermiştir ⁽⁴⁾.

Bu hadîsle, şekil bakımından benzerlik arzeden davranışların, şahıslara göre farklı değerlendirmelere tâbi tutulması gerektiği esâsı getirilmektedir. Zîrâ gösterişe, kibir ve gurur gibi ahlâkî olmayan davranışa yol açan husus, elbisenin kendisi değil, onu giyen şahsın tavrı, duruşu, yürüyüşü ve edâsıdır. Nitekim mankenler geçidinde seyircilere son derece câzip gelen bir kıyâfetin, vekârlı bir kimsenin üstünde hiç de dikkat çekici olmadığı bilinmektedir.

Resûlullah Efendimiz, çevresindeki insanları, güzel örnek oluşturacak şekilde terbiye etmeyi hedef almıştır. Hazreti Peygamber'in, bir topluluğu oluşturan insanların yürümesi oturma, kılığı kıyâfeti, tavrı hareketi gibi son derece teferruât telâkkî edilebilecek yönleri ile de yakından ilgilenmesi, fevkalâde dikkat çekici bir durumdur. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, **Lokman Aleyhisselâm**'ın ağzından çocuğuna öğüt verilirken, diğer ahlâkî prensipler yanında: "**Yavrum! Yer yüzünde çalımla yürüme; çünkü Allah, kasılıp kurulanların hiçbirini sevmez. Yürüyüşünde mütedil ol, ... sesini de biraz kıs!.**" buyrulmaktadır ⁽⁵⁾.

(3) *Mecmeu'z-Zevâid*, VIII, 102-103; kadınlaşan erkekler ve erkekleşen kadınlar hakkında gerekli açıklama için bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 55; *Tercîd Tercemesi*. XII, 118-119.

(4) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, IV, 193; VII, 34; *Ebû Dâvûd, Sünen*, IV, 81, nu: 4085.

(5) *Lokman* sûresi, 18-19. âyetler. Kıyâfet ve davranış serbestisi ile, uyumsuz ve anarşik hareketler arasında sıkı bir münâsebetin bulunduğu husûsü günümüzde de anlaşılmış olmalıdır ki, zaman zaman değiştirilerek yayımlanan "**kıyâfet yönetmeliği**" gücüyle bu disiplin sağlanmaya çalışılmaktadır.

METİNLER

1) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'den daha güzel birisini görmedim; sanki güneş, O'nun mübârek yüzünde devrediyor gibiydi. Peygamber Efendimiz'den daha hızlı yürüyen birisini de görmedim; yürürken âdetâ yeryüzü ayakları altında dörülürdü. Bizler, arkalarından giderken, geri kalmamak için büyük çaba harcardık; O ise hiç de aldınış etmezdi.

2) Hz. Ali'nin torunlarından İbrâhîm b. Muhammed naklediyor:

Dedem Hz. Ali, Resûlullah Efendimiz'i tanıtırken şöyle derdi: *"Resûlullah Efendimiz, yürürken, âdetâ yokuş aşağı inercesine, ayaklarını sertçe kaldırırlardı".*

3) Hz. Ali (r.a) buyuruyor ki:

"Hazreti Peygamber yolda yürürken, kibirli bir edâ ile göğüs kabartarak ve sağına soluna sallanarak değil, bir yokuştan iner gibi hafifçe önlere eğilerek yürürlerdi".

20 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN OTURUŞ TARZI

Bu ve bundan sonraki iki bölüm, her üçü birden bir bütün teşkil etmektedir. Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in oturuş şekillerine dâir rivâyetler ele alınmakta; müteâkip iki bölümde ise, otururken bir şeye dayanıp dayanmadıkları husûsü ile, rahatsızlıkları sırasında ashabdan kimleri destek edindiği anlatılmaktadır.

Hazreti Peygamber'in oturuş tarzına yer veren hadîşçiler, ilgili vesîkaları, eserlerinin daha çok "*Kuâb'ül-Edeb*" bölümlerine almışlardır. Mu-haddisin anlayışına göre, vesîkaların, değişik bölümlere serpiştirildiği de olmuştur. Hadîs kitaplarının "*Namaz*" ve "*Mescid*" bölümleri bunlar arasındadır. Buhârî ise, *el-Edeb'ül-Müfred* adlı eserinde, çeşitli başlıklar altında vesîkaları bir araya getirmiştir ⁽¹⁾.

Bizim "*oturuş tarzı*" diye tercüme ettiğimiz tâbirin dînî metinlerdeki karşılığı "*cilse*" dir ⁽²⁾.

Eldeki vesîkaları iki grupta değerlendirmek yerinde olacaktır. Birinci gruptakiler, Hazreti Peygamber'in oturuş şekillerine dâir olanlardır. İkinci gruptakiler ise, oturma âdâbı ile ilgili tavsiyeleri dile getirmektedir. Bizim esas konumuz Resûlullah Efendimiz'in kendi davranışları olmakla birlikte, ikinci grup hadîsler üzerinde de kısaca durulması gerekecektir.

Peygamber Efendimiz'in oturuş şekillerine dâir bize intikâl eden vesîkalar, hadîs metinleri arasına serpiştirilmiş durumda olup, bunlar şu şekillerden oluşmaktadır:

1) **K u r f e s â biçiminde oturuş** : Türkçe karşılığını tam olarak bulamadığımız ⁽³⁾ bu oturuş biçimi şöyledir: İnsanın, oturağı üzerine otura-

(1) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 401-406.

(2) *Kâmûs* mütercimi Âsım Efendi: "*C i l s e*, binâ-i nevîdir ki, lisânımızda ondan, o t u r u ş ile tâbir olunur" der. Bkz. *Kâmûs*, II, 890.

(3) Bu kelimeyi *Kâmûs* şöyle açıklamaktadır: "*K u r f e s â*, çileye giren sâfîlerin oturması gibi oturaklarını yere koyup ve uyluklarını karnına kasıp ve dizlerini çekip ve ellerini kemer gibi inciklerinden kavuşturarak oturmaya demir ki, a'râb (bedevî) oturmuşdur". Bkz. II, 1202-1203.

rak, dizlerini, kamma doğru iyice çekip kolları arasına aldıktan sonra ellerinin önden bağlanması şeklinde bir oturuştur. Buna, bir nevî destekli oturuş denebilir. Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in zaman zaman bu şekilde oturduğunun görüldüğüne dâir vesîkalar bulunmaktadır⁽⁴⁾.

Bu tür oturuşa bizde, bilhassa câmilerde ve mevlid gibi oturarak akdedilen umûmî toplantılarda rastlanır. Evlerde de, dayanacak bir nesne bulamayan kimselerde görülür.

2) **İhtibâ yaparak oturma** : Bu kelimenin de Türkçe tam karşılığı yoktur. *Kāmûs* mütercimi Âsım Efendi şöyle anlatmaya çalışmıştır: *"Bir adam, elbisesine sarınıp bürünmek demektir. Başka bir görüşe göre de, tülbent ve kemer cinsinden bir şeyle sırtını ve baldırlarını sarıp toplamak mânâsındadır ki, dervîşân usulâhında kemende girmek tâbir olunur"*⁽⁵⁾. Bu düşünme göre i h t i b â, bir önceki oturuş şeklinin ayıdır. Ancak, orada dizler el ile bağlandığı hâlde, burada kemer veya kuşak gibi bir eşyâ ile bağlanmaktadır.

Hadîs metinlerinin satır aralığında, bu tür oturuş tarzına dâir pek çok bilgi göze çarpmaktadır⁽⁶⁾. Bu münâsebetle, konuyu aydınlatıcı açıklamalar da yapılmıştır: *"İhtibâ, bedevîlerin oturuş tarzıdır (el-ihitbâû cilse' ül-arâb). Hattâ şöyle diyenler de olmuştur: İhtibâ, Arab'ın duvarıdır (el-ihitbâû hîrân' ül-'arab). Şöyle ki, çölde oturup dayanacak bir nesne olmadı için, ora sâkinleri, bir şeye dayanma ihtiyâcî duydukları zaman ihtibâ yaparlar. Yâni, oturup dizlerini karınlarına çekerler ve bellerinden doladıkları bir kemer veya kuşağı dizlerinin altından bağlarlar. Bu, onları düşmekten korur ve bir nevî duvar vazîfesi görür"*⁽⁷⁾.

İklimin kıyâfete te'sîr ettiği gibi, coğrafyanın da oturuş biçimine te'sîr ettiği görülmektedir.

3) **Bağdaş Kurma** : Arapçada *"terabbu"* kelimesi ile ifâde edilen bu oturuş şekli, biz Türkler arasında çok iyi bilinir. Ebû Dâvûd'un kaydettiği bir rivâyete göre, *"Hazreti Peygamber, sabah namazını kıldırdıktan sonra, güneş iyice doğuncaya kadar, bağdaş kurarak otururdu"*⁽⁸⁾. Resûlullah Efendimiz'in başka zamanlarda da bu şekilde oturduğu görülmüştür⁽⁹⁾.

(4) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII 138; *el-Edeb'ül-Müfred*, s.402; Ebû Dâvûd, *Sünen* IV, 362, nu: 4846, 4847; Tirmizî, *Şemâil*.

(5) *Kāmûs*, IV, 912.

(6) Bkz. *el-Mu'cem'ül-Müfrehes* (Concordance), I, 416.

(7) *Cem'ul-Vesâil*, s.213-214.

(8) Ebû Dâvûd, VI, 363, nu: 4850.

(9) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 403, nu: 1176; İbn 'Abdîlber, *el-İstî'âb*, I, 283.

4) **Ç ö m e l m e** : Hadîs metinleri arasında, Peygamber Efendimiz'in çömelerek oturduklarına dâir vesîkalar da bulunmaktadır ⁽¹⁰⁾. "*İhtifâz*" veya "*ik'â*" kelimeleriyle ifâde edilen bu oturuş şeklinin, daha çok, yemek yerken kullanıldığı görülmektedir ki, aşağıda 23. bölümde ayrıca ele alınacaktır.

5) **Sırtüstü Uzanıp Ayak Ayak Üstüne Atma** : Bu oturuş şekli, daha çok bir dinlenme vaziyeti olmalıdır. Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in, *Mescid-i Şerîf*'de, sırtüstü yatıp ayak ayak üstüne koyarak istirahat ettiklerinin görüldüğüne dâir rivâyetler yer almaktadır ⁽¹¹⁾.

6) **Ayağını Sarkıtarak Oturma** : Bu, açık arâzide yüksekçe bir taş, duvar veya kuyu gibi bir nesne üzerine oturup, ayakların aşağıya doğru sarkıtılması şeklindeki oturuştur. Hadîs metinleri arasında, Hazreti Peygamber'in bir kısım ashâbı ile birlikte, bir kuyu bileziğine oturarak ayaklarını kuyu boşluğuna sarkıttıklarına dâir rivâyetlere de rastlanmaktadır ⁽¹²⁾.

7) **D i z Ç ö k m e** : Hazreti Peygamber'in oturuş tarzlarına yer veren kaynaklarda, diğerleri gibi ayrı bir başlık altında, diz çökerek oturduklarına dâir rivâyetlere rastlanmamaktadır. Ancak, hadîs metinlerinin sebebi vürûd kısımları ile ashâbın hayatını anlatan *Tabakâi* kitaplarının satırları arasında bu durumu tesbit etmek mümkün olabilmektedir ⁽¹³⁾.

Peygamber Efendimiz'in oturuş şekillerine dâir olan vesîkaların üslûbunda bir ince nokta dikkati çekmektedir. Bu da, yukarıda madde madde ele alınan oturuş şekilleri tesbit edilirken, görgü şâhidi olan sahâbîlerin hemen hemen hepsinin : "*...Ben, Hazreti Peygamber'i şu tarz otururken gördüm*" diye bir ifâde kullanmalarına rağmen, sâdece "*diz çöktü*" biç-

(10) Müslim, III, 1617, nu: 2044; Ebû Dâvûd, III, 476, nu: 3771.

(11) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 122; VII, 68, 142; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 405, nu: 1185; Müslim, III, 1662, nu: 2100; Ebû Dâvud, IV, 368 nu: 4866; Tirmizî, V, 95, nu: 2765; Nesâî, II, 50; Dârimî, II, 194, nu: 2659; Müsned, IV, 39, 40.

N o t : Yukarıda kaydedilen kaynaklardaki rivâyetlerin hepsi de aynı vesîka olup, görgü şâhidi olan ilk râvîsi, 'Abdullah b. Zeyd b. 'Asım el-Mâzinî (ö: 68/683)'dir. Bu zât, Hazreti Peygamber'le birlikte, *Bedir* dışındaki bütün harblere iştirâk eden ve sahte peygamber *Müseylimet'ül-Kezzâb*'ı, *Vahşî* ile birlikte ortadan kaldıran sahâbîdir. Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, III, 167-168; *el-İsâbe*, II, 312-313; *el-İsâb* (*el-İsâbe* 'nin ke-nanında), a.y.

(12) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 196; VIII, 196; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 408; nu: 1195; Müslim, IV, 1867.

(13) **Diz çökm e** tâbirî, klâsik kaynaklarda; "*cesâ 'alâ rukbeteyhi*" (dizleri üstüne çöktü), "*sennâ rucleyhi*" (ayaklarını ikiye katladı) ve "*berake 'alâ rukbeteyhi*" (dizleri üzerine ihu) gibi tâbirlerle ifâde edilmiştir.

mindeki oturuşunun tesbitinde bu ifâdeye yer vermemiş olmalarıdır. Hadîs kitaplarının daha çok “*namaz*” ve “*yiyecekler*” bölümünde yer alan bu oturuş şekline dâir vesîkalar, hep, “... *diz çöküp secde etti*” ⁽¹⁴⁾, “... *iki dizi üstüne çökerek yemeğini yedi*” ⁽¹⁵⁾, “... *oturuyordu; hemen toparlanarak diz çöküp şöyle dedi...*” ⁽¹⁶⁾ tarzında bir uslûpla anlatılmıştır.

D i z ç ö k m e, Zât-ı Risâlet’in mütad oturuş tarzıdır. Bu sebeple ashabdan birisinin : “*Ben, Peygamber Efendimiz’i diz çökmüş vaziyette gördüm*” demesi, bilineni tekrar bildirmek (*mâlûmu ilâm*) olurdu ki, bunun da ilgi çekici bir yönü kalmazdı. İşte ashâbın görüp anlattığı diğer oturuş tarzları, onların *zaman zaman* ve *nâdire* Resûlullah (s.a.s)’ın şahsında müşâhade ettikleri oturuş şekilleridir.

Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz, hayâtın çeşitli safhalarında, *yerine göre* yukarıda yedi madde hâlinde sıralanan şekillerin hepsi ile de oturmuş ve böylece ümmetini, belli bir şekilde bağlamış ve onları tek tip oturuşla mukayyet kılmamıştır. O’nun davranışlarında hep, fıtrata uygunluk müşâhade edilmektedir.

Daha önce, Peygamber Efendimiz’in, oturma âdâbı ile ilgili tavsiyelerinin de bulunduğuna işâret edilmişti. Kaydetmek yerinde olur ki, Resûlullah Efendimiz’in oturuşla ilgili tavsiyeleri, tamâmen giyilen kıyâfetin biçimine bağlı bulunmaktadır ⁽¹⁷⁾. Bilindiği üzere *Hicaz* bölgesinde giyilen kıyâfetler, *kamîs* ve *izâr* biçimindedir, *sırvâl* denen iç donu kullanma âdeti pek yoktur. Etek uzunlukları baldırın yarısına kadar uzanan *kamîs* ve *izâr*, her ne kadar insan vücûdunu iyice örterse de, tertipli oturulmadığı takdirde, gösterilmesi edep dışı olan kısımların görünmesine yol açabilir. Bu yüzden, *diz çökme* ve *bağdaş kurma* dışındaki oturuş şekillerinde çok dikkatli davranılması emredilmiştir.

Hazreti Peygamber’in, kendisi yatdığı hâlde, “*bir kimsenin ayak ayak üstüne atıp sırtüstü yatmasını yasaklaması*” ⁽¹⁸⁾ bir çelişki gibi görünmektedir. Biz, hadîs kitaplarında arka arkaya verilen bu iki vesîkanın, yâni Hazreti Peygamber’in kendisinin sırt üstü yatıp ayak ayak üstüne attığını,

(14) Bkz. *Buhârî*, I, 105; *Nesâî*, III, 29, 30, 32; *İbn Mâce*, I, 382, nu: 1211.

(15) Bkz. *Müsned*, V, 68; *Ebü Dâvûd*, III, 67, nu: 3773; *İbn Mâce*, II, 1086, nu: 3263.

(16) Bkz. *Üsd’ül-Ğâbe*, II, 57; *el-İsâbe*, I, 359.

(17) Bkz. *Fazlullah’is - Samed fî Tavzih’il- Edeb’il Müfred*, II, 609.

(18) *Ebü Dâvûd*, IV, 368, nu: 4865.

fakat aynı hareketten çevresini sakındırdığını belirten hadîslerin arkasında, bu, edebli davranmama endişesinin yattığını seziyoruz.

Gerek Peygamber Efendimiz'in ve gerek ashâbdan bâzılarının, *Mes-cid-i Nebevî*'de, sırtüstü uzanıp ayak ayak üstüne atarak istirahat ettikleri-ne ve hattâ orada uyuduklarına dâir rivâyetler yanında; mâbed disiplini bozucu ve câmi âdâbını rencide edici davranışları önleyen yasaklar da vardır. Görünüşte birbirine zıt olan bu iki durum arasını uzlaştırabilmek için pek çok görüş ileri sürenler olmuştur. Hattâ ikinci grup hadîslerin, birincilerin hükmünü neshettiğini (ortadan kaldırdığını) iddiâ edenler de mevcuttur. Te'vil imkânı varken nesih iddiâsı yersizdir, diye buna karşı çıkanlar da bulunmuştur. Bize kalırsa, meselenin nesihle hiç bir ilgisi yoktur ve iki durum arasında bir çelişki de mevcut değildir. Bütün iş, *Asr-ı Saâdet*'de câmiin fonksiyonu meselesinde düğümlenmektedir.

Asr-ı Saâdet'de c â m i, sadece "*mâbed*" değildir. İbâdet orada yapılır; fakat bunun dışında, günün yirmidört saatinde yine faaliyettedir: Câmi, İslâm devletinin "*millet meclisi*"dir. Câmi, bu devletin "*adâlet sarayı*"dır. Câmi, İslâm milletinin "*buluşma yeri*"dir. Câmi, genel kurmayın harp ve sulh kararlarını akdettiği "*kapalı salon*"dur. Câmi, belediye hizmetlerinin yürütüldüğü, kararların alındığı "*belediye binâsı*"dır. Câmi, bu devletin bütün iç işlerinin ve devletler arası dış münâsebetlerin istişâre edilip karara bağlandığı -ikincisi olmayan- biricik müessesesidir. Câmi, çevresinde talebe yurdunun da bulunduğu "*mekteb*"tir. ve Câmi, dışardan gelen bir garîbin bannabileceği bir "*oda*" vazîfesini de görmüştür.

Câmiin bu çok yönlü fonksiyonu, *Asr-ı Saâdet*'i müteakip bir süre daha devâm etmiş; İslâm ülkesinin sınırları genişleyip imkânlar da geliştikçe, her iş için binâ ve dâireler inşâ edilmeye başlanmış ve zamanla "*külliyeler*" oluşmuştur. Her iş, kendine uygun uygulama mekânlarına kavuştuğça da, artık câmi, *tek maksat için kullanılan bir müessese* olma hüviyetine bürünmüştür.

METİNLER

1) **Kayle binti Mahreme** (r.anhâ)'nin anlattığına göre, o, Peygamber Efendimiz'i, mescidde, k u r f e s â biçiminde otururken görmüştür. **Kayle** (r. anhâ) der ki: *“Resûlullah'ı, sonsuz bir mahviyet ve tevâzû içerisinde otururken görünce, heybetinden vücûdum titremeye başladı”* ⁽¹⁹⁾.

2) **Abdullah b. Zeyd** ⁽²⁰⁾'in anlattığına göre, o, *Resûlullah Efendimiz'in, mescidde, sırt üstü uzanıp ayak ayak üzerine attıklarını* görmüştür.

3) **Ebü Sa'îd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, mescid-i şerîfde oturdukları vakit, iki eliyle ihtibâ ederlerdi. Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun!.

(19) Bu hadîs, sekizinci bölümün 13. metninde geçmekte olup, orada, **Kayle binti Mahreme** ile ilgili genişçe bilgi verilmiştir.

(20) Senedinde, *“Abbâs b. Temîm'in amcası”* şeklinde isim belirtilmeden verilen bu sahâbînin adının, **Abdullah b. Zeyd** olduğu kaydedilmiştir. Bu hususta geniş bilgi için, yukarıdaki 11. dipnotuna bakınız.

21 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN DAYANDIĞI EŞYALAR

Bundan önceki bölümde, Resûlullah Efendimiz'in oturuş şekilleri üzerinde durulmuştu. Bu bölümde ise, otururken bir şeye dayanıp dayanmadıklarına, yâni bir nevî oturuş tarzlarına dâir rivâyetler ele alınacaktır. Bu konuda **Tirmizî** beş vesîka kaydetmiştir. Esâsen, biri mükerrer olan bu hadislerden iki tânesi, normâl oturuştan ziyâde, sofradaki oturuşları ile ilgili olup, bu husus, ileride, 23. bölümde genişçe ele alınacaktır. Bu vesîkalardan sâdece ikisi, doğrudan doğruya konumuza ışık tutar mâhiyettedir ki, diğer kaynaklarda da, bunlar dışında farklı rivâyetlere pek rastlanmamaktadır. **Maamâfih**, **Tirmizî**'nin *Şemâil*'i dışındaki kaynakların farklı olanlarına işâret edilecektir.

Burada bahse konu olan husus, Hazreti Peygamber'in, evde mûtad zamanlardaki oturuş tarzları ile, misâfirlükteki ve sohbet meclislerinin samîmi havası içerisindeki oturuş tarzlarıdır.

Kaynaklardan öğrendiğimize göre, *Asr-ı Saâdet* döneminde, gerek dinlenme, gerek oturma maksadıyla misâfire ikrâm edilen en yaygın ev eşyâsı, “*v i s â d e*” dir. Klâsik kaynaklarda bu kelime, yerine göre “*baş* (yüz) *yastığı*”⁽¹⁾, yerine göre “*kol yastığı*”⁽²⁾, yerine göre de “*sirt yastığı*” anlamında çok yönlü kullanılmıştır. Yaygın ve külfetsiz bir ikrâm çeşidi olduğu içindir ki, Peygamber Efendimiz: “*Üç şey vardır ki, geri çevrilmez: Y a s t ı k, güzel koku ve süt!*” buyurmuşlardır⁽³⁾.

Resûlullah Efendimiz, sohbet meclislerinde ve uzun müddet oturma durumunda kaldıkları hâllerde, kollarının altına bir “*yastık*” alarak yaslanırlardı.

- (1) Sâdece “*baş* (yüz) *yastığı*” karşılığında kullanılan “*muhadde*” kelimesine, hadîs metinlerinde rastlanmamaktadır.
- (2) Misâfire “*kol yastığı*” ikrâm etme âdeti, ülkemizin özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde hâlâ yaygındır. İçlerine sıkıca yün basılmış bulunan ortalama 100 cm. uzunluğunda, 20 cm. yüksekliğindeki bu yastıklar, hatırlı misâfirlere sağlı sollu olmak üzere üst üste ikişer adet konur ki, âdetâ modern koltukların ibtidâî şeklini oluşturmaktadır.
- (3) **Tirmizî, Sünen**, V, 168, nu: 2790.

Hazreti Peygamber'in, yerden biraz yüksekçe ve hurma yaprağından örölmüş “*serîr*” adı verilen bir eşyâ üzerine oturduklarına dâir bilgilere de sâhip bulunuyoruz ⁽⁴⁾. *Serîr*, *taht* mânâsında kullanıldığı gibi; *sedir*, *divan* ve *kanepeler* gibi üzerinde hem oturulup hem yatılan eşyâlar için de kullanılmış bir kelimedir. *Serîr* isimli kanepeler, *Asr-ı Saâdet* dönemi ile, müteâkip devrin ev eşyâları arasında oldukça revaçta olmalıdır ki, kaynaklarda, ashâbdan bir çoğunun *serîr* üstünde oturduklarına dâir vesîkalar yer almaktadır ⁽⁵⁾.

Peygamber Efendimiz'in, demir veyâ tahta ayaklı bir *kürsü* üzerine oturduklarının göröldüğüne dâir vesîkalar da bulunmaktadır ⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber, o günün toplumunda revaçta bulunup da varlık gösterisine kaçmamak kaydıyla kendisine ikrâm edilen bütün eşyâların üstüne oturmayı reddetmemiştir. Nitekim, misâfirliğe gittikleri yerlerde, yerine göre, altına atılan halı veyâ keçeden mâmul minder üstüne oturmuş ⁽⁷⁾; yerine göre, ikrâm edilen bir mindere oturmayarak, kuru tahta veyâ çıplak toprak üzerine ilişivermiştir ⁽⁸⁾. Yerine göre de, yoruldukları zaman sırtlarını bir şeye dayamışlar; veyâ, fazla yorulmamak için bir yastığı kollarına destek edinmişlerdir. Bütün bunların ötesinde, kendi hayatlarında hiç de iltifat etmedikleri lüks ve konfora karşı, ümmetinin de fazlaca ünsiyet peydâ etmemeleri için gayret sarfetmişlerdir.

Mes'eleye sâdece şekil yönünden bakıldığında, konforun sınırını çizmek güçleşmektedir. Nitekim evinde oturacak minderi olmayana göre “*minder*” bir lükstür. Minderi olup da sandalyası bulunmaya göre “*sandalya*” bir konfordur. Sandalyası bulunup da koltuk yüzü görmeyene göre “*koltuk*” bir saray döşemesidir. Eğer insan, içindeki bu hırsı dizginlemiyor da bir “*varlık yarışı*”na girişiyorsa, dünyâdaki bütün modelleri de-mode olmuş kabûl edecek ve bu işi, *Merih*'den eşyâ getirmeye kadar götürebilecektir.

Biz bu husûsu, yine bir eğitim konusu, küçükten verilmesi gereken bir terbiye meselesi olarak değerlendirmeye durumundayız. İn-

(4) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 398, nu: 1163.

(5) Bkz. A.g.e., s. 397-399; Ketânî, *et-Terâtib'ül-İdâriyye*, I, 97-99; *el-Mu'cem'ül-Müfhe-rest* (Concordance), II, 448-449.

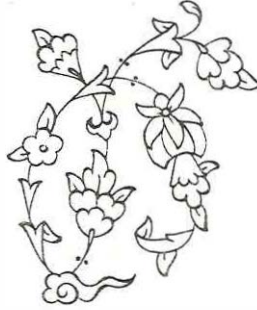
(6) Bkz. *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 399, nu: 1164; Nesâî, *Sünen*, VIII, 220.

(7) Bkz. *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 402, nu: 1177.

(8) Bkz. a.g.e. s. 402, nu: 1176.

san vardır, varlık içindedir; fakat kulluğun bütün îcaplarını yerine getirir; vatanına, milletine, devletine, dînine, îmânına karşı vazîfe ve sorumluluklarının tam şuûrundadır. Ve yine adam vardır, orta hallinin altındadır; fakat duruşu, yürüyüşü, oturuşu-kalkışı ve bütün tavır ve hareketleri ile “*dünyâyı ben yarattım!*” edâsındadır. Birisi, var olan varlığı karşısında yokmuşçasına alçak gönüllü; öbürü ise, yok olan varlığının varmışçasına gurûrunu yaşamaktadır.

İşte, Peygamber Efendimiz'in bu meseledeki bütün çabası, varlıkları yoksul yapmak değil, maddî zenginliğin üstüne mânâ kaftanını giydirmek olmuştur. Bu kaftanı giymeyi başaran kâmil insanlar, “*varlık*” lâfı etmeyi, yüz kızartıcı bir davranış telâkkî etmişlerdir.

METİNLER

1) Câbir b. Semüre (r.a) anlatıyor :

Ben, Peygamber Efendimiz'i, sol tarafına konmuş bir yastığa dayanmış vaziyette otururken gördüm.

2) Ebû Bekre⁽⁹⁾ anlatıyor :

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz bir gün :

"Sizlere, büyük günâhların en büyüklerini haber vereyim mi" buyuyorlar. Orada bulunan aşhâb :

"Lûtfen yâ Resûlallah!. Dinliyoruz!." dediklerinde;

"Allah'a şirk koşturmak, anaya-babaya isyân etmek, büyük günâhların en büyüğüdür" buyurdular.

Ebû Bekre, ilâve eder : Peygamber Efendimiz, bu sözünü söylerken bir şeye dayanmış vaziyette idiler⁽¹⁰⁾. Hemen toplanıp oturdular ve sözlerine şöyle devâm ettiler :

"Büyük günâhlardan birisi de, yalancı şahidliktir veya⁽¹¹⁾ yalan söz söylemektir!."

Ebû Bekre anlatmaya devâm ederek; Peygamber Efendimiz, *"Yalancı şahidlik de büyük günâhlardandır"* cümlesini, üzerine basa basa o kadar tekrâr ettiler ki, bizler, *"Ne olur, artık sözlerini bitirseler de daha fazla üzülmeler"* dedik, der.

(9) Ebû Bekre'nin esas adı Nüfey' b. el-Hâris'dir. Hicrî dokuzuncu senede vukû bulan Tâ-îf muhâsarası sırasında, bir makara ile şehrin müstahkem surlarından kendisini sarkıtop inerek Hazretî Peygamber'e gelmiş ve müslüman olmuştur. Bekre, makara ve çık-
lık mânâsına gelmektedir. İşte bu hareketinden dolayı kendisine *"Makara Babası"* (Ebû Bekre) unvanı verilmiştir. O, daha sonra Basra'ya yerleşmiş ve 51/671 senesinde orada vefât etmiştir. Bkz. *el-İstî'âb*, IV, 23; *Üsd'ül-Gâbe*, V, 151; *el-İsâbe*, III, 571-572; *Teh-zib'ül-Tehzib*, X, 469-470.

(10) Bu hadîs, bu bölüme, Hazretî Peygamber'in, bir şeye dayanmış olduğunu ifade eden bu cümlesi için alınmıştır.

(11) Metindeki *"veyâ"* ifadesi, râvî tarafından ilâve edilmiştir. Muhakkak ki, Hazretî Peygamber, iki şıktan birisini söylemişlerdir. Fakat râvî tereddüt ettiği için, *"öyle veya böyle"* şeklinde bir *"şüphede"* kullanmıştır.

3) Ebû Cühayfe (ra) naklediyor :

Resûlullah Efendimiz : *“Bana gelince, ben, kat’iyyen bir şeye dayanarak yemek yemem”* buyurmuşlardır ⁽¹²⁾.

4) Ali b. Akmer ⁽¹³⁾ naklediyor :

Ben bizzat Ebû Cühayfe’den işittim. O, Peygamber Efendimiz’in, *“Ben, bir yere dayanmış vaziyette yemek yemem”* buyurdıklarını söyledi.

5) Câbir b. Semüre anlatıyor :

“Ben, Hazreti Peygamber’i, bir yastığa yaslanmış vaziyette otururken bizzat gördüm”.

Tirmizî der ki : *Bu hadîsin râvîleri arasında bulunan (IV. râvî) Vekî’ b. el-Cerrâh (ö:196/811), “sol tarafına konmuş” ifâdesini zikretmemiştir. Bu metni, İsrâîl b. Yûnus (ö:161/778)’dan (III.râvî) rivâyet eden pek çok râvî de, aynen Vekî’ rivâyeti gibi nakletmişlerdir. Biz, İshâk b. Mansûr (ö:204/819)’un İsrâîl’den yaptığı nakil dışında, hiç bir râvînin bu hadîsi naklederken, “sol tarafına konmuş bir yastık” ifâdesini de kaydettiklerini bilmiyoruz ⁽¹⁴⁾.*

(12) Bu ve bundan sonraki metin, uzunca bir hadîsin bir bölümünü oluşturmaktadır. İleride 23. bölümde, bununla ilgili geniş açıklama yapılacaktır.

(13) Ölüm târihi tasnîh edilmeyen bu zât, Tâbiûn nestinden ünlü bir hadîs râvîsidir. Bilgi için Bkz. *Tehzîb’üt-Tehzîb*, VII, 283-284.

(14) Tirmizî burada, rivâyet ve nakil tekniği ile ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Sözünu ettiği *“İshâk b. Mansûr rivâyeti”*, bu bölümün birinci metnidir. Aynı rivâyete eserlerinde yer veren Ebû Dâvûd (bkz. IV, 99, nu: 4143) ve İbn Sa’d (bkz. I, 465) de, Tirmizî’nin bu son rivâyeti gibi nakletmişlerdir. Hanâ Ebû Dâvûd ve İbn Sa’d rivâyetleri daha açık olup; *“Ben, Peygamber Efendimiz’i kendi evlerinde ziyaret etmişim. Bu sırada kendilerini, bir yastığa yaslanmış vaziyette gördüm”* şeklindedir. İşte, çeşitli kaynaklarca rivâyet edilegelen bu hadîsin, sâdece İshâk b. Mansûr kanalıyla nakledileninde böyle fazladan bir ifâdenin bulunuşu, muhaddislerin gözünden kaçmamış ve bunu belirtme lüzûmunu duymuşlardır. Aynı kayıt, Ebû Dâvûd rivâyetinin sonunda da yer almaktadır. Dînî metinleri ve özellikle Peygamberimiz (s.a.s)’in hadîslerini tesbît ve tescîl ederken, *selef-i sâlihîn* übir edilen ilk devir İslâm büyüklerinin işi nasıl sile amıklarını ve konuya nasıl ciddiyet ve titizlikle eğildiklerini göstermesi bakımından, bu gibi açıklamaların vesîka değeri oldukça büyüktür.

22 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN DAYANDIĞI KİMSELER

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, hastalıkları sırasında ashabtan bâzı zevâtın desteği ile yürümüş oldukları bahis konusu edilecektir. Bu husus, bir önceki bölümle şekil bakımından bir berâberlik arz ediyorsa da, dayanış sebepleri değişik olduğu için, aynı bir bölümde ele alınma yoluna gidilmiştir.

Peygamberimiz (s.a.s), dünyâyı **m u' c i z e**'lerle idâre etmemiş; hattâ şahsını ilgilendiren hususlarda, mu'cizeye hiç de baş vurmamıştır. O'nun elinde mu'cize, prensiplerin tehlikelerle karşı karşıya kaldığı nâzik anlarda kullanılmış bir silâhtır.

Resûlullah Efendimiz, hayatının bütün safhalarını *"içimizden biri"* gibi yaşamıştır: Doğmuş, büyümüş; yemiş, içmiş; çalışmış, çabalamış; dünyânın bütün cefâlarını çekmiş; hayatının sonlarında hastalanmış, yatağa düşmüş, tedâvi olmuş ve nihâyet maddî varlığı ile bu fânî dünyâyâ vedâ ederek aramızdan ayrılmıştır. Bu arada, Allah'ın kendisine bahsettiği Peygamberlik imtiyazlarını, hiç bir zaman, imtiyazlı yaşamaya âlet etmemiştir. Zîrâ O, her yönüyle insanlara *"örnek"* olması için gönderilmiştir. Eğer imtiyazlı bir hayat sürseydi, sâdece imtiyazlı zümrelerin peygamberi olma durumuna düşerdi.

*Uhud Muhâberesi'*nde elîm bir şekilde yaralandığı zaman, kendisini toparlayıp yüksek bir kaya üzerine çıkamadığını ve istediği yere çıkabilmek için **Hz. Talha'**nın sırtına basarak çıktığını daha önce görmüştük. Peygamber Efendimiz, eğer peygamberlik imtiyazını kullansalardı, her hâlde hiç bir kimsenin yardımına ve desteğine ihtiyaç duymadan istediklerini yaparlardı. Ne var ki mesele, bir başkasından destek görüp görmeme meselesinde değil, örnek olup yol göstermede düğümleniyordu. Bu tavırlarıyla; siz de benim gibi çâresiz bir durumla karşılaşırsanız, birbirinize destek olun ve birinizin sırtına basarak **çıkın**. Müslüman müslümanın, küçük büyüğün sırtına basabilir mi diye tereddüt etmeyin, demek istemişlerdir.

Son hastalandıklarında da bir hayli bitkin düşmüşlerdi. Yalnız başına, hâne-i saâdetlerinden kalkıp mescid-i şerife gidecek tâkatleri kalmamıştı. Fakat son nefeslerinde bile arkadaşlarının arasında görünmek ve onlarla birlikte olmak istiyorlardı. İşte bu kısa süren hastalıkları döneminde -eldeki vesikalara göre- iki def'a aslıbının yardım ve desteği ile mescid-i şerife gelmişlerdir. Bunlardan biri **Üsâme b. Zeyd**'in desteği ile, diğeri de amcasının oğlu **Fazl**'in refâkatinde. Hattâ sonuncu gidişinde, baş ağrıları iyiden iyiye şiddetini artırmış olup, mübârek başlarına sıkı sıkıya sarı renkli bir tûlbent de bağlatmışlardı.

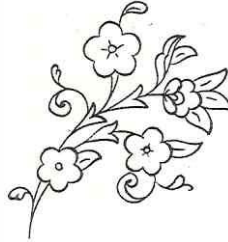
Çeşitli vesilerle tekrar tekrar belirlendiği üzere, İslâm'ın ilk nesli çok hassas bir görüşe sâhipti. Onlar, baktıklarına götürü hesabıyla bakmamışlar, **"bütün"**ü her yönüyle görmüşlerdi.

Bir mesele teferruât (ayrıntılar) dikkate alınmadığında, ana çizgilerin ve temel prensiplerin anlaşılması güçleşmekte, yerine göre de imkânsızlaşmaktadır. Şurası bir gerçektir ki, teferruâtın tek başına değerlendirilmesi de hiç bir mânâ ifâde etmemektedir. Teferruât, ancak bütünü yanında bulunuşu ve onun tamamlayıcısı oluşu ile bir değer kazanır. Bu inceliği, ashâb nesli çok iyi değerlendirmiştir. Bu sebeple, İslâm târihinin ilk kaynakları, hayâtın en ince çizgilerini dile getiren vesikalarla doludur. *Hadîs* mecmûaları ve *Tabakât* kitapları, bunun en bâriz örneğidir. Gözü hep büyük noktalarda dolaşan son devir bilginleri, **"seçme metinler"** adı altında bir **"t a s f i y e"** hareketine girmişler, kaynaklardaki bu incelikleri, -İslâm'ın özü ile ilgisi yoktur gerekçesiyle - gözardı edilme durumuna sokmuşlardır. Bu seçmecilik çığıdır ki, İslâm'ın zerâfet ve estetik yönünü kamufle etmiş; onu, iri ve hantal bir yapı görünümüne büründürmüştür. Zîrâ kaynaklardan seçilerek verilen metinler, çoğu zaman, seçme hakkını kullanan kimselerce hüviyet değişikliğine uğratılmıştır.

İslâm, teferruât peşinde koşmamakla berâber teferruâta önem veren bir dîndir. Onda, en ileri prensipler, en küçük motiflerle süslenmiştir. Gâyeye ve vâsıta birlikte değerlendirilmiş, birlik ve bütünlük fıkırından hiç bir zaman uzaklaşmamıştır. Bir meselenin kendi içindeki bir kısım bölümlemeler, onların, **"değerli"** veya **"değersiz"** oluşlarına göre değil, o şeyin **"bütün içindeki fonksiyonu"**na göre yapılmıştır. Şâyet böyle olmasaydı, **"ef'âl-i mükellefîn"** tâbiri ile formülleştirilen mükellef (yükümlü) şahıs-

ların davranışları sekiz grupta değerlendirilmez; en azından üç grupta toplanır ve “*farz, harâm ve mübâh*” deyip bitirilirdi. *Müstehablar, mekruhlar, sünnetler* bir tarafa bırakılır; hattâ daha ileri gidilerek, onlar da, “*tahrîmî – tenzîhî*”, “*müekkede – gayr-ı müekkede*” gibi kısımlara ayrılmak sûretiyle, her davranış kendi ölçüleri içinde değerlendirilmezdi. Bu taksîmâtta bile bir incelik ve zerâfet kendini göstermektedir.

Peygamber Efendimiz’in davranışlarına âit rivâyetler değerlendirilirken gözardı edilmemesi gereken husus, onun, tek başına değil, kendi bütünlüğü içinde ele alınması gerçeğidir. Aksi bir tutumun, yanlış kanâatlere sürüklenmesi ve istenmeyen yönlere götürmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Biz, Hazreti Peygamber’in, bütün dünyâ insanlığına açık olan davranışlarını en ince teferruâtına varıncaya kadar değerlendirme durumundayız. O’nun adına fedâ edebileceğimiz hiç birşey, ama hiç bir şey yoktur. Yeter ki, her hareket ve her söz, bir prensibin yanında ve onun bütünlüğü içerisinde değerlendirilmiş olsun!.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz hastalanmışlardı. Bu hâlde iken, Üsâme b. Zeyd'e dayanarak, hâne-i saâdetlerinden çıktılar ve mescid-i şerîfe geldiler. Bu sırada üstünde, sağ koltuğundan alıp sol omuzuna atmak sûretiyle giyindiği pamuktan mâmul desenli bir hırka vardı ki, bu vaziyette iken cemâate namaz kıldirdılar ⁽¹⁾.

2) Fazl b. Abbâs (r.a) anlatıyor :

Resûlullah Efendimiz, bu fânî dünyâdan ayrılımlarına sebep olan son hastalığına yakalandıklarında ziyaretlerine gitmiştim. Selâm verdim. Mübârek başlarında, sarı renkli bir sargı (çember) vardı.

- “*Yâ Fazl !*.” dediler.

- “*Lebbeyk yâ Resûlallah! Buyurunuz!*.” dedim.

- “*Şu sargı ile başımı sıkıca bağla!*.” buyurdular.

Ben de, arzûları vechile sargıyı iyice bağladım. Kalkıp oturdular. Mübârek ellerini omuzuma koyarak ayağa kalktular. Ve böylece, benim refâkatimde mescid-i şerîfe girdiler.

Bu hadîsde, uzunca bir kıssa da vardır ⁽²⁾.

(1) Bu hadîs, yukarıda 8. bölümün 6. metni olarak geçmişti.

(2) Bu hadîs de, ileride, “*Peygamber Efendimiz'in Vefâtı*” bölümünde tekrar ele alınacaktır. Orada, hadîse bir bütün olarak değertendirileceğinden, burada kısa kesilmiştir. Zira bu bölümde anlatılmak istenen husus, Peygamber Efendimiz'in hastalığı değil, O'nun, hastalığı sırasındaki bir davranışdır. Muhaddislerin, -burada olduğu gibi- bâzen, bütünlük arzeden rivâyetleri, cümlelerin ana fikirlerine göre kısım kısım kaydettikleri de olagelmıştır.

23 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEMEK YEYİŞ TARZI

Bu başlık altında Hazreti Peygamber'in yemek yeyiş tarzları ele alınmakta; bundan sonraki diğer dört bölümde ise, aynı meselenin değişik yönleri bahis konusu edilmektedir. Esâsen bu beş bölümü tek bir ana başlık altında değerlendirmek mümkünse de, biz, klâsik bölümlmeye aynen uymayı tercih etmiş bulunuyoruz.

Kaynaklarda, bu bölümle ilgili olarak, üç sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş beş hadîs bulunmaktadır. **Tirmizî** dışındaki diğer hadîs kaynaklarında da aşağı yukarı aynı vesîkalar yer almaktadır. **Tirmizî**'nin tesbit ettiği bu vesîkaların tercümeleri, aşağıda "**metinler**" kısmında verilecektir. Bu kaynaklar içerisinde yalnız **İbn Sa'd**, konuya başlı başına bir bakış açısı getirecek nitelikteki rivâyetlere de yer vermiştir ⁽¹⁾. Biz, bunlardan sâdece iki tânesini ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

Peygamber Efendimiz yemeği nasıl yerlerdi? sorusunun cevâbına geçmeden önce, sözü edilen iki vesîkayı sunmak yerinde olacaktır. Zîrâ Resûlullah Efendimiz'in yemek yeyiş ve sofrada oturuş tarzları oldukça farklı ve son derece dikkat çekicidir.

Ashabdan **Ebû Ümâme** (r.a)'nin rivâyet ettiğine göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuşlardır : "**Rabbim, benim için, Mekke vâdîsini tamâmen a l t ı n'a çevirebileceğini teklif etmişti. Buna karşılık, hayır Yârabbi, dedim. Ben, yerine göre tok, yerine göre de aç durabilirim. Acıktığım zaman sana yalvarır ve seni hatırlarım; doyduğum zaman da sana şükreder ve niyazda bulunurum**" ⁽²⁾.

Hız. Âişe (r. anhâ) vâlidemiz de, Peygamber Efendimiz'le aralarında geçen bir konuşmayı şöyle anlatmışlardır :

Resûlullah Efendimiz bana dediler ki : "**Yâ Âişe, eğer ben istesem, altın dağları arkamdan benimle birlikte yürür gelir. Nitekim bir meleik bana gelerek :**

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 380-381.

(2) İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 381; **Tirmizî**, *Sünen*, IV, 575, nu : 2347.

“Rabbinin sana selâmı var. Diyor ki: “Hükümdâr - peygamber olarak mı, yoksa kul - peygamber olarak mı yaşamak istersin?”. **Melek’in yanında bulunan Cebrâil, bana, mütevâzî (alçak gönüllü) olmayı tercih etmemi işâret etti. Ben de, kul- peygamber olarak yaşamayı tercih ettiğimi söyledim”.**

Hız. Âişe der ki : Artık o günden sonra, bir daha, bağdaş kurup sofraya iyice yerleşerek yemek yemediler ve şöyle buyurdular :

“**Ben, sıradan bir insanın yediği gibi yer ve sıradan bir kulun oturduğu gibi otururum**”⁽³⁾.

Görüldüğü gibi, Hazreti Peygamber, “**Allah’a kul**” olmayı her şeye tercih etmiş ve peygamberlik imtiyâzını şahsî hayâtı için kullanmayı hiç düşünmemiştir.

Kaydetmek yerinde olur ki, kaynaklarda, Hazreti Peygamber’in, sofrada nasıl “**oturdukları**”ndan ziyâde, nasıl “**oturmadıkları**” üzerinde durulmuştur. Esâsen, Peygamber Efendimiz’in oturuş şekilleri hakkında daha önce 20. bölümde genişçe bilgi verilmiş; orada, yemek yerken sofradaki oturuş tarzının, umûmiyetle çömelerek (*ihîfâz*) oturma şeklinde olduğu belirtilmişti.

Bu bölümde ise, sofrada hangi şekilde oturmadığı ve bunun sebepleri değerlendirilecektir. İlk devir kaynakları, konu ile ilgili olarak, ittifakla tek metin kaydetmişlerdir. Bu metin de :

“**Bana gelince, ben, kat’iyyen iyice yerleşip oturarak yemek yemem!**” hadîsidir⁽⁴⁾.

Bu hadîste geçen “**müttekien**” kelimesi, çok nüanslı ve değişik şekillerde kullanılan bir ifâde olduğu için, hadîsin bâzı tercümelerinde bir kırsım anlayış ve yorum farklılıkları ile karşılaşılmaktadır. Bu sebeple, burada, teknik yönden bir açıklama yapmak zarûreti kendini göstermiştir. Şöyle ki, *ittikâ*; bir şeye söykenip dayanmak, koltuk altına yastık koyup yaslanmak gibi mânâlara da gelmektedir. İşte, kelimenin bu nüansını da dikkate alan bir kısım ulemâ, “**Hazreti Peygamber, yemek yerken bir şeye dayanmazdı**” veya “**yemek yerken kolunun altına yastık koyup yaslan-**

(3) İbn Sa’d, a.g.e, I, 381.

(4) Buhârî, VI, 201; *Tecrid Tercemesi*, XI, 423-424; İbn Sa’d, I, 380; Ebû Dâvûd, III, 476, nu: 3769; Dârimî, II, 32, nu: 2077; Tirmizî, IV, 273, nu: 1830; İbn Mâce, II, 1086, nu: 3262.

mazdır” şeklinde tercüme edip, yemek sırasında bir şeye dayanmanın mek-rûh olduğunu söylemişlerdir.

Hâlbuki, diğer yerlerde uygun düşen bu oturuş şekli, yemek yerken bünyeye hiç de elverişli gelmemektedir. Nitekim, Hazreti Peygamber dev-ni “*sofra düzeni*”nin, “*yer sofrası*” ~~tarzında~~ olduğu göz önünde bulundurulursa, bunda, gerek arkaya, gerek sağ ve sol ~~tarafa~~ konup dayanacak bir eşyanın bulunmadığı hemen anlaşılır. Bu durumda, Hazreti Peygamber’in maksadının, böyle bir oturuş tarzı olmadığı ortaya çıkmış olur.

Bunun için olmalıdır ki, klâsik lûgat kitapları, Resûlullah Efendi-miz’in bu hadîsi üzerinde durarak genişçe bilgi vermişler ve öteden beri görülegelen bir hatâyı düzeltmeye çalışmışlardır ⁽⁵⁾. *Tecrîd-i Sarîh* Müter-cimi **Kâmil Miras** da aynı meseleye bir sayfa kadar yer ayırmıştır ⁽⁶⁾.

Kaynakların da işâret ettiği üzere, bu hadîste bahis konusu edilen *ittikâ*; oturduğu yere iyice yerleşerek oturmak; minder, döşek, halı, ki-lim gibi bir eşyâ üzerine bağdaş kurup oturmak; hükümdarların *tahhta* otu-ruşlarını andıran bir edâ içinde oturmak gibi mânâlara gelmektedir. Bu ke-limeye, *otururken sağ ve sol yanlara konan bir yastığa dayanmak* mânasını verenlerin ise, bir kısım “*avâm-ı talebe*”, yâni derinliğine lûgat bilgisi ol-mayan *sıradan öğrenci* seviyesindeki kimseler olduğu da belirtilmiştir ⁽⁷⁾.

- (5) *Kâmûs*’un bu kelime ile ilgili açıklaması şöyledir : “*el-Müttekiû; ittikâ’dan ism-i fâil-dir. Bir nesneye söykenip dayanan kimseye denir. Sâhib-i Nihâye’nin ve Râğûb’ın tah-kiki üzere iş bu ittikâ ve tevekkü’ maddeleri, «vekâ» maddesinden -ki, bir tulumun ağzı bağuna denir- alınmışlardır. Bir nesneye söykenip dayanmak, gûyâ ki, onunla bağlanmak gibi olur. Pes mantûk-ı hadîs (hadîsten anlaşılan) budur ki; “Ben, taâm et-tiğim vakitte, obur kimselerin oturuşu gibi, üzerine oturduğum firâs (döşek) ve kilime, gereği gibi çökiüp ittikâ ederek temekkün (yerleşme) ve terabbû (bağdaş kurma) hey’et-leri üzere oturmam”.* Zirâ, *Server-i enâm aleyhi’s-salâti ve ’s-selâm Hazretleri* (in-sanların baştacı Peygamber Efendimiz), *taâm için sofrâ zib-i kuud olduklarında* (ye-mek için sofraya oturduklarında), *gûyâ ki, hemen bir ikilokma tenâvül edip (yeyip) kı-yâm eder (kalkar) vaziyette çömelip hafifçe kuud ederlerdi* (otururlardı). *Mefhûm-i hadîs-i şerîf* (hadîs-i şerîfin anlamı); *şiddet-i şereh* (aşın aç gözllük) ve *iştihâ ve kes-ret-i ekilden* (çok yemekten) *nehî mutazammındır* (sakındırmayı içine almaktadır).

Müellif der ki; bâzı avâm-ı talebe, buradâ ittikâ’yı bir yanı üzere meyil ve îtimat ede-rek (eğilip dayanarak) oturmak manâsınâ zan ve hamleyediler. Lâkin murad, vech-i mezkûr üzere, kırbe ipliğiyle bağlanmış gibi oturduğu yere gereği gibi yerleşerek otu-rmaktır”. Bkz. *Kâmûs*, I, 121.

- (6) Bkz. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, XI, 423-424.

- (7) Bkz. *en-Nihâye fî Ğarîb’il-Hadîs*, I, 193; *Kâmûs*, I, 121.

Bağdaş kurup sofraya iyice yerleşerek oturmak, o devrin Acem krallarının ve bir kısım aşiret reislerinin debdebeli ve tantanalı oturuş biçimleri idi. Böyle bir oturuş tarzı; aç gözlülük ve oburluk izlenimi vermesinin yanında, varlık gösterisi ve lüks hayat sürme tavrını da sergiliyordu. Hazreti Peygamber, sofrada “ittikâ” tâbir edilen bağdaş kurup iyice yerleşerek oturma şekline, bu sebeple tepki göstermiştir.

Allah'ın bahsettiği nîmet karşısında bir mahviyet havasına bürünen Peygamber Efendimiz, sofrada, hep şükür hâli içinde bir tavır takınmışlardır. Esâsen, Hazreti Peygamber'i kendilerine rehber edinen insân-ı kâmil, her hâllerinde olduğu gibi, bu konuda da, Resûlullah Efendimiz'i çok iyi yorumlamışlar ve oturuş şeklinin arkasındaki mânâyı bütün gerçeği ile değerlendirmişlerdir.

Bilindiği gibi, alınan her gıdâ enerjiye dönüşmekte; o da, iyi veya kötü, faydalı veya zararlı bir işin yapılmasına, bir davranışın ortaya konulmasına yol açmaktadır. Bu sebeptendir ki, Hazreti Peygamber ve O'nu rehber edinenler, sofrada, yedikleri yemeğin nasıl bir harekete vesile olacağını endişesini taşımışlar; onun, dâimâ hayırlı ve faydalı işler yapmaya vesile olacak bir enerjiye dönüşmesi için Cenâbı Hakk'a şükür ve niyâzda bulunmuşlardır. İşte, Peygamber Efendimiz'in sofradaki oturuş tarzı, bu mânânın dışı aksetmiş şekilden ibârettir. Nitekim bu tavrın bir başka inceliğini, ashabdan Abdullah b. Büsr (r.a)⁽⁸⁾ ün rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfte de görüyoruz :

Peygamber Efendimiz'e kuzu eti yemeği ikrâm etmiştim. Resûlullah Efendimiz, yemeği diz çökerek yediler. Bu sırada yanımıza gelen bir bedvî, yadırgar bir üslûpla :

- “*Bu oturuş da ne oturuşudur?*” deyince; Hazreti Peygamber :

- “*Allah beni kerîm bir kul kulmuş; serkeş bir zorba (cebbâr-ı anîd) kulmamıştır*” buyurmuşlardır (9).

Hazret-i Peygamber'in yemek yeyiş tarzlarına temâs eden klâsik İslâmî kaynaklar, bir başka husûsa daha yer vermişlerdir. Bu da, “*yemekten*

(8) Abdullah b. Büsr, ashâbın uzun ömürlülerinden olup, Şam bölgesinde yerleşen sahâbîlerin en son vefât edenleri olarak bilinir. Hicrî 88 (M707) senesinde yüz yaşlarına Şam'da veya Hıms'da vefât ettiği söylenir. Bkz. *Üsd'ül-Gâbe*, III, 125; *el-İsâbe*, II, 281-282.

(9) *Ebü Dâvûd*, III, 477, nu: 3773; *İbn Mâce*, II, 1086, nu: 3263.

sonra üç parmağın yalanması” (*la’k’ul-esâbi’*) dir⁽¹⁰⁾. Kaynaklarda, bununla ilgili olarak, Hazreti Peygamber’in hem kendi *tatbikât*ları, hem de sözlü tavsiyeleri yer almaktadır. Bahis konusu rivâyetlerin bir kısmının sonunda, bir de *sebepe* (*gerekeçe*) cümlesi bulunmaktadır : **“Zîrâ, yemeğin esas bereketinin** (vücûda yarayışlı kısmının) **hangisinde olduğunu bilemezsiniz!..”**.

Gerek klâsik dönemin⁽¹¹⁾, gerek günümüzün hadîs şerhlerinde⁽¹²⁾ olsun, yemekten sonra *parmak yalama* meselesi çeşitli yorumlara tâbî tutulagelmıştır. Bu yorumlardan bir kısmı, sanki Hazreti Peygamber uygunsuz bir davranışta bulunmuşçasına, O’nu müdâfaa ve O’nun bu davranışının haklı yönlerinin olduğunu isbat gayreti içindedir. Hâlbuki **“savunma”** havasına бүrүndürülen bu türden tutarsız yorumlara, ne *ilim* yönünden ihtiyaç, ne de *edeb* bakımından mesâğ vardır. Zîrâ Hazreti Peygamber, dünyâda avukata ihtiyâcı olmayan yegâne insandır.

Esâsen, Hazreti Peygamber’in hayâtına genel olarak, O’nun yemek sistemine de özel olarak bakıldığında, durum kendiliğinden aydınlanmaktadır. Şöyle ki, *Asr-ı Saâdet*’de **yemek düzeni**; yer sofrasında, birlikte, tek kaptan ve elle yeme esâsı üzerine kurulmuştur. Sofra ve yemek âdâbı üzerine söylenmiş bütün hadîs-i şerîfler, bu yemek düzeninin îcablarıdır. Masa, sandalya, tabak, kaşık, çatal, bıçak ve peçete gibi eşyâların oluşturduğu modern yemek düzenindeki *ayrı servis* sisteminde ise, Hazreti Peygamber’in tavsiyelerinin pek çoğunun karşılığı yoktur. Nitekim, evlere içme suyu şebekesinin gelip; musluk, lâvabo, sabun ve havlu düzeninin kurulduğu ve ayrıca bir hizmete ihtiyaç duyulmadığı çok yakın zamanlara kadar, yemekten sonra misâfirin el yıkaması için; leğen, ibrik, sabun ve peşkir düzeni vardı ki, evin çocuklarına, misâfirin eline su nasıl dökülür, peşkir nasıl tutulur tâlimleri yaptırılırdı. Bugün ise, tekniğin bu nîmetinin girebildiği çevrelerde, el yıkama tâlimleri birer hâtra olarak târihe karışmış durumdadır.

Artık bugün, yer sofrasında bağdaş kurup oturmak; kibir, **gurur** ve ihtişâm gösterisi olmaktan çıkmış, bilâkis alçak gönüllülük ve mütevâzîlik âlâmeti olmuştur.

Ve yine bugün, yer sofrasında ve tek kaptan da olsa, elle yemek yemek, büyük ölçüde târihe karışmış olup: her evde çatal ve kaşık bulun-

(10) Mesalâ Bkz. *Buhârî*, VI, 213; *Ebü Dâvûd*, III, 499, nu: 3847-3848; *Tirmizî*, IV, 258, nu: 1801; *Şemâil*, bu bölüm; *İbn Mâce*, II, 1088, nu: 3269-3270; *Dârimî*, II, 22, nu: 2031-2032.

(11) Bu husustaki diğer rivâyetler ve yorumlar için bkz. *Cem’ul-Vesâil*, s. 224-226.

(12) Bkz. *Kâmil Mîras, Tecrid Tercemesi*, XI, 434-436.

maktadır. Bundan böyle, çorbayı kaşıkla içmek, pilâvı çatalla yemek de bir varlık gösterisi olmaktan çıkmıştır.

Her şeye rağmen, elle yeme durumunda kalındığında -ki baş, şahâdet ve orta parmak olmak üzere üç parmakla yenir- bu üç parmağa yapışan yemeklerin, yemek sonunda, boşa giderilmeyip yalanması tavsiye edilmiştir ⁽¹³⁾. Türkçemizdeki “*bal tutan parmağını yalar*” atasözü de bu hususa ışık tutmaktadır.

Peygamber Efendimiz, israf ekonomisine yol açan bütün yolları kapama ve Allah'ın lûtfettiği nîmetleri -bir pirinç tânesine varıncaya kadar- boşa gidermeme gayreti içinde olmuştur.

Bu meselenin değişik yönlerine, ileride yer yer temâs edilecektir.

(13) **Hâzretî** Peygamber'in sofraya oturmadan önce “*ellerin iyice yıkanması*” husûsundaki tavsiye ve **tutukları**, aşağıda 26. bölümde genişçe ele alınacaktır.

METİNLER

1) Ka'b b. Mâlik (r.a) buyuruyor ki : *"Peygamber Efendimiz, yemekten sonra, parmaklarını üçer def'a yaladı"*.

Tirmizî der ki : Bu hadîsi, hocam Muhammed b. Beşşâr'dan gayri rivâyet edenler : *"Peygamber Efendimiz, yemekten sonra, üç parmağını yaladı"* şeklinde rivâyet etmişlerdir.

2) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : *"Peygamber Efendimiz yemek yedikleri vakit, yemekten sonra, üç parmağını yaladı"*.

3) Ebû Cûhayfe (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : *"Hele ben, kat'iyyen iyice yerleşip oturarak yemek yemem"* buyurmuşlardır.

4) Ka'b b. Mâlik (r.a) anlatıyor : *Resûlullah Efendimiz, üç parmakları ile yemek yer ve, yemeğin bitiminde, o üç parmağını yaladı.*

5) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : *Bir def'asında, Fahr-i Kâinât Efendimiz'e hurma getirmişlerdi. O'nun, kendilerine takdîm edilen hurmayı, açlıktan arkalarına söykenmiş vaziyette iken yediklerini bizzat gördüm.*

24 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEDİKLERİ EKMEK

Bu bölümden itibaren 31. bölüme kadar, Peygamber Efendimiz'in yedikleri ekmek, kâk ve meyve çeşitleri ile, içtikleri su ve meşrûbat anlatılmaktadır. Yeme, içme ve sofrâ âdâbı ile ilgili hususlar da, bu bölümler arasında, ayrı ayrı başlıklarla ele alınmıştır. Bütün bunların bir özeti ise, ileride 51. bölümde "*Peygamber Efendimiz'in Geçim Tarzı*" başlığı altında verilecektir.

Resûlullah Efendimiz'in yedikleri ekmeğin cinsi, kalitesi ve yemek yerken kullandıkları sofrâ ile, yemek vakitlerinin (*öğün*) bahis konusu edildiği bu bölümde, çoğu âile yakınları olan beş ayrı sahâbî kanalıyla rivâyet edilmiş sekiz hadis bulunmaktadır. Bunlar, aşağıda "*metinler*" kısmında görülecektir.

Tirmizî'nin *Şemâil*'de topladığı bu vesîkalar, ünlü hadîşçilerin eserlerinde de kısmen yer almaktadır. Diğer muhaddisler, bu konulara âit rivâyetleri, genellikle eserlerinin "*Kitâb'üz-Zühd*" bölümlerinde vermektedirler. İbn Sa'd ise, "*Resûlullah Efendimiz'in Geçim Sıkıntısı*" başlığı altında 46 vesîka kaydetmiştir ⁽¹⁾. Ancak, İbn Sa'd'ın bize ulaştırdığı bu vesîkaların hepsi, konumuzla ilgili değildir. O, meseleyi bir bütün olarak ele almış; Peygamber Efendimiz'in yedikleri *ekmek*'le ilgili haberleri de bu arada zikretmiştir. Ne var ki, gerek diğer muhaddislerin ve gerek İbn Sa'd'ın kaydettiği vesîkalar, muhtevâ bakımından konumuza bir ilâvede bulunmamaktadır. Bununla berâber, diğer bölümlere ışık tutucu mâhiyette olup ta Tirmizî'nin *Şemâil*'inde yer almayan vesîkalar ise yeri gelince değerlendirilecektir.

Eldeki vesîkalara göre Hazreti Peygamber, dâimâ "*arpa unu*"ndan yapılmış ekmek yemişlerdir. Kepeği iyice ayıklanmış "*has un*"dan mâmul ekmek yememişlerdir. Ekmek yapılan arpa ununun da, kepeği alınmamıştır. Ayrıca, kepeği iyice ayıklamak için "*elek*" kullanılmamış; unun kaba kepekleri, savrularak veya üflenerek giderilmiştir.

(1) Bkz. *Tabakât*, I, 400-410.

Bir yanlış anlamayı önleme bakımından kaydetmek yerinde olur ki, Hazreti Peygamber'in, *buğday* ununa iltifat etmeyişi, *buğday*'ın zararlı bir besin maddesi olduğundan, veyâ *buğday* unundan yapılmış ekmeğin yemenin dînî yönden bir sakıncası bulunmuşundan dolayı değildir. Bilindiği üzere, *Asr-ı Saâdet* dönemi *Hicaz* bölgesinde *buğday*, *i t h â l* malı ve oldukça pahalı bir gıdâ maddesidir. Halkın büyük çoğunluğunun bütçesine ağır gelen bu gıdâ maddesine ilgi göstermemekle, Peygamber Efendimiz, lükse karşı kesin tavrını ortaya koymuş ve her hususta olduğu gibi, bu konuda da çevresine karşı örnek olma vasfını korumuştur.

Ancak burada, bir iki nokta üzerinde durmak yerinde olacaktır : Hazreti Peygamber'in *arpa* unundan yapılmış ekmeği tercih ettiği şeylerde, iktisâdî sebepler yanında, *arpa* ekmeğinin doyurucu ve besleyici oluşunun da rolü vardır. Nitekim *arpa* ekmeği, *buğday* ekmeğine göre hem az yenmekle, hem de daha uzun süre tok tutmaktadır.

Kullandıkları unun kepeğinin iyice ayıklanmayışını da değişik sebeplere bağlamak mümkündür. Kepeğin, insan vücûduna ne ölçüde yararlı olduğu gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Yiyecek maddelerini, kalitesine göre değil de, daha çok ambalajına göre değerlendiren günümüz insanı, nihâyet yavaş yavaş, "*gözü ile yeme*" alışkanlığının aldatıcılığını anlama yoluna girmiştir. Bir zamanlar basında, "*Hayat Kurtaran Gıdâ Rejimi*" adı altında yazılar tefrika edilmiş ve "*kepek modası*" bir hayli yaygınlaşmıştı. Orada, ekmeğin kepekli, meyve ve sebzelerin de kabuklu yenmesinin, insan vücûdu ve sindirim sistemi üzerindeki faydaları ve rafine gıdâ ile beslenmeden doğan vahîm hastalıklar uzun uzun anlatılmıştı. Artık büyük şehirlerde, "*kepekli ekmeğin*" yapan fırınların müşterisi artmakta; bisküvi firmaları bile "*kepekli bisküvi*" imâl etme yoluna gitmektedir. Bütün bunlar, bir bakıma, kepeğin alafrangalaşması olarak kendini göstermektedir.

Hazreti Peygamber, yemek sırasında meşinden veyâ bezden yapılmış "*yer sofrası*" kullanmışlar; masa veyâ ayaklı sini gibi bir eşyâ kullanmamışlardır. Öte yandan sofralarında, çok yemeyi sağlayan salata, turşu, baharat... gibi işin açıcı yiyeceklerin bulunduğu "*küçük kap*" da bulundurmamışlardır.

Kaynaklarda, "*sofrasında küçük kap bulundurmazdı*" denmektedir. Vesikaları (*nasları*), kelimelerin dış kalıplarına göre değerlendirme alış-

kanlığında olan kimseler, bunu, “*sofrada büyük kap bulundurmak sünnettir*” şeklinde anlamakta ve büyük kapta yemek yemenin, Peygamber Efendimiz’in davranışına daha uygun düşeceği sonucuna varmaktadırlar. Hâlbuki meselenin esâsı tamâmen başkadır.

Bilindiği gibi eski dilimizde, “*zıkr-i zarf irâde-i mazrûf*” diye bir ifâde vardır. Bu, bir edebî ifâde tarzı olup, bir şeyi, dışındaki ile anlatıp, onun içindekini kasdetmek türünden bir anlatım şeklidir. *Bugün bir zarf aldım* demek, *bir mektup aldım* demektir. *Küçük kap* bulundurmamaktan maksat da, *sofrada* iştah açıcı ve yemeği çok yedinici türden (*aperatif*) yan yiyeceklerin bulundurulmamasıdır. Bu; *salata*, *tırşu*, *hardal* ve *bahârât* cinsinden yiyeceklerin konduğu küçük kaplardır.

Peygamber Efendimiz, hiç bir zaman, mûtâdın üzerinde yemeyi de düşünmemişlerdir.

İlk devir metinlerinde, yemek için “*iki öğün*”den bahsedilmektedir. Bunlardan; s a b a h yemeği “*gadâ*”, a k ş a m yemeği ise “*aşâ*” kelimeleri ile ifâde edilmiştir ⁽²⁾.

Üç öğün yemek yeme geleneğinin ne zaman yerleştiğini bilmiyoruz. Kaynakların verdiği bilgiye göre Peygamber Efendimiz, en fazla iki öğün yemek yemişlerdir. O’nun üç öğün yemek yediğine dâir bir kayda rastlanmamıştır. Bu iki öğünden biri ise, dâimâ hafif yiyecekler şeklinde olmuştur. Hazreti Peygamber’in hafif yiyeceklerini ise “*hurma*” teşkil etmiştir.

Resûlullah Efendimiz, akşam öğününün ihmâl edilmemesini tavsiye ederek : “*Bir avuç hurma ile de olsa, akşam yemeklerinden vazgeçmeyiniz. Zîrâ akşam öğününün ihmâli, insanı ihtiyarlatır, bünyeyi yıpratır*” buyurmuşlardır⁽³⁾. Peygamber Efendimiz’in bu tavsiyeleri, milletimizin dilinde, “*her öğün geçer, akşam öğünü geçmez*” şeklinde ifâdesini bulmuştur.

Günümüzde, yemek sistemi çok değişmiştir. Genellikle üç öğün ve her öğünde de nisbeten ağır yiyecekler yeme alışkanlığı bir tarafa, öğünlerin saatleri de değiştirilmiş olduğu için, akşam öğününde hafif yiyecekler yeme tavsiyesi yapılmaktadır. Hâlbuki Hazreti Peygamber’in “*akşam öğünü*” diye bahsettiği yemek, gün batmadan veyâ akşam namazından

(2) Bkz. İbn Sa’d, I, 104; ayrıca bkz. *Kâmûs*, IV, 1077, 100.

(3) Tirmizî, IV, 287, nu: 1856; İbn Mâce, II, 1113, nu: 3355.

hemen sonra yenen ikinci yemektir. Yatsı namazından önce uyumayı da -prensip olarak- hoş karşılamadıklarına göre, yenen yemeğin hazını için en az iki saatten fazla bir zaman kalmış bulunmaktadır.

Hazreti Peygamber, bir taraftan : “*Yârabbi, açlıktan sana sığınırım; o, insanı hareketsiz bırakan ne kötü bir hâldir!*” buyurarak ⁽⁴⁾, açlığın insan üzerindeki vahîm etkisi üzerinde durmuşlar; bir yandan da dengesiz ve aşırı yemenin zararlarına dikkatimizi çekerek : “*İnsanoğlu, mîdesinden daha kötü bir kap doldurmuş değildir. Esâsen insanoğluna, belini doğrultacak kadar, birkaç lokma yemesi yeterlidir. Yok, illâ daha fazla yemesi gerekirse, o takdirde, mîdesinin üçte birini yemekle, üçte birini içeceklerle doldursun, üçte birini de nefes payı olarak boş bıraksın!*” bu yurmuşlardır. ⁽⁵⁾.

Bu üçte bir taksimine göre yemenin karân, *iyice doymadan ve iştahı tam kesilmeden sofradan kalkmak*, şeklinde ifâde edilmektedir.

Asr-ı Saâdet öncesi dönemde söylendiği ileri sürülen ve Peygamber Efendimiz’e de mâl edilerek İslâm tıbbının esâsı kabul edilen bir söz vardır : “*Hastalıkların yuvası mîde, sıhhatli kalmanın başlıca yolu ise perhizdir*” (*el-Mî’detü bey’ üd-dâ’ ve’ l-hımyetü re’s’ üd-devâ’*) ⁽⁶⁾.

Ünlü tefsîrci Zemahşerî, bu sözle ilgili olarak bir menkıbe de kaydetmiştir : Halîfe Hârûn er-Reşîd’in hâzık bir Hıristiyan tabîbî vardı. Bu tabîble, o devrin ileri gelenlerinden Ali b. Hüseyin arasında şöyle bir konuşma geçmiştir :

-“*Sizin kitabınızda tıb ilmine dâir hiçbir şey yoktur. Hâlbuki ilim iki kısımdır; beden ilmi, dîn ilmi!*”

-“*Allah, tıb ilmini, Kütâb-ı Kerîm’inin yarım âyetinde toplamıştır!*”

-“*Hangi âyettir o ?*”

-“*Yiyiniz, içiniz; fakat isrâf etmeyiniz!*” (*Külû veşrabû velâ tûsri-fû*).

-“*İyi ama, sizin Peygamberiniz’den, tıb konusunda hiç bir söz intikâl etmemiştir!*”

(4) İbn Sa’d, I, 408-409; Nesâî, VIII, 263; İbn Mâce, II, 1113, nu: 3354.

(5) İbn Sa’d, I, 410; Müsned, IV, 132; Tirmizî, IV, 590, nu: 2380; İbn Mâce, II, 1111, nu: 2349; el-Müstedrek, IV, 331-332.

(6) ‘Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, II, 297, nu: 2320.

- “Bizim Peygamberimiz, tıbbın esâsını, kısa bir cümlecik içinde özetleyivermiştir!”

- “Nedir o cümle ?”

- “Hastalığın yuvası mide, sıhhatli kalmanın başlıca yolu ise perhîzdir. Her bünyeye, alışkın olduğu ölçüde yemek veriniz” hadîsidir.

Bunun üzerine Hıristiyan tabîb kanâatini değiştirerek şöyle der :

- “Doğrusu, gerek Kitâbınız, gerek Peygamberiniz, tıp sâhasında, Calinus’a söyleyecek bir söz bırakmamıştır!”⁽⁷⁾.

(7) Aynı eser, II, 298.

M E T İ N L E R

1) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : *“Peygamber Efendimiz’in âile efrâdı, O’nun hayâtının sonuna kadar, üst üste iki öğün, arpa ekmeğini doyuncaya kadar yemediler”*.

2) Süleym b. ‘Âmir (ö:130/748) anlatıyor : Ebû Ümâme (r.a)’den işittim; o şöyle diyordu : *“Hazreti Peygamber’in ehl-i beytinin sofrasından arpa ekmeği artmazdı”* (yâni onların sofrasında, artacak kadar arpa ekmeği bulunmazdı).

3) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor : *“Peygamber Efendimiz’in, arka arkaya birkaç gece hiçbir şey yemeden yattığı olurdu da; O ve hâne halkı, akşam sofrasında yiyecek bir şey bulamazlardı ⁽⁸⁾; yedikleri ekmek ise arpa ekmeği idi”*.

4) Sehl b. Sa’d (r.a) anlatıyor : Tâbiûndan birisi kendisine sorar :

-“Yâ Sehl; Peygamber Efendimiz, has undan yapılmış ekmek yediler mi ?”

- *“Fahr-i Kâinât Efendimiz, azîz ve şânı yüce olan Allah’ına kavuşuncaya kadar has ekmek yüzü görmemiştir”*.

-“Yâ Sehl! Peygamber Efendimiz’in zamân-ı saâdetlerinde, sizlerin, un eleği var mıydı ?”

- *“Asr-ı Saâdette bizim hiçbirimizin eleği yoktu”*.

- *“Arpanın kepeği çok olur; arpa unundan hamur yuğuracağımız zaman ne yapardınız, ya ?”*

(8) İmlâsı aynı olan bu kelime, bazı nüshalarda “lâ yecidûne” (bulamazlardı); bazı nüshalarda da “lâ yüciddûne” (sofra hazırlığı için çaba harcamazlardı, ekmek arama telâşına kapılmazlardı) şeklinde değerlendirilip harekelenmiştir.

- “Unu üfler, kepeğini savururduk. Böylece, hafif olan kaba kepekler uçar, geri kalanını da yoğurur ekmek yapardık”.

5) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : “Peygamber Efendimiz, *h ı v â n* denilen tepsi, sini, ayaklı sini, masa vb. cinsinden bir eşyâ üzerinde; ve *s ü k ü r r ü c e* tâbir edilen tas, çanak, kâse nev’inden küçük kaplar içerisinde yemek yemediler. Ve hiç bir zaman, kendileri için özel olarak has undan ekmek de yapılmadı”.

Hadîsin râvîlerinden olan Yûnus, bu hadîsi Enes b. Mâlik’den nakleden Katâde’ye : “Öyle ise Peygamber Efendimiz ne üzerinde yemek yerlerdi ?” diye sorunca, Katâde : “İşte şu gördüğünüz sofralar üzerinde yemek yerlerdi” diyerek, bir takım m e ş i n sofralar gösterdiğini sözlerine ilâve eder.

Tirmizî’nin hocası Muhammed b. Beşşâr der ki; bu hadîsi Katâde’den rivâyet eden Yûnus, “Pabuçcu Yûnus” (Yûnus el-İskâf) lâkabıyla tanınan zâttır.

6) Mesrûk (ö: 63/683) anlatıyor : Bir gün Hz.Âişe (r.ankhâ) vâlidemizin ziyâretlerine gitmiştim. Hizmetçilerine, benim için bir sofrâ hazırlamasını söylediler; bana hitâben de : “Her ne zaman doya doya bir yemek yesem, içimden bir ağlamak hissi gelir ve ağlarım” buyurdular.

- “Niçin ağlarsınız efendim ?” diye sorduğumda;

-“Fahr-i Kâinât Efendimiz’in bu dünyâdan ayrıldıkları hâli hatırlıyorum. Yemin ederim ki, hiçbir Allah’ın günü, O, ekmek ve et yemeği ile iki öğün üst üste karnını doyurmamıştır. İşte O’nun bu hâli gözümün önüne geliyor da göz yaşlarımı tutamıyorum” dediler.

7) Hz. Âişe vâlidemiz anlatıyor : Peygamber Efendimiz, -son nefeslerine kadar- arka arkaya iki gün arpa ekmeği ile karınlarını doyurmuşlardır.

8) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : Resûlullah Efendimiz, -vefâtlarına kadar- yüksek sofrâ üzerinde yemek yemedikleri gibi, has undan yapılmış yufka ekmek de yememişlerdir.

25 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN K A T I K L A R I

Bu bahis, Hazreti Peygamber'in sevdiği *yemeklere* ve ekmekle birlikte yediği *katıklara* tahsis edilmiştir. *Şemâil* bölümleri içerisinde sayı bakımından en çok rivâyet bu konuda yapılmıştır. *Tirmizî*'de, bu bölümle ilgili olarak, altısı kadın on dördü erkek olmak üzere, yirmi sahâbî kana-hıyla aktarılmış otuz üç hadîs yer almaktadır. Bu rivâyetler, "*metinler*" kısmında ayrı ayrı ele alınacaktır. Diğer kaynaklardan tesbît edilebilen farklı rivâyetler ise, yeri geldikçe açıklamalar kısmında verilecektir.

Bizim "*katık*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı "*idâm*" dır. Nitekim *Kâmûs* da, bu kelimenin diğer mânâlarını sıraladıktan sonra, "*ekmek katığına denir*" şeklinde açıklamıştır ⁽¹⁾.

Resûlullah Efendimiz'in yemekte aradığı başlıca özellik, onların, *helâl ve temiz* oluşu ile, *vücûda yarayışlı* olup olmayışdır. Yemek seç-me ve yemeğe kusur bulma âdetleri ise kesinlikle yoktur. **Ebû Hüreyre** (ra) der ki : "*Peygamber Efendimiz, hiçbir yemeği kat'iyen seçmezler-di. Önüne konan yemeği, eğer iştahı ^(*) varsa yer, yoksa yemezlerdi*" ⁽²⁾.

Peygamberimiz'in, hiçbir yemeğe karşı aşırı düşkünlüğü olmadığı gi-bi, "*canı çekme*" diye bir hâlleri de görülmemiştir. Kendilerinin yemek konusunda insanı huzursuzluktan kurtaracak bir rehber tavsiyeleri vardır : "*İnsanın, canının çektiği her şeyi yemeye kalkışması israftan sayılır*" ⁽³⁾. Bugün, toplumun içine düştüğü huzursuzlukların temelinde yatan bir ger-çek vardır : Gözünün gördüğü, gönülünün istediği şeyleri alamamak, yiye-memek!.. Buna göre insanoğlu, umduğunu bulamamanın küskünlüğü ve karamsarlığı ile; bulduğu ile yetinip ona şükretmenin verdiği huzurluluk hâllerinden birini seçme durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Eldeki vesikalar arasında, bâzı yemeklerle ilgili olarak, "*onu çok se-verlerdi*" şeklinde ifâdeler geçmektedir. Bu hususta en güzel değerlendiri-

(1) *Kâmûs*, IV, 167.

(*) Bu kelimenin aslı "*iştihâ*" olup, dilimizde "*iştah*" telâffuzu ile kullanılmaktadır.

(2) Buhârî, VI, 204; Müslim, *Eş'ribe*, 188; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 474, nu: 3763; Tirmizî, *Sünen*, IV, 377, nu: 2031.

(3) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1112, nu: 3552.

meyi, Peygamber Efendimiz'in güzîde hanımlarından Hz. Âişe vâlidemiz yapmışlardır. Meselâ, Hazreti Peygamber'in, koyunun kol ve sırt etini çok sevdiğini söyleyenlere : *"Kol eti, Resûlullah'ın hiç de çok sevdiği bir et değildi. Ne var ki, diğerlerine göre, gerek pişegen oluşu, gerek sofrada fazla oyalamayışı dolayısıyla, etin kol kısmını tercih ederlerdi. Bu yüzden de, onu çok sevdiği zannedilirdi"* ⁽⁴⁾ cevâbını vermiştir.

Öte yandan, özellikle misâfir oldukları sırada, kendilerine takdîm edilen yemeklerden dolayı, ev sâhibinin gönlünü hoş tutmuşlar ve ikrâm edilen yemekleri son derece sevdiklerini ifâde etmişlerdir: *Elinize sağlık... Çok güzel olmuş... Çoktan beri böyle lezzetli bir yemek yememiştik...* gibi sözler; gerek mutfakta yorulan ev hanımını, gerek malzemeyi tedârik için çaba harcayan evin erkeğini ve sofrayı hazırlamakta emeği geçenleri rahatlatır, dinlendirir, mutlu eder. Bu tutum, misâfirin, ev sâhibine karşı vazgeçemeyeceği bir nezâket kuralının ifâdesidir.

Hazreti Peygamber'in hayâtı bu gibi inceliklerle örülmüştür. Meselâ, misâfir olarak gittiği amcasının kızından yiyecek istediğinde; kendisine, evde, *kuru ekmek ile sirke*'den başka bir yiyecek bulunmadığı söylendiği zaman : *"Getir onu.. Sirke, ne güzel katıktır. Sirke bulunan ev, katık sıkıntısı çekmez!"* buyurmuşlardır ⁽⁵⁾.

Tirmizi'nin Şemâil'de kaydettiği rivâyetin bir başka benzerini İbn Mâce şöyle nakleder : Hazreti Peygamber, bir gün, Hz. Âişe'nin hânesine gelerek: *"yiyecek bir şey varmı?"* diye sorar. Hz. Âişe de; *"ekmek, hurma ve sirke"* olduğunu söyleyince, Peygamber Efendimiz : *"Sirke ne güzel katıktır. Yârabbi, sirkeyi mübârek kıl. Zirâ o, benden önceki Peygamberlerin de katığı idi. Sirke bulunan ev, muhtaç duruma düşmez!"* buyurmuşlardır ⁽⁶⁾.

Bir terzi, Peygamber Efendimiz'i yemeğe dâvet eder. Sofrada, *et çorbası* ve *kabak yemeği* ikrâm edilir. Resûlullah Efendimiz, kabak yemeğini ballandıra ballandıra öylesine yerler ki, ikrâmının makbûle geçtiğini gören ev sâhibi son derece memnûn kalır.

Bir başka dâvette et ikrâm edilir. Orada da : *"Et, dünyâ ve cennet ehli yemeklerinin şâhudur"* ⁽⁷⁾ buyururlar.

(4) Bkz. Bu bölümün 19. hadîsi.

(5) Bkz. Bu bölümün 22. hadîsi.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1102, nu: 3318.

(7) İbn Mâce, II, 1099, nu: 3305.

Bir başka münâsebetle de: “*Hurma bulunmayan evin ahâlisi açtır*”⁽⁸⁾, veya “*Hurma bulunmayan ev, yemeksiz (kanıksız) ev gibidir*”⁽⁹⁾ kelâmını lûtfederler. Bu, hurma varsa başka katığa gerek yoktur, anlamında söylenmiştir. Nitekim bir def’asında kendileri, bir parça ekmeğin üstüne tek hurma koyup, “*İşte bu, bunun katığıdır*” diyerek yemişlerdir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Esâsına bakılırsa, Peygamber Efendimiz, ne yemeklerden herhangi birini övmüş, ne de bir diğerini yemiştir. Zîrâ bâzı yemekleri, âdetâ hasretini çekercesine övmek, oburluğun ve boğazına düşkünlüğün işâreti olabileceği gibi; bir kısım yemekleri yemek ve onlara değer vermemek de, o nîmeti küçümseme anlamını taşıyabilir. Her iki davranışın da, Peygamberlik makâmından sâdır olması düşünlümez.

Eldeki vesîkalar özetlenirse, Hazreti Peygamber’in k a t ı k olarak yediği yemeklerin bir kısmı şöylece sıralanabilir : *Koyunun ön kolu ve sırt eti, pırzola, kebab, tavuk, toy kuşu, et çorbası, tirit, kabak, zeytin yağı, çökelek, kavun, helva, bal, hurma, pazı, hays, anber balığı*⁽¹⁰⁾.

Daha bir kısım ilâvelerin yapılabileceği bu liste, aynı zamanda, *Asr-ı Saâdet* dönemi mutfağı hakkında da bir fikir verecek niteliktedir.

Hayâtının bütün yönlerinde olduğu gibi, Resûlullah Efendimiz’in yemeklerinde de sâdelik hâkimdir. Sâdelik ise olgunluğun ifâdesidir. Bu sebeple Zât-ı Risâlet, yemek husûsunda hiç bir *özentî ve gösteriş’e (tekellüf)* kapılmamışlardır.

Esâsen, olgun ve kemâlli kimseler : “*Yemeğin en iyisi, önümüze konan yemektir*” (*hayr’ut-ta’âm mâ hazar*) deyip işin içinden çıkmışlardır. Bu, iki taraflı geçinmeye niyet etmiş “*geçimli âile*” tiplerinin hayat görüşlerinin ifâdesidir.

Bu konudaki açıklamaların bir kısmı da, yeri geldikçe, aşağıda “*metinler*” kısmında dipnotları hâlinde verilecektir.

(8) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 494, nu: 3831; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1105, nu: 3327.

(9) İbn Mâce, II, 1105, nu: 3328.

(10) *Anber balığı* (muhtemelen Balina) ile ilgili vesika Tirmizî’nin *Şemâil*’inde yer almamış olup, diğer bir kısım hadîs mecmûalarında bulunmaktadır. Bu balığın etinden yemeleri, Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ın komanda ettiği üçyüz kişilik bir askerî birliğin, bir ayı aşlon harekâtı sırasında *Kızıl Deniz* sâhilinde buldukları balıktan, dönüşte Peygamber Efendimiz’e de getirmeleri münâsebetiyle olmuştur. Hâdis, kaynaklarda bütün ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bkz. Müslim, *el-Câmi’us-Sahih*, sayd. 17; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 496-497, nu: 3840; Nesâî, *Sünen*, VII, 207-209.

METİNLER

1) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : Peygamber Efendimiz : *“Sirke ne güzel katıktır”* buyurmuşlardır ⁽¹¹⁾.

2) Simâk b. Harb (ö: 123/741) naklediyor : Ben, ashabdan Nûman b. Beşîr'in : *“Sizler, gönlünüzce yeyip içmeye ne kadar da düşkünsünüz. Hâlbuki ben, sizin Peygamberiniz'i, karnını doyuracak kadar eski kuru hurma bulamaz durumda iken görmüşümdür”* dediğini işittim.

3) Câbir b. Abdullah (r.a) naklediyor : Resûlullah Efendimiz : *“Sirke, ne güzel ekmek katığıdır”* buyurmuşlardır ⁽¹²⁾.

4) Tâbiûn neslinden Zehdem el-Cermî anlatıyor : Biz, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin meclisinde bulunuyorduk. Bu sırada tavuk eti ikrâm edildi. İçimizden birisi, tavuk etini görünce sofradan çekildi. Bunu gören Ebû Mûsâ : *“Hayır ola, ne oldu ?”* diye sorduğunda, bu arkadaşımız : *“Tavuğu pislik yerken gördüm ve tiksindim. Bu yüzden, ben de bir daha tavuk eti yememeye yemin ettim”* deyince; Ebû Mûsâ el-Eş'arî : *“Hele yaklaş! Zîrâ ben, Peygamber Efendimiz'i tavuk eti yerken gördüm”* buyurdular.

(11) Tirmizî, bu hadîsi iki ayrı hocasından almıştır. Yukarıdaki hadîsde, katık mânâsına gelen kelime, birinci hocası Muhammed b. Sehl (251/865) rivâyetinde *“el-idâm”* şeklinde nakledilmiş; ikinci hocası Abdullah b. Abdurrahmân (ö: 255/869) rivâyetinde ise *“el-üdm”* olarak aktarılmıştır. Kelimenin lehçe farkı diyebileceğiz bu lâfız değişikliği, metnin mânâsına te'sir etmemektedir. Günümüz insanı için -belki de- lüzumsuz gibi telâkkî edilebilecek olan bu tizlik, ilk devir hadîşçilerinin, Peygamber Efendimiz adına yapılmış rivâyetlerde, en küçük lâfız farklılıklarına bile göz yummadıklarını ve bu durumu değerlendirdiklerini göstermektedir.

(12) Daha önce geçen 1. hadîs ile, aşağıda gelecek olan 21. ve 22. hadîsler de yine sirke'yle ilgilidir. Bir tekrar gibi kabul edilebilecek olan bu durum, metin aynı olsa da metni rivâyet eden râviler değişik olduğu için ortaya çıkmaktadır. Vesikâları şâhitleriyle birlikte tesbit etmeyi gaye edinen klâsik muhaddisler için, bu, vazgeçilmez bir prensiptir.

5) Sefîne (ra) ⁽¹³⁾ anlatıyor : **Ben, bizzat Peygamber Efendimiz'le birlikte Toykuşu (hubârâ) eti yedim.**

6) Zehdem el-Cermî naklediyor : Biz, **Ebû Mûsâ el Eş'arî** Hazretlerinin evinde bulunduğumuz bir sırada sofrâ hazırlandı ve ilk önce tavuk eti kondu. Misâfirler arasında **Benî Teymullah Kabîlesi'**nden kırmızı yüzlü bir adam da bulunuyordu. Kabîlenin ağası olduğu durumundan belli olan bu zat, sofraya oturmak istemedi. Bunu gören **Ebû Mûsâ :**

"Sofraya siz de buyurun, dedi. Zîrâ ben, Resûlullah Efendimiz'in tavuk eti yediklerini gözlerimle gördüm". Buna karşılık o kırmızı çehreli adam dedi ki : **"Ben onu pis kokulu birşey yerken gördüm ve tiksindim. Bu sebeple, ömür boyu bir daha tavuk eti yememe ye yemin ettim"** ⁽¹⁴⁾.

7) **Ebû Esîd (ra)** rivâyet ediyor : Peygamber Efendimiz : **"Zeytin yağın yişiniz ve onunla vücûdunuzu yağlayınız. Zîrâ o, mübârek bir ağaçtan elde edilmektedir"** buyurmuşlardır ⁽¹⁵⁾.

(13) Sefîne, Hazretî Peygamber'in âzatl kölelerindendir. Aslında, Ümmü Seleme vâlidemizin kölelerinden olduğu ve Peygamber Efendimiz'in hizmetlerini görmek şartıyla, O'nun tarafından hürriyetine kavuşturulduğu söylenmektedir.

Gemi mânâsına gelen Sefîne, onun adı değil, lâkabıdır. Asıl isminin Mîhrân olduğu belirtilen Sefîne, güçlü kuvvetli sahâbîlerden birisidir. Kendisi, bu lâkabı alışını şöyle anlatır : **"Bir askerî harekât sırasında Resûlullah Efendimiz'le birlikte yürüyorduk. Bu esnâda, önümüze çıkan bir ırmağı geçmemiz gerekti. Birlikte bulunanların bir kısmı iyice yorulmuşlardı. Ben, onların ağırlıklarını alarak ırmağın karşı yakasına geçirdim. Böylece bir hayli yük taşıdım. Bu hâlimi gören Peygamberimiz : "Sen, sefînesin!" buyurdular. O günden sonra, bir kaç devenin götürebileceği ağırlıktaki yükü kaldırdığımda bana hiç ağır gelmez oldu".**

Kendisine, **"ismin nedir?"** diye sorulduğunda ; **"Bana Resûlullah Efendimiz, Sefîne lâkâbını takmışlardır. Daha başka bir adla anılmayı istemem"** derlemiştir.

Sefîne'nin, Haccâc-ı Zâlim devrine kadar (M. 685 dolayları) yaşadığı rivâyet edilmektedir. Bkz. Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ ve'l-Lügât*, VI, 226; *Tehzîb'ül-Tehzîb*, IV, 125.

(14) Bu rivâyet, yukarıda geçen 4. hadîsin -bir bakıma- aynıdır. Ancak, senedindeki bütün râvîler değişik olduğu, yâni haber, tamâmen farklı bir kâından rivâyet edilmiş bulunduğu için ayrı bir vesîka olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, bu ikinci rivâyet, bir öncekinden daha açık ve ayrıntılıdır.

(15) Zeytin için Peygamber Efendimiz'in kullandıkları sıfat, **"mübârek ağaç"** (*şeceretün mübâreke*)' ır. Mübârek, bereketli demektir. Bereket ise, lügat mânâsıyla; bir nesnenin artırıp çoğaltmasına denir. O; çok faydalı, yararlı. hayırlı, insanı mutlu kılan, ilâhî hayırlı bolca ihsân edilişi ... gibi, kelimelerle ifade edilemeyecek kadar bereketli muhtevası olan bir tâbîdir.

8) Ömer İbn'ül-Hattâb (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : *"Zeytin yağını -ekmeğinize katık yaparak-yiyiniz ve onunla bedeninizi yağlayınız. Zirâ o, mübârek bir ağaçtan hâsıl olmuştur"* buyurmuşlardır.

Tirmizî der ki: Hadîsin râvîlerinden olan Abdürrezzâk (ö: 211/826), bu hadîs metnini rivâyet ederken, senedinde tereddüde düştüğü için; bâzen Peygamber Efendimiz'den, Hz. Ömer vâsıtasıyla m ü s n e d bir senedle; bâzen de Hz. Ömer'i zikretmeden, tâbiündan Eslem (ö: 80/699'dan önce) tarîkıyle m ü r s e l olarak rivâyet ederdi. Meselâ başka bir rivâyette aynı metni, "...*'an Esleme, 'an'in-Nebiyyi s.a.s'*" şeklinde, Hz. Ömer'i zikretmeden kaydetmiştir⁽¹⁶⁾.

9) Enes b. Mâlik (ra) anlatıyor : *K a b a k yemeği, Peygamber Efendimiz'in çok hoşuna giderdi. Her ne zaman bir kabak yemeği getir-seler, ya da kabakla yapılmış bir yemeğe dâvet etseler, Zât-ı Risâletle-ri'nin kabağı sevdiklerini bildiğim için, tabakta bulunan yemek içerisinde-den kabakları seçer ve Resûlullah Efendimiz'in önlerine koyardım.*

10) Câbir b. Ebî Târik (ra) anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in zi-yâretlerine gitmiştim. Önlerine bir miktar kabak koymuşlar, onları doğra-makla meşgûldüler. *"Yâ Resûlallah, dedim. Niçin böyle küçük küçük doğruyorsunuz?"*. Buyurdular ki : *"Böyle doğramak sûretiyle, yemeğimi-zi çoğaltmış oluyoruz!"*⁽¹⁷⁾.

Tirmizî, hadîsin ilk râvîsi ile ilgili olarak şöyle der : *Bu Câbir'in adı, Câbir b. Târik'dır. Câbir b. Ebî Târik da denilmektedir. O, peygamberi-*

Materyalist kültürde yeri ve karşılığı olmayan bereket, Türk-İslâm medeniyetinin temel harcıdır. O medeniyette; evde bereket, sofrada bereket, çarşı-pazarda bereket, ibâ-dette bereket, imanda bereket, irtîfada bereket, kısacası maddede ve mânâda bereket aranır ve o, dikkatten hiç uzak tutulmaz.

Bereket, bir besinin vitaminini andırmaktadır. Elde edilen bir nûmetin; faydalı, hayırlı, huzurlu, yararlı... hâle geliş keyfiyetidir. Her çok kazancın mutluluk getirmeyişi, her çok bilginin insanın yolunu aydınlatmayışi, her çok ve kaliteli gıdanın insanı sıhhatli yapmayışi ve her çok elde edilen insanı huzurlu kılmayışi gerçeğinin başka sebeplerle izahı oldukça güçlük arz etmektedir.

(16) Tirmizî'nin bu açıklaması da, yine rivâyet tekniği ile ilgilidir.

(17) Peygamber Efendimiz, özel hayatlarında, âzamî ölçüde tutumlu olmayı prensip edinmiş-leirdi. Bu hususla ilgili bize ulaşmış bir de tavsiyeleri vardır. *"Çorba pişirdiğiniz zaman, suyunu biraz fazlaca koyuverin. Böylece, bir keçesini de komşunuza verme imkânını bulursunuz!"* Bkz. Tirmizî, Sünen, IV, 275, nu: 1833; İbn Mâce, Sünen, II, 1116, nu: 3362.

*miz'in ashâbından birisidir. Biz onu, sâdece bu bir tek hadîsi rivâyet etme-
siyle tanıyoruz.*

11) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : Bir terzi, Peygamber Efendimiz'i yemeğe dâvet etmişti. Bu ziyâfete, Resûlullah Efendimiz'le birlikte ben de gitmiştim. Sofrada, Efendimiz'e, arpa ekmeği ile kabak ve kuru etten yapılmış çorba ikrâm ettiler. Yemek yerken gördüm ki, Peygamber Efendimiz, yemek tabağının kenarlarında kabak araştırıyorlardı. Ben de, artık o günden sonra kabak yemeğini sevmeye başladım ⁽¹⁸⁾.

12) **H. Âişe** (r.anhâ) vâlidemizin anlattığına göre, *Peygamber Efendimiz, helva ile balı severdi.*

13) **Ümmü Seleme** (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : *Hazreti Peygamber'e p i r z o l a takdim etmiştim. Pirzolayı yediler; arkasından da elini ve ağzını yıkamadan namaza durdular.*

(18) Peygamber Efendimiz'in "*kabak yemeği*" hakkındaki tutumu için kaynaklarda pek çok vesika yer almaktadır. Bütün bunları görüp okuyan ve hayâtına tatbik eden ecdâdımız, "*Kabak, peygamber yemeğidir*" demek sûretiyle, onun adını *Peygamber*'in ismi ile söylemişlerdir. Bu konuda, Peygamber Efendimiz'in bir de tavsiyesi vardı: "*Size kabak yemeğini tavsiye ederim. Zîrâ o, zihni açar ve dimağı geliştirir*". Bkz. *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 64 (Şu'ab'ül-İmân'dan naklen).

Klâsik kaynaklarda, kabağın faydalı yönlerine dâir bir hayli bilgi verilmiştir. Modern ilmin dedikleri ya da demediklerini ise o sâhanın uzmanları ortaya çıkardılar. Şu anda, gerek dünkülerin dedikleri, gerek bugünkülerin tesbitleri bizim ilgi sâhamızın dışında kalmaktadır. Burada bizi ilgilendiren husus, **Enes** Hazretlerinin dediğini deyip, yaptığı yapabilmektir. Bir şeyi, Peygamberimiz sevdiği için sevmek, O yaptığı için yapmak!

Peygamber Efendimiz'in "*yemek tabağının kenarlarında kabak araştırması*"nın bir sebebi vardı. Şöyle ki; toplulukla yenilen yemeklerde, herkesin kendi önünden yemesi, bizzat Peygamber Efendimiz tarafından bir *muâşeret kuralı* olarak ısrarla istenmiştir. Ancak, ashâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'le birlikte yemek yerlerken, O'nun önünden alamazlardı. Fakat peygamber muhabbeti ile yanıp tutuşan ashâb, O'nun elinin değdiği her şeye bir **b e r e k e t** olduğuna inanıyor ve kendi önlerinden de almalarını arzû ederlerdi. İşte, onların bu hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bilen Hazreti Peygamber, surf gönüllerini hoş etmek için, sofrada bulunan kimşelerin önlerinden de alırdı.

14) Abdullah b. Hâris (r.a) anlatıyor : *Biz, Resûlullah Efendimiz'le birlikte Mescid-i Nebevî'de yemek yedik* ⁽¹⁹⁾.

15) Muğire b. Şu'be (r.a) anlatıyor : Bir gece, Resûlullah Efendimiz'le birlikte bir yemek ziyâfetine bulunuyordum. Yemek, p i r z o l a ikrâm edilmişti. Peygamber Efendimiz, eline bıçağı alıp pirzoladan bir parça keserek bana verdiler. Tam bu sırada, **Bilâl-i Habeşî** gelerek, namaz vaktinin girdiğini duyurmak üzere, ezân okumaya başladı. Ezân sesini duyan Fahr-i Kâinât Efendimiz, bıçağı sofraya bıraktılar ve arkasından latife yollu : “*Allah onun iyiliğini versin. Vazîfesini hiç de aksatmaz; vakit girer girmez namaz vaktinin geldiğini ne güzel duyurur!*” buyurdular.

Benim ise bıyığım iyice uzamıştı. Bana da :“*Misvak üzerine koyarak bıyığının fazlasını kesivereyim*” veya “*misvak üzerine koyarak kendin kes*” dediler.

16) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor : *Peygamber Efendimiz'e et yemeği ikrâm edilmişti. Yemeğin içinden koyunun ön kollarını ayırıp Resûlullah Efendimiz'in önüne koydular. Kendileri ön kol etinden hoşlanırlardı; dişleri ile ısıarak onu yediler.*

17) İbn Mes'ûd (r.a) anlatıyor : *Hazreti Peygamber, koyunun ön kol etinden hoşlanırlardı. Hattâ Resûlullah Efendimiz'i şehîd etmek için, kol etine zehir bile kondu. Ete zehiri Yahûdîlerin karıştırdığı sanılmaktadır* ⁽²⁰⁾.

(19) Bir kısım hadîs şârihleri, Peygamber Efendimiz'in “mescidde yemek yemeleri”ni, o sırada “*İtikâf*” da olukdan şeklinde yorumlamışlardır. Hâlbuki, daha önce de işaret edildiği üzere, o devirde *Mescid-i Nebevî*, yegâne amme müessesesi idi; sâdece ibâdet tahsis edilmemişti. İbâdet vakitleri dışında; mekteb, mahkeme, toplanma ve buluşma yeri, hattâ uzaktan gelen inisâfîrlerin istirahatlerine ayrılan bir mekân olarak da kullanılıyordu. Mescidde kebabı, muhtemelen böyle bir durumda yemiş olmalıydılar.

(20) *Târîh* ve *Siyer* kaynaklarında bütün ayrıntılarıyla anlatıldığına göre, hâdisse kısaca şöyledir : *Medîne*'nin kuzeyinde *Şam* yolu üzerinde bulunan *Hayber*, kaleleri ile meşhur, Yahûdilerle meskûn bir bölgedir. Burası, hicretin 6. senesinde (M.627), Peygamber Efendimiz'in kumanda ettiği müslüman kuvvetleri tarafından fethedilmiş ve İslâm ülkesine katılmıştır. Bu arada Peygamber Efendimiz bir kaç gün orada kalmış; Yahûdî kadınlarından *Zeyneb binti Hâris* de *Hazretü Peygamber* adına ziyâfet vermiştir. Yemekte

18) Ebû Ubeyd (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz için bir çömlekte et pişirmiştım. Kendileri ön kol etlerini çok severlerdi. Bu duruma vâkıf olduğum için, kolun birini çıkarıp takdîm ettim. Onu yedikten sonra :

- “*Bana bir kol daha ver*” buyurdular. Çıkardım, ikinci kolu da takdîm ettim. Onu da âfiyetle yeyip :

- “*Bana bir kol daha ver*” dediler. Üçüncü kolu isteyince :

- “*Yâ Resûlallah, dedim. Bir koyunun kaç kolu vardır? İki kolu vardı, verdim; üçüncüsü yok ki takdîm edeyim!.*” Buyurdular ki :

- “*Eğer îtiraz etmeyip de susmuş olsaydın, her istediğimde, Allah hakkı için, bana kol eti verebilirdin!.*” ⁽²¹⁾

19) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz buyuruyorlar ki : *Kol eti, Resûlullah Efendimiz'in hiç de çok sevdiği bir et değildi. Ne var ki, kendileri sık sık et bulup da yiyemezlerdi. Kol ise, etlerin en pişegeni olup sofrada fazla oyalamadığından, -çabucak yeyip sofradan kalkmak için- ona ayrı bir ilgi gösterirlerdi. Bu yüzden, Zât-ı Risâlet'in, kol etini çok sevdiğini zannederlerdi.*

20) Abdullah b. Ca'fer (r.a) anlatıyor : Ben, Peygamber Efendimiz'in: “*Etin en nefis ve leziz olan kısmı, sırt etidir*” buyurduklarını biz-zat işittim, der.

21) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz naklediyor : Resûlullah Efendimiz : “*Sirke, ne güzel katıktır*” buyurmuşlardır.

koyun kuzartması ıkrâm edilmiştir. Kadın, ıkrâm ettiği ete zehir karıştırmıştır. Peygamber Efendimiz, ilk lokmayı alıp biraz çiğnedikten sonra hemen ağzından çıkarmış; fakat ilk lokmayı yutmuş olan Bısr b. Berâ zehirlenerek şehid olmuştır. Yahûdi kanısı çağırılıp bu alçaklığı niçin yaptığı sorulunca; kadın suçunu îtiraf etmiş ve şöyle demiştir : “*Eğer gerçekten hak peygamber ise; ona haber verilir, eti yemez. Yok, hak peygamber değilse, yer ve ölür. Biz de ondan kurtuluruz, diye düşündüm ve denemek için yaptım*”. Ayrıca bkz. Dârimî, *Sünen*, I, 34-35, nu: 68.

(21) Ebû Ubeyd, Hazret-i Peygamber'in âzadlı kölelerinden birisidir. Bu hâdise, Peygamber Efendimiz'in mucizelerinden biri olarak kabûl edilmektedir.

22) Ümmü Hânî (r.anhâ) anlatıyor: Mekke'nin fethi günü, evimi şerefliendiren Hazreti Peygamber :

- “Yiyecek bir şeyiniz var mı ? diye sordular.
- “Hayır yâ Resûlallah, dedim. Sâdece kuru ekmek ile sirke var” .
- “Getir onu, buyurdu. Sirke bulunan ev, katık sıkıntısı çekmez!”.

23) Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a) naklediyor : Peygamber Efendimiz : “Âişe'nin diğer kadınlara olan üstünlüğü, tirid'in öbür yemeklere üstünlüğü gibidir” buyurmuşlardır.

24) Enes b. Mâlik (r.a) rivâyet ediyor : Resûlullah Efendimiz : “Âişe'nin sâir kadınlara karşı fazîleti, tirid'in öbür yemeklere üstünlüğü gibidir” buyurmuşlardır.

25) Ebû Hüreyre (r.a)'nin anlattığına göre, O, Peygamber Efendimiz'in bir miktar kuru çökelek yedikten sonra ellerini ağızlarını yıkadıklarını; başka bir zaman da, koyunun sırt etinden bir miktar yediklerini ve sonra elini ve ağzını yıkamaksızın namaza durduklarını görmüştür ^(*).

26) Enes b.Mâlik (r.a) anlatıyor : Fahr-i Kâinât Efendimiz, Safiye vâlidemizle evlendiklerinde, düğün yemeği (velîme) olarak, hurma ve sevik ikrâm etmişlerdir ⁽²²⁾.

(*) Bir kısım hadîs müelliflerinden öğreniyoruz ki, Hazreti Peygamber'in, ateşte pişmiş yemek (özellikle et yemeği) yeyip de hemen namaz kılmaları hâlinde, hadîsinin görgü şahitleri, bir noktaya işaret etme durumunda kalmışlardır. Onların, bu noktayı belirtirken kullandıkları tâbir “fevazze” veya “ve lem yetevazze” dir. İşte bu tâbirler Türkçeye çevrilirken “abdest alıp namaza durdu” veya “abdest almadan namaza durdu” şeklinde tercüme edilmişlerdir (bkz. Tercîd Tercemesi, I, 143-144; Sofuoğlu, Müslim Tercemesi, I, 399-401). Bundan sonraki 26. bölümde de enine boyuna ele alınacağı üzere, bunları, “elini ve ağzını yıkayıp namaza durdu” veya “elini ağzını yıkamadan namaza durdu” şeklinde anlamak ve tercüme etmek gerekmektedir. Değilse, ateşte pişmiş yemek yemek, abdest almayı gerektirir, şeklinde bir anlayışa yol açmaktadır.

(22) Velîme; düğün yemeği, düğün ziyâfeti demektir. Esâsen velîme; nişan, nikâh, sünnet ve

27) Peygamber Efendimiz'in âzadlarından olan Ebû Râfî'in hanımı Selmâ (r.anhâ) anlatıyor ⁽²³⁾ :

Hiz. Ali'nin oğlu Hasan, Hiz. Abbas'ın oğlu Abdullah ve Hiz. Ca'fer'in oğlu Abdullah (üç amca-zâde) birlikte ziyâretime gelmişlerdi. Bana :

- "Efendim, bize öyle bir yemek hazırlayın ki, bu yemek, Resûlullah Efendimiz'in de son derece hoşlandıkları ve seve seve yedikleri bir yemek olsun!." dediler. Onlara :

- "Yavrularım, dedim. Peygamber Efendimiz'in son derece hoşlandığı yemeği, bugün sizler, seve seve iştahla yiyemezsiniz".

- "Hayır, ne münâsebet.. Hele siz bir yapın da görelim!." diye ısrar ettiler.

Kalktım; bir miktar arpa alıp değirmende çektim. Arpa ununu, toprak tencereye koyup pişirdim. Sonra üzerine biraz zeytin yağı döküp; üstüne de biber, zencefil, kakula, tarçın gibi bahâret ekdim. Pişirdiğim bu yemeği önlerine getirerek :

- "İşte, dedim. Resûlullah Efendimiz'in hoşlandıkları ve seve seve yedikleri yemek budur!."

28) Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor : Kâinatın Efendisi Sevgili Peygamberimiz, lütfedip evimize kadar gelmişlerdi. Sevincimiz sonsuzdu.

benzeri sevinç gösterisi maksadıyla yapılan davetlerde verilen ziyâfetlere, şölenlere denir. Ancak, metinde geçtiği gibi kayıtsız olarak kullanılırsa, mutlak mânâda "dügün yemeği"ni ifâde eder. Başka ziyâfetler için kullanılırsa, o takdirde "sünnet düğünü" (ve-lime'l-ül-hitân) gibi birlikte söylenir. Böyle, sevinç vesilesi olan özel günlerde ziyâfet vermek, Peygamber Efendimiz'in sünnetidir. O'nun güzel âdetlerindendir.

Sevik ise, Türkçede "kavul" denilen yemektir. Unun tavada kavrulup biraz su ilâve edilerek helva gibi pişirilmiş hâlidir.

- (23) Kaynakların çoğu zaman Ümmü Râfî künyesi ile kaydettiği Selmâ, Hazreti Peygamber'in âzadlarından Ebû Râfî'in hanımıdır. Kendisi de, Peygamber Efendimiz'in veyâ halası Safiye binti Abdülmuttalib'in âzadısı idi. Kan koca her ikisi de, âzad edilmiş olmalarına rağmen Hazreti Peygamber'in hizmetinden ayrılmamışlar ve Hâne-i Saâdet'in ayrılmaz bir cüz'ü olmuşlardır.

Ona, "Hazreti Peygamber'in âile ebesi" ve "ebelerin pîri" demek mümkündür. Kaynakların verdiği bilgiye göre o, Peygamberimiz'in oğlu İbrâhim ile Hiz. Fâtıma'nın bütün çocuklarının ebesi (kâbile) idi. Hiz. Fâtıma'nın naaş-ı şerifini, Esmâ binti Umeys ile birlikte, bu Selmâ Hâtun gasletmiştir. Hazreti Peygamberle Hayber seferine de iştirâk eden Selmâ'nın vefât târihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Tirmizi'nin yukarıda kaydettiği haberdan, onun, Hazreti Peygamber'den sonra bir müddet daha yaşadığı anlaşılmaktadır. Bkz. el-İstî'âb, IV, 327-329; Üsd'ül-Gâbe, V, 478-479; Nevevî, Tehzib'ül-Esmâ, II, 374; el-İsâbe, IV, 333; ayrıca bkz. bu eserin "Hazreti Peygamber'in Güllüş Tarzı" bölümü.

Zât-ı Risâletlerine ikrâm etmek üzere bir koyun kestik. Koyunu boğazladığımızı görünce, lâtife yollu bizlere : *“Ev sâhipleri, bizim eti sevdiğimizi ve canımızın et istediğini nasıl da bildiler”* buyurdular. Bu hadîsin bir de hikâyesi vardır ⁽²⁴⁾.

29) Yine Câbir b. Abdullah (r.a) anlıyor : Bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz, beni de yanlarına alarak, *Mescid-i Şerîf*'den çıktılar ve ensar-

(24) Tirmizî'nin kısa keserek sâdece işaret etmekle yetindiği bu hikâyeyi, başka kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Şöyle ki; hicretin 4. senesi (M.626) vukû bulan *Hendek Gazâsı*'nın hazırlıklarının yapıldığı günlerdi. Hazreti Peygamber'in de bizzat kazma-kürek sallayarak çalışmalara nezâret ettiği hendek kazma işi, geceli gündüzlü sürdürülüyordu. *Medîne*'de ise, o yıllarda kutluk hüküm sürüyordu. Hendek kazma işinde çalışan ashâbın, kemeri sıkı anlarında, ağıktan karınlarına taş bağlamaları günlerdi. İşte böylesine bir açlık ânının yaşandığı sırada, Câbir b. Abdullah, hiç olmazsa bir kaç kişiyi doymayı düşünmüştü. Şimdi hadîseyi kendisinden dinleyelim: Hendek kazma çalışmaları sürdürülürken, karnı iyice çökcek şekilde Resûlullah Efendimiz'in acıktığını gördüm. Doğruca eve giderek, hanıma: *“Evde yiyecek bir şey var mı? Peygamber Efendimiz'in aşırı derecede acıktıklarını gördüm de...”* dedim. Hanım, içinde bir ölçek kadar arpa bulunan bir torba çıkardı. Bir de besili koyunumuz vardı. Ben, koyunu kestim; hanım da, arpayı öğüttü. Artık o, bütün işlerini bırakıp bana yardım ediyordu. Koyunun etini parçaladım, çömleğe koydum. Ve hemen, haber vennek üzere, Resûlullah Efendimiz'e gittim. Evden ayrılmam sırasında, hanım sıkı sıkı tenbih etti:

- *“Aman hâ, dedi. Beni, Resûlullah'a ve beraberindekilere karşı rezil etme!”*

Ben, Resûlullah Efendimiz'e gelip. Hâk-i Pây'e yüz süiererek, yavaşça kulaklarına fısıldadım:

- *“Yâ Resûlallah, bir besili koyunumuz vardı, kestik. Evde bulunan bir miktar arpayı da öğüttük. Münâsip göreceğiniz bir kaç kişi ile birlikte bize yemeğe buyurnaz mısınız?”* diyerek, Zât-ı Saâdetlerini davet ettim. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz, yüksek sesle:

- *“Eyyy Hendek ahâlisi! Câbir size mükellef bir sofrâ donatmış. Haydin, bırakın işi; koşun!”* diye yüksek sesle ünlədiler. Yemek yetmiyecek diye endişelendiğimi hemen anlamış olmaları ki, bana da:

- *“Doğruca eve git; hanıma söyle. Ben gelinceye kadar, çömleği ocaktan indirmesin; hamuru da ekme yapmasın!”*. Ben eve geldim. Kimseler gelmeden Resûlullah Efendimiz de yetişti. Durumu farkeden hanım, telaşlandı:

- *“Ben sana söylemedim mi, sana tenbih etmedim mi?”* dedi.

- *“İnanı, aynen senin dediğin gibi yaptım; gizlice kulağına söyledim”* dedim.

Hamuru Peygamber Efendimiz'e getirdi. Resûlullah Efendimiz ise, mübarek tükürüklerinden bir miktar süüp, bereketli olması için niyazda bulundular. Sonra, ocaktaki çömleğe dönüp, ona da tükürüklerinden bir miktar dokundurarak, bereketine duâ ettiler. Daha sonra da:

- *“Hanıma söyle, ekmeği senin yanında pişirsin. Yemeği de, ocaktan indirmeden, içinden keçe keçe alarak doğusun”*.

Câbir der ki; yemeğe gelenler bin kişi idi. Allaha yemin ederim ki, cümlesi iyice doyup gittiler. Tenceremiz ise hiç eksilmeden kaynamaya devam etti. Hamurumuz da, bunca eknek yendikten sonra hiç eksilmedi. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahih*, V, 46-47.

dan bir kadının ziyâretine gittiler. Kadın, hemen bir koyun kesip pişirdi. Peygamber Efendimiz, etten bir miktar yedi. Ev sâhibesi, yemeğin bitiminde bir sepet de tâze hurma ikrâm etti. Efendimiz, ondan da bir kaç tâne aldılar.

Öğle vakti yaklaşmıştı. Abdest aldılar ve öğle namazını edâ eylediler. Aradan biraz vakit geçtikten sonra tekrar geri geldiler. Kadın, artan koyun eti yemeğinden bir sofraya daha kurdu. Resûlullah Efendimiz ondan da yediler. Daha sonra da, elini ağzını yıkamadan ikindi namazına durdular.

30) Peygamber Efendimiz'in teyzelerinden Ümm'ül-Münzir (r.anhâ) anlatıyor : Bir gün Resûlullah Efendimiz, yanına Ali'yi de alarak ziyâretine gelmişlerdi. O sırada evimizde, tavana asılmış hurma hevenkleri vardı. Peygamber Efendimiz bu hurmalardan yemeye başlayınca, O'nunla birlikte Ali de yemeye koyuldu. Ali'nin hurmadan yediğini gören Hazreti Peygamber :

“Hele yavaş ol, yâ Ali! Sen daha hastalıktan yeni kalktın; henüz nekâhet devresindesin; hurma sana dokunur” buyurdular.

Burun üzerine Ali, Resûlullah'ın tavsiyesine uyarak yerine oturdu. Peygamberimiz ise yediler. Ben de ona, arpa unu ile pazı yemeği pişirip ikrâm ettim. Bu def'a Resûlullah Efendimiz Ali'ye :

“İşte şimdi bundan ye. Zîra bu, tam senin durumuna uygun bir yemektir” buyurdular.

31) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : Resûl-i Ekrem Efendimiz, zaman zaman sabahları odama gelirler ve bir yiyecek olup olmadığını sorarlardı. Bir def'asında :

- ***“Yâ Âişe, yiyecek bir şeyin var mı?”*** diye sordular.
 - ***“Yok, yâ Resûlallah”*** dedim.
 - ***“Öyle ise ben, bugün oruca niyet edeceğim”*** buyurdular.
- Bir başka gün geldiklerinde :
- ***“Yâ Resûlallah, dedim. Bu gün bize bir hediye getirdiler”.***
 - ***“Nedir o hediye ?”.***
 - ***“Hays yemeğidir”*** ⁽²⁵⁾.

(25) Hays; içindeği çıkarılmış hummaya sade yağ ve kuru çökelek, ya da çökelek yerine un koyup karıştırmak suretiyle pişirilen, âsûde helva gibi Hicazlılarca yapılan bir yemektir.

- **“Fakat ben, oruç tutma düşüncesiyle kalkmıştım”** buyurarak, bana iltifat ettiler ve sonra da *hays*'dan âfiyetle yediler.

32) **Yûsuf b. Abdullah b. Selâm** (r.a) anlatıyor : Ben, Peygamber Efendimiz'i mübârek ellerine bir parça arpa ekmeği alıp, üzerine de bir tek hurma koyarak : **“İşte bu, bunun katığıdır”** diye yerken gördüm.

33) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor : **Peygamber Efendimiz, tencerenin dibinde kalan yemeği severlerdi.**

Tirmizi'nin hocası **Abdullah**, hadîs metninde geçen **“süfl”**, yemeğin arta kalanı demektir, **der** ⁽²⁶⁾.

(26) Bu kelime *Kāmiûs*'da : **“S ü fl; bir nesnenin çöküntüsüne denir ki, tortu tâbir olunur”** şeklinde açıklanmıştır (III, 1194).

26 - PEYGAMBERİMİZ'İN YEMEKDE ELLERİNİ YIKAMALARI

Hazreti Peygamber'in, yemek öncesi ve yemek sonrasında ellerini yıkamaları ile bu husustaki tavsiyelerine ayrılan bu bölümde, iki sahâbî ka-nahıyla rivâyet edilmiş üç hadîs yer almaktadır.

Bölümün başlığında kullanılan ifâdenin orijinali, **“vuzûü Resûlillah (s.a.s) ‘inde't-ta'âm”** olup, *Peygamber Efendimiz'in yemekde ellerini yıkaması* demektir.

Konunun esâsına geçmeden önce, burada, teknik bir açıklama yapıl-ması, metinlerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Şöyle ki; klâsik İslâmî metinlerde, **“el yüz yıkama”** ile **“abdest alma”** ve; **“el suyu”** ile **“abdest suyu”**, bir hareke (sesli harf) değişikliği yapılarak, aynı kökten gelen kelimelerle ifâde edilmiştir. Meselâ **“el-vuzû”** kelimesi, hem dînî mânâda **“abdest almak”**, hem de bildiğimiz (örfî) anlamda **“el yüz yıka-mak”** mânâlarını taşır. Aynı şekilde **“el-vezû”** ise, hem **“abdest al-ma”**da, hem de **“el yüz yıkama”**da kullanılan **“su”** anlamına gelmektedir. Her iki kelime de; güzellik, pâklık ve nezâfet mânâsını ifâde eden **“el-ve-zâe”** masdarından türemiştir⁽¹⁾.

Bir de **“tahâret”** vardır ki, bunu, Türkçemize **“temizlik”** diye tercü-me ederiz. *Tahâret*, maddî kir ve pislik anlamına gelen **“necâset”** in zıddı-dır. Yâni, maddî olan pisliklerin temizlenmesidir. Bu türden pisliklerin normâl olarak **“yikanması”**ra **“gusûl”** dendiği gibi, dînî mânâda yıkan-maya da **“gusûl”** (*boy abdesti*) denir.

Başıkta kullanılan **“vuzû”** kelimesinin, **yıkama** veya **temizleme** diye tercüme edilmesi, ifâdenin muhtevâsını tam olarak yansıtamamakta-dır. Zirâ bu yıkama ve temizleme, sıradan bir kirin veya pislğin yikanışı ve temizlenişi değildir. Buradaki *temizlik*, **“tahâret”** karşılığı değil, **“ne-zâfer”** karşılığıdır. Nitekim *tahâret* kelimesini, dilimize; temizlik, temiz-lemek, yıkamak ... gibi ifâdelerle çeviriyor ve tam olarak da karşılamış

(1) İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, V, 195; *Kâmûs*, I, 117.

oluyoruz. Ne var ki, “*nezâfet*” kavramını karşılayacak, yine *nezâfet*’den başka bir kelimemizin bulunduğunu bilemiyoruz.

Bu sebeple, gerek “*Allah nazîftir, nezâfeti sever*” hadîsindeki ⁽²⁾; gerek “*Nezâfet îmandandır*” (*en-Nezâfetü min’el-îmân*) vecîzesindeki “*nezâfet*”i, kuru bir “*maddî temizlik*” olarak anlamanın, büyük bir eksiklik (*nakîsa*), hattâ yanlışlık olduğu kanâatindeyiz.

Haram kazançla elde edilip iyice sudan geçirilmiş bir meyve, temizdir fakat nazîf değildir; dışı temiz de olsa içi kirlidir. Banyosunu yapıp, en iyi biçimde giyinmiş kimse temizdir; fakat içi yalan, kıskançlık, kin ... gibi duygularla dolu ise nazîf değildir.

T a h â r e t, “*kalıp*” temizliğini; n e z â f e t ise, onun da ötesinde “*kalb*” (*muhtevâ*) temizliğini ifâde eder. Nezâfet, tahâret’in bir üst derecesidir. Her temizlik, bir nezâfet değildir; fakat her nazîf olan, aynı zamanda asgarî şekilde temizdir de. “*Nezâfet îmandandır*” sözünü, kuru bir “*temizlik îmandandır*”la karşılamak, ifâdenin nezâfet ve nezâketinden çok şey kaybettirmektedir.

İslâm dîni ve onun vücûd verdiği ince medeniyet dışında, **temizlik** (*tahâret*) kavramını “*nezâfet*” seviyesine vârdıran başka bir dînin, ya da medeniyetin varlığını söyleyebilmek, muhâl derecesinde güçtür.

İnançlı insanların sıradan bir temizlikle yetinmeyip, her sâhadaki temizliklerini n e z â f e t derecesine vârdırmalarını isteyen Resûlullah Efendimiz, yemek yeneceği sırada da bu kurala uyulmasını arzû etmiştir. Nitekim bu husûsu tavsiye ederlerken seçmiş oldukları kelime, yukarıda da işâret edildiği gibi, hem elin kirini pasını yıkamak, hem de abdest almak mânâsına gelmektedir.

Namaz için *abdest* ne ise, yemek için de *el yıkamak* odur. Yemekten önce el yıkamak, yemeğin abdesti durumundadır. Bunun anlamı şu olsa gerektir : Yemek yiyeceğiniz zaman, eliniz pis olmasa bile, onu yine de yıkayınız; zîrâ yemek, Allah’ın azîz bir nîmetidir. Bu şekilde davranmak, ona karşı hürmet ve tâzîmün ifâdesidir. Yemeğe hürmet ise, sofranın bereketini artırır.

Burada bir başka inceliğe daha işâret etmek yerinde olacaktır : Peygamber Efendimiz, yemekten önce el yıkamayı bir “*emir*” olarak ifâde

(2) Tirmizî, Sünen, V, 112, nu : 2799 (*İnnellâhe nazîfün yühıbbü’n-nezâfe*).

buyurmamışlardır. Bilindiği üzere, *emir* ile *tavsiye* arasında zarf bir incelik vardır. Emrin ihlâli cezâyı gerektirir; tavsiyenin ihlâli ise edebe aykırıdır. Rûhen yücelmiş kimselerdir ki, büyüklerin tavsiyelerini emir telâkki ederler.

Yemekten önce el yıkama alışkanlığı, başlı başına bir eğitim işidir. Nitekim, gerek çocukluğumuz ve gerek çocuklarımız göz önüne getirildiğinde, sofradan önce nice el yıkama kavgaları verildiğini hatırlarız. Çocuk, her nedense hep kaytarmak ve atlatmak ister. Ancak, çocuğunu en iyi şekilde terbiye edip hayâta hazırlama azminde olan sebatlı anne ve babalar, titiz bir tâkipçilikle hedeflerine ulaşırlar ve bu alışkanlığı, çocuklarında bir karakter (*ikinci tabîat*) hâline getirirler. Küçükken bu terbiyeyi almış bulunan çocuk ise, ileri yaşlarında, elini yıkamadan sofraya oturamaz; şâyet oturursa, âdetâ yemeğe karşı suç işlemişçesine rûhen rahatsız olur.

Daha önce diğer dinlerde olmayan bu *yemekten önce el yıkama* âdetini, ilk def'a Peygamber Efendimiz îcad ve ihdâs etmişlerdir.

Yemekten sonra el yıkama ya gelince; bu hususta Resûlullah Efendimiz çok titizdir. Nitekim bir hadîslerinde, yemekten sonraki el temizliği için kullandıkları tâbir, asgarî temizliği ifâde eden "*gasl*"dır. Yâni, temizliğin sıradan hâlidir. Buyuruyorlar ki :

"Elindeki yemek bulaşığını yıkamadan yatan kimse, şâyet gece başına bir musîbet gelirse, bu durumda, kabâhati başkasında değil, bizzat kendisinde arasın!" ⁽³⁾

Mevcûd vesîkaların bütünü'nün ışığı altında meseleyi şöylece bağlamak mümkündür : El temiz de olsa, yemekten önce onu tekrar yıkamak, bir *nezâfet* kuralıdır; sofrâ adâbına yakışan bir davranıştır. Yemekten sonra yıkamak ise, *nezâfet* ve *nezâketten* de öte, asgarî bir *temizlik* gereğidir.

Abdest almanın veyâ el yüz yıkamanın bir gereği de, yıkandıktan sonra kurulanmaktır. İşte, Peygamber Efendimiz'in de, abdest aldıktan ve-

(3) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 419, nu : 1219, 1220; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 500, nu : 3852; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1096, nu : 3296, 3297.

yâ elini yıkadıktan sonra, k u r u l a n m a k üzere; bez, peçete, mendil, peşkir ve havlu cinsinden ⁽⁴⁾ bir nesne kullanıp kullanmadığı da gündeme getirilmiştir. Hemen ifâde edelim ki, bu meseleye ışık tutucu mâhiyette vesîkalar bulunmaktadır.

İbn Sa'd ve Tirmizî'nin verdiği bilgiye göre, **"Peygamber Efendimiz'in bir mendili (peşkiri) vardı; abdest aldığı veyâ elini yıkadığı zaman, onunla kurulanırdı"** ⁽⁵⁾.

(4) Bununla ilgili olarak kaynaklarda kullanılan kelime, **"hurka"**dır. Bu kelimeyi, yukarıda sıralanan eşyalar içerisinde en iyi karşılayanı ise, **"mendil"** veyâ **"peşkir"** dir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 462; Tirmizî, *Sünen*, I, 74-77, nu: 53-54.

Not : Bu konu ile ilgili vesûkalar rivâyet tekniği bakımından çok sıhhatli olmadığı içindir ki, Tirmizî, metnin hemen sonunda bir kısım teknik açıklamalar yapmak ihtiyacını duymuştur. Ayrıca, Tirmizî şârihi İbn'ül-Arabî de, bu konuda ileri sürülen görüşlerin bir değerlendirmesini yapmıştır. Her iki kaynağın verdiği bilgilerin özeti şudur :

Gerek ashabdan, gerek daha sonraki dönem'in âlimlerinden bir grup, **"abdest aldıktan sonra kurulanma"**nın câiz olduğunu söylerlerken; bir grup âlim de, **"abdest, kayâmet günü tartılır"** sözüne dayanarak, kurulanmanın mekrûh olduğunu ileri sürmüşlerdir.

"Abdest tartılır" sözü, bu konuda hiç bir değer ifade etmez ve sahîh olan görüş, kurulanmanın câiz olduğudur. Zîrâ abdest alınınca, onun ibâdet vasfı tamamlanmış olur; vücuttaki ıslaklığın biraz daha kalmasının, onun ibâdet vasfı ile uzaktan yakından bir ilgisi yoktur (bkz. *'Ârızat'ül-Ahvezî*, I, 68-70). Ayrıca, Tirmizî nâşiri de, **"abdest tartılır"** sözü için düşüştüğü bir dipnotta, **"Bu, hiç de uygun olmayan bir gerekçedir"** demektedir.

METİNLER

1) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor : Bir gün, helâdan çıkıp da yerine oturan Peygamber Efendimiz'e yemek ikrâm edilmiş ve kendilerine :

- “*Abdest suyu (vezû') da getirelim mi? yâ Resûlallah!*” denince;
- “*Ben, ancak namaz kılacağı zaman abdest almakla emrolundum*” buyurmuşlardır ⁽⁶⁾.

2) Yine İbn Abbâs (r.a) anlatıyor : Hazreti Peygamber bir gün ayak yolundan çıkıp da oturunca sofra hazırlandı. Bu sırada kendilerine :

- “*Abdest alırmısınız? yâ Resûlallah!*” denince;
- “*Namaz mı kılacağım ki abdest alayım!*” buyurdular ⁽⁷⁾.

3) Selmân-ı Fârisî (r.a) anlatıyor: Yemekten sonra elleri yıkamanın, yemeğin bereketinin artmasına sebep olduğunu *Tevrat*'da okumuştum. Bu bilgimi, Resûlullah Efendimiz'e duyurup haber verdiğimde: “*Yemeğin bereketi; hem yemekten önce, hem de yemekten sonra elleri yıkamaktadır*” buyurdular ⁽⁸⁾.

(6) Burada oldukça kısa nakledilen bu ve bir sonraki hadis, yemekten önce elleri yıkamanın ötesinde, ayrıca yemek yerken abdestli bulunup bulunmama meselesine de ışık tutmaktadır. Her an v a h i y gelme durumu ile karşı karşıya olan Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, abdestsiz geçirdikleri anları -hemen hemen- yok gibidir. Ne var ki, her yaptığına aynen uyulması gereken bir “*yüce örnek*” mevkiinde bulunduklarından, sırf ünmetine bir “*mecbûriyet*” yüklemek için, kendine has bâzı davranışlarını, topluluk içerisinde k a s d e n terk ediverdikleri de olurdu. İşte, bu hadislerin; “*yemekten önce, sâdece el yıkamak kâfidir. Ayrıca bir de abdest alma mecbûriyeti yoktur. Sâdece namaz kılınacağı zaman abdest alma mecbûriyeti vardır*” şeklinde anlaşılması uygun olacaktır.

(7) Bu hadis, bir önceki hadisın aynı olup, rivâyet farkından dolayı bir daha kaydedilmiştir.

(8) Asgarî bir temizlik kuralı olmanın ötesinde, yemekten önce ve sonra el yıkamak, yemeğin bereketinin artmasına da yol açmaktadır. Fakirliğin sebepleri araştırılırken, kuru ekonomik tedbirlerin ötesine de uzanılmasına işaret buyrulmuştur.

27- PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEMEK ÖNCESİ VE SONRASI OKUDUĞU DUÂLAR

Bu kısımda, Peygamber Efendimiz'in, herhangi bir şey yiyecekleri veyâ yedikleri zamanki davranışları bahis konusu edilecektir. Yemeğe başlamadan önce söylediği ve yiyeceğini yedikten sonra ettiği duâlar ile, sofrâ âdâbı konusundaki tavsiyeleri, bu bölümün içinde ele alınmaktadır.

Tirmizî, *Şemâil*'de, bu konu ile ilgili yedi hadîs kaydetmiştir. Bu rivâyetlerin ikisi **Hz. Âişe** vâlidemize âit olup, diğer beşi değişik sahâbîler tarafından nakledilmiş bulunmaktadır. Biz, **Tirmizî** tarafından kaydedilmeyip de doğrudan doğruya veyâ dolayısıyla konumuzu ilgilendiren diğer vesîkaları bu arada sunmaya çalışacağız.

Resûlullah Efendimiz'in, yeme ve içme hâdisesi karşısındaki tutumları, diğer bâzı görüş ve düşünce sistemini benimseyen kimselerinkinden çok farklıdır. Peygamber Efendimiz'e göre "*yeme ve içme*", sâdece biyolojik bir vâkıa değildir. Yenen nesne bir "*nîmet*"dir. O,Yüce Tanrı'nın kullarına lûtfedip verdiği bir bahşıştır, ihsandır, atıyyedir.

Hazreti Peygamber, her güzel işe başlarken yaptıkları gibi, bir şeyi yemeden önce de dâimâ "*besmele*" çekerlerdi. Yâni ona, "*Bismillâhir-rahmânirrahîm*" diyerek başlardı. Bir şeye Allah'ın adı ile başlamak, o nîmeti veren Yüce Tanrı'yı anmak ve O'nun bu nîmetine peşin olarak şükretmek anlamını taşır. Bilindiği gibi, Türk milletinin gönlünde müstesnâ bir yeri olan *Mevlid-i Şerîf*:

**"Allah âdın zikredelim evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kulâ"**

diye başlar.

**"İsm-i pâkin, pâk olur, zikreyleyen
Her murâda îrûşür Allah diyen"**

şeklinde devâm eder.

Besmele, şâyet başta unutulmuşsa, hatırlandığı an çekilir. Unutunada bir kasd-ı mahsûs olmadığı için, yemek arasında çekilen besmele de, aynen başında çekilmiş gibi kabûl edilir ⁽¹⁾.

Verilen bir bahşîşi alanın *“teşekkür”* etmesi, asgarî bir insanlık kuralıdır. Bu teşekkürün *Allah*’a karşı edilenine, dîn lisânında *“şükür”* denir. Ş ü k ü r; en dar mânâsıyla, yapılan iyiliğin kadir ve kıymetini kavrayıp, bu iyilik karşısındaki duygusunu, iyiliği yapana karşı *“dîl ile açığa vurmak”*tır. Bunun tam zıddı ise, *örtmek* ve *gizlemek* anlamına gelen *“küfrân”*dır; yâni nankörlüktür. Bu durumu Peygamber Efendimiz vecîz bir şekilde ifâde buyurmuşlardır :

“Allah’ın bahşetmiş olduğu nîmeti dîle getirmek ş ü k ü r; bunun yapılmaması ise k ü f ü r’dür, nankörlüktür” ⁽²⁾. Bizim mayası şükürlü medeniyetimiz, bu hadîs-i şerîften ilhâm alarak, dilimize iki deyim hediye etmiştir : *Tahdîs-i nîmet ve küfrân-ı nîmet!*..

Nîmet, nîmettir; onun azı çoğu olmaz. Yapılan her iyiliğe şükür ve teşekkür edilir. Resûlullah Efendimiz : *“Aza şükretmeyen, çoğa da şükretmez”* buyururlar ⁽³⁾. Az ve çok kavramlarının sınırını çizmek güçtür. Öyle insanlar vardır ki, bugün imrenerek seyrettiği kimselerin hayat seviyelerine de getirilse, şükür merkezi köreldiği için, o noktada durmasını yine beceremeyecektir. Bu gibi insanların ruh hâlini, Hazreti Peygamber şöyle ifâde etmişlerdir :

“Eğer insan oğlunun iki vâdî dolusu altın olsa, o yine de bir üçüncüsünü ister. İnsan oğlunun gözünü ancak toprak doyurur. Allah ise kendisine dönüp tövbe edenlerin tövbesini kabûl eder” ⁽⁴⁾.

Evet, şükürün ölçüsü, nîmetin azlığı ya da çokluğunda değil, elde edilenin kendisi için bir nîmet olduğunu kabûl edip etmemekte gizlidir. Şükürlülük hâli mutluluğa, nankörlük hâli ise mutsuzluğa açılan bir yoldur.

Teşekkür ve *şükür* kavramı, çocuğa, eğitim çağında iken verilmelidir. Çocuk kendisine iyilik yapan yakın çevresine *teşekkür* etmeye alışmamışsa, *Allah*’a *şükür* noktasında sıkıntıya düşer. Şükür ve teşekkürü aynı öl-

(1) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1086, nu: 3264.

(2) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 275, 278.

(3) *Müsned*, aynı yer.

(4) Buhârî, VII, 175; Timizî, IV, 569, nu: 2337; İbn Mâce, II, 1415, nu: 4235.

çüler içinde değerlendiren Peygamber Efendimiz : “İnsanlara teşekkür etmesini bilmeyen, Allah’a da şükredemez” buyururlar ⁽⁵⁾.

Her ne hikmetse toplumumuz; bir yanda, insanlara karşı teşekkürde alabildiğine cömert olduğu hâlde Allah’a şükürde cimri davrananlarla; bir yanda da, şükürü hiç ağzından düşürmediği hâlde, insanların yaptığı hizmet ve iyiliklere karşı teşekkürü bir küçüklük ve aşağılık duygusu kabûl eden insanlarla dolar oldu. Hâlbuki, birisinin fazla renksiz, öbürünün de alabildiğine katı olduğu bu iki davranış sâhiplerinden; birinin “*Hakk*”ı, diğersinin de “*halk*”ı tanıması ve böylece, hiç de uygun olmayan bir ikiliğin ortadan kalkıvermesi ne hoş olur!.

Peygamber Efendimiz, yemekten önce “*besmele*” çektikleri gibi, yemekten sonra da dâimâ “*duâ*” ederlerdi. O’nun duâlarının en kısısı ise “*Elhamdülillâh*” diyerek yapılanı idi. Nitekim kendileri : “*Zikrin en faziletlisi “Lâ ilâhe illallah”*; *duânın en üstünü de “Elhamdülillah” demek-tir*” buyurmuşlardır ⁽⁶⁾. Daha değişik ve uzun olarak yaptığı bir çok duâları da vardır ki, bunların bir kısmı, aşağıda metinler kısmında verilecektir.

Duânın tek bir *formülü* yoktur. Herkes, gönlünden koptuğunca, dilinin döndüğünce, uzun veyâ kısa ifâdelerle duâsını yapabilir. Ancak, Peygamber Efendimiz başta olmak üzere; diğer İslâm ulularının, gönül erlerinin, sır erenlerinin, temiz ağızların ve pâk gönüllerin yapmış olduğu duâlarla “*Dergâh-ı İzzet*”e el açıp yalvarmanın, yüz sürüp yakarmanın ayrı bir feyzi vardır. Bunlar içerisinde, formülü Peygamber Efendimiz’e âit olan duâlara, “*ed’iye-i me’sûre*” denir ⁽⁷⁾.

Duânın belli bir “*dil*” i de yoktur ⁽⁸⁾. Yüce Tanrı her dilden anlar: Türkçe, Arapça, Fransızca, Rusça, Çince, Yamyamca... hepsinden, ama

(5) Buhârî, *el-Edeh’ül-Müfred*, s. 85, nu: 218; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 353, nu: 4811; Tirmizî, *Sünen*, IV, 339, nu: 1954-1955.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1249, nu: 3800; Suyûtî, *el-Câmi’us-Sağır*, I, 49.

(7) Bu duânın bir kısmı, öteden beri, müstakil eserlerde toplandığı gibi, bir kısmı da hadîs kitaplarının “*Kitâb’üd-duâ*”, “*Kitâb’üd-de’avât*”, “*Kitâb’üz-zikir*”, “*Kitâb’ül-ezkâr*” gibi bölümlerinde bir araya getirilmiştir. Türkçemizde de, pek çok *Duâ Mecmûası* kaleme alınagelmıştır. Bizim okuyup inceleme imkânı bulduğumuz en derli toplu duâ kitabı ise, Prof. Dr. M. Cemâl Sofuoğlu’nun kaleme aldığı “*Açıklamalı Duâ Kitabı*” (Ankara 1992, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 75) adlı eserdir.

(8) Genellikle “*duâ*” ile “*ibâdet*”ın birbirine karıştığı görülmektedir. *Duânın*

hepsinden anlar. Yeter ki, duâ, cân ü gönülden yapılmış olsun!.

Bizim milletimiz duâlı bir millettir : O, kurduğu bütün devletlerinin temelini duâlar ile atmıştır. Yaptığı ev bir kulübe de olsa temele ilk harcı duâ ile koymuştur. Evine girişi duâ ile, evinden çıkışı duâ iledir. Rızık kapısını duâ ile açar, duâ ile kapar. Yerken duâ ile yer, içerken duâ ile içer. Onun, doğumu duâ ile karşılanır, evliliği duâ ile kurulur, ölümü duâ ile uğurlanır. Hayâtı baştan sona duâ ile örülmüştür. Kısacası, duâ onun hayat sigortasıdır ⁽⁹⁾.

Yemekten önce “*besmele*” çekme, yemekten sonra da “*duâ*” etme dışında; yemeğin bereketine te’sir eden ve sofranın huzurlu olmasında rol oynayan başkaca faktörlerin de olduğu ifâde edilmiştir. Bunlar da bir kaç paragrafla bu bölümün içinde ele alınmaktadır :

Resûlullah Efendimiz’in zamân-ı saâdetlerinde yemek, bugün memleketimizin birçok bölgelerinde ve özellikle köylerinde olduğu gibi,

dili ile ibâdetin dili, aynı aynı konulardır ve aynı mütâlâa edilmelidir. İbâdetlerin dili meselesi, öteden beri polenük konusu yapılagelmıştır. Hiç bir zaman ibâdetini edâ eden kimselerin meselesi olmayan bu konu, genellikle namaz ve niyazla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan ve ilgi kurmaya da niyeti olmayan çevrelerce ortaya atılagelmıştır. Arkasında ise, daha çok, politik veya ateistik faktörlerin yatdığı izlenimini uyandırmaktadır.

- (9) Güzel davranışlara misâl ararken, örnekleri hep eskilerin menkıbelerinden seçmeyi bir gelenek hâline getirmişizdir. Bunun, güzel taraflarının yanında, sakıncalı yönlerinin de olduğu gözden kaçmıştır. “*Eskiler böyle yapardı*”, “*ecdâdınız böyle idi*” türünden ifâdeler, yeni nesli şaşıltırmakta; onların zihninde, “*böyle güzel davranışları yapmak sâdece eskilere özgü bir durumdur; yeni nesil bundan muafır*” duygusunu uyandırmaktadır. Biz ise; bazı eskilerin hiçbir zaman pörsümeyeceği ve itibarlı yeni olarak kalacağı; pek çok yeninin ise kısa zaman sonra eskiyeceği ve itibarsız bir eski olarak unutulacağı gerçeğinin körpe dimağlara nakşedilmesi sorumluluğunu taşıyoruz.

D u â : dün, bugün ve yanna uzanan zaman çizgisinde kıyamete kadar hiç eskimeyecek değerlerimizden biridir. Duâsız şahıslar, duâsız servetler, duâsız müesseseler ve duâsız medeniyetler, er-geç eskimeye mahkûmdur.

Bir şey yeyip içtikten sonra duâ etmek ve nîmete şükürle karşılık vermek deyince, bu prensibin canlı bir örneği olarak, hep, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlilerinden Dr. Orhan Seyfi Yüceltürk Beyefendi*’yi hatırlarım. Mükellef ziyâfetler bir tarafa; bir çay, yarım simit, bir tek meyve de ikrâm eseniz, o, yapmacık ve gösterişten uzak ihlâslı ve samimî tavırla, yerine göre uzun ve yüksek sesle duâ yapma fısıltı bulamayınca; “*Efda’iid-duâ elhamdülillâh, rızâen lillâh el-fâtiha!*” der; böylece, çevresinin de duâ etmesine vesîle olur. Bu tavır, onun için bir karakter olmuştur. Hazreti Peygamber’in bir sünnetinin günümüzde hiç aksatmadan tatbikçisi olan *Dr. Orhan Seyfi Bey*’i burada kaydetmeyi, bugünden gelecek nesillere ulaştırılması gereken değerlerden biri olarak kabul ediyorum.

“yer sofrası”nda ve “tek kap” ın yenirdi. İşte, müşterek yemek kabından yendiği takdirde, herkesin, lokmasını “kendi önü”nden alması istenmiştir.

Hazreti Peygamber’in, sofra konusunda bir başka tavsiyeleri daha vardır : *Birlikte yeme*, dağınık yememe ve bir evin bütün fertleri için ayrı ayrı sofra kurmama!.

Hz. Hamza’nın kâtili Vahşî’nin de aralarında bulunduğu bir grup insan Resûlullah Efendimiz’e gelerek :

- “*Yâ Resûlallah, biz, yiyoruz yiyoruz; fakat bir türlü doymuyoruz!*.” derler. Hazreti Peygamber :

- “*Her hâlde, parça parça dağınık yiyorsunuz!*.” deyince;

- “*Evet!*.” karşılığını verirler. Neticede Peygamber Efendimiz :

- “*O hâlde sofraya topluca oturun ve besmele çekerek başlayın. Gö-receksiniz ki Allah, yemeğinizin bereketini arttıracaktır*” buyururlar ⁽¹⁰⁾.

Birlikte yeme’nin çeşitli faydalarını sıralamak, burada bilineni tekrarlamak olacaktır. Ancak bir noktaya işaret etmeden geçmek de mümkün değildir : Günümüzün mesâî sisteminin zarûretleri karşısında, ev halkının tamâmını sofrada buluşturmanın güçlüğü tartışma götürmez bir gerçektir. Ne var ki, mâzeret üretmekle bir yere varılamayacağı da bir başka gerçektir. Sabah ve öğle yemeklerinde herkesin bir araya gelmesi mümkün değil-se de, bu prensibin akşam yemeklerinde uygulanması pekâlâ sağlanabilir.

Unutmamak lâzımdır ki, âile fertleri, bugünün şartlarında, birbirleriyle ancak *sofra*’da görüşüp konuşabilme imkânına sahiptirler. En önemlisi de, çocuk sofra âdâbını; anne, baba ve büyüklerinin yanında yemek yerken görüp öğrenecektir. İş başında eğitimin en uygun ortamı, sofra başıdır. Nitekim pek çoğumuz edepli olmayı, büyüklerin huzûrunda yaptığımız edepsizlikler yoluyla öğrenmişizdir; kitap satırlarını okuyarak değil. Küçükken onların huzurlarında yaptığımız uygunsuz davranışlarımızın, yine onlar tarafından titizlikle düzeltilmesi, hiç bir zaman aklımızdan çıkmamıştır. Yerine göre tathıkhla, yerine göre bir kaş çatmasıyla uyanılmaz; yerine göre de içtiğimiz bir azar veyâ yediğimiz bir şamar, ileri yaşlar için ne tatlı birer hâtradırlar.

Birlikte yeme yanında, “*birlikte kalkma*” da, Peygamber Efendimiz’in sofra âdâbı konusundaki tavsiyelerindendir. Bununla ilgili olarak

(10) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1093, nr. 3286.

şöyle buyurmuşlardır : *“Sofra konduğu zaman, hiç kimse, sofraya kaldırıncaya kadar kalkmasın. Ve, karnı doysa bile, sofrada bulunanları mahcup etmemek için, herkes doyuncaya kadar elini sofradan çekmesin. Yâni, doyduğunu hissettiren bir davranışta bulunmasın. Zîrâ erken kalkmakla, kişi arkadaşını mahcûp etmiş olur; o da, yemekten elini çekme mecbûriyetinde kalır. Ola ki, onun karnı henüz doymamıştır!”* ⁽¹¹⁾.

Bu, bilhassa sofrada bulunan *“büyükler”*in dikkat emeleri gereken bir kuraldır : Küçükler, büyüklerden önce başlamazlar; büyükler de, küçüklerden önce bırakmazlar. Sofrada; küçüğün küçüklüğünü, büyüğün de büyüklüğünü, karşılıklı saygı ve sevgi ölçüleri içinde kollamaları gerekmektedir.

Sofra ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz'in bir tavsiyeleri daha vardır. Buna göre, sofraya dâvet edilen, veyâ yemek teklif edilen kimse, *karnı aç* olduğu hâlde; *“karnum tok... yeni yedim”* gibi gerçek dışı ifâdelerle, teklifi geri çevirmemelidir.

Kadın sahâbîlerden **Esmâ binti Yezîd** anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in hâne-i saâdetlerinde bulunduğumuz bir sırada sofraya hazırlandı. Sofraya bizler de dâvet edildiğimizde :

- *“İştahımız yok, karnumuz tok”* dedik.

Biz böyle deyince, Peygamber Efendimiz :

- *“Açlıkla yalanın ikisini, bir yerde birleştirmeyiniz!”* buyurdular ⁽¹²⁾.

Yemek husûsunda pek çok insanın bir endîşesi vardır: Sofra zamânı, hesapta olmayan bir misâfirin gelmesi, veyâ gelen misâfire mevcut yemeklerden ikrâm edilme durumunda, *“yetmez, aç kalırız”* tedirginliği hissedilir. İşte bu konuda da, Peygamber Efendimiz kesin te'minat vermektedir. Her dediği doğru olan ve doğrudan başka bir şey söylemeyen o yüce Rehberimiz: *“Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter. İki kişinin yemeği dört kişiye yeter. Dört kişinin yemeği de sekiz kişiye yeter”* buyurmuşlardır ⁽¹³⁾. Yeter ki, sofraya inançla oturulsun!.

(11) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1096, nu: 3295.

(12) İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1097, nu: 3298.

(13) Buhârî, VI, 200; Müslim, VI, *eşribe*, 179; Tirmizî, IV, 268, nu: 1820; İbn Mâce, II, 1084, nu: 3254-3255.

Ancak Hazreti Peygamber'in, inanan insanla inanmayan insanın ye-yiş ve içiş tarzı ile ilgili bir de îkâzları bulunmaktadır : **Ebû Hüreyre**'nin anlattığına göre; Resûlullah Efendimiz'in, kâfir bir komşusu vardı. O, bir gün Hazreti Peygamber'e misâfirlîğe gelmişti. Peygamber Efendimiz, hizmetini görenlere, bir koyun sağıp sütünü misâfire ikrâm etmelerini buyurdu. Misâfir, ikrâm edilen sütü içti, fakat doymadı. Peygamberimiz, bir daha getirmelerini söyledi. Misâfir onu da içti. Arkasından bir daha, bir daha derken, tam *yedi* koyunun sütünü tüketti. Ertesi günü müslüman olan bu komşu misâfir, tekrar geldiğinde, yine süt ikrâm edildi. Arkasından ikinci koyunun sütü de ikrâm edilince, bu def'a onu bitiremedi. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz :

"Mü'min, bir mide ile yer ve iç; kâfir ise, yedi mide ile yer iç" buyurdular ⁽¹⁴⁾.

Bütün bu anlatılanlarda müşterek bir nokta dikkati çekmektedir : **Bereket!**. Bereket'i sağlayan ana maya ise **"Besmele"** dir. *Niyet, şükür* ve *kanâat* da nîmetin hazım cihazlarıdır. Şâyet bu cihazlarda bir ârza varsa, *pepsin* ve *tripsin* gibi salgı bezlerinin sıhhatli çalışması, sindirimi sağlasa da, huzûru ve mutluluğu sağlamaya yetmemektedir.

(14) Buhârî, VI, 200-201; Müslim, VI, *eşribe*, 182; Tirmizî, IV, 267, nu: 1818; İbn Mâce, II, 1084, nu: 3256-3258.

M E T İ N L E R

1) **Ebû Eyyûb el-Ensârî** (*Eyüb Sultan*) Hazretleri anlatıyor : Bir gün Resûlullah Efendimiz'in huzurlarında idik. Sofra hazırlandı. Berâberce yemek yedik. Ben, başlangıcında son derece bereketli, bitiminde ise o nisbette bereketsiz olan böyle bir yemek görmedim. Hayretimizi yenemeyip sorduk :

- *"Bu nedir yâ Resûlallah; nasıl oldu da böyle oldu?!"*. Buyurdular ki:

- *"Bakın; biz yerken, "Bismillâhirrahmânirrahîm" diyerek Allah'ın adı ile başladık. Bu yüzden, Rabbimiz yemeğimize bereket ihsân eyledi. Fakat sonra, hâriçten bir kimse gelip sofraya oturdu ve Allah'ın adını anmadan (Besmele çekmeden) yemeğe başladı; dolayısıyla şeytan da onunla birlikte yedi. İşte bu durum, yemeğin bereketinin azalmasına sebep oldu"*.

2) **Hız. Âişe** (*r.anhâ*) vâlidemiz anlatıyor : Peygamber Efendimiz buyurmuşlardır ki : *"İçinizden birisi, besmele çekmeyi unutup da yemek yemeye başlamış bulunursa, bu durum hatırına gelir gelmez; "başlangıcında da, bitiminde de Allah'ın adı ile yeme niyetiyle" mânâsma gelen "Bismillâhi evvelehû ve âhirahû" desin"*.

3) **Ömer b. Ebî Seleme** (*ra*) ⁽¹⁵⁾ anlatıyor : Resûlullah Efendimiz'in evine gitmiştim. Kendileri sofrada imişler. Beni görünce : *"Yavrucuğum; sofraya buyur, besmele çek, yemeği sağ elinle ye ve dâimâ kendi önünden al"* buyurdular.

(15) **Ömer b. Ebî Seleme**; Hazreti Peygamber'in üvey oğlu olup, Ümmü Seleme vâlidemizin ilk kocasından olmuştur.

4) **Ebû Saîd el-Hudrî** (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz, yemeği yeyip sofradan kalkacağında : **“el-Hamdü lillâhillezî et‘amenâ ve sekânâ ve ce‘alenâ min‘el-müslimîn”** yâni **“Bizi yedirip içiren ve müslümanlar zümresinden kulan Allah'a hamdolsun!.”** diyerek duâ ederdi.

5) **Ebû Ümâme** (r.a) anlatıyor : Resûlullah Efendimiz, önlerinden sofrayı kaldınlacağı sırada : **“el-Hamdu lillâhi hamden kesîran tayyîben mübâreken fîhi ğayra müvedde‘ın velâ müstağnen ‘anhü Rabbenâ”** yâni, **“Yârabbi, sana; sonsuz, gösterişten uzak, arda arkası kesilmeyen bir hamidle hamdederim; Dergâh-ı İzzet’inde kabûl görmemiş ve kendisinden yüz çevirilmiş bir hamidle değil Rabbim!.”** şeklinde dâa ederlerdi.

6) **Hız. Âişe** (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : Fahr-i Kâinat Efendimiz bir gün, ashâbından altı kişi ile birlikte yemek yiyorlardı. Bu sırada dışarıdan bir b e d e v î gelip, iki lokmada yemeği yedi bitirdi. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz buyurdular ki: **“Bedevî, eğer b e s m e l e çekerek yemeğe başlasaydı, bu yemek, hepimize yeter de artardı bile!.”**

7) **Enes b. Mâlik** (r.a) rivâyet ediyor : Peygamber Efendimiz : **“Yemek yeyip veyâ su içtikten sonra, bunlara hamdeden kulundan Allah râzı olur”** buyurmuşlardır. Yâni, bir şey yeyip içtikten sonra **“Elhamdülillah”** diyen kulunu Allah sever.

28 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YEDİĞİ MEYVELER (*)

Şemâil'in bu bölümünde, Peygamber Efendimiz'in yediği bir kısım meyveler ile, O'nun, meyveye karşı tutumu ele alınmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak, **Tirmizî** tarafından yedi vesîka kaydedilmiştir. Bunlar, aşağıda "**metinler**" kısmında ayrı ayrı ele alınacak; bunların dışındaki diğer farklı rivâyetler ise burada değerlendirilecektir.

Bizim "**meyve**" diye ifâde ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki aslı "**fâkihe**" dir. *Fâkihe* kelimesi, kök itibâriyle; *tatlı, hoş, hoşla giden, lezzetli, şirin* gibi mânâları ifâde etmede kullanılıyor. Bütün bu nüansları kendisinde topladığı için, Arapça'da "**yaş yemiş**"e de *fâkihe* denmiştir. Dilimizde ise, *fâkihe*'ye karşılık olarak, hem Farsça'dan aldığımız "**meyve**"; hem de "**yemiş, yaş yemiş**" kelimeleri kullanılmaktadır.

Klâsik İslâm âlimleri, *meyve*'yi : "**Beslenme ve tedâvi maksadıyla değil, sırf hoşlanma ve zevk alma gâyesiyle yenen yiyeceklerdir**" şeklinde târif etmişlerdir. Hattâ bu târifin ışığı altında; "**hurma, besleyici olduğu için; nar ise, tedâvide kullanıldığından, bu ikisine meyve denemez**" gibi görüş ileri sürenler olmuşsa da; *Kur'ân-ı Kerim*'de "**meyve, hurma ve nar**" birlikte zikredildiği için, bu görüşün "**bâtıl ve merdûd**" olduğu ifâde edilmiştir ⁽¹⁾. *Zıfâ hurma* ve *nar*, her şeyden önce *meyve* olma gibi ortak yönleri yanında, ayrıca gıdâ ve devâ gibi özelliklere de sâhiptirler. Onların bu ikinci vasıfları, meyve olma özelliklerine engel teşkil etmemektedir.

Tirmizî'nin Şemâil'de kaydettiği rivâyetlerden, Peygamber Efendimiz'in; **kavun** (*biddîh*), **karpuz** (*hurbîz*) ve **salatalık** (*kissâ'*) yediklerini ve bunları çok sevdiklerini öğreniyoruz. **Üzüm** (*'ineb*), **ayva** (*sefercele*),

(*) *Tirmizî'nin Şemâil*'inde 28. bölüm olarak "**Peygamberimiz'in Su İçtikleri Kadeh**" konusu yer almaktadır. Fakat biz, konular arasındaki bütünlüğü sağlama bakımından, o bölümü, "**Peygamberimiz'in Meşrûbâtı**" ve "**Peygamberimiz'in Meşrûbâtı İçiş Tarzları**" bölümlerinin hemen arkasına 31. bölüm olarak kaydırmayı uygun gördük.

(1) Bkz. *Kâmûs Tercemesi*, IV, 824; *En'âm* sûresi, 99; *Rahmân* sûresi, 68, *Elmalılı Tefsiri*, III, 1996-1998; VI, 4692; *Cem'ul-Vesâil*, s. 284.

acur (*kased*)⁽²⁾ ve **erâk** denilen misvak ağacının **kebâs** adı verilen meyvesi de Hazreti Peygamber'in yediği diğer meyveler arasında bulunmaktadır.

Her meselede olduğu gibi, bu konunun da kendi bütünlüğü içinde değerlendirilmesinde fayda vardır. Şöyle ki; ashâb-ı kirâm, Resûlullah Efendimiz'in yediği veyâ yemediği, hoşlandığı veyâ hoşlanmadığı meyveleri anlatma gibi bir tutum içinde olmamışlardır. Onların niyeti, doğrudan doğruya Peygamber Efendimiz'in yediği meyveleri sıralamak değil; sâdece O'nunla geçen berâberlikleri içerisinde "**meyve**" ile ilgili bir hâtıraları varsa, onu da bu arada dile getirmek olmuştur.

Gözleri de gönülleri gibi uyanık olan sahâbîler, Resûlullah Efendimiz'in sözlerinin ve davranışlarının değerini çok iyi kavramışlardır. Onlar, "**Resûlullah'da sizler için güzel örnekler vardır**" âyet-i kerîmesine kulak vermişler ve bu şuurla âdetâ O'nda fânî olmuşlardır. Sahâbe-i kirâm, sâdece kendilerini düşünüp bencil davranmamışlar; bulundukları her yerde, gittikleri her tarafta; pazarda, evde, çarşıda, hazaarda, seferde ve kendi aralarında başbaşa kaldıklarında, hep O'nu konuşmuşlar ve O'nu düşünmüşlerdir. Gözleri O'nda, kulakları O'nda, gönülleri O'nda olup; O'nun gibi yapmayı, O'nun gibi yaşamayı ve hareketlerini hep O'na göre ayarlamayı varlıklarının gâyesi hâline getirmişlerdir.

İnsanlığın Efendisi'nin etrafında bir pervâne gibi dönen ve O'nun her hareketini bir fotoğraf makinası gibi tesbit eden bu îman serdengeçtileri, Resûlullah'ı hep canlı tutmak istemişlerdir. Bu maksatla, O'na âit ne kadar bilgi ve görgüleri varsa, bütün bunları, en ince teferruâtına varıncaya kadar muhâfaza etmeyi ve bir emânet ciddiyetiyle gelecek nesillere aktarmayı îmanlarının îcâbı saymışlardır. İşte, bu konuya âit bilgiler de, o muhabbeti bol gönüllerin ihlâslı dudaklarından dökülen ifâdeler arasında serpiştirilmiş durumdadır.

Hazreti Peygamber'in yediği meyvelerle ilgili bilgilerin, hep birer "**hâtıra**" üslûbu içerisinde ve münâsebet düştükçe anlatılmış olduğunu ifâde etmiştik. Bunlardan birkaç vesîkayı kaydetmek yerinde olacaktır :

Câbir b. Abdullah (r.a) şöyle bir hâtırasını anlatmaktadır: Biz bir grup arkadaş Resûlullah Efendimiz'le birlikte, *Mekke* yakınlarındaki *Mer-rizzahrân* vâdisinde dolaşırken, *erâk* denilen misvâk ağacının **kebâs** adı verilen meyvesinden topladık. Bu sırada Peygamber Efendimiz bize :

(2) Bkz. *en-Nihâye fi'Ğarîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, IV, 16.

- “*Bunların siyahlaşanlarını yemenizi tavsiye ederim; siyahları çok hoş ve lezzetli olur!*.” dediler.

- “*Siz, hiç koyun güdüp çobanlık yaptınız mı yâ Resûlallah?*” diye sorduk.

- “*Evet. Hiç, koyun çobanlığı yapmamış olan bir Peygamber var mı ki!*.” buyurdular ⁽³⁾.

Bir başka sahâbî **Nûman b. Beşîr** (ra) ⁽⁴⁾ şöyle bir hâtırasını dile getirmektedir : Resûlullah Efendimiz’e, *Tâîf*’den hediye olarak *üzüm* gelmişti. Beni çağırıp : “*Şu salkımı al, hemen annene götür!*.” dediler. Ben de, salkımı aldım; ancak, anneme götürmeyerek, yolda kendim yedim. Bir kaç gün sonra beni görünce sordular :

- “*Üzüm salkımını ne yaptın; annene götürüp verdin mi?*”

- “*Hayır!*.” dedim. O zaman bana :

- “*Vefâsız!*.” ⁽⁵⁾ diye hitap ettiler ⁽⁶⁾.

Peygamberimiz’in vefâtı sırasında onüç yaşlarında olan **İbn Abbâs** (ö: 68/687) : “*Resûlullah Efendimiz, üzüm’ü, salkımından tutup ağızları ile sıyrarak yerlerdi*” şeklinde anlatır ⁽⁷⁾.

Öte yandan, cennetle müjdelenmiş on mutlu kişiden birisi olan **Hız. Talha** (ö: 36/656), a y v a ile ilgili bir hâtırasını anlatarak şöyle der : Bir

(3) Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 130; VI, 213.

(4) **Nûman b. Beşîr**, hicretten on dört ay sonra *Medîne*’de yerli müslümanlar (*ensâr*) arasında “*ilk doğan çocuk*” olarak bilinir. Bu duruma göre o, *Medîne* dönemi’nin 8-9 yaşlarındaki çocuk sahâbîlerinden oluyor. Görüldüğü gibi, ileriiki yaşlarında anlatmış olduğu bu hâdise de bir çocukluk hâtırasıdır. **Nûman**, **Muâviye** devrinde bir ara *Kâfe* vâililiğinde bulunmuş; **Yezid**’in iktidâr döneminde de *Hıms* vâililiği yapmıştır. **Yezid**’in ölümü ile ortaya çıkan hilâfet anlaşmazlığında, **Abdullah b. Zübeyr**’e bîat ettiği için, *Hıms* ahâlisi kendisine karşı çıkmış ve onu 65/684 tarihinde öldürmüşlerdir.

(5) Metinde “*vefâsız!*.” diye tercüme ettiğimiz ifâdenin aslı “*guder!*.”dir. Çok gaddâr, vefâsız, hâin, sözünde durmayan anlamında ve erkeklere karşı söylenen bir hitap şeklidir. Bkz. *Kâmûs*, II, 575.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1117, nu: 3368.

(7) *en-Nihâye fî Ğarib’il-Hadîs*, II, 23; Suyûtî, *el-Câmi’us-Sağîr*, II, 114 (Taberânî’den naklen); Ali el-Kârî, *Cem’ul-Vesâil*, s. 287.

gün Resûlullah Efendimiz'in ziyaretlerine gitmiştim. Huzurlarına girdiğimde elinde bir ayva bulunuyordu. Bana : *"Yâ Talha, buyur ye. Zîrâ ayva, kalbi takviye eder, gönlü hoş tutar"* buyurdular ⁽⁸⁾.

Peygamber Efendimiz'in yemiş bulunduğu meyvelerin sâdece bunlardan ibâret olduğunu söylemek doğru olmaz. Bugünkü gibi sür'atlı ulaşım imkânlarının yokluğu da göz önünde bulundurularak, o devirde *Hicaz* bölgesinde yetişen ve yetiştirilen meyvelerden yemiş olabilecekleri söylenebilir. Nitekim, mevcut vesikaları iyice taramak sûretiyle bunlara yeni ilâvelerin yapılması mümkündür.

Hazreti Peygamber, alınan gıdaların sıhhati bozmamasına çok dikkat ederci. Vücûdun ısı dengesi, sıhhatin ayandır. Vücut harâretinin; normalin altına düşmesi de, üstüne çıkması da, sıhhat ayarının bozuk olduğunu gösterir. Bu dengenin bozulması, bir bakıma, ölçüsüz beslenmenin de sonucudur.

Resûlullah Efendimiz, meyveyi *"meve"* olarak değil, vücûdun harâretini dengelemek için, yemek esnâsında veya yemek sonrasında yemişlerdir. Kalorisi yüksek, harâret veren bir yemek yediklerinde, mümkün olduğu ölçüde, yemeğin üstüne, harâret düşürücü bir meyve yemeyi uygun görmüşlerdir. Kendilerinin bu prensiplerini aksettiren bir kaç vesikayı burada kaydediyoruz :

Hız. Âişe (r.anhâ) vâlidemizin anlattığına göre; Peygamber Efendimiz, kavun-karpuzla hurmayı birlikte yer ve şöyle buyururlardı : *"Bunun harâretini bunun serinliği ile, bunun soğukluğunu da bunun sıcaklığı ile kırarız, dengeleriz"* ⁽⁹⁾.

Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz; sağ eline hurmayı, sol eline de karpuzu alır, hurmayı karpuzla birlikte yerlerdi. Karpuz, O'nun en çok sevdiği bir meyve idi ⁽¹⁰⁾.

(8) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1118, nu: 3369; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sagîr*, II, 96 (burada, ayva ile ilgili üç ayrı rivâyet kaydedilmiştir).

(9) Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 495, nu: 3836.

(10) *Cem'ul-Vesâil*, s. 285 (Ebû Nuaym'in *Kitâh'ül-Tıbb*'ından naklen).

Yine bir başka sahâbî **Abdullah b. Ca'fer** (r.a)⁽¹¹⁾, Hazreti Peygamber'in şahsındaki bir müşâhadesini şöyle anlatır : Ben, Peygamber Efendimiz'i sağ elinde salatalık, sol elinde hurma bulunup da bir lokma ondan bir lokma diğerinden yerken gördüm ⁽¹²⁾.

Burada bir noktayı, yâni *"sol el ile yemek yenir mi"* konusunu ele almak gerekecektir. Bilindiği üzere, bu araştırmanızın değişik yerlerinde, münâsebet düştükçe, sağ ve sol elin çeşitli işlerde kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir. Peygamber Efendimiz'in gerek kendi tatbikatları gerek çevresindekilere ısrarlı tavsiyeleri, özellikle yemeğin *"sağ el"* ile yenilmesi gerektiği merkezindedir. Bu hususta hiç bir şüphe ve ihtilâf yoktur.

Ayrıca: *"sol el ile yeyip içmeyiniz; zîrâ şeytan, sol el ile yer içer"* hadîsi de vardır ⁽¹³⁾. Bu hadîs de, meselenin gerekçesini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu hususta da bir şüphe ve ihtilâf yoktur. Bu hadîslerde bahis konusu edilen mesele, sağ el boş dururken, yemeğin sol elle yenilmemesi keyfiyetidir.

Ancak, konunun bir başka yönü daha vardır. O da; yemekte sol elin kullanılıp kullanılmaması meselesidir. Bilindiği üzere, yemeği sağ veya sol elin biriyle yeme ile, yemekte iki eli de birden kullanma farklı şeylerdir. İşte, yukarıda kaydedilen üç vesîka, Hazreti Peygamber'in, ihtiyaç gördükleri anda, yemekte sağ eli ile birlikte sol elini de kullandıklarını göstermektedir ⁽¹⁴⁾.

(11) **Abdullah b. Ca'fer**, Hazreti Peygamber'in amca-zâdesi **Ca'fer-i Tayyâr**'ın oğludur. Annesi, ünlü sahâbiye **Esmâ binti Umeys**'dir. **H. Ebu Bekir**'in oğlu **Muhammed** ile de ana bir kardeşdir. Kendisi, Habeş muhâcereti sırasında *Habeşistan*'da doğan ilk müslüman çocuğu olma sıfatını hâiz olup, hicrî 80 yılında (M. 699) vefât etmiştir. Ayrıca, bu eserin 12. bölümünün 17. dipnotuna da bakınız.

(12) *Cem'ul-Vesâil*, s. 285 (Taberânî'nin *el-Mu'cem'ül-Kebîr*'inden naklen).

(13) Bkz. Müslim, VI, *eşribe*: 105, 106; Ebu Dâvûd, III, 478, nu: 3776; Tinnizî, IV, 257, nu: 1799; İbn Mâce, II, 1087, nu: 3266.

(14) Sözü edilen vesîkaları kaydeden Ali el-Kârî'nin: *"Bu hadîs, sol el ile yememek için, elindekileri bir elden diğerine değiştirdiğine hamlolunmaktadır"* tarzındaki yorumuna katılmak mümkün değildir. Zîrâ bu yorum, uygulanması bir hayli mrahâret isteyen ve hiç de pratik olmayan bir hareketi târif etmektedir.

METİNLER

1) Abdullah b. Ca'fer (r.a) anlatıyor : *Peygamber Efendimiz, salatalığı tâze hurma ile birlikte yedi.*

2) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : *Resûlullah Efendimiz, kavunu tâze hurma ile berâber yedi.*

3) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : *Ben, Hazreti Peygamber'in, karpuz ile tâze hurmayı birlikte yediğini gördüm.*

4) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz; Peygamberimiz'in tâze hurma ile karpuzu birbiri üstüne yediğini söylemiştir ⁽¹⁵⁾.

5) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor : Resûlullah'ın ashâbı, her ne zaman bir meyvenin turfandasını elde etseler, onu, hemen Resûlullah'a getirirlerdi. Peygamber Efendimiz de o turfanda meyveyi mübârek ellerine alır ve şöyle duâ ederlerdi :

"Yâ Rabbi!. Bizim meyvelerimize, şehrimize, sâ' ve müdd tâbir edilen ölçeklerimize bereket ihsân eyle!."

Yâ Rabbi!. İbrâhîm Aleyhisselâm senin kulun, dostun ve peygamberidir. Ben de, senin kulun ve peygamberinim. O, sana, Mekke için duâ etmişti⁽¹⁶⁾. Ben de, onun Mekke hakkında yaptığı duâ kadarıyla ve hattâ onun bir misli fazlasıyla, sana Medîne için duâ ediyorum!." buyururlar

(15) Her dört metin birbirine benzemekle berâber, hepsinin de senedi değişik olduğu için, Tirmizî, bu konuda değişik yollardan gelen rivâyetleri bir yerde toplamış oluyor.

(16) İbrâhîm sûresi, 37. âyet.

ve sonra da, çevrede görebildiği en küçük çocuğu çağırıp, o turfanda meyveyi bu yavrucağa verirlerdi.

6) **Rubeyyi' binti Muavviz b. Afrâ** (*r.anhâ*) anlatıyor : Bir gün, amcam **Muâz b. Afrâ'**, üzerine bir kaç tâne henüz tüyleri dökülmemiş çiçeği burnunda salatalık da koyarak, bir tabak tâze hurma ile birlikte beni Resûl-i Ekrem Efendimiz'e göndermişti. Kendileri, tâze salatalığı severlerdi. Ben, elimdeki tabakla huzûr-ı saâdetlerine girdiğimde, önlerinde, *Bah-reyn*'den hediye olarak sunulan kadın mücevherâtı vardı. Bana, ondan bir avuç dolusu verdi.

7) Yine **Rubeyyi' binti Muavviz** (*r.anhâ*) anlatıyor : Peygamber Efendimiz'e, bir tabak içerisinde biraz tâze hurma ile bir kaç tâne çiçeği burnunda salatalık götürmüştüm. Bana, bir avuç dolusu mücevherât (veyâ *altın*) verdiler.

29 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İ Ç E C E K L E R İ

Bu başlık altında, Hazreti Peygamber'in su dışında içmiş olduğu meşrûbat çeşitleri ile, içtikleri suyun kalitesine karşı gösterdikleri titizlik bahis konusu edilmektedir. Konumuzla ilgili olarak **Tirmizî**, **Şemâil**'de sâdece iki rivâyet kaydetmiştir. Biz ise, konunun çerçevesini biraz daha geniş tutup, diğer kaynaklarda bulunan bir kısım vesîkaları da değerlendirmelerimiz arasında vermeye çalışacağız.

Bizim bölüm başlığında **"içecekler"** diye ifâde ettiğimiz kelimenin orijinali **"şarâb"**dır. Hâlbuki **şarâb**'ın Türkçe tam karşılığı **"içki"**dir ⁽¹⁾. Özbeöz Türkçe olan **içki**, nasıl olmuşsa olmuş, daha çok, **"alkollü içkiler"** anlamına gelen **"hamr"** veya **"müskirât"** karşılığında kullanılır olmuştur. Bu sebeple biz, **"şarâb"** kelimesini; **"içki"** diye değil, **"içecek"** veya **"meşrûbat"** şeklinde ifâde etme durumunda kaldık.

Hacimli hadîs kitaplarının hemen hemen hepsinde **"İçecekler Bölümü"** (*Kitâb'ül-Eşribe*) başlığı altında bir kısım vardır. Bu konunun detaylarına âit hadîs ve haberler orada toplanmış durumdadır.

Asr-ı Saâdet döneminin meşrûbat çeşitleri: **bal şerbeti** (*'asel*), **hurma ve kuru üzüm** sırası (*nehfz*) ve **süt** (*leben*) gibi içeceklerden oluşmakta idi. Tirmizî şârihi **Ebü Bekir İbn'ül-Arabî** (ö: 543/1148), o devir meşrûbatının on beş çeşidini adlarıyla birlikte münitmiştir ⁽²⁾.

Ünlü sahâbî **Enes b. Mâlik** (r.a), kutsal bir emânet olarak titizlikle sakladığı Peygamber Efendimiz'in su bardağını sonraki nesillere göstererek : **"Ben, Resûlullah Efendimiz'in bütün içeceklerini; bal şerbetini, hurma ve üzüm şirasını, suyu ve sütü , O'na hep şu bardakla içirirdim"** derdi ⁽³⁾.

Hız. Âişe vâlidemiz de Hazreti Peygamber'in içecekleri hakkında bilgi vermektedir : **"Biz, Resûlullah Efendimiz için bir kaptı şıra çıkarır-**

(1) *Kâmûs* mütercimi bu kelimeyi: **"Şarâb; içitmek şânından olup, içilmeye sâlih olan nesneye denir; cem'i (çoğulu) eşribe gelir"** şeklinde ifâde eder.

(2) Bkz. *'Ârizat'ül-Ahvezî Şerhu Sünen'i-Tirmizî*, VIII, 89-90.

(3) Bu hususta daha geniş bilgi için, bu eserin 31. bölümüne bakınız.

dık. Şöyle ki, bir avuç hurma veya bir avuç kuru üzüm (zebb) alıp bir kaba koyar, sonra da üzerine bir miktar su dökerdik. Sabahleyin ıslattığımızın şirasını akşam içerler, akşamleyin ıslattığımızı da gündüz içerlerdi” (4).

Hazreti Peygamber devrinin düğün ziyâfetlerinde ise, genellikle “*hurma şerbeti*” ikrâm edilirdi (5).

Resûlullah Efendimiz’in içecekleri arasında “*süt*”ün önemli bir yeri vardır. *Mîrâc gecesi* kendisine ikrâm edilen iki çeşit içecekten sütü tercih etmesi, müslüman kamuoyunda bilinen bir hâdisedir. Ehemmiyetine binâen, **Buhârî’nin** bu konu ile ilgili **Ebû Hüreyre** rivâyetini kaydetmekle, bilgilerimizi tâzelemiş olacağız :

“Mîrâc gecesi Resûlullah Efendimiz Kudüs-i Şerîf’e geldiğinde, kendilerine, birinde içki, diğerinde de süt bulunan iki kadeh getirildi. Peygamber Efendimiz, her ikisini de gözden geçirdikten sonra, süt bardağını aldı. Bunun üzerine Cebrâil Aleyhisselâm : Sana, insan fîtrat ve tabiatına uygun olanı seçmeyi nasib eden Allah’a hamdedirim. Eğer içki kadehini almış olsaydın, ümmetin azıttırdı, dedi” (6).

Bâzen süte soğuk su karıştırarak içtikleri de olurdu. Özellikle sıcak havalarda, şâyet te’mîni mümkünse, bir miktar soğuk su ilâve etmek sûretiyle sütü serinletirlerdi (7).

Bilhassa yolculuk esnâsında, yol boyunca karşılaştıkları koyun çobanları ve çevre sâkinleri, Hazreti Peygamber’e hep süt ikrâm edegelmişlerdir (8). Bizzat Peygamber Efendimiz, sütün hem besleyicilik, hem de harâret giderici özelliğini bir arada toplayan yegâne gıdâ olduğunu ifâde sadedinde : “*Sütten başka hiç bir şey, yemek ve su yerini tutmaz. Sadece süttür ki, hem tok tutar; hem de harâreti keser*” buyurmuşlardır (9).

(4) Ebû Dâvûd, III, 456-457, nu: 3711-3713; İbn Mâce, II, 1126, nu: 3398-3399.

(5) Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh* VI, 243.

(6) Buhârî, VI, 240-241. Mîrâc hâdisesi sırasında, içki henüz harâm kılınmamıştı.

(7) Bkz. Buhârî, VI, 249; İbn Mâce, II, 11135, nu: 3432.

(8) Özellikle *ıbakât* kitaplarında bu hususla ilgili pek çok vesika mevcutsa da, onlar, konunun dağılınması için buraya alınmamışlardır.

(9) Bkz. Ebû Dâvûd, III, 462, nu: 3730; bu bölümün metinler kısmında 2. hadîs.

Peygamber Efendimiz, içtikleri *suyun kalitesine* titizlikle dikkat etmişler; çok mecbur kalmadıkça, rastgele her suyu içmemişlerdir. Nitekim Hz. Âişe vâlidemiz, bu durumu belirtmek maksadıyla : “*Resûlullah Efendimiz için, Medîne’ye iki günlük mesâfedeki Büyût’üs-Sükyâ denilen pınardan tatlı su getirilirdi*”⁽¹⁰⁾ buyururlar.

İbn Sa’d ise, “*Hazreti Peygamber’e tatlı su getirilen kuyular ve pınarlar*” başlığı altında⁽¹¹⁾, bunlardan sekiz tânesinin adını vermektedir. Hazreti Peygamber’in hâyatında yeri olan ve hadîs metinleri arasında da adı geçen bu kuyulardan bir kaçını tanıtmak uygun olacaktır :

1°) Hadîs kaynaklarında adına çok yer verilen **Büyût’üs-Sükyâ, Bedir** yolu üzerinde veyâ bizzat **Bedir’de**⁽¹²⁾ bulunmaktadır ki, Peygamber Efendimiz, **Bedir Gazâsı’na** çıktığında bu sudan haberdâr olmuş ve daha sonra da buradan su getirterek içmişlerdir.

2°) **Medîne’ye** bir kaç mil mesâfedeki **Kubâ** köyünde bulunan **Gars Kuyusu** (*bi’rû gars*), Hazreti Peygamber’in çok sevdiği su kaynaklarından biri idi : “*Gars kuyusu ne güzel kuyudur. O, âdetâ cennet pınarlarından birisi olup; suyu, suların en tatlısıdır!.*” diye medh ü senâ buyurdıkları bu kuyunun suyundan da, **Medîne’ye** taşınarak kendilerine ikrâm edilirdi. Hattâ, vefât ettiklerinde, azîz naaşının, bu kuyudan getirilen su ile yıkandığı da kaydedilir⁽¹³⁾.

3°) **Medîne’nin Benî Sâide Hânedânı** semtinde bulunan⁽¹⁴⁾ **Buzâa Kuyusu** (*bi’rû huzâ’a*) da, **Asr-ı Saâdet** döneminin şifâlı sularından biri

(10) İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 506; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 463; nu: 3735.

(11) *Tabakât*, I, 503-506; ayrıca bkz. *Behcet’ül-Mehâfil*, II, 249; *et-Terâtib’ül-İdâriyye*, I, 99-101.

(12) Prof. Muhammed Hamîdullah, *Bedir’in* coğrafi durumunu tasvîr ederken, o günün ulaşım imkânlarıyla yolculuğu iki gün süren *Medîne - Bedir* arasını konak konak tanıtarak sözünü şöyle bağlar: “*Bedir ile Medîne arası yol çok hoştur. Arâzi münbittir. Kilometreler boyunca hurma ağaçları uzanır. Bilhassa Bedir ile el-Hamrâ arasında el-İş denilen bir orman vardır ki, bu yer, Hz. Peygamber devri seyahatlerinde sık sık zikredilmektedir. Aynı zamanda bir çok tatlı su kaynağı ve; deve, koyun, keçi sürüleri için büyük mer’alar mevcuttur*”. Bkz. *Hazreti Peygamber’in Savaşları*, s. 36.

(13) İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 504-505 (beş rivâyet vardır).

(14) Bkz. Nevevî, *Tehzîb’ül-Esmâ ve’l-Lüğât*, II, 36.

idi. Zamân-ı Saâdetin delikanlılarından olan Sehl b. Sa'd : *"Peygamber Efendimiz'e, Buzâa kuyusundan kendi elimle su çekip ikrâm ettim"* der⁽¹⁵⁾. Aynı sahâbî, bir başka münâsebetle de şu bilgiyi vermektedir :

"Aralarında Ebû Üseyd, Ebû Humeyd ve Ebû Sehl'in de bulunduğu pek çok Peygamber ashâbından bizzat dinlediğime göre, Resûlullah Efendimiz Buzâa kuyusuna gelerek; kuyunun kovasından abdest almış, kovayı tekrar salıp su çekerek kovaya ağzıyla su püskürtmüş, mübârek tükriiklerinden biraz dokundurarak bereketine duâ etmiş, suyundan da bir miktar içmiştir. Devr-i Saâdetlerinde bir kimse hastalandığı zaman : "Onu, Buzâa kuyusunun suyu ile yıkayınız" buyururdu. Hasta bu su ile yıkanınca, âdetâ ipten çözülmüşçesine hafiflerdi"⁽¹⁶⁾.

4°) **Ebû Enes Kuyusu** ise, diğerlerine göre Hazreti Peygamber'in evine daha yakındı. Peygamber Efendimiz, bilindiği üzere hicreti tâkip eden günlerde **Ebû Eyyûb el-Ensârî** (*Eyüp Sultan*) Hazretlerinin evinde misâfir kalıyordu. Resûlullah Efendimiz'in çeşitli hizmetlerini de o görüyordu. Bu arada, *Ebû Enes Kuyusu*'ndan da tatlı su getirip ikrâm ediyordu. Zât-ı Risâlet kendi evlerine taşınınca, artık bu görevi, **Enes b. Mâlik** ile, **Hârise**'nin iki oğlu **Hind** ve **Esmâ** üstlendiler. Onlar, su testilerini sırtlarına yüklenerek Hazreti Peygamber'in hanımlarının evlerine su taşırlardı. Daha sonra da, su taşıma işini, Resûlullah'ın Habeşli hizmetçisi **Rebâh** üzerine aldı. Artık o, Hazreti Peygamber'in verdiği tâlimâtâ göre, bâzen *Gars Kuyusu*'ndan, bâzen de *Büyük'üs-Sükyâ*'dan su getirirdi⁽¹⁷⁾.

5°) Soğutucu cihazların henüz bulunmadığı devirlerde özellikle sıcak memleketlerde, suları dâimâ serin olan *kuyu* ve *sarnıklar*, toplumun can damarını teşkil ederdi. *Medîne* de, *Yesrib* adını taşıdığı dönemlerde, havası ile de suyu ile de pek yaşanacak bir yer değildi. Ancak sonradan, Kâinâtın Efendisi'ne kucağını açmasının mükâfâtı olarak, duâlı ve bereketli belde olma şerefini kazanmıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, hicretle birlikte *Medîne*'ye gelen *Mekke*'li müslümanlar, *Medîne*'nin mevcut sularını içmekte güçlük

(15) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 505.

(16) İbn Sa'd, I, 505.

(17) Bkz. İbn Sa'd, I, 504; Kettânî, *et-Terâtib'ül-İdâriyye*, I, 100.

çekiyorlar ve çeşitli vesîlelerle, içme suyu bakımından memnun olmadıklarını dile getiriyorlardı. Resûlullah Efendimiz ise, bu durumdan için için üzüntü duyuyordu. Ancak, **Gıfâr Kabilesi**'nden bir şahsın mülkiyetinde "**Ruvme Kuyusu**" adıyla tanınan tatlı bir su kaynağı vardı. Kuyunun sâhibi ise, suyun bir testisini bir ölçek hurmaya satıyordu. Herkes de para verip su alamıyordu.

Peygamber Efendimiz, kuyu sâhibine : "**Bu kuyunu, cennetteki bir pınar karşılığında bana satar mısın ?**" diye bir teklifte bulundu. Adamcağız : "**Yâ Resûlallah, ne benim ne de âilemin, bundan başka hiç bir geçim kaynağımız yok; kusura bakma, veremeyeceğim!**" diye cevap verdi. Durumdan haberdar olan **Hz. Osmân** (r.a), kuyuyu, 35.000 dirhem (4.000 dînar) karşılığında sâhibinden satın alıp müslümanlara vakfetmiştir. Arkasından da doğruca Resûlullah Efendimiz'e giderek : "**Yâ Resûlallah, eğer Ruvme kuyusu'nu satın alıp vakfedersem, kuyu sâhibine dediğiniz gibi, bana da cennette bir pınar vâdedecek misiniz?**" diye sordu. Hazreti Peygamber'den "**Evet!**" cevâbını alınca; "**Ben, o kuyuyu sâhibinden satın aldım ve müslümanların istifâdesine bağışladım!**" dedi ⁽¹⁸⁾.

Bir yaz gününün kavurucu sıcağında Hazreti Peygamber'e bu kuyudan çekilmiş su ikrâm edildiğinde : "**Mübârek, şeker gibi tatlı!**" diyerek, takdirlerini ifâde etmişlerdir ⁽¹⁹⁾.

Peygamber Efendimiz, içme suyunun tatlı oluşunun yanında, onun, "**dinlenmiş, gecelemiş**" olmasına da îtinâ gösterirlerdi. İlgili kaynaklarda yer yer, "**testide dinlenmiş su**" (*el-mâû'l-bâit* veyâ *mâûn bâte fî şennin*)'dan bahsedilmektedir. Biz, konu ile ilgili vesikalardan sâdece bir tânesini kaydetmekle yetiniyoruz :

Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor : Bir def'asında Peygamber Efendimiz, dostu **Hz. Ebû Bekir** de berâberinde olduğu hâlde, ensârdan bir zâtın yanına gitti. Bu zât, bahçesini sulamakla meşgûldü. Resûlullah Efendimiz ona hitâben : "**Eğer su testisinde gecelemiş suyun varsa, bizi bir sula; yoksa, şu sudan ağzımızla içeriz!**" deyince, o da : "**Var yâ Resûlallah, testide dinlenmiş suyum var!**" dedi ve çardağa kadar giderek bu dinlenmiş sudan bardağa döktü; üzerine de koyunun sütünden bir miktar sağıp Resûlullah Efendimiz'e ikrâm etti. Peygamber Efendimiz

(18) İbn Sa'd, I, 506; *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 190-191; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, II, 36; *el-İsâbe*, I, 540-541.

(19) İbn Sa'd, I, 506 (*hâzâ'l-'azb'üz-zülâl*).

suyu içti. Aynı minvâl üzere arkadaşına da ikrâm etti; o da içti ⁽²⁰⁾.

Ashâb arasında, Hazreti Peygamber'e su te'mîn etmeyi ve su soğutmayı kendisine vazîfe edinmiş, kendisini bu hizmete adanmış kimseler vardı. Bunlar, hiç aksatmadan görevlerini yaparlar, hizmetlerini sürdürürlerdi⁽²¹⁾.

Hazreti Peygamber'in **içiş tarzı** ile ilgili bilgiler, bundan sonraki bölümde ayrıca ele alınacaktır.

(20) Buhârî, VI, 247, 249; İbn Mâce, II, 1135, nu: 3432.

(21) Bkz. *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 249.

METİNLER

1) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor : “*Peygamber Efendimiz’in en çok sevdiği içecek, soğuk tatlı şerbetlerdi*”⁽²²⁾.

2) İbn Abbâs (ra) anlatıyor : Ben ve Hâlid b. Velid⁽²³⁾, Resûlullah Efendimiz’le birlikte Meymûne (r.anhâ) vâlidemizin ziyaretlerine gitmiş-tik. Bize, bir tasda süt ikrâm etiler. Ben, Peygamber Efendimiz’in sağ tarafında otuyordum; Hâlid ise sol tarafında bulunuyordu. Resûlullah Efendimiz süttten bir miktar içti ve -ben sağ tarafında bulunduğum için- bana dönerek : “*Buyur, bu süt de senin; maamâfih Hâlid’e de verebilirsin!*” dediler. Ben ise : “*Yâ Resûlallah, sizin mübârek artığınızı içme husûsunda, hiç bir kimseyi kendime tercîh edemem!*” dedim⁽²⁴⁾.

Resûlullah Efendimiz, daha sonra da şöyle buyurdular : “*Allah Taâlâ bir kimseye herhangi bir yemeği yemek nasîb ederse, onun şükrünü edâ etmek için :*

(22) Metinde geçen “*el-hulv’ül-bârid*” tabiriini, “*soğuk tatlı su*” şeklinde anlayan (bkz. Ali el-Kârî, s. 291) ve tercüme edenler (bkz. Nakşibendî, s. 185) olmuştur. Bilindiği üzere, tatlı su, Arapçada “*el-mâ’ül-‘azbü*” diye ifade edilir. Hz. Âişe vâlidemizin ifâdesindeki tatlılık; saf, temiz, kireçsiz, lezîz gibi suyun sıfatı şeklinde değil; bal şerbeti, üzüm sırası gibi meşrûbatın sıfatı olarak anlaşılmalıdır.

(23) Hâlid b. Velid hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. Mustafa Fayda, *Allah’ın Kılıcı Hâlid b. Velid*, İstanbul 1992, Çağ Yayınları.

(24) Ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz’in mübârek vücutlarının değdiği her şeye dokunmak isterler ve onlara sâhip olmak için âdetâ yarış ederlerdi. Özellikle bir topluluk içinde su içtiklerinde; içtiği sudan biraz artık braksalar da biz de içsek, O’nun mübârek dudaklarının değdiği yere dudaklarımızı biz de değdirsek diye, etraftakilerin gözü hep Hazreti Peygamber’in üzerinde olurdu. Onların bu hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bilen Resûlullah Efendimiz, içtiği suyu hiç bir zaman tüketmez, kapta bir mikdar bırakırdı. İşte o sırada, huzurda bulunan ashâbın sevinci büyük olurdu. Ne var ki, herkesin, o şanslının kendisi olmaya tehâlükle can attığı bu durum, ortaya bir mesele çıkmış oluyordu: Suyun artığını hangisine verecekti; en büyüğe mi, en küçüğe mi, yoksa topluluk içinde en üstün olana mı? Peygamber Efendimiz, işte buna bir “ölçü” getirmişlerdi: Suyun artığını içme hakkı, öncelikle, hemen sağ tarafında oturan şahıstı. Bu şahıs, sıradan bir bedevî veya küçük bir çocuk da olsa, hak onun oluyordu. Ne var ki, solunda, büyük ve hatırlı biri varsa, o zaman sağında oturandan müsâade isterler ve ancak onun muvâfakatini aldıktan sonra solundaki şahsa ikrâm ederlerdi. Tabii, sağdaki de bu hakkını hiçbir zaman devretmek istemezdi. Yukarıdaki hadîs, işte bu durumu anlamaktadır. Benzeri rivâyetler için bkz. Buhârî, III, 130; VI, 248, 249; Ebû Dâvûd, III, 461, nu: 3726; İbn Mâce, II, 1133, nu: 3425-2426.

“Yârabbi, bizim için bu yemeğin bereketini arttır ve bize, bundan daha hayırlı yemekler ihsân eyle!” mânâsında olan “**Allâhümme bârik lenâ fîhi ve et’imnâ hayran minhü**” desin. Ve aynı şekilde, Allah bir kimseye süt içmek nasîb etmişse : “*Bu süte bizim için bereket ihsân eyle ve onu arttır Allâhım!*” anlamına gelen “**Allâhümme bârik lenâ fîhi ve zîdnâ minhü**” ifâdesiyle duâ etsin!.

Peygamber Efendimiz, nihâyet buyurdular ki : “*Sütten başka hiç bir şey, yemek ve su yerine geçmez. Zîrâ o, hem tok tutar, hem de harâreti keser*”.

Şemâil musannıfı **Tirmizî**, bu bölümde yer alan iki hadîs-i şerîfin senedleri üzerinde görüş beyân ederek şu bilgiyi vermektedir :

Birinci hadîsin senedini belirtirken, bu hadîsi, **Süfyân b. Uyeyne**’nin **Ma’mer**’den, onun **Zühri**’den, onun **Urve**’den, onun da **Hz. Âişe**’den rivâyet ettiğini kaydedemiştım. Bu sened zinciri her ne kadar *muttasıl*, yâni Hz. Peygamber’e kadar ulaşıyorsa da; aynı hadîsi **Abdullah b. Mübârek**, **Abdürrezzâk** ve daha pek çok muhaddis; **Ma’mer**’den, o **Zühri**’den, o da **Peygamber Efendimiz**’den *mürsel* olarak rivâyet etmişler ve burada, **Urve ile Hz. Âişe**’yi zikretmemişlerdir. Yine bunun gibi, **Yûnus** ve diğer bir çok muhaddis de **Zühri**’den, o da **Hazretî Peygamber**’den *mürsel* olarak rivâyet etmiştir. Bu hadîsi, muhaddisler arasında sâdece **Süfyân b. Uyeyne** *muttasıl* bir senedle rivâyet etmiş olup, onun diğer bütün rivâyetleri *mürsel*’dir.

İkinci hadîsin senedindeki râvîlere gelince; onun senedinde adı geçen **Meymûne**, **Hâris**’in kızı ve **Resûlullah Efendimiz**’in zevcesidir. **Meymûne**, aynı zamanda; **Hâlid b. Velîd**’in, **İbn Abbâs**’ın **Yezîd b. Asamm**’ın teyzeleridir. Muhaddisler, bu ikinci hadîsin **Ali b. Zeyd**’den rivâyet edip, onun da **Ömer b. Ebî Harme**’den naklettiğini söyledi; **Şu’be** gibi bâzıları ise **Ali b. Zeyd**’den, onun da **Amr b. Harme**’den rivâyet ettiğini belirttiler. Yâni “**Ömer**” yerine “**Amr**”; “**İbn Ebî Harme**” yerine de “**Ebû Harme**” dediler. Hâlbuki doğrusu “**Ömer b. Harme**” dir ⁽²⁵⁾.

(25) Muhaddislerin bu gibi teknik açıklamaları, onların hadîs rivâyetinde gösterdikleri aşırı tınzılığın bir ifâdesidir. Onlar, bu yolda gerekli gayreti göstermişler ve en doğruya ulaşabilmek için kendi *tâkat*leri nisbetinde mümkün olanı yapmışlardır.

Muttasıl ve mürsel gibi tâbirler birer hadîs terimidir. Gerekli bilgi için bkz. *Koçyiğit, Hadis İstılahları*, s. 291, 349.

30 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İÇİŞ TARZI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in su ve diğer meşrûbatı içiş tarzları meselesi ele alınacaktır. **Tirmizî Şemâil**'de, bu konu ile alakalı on hadîs kaydetmiştir. Diğer kaynaklarda da, konuya açıklık kazandıracak nitelikte vesîkalar bulunmaktadır. Bize ulaşan bu vesîkalar, tamamlayıcı mâhiyetteki diğer bilgilerle birlikte, meselenin kendi bütünlüğü içinde değerlendirilecektir.

Gerek **Tirmizî**'nin, gerek diğer kaynakların kaydettiği rivâyetlerin hemen hemen hepsi, iki ana nokta etrafında toplanmaktadır. Bunlar; suyun oturarak veya ayakta içilmesi durumu ile, içerken dinlenilmesi hâlidir. Peygamber Efendimiz bu meseleyi, âdâb-ı muâşeret (*görgü kuralı*) ve koruyucu hekimlik (*hıfzıssıhha*) olmak üzere, iki ayrı açıdan değerlendirmiştir.

Bizim "*içiş tarzı*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı "*şûrb*" dır. Esâsen bu kelime; tek başına kullanıldığında, Türkçede "*içmek*" veya "*içme*" kelimesi ile karşılanırsa da, bir başka isme muzâf olarak kullanılıncâ, "... *nın içme tarzı*" veya "... *nin içiş tarzı*" şeklinde ifâde edilir.

Gerçekten, *su içme* bahis konusu edildiğinde; içme vaziyeti ile, suyun nasıl içileceği konusu hemen ön plâna çıkmaktadır. Birincisi, daha çok bir âdâb-ı muâşeret kuralı; ikincisi de, insan sağlığını ilgilendiren bir mesele olarak değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere, bir engel yoksa, su, oturarak içilir; ayakta içilmez. Bir toplulukta, salonun ortasında suyu ayakta içen bir insanın görüntüsü hiç de zarîf değildir. Çevresini hep ölçülü ve zarîf davranışlara yatkınlık kazandıracak şekilde terbiye eden Peygamber Efendimiz, muâşeret kuralları konusunda son derece titizdir. İşte bu husustaki tâlimâtından biri, oldukça *sert bir üslûpla* söylenmiştir: "***Hiç biriniz ayakta içmesin. Eğer unutarak ayakta içen olursa, onu geri çıkarsın!***"⁽¹⁾.

(1) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, eş-şîbe 12; Haûb et-Tebrîzî, *Mişkât-ül-Mesâbîh*, II, 461, nu: 4267; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 248; benzeri bir rivâyet için ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 458, nu: 3717; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1132, nu: 3424.

Bu inceliğe, çocuklarını çok yönlü yetiştirip terbiye etme titizliği gösteren âilelerde hâlâ dikkat edilir: *Evlâdım oturarak iç; oğlum ayakta iç-me! tarzında* ikâzlarla, çocuğun davranışları şekillendirilir. Ahlâk eğitimi, âdâb-ı muâşeret kuralları ile takviye edildiği takdirde daha iyi sonuç vermektedir.

Ancak, daha önce pek çok yerde işâret edilen bir incelik bu konuda da karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; hadîs kitaplarında, Hazreti Peygamber'in o t u r a r a k su içtiğine dâir bir rivâyet (*vesîka*) olmamasına karşılık, a y a k t a su içtiğine dâir haberler bulunmaktadır ⁽²⁾. Vesikaların bu dış görünüşüne bakarak: *"Peygamber Efendimiz suyu ayakta içmiştir. Şu hâlde bu bir fiilî sünnettir. Öyle ise, suyu ayakta içmek sünnettir!."* şeklinde bir mantık yürütmek mümkündür. Hâlbuki gerçekte durum hiç de öyle değildir. Zîrâ bu konudaki vesikaların hepsi, Hazreti Peygamber'in *"istisnâî"* davranışlarını tesbit etmektedir. İstisnâî davranışlardan genel kural çıkarılmadığı da bilinmektedir. O takdirde bu türden vesikalar, *"Hazreti Peygamber, yerine göre böyle de yapmıştır; şu hâlde öyle de yapılabilir!."* tarzında değerlendirilmelidir.

A y a k t a İ ç t i ğ i D u r u m l a r: Kaynaklarda, Peygamber Efendimiz'in a y a k t a i ç e n (*kâimen*) su içtiğine dâir görgü şahitlerinin verdiği bilgiler yer almaktadır. Bunları üç grupta toplamak mümkündür :

- a) **Zemzem suyundan;**
- b) **Abdest aldığı suyun artanından;**
- c) **Duvar da asılı bulunan bir su kabından.**

Burada, her üç durumun ortak bir yönü vardır. O da, oturarak içmenin mümkün olmayışı hâlidir. Bilindiği gibi z e m z e m s u y u, *Kâbe-i Muazzama'nın* yakınındaki *Zemzem Kuyusu'ndan* çıkar. Kuyu, açıktadır ve çevresi kalabalıktır; oturularak içilmesi mümkün değildir...

Abdest de oturularak alınmaz. Yere oturup ibrik - leğenle abdest alma imkânı ise her zaman bulunmaz. Kaldı ki Resûlullah Efendimiz : *"Abdest alırken, bir başkasının bana yardım etmesinden hoşlanmam"* da buyurmuşlardır ⁽³⁾...

(2) Bkz. Hadîs kitaplarının *"Kitâb'ül-Esribe"* bölümleri; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün me-tinler kısmı; ashâba dâir *Tabakât* kitapları.

(3) Münâvî, *Künûz'ül-Hakâyik*, II, 151 (Bezzâr'dan naklen).

Duvarda asılı bir su kabından ayakta iken içtiklerine dâir olan iki hâdise de, mâlî durumları orta hâllinin altında bulunan iki kadının evinde geçmiştir. Muhtemelen, su koyup içecek türden kaplara sâhip değildirlir.

İşte, bu durumları çok yakından gören ve bilen ashâb; **“Biz, Peygamber Efendimiz’i; hem oturarak, hem de ayakta su içerken gördük”** diye, görgü ve bilgilerini bize aktarmışlardır.

Açık Arâzideki Durum: Hazreti Peygamber’in sözlü beyanları ile, O’nun tutum ve davranışlarını bize aktaran haberler, çoğu zaman; kendi şartlarından ve zaman-mekân ilişkisinden ayrı olarak (soyutlanarak) değerlendirilir. Hâlbuki Resûlullah Efendimiz, ashâbını; sâdece kapalı yerdeki ve topluluk içindeki durumlarına göre değil; açık arâzide, sokakta, çarşıda, dağda, ovada ve insan kontrolünden uzak yerlerde de ölçülü ve denetimli davranacak şekilde terbiye etmiştir. Bu sebeptendir ki, O’nun hadîsleri arasında; kaynayan pınardan, akan dereden, yer altındaki kuyudan, tarladaki testiden n a s ı l su içileceğine dâir bilgiler de bulunmaktadır. Bu sebeple, bunlardan bir kaçının kaydedilmesi yerinde olacaktır:

H. Ömer’in oğlu Abdullah (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz’le birlikte bir su havuzunun başına yolumuz düşmüştü. Bizler, hemen eğilerek, ağızımızla içmeye koyulduk. Resûl-i Ekrem Efendimiz ise bizi ıfıkâz ederek şöyle buyurdular : **“Arkadaşlar, öyle eğilip ağızınızla içmeyi- n i z . Ellerinizi güzelce yıkayıp avuçlarınızla içiniz. Zîrâ, avuçtan daha güzel bir kap yoktur”** ⁽⁴⁾.

Yine aynı sahâbî anlatıyor : Peygamber Efendimiz, bizlere, karnlarını- m u z üzerine uzanıp yerden ağızımızla su içmeyi menetmişti... Aynı şekilde, suyu, tek avuçla alıp içmemizi de yasaklamıştı. Ve şöyle buyurmuşlardı : **“Hiçbiriniz suyu; köpeğin, dilinin ucu ile yalayarak içtiği gibi içmesin... Allah’ın gazabına uğrayan kavmin (Yahûdilerin) içtiği gibi, tek eliyle de içmesin... Geceleyin, iyice sallayıp hareket ettirmeden, ağız açık bir kap- t a n d a su içmesin.....”** ⁽⁵⁾.

Özellikle sıcak mevsim ve iklimlerde, yılan ve akrep gibi zehirli hay- v a n l a r , serin yerlere sığınır. Çok iyi korunmamış evler ile, harman yeri, tarla, bahçe gibi çalışma yerlerindeki su küpü ve testisi gibi kaplar, bu tür tehlikelere dâimâ açıktır. Bu yüzden ki, Peygamber Efendimiz, içi gö-

(4) İbn Mâce, Sünen, II, 1134, nu: 3433.

(5) İbn Mâce, a.g.e., II, 1134, nu: 3431.

rünmeyen su kaplarından, başa dikmek sûretiyle su içmeye karşı da ashâbını îkâz etmiştir ⁽⁶⁾. Böylesine tavsiyelere karşı kulağı kapalı olan bir sahâbînin başından geçen bir tehlikeyi İbn Abbâs (r.a) şöyle anlatmaktadır : *“Resûlullah Efendimiz, su kurbelerinin ağızlarını kıvrıp veyâ testiye başımıza dikip su içmekten bizi men etmişti. Peygamberimiz’in bu îkâzından sonraki bir zamanda, adamcağızın birisi, geceleyin kalktığı gibi testiye başına diker. Testinin içinden bir de ne çıksın : Y ı l a n ! .”* ⁽⁷⁾.

Burada Peygamber Efendimiz’in kamu düzeni ile ilgili bir tâtîmîni (genelge) kaydetmek yerinde olacaktır. İşlemekte olduğumuz konuyu da içine alan birkaç maddelik bu genelgenin üslûbu; kısa, kesin ve son derece sâdedir :

“Güneş batıp da hava karardığı sırada, çocuklarınızı dışarı bırakmayınız; dışarıda ise içeri alınız!. Bu dem, sokaklarda şeytanların kolaçan ettiği demdir. Vakit bir saat kadar ilerledikten sonra bırakabilirsiniz... Geceleyin, evlerinizin kapılarını b e s m e l e çekerek kapatınız; zîrâ şeytan, besmele ile kapanmış bir kapıyı açamaz... Su kaplarınızın ağızını, b e s m e l e çekerek kapayınız... Yemek kaplarınızın üstünü açık bırakmayınız; b e s m e l e ile örtünüz. Hiç olmazsa, üzerine tahta ve benzeri yassı bir şey koyunuz... Yatarken, lâmbalarınızı söndürünüz ve yanan bir şey bırakmayınız!” ⁽⁸⁾.

Peygamber Efendimiz, suyu n a s ı l içerdi? konusuna gelince : Hem men hemen bütün hadîs kaynaklarının verdiği ortak bilgiye göre, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz suyu, **dinlene dinlene, yudum yudum** içerlerdi. Bu dinleniş, çoğu zaman üç soluk, bâzen de iki nefes alma şeklinde olurdu. Aradaki bu farklılık, içilen suyun azlığı çokluğu ile bağlantılı idi.

“Dinlene dinlene içmek; hem hazmı kolaylaştırır, hem susuzluğu çabuk keser, hem de daha sıhîhdir” buyurarak ⁽⁹⁾ bu tarzda içmenin, insan sağlığı bakımından önemine de işâret etmişlerdir.

(6) Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, VI, 250; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 459; İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1131-1132; Heysemî, *Mecme’uz-Zevâid*, V, 78.

(7) İbn Mâce, *a.g.e.*, II, 1131, nu: 3419.

(8) Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, VI, 249-250.

(9) Bkz. Müslim, *el-Câmi’us-Sahîh*, II, 1602, nu: 2028; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 461, nu: 3727; Tirmizî, *Sünen*, IV, 302, nu: 1884.

Ayrıca; dinlenirken, nefesimizin su bardağına gitmemesine dikkat edilmesi ve bardağın, nefes gitmeyecek şekilde ağızdan ayrılmasını da tavsiye etmişlerdir ⁽¹⁰⁾. Bir münâsebetle şöyle buyurmuşlardır :

“Suyu, devenin içtiği gibi, hiç dinlenmeden bir içište içmeyiniz; iki veyâ üç def’a dinlenerek içiniz. İçmeye b e s m e l e ile başlayınız; bardağı dudağınızdan ayırınca da E l h a m d ü l l i l l a h deyiniz!” ⁽¹¹⁾.

Yukarıdan beri Peygamber Efendimiz’le ilgili olarak kaydedilen söz ve davranışların altında; ya bir sağlık tavsiyesi yatmakta, ya da bir görgü kuralı ve davranış üslûbu sergilenmektedir.

(10) Bkz. İbn Mâce, a.g.e., II, 1133, nu: 3427.

(11) Tirmizî, Sünen, IV, 302, nu: 1885.

METİNLER

1) İbn Abbâs (r.a) rivâyet ediyor :

“Hazreti Peygamber, zemzem suyunu ayakta iken içmişlerdir”.

2) Abdullah b. Amr İbn'ül-Âs (r.a) anlatıyor :

“Ben, Peygamber Efendimiz'in, suyu hem ayakta iken, hem de otururken içtiklerini bizzat gördüm”.

3) Yine İbn Abbâs (r.a) anlatıyor :

“Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e Zemzem suyu verdim; onu ayakta iken içtiler”.

4) Nezzâl b. Sebre naklediyor :

Bir def'asında, *Kûfe Mescidi*'nin avlusunda kendilerine tahsîs edilen mahâlde otururken **H.z. Ali** (r.a)'ye bir testi su getirdiler. **H.z. Ali** bu sudan bir avuç alarak ellerini yıkadı; sonra ağzını çalkalayıp burnunu temizledi. Sonra da yüzlerini ve kollarını yıkayıp saçlarını sıvazladılar. Arkasından da, ayakta suyun bir miktarını içerek şöyle buyurdular : **“İşte benim bu yaptığım şey, abdesti henüz bozulmamış olan kimsenin -bir nevf serinlemek için- aldığı abdesttir. Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i, aynen benim bu yaptığım gibi yaparken gözlerimle gördüm”.**

5) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, su içerken üç def'a dinlenirler ve şöyle buyurdular : **“Su bu şekilde dinlenerek yavaş yavaş içmek, hem hazmı kolaylaştırır, hem de susuzluğu çabuk keser”.**

6) Abdullah b. Abbâs (r.a) naklediyor :

“Hazreti Peygamber, su içerken iki def’a dinlenirdi”.

7) Kebşe (r.anhâ) ⁽¹²⁾ anlatıyor :

“Bir gün Hazreti Peygamber (s.a.s), beni evimde ziyâret etmişti. Ayakta oldukları hâlde, duvarda asılı bulunan su tulumunun (kırbe) ağzından su içtiler. Zât-ı Risâletleri suyu içip de yerlerine oturunca, kalktım ve mübârek ağızlarının kırbeye değdiği kısmı kesip hâtıra olarak sakladım”.

8) Sümâme b. Abdullah (b. Enes b. Mâlik) naklediyor :

“(Dedem) Enes b. Mâlik (r.a), suyu üç nefeste içer ve Peygamber Efendimiz’in de, su içerken üç def’a dinlendiklerini söylerdi”.

9) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor :

“Peygamber Efendimiz, (annem) Ümmü Süleym ⁽¹³⁾’in ziyâretine gitmişti. O sırada, evin duvarına asılmış bir su tulumu (kırbe) bulunu-yordu. Resûl-i Ekrem Efendimiz, ayakta iken kırbenin ağzından su içtiler. Annem Ümmü Süleym de, teberrüken saklamak üzere, kalkıp bu tulumun ağzını kesti”.

10) Sa’d b. Ebî Vakkâs (ra) anlatıyor :

“Peygamber Efendimiz (s.a.s), suyu ayakta da içerdi”.

Tirmizî der ki: Sen’de yer alan *“Ubeyde b. Nâil”* adını, bâzı muhaddisler, *“Ubeyde b. Nâbil”* şeklinde kaydetmişlerdir.

(12) Kebşe (r.anhâ), ensâr kadınlarından. Resûlullah (s.a.s)’in şâui Hassân b. Sâbit’in kız kardeşidir. Hazreti Peygamber’in zaman zaman evinde ziyâret ettiği hanımlardandır. O, hep bu rivâyeti ile *tabakât* kiplanna geçmiştir. Bkz. *Üsd’ül-Gâbe*, V, 536; *el-İsâbe*, IV, 394.

(13) Ümmü Süleym (r.anhâ), ensâr hanımlarından olup, Enes b. Mâlik’in annesidir. Hazreti Peygamberle birlikte savaşlara iştirâk etmiştir. Asr-ı Saâdet döneminin hatırlı ve akıllı kadınlarından (*‘ukalâ’ün-nisâ*)’dır. O, Hazreti Peygamber’in büyük bir titizlikle ziyâretlerini yapıp hatırlarını sorduğu ve gönüllerini hoş tuttuğu hanımefendilerdendir. Bkz. *Üsd’ül-Gâbe*, V, 591; *el-İsâbe*, IV, 461.

31 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN SU İÇTİĞİ KADEH

Bu kısımda, Hazreti Peygamber'in su ve diğer meşrûbât içtikleri kadehleri (*bardak, kâse*) bahis konusu edilecektir. Bu konuda **Tirmizî**, her ikisi de **Enes b. Mâlik**'e âit olan iki vesîka kaydetmiştir. Ancak, diğer İslâmî kaynaklarda, özellikle **Buhârî**'nin eserinde, bu konu ile ilgili olarak daha geniş tamamlayıcı bilgiler bulunmaktadır. Biz, elde edilebilen bu vesîkaları kendi bütünlüğü içinde değerlendirmeye çalışacağız.

Esâsa geçmeden önce, konuya açıklık kazandırması bakımından, bir başka konuya atıfta bulunmak istiyoruz. Şöyle ki; Resûlullah Efendimiz'in, s e f e r hâlinde iken, bir bakıma "*koruma polisi*" görevini yapan sekiz yiğidi vardı. **Sa'd b. Mu'âz**, bunların başında geleni idi. Ancak, hicretin 9. senesi (M.630) inen bir vahiy ile bu teşkilât dağıtıldı. Bu durumu, **Hz. Âişe** vâlidemiz şöyle anlatmaktadır: Resûlullah Efendimiz, dâimâ nöbet tutularak beklenir ve düşmanlara karşı korunurdu. Tâ ki, "*Allah seni insanlardan koruyacaktır*" âyeti inince ⁽¹⁾, kalmakta oldukları çadırdan mübârek başını çıkararak: "*Arkadaşlar, dağılın artık; zîrâ beni, Allah korumaktadır*" buyurdular⁽²⁾.

Aynen bunun gibi, özellikle dışarıda bulundukları sırada Hazreti Peygamber'in hizmetlerini gören belirli insanlar da vardı. Burada, gerek bütün hizmet gören şahısları ve gerek gördükleri hizmetlerin mâhiyetini bir bütün olarak hedef almadığımız için, bunlardan sâdece biri üzerinde duracağız: **Peygamber Efendimiz'in Subaşı**!

Resûlullah Efendimiz'in, sayıları on bir civarında gönüllü hizmetlileri vardı ⁽³⁾. **Enes b. Mâlik** ve **Abdullah b. Mes'ûd** gibi sahâbîler, bunların ileri gelenlerindendi. Meselâ **Abdullah b. Mes'ûd**, Hazreti Peygamber'in

(1) *Mâide* sûresi, 67. âyetin meâlî şöyledir: "*Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Allah'ın elçiliği vazifesini tam yapmış olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah, kâfirler gürûhunu muvaffak etmez*".

(2) *Tirmizî, Sünen*, V, 251, nu: 3046.

(3) Geniş bilgi edinmek için bkz. 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 154-156; Kettânî, *et-Terâtib'ül-Idâriyye*, I, 27.

“pabuç” larını, “misvâk” ini ve “yastık” ını taşır; onları kullanmaya hazır vaziyette bulundururdu. Resûlullah Efendimiz ayağa kalktıklarında, hemen pabuçlarını getirip eliyle giydirir; oturacakları zaman da çıkarır ve onları kucaklarında tutardı ⁽⁴⁾.

Bu hizmet, târihin ilerideki devirlerinde resmîleştirilip müesseseleştirilmiş ve “câmedâr, rikâbdâr, esvapçıbaşı” gibi isimlerle yâdedilegelmiştir.

Peygamber Efendimiz’in gönüllü hizmetlilerinden olan **Enes b. Mâlik** ise, Hazreti Peygamber’in hizmetinde bulunduğu günleri, en tatlı hâtıraları olarak, gelecek nesillere anlatır durur. O, diğer hizmetleri yanında, burada karşımıza, *Resûlullah Efendimiz’in subaşısı* olarak çıkmaktadır. Nitekim o, Peygamber Efendimiz’in “su kadehi” ni büyük bir îtinâ ile taşır, bakımını yapar ve Efendimiz’in meşrûbâtını hazırlardı.

Hazreti Peygamber’in, su dâhil bütün meşrûbâtı içtiği tek su bardağı vardı. Bu kadeh, Hicaz bölgesinde bulunan ve kap îmâlâtında kullanılan ilgin ağacına benzer “nudar” adı verilen bir ağaçtan yapılmıştı. Bahis konusu kadeh, bir ara kenarından çatlayıp yanılmış; bu def’a da, “gümüş çerçeve” ile pervazlanarak yine kullanılmıştır.

Genişliği derinliğinden daha fazla olan bu kadehin, duvara asılmak için takılan, bir de “demirden halka” sı vardı. Sonraki târîhlerde **Enes**, bu demir halkayı değiştirip yerine *altın* veya *gümüş halka* takma teşebbüsünde bulunmuşsa da, üvey babası **Ebû Talha** (ö: 34/654) : “*Sakin ha; Resûlullah’ın yapmış olduğu bir şeyi kat’iyyen değiştirmeye kalkma!*” diyeerek, onu bu niyetinden vaz geçirmiştir. **Enes** de o kadehi, eski hâliyle bırakmış ve orijinal şekliyle muhâfaza etmiştir ⁽⁵⁾.

Resûlullah Efendimiz’in çeşitli zâtî eşyaları, bir kısım sahâbî tarafından birer “hâtıra” olarak titizlikle muhâfaza edilegelmiştir. Nitekim ünlü muhaddis **Buhârî**, meşhûr hadîs kitabında : “*Peygamber Efendimiz’in vefâtından sonra; O’nun zırhı, asâsı, kılıcı, kadehi, yüzüğü, sakalı şerîfî, pabucu ve kap-kacakları nev’inden, ashâbının ve daha sonrakilerin t e b e r r ü k e n sakladıkları eşyaları*” başlığı altında bir bölüm (*bâb*) ayırarak, bahis konusu eşyaların bir kısmını sıralamıştır ⁽⁶⁾.

(4) Kettânî, a.g.e. I. 34.

(5) Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 46 vd.; VI, 251-252.

(6) Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 46 vd.

Bu eşyaların bir bölümü *resmen* tescil edilerek sırasıyla halifelere intikâl etmiştir. Halîfeliğin sembolü kabul edilen bu eşyalara, “*Mukaddes Emânetler*” (*Emânât-ı Mukaddese*) denmektedir. Bilindiği gibi onlar, *İstanbul*’da, *Topkapı Sarayı*’nın “*Mukaddes Emânetler Bölümü*”nde mekân-ı mahsuslarında muhâfaza edilmektedir.

Husûsî eşyalarının büyük bir bölümü de ashâbın bir çoklarının özel olarak muhâfaza edilerek, bu yolla nesilden nesile intikâl ettirilmiştir. Bunlar arasında sâdece “*kadeh*”leri hakkındaki tesbitlerimizi buraya aktarmaya çalışacağız.

Bütün vasıfları belirtilen bu târîhî kadeh, hayâtı boyunca Resûlullah Efendimiz’in içecekleri ile birinci derecede ilgilenen **Enes b. Mâlik** (ö: 93/712) Hazretlerine intikâl etmiştir. Bu kadehi **Hz. Enes**’in yanında görenlerden birisi, **Âsım el-Ahvel**’dir. **Âsım**, aslen *Basra*’lıdır ve çeşitli vâlîliklerde bulunmuştur. Bir ara, Belediye Müfettişliğinde bulunarak, *Kûfe Belediyesi*’nin ölçü-tartı işlerini kontrol etmiştir. Daha sonra da Abbâsî Halîfesi **Ebû Ca’fer Mansûr**’un *Medâyin* kadılığını yapmış ve hicrî 142 târihinde (M.759) vefât etmiştir. İşte bu **Âsım**: “*Enes’in yanında Resûlullah’ın mübârek kadehini gördüm ve onunla bizzat su içtim*” der ⁽⁷⁾.

Öte yandan, “*Kırk sene Enes’in sohbetinde bulundum*” diyen *Basralı Sâbit b. Eslem* (ö: 127/745) de, **Enes**’in, bu kadehi bizzat kendisine göstererek: “*İşte bu, Resûlullah’ın kadehidir*” dediğini anlatır ⁽⁸⁾.

Hazreti Peygamber’in bu kadehi, **Enes b. Mâlik**’den, oğlu **Nadîr b. Enes**’e intikâl etmiştir. **Nadîr b. Enes**’in ölümünden sonra ⁽⁹⁾ çocuklarına geçen kadeh, **Nadîr**’in mîrasçıları tarafından sekiz yüz bin (800.000) dirheme satılmıştır.

Ünlü muhaddis **Buhârî** (ö: 256/870)’nin, bu kadehi, *Basra*’da gördüğü ve bizzat onunla su içtiği kendi ağzından nakledilir. Hattâ 800.000 dirhem para vererek satın alan şahsın, **Buhârî**’nin kendisi olduğu da ifâde edilmektedir ⁽¹⁰⁾. Nitekim Peygamber Efendimiz’in su kadehine âit târîhî

(7) Buhârî, a.g.e., IV, 47; VI, 252.

(8) Buhârî, a.g.e., VI, 252.

(9) **Nadîr b. Enes**; Horasan vâlisi **Yezîd b. Mühelleb**’in Emevî idâresine başkaldırma hareketine katılmış (102/720) ve bu târîhten bir müddet sonra *Basra*’da vefât etmiştir. Cenâzesinde, ünlü sûfî **Hasan el-Basrî** (ö: 110/728) de bulunmuştur. Buna göre vefâtı, hicrî 110 târihinden bir kaç sene önceye rastlamış oluyor. Bkz. *Tehzîb-üt-Tehzîb*, X, 436.

(10) Bkz. Beycûnî, *el-Mevâhib’ül-Ledünniyye ‘alâ ş-Şemâil’ il-Muhammediyye*, s. 100.

bilgileri, diğerlerinden daha çok **Buhârî**'nin tesbüt edip eserine almış bulunması, mezkûr kadehin, ona intikâl etmiş olması ihtimâlini kuvvetlendirmektedir.

Böylece, Peygamber Efendimiz'in su kadehinin, üç asır müddetle elden ele geçişini ve tüm bir mukaddes emânet titizliği ile muhâfaza edilmiş seyrini tâkip edebiliyoruz. Derinlemesine bir araştırma, belki onun daha sonraki yerini de aydınlağa çıkarmayı gerçekleştirecektir.

Kaynaklarda Hazreti Peygamber'in kendi su kadehi dışında, *hâtıra* olarak saklanan başka kadehlerden de söz edilir. Bunlar, başkasına âit olup da çeşitli vesîlelerle Resûlullah Efendimiz'in su içtikleri kadehlerdir. Bahis konusu eşyâ sahipleri, Peygamber Efendimiz'in mübârek ağızlarının değdiği bu kapları, mukaddes birer emânet olarak titizlikle muhâfaza edegelmişlerdir.

Bu cümleden olarak, İslâmiyet uğrunda yaptığı inanılmaz hizmetleri dolayısıyla Hazreti Peygamber tarafından cennetle müjdelenen **Abdullah b. Selâm** (ö: 43/663), sevdiği bir arkadışının oğlu olan **Ebü Bürde** ⁽¹¹⁾ ye: *“Peygamber Efendimiz'in su içtiği bir kadehle sana su içireyim mi”* diyerek, hayatta iken Resûlullah Efendimiz'e su ikrâm ettiği bir bardağı hâtıra olarak sakladığını ifâde etmek istemiştir ⁽¹²⁾. Yine ashabdan **Sehl b. Sa'd** ⁽¹³⁾, Peygamber Efendimiz'le geçen bir hâtırasını anlatırken, teberrüklen sakladığı bir kadehten bahsederek: *“Peygamber Efendimiz bir yerden dönüyorlardı. Bu dönüşlerinde, ashâbı ile birlikte Benî Sâide Sofası* ⁽¹⁴⁾ *nda oturup istirahat ettiler. Ve bana dönerek :*

(11) **Ebü Bürde**, ünlü sahâbî **Ebü Mûsâ el-Eş'arî**'nin oğludur. Emevîler devrinde bir ara *Kûfe* kadılığında bulunmuş ve seksen küsur sene yaşadıktan sonra, hicrî 104 târihinde (M. 722) vefât etmiştir.

(12) Bkz. *Buhârî, a.g.e., VI, 252.*

(13) Hazreti Peygamber'in vefâtı sırasında 15 yaşlarında bir delikanlı olan **Sehl**, hizmetten zevk alan, aynı zamanda hizmetin âdâb ve erkânına iâyet edip onu kendisine yakıştıran bir zâat. **Sehl**'i, bir başka münâsebetle de, Resûlullah Efendimiz'in minberini tâmir ederken görüyoruz. O, doksan altı senelik ömrünü, hep Hazreti Peygamber'i anlatmak ve İslâm mâzîrini yaymakla geçirmiştir. Hicrî 91 senelerinde (M. 710) *Medîne*'de vefât eden **Sehl**, *“Medîne'de en son vefât eden sahâbî”* olarak târihe geçmiştir.

(14) Kaynaklarda sık sık *“Sakîfetü Benî Sâide”* ismi geçer. Avlu, sofa, üstü kapalı önü açık toplantı yeri gibi anlamlar taşıyan sakîfe, *Medîne*'de, önemli memleket meselelerinin görüşüldüğü bir toplantı yeri idi. Hicretten önceki yıllarda da mühim toplantılara sahne olan bu mevkî, **Toplantı Salonu** (*Dâr'üş-Şûrâ*) hâlinde kullanılagelmiştir. Bilindiği üzere, ilk halîfe seçimi de burada yapılmıştır.

“Yâ Sehl, bizleri bir sulasan!” buyurdular.

“Ben de, işte şu kadehi çıkarıp, bununla hepsine su dağıttım” der. Sehl Hazretlerinin bu hâtırasını görgü şahidi olarak bize aktaran Ebû Hâzim⁽¹⁵⁾: “Sehl, o kadehi bize gösterdi. Biz de ondan su içtik. Sonra, topluluğun içinde bulunan Ömer b. Abdül’azîz⁽¹⁶⁾, Sehl’den, bu kadehin kendisine verilmesini istedi. O da kadehi Ömer’e hediye etti” der⁽¹⁷⁾.

Hazreti Peygamber’in azîz hâtırasını taşıyan bütün eşyâlara ve O’nun oturup kalktığı, yatıp uyuduğu, ibâdet edip dinlendiği bütün yerlere karşı, ashâb-ı kirâmın sonsuz hümrîti ve muhabbeti vardı. Bu eşyâlar, hümrîti, muhabbet, tâzim, teberrük ve şifâ niyâz etme maksadıyla onlar tarafından saklanmış ve o mevkilere âbideler yapılmıştır.

Bu konuda elimizde, ilk müslüman nesillerin tatbîkâtı ile ilgili oldukça yüklü doküman mevcuttur. Ancak, plân dışına çıkmama ve eserin hacmini fazla kabartmama düşüncesiyle, bütün bunları, bir bütün hâlinde ve bir makâle çerçevesinde, ayrıca okuyucularımızın ırfânına sunmayı daha uygun buluyoruz.

(15) Ebû Hâzim Seleme b. Dinâr, Emevîler devrinde Medîne kadılığında bulunmuş kültür-lü, âbid ve zâhid bir zâttır. Ömrü boyu siyâset dışı kalmış ve siyâsîlere karşı vekârını tizlikle korumuştur. Nitekim bir gün, Emevî halîfesi Süleymân b. Abdûlmelik (ö: 99/717), Zührî’yi göndererek kendisini makâmına çağırılmıştır. Bu dâvet karşısında o da Zührî ile Halîfeye haber göndererek: “Benim kendisine hiç bir ihtiyâcım yoktur. Şâyet onun bana ihtiyâcı varsa, lütfen kendisi buraya buyursun!” demiştir. Ebû Hâzim, hicrî 140 senesinde (M. 757) vefât etmiştir. Bkz. Telzîb’üt-Telzîb, IV, 143-144.

(16) Ömer b. Abdül’azîz, yedinci Emevî halîfesidir. Ana tarafından Hz. Ömer’in torunudur (oğlunun kızının oğlu). Kerbelâ fâciasının vukû bulduğu 61/680 yılında dünyaya gelmiştir. İkibuçuk yıl kadar halîfelik makâmında bulunmuş ve 101/720 târihinde kırk yaşlarında vefât etmiştir. Halife I. Velîd’in Medîne vâliliğini ve selefi Süleymân b. Abdûlmelik’in vezirliğini yapmıştır. Bütün yönleriyle seçkin bir şahsiyet olan Ömer, adâleti ile büyük dedesinin yolundan gittiği için, “II. Ömer” diye târihe geçmiştir. Kendisi, İslâm târihinin yüz akıdır. Medîne vâliliği sırasında, adım adım Peygamber Efendimiz’in ayak bastığı yerleri dolaşır, O’nun namaz kıldığı mübârek yerlerde namaz kılar. önemli târihî olayların geçtiği mevkileri ziyâret eder ve âdetâ her ânını, Peygamber Efendimiz’in hâtıralarını yaşayarak geçirirdi. Resûlullah Efendimiz’in bir defacık su içtiği kadehi isteyip alması ve onu azîz bir hâura olarak saklaması da bunun en güzel bir örneğidir.

(17) Buhârî, el-Câmi’us-Sahîh, VI, 252.

METİNLER

1) **Sâbit b. Eslem** (ö: 127/745) anlatıyor: **Enes b. Mâlik** (r.a) bir gün bize, biraz kalınca ve demir kulplu ⁽¹⁸⁾, ağaçtan yapılmış bir kadeh gösterek: “*Yâ Sâbit, işte bu gördüğün, Peygamber Efendimiz’in kadehidir*” dedi.

2) Yine **Sâbit b. Eslem** naklediyor: **Enes b. Mâlik** (r.a) buyurdu ki: “*Ben, Resûlullah Efendimiz’e içtikleri her şeyi; suyu da, hoşaf’ı da* ⁽¹⁹⁾, *bal şerbetini de, sütü de hep bu kadehle içirirdim!*”.

- (18) Bizim “*demir kulplu*” diye tercüme ettiğimiz ifâdenin orijinali, “*mudabbeben bi-hadî-dîn*” şeklindedir. Bu tâbiri, görebildiğimiz bir çok eserde; “*kenarı demirden pervazlı*”, “*kenarı demirden pervazlanmış*”, “*kenarı demirden pervaz çevrilmiş*”, “*etrâfında demirden pervaz olan*”, “*etrâfının pervazı âlâ demirden olan*” gibi ifâdelerle tercüme edenler olmuştur. Hâlbukî, tet’îl bâbından ism-i mef’ûl olan “*mudabbebe*” tâbirinin; kaplamak, çemberlemek, çerçevelemek, pervazlamak gibi mânâlarının dışında; kulp takmak, kulplamak, kol takmak gibi anlamları da vardır. İfâde burada, bu mânâda kullanılmıştır. Nitekim, **Buhârî** rivâyetinde bu durum çok sarhtır: “*Kadehin pervazı gümüştendir, kulpu ise demirdendir*”. Nitekim, su içerken ağıza dokunabilecek kısımda demir malzeme kullanılması, estetik yönünden olduğu kadar, sıhhat bakımından da uygun olmazdı.
- (19) **Hoşaf** diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı “*nebz*”dir. *Nebz*; hurma, kuru üzüm, buğday, arpa ve benzeri yiyecek maddelerinin suda ısıtılması sonucu elde edilen bir içecek (*meşrûbat*) çeşididir. Peygamber Efendimiz için, tatlı meyvelerden sık sık hoşaf yapılırdı. Genellikle gecenin ısıtılır ve sabahleyin içilirdi. Ertesi günü ikindiye kadar da içilebilirdi. Soğuk olarak muhâfaza edilmediği takdirde şarap hâline gelecek içkiye dönüşebileceği için daha fazla bekletilmez, artığı dökülürdü. Bkz. İbn’ül-Esîr, *en-Nihâye*, V, 7; Beycûrî, *el-Mevâhib’ul-Ledünniyye*, s. 100.

32 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GÜZEL KOKU SÜRÜNMELERİ

Bu başlık altında, Resûlullah Efendimiz'in hoş ve güzel koku sürünmeleri ile, bu husustaki tavsiyeleri ve kendilerinin tabîî kokuları bahis konusu edilecektir. **Tirmizi**, bu konu ile ilgili olarak altı vesîka kaydetmiştir. Diğer bir kısım temel kaynaklarda ise, konuyu açıklayıcı ve tamamlayıcı mâhiyetteki vesîkalara da yer verilmiş olup, bunlar, yeri geldikçe değerlendirmeye alınacaktır.

Bizim “*güzel koku sürünme*” diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı “*ta’attur*”dır ⁽¹⁾. Kelimenin kökü olan “*utr*” ise, hoş ve güzel koku (*parfüm*) demektir. Bunun içine, güzel kokulu her şey girmektedir. Nitekim dilimizde, bu işin ticâretinin yapıldığı yere *itriyât mağazası* (*parfumerie*) denir.

Fahr-ı Kâinat Efendimiz yaradılıştan temizdi. O, hiç bir koku kullanmadıkları hâlde de mis gibiydi. Ne var ki, Cenâb-ı Zülcelâl'in kendilerine lütfetmiş oldukları **Hak vergisi** (*dâd-ı Hüdâ*) üstünlüklerini hiç belli etmezler ve dâimâ, sıfatsız sıradan bir insanın yapması gereken davranışları sergilerlerdi. İşte, hoş ve güzel koku sürünmeleri de, bu sıfatsız insanlara örnek teşkil edecek davranışları türündendir.

Hz. Âişe (*r.anhâ*) vâlidemiz, Resûlullah Efendimiz'in giyim kuşamı

(1) Hadîs metinlerinde “*ta’attur*”un, tam zıddı bir mânâda, yâni koku sürünmemek anlamında da kullanıldığı görülmektedir. **Mütercim Âsım Efendi**'nin itâdesiyle, *taattur*'un bu mânâsı, “*hâatun kısmı ere varmayıp pederi hânesinde gelinlik arayışından muattal oturmak*” demektir. Yâni hanımların süslenip koku sürünmemeleri hâlidir ki, evde kalmayı göze almaktan *hinâye* olarak kullanılmış bir kelimedir. Nitekim bu kelimenin kullanıldığı bir hadîste, “*Hazreti Peygamberin, kadınların, erkekleri andırırçasına takı takıp koku sürünmeişlerinden hiç hoşlanmadıkları*” ifade edilmiştir. Bkz. *en-Nihâye fî Garib il-Hadis*. III. 256, 257; *Kâmûs*, II, 546.

ve kılık kıyâfeti ile birinci derecede ilgilenen güzîde hanımlarındandı. Kendisi, hayâtının her safhasında Resûlullah Efendimiz'i, "**bulabildiği en güzel kokular**" sürerek giydirdi. Nitekim O, *Vedâ Haccı*'nda da, *zerîre* adı verilen koku sürerek Hazreti Peygamber'in ihrâmını bizzat kendi eliyle giydirdiğini söyler ⁽²⁾.

Peygamber Efendimiz, günlük hayâtında, yanında "**sükke**" tâbir edilen bir koku (kutus) bulundurur ve gerekükçe ondan sürünürdü ⁽³⁾. Özellikle yolculuklarında birlikte götürülmesi mûtaad olan eşyâları arasında bir de "**koku şişesi**" (*kârûret'üd-dühn*) yer almaktadır ⁽⁴⁾.

Bütün bu ve benzeri vesikalar, Hazreti Peygamber'in yaşayış tarzı içerisinde güzel kokunun ayrı bir yeri olduğunu göstermektedir.

Resûlullah Efendimiz'in, ne zaman geleceği önceden bilinmeyen; ancak her an ve her yerde gelme durumu olan mânevî misâfirleri vardı. Bilhassa vahiy meleği **Cebrâil Aleyhisselâm** bunların başında geliyordu. Meleklerin, güzel kokudan ve tertipli giyim - kuşamdan hoşlandıkları ifâde edilir.

Öte yandan Hazreti Peygamber'in; yabancı devlet temsilcilerinden kabîle reislerine, devlet işlerine bakan sorumlu şahsiyetlerden tamâmen görgüsüz bedevilere varıncaya kadar, her Allah'ın günü görüşüp temâs kurduğu sayısız misâfirleri oluyordu. İşte bütün bunlara karşı, giyim - kuşamındaki tertip düzenini her an muhâfaza ederlerdi.

Peygamber Efendimiz'in bu değişmez davranışlarından ilhâm almış olmaları ki, İslâm büyüklerinden pek çoğu: "**İnsana yakışan, kendi gönlünce yemek; fakat halkın hoşuna gidecek şekilde giyinmektir!**" demişlerdir ⁽⁵⁾.

Hazreti Peygamber'in güzel koku ile ilgili davranışlarından biri de,

(2) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 60, 61.

(3) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 399; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 107, nu: 4162; bu kokunun yapılışı için bkz. *Kâmûs*, III, 1083.

(4) Diğer eşyâlar için, bu eserin 7. bölümüne bakınız; ayrıca bkz. *Behce*, II, 256.

(5) 'Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, II, 171.

(6) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, III, 133; VII, 61; Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 110, nu: 4172; Nesâî, *Sünen*, VIII, 189; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 399.

O'nun, ikrâm edilen kokuyu reddetmemesi idi⁽⁶⁾. Bu tutumunda, güzel kokuyu sevmelerinin yanında, ikrâm eden kimsenin durumunu göz önünde bulunduruşunun da rolü vardı. Hadîs metinleri arasında, bu tutumunun gerekçesi de belirtilmiştir: *"Zîrâ koku, külfetsiz bir ikrâmdır!"* ⁽⁷⁾. Nitekim bir başka münâsebetle: *"Üç şey vardır ki, hiç reddedilmez: Yastık, güzel koku ve süt!"* buyurmaları da aynı hikmeti taşımaktadır ⁽⁸⁾.

Verilen hediye ve yapılan ikrâmı küçümsemek; bil'akis en basit ikrâmları bile umulmadık bir takdirle karşılamak, Peygamber Efendimiz için, değişmeyen ve ihmâl edilmemesi gereken bir nezâket kuralı idi. Yukarıda sayılanlar birer semboldür. Yoksa, koku reddedilmez de, başkaları reddedilebilir, demek değildir. Seçme imkânı olmayan ikrâmlar kesinlikle reddedilmemeli, ikrâm sâhibi müşkül durumda bırakılmamalıdır.

Dilimizde, *"çam sakızı, çoban armağanı"* şeklinde ifâdesini bulan tâbir de aynı inceliği anlatmaktadır. Çoban, çam sakızı getirir; bu sakız reddedilmez, küçümsenmez. O, büyük bir hüsn-i kabûlle alınır; karşılığında da, herkesin kendi şânına yakışır şekilde ağrılanır.

Peygamber Efendimiz'in, içinde *"güzel koku"* ifâdesi de yer alan bir hadîsi vardır. Üç ayrı noktanın bir ifâde bütünlüğü içinde dile getirildiği bu hadîs, esâsen İslâm kültürüne âşinâ olan çevrelerce bilinmektedir. Konu bütünlüğünü sağlaması açısından biz de kaydetmeden geçemiyoruz. Buyuruyorlar ki: *"Dünyâda bana, kadın ve güzel koku sevdirdi; namaz da, gözümün nûru kulındı"* ⁽⁹⁾.

İslâmî kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in kendi tabî kokuları hakkında da oldukça fazla bilgi yer almaktadır. Özellikle Kâdî 'Iyâz, bunları büyük ölçüde bir yerde toplamış bulunmaktadır ⁽¹⁰⁾. Resûlullah Efendi-

(7) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 320; Ebû Dâvûd ve Nesâî, aynı yerler.

(8) Bkz. Bu bölümün metinler kısmı, 3 numaralı hadîs.

(9) Nesâî, VII, 61, 62; İbn Sa'd, I, 398; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 160. Bu hadîs metni, yaygın hâliyle, *"Bana dünyânızdan üç şey sevdirdi"* şeklindedir. Ancak, ilk devir kaynaklarında, *"üç şey"* ifâdesi hiç geçmez. Bu ilk kaynaklarda, *"dünyânızdan"* ifâdesi de, *"dünyâdan"* şeklindedir. Hatta, Hâkim'in rivâyeti ile, Nesâî'nin ikinci rivâyetinde, *"dünyâ"* ifâdesi de yoktur. Actûnî, bu hadîs üzerindeki değişik teknik bilgileri bir araya toplamıştır. Bkz. *Kesf'ül-Hafâ*, I, 405-408, nr: 1089.

(10) Bkz. *eş-Şifâ bi-Ta'ri'î Hukûk'ıl-Mustafâ*, s. 48-51.

miz'in bu yönü *Şemâil*'i doğrudan doğruya ilgilendirilmemesine rağmen, biz, konu bütünlüğünü sağlamaya yardımcı dokunacağı düşüncesiyle, bir kısım vesikalara yer vermeyi uygun bulduk :

Peygamber Efendimiz sokağa çıktıkları zaman, kokularının o kendine has güzelliği ile çevredeki insanlar tarafından hemen farkedilirdi. Bu durumu, **Enes b. Mâlik** (ra) şöyle ifade etmektedir : *“Resûlullah Efendimiz Medîne sokaklarının birinden geçtiğinde O'nun misk gibi kokusu hemen sezildiğinden, halk, o yoldan Hazreti Peygamber'in geçtiğini söylediler. Bizler, Peygamber Efendimiz'in gelişini, kokusunun güzelliğinden anladık”* ⁽¹¹⁾.

Hazreti Peygamber, yaradılıştan temiz olduğu gibi, vücutlarından çıkan fazlalıklarda da, diğer insanlarda olduğu gibi kokuşma yoktu. **Süleyman Çelebi**'nin *Mevlid-i Şerif*'teki *“Terlese, güller olurdu terleri”* ifadesi, ashabdan pek çoğu tarafından dile getirilmiştir. Nitekim, Peygamber Efendimiz'in terlerini, fırsat buldukça bir cam şişede toplayan sahâbî hanımların isimleri bize kadar ulaşmıştır ⁽¹²⁾.

Öte yandan, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in başını sıvazladığı, yüzünü okşadığı çocukların, üzerlerine sinen o eşsiz kokudan dolayı çevrelerince hemen farkedildikleri gibi, bu neviden şanslıların, bir ömür boyu o kokularını muhâfaza ettikleri de kaydedilmiştir. Öyle ki, ashab arasında, ileri yaşlarına rağmen hâlâ dinçliklerini, tazeliklerini ve terâvetlerini koruyan kimselerin, bu hâllerini, Resûlullah Efendimiz'e borçlu olduklarını ifade edişleri dikkati çekmektedir ⁽¹³⁾.

(11) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 398-399; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 282; *el-Metâlib'ül-Âtiye*, IV, 25; *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 254.

(12) *Blâ. eş-Şifâ*, aynı yer.

(13) *Tabakât* kitaplarında bu durumu anlatan pek çok örnek vardır. Meselâ, Hz. Ömer devrinde (18/639) *Kuzey Irak*'tan itibaren tâ *Azerbaycan*'a kadar olan bölgeyi İslâm adına fetheden ordunun başındaki başanlı fâtilh kumandanlardan birisi olan *Utbe b. Ferkad*'ın bu özelliği için bkz. Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, I, 38-39; *Üsd'ül-Gâbe*, III, 365-366; *el-İstî'âb*, III, 119-120; *el-İsâbe*, II, 455; *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 282.

METİNLER

1) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor : “Peygamber Efendimiz’in *sükke* tâbir edilen bir koku (kutu)’su vardı. İcap ettikçe ondan sürünürlerdi”⁽¹⁴⁾.

2) Sümâme b. Abdullah ⁽¹⁵⁾ naklediyor : Enes b. Mâlik (r.a) Hazretleri, kendisine ikrâm edilen kokuyu kat’iyyen reddetmez ve : “*Resûlullah Efendimiz, kendilerine takdîm edilen kokuyu hiç reddetmezlerdi*” derdi.

3) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor : Peygamber Efendimiz : “Üç çeşit ikrâm vardır ki, hiç reddedilmez : Biri yastık, diğeri koku, öbürü de süt” buyurmuşlardır.

4) Ebû Hüreyre (r.a) naklediyor : Hazreti Peygamber : “*Erkeklerin süründüğü kokular, kokusu duyulan ve rengi gözükmeyen türden; kadınların kullandıkları kokular ise, kokusu duyulmayan ve rengi gözükken cinsten olmalıdır*” buyurmuşlardır.

5) Bu hadis-i şerîfin metni, yine Ebû Hüreyre’den olmak üzere, de-

(14) Bu hadis, Tirmizî dışında İbn Sa’d ve Ebû Dâvûd tarafından da, ilk üç râvîsi müşterek olan senedlerle rivâyet edilmiştir. Tirmizî ve Ebû Dâvûd rivâyetlerinde “*sükke*” şeklinde müennes, İbn Sa’d rivâyetinde ise “*sükk*” biçiminde müzekker olarak geçmektedir. Öte yandan *Kâmûs* (III, 1083) ve *Nihâye* (II, 384)’de de “*sükk*” şekliyle kayıtlıdır. Biz, bu ikinci şeklin doğru olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Tirmizî’nin yukarıdaki rivâyetinde; cümlelerin fiili olan kelime “*kâne*” şeklinde müzekker, ismi ise “*sükke*” şeklinde müennes olarak kaydedilmiştir ki, burada, gramer bakımından bir hatâ bahis konusudur. Mânâ olarak, bazı şârihler, *sükke* veya *sükk* kelimesi için; kokunun kendisi olabileceği gibi kutusu da olabilir demişlerdir. Biz bu hususu, parantez içine almak suretiyle belirtmeye çalıştık.

(15) Sümâme b. Abdullah , Enes b. Mâlik’in torunu olup, Basra kadılığı da yapmıştır. Ölüm târihi kesin olarak bilinmiyorsa da, 110/728 târihinde bu görevden alındığı bilinmektedir. Bkz. *Tehzib*. II, 28-29.

gişik bir sened ile başka bir yoldan da rivâyet edilmiştir.

6) Ebû Osmân en-Nehdî ⁽¹⁶⁾ rivâyet ediyor : Resûlullah Efendimiz : *“Herhangi birinize Reyhân (fesleğen) verilirse almamazlık etmesin. Zîrâ o, cennetten çıkmıştır”* buyurmuşlardır ⁽¹⁷⁾.

Tirmizî der ki : Ebû Osmân en-Nehdî'den yukarıdaki metni nakleden Hannân'ın, bu hadîsin dışında başkaca bir hadîs daha rivâyet ettiğini bilmiyoruz. Abdurrahmân b. Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl* adlı eserinde : *“Hannân, Esed kabilesindendir ve Esed b. Şüreyk'in oğullarındandır. O, Müsedded isimli muhaddisin babasının amcası olan er-Rakîk adlı zâtın arkadaşıdır. Hannân, Ebû Osmân en-Nehdî'den hadîs rivâyet etmiştir. Ondan da, el-Haccâc b. Ebî Osmân es-Savvâf hadîs almıştır. Bunları, babam Ebû Hâtim'den aynen böylece işittim”* der (bkz. *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, III, 299, nu: 1330)⁽¹⁸⁾.

7) Cerîr b. Abdullah (ra) ⁽¹⁹⁾ anlatıyor : Ben, bir gün, Hz. Ömer'in huzûrına arz edilmiştim. Bu arada Cerîr (yâni ben), omuzlarından ridâsını bıraktı ve izân ile Hz. Ömer'in huzûrunda pehlivan edâsı ile yürümeye başladı. Cerîr'in yaya yürüyüş hâlini de gören Hz. Ömer : *“Yâ Cerîr, kâfi; artık ridânızı giyebelirsiniz!”* dedi ve oradaki topluluğa hitâben ilâve etti : *“Bize ulaşan bilgiler kadarıyla Yûsuf Aleyhisselâm'ın güzelliği hâriç, Cerîr'den daha yakışıklı ve ondan daha güzel bir kimse görmedim”*.

(16) Esas adı Abdurrahmân olan Ebû Osmân en-Nehdî, Kîfe ve Basra havâlisinde yaşamış olup muhadramûndandır. Hz. Peygamber hayatta iken müslüman olmuşsa da O'nunla görüşmemiştir. Hicrî 95-100 seneleri arasında 130 yaşında vefât etmiştir.

(17) Müslim'in tesbit ettiği Ebû Hüreyre rivâyetinde; *“cennetten çıkmıştır”* yerine, *“koku-su hoş külfetsiz bir ikrâmdır”* ifâdesi yer almaktadır. Bkz. Müslim, IV, 1766, nu: 2253.

(18) Tirmizî bu açıklamasıyla; Hannân adlı zâtın meçhûl ve tanınmayan bir kimse olmadığını, onun hadîs râvisi olarak tanındığını ve rivâyetinin makbûl olduğunu ifâde etmek istemiştir.

(19) Cerîr b. Abdullah, Buceyle kabilesinin reislerinden olup, hicretin onuncu senesinde Hazreti Peygamber'in vefâtından yaklaşık kırk gün önce müslüman olmuş bir sahâbîdir. Yakışıklılığıyla ünlü olan Cerîr'i Hz. Ömer çok sever ve *“Cerîr, bu ümmetin Yûsufudur”* derdi. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde üst yönetimde görev alan Cerîr, Medâyin'in fethinde rol almuş ve Kâdîsiye harbinde de İslâm ordusunun sağ cenâhına komanda etmiştir. Yukarıdaki metnin, konumuzla olan ilgisi çok açık değildir. Bkz. *Üsd'ül-Gâbe*, I, 279-280; *Tecrid Tercemesi*, VIII, 154-155.

33 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN KONUŞMA TARZLARI

Peygamber Efendimiz'in konuşma tarzları, yâni O'nun ses tonu, telâffuzu, konuşma hızı, konuşurken takındığı tavır gibi, daha çok şekil ve dış görünüşe âid hususlar, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

Tirmizî, bu bölümle ilgili olarak üç rivâyet kaydetmiştir. Meseleye yukarıda belirtilen dar çerçevede yaklaşınca, diğer kaynaklarda da bunlardan farklı bilgilerin bulunmadığı görülmektedir. Esâsen, aşağıda "**metinler**" kısmında **Tirmizî**'nin kaydetmiş olduğu üç numaralı vesîka, bu husustaki bilgileri derli toplu içine alıcı mâhiyettedir. Bu sebeple, *Şemâil*'in bu bölümünde, metinler dışında hiçbir şey yazmadan, onların dipnotlarında bir kısım açıklayıcı bilgiler verilmekle yetinilebilirdi. Ancak, mevcut metinlerin, gerek daha iyi anlaşılması ve gerek bunların hatâlı yorumlara yol açmamasını sağlama bakımından, bir giriş yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Diğer özellikleri yanında, Hazreti Peygamber'in en bârız hususiyetlerinden biri de, O'nun konuşmasındaki güzellik ve mükemmelliği. Esâsen *hitâbet* ve *belâgat*, peygamberliğin vazgeçilmez bir vasfıdır. Nitekim **H. Mûsâ**, kavmine peygamber olarak gönderildiği zaman : "*Yârabbi, dilimin bağını çöz de sözüm anlaşılın!*" ⁽¹⁾ diye niyâzda bulunmuştur. Bunun da ötesinde Peygamber Efendimiz, ayrıca : "*Ben, az-öz söz söyleme (cevâmi'ul-kelim) özelliği ile donatılmış olarak gönderildim*" buyurarak ⁽²⁾, diğer insanlardan farklı bir ifade gücüne sâhip olduğunu belirtmişlerdir.

Bu, mevhibe-i rabbâniyye olan özelliğine ilâve olarak, yetiştiği çevre de, Peygamber Efendimiz'in fasîh konuşmasında büyük rol oynamıştır. **Süleyman Nedvî**'nin de belirttiği gibi "*Arap kabîlelerinden her biri, kendini, fasâhat ve belâgatla mümtâz addetmekle berâber, Arab'ın iki kabîlesi, kendini bilhassa bu sıfatla fâik sayardı. Bu iki kabîle, Kureyş ile Hevâz'in idi. Kureyş, Hazreti Peygamber'in mensup olduğu, Hevâzin ise Peygamber'in arasında yetiştiği kabîle idi*" ⁽³⁾.

(1) *Tâhâ* sûresi, 27-28. âyetler (*Vahlül 'ukdeten min lisâni yefkahû kavli*).

(2) Bkz. Buhârî, VIII, 76, 138 (*Bü'istîi bi-cevâmi'ul-kelim*); en-Nihâye, I, 295.

(3) Süleyman Nedvî, *Asr-ı Saâdet*, II, 821.

Târihçi İbn Sa'd, Resûlullah Efendimiz'in süt anne ve süt akrabâlarından bahsederken, her iki kabîlenin dil balemından özelliklerini de anlatan bir hadîs kaydetmiştir. Bu hadîs, aynı zamanda, Hazreti Peygamber'in ifade zenginliğinin maddî yönden açıklamasına da ışık tutmaktadır : *"Ben, sizin içinizde, aynı zamanda dili en güzel konuşanınuzum"* ⁽⁴⁾. *Zirâ ben, Kureyştenim; lisânım da, Sa'd b. Bekir Oğulları'nın (Hevâzin Kabîlesi) lisânıdır"* ⁽⁵⁾.

Hazreti Peygamber'in konuşma tarzına yer veren kaynaklar, O'nun bu husustaki bâzı ortak tavırlarına da işaret etmektedirler. Bunları şöylece özetlemek mümkündür: Hazreti Peygamber tâne tâne, açık-seçik ve herkesin tâkip edip anlayabileceği bir tarzda konuşurlardı. O kadar ki, dinleyenler eğer kelimelerini saysa, onları teker teker sayabilirdi. Yerine göre de, konuşması sırasında geçen mühim cümlelerini üçer def'a tekrar ederlerdi ⁽⁶⁾.

Konunun detayına geçmeden önce, burada, esâsı ilgilendiren hassas bir nokta üzerinde durulması yerinde olacaktır. Şöyle ki, Hazreti Peygamber tanıtılırken, genellikle O'nun; halîm, selîm, şefkatli, merhametli, sineği ürkütmez, karıncayı incitmez bir tavrın sâhibi olduğu imajı ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca O'nun insanlarla münâsebetini, bir dede-torun ilişkisi çerçevesinde hâyal etmek ve değerlendirmek eğiliminin hâkim olduğu da gözden kaçmamaktadır. *İslâm'ın Peygamberi'* nin, bilhassa vaaz ve nasihat yoluyla dînini yaymaya çalışan Hz. İsa ile aynı ölçülerle değerlendirilme yoluna gidilmesi, bir kısım hatâların perde arkasını oluşturmaktadır. Hayâl mahsûlü olan bu düşünce, **Hazreti Muhammed** gerçeğinin çok berisinde kalmakta, bu da bâzı gerçek dışı değerlendirmelere yol açabilmektedir. Son devir eserlerinin bir kısmında Hazreti Peygamber'in *"konuşma tarzı"* na dâir verilen bilgiler ve yapılan yorumlarda da bu tür değerlendirmelerin te'siri kendini göstermektedir.

Bilindiği gibi Hazreti Peygamber'in şahsiyeti, çok yönlüdür. O'nun Peygamberliğinin şumûlüne, insanı ilgilendiren ve insanlığın ilgilendiği

(4) Hadîs metninde kullanılan *"ene a'rabüküm"* ifâdesinin, *"Ben, sizin en saf Arap olanınızım"* meâ'inde tercime edildiği ve bunun da bir takım politik-ideolojik iddialara mesneâ yapıldığı bilinmektedir. Basit bir lûgat ve isticak bilgisiyle çürütülebilecek olan bu temelsiz iddiâ, örneğine zaman zaman rastlanan cirmî küçük, fakat cürmü oldukça büyük tipik cehâlet türlerinden biridir.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 113.

(6) Günümüzde, böyle durumlar için, *"altını çizerek söylüyorum"* şeklinde bir ifade kullanılmaktadır.

bütün meseleler girmektedir. Yerine göre bir vâiz, bir müftü, bir hâkim; yerine göre bir muallim, bir terbiyeci, bir âile reisi; duruma göre bir diplomat, bir kumandan, bir fâtihi; bütün bunların yanında geniş dostluk çevresi olan bir cemiyet adamı gibi sıfatlarla karşımıza çıkan Hazreti Peygamber; dost-düşman, müslim-gayrimüslim, zengin-fakir, büyük-küçük, kadın-erkek her kesimle muhâtap olmuştur.

Bu sebeple Hazreti Peygamber'in konuşma tarzını tek çerçeve içinde değerlendirmemek gerekecektir. Bu meseleye, *"her makâmın kendine göre bir konuşma tarzı vardır"* prensibi ⁽⁷⁾, ayrıca ışık tutmaktadır.

Kaynaklarda, Hazreti Peygamber'in konuşma tarzını tesbit eden pek çok vesîka bulunmaktadır. Özellikle, hadîs-i şerîflerin *"sebeb-i vürûd"*ları ile ilk râvîleri tahlîl edilerek yapılacak araştırmalar, bu hususta daha isâbetli değerlendirmelerin ortaya konmasını sağlayacaktır. Ne var ki, burada biz, meseleye bütünüyle bakma mevkiinde olmadığımız için, bir kaç örnek vermekle yetinme durumunda bulunuyoruz :

a°) Peygamber Efendimiz, so h b e t ederlerken; ashâbına karşı dâimâ mütevâzî bir kardeş, şefkatli bir öğretmen ve merhametli bir baba gibi davranmış; bâzı muâşeret kâidelerini (*görgü kurallarını*) öğretmeyi arzû ettikleri zaman da, onlara, tatlı bir üslûpla hitâb etmiştir. Böylece, karşındakine, öğretmek istediği şeyi seve seve benimsetme yolunu seçmiştir.

İfâde etmek yerinde olur ki, Hazreti Peygamber, umûmiyetle, sâdece bu vasfı ile takdîm edilmeye çalışılmıştır.

b°) Daha sonraki bölümlerde *"Peygamber Efendimiz'in gülmesi ve şakaları"* konusunu işlerken yakından göreceğimiz gibi; Hazreti Peygamber yaşlı kadınlara, küçük çocuklara ve Allah - Peygamber âşığı fakir fu-kara tâifesi ile çâresizlere karşı, söyleyeceklerini bâzen şakacı bir tarzda; bâzen gönül alıcı, sevindirici, ümit verici ve teşvîk edici bir biçimde; yerine göre kinâyeli, teşbîhli, ufuk açıcı ve düşündürücü bir üslûpla söylemişlerdir.

c°) Resûl-i Ekrem Efendimiz, günümüzün Kültür ve Eğitim Bakanlarının fonksiyonlarını icrâ etmek üzere vazîfelendirdiği Mu'âz b. Cebel ve

(7) İlgili çevrelerce Arapça ifâdesi ile de bilinen bu *"li-küllî makâmin makâl"* sözü, kaynaklarda, en son vefât eden sahâbî sıfayla târîhe geçmiş olan Ebû't-Tufeyl (r.a)'e nisbet edilir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'u li-Ahlâk'ır-Râvî ve Âdâb'is-Sâmi'*, I, 407. Öte yandan Aclûnî, bu Hatîb el-Bağdâdî rivâyetini Ebû'd-Derdâ'ya nisbet etmişse de, bunun bir zühûl eseri olduğu görülmektedir. Bkz. *Keşf'ül-Hafâ*, II, 210.

Ebü Mûsâ el-Eş'arî gibi yöneticileri şehir dışına çıkıncaya kadar uğurlamış; hem de onlar binmiş, kendisi ise yaya vaziyette yol boyunca onlarla konuşmuşlardır. O'nun bu tür konuşmaları; yan tavsiye, yan tâlîmat havasında, onların büyük bir sorumluluk yüklendiklerini kavratıcı ve kesin olarak başıyana ulaşmaları gerektiğini vurgulayıcı tarzda olmuştur.

d*) Hazreti Peygamber'in, topluluk karşındaki konuşmalarının tonu da üslûbu da çok farklıdır. Kaynaklar, bu nevîden konuşmalarını belirtmek için "**hutbe**" kökünden türetilmiş tâbirler kullanırlar. Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in topluluk karşısında yaptıkları **hutbe** tâbir edilen en uzun konuşmaları, "**Vedâ Hutbesi**"dir. İrticâlen yapılmış olan bu konuşmanın matbaa harfleri ile yazıya geçirilmiş şekli 40 satır tutmaktadır. Hacim olarak da iki sayfadır ⁽⁸⁾. Bunun dışında diğer hitâbe tarzındaki konuşmaların içerisinde bu kadar uzununa rastlanmamaktadır ⁽⁹⁾. Bu tür konuşmaları, üslûp bakımından, sohbet tarzındaki konuşmalarından çok farklı olup: hepsi de, kısa cümleli, açık ve kesin ifâdelidir ⁽¹⁰⁾.

İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre; halka hitâben yaptığı konuşmalarda, Hazreti Peygamber'in gözleri kızanır (*ihmarrat 'aynühu*), sesinin tonu yükselir ve heyecâm (*gazab*) iyice artar; aynen sabah akşam birliğini kontrol edip onlara çeki düzen veren bir komutan edâsını takınırdı... Bu nevîden konuşmalarını yaparken, elinde, hem dayanmakta, hem de öteye beriye işâret etmekte kullanılan "**muhsara**" denen (*asâ, baston, değnek, cop* türünden) bir **çubuk** bulundururlardı ⁽¹¹⁾.

Bu hitâbe grubuna giren konuşmalarının en dikkat çekici örneğini şu olayda görmekteyiz: **Kureyş**'in ünlü âilelerinden birisinin hanımı hırsızlık yapmış ve durum adâlete intikâl ettirilmiştir. Telâşa kapılan âile, hâdisenin örtbas edilme yollarını aramaya koyulmuştur. Bu arada, Resûlullah (s.a.s)'a bir aracı göndermeyi plânlayıp, kendi kendilerine : "**Resûlullah'ın sevgilisi Üsâme b. Zeyd** ⁽¹²⁾ **den başka hiç kimse buna cür'et edemez, bunu ancak o söyleyebilir**" kararına varmışlar ve netîcede **Üsâme**

(8) **Vedâ Hutbesi**'nin orijinal metni için bkz. Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâik-us-Siyâsiyye*, s. 282-283. nu: 287.

(9) "**Hadis kitapları, Resûl-i Ekrem'in hutbelerini ve sözlerini tertipsiz bir şekilde toplamaktadır**" diyen Süleyman Nedvî, bu hutbelerin bir kısmını toplamış ve değerlendirmiştir. Bkz. *Asr-ı Saâdet*, "**Peygamberimiz'in Hitâbeti**" bahsi, II, 821-835. Öte yandan Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Ahmet Lütflî Kazancı da, *Peygamber Efendimiz'in Hitâbeti* adlı eserinde (İstanbul 1992, III. baskı) bu konuyu değişik yönleriyle işlemiştir.

(10) Süleyman Nedvî: "**Resûl-i Ekrem, halkın tenvîr ve irşâdını mutazammın hutbelerini ihbârî cümlelerle irâd ederdi**" der. Bkz. *Asr-ı Saâdet*, II, 822.

(11) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 377.

ile konuşup, onu Hazreti Peygamber'e şefâatçi olarak göndermişlerdir. Üsâme de bu isteğe uyup, Peygamber Efendimiz'e gelerek suçlunun affını dilemiştir. Üsâme'yi dinlerken mübârek yüzü renkten renge giren Resûlullah Efendimiz, o, sözünü bitirir bitirmez: **"Üsâme! Sen, Allah'ın, kesnikle uygulanmasını istediği bir cezânın affı husûsunda mı şefâatçi oluyorsun!."** diyerek onu iyice bir azarlanıştı. Hâliyle Üsâme, aracılık yaptığı işin ateşle oynamak olduğunu anlamış ve pişmanlık duyarak özür dilemiştir.

İşte bu hâdise üzerine, Peygamber Efendimiz o günün akşamı halkı toplamış ve onlara hitâben şu sert konuşmayı yapmıştır: **"Ey insanlar! Sizden önceki milletlerin helâk oluşlarına şu davranışları sebep olmuştur: Onlar, eşraftan biri suç işlediği zaman örtbas etmişler, sıradan birisi hırsızlık yaptığında ise onu cezâlandırmışlardır. Şurasını çok iyi biliniz ki, hırsızlık yapan kimse, eğer Muhammed'in kızı Fâtıma da olsa, vallâhi elini keserdim!"** ⁽¹³⁾

Hazreti Peygamber, bilhassa lüzûmsuz aşırılıkları, İslâm'a söz getirebilecek ölçüsüz davranışları ve temel prensipleri zedeleyici hareketleri hiç hoş karşılamazlar; bu türden olaylar kendisine intikâl ettikçe üzülmürler, öfkelenirler, açıktan tavrı takınırlar ve sert bir dille ikâz ederek bunları önlemeye çalışırlardı.

Meselâ, ashâbdan birisi, cemâate namaz kıldırırken uzun sûreler okumak sûretiyle namazı iyice uzatmış; bikkınlık veren bu durumu cemâatten birisi de Peygamber Efendimiz'e iletip: **"Yâ Resûlallah, falanca zât bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, bu yüzden, nerede ise namazı bırakacak gibi oluyorum"** diye şikâyet etmiştir. Bu şikâyet üzerine Resûlullah Efendimiz ayağa kalkıp topluluğa karşı şu veciz konuşmayı yapmıştır: **"Arkadaşlar! İçinizde, halkı ne fret ettirenler, onları bıkmaya noktasına getirenler var. Her hangi biriniz imâmet mevkuine geçip de halka namaz kıldırırsa, namazı, münâsip bir şekilde kısa kessin. Zîrâ onlar ara-**

(12) Üsâme b. Zeyd, Hazreti Peygamber'in dadısı Ümmü Eymen ile âzadlısı Zeyd'den olma seçkin bir sahâbîdir. Peygamber Efendimiz, onun hakkında: **"Üsâme, insanlar içinde benim en çok sevdiğim kimsedir"** buyurmuşlardır. Bu sebeple kaynaklar, ondan bahsederlerken, hep, **"Hubbü Resûlillâh"** (Hazreti Peygamber'in sevgilisi) tâbirini kullanırlar. Ashâb arasında da, onun lâkabı budur. O, yüzüğünün kaşına da aynı ibâreyi kazdırmıştır. Bkz. Ashâbın hayatından bahseden *tabakât* kitaplarının **"Üsâme"** maddesi.

(13) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 16 (iki rivâyet); Nesâî, *Sünen*, VIII, 71, 72-75 (burada 11 rivâyet kaydedilmiştir) ve diğer kaynaklar.

sında; hasta olanlar vardır, yaşlı hâlsiz olanlar vardır, vazîfeli iş-güç sâhibi olanlar vardır!..”

Hâdiseyi anlatan **Ebû Mes‘ûd** (r.a), Hazreti Peygamber’in o andaki tavrını şöyle ifade eder : *“Resûlullah Efendimiz’in, o günkü konuşmasındaki kadar öfkeli konuştuğunu hiç bir zaman görmedim”* ⁽¹⁴⁾.

Bilindiği üzere, dînin sınırını sâdece **Allah** (c.c) ve **Peygamber** (s.a.s) çizmiştir. Bunun dışında hiç bir mercie ve hiç bir kimseye, -o kimse sahâbî de olsa- bu sınırı daraltma veyâ bu sınırdaki bir gedik açma yetkisi verilmemiş ve böyle bir hak tanınmamıştır. Ne var ki, Hazreti Peygamber’in diliyle *“ruhsat”* tâbir edilen bir takım *teneffüs merfezleri*’ni tıkmayı ve Allah’ın Resûlü’nün kasden açık tuttuğu bu hava deliklerini kapatmayı meslek edinmiş insanlar öteden beri eksik olmamıştır ⁽¹⁵⁾. Böylelerinin Hazreti Peygamber’in ashâbı arasında da temsilcileri bulunuyor olmalıdır ki, hadîs metinleri içerisinde, bu gibilere karşı Peygamber Efendimiz’in takındığı tavırların izlerine rastlanmaktadır.

Meselâ, bir def‘asında Hazreti Peygamber bir davranışta bulunmuşlar ve yaptığı o işi herkesin yapabileceğine ve bunun yapılmasında bir sakınca bulunmadığına dâir de **r u h s a t** vermişlerdir. Peygamberimiz’in ashâbı arasında bir grup insan ise, Hazreti Peygamber’i böyle bir davranıştan **t e n z î h** etmişler ve bunu bir kusur telakkî edip, Resûlullah (s.a.s)’a yakıştıramamışlardır. İşte, onların bu katı tutumundan haberdar edilen Hazreti Peygamber, son derece üzülmüşler ve halkı toplayarak, o sert üsluplu konuşmalarından birini yapmışlardır : *“...Bir kısım insana ne oluyor da, yapmış olduğum bir işten dolayı beni **t e n z î h** ediyorlar. Allah’a yemin ederim ki, onların içinde Allah’ı en iyi **b i l e n** ve onlar arasında Allah’dan en çok **k o r k a n**, benim”* ⁽¹⁶⁾.

(14) Buhârî, *el-Câmi‘us-Sahîh*, VII. 96; VIII. 145.

(15) Ünlü İslâm âlimi **Muhammed b. Hıbbân el-Büstî** (ö: 354/965), çeşitli İslâm memleketlerinde yerleşmiş ve yetmişmiş bulunan ilk üç müslüman neslin meşhûr sîmâlarını tanıtırken, bu gruptan olanlar için şöyle bir ifade kullanmıştır: *“O, kart sofulardandı”* (ve *kâne min‘el-‘ubbâd‘il-haşin*). Sahâbe nesli için -edeben-kullanmadığı bu sıfatı, tâbiûn neslinden itibâren yer yer zikretmiştir. Bkz. *Kitâbü Meşâhîri ‘Ulemâ‘il-Emsâr*, s. 94, nu: 695; 150, nu: 1182; 152, nu: 1200. Bilindiği gibi bu tipler, müslümanlıkta yakından ilgi kurmaya pek de hevesli olmayan çevreler için esaslî bir malzeme oluşturmakta ve bunların tutumu, İslâm’a karşı takınılan tavırda birer mâzeret olarak kullanılmaktadır.

(16) Buhârî, *a.g.e.*, VII. 96; VIII. 145.

Hadislerin -özellikle- sebeb-i vürûdları arasında, **“Hazreti Peygamber’in gazaplandığı”**na işaret eden pek çok haber yer almaktadır. Ve yine, hadîs metinleri içerisinde; gazaplanmanın tehlikeleri, gazabı teskîn edici tavsiyeler, gazaba gelen insanın bu hâli geçinceye kadar yapmaması gereken işler gibi hususlar da bulunmaktadır.

Danılmak, **-Mütercim Âsım Efendi’nin** tâbiriyle- hışma gelmek, öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek... gibi mânâlara gelen g a z a b ile, P e y g a m b e r kavranı arasında nazarı olarak bağlantı kurmanın güçlüğü ashab neslini de tedirgin etmiş gözükmektedir. Hele, Hazreti Peygamber’i mazgal deliğinden seyretme durumunda kalan sonraki nesiller için, bu güçlük, daha da kaçınılmaz bir durum arz etmektedir. İşte bu durumu çok iyi takdîr eden Peygamber Efendimiz, zaman zaman şu açıklamayı yapmak durumunda kalmıştır : **“...Ben de bir beşerim. Sıradan bir insanın sevindiği gibi sevinir, gelişigüzel bir insanın gazaplandığı gibi de gazaplanırım!”** ⁽¹⁷⁾.

Ne var ki, **“Peygamber gazabı”** ile, küçük bir iç tazyîk karşısında kafasının tası atıveren sıradan insanların gazabı arasında mukâyese kabûl etmez bir derece farkı vardır. Nitekim, normal insanın kontrol mekanizmasını alt-üst eden g a z a b hâli, Hazreti Peygamber’in hayâtında en küçük bir sapmaya yol açmamıştır. Bilindiği üzere, seçkin sahâbîlerden birisi olan **Abdullah b. Amr (r.a)**, Resûlullah Efendimiz hayatta iken O’nun hadîslerini yazan bir kimse olarak tanınır. Çevresindekiler, Peygamber Efendimiz’in ağzından çıkan her sözü not etme gayreti içinde olan **Abdullah’ın** dikkatini çekerler :

- **“Resûlullah da bir insandır. Onun da, bâzen öfkeli, bâzen neş’eli hâli olur. Sen ise, her hâl ü kârda işittiklerini yazıyorsun!”**. Abdullah da bu durumu Hazreti Peygamber’e arz eder :

- **“Yâ Resûlallah, senden her işittiğimi yazabilir miyim?”**

- **“Evet!..”**

- **“Hem neş’eli, hem de öfkeli olduğunuz vakitlerde de mi?”**

- **“Vallâhi buradan (mübârek ağzını işaret ederek) ne çıkarsa, o, muhakkak doğrudur!”** ⁽¹⁸⁾.

(17) Bkz. Müslim, IV, 2008, 2010, nu: 2601, 2603; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 243, 493; V, 437; VI, 52; Ebû Dâvûd, IV, 298, nu: 4658; *Mecme’uz-Zevâid*, VIII, 267.

(18) Ebû Dâvûd, III, 434, nu: 3646; İbn Kuteybe, *Te’vîlü Muhtelif’il-Hadîs*, s. 286; İbn ‘Abdülberr, *Câmi’u Beyân’il-‘İlm ve Fazlihî*, I, 85; Hanb el-Bağdâdî, *Takyîd’ül-‘İlm*, s. 74 vd.

Âile çatısı altında küçük dalgalanmalara yol açan esintilerin olması bir vâkiadır. Sebebi Hazreti Peygamber'den kaynaklanmayan bu gibi hareketlerin, Hâne-i Saâdet çatısı altında da eksik olmadığını hanımları anlatmaktadır. Görünen odur ki, bilhassa Hz. Âîşe (r.anhâ) vâlidemiz, bu yelpâzeyi sallayanların başında gelmektedir. Nitekim, kendi anlattığına göre, günlerden bir gün, öfkesi kabaran Hz. Âîşe ile Hazreti Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçmiştir :

- *"Yâ Âîşe, neyin var; yine şeytanın gelmiş!."*

- *"Sanki senin şeytanın yok mu? (yâni, sen öfkelenmez misin?)."*

- *"Vaaar!. Fakat ben Allah'a duâ ettim de bana yardım etti. Böylece onun şerrinden korundum (veyâ şeytanım müslüman oldu). O, bana, hayırdan başka bir şey emredemez"* ⁽¹⁹⁾.

Taşıdığı mikroplar kontrol altına alınmış bulunan bünyelerin hasta olmadıkları gibi, şeytanını (öfkesini) kontrol altında tutabilenlerin ağzından da, -öfkeli hâllerinde bile- doğrunun dışında bir söz sâdır olmamaktadır.

Buraya kadar verilen çeşitli örneklerle, Hazreti Peygamber'in tek tip bir konuşma tarzının olmadığı, duruma göre birbirinden farklı bir konuşma tarzı ve üslûbunun olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Ne var ki, dostuna karşı da düşmanına karşı da, edeplisine karşı da edepsizine karşı da olsa, Hazreti Peygamber'in değişmeyen bir tavrı vardır: Normal insanda bile hoş karşılanmayan; kaba, kırıcı, küçük düşürücü, hakâret edici, ölçüyü kaçınıcı türden bir konuşma ve hitap tarzı, O'nun şahsiyetinde hiç mi hiç yer bulamamıştır.

(19) Hadîs kaynaklarında değişik rivâyetleri bulunan bu hadîsteki *"esleme"* (müslüman oldu) kelimesini, *"eslimü"* (selâmette kalırım) şeklinde de nakledenler olmuştur. Bu sebeple tercümede, her iki durum da değerlendirilmiştir. Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 2168, nu: 2815; ayrıca bkz. Gazâlî, *İhyâ*, III, 171.

METİNLER

1) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor: “*Resûlullah Efendimiz bir söz söylerken, şu sizin konuştuğunuz gibi konuşmazlar; huzûrunda bulunan kimselerin hâfızalarına yerleştirecek şekilde, tâne tâne ve her kelimenin arasını ayırarak konuşurlardı*”.

2) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor: “*Peygamber Efendimiz konuşurken, dinleyenlerin iyice anlayıp kavramalarını sağlamak için, ana fikir mâhiyetindeki cümleleri üçer def’a tekrar ederlerdi*”⁽²⁰⁾.

3) Hz. Ali (r.a)’nın oğlu Hz. Hasan (r.a) anlatıyor: Dayım Hind b. Ebî Hâle, Resûlullah Efendimiz’in vasıflarını ve bütün özelliklerini çok iyi bilen bir kimse idi. Ondan ricâ ettim ve dedim ki: “*Dayıcığım, Peygamber Efendimiz’in konuşma tarzını bana anlatır mısınız?*”. Bu ricâm üzerine şöyle buyurdular :

“*Fahr-i Kâinat Efendimiz, -eşyânın hakîkatini ve hâdiselerin perde arkasını müşâhade ettikleri için- dâimâ hüznü ve her an tefekkür hâlinde idiler. Ayrıca dinlenmeye ayırdıkları bir vakti yoktu. Suskun bir tabiatı vardı. İhtiyaç duymadıkça lüzumsuz yere konuşmazlardı.*

Söze, Allah’ın adını söyleyerek başlar ve yine O’nun ismini anarak konuşmasını bitirirlerdi ⁽²¹⁾. Az söz ile çok mânâ ifâde edecek şekilde konuşurlardı; cevâmî’ul-kelim idiler. Mübârek sözlerinin hepsi bir gerçeği ifâde ederdi. Sözlerinde ne bir fazlalık, ne de bir eksiklik olurdu. Konuşurken muhâtabına ne kaba davranır, ne de ona hakâret ederdi.

(20) Konuşurken üçer def’a tekrar etme tâbiri, cümleleri gerçek mânâda üçer def’a tekrarlamak demek olmayıp; yerine göre tekrarlamak, yerine göre dikkat çekici bir ses tonuyla vurgulu konuşmak, yerine göre de “*edât-ı tenbîh*” denen “*e-lâ*” *elân* ile başlayarak konuşurdu demektir.

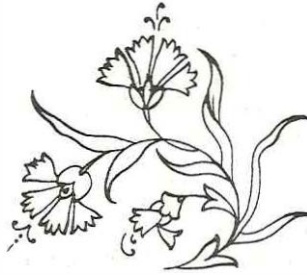
(21) Bir kısım hadis şârih’inin de dediği gibi; söze Allah’ın adıyla başlamak demek, *besmele* çekerek başlamak; konuşmasını Allah’ın adını anarak bitirmek de, *hamdederek*, şükrederek bitirmek demektir.

Az ve değersiz de olsa, her nîmeti tâzim ederdi; hiç bir şekilde onu yermezdi. Ayrıca, hiç bir yiyecek ve içeceği yermediği gibi, onu övmezdi de!.

Hiç bir şekilde dünyâ ve dünyâlıklar, O'nu öfkelen dirip sinirlendirmemiştir. Ancak, bir hak, bir prensip çiğnenince, onun intikâmı alınmadıkça (hak yerini bulmadıkça), ne öfkesi diner, ne de her hangi bir kimse gazablarına karşı koyabilirdi. Bunun yanında, kendi nefsi için her hangi bir şahsa öfkelenip sinirlendikleri ve onun intikâmını alma yoluna baş vurdukları olmamıştır.

Bir şeye işâret etmek istedikleri zaman, parmakları ile değil, bütün eliyle işâret ederlerdi. Hayret veren bir durum karşısında ellerini havaya açarlardı. Konuşurken, ellerini de hareket ettirirler ve, sağ elinin avucu ile sol elinin baş parmağının içine vururlardı.

Öfkelenedikleri zaman, muhâtabını dâimâ affederler; hattâ bu husûsa son derece tütizlik de gösterirlerdi. Sevindikleri zaman ise, mübârek gözlerini yumarlardı. En aşırı gülmeleri tebessüm şeklinde olup, güldüklerinde, saf ve berrak inci tânelerini andıran mübârek dişleri gözüktü”.

34 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GÜLÜŞ TARZLARI

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in **gülüş tarzları** bahis konusu edilecektir. **Tirmizî**, *Şemâil*'de, bu konu ile ilgili olarak, yedi sahâbî kanaıyla rivâyet edilmiş bulunan dokuz vesîka kaydetmiştir. Bunların tercümeleri, bölüm sonundaki "*metinler*" kısmında verilecektir. **Tirmizî**'nin *Şemâil*'i dışındaki kaynaklardan tesbit edilenlerin bir kaçı ise, bunları tamamlayıcı mâhiyette, açıklamalar içinde sunulacaktır.

Bizim "*gülüş tarzı*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin dinî metinlerdeki aslı, "*dıhk* veya *dahik*" (*dâd* harfi ile)'dir.

Yaradılmışlar içinde, iç duygularını değişik şekillerde açığa vuran tek varlık **insan**'dır. Maamâfih; sevinme, üzülmeye, ağlama gibi duyguların tezâhürü farklı şekillerde bir kısım hayvanlarda görülmüyorsa da, "*gülme*"nin, sâdece insana özgü olduğu bilinmektedir. Nitekim Fransız Feylesofu **Bergson** da, "*Feylesofların bir çoğu, insanı, 'gülmesini bilen bir hayvan' olarak târif ederler*" der ⁽¹⁾.

Bu sebeple, gülme ve gülebilmek özelliğini korumanın, bir sağlık göstergesi olduğu kabul edilmiştir.

G ü l m e ; bir sevincin, bir memnûn oluşun, bir hoş gidişin ifâdesidir. Duygunun derecesine göre tezâhürü değişiktir: **Gülümseme, gülme, kahkaha, sırtıma, fıkırdama** gibi farklı şekilleri vardır. Bizim burada üzerinde durduğumuz husus, gülmenin felsefesi ile psikolojik arka plânının incelenmesi değil, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzının tesbîtidir.

Kaynakların ittifakla kaydettiklerine göre, Resûlullah Efendimiz, Yaradılıştan beşüş çehreli, güleç yüzlü idi. T e b e s s ü m denen "*gülümseme*", O'nun mübârek yüzünden hiç eksik olmazdı. En sıkıntılı anlarında bile, üzüntülerini belli etmezler, yanındakilerin içlerini karartacak bir tavır sergilemezlerdi. Bilhassa sevdikleri kimselerle karşılaşırken, öylesine tebessüm ederlerdi ki, böyle anlarda, yüzleri ay gibi parıldardı.

(1) Bergson, **Gülme** (1.e rine), İstanbul 1990, s. 14.

Kaydetmek gerekir ki, gülümseme (tebessüm), mutlak anlamda bir sevincin ifâdesi değildir. Üzüntüsüz, sıkıntısız; dertsiz, tasasız insan olmaz. Hattâ belâ ve musîbete, üzüntü ve sıkıntıya en çok ducâr olanlar, Peygamberler'dir. Daha sonra da, derece derece evliyâullah ile, mertebeleri bir diğerinden üstün olanlar, bu imtihan sırasından geçirilmektedir⁽²⁾. Gerçekten Hazreti Peygamber kadar endîşeli, O'nun kadar hüznü ve O'nun gibi içi yanık bir başkasını daha düşünmek mümkün değildir. Nitekim O'nun, ümmetine karşı düşkünlüğü ve bu husustaki hassâsiyeti, hadîs metinleri arasında hep birer motif olarak ifâde edilegelmiştir.

Bir önceki 33. bölüm'ün 3. metninde de geçtiği üzere; "*Fahr-i Kâinât Efendimiz, dâimâ hüznü ve her ân tefekkür hâlinde*" (mütevâsıl'ül-ahzân ve dâim'ül-fikre) idiler. Bu, O'nun iç dünyası olup; lâv püsküren bu yarı nardağın dıştan görünüşü ise, bir cennet bahçesi'dir.

İşin esâsına bakılırsa; Allah'ın nûru ile nurlanıp, Resûlullah'ın feyzi ile feyizlenen kendini kütleye adanmış insân-ı kâmiller ve mürşid-i hakîkilerde de, derece derece, bu iç-dış dengesinin âhengi, gören gözlere ayân olmaktadır.

Bu tabîî hâlleri dışında, Resûlullah Efendimiz'in, bir de, gülüş'leri vardı. Hadîs kaynakları, O'nun, nelere ve nasıl güldüklerine dâir pek çok vesîka kaydetmişlerdir. Özellikle Hz. Âişe vâlidemiz, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzlarını şu şekilde anlatmışlardır: "*Resûlullah Efendimiz'in, küçük dili gözükecek şekilde, kendinden geçercesine güldüklerini hiç görmedim. O'nun gülüşü, tebessüm şeklinde idi*"⁽³⁾. Hazreti Peygamber'in diğer sahâbîlerinin bir çoğu da, çeşitli münâsebetlerle, O'nun bu gülüş tarzını anlatırlarken, "... öyle ki, ağı dişleri gözükecek derecede güldüler!" şeklinde bir ifâde kullanmışlardır⁽⁴⁾.

Bu ifâdeler, mecâzî bir anlatım tarzı olup, şu veyâ bu dişlerin görünüşünden çok, gülüşün derecesini anlatmaktadır. İmâm Gazâlî'nin de dediği gibi, bu gülüş tarzında, dişler gözüktür, fakat ses işitilmez. İşte bu, Peygamber Efendimiz'in gülüş tarzıdır⁽⁵⁾.

(2) Bkz. Tirmizî, *Sünen*, IV, 601, nu: 2398; İbn Mâce, *Sünen* II, 1334-1335, nu: 4023-4024; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 307.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 94-95; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 97, nu: 251.

(4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 94 (*fe dahike, hattâ bedet nevâcizühû*).

(5) Gazâlî, *İhyâ*, III, 128.

Hazreti Peygamber'in Şemâilî'ni doğrudan doğruya ilgilendirmemesi- ne rağmen; yerli-yersiz, mânâlı-mânâsız gülmelerle ilgili olarak O'nun bir tavsiyesini de kaydetmek uygun olacaktır. Buyuruyorlar ki: **"Çok gülmeyiniz; zirâ gülmenin aşırısı kalbi öldürür!"** ⁽⁶⁾.

Vekâr ve ciddiyet timsâli Hz. Ömer de **"Çok gülmenin heybeti azalır!"** der ⁽⁷⁾.

Şimdi de, Hazreti Peygamber'i güldüren olaylar cümlesinden olmak üzere, **"metinler"** bölümündeki dokuz rivâyete ilâve olarak, bir kaç vesîka daha kaydedelim:

1°- Peygamber Efendimiz'in, **Ebû Râfi'** nâmında bir âzadlı kölesi, onun da **Selmâ** adında bir hanımı vardır. Bunlar, kültür seviyeleri nisbeten düşük, dırdırları da pek eksik olmayan; fakat bütün dünyâları, **Peygamber muhabbeti** ile dolu bir âilenin fertleridir. Resûlullah (s.a.s), onların her şeyidir. Kocasından zaman zaman dayak yiyen **Selmâ**, günlerden bir gün onu kolundan tutup Fahr-i Kâinât Efendimiz'in huzûruna getirir. Huzûr-ı Saâdet'te içini dökerek:

- **"Yâ Resûlallah! Bu, beni dövüyor!."** diye şikâyet eder.

- **"Sen ne yapıyorsun, o ne yapıyor?"** diye sorunca, kocası:

- **"Bana eziyet ediyor, yâ Resûlallah!."** cevâbıyla karşı şikâyete geçer. Hanımın ifâdesini alan Hazreti Peygamber:

- **"Söyle bakayım"** der. **"Ona ne şekilde eziyet ediyorsun?"**

- **"Eziyet ettiğim falan yok, yâ Resûlallah! Ancak o, abdesti bozulduğu hâlde, abdestini yenilemeden kalkıp namaz kılıyor. Kendisine: "Ebû Râfi! Resûlullah Efendimiz, müslümanlara, yellendikleri zaman abdestlerini tâzelemelerini emretti" diye ikâz ettim; o da kalktı, beni iyice bir dövdü!"** diyerek, olayın aslını anlatır.

Hâdisenin aslını öğrenen Hazreti Peygamber'i bir gülme **tutar** ve kocası **Ebû Râfi'**e dönerek işi tathya bağlar:

- **"Ebû Râfi! Hanımın sana, kötü bir şey söylememiş ki!"** ⁽⁸⁾.

(6) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 98, nu: 252-253; Tirmizî, *Sünen*, IV, 551, nu: 2305; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1403, nu: 4193.

(7) *Gazâlî*, *a.g.e.*, III, 128.

(8) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 272; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 478-479; *el-İsâbe*, IV, 333.

2° - Hazreti Peygamber, günlerden bir gün kadınlarla toplantı hâlinde idi ⁽⁹⁾. Hanımlar, sorular soruyorlar ve Resûlullah'a problemlerini arz ediyorlardı. Ancak manzara, yâni dış görüntü hiç de iç açıcı değildi. Her ağızdan bir ses çıkmanın ötesinde, o kadar yüksek sesle konuşuluyordu ki, kadınların sesleri, Resûlullah'ın sesini bastırıyordu ⁽¹⁰⁾.

İşte böyle bir hengâmede, Hz. Ömer, toplantı odasının kapısını çalıyor. Koca Ömer'in geldiğini duyan kadınlarda bir telâşır başlıyor. Hemen toparlanıp örtülerine bürünüyorlar ve esas duruşa geçmişçesine bir vaziyet alıyorlar. Hz. Ömer'e içeri girme izni veren Peygamber Efendimiz başlıyor için için gülmeğe. Resûlullah'ın gülüşüne bir anlam veremiyen Hz. Ömer soruyor:

- *"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah! Allah neşenizi arttırsın; niye güldünüz!"*

- *"Şu yanımdakiler var ya, işte onların davranışları hoşuma gitti. Senin sesini duyar duymaz, büyük bir telâşla hemen örtülerine sarıldılar da!"*

Durumu kavrayan Hz. Ömer, önce Hazreti Peygamber'e dönüp:

- *"Yâ Resûlallah! Halbuki siz, onların saygısına daha lâyıksınız!"* dedikten sonra; bu def'a da kadınlara dönerek, o meşhûr üslûbu ile onları iyice bir paylar:

- *"Sizi, kendi kendilerinin düşmanı sizi! Demek, Resûlullah'dan sakınıyorsunuz da, benden çekiniyorsunuz, haaa!"*

Kadınlar, tavırlarını takınırlar ve içlerini dökerler:

- *"Sen" derler. "Resûlullah'dan daha sertsin ve O'ndan daha müsâ-mahasızsın. Sırf onun için böyle davrandık!"*

Resûlullah Efendimiz, işi hemen tatlıya bağlayarak:

- *"Doğru, yâ Ömer! Geniş bir caddede yürürken, şeytan seninle karışlaşsa, vallâhi yolunu değiştirir!"* buyururlar ⁽¹¹⁾.

(9) Buhârî'nin de kaydettiği üzere, Hazreti Peygamber, kadınların isteği üzerine, haftanın bir gününü *"kadınlar günü"* olarak ayırmış; bunu, onların problemlerinin çözümüne ve suâllerinin cevaplandırılmasına tahsis etmişti. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 34.

(10) Toplantı hâlindeki kadınların o andaki tavırları, *Kur'ân*'ın tâyin ettiği konuşma âdâb ve erkânına ters düşüyordu. Zîrâ *Kur'ân-ı Kerîm*'de: *"Ey îmân edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin ve O'na, birbirinize bağırır gibi iri sesle söylemeyin. Yoksa, haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir!"* buyrulmaktadır. *Hucurât* sûresi, 2. âyet.

(11) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 93; *Tecrîd-i Şarîh Tercemesi*, IX, 400-401.

3°- Suheyb-i Rûmî adlı sahâbî, ilk müslümanlardan olup, İslâm uğrunda çekmediği çile kalmamış ashâb grubundandır⁽¹²⁾. Diğer bütün güzel meziyetlerine ilâve olarak; hazırcıvâp, şen-şakrak ve nüktedân bir mizâca da sâhiptir. O anlatıyor:

“Hicret yolculuğu sırasında, Resûlullah Efendimiz’le Kubâ Köyünde buluştuk. Ashâbî ile yemek yiyorlardı; önlerinde de ekmek ve hurma vardı. Bana da: “Buyur, sen de ye!” buyurdular. O sırada ben, göz ağrısı çekiyordum. Hemen sofraya oturdum, hurmadan yemeğe başladım. Peygamber Efendimiz ise ikâz ederek:

- “Hem gözün ağrıyor, hem de hurma yiyorsun!” deyince;

- “Ağrımayan tarafımla çiğniyorum yâ Resûlallah!” dedim.

Bu cevâbını üzerine, dişleri gözükünceye kadar güldüler⁽¹³⁾.

Elde bulunan oldukça zengin vesîkalarından anlaşılıyor ki, çeşitli karakterdeki insanların; zaafılarına zebûn oluşları, fırsat düşkünlükleri, beklenmedik güzel davranışları, niyetlerini saf saf itirafları, çocukça hareketleri ve tabiatî icâbî bir bedevînin kabaca tavrı, O’nun şahsında hep, g ü l m e şeklinde ifâdesini bulmuştur.

(12) **Suheyb-i Rûmî**, hayatının ilk yılları **Diyâr-ı Rûm (Anadolu)** topraklarında geçmiş, Arap asıllı olmayan bir sahâbîdir. Mekkeli tüccarlara köle olarak satılıp **Mekke’ye** getirilmiştir. İslâmın ilk günlerinde, **Aminâr b. Yâsir** ile birlikte müslüman olmuştur. **Kur’ân’ın**, “*müstaz’afûn*” diye nitelendirdiği; ezilmiş, itilmiş, kakılmış, horlanmış, işkence gömüştü zümresidir. Hicret sırasında, **Medîne’ye Hz. Ali** ile en son hareket eden kâfile arasında yer almıştır. Hicrî 38. senede (M. 659) 73 yaşlarında **Medîne’de** vefât etmiştir. O, **Hz. Ömer’in** de gönül dostlarından. Halife yatalanınca, kendi cenâze namâzını, **Suheyb’in** kıldırmasını vasiyet etmiştir. Bkz. *Üsd’ül-Gâbe*, III, 30-33.

Hz. Suheyb, milletimizin gönlünde misâfir ettiği mümtaz sahâbîlerdendir. *Çorum ilimizde*, hünnet ve tâzimle ziyâret edilen bir makam kabri bulunmaktadır.

İslâmî literatürde, özellikle gramerciler ve belâgatçiler arasında, bâzen **Hz. Ömer’e**, bâzen de Hazretî Peygamber’e nisbet edilen yaygın bir söz vardır: “*Suheyb ne güzel kuldur. O, Allah’dan korkmasa da isyân etmezdi!*”. Bkz. İbn’ül-Esir, *en-Nihâye fî Garîb’il-Hadîs*, II, 88; *Keşf’ül-Hafâ*, II, 446, nu: 2831.

(13) *İbn Mâce*, II, 1139, nu: 3443; *Üsd’ül-Gâbe*, III, 32; *Behcet’ül-Mehâfil*, II, 275.

METİNLER

1) Câbir b. Semüre (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz’in bacakları ince idi. O, sâdece tebessüm şeklinde gülerdi. Nurlu yüzlerine her bakışında, içimden, “Gözlerine sürme çekmiş” derdim. Hâlbuki, göz cidarları kudretten sürmeli olup, görünen siyahlık sürmeden değildi”.

2) Abdullah b. Hâris (r.a) buyuruyor ki: *“Resûlullah Efendimiz kadar çok tebessüm eden, yâni O’nun gibi güleç yüzlü bir kimse daha görmedim”.*

3) Yine Abdullah b. Hâris’den rivâyet edildiğine göre, o, *“Hazreti Peygamber’in gülüşü, sâdece tebessüm şeklinde idi”* demiştir.

Musannıf Tirmizî der ki: Bu metin, senedde yer alan üçüncü râvî Leys b. Sa’d’dan, bir başka râvî daha bulunmadığı için, *garîb* bir senedle rivâyet edilmiştir” ⁽¹⁴⁾

4) Ebû Zer (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: *“Ben, Cennet’e ilk önce girecek olan adam ile, Cehennem’den en son çıkacak olan şahsı yakînen bilirim: Kıyâmet gününde, bir adam hesap mahalline getirilip, Allah tarafından meleklerle: “Onun büyük günâhlarını gizleyerek, kendisine, küçük günâhlarını birer birer gösterin!” denir. Melekler de, bu adamın büyük günâhlarını gizleyerek: “Sen, derler. Falan senenin, şu gün, şu saatinde, şöyle bir günâh işlemişsin!”*

Adamcağız, bu suçlarını dili ile ikrar eder; inkâr etmez. Fakat tam, büyük günâhlarının da hesâbının sorulacağı korku ve tedirginliği içinde iken denir ki :

(14) Tirmizî, bu açıklaması ile, *“senedin garâbeti, metnin sıhhatine mâni değildir”* demek istemiştir.

“Bu kuluma, işlediği bütün günâhlarının (seyyie) yerine, sevap (hasene) verin!.”

Adamcağız, hiç de beklemediği bir şekilde, cezâ yerine mükâfatla karşılaşınca, tamahkârlığı tutarak:

“Benim, der. Daha bir çok büyük günâhlarım vardı; hani, amel defterimde onları göremiyorum!”

Ebû Zer der ki: Bu adamın tavrı karşısında, Peygamber Efendimiz, ne-vâciz dişleri ⁽¹⁵⁾ gözükecek derecede güldüler.

5) Cerîr b. Abdullah (r.a) anlatıyor:

“Müslüman olduğum andan itibaren, Fahr-i Kâinât Efendimiz, beni hiç bir isteğimden mahrûm etmemiş; ve beni nerede görseler gülümsemişlerdir”⁽¹⁶⁾.

6) Yine Cerîr b. Abdullah'dan rivâyet edilmiştir:

“Peygamber Efendimiz, İslâm'ı kabûl ettiğim günden beri, beni, özel toplantılarından hiç mahrûm etmediler. Ve, nerede ve ne zaman görseler, bana karşı tebessüm buyurdular”⁽¹⁷⁾.

7) Abdullah b. Mes'ûd (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber: “Ben, cehennemden en son çıkacak olan insanın durumunu bilirim: O, cehennemden, ayağını sürüyerek çıkar. Oradan

(15) Nevâciz, Türkçemizdeki “köpek dişi” dediğimiz dişlerdir.

(16) Cerîr b. Abdullah, geç müslüman olmuş sahâbîleidir. Resûlullah'ın son bir kaç aylık dönemini idrâk edebilmiştir. Yakışıklılığı illere destan olan bu sahâbî için, Hz. Ömer: “Cerîr, bu ümmetin Yûsuf'udur” der. O, Hazreti Peygamber sonrası fütûhat hareketlerinde, özellikle Mezopotamya bölgesi ile İran'ın fethinde çok mühim rol oynamıştır. Onun, “Resûlullah Efendimiz, beni hiç bir şeyden mahrûm etmedi ve beni hiç utandırmadı” deyişi, geç müslüman oluşunun mahcûbiyetini hiç hissettirmediğini ifâde etmektedir. Ayrıca bkz. yukarıda s. 277, dipnotu: 19.

(17) Bir önceki rivâyetle, arasında çok küçük bir sened ve metin değişikliği dışında hiç bir fark bulunmayan bu rivâyet, mânâ bakımından bir ilâve getirmemektedir. En küçük bir farklılığı bile kaydetme titizliğini gösteren muhaddislerin bu tutumu, belge zenginliği te'mîn ve ilmi disiplinle katkı açısından takdire şâyandır.

çıkınca, kendisine: “Haydi git; cennet’e gir!” denir. Bu fermânı alınca, doğru cennet’in yolunu tutar; varıp kapısından içeri bakınca; cennet ehlinin tamâmen yerlerini aldıklarını ve her tarafın dopdolu olduğunu görerek geri döner:

- “Yârabbi, der. Herkes yerini almış, her taraf tıklım tıklım dolu; girecek yer kalmamış!”. Kendisine denir ki:

- “Burasını, yaşadığın dünyâ hayâtı ile mi kıyashyorsun?”

- “Evet Yârabbi!”. O zaman kendisine:

- “Öyle ise, gönlünden ne geçiriyorsan dile!” denir. O da, gözünde büyüttüğü ve hayâlinde yaşattığı ne varsa hepsini ister. Netîcede:

- “Sana, bu istekleri’nin hepsi verilsin ve ayrıca, o bildiğin dünyâ’nın on katı kadar daha verilsin!” diye ilâhî ferman çıkınca; adam sevincinden şaşkına dönerek:

- “Yârabbi, der. Benimle alay mı ediyorsun! Sen ki, şânı yüce bir hükdârsın; bunca mülkün sâhibisin!”

Abdullah b. Mes’ûd ilâve eder: Resûlullah Efendimiz, bu hâdiseyi anlatırlarken, nevâciz dişleri gözükecek şekilde güldüler.

8) Ali b. Rabî’a naklediyor:

Bir gün Hz. Ali’nin yanında idim. Kendisine, binmeleri için bir binit getirildi. Özengiye ayaklarını koyunca, “Bismillâh!” dedi. Üstüne oturunca “Elhamdülillâh!” deyip; arkasından da, “Bu hayvanı bizim emrimize âmâde kılan Yüce Allah, noksan sıfatlardan uzaktır. Yoksa, biz, onu emrimiz altına alıp yanaştıramazdık. Ve her hâlde biz, dönüp dolaşıp Rabbimiz’e varacağız” meâlindeki ⁽¹⁸⁾ âyet-i kerîmeyi okudu. Ve daha sonra, üç kere “Elhamdülillâh”, üç kere de “Allâhü Ekber” deyip; ardından, “Yârabbi, senin şânın ne yücedir. Ben, nefsimi zulmettim; beni bağışla! Zîrâ, günâhları, sâdece sen bağışlarsın!” meâlinde olan “Sübhâneke, innî zalemtü nefsi, fağfirli; fe innehû lâ yağfiru’ z-zünûbe illâ ente” duâsım okudu ve, sonunda da güldü.

- “Yâ Emîrelmü’minîn, dedim. Niye güldünüz?”

- “Ben, Resûlullah Efendimiz’in, aynen benim yaptığım gibi yapıp, sonunda güldüğünü görünce; kendilerine, niçin güldüklerini sorduğumda:

(18) Zührufsûresi, 13. âyet.

“Yâ Ali! Bir kul, Allah’dan başka hiçbir kimsenin günâhları bağışlamıyacağını bilip de, “Yârabbi, ben âciz kulunun günâhlarını bağışla!” diye niyâz ettiği zaman; Cenâbı Hak, o kulun yakarışından son derece hoşnûd olur” diyerek, Allah’ın, kullarından râzı ve hoşnûd oluşuna sevindikleri için güldüklerini ifâde ettiler.

9) ‘Âmir b. Sa’d (ö: 104/722) naklediyor:

Babam Sa’d b. Ebî Vakkâs: **“Ben, Peygamber Efendimiz’in, Hendek muhârebesinde, nevâciz dişleri gözükmünceye kadar güldüğünü gördüm”** demişlerdi de, kendisine sormuştum:

“Babacığım! Resûlullah Efendimiz’in gülüşü nasıl olmuştu? Anlatırmısınız!” dediğimde, olayı şöyle anlattılar:

Muhârebe sırasında, küffâr ordusu saflarında kalkanlı bir adam vardı. Ben ise iyi bir a t ı c ı idim; amğın oklar iyi isâbet ederdî. Adam, kalkanını sağa sola kaydırmak sûretiyle yüzünü iyi koruyordu. Ben, bir ok çıkarıp yayıma taktım ve fırsatını kollamaya başladım. Bir ara, kalkanın arkasından başını kaldırıp alnını dışarı çıkardı. İşte, tam bu sırada, hazırladığım oku gönderdim. Herifin tam alnının ortasına isâbet etti ve sırt üstü yere yuvarlandı; ayaklarını kaldırıp çabalamaya başladı. Olayı yakından tâkip eden Peygamber Efendimiz, nevâciz dişleri gözükmünceye kadar gülmeye başladılar.

Hâdisenin râvisi olan ‘Âmir der ki: Babama, Resûl-i Ekrem Efendimiz’i, bu kadar güldüren şeyin ne olduğunu sorunca; **“Benim, o herife yapmış olduğum işten dolayı”** cevâbını verdi.

35 - PEYGAMBER EFENDİMİZİN ŞAKALARI

Şemâil'in bu bölümünde de, Hazreti Peygamber'in şakaları bahse konu edilecektir. Bu hususta Tirmizî altı vesîka kaydetmiştir. İbn Sa'd ise bu konuya yer vermemiştir. Klâsik hadis kaynaklarında, özellikle "âdâb-ı muâşeret" kurallarının tanıtıldığı bölümde, bu bahis, bir alt başlıkla (bâb) hemen hemen yer alagelmıştır ⁽¹⁾. Ayrıca, hadis kitaplarının değişik yerleri ile, Hazreti Peygamber'in ashâbının hayat hikâyelerine ayrılmış bulunan t a b a k â t türü eserlerde de, satır aralarına serpiştirilmiş durumda, Peygamberimiz'in şakalarını görmek mümkündür. Öte yandan, ünlü muhaddis Buhârî'nin yaşıtı ve devrinin Mekke kadısı olan Zübeyir b. Bekkâr (ö: 256/870), bu mesele ile ilgili olarak Mizâh'un-Nebî (Peygamberimiz'in Şakaları) adlı müstakil bir eser de kaleme almıştır ⁽²⁾.

Bizim "şaka" diye tercüme ettiğimiz kelimenin, dînî metinlerdeki karşılığı "mizâh" dır ⁽³⁾. Hemen ifâde edelim ki, Türkçemizdeki "şaka", dînî metinlerdeki "mizâh"ın tam karşılığı değildir. Dilümüzde şakamın; şaşırtmak ve aldatmak için söylenilen gayr-i ciddî söz ve davranış gibi esnek anlamları da vardır. Esâsen her iki kelime, yâni mizâh ve şaka, bugün lisânımızda, farklı kullanışlarla yaşamaktadır.

Bâzı kimselerin aklına gelebilir: Peygamber de şaka yapar mı? Peygamber ile şaka kavramı arasında bir tezat, bir uyumsuzluk yok mu? Üstelik gülmeyi ciddiyetsizlik, şakayı da hafiflik telâkkî eden kimselerce, böyle bir

- (1) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, kitâb'ül-edeb, bâb'üt-tebessüm ve'd-dahik; *el-Edeb'ül-Müfred*, bâb'ül-mizâh; Ebû Dâvûd, *Sünen*, kitâb'ül-edeb, bâb mâ câe fî'l-mizâh; İbn Mâce, *Sünen*, kitâb'ül-edeb, bâb fî'l-mizâh; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, kitâb'ül-edeb, bâb mâ câe fî'l-mizâh.
- (2) Bkz. Bağdadlı İsmâil Paşa, *Esmâ'ül-Müellifin*, I, 372; *Keşf'üz-Zunûn Zeyli*, II, 470. Ancak her iki kaynağa da, bir nokta hatasıyla "Mizâc'un-Nebî" yazılmıştır. Nitekim, İhyâ'nın hadislerini tahrîc eden 'Irâkî, eserin adını doğru tesbit etmiştir. Bkz. *İhyâ*, III, 129, dipnot: 2.
- (3) Hadis metinleri içerisinde aynı mânâyı ifâde eden, çok küçük anlam farkı ile, "el-mizâh" dışında, "el-fükâhe" ve "ed-dü'âbe" kelimeleri de geçmektedir. Her üç kelimeyi; Fransız dili, plaisanterie ve badinage ile karşılamak olur. Türkçemiz ise; mizâh, şaka, nükte, latife gibi kelimelerle, üzerinde durduğumuz meselenin anlatımında ifâde-i merâm imkânı vermektedir.

zihin tereddüdü hiç de yersiz değildir. Özellikle de, gerçek müslüman denince; alabildiğince kasılan, olabildiğince kurulan; son derece ciddi, fevkalâde sert; yüz hatları gergin, nazarları tedirgin; ifâdeleri tâvizsiz, değer hükümleri temyizsiz bir insan tipi canlandıran kişilerce, böyle bir soru bile abes karşılanabilir.

Nitekim, ş a k a kavramı ile Hazreti Peygamber'i birlikte düşünmenin tedirginliği bir tarafa, Peygamberimiz'in ashâbı ile ilgili olarak da, buna benzer merak giderici sorular sorulagelmıştır. Meselâ ashâbı da göremeyen üçüncü nesil insanları (*ethâû't-tâbiîn*), onları gören ikinci nesilden (*tâbiîn*) **Muhammed b. Sîrîn** (ö: 110/728)'e sormuşlardır:

- "**Hazreti Peygamber'in ashâbı da şaka yapar mıydı?**"

İbn Sîrîn'in verdiği cevap:

- "**Onlar da insandı!**" şeklindedir ⁽⁴⁾.

Aynı şekilde, İslâm'ın ikinci nesli olan tâbiûndan bâzıları, **Hz. Ömer**'in birinci nesilden olan oğlu **Abdullah** (ö: 73/692)'a bir soru yöneltmişlerdir:

- "**Resûlullah'ın ashâbı güler miydi?**"

Bu sahâbînin verdiği cevap da aynı üslûptadır:

- "**Evet! Fakat onların kalblerinde, dağlar gibi, sarsılmaz îmanları vardı!**" ⁽⁵⁾.

Kaynaklar, Hazreti Peygamber'in terbiyesinde yetişen sahâbîlerin, büyük bir ruh disiplini içinde geçen yaşayışlarını şöyle ifâde etmişlerdir:

"Resûlullah Efendimiz'in ashâbı, kendi aralarında şakalaşırlar, hat-tâ birbirlerine kavun karpuz kabuğu fırlatırlardı. Fakat prensipler karşısında hemen ciddileşirler ve önemli bir iş ortaya çıktığında, şakayı bıraksınlar, o işin gereğine uygun tarzda vekârlarını takınırlardı" ⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber'in yaptığı şakalardan örnekler vermeye geçmeden önce, burada, eldeki vesikaları, kendi bütünlüğü içinde bir değerlendirmeye tâbi tutmamız yerinde olacaktır. Mevcut belgeler gözden geçirildiğinde, kendimize şu soruları sorma ve cevaplarını arama gibi bir durum ortaya çıkmaktadır:

(4) Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 89.

(5) Abdullah Sîrâciiddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah*, s. 159.

(6) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 102, nu: 266; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 104; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 275; *Kâmûs Tercümesi*, IV, 199.

Resûlullah Efendimiz niçin şaka yapardı? Şakalarının arka plânında yatan gerçek ne idi? Resûl-i Ekrem Efendimiz daha çok kimlerle şakalaşır-
dı? O'nun şakalarının hedefi ve çerçevesi ne idi?

Her şeyden önce, bir durumun tesbîti yapmakta fayda vardır. Şöyle ki; Peygamber Efendimiz'in dış görünüşü son derece heybetli idi. O'nun bu durumu, özellikle bir kısım hilye ve hadîs metinlerinde, olayı yaşayanlar tarafından vurgulanarak belirtilmiştir ^(*). O'nu ilk görenler ve iç hâlini çok yakından tanımayanlar; hep, korkuya kapılıp titremişler, dilleri tutulup konuşamamışlar, çekinme ve sıkılma duygusuna düşüp acı acı ter dökmüşlerdir. Böyle durumlar karşısında, muhâtabını yatıştırmak için, Fahri Kâinât Efendimiz:

"Ben, ne bir kralım, ne de bir zorbayım; bil'akis, Mekke'de, et kuru-su yiyen Kureyşli bir kadının oğluyum!" diyerek, kendini, halktan biri seviyesine alabildiğince çekmeye çalışırdı ⁽⁷⁾.

Yeni karşılaşanların bu hâli bir yana, devamlı berâber olanlar arasında da, Peygamber-i Ekber'in yüzüne doya doya bakamama sıkıntısı çekenler vardı. Vardı değil, bakabilenler çok azdı. Hattâ toplantı hâlinde iken, **H. Ebû Bekir** ve **H. Ömer** dışındaki ashâbın, hep önlerine baktıkları; Hazreti Peygamber'le sâdece bu iki sahâbînin gözgöze gelebildikleri söylenir.

Bu durumu, daha sonra *Mısır Fâtih*i unvânı ile târihe geçecek olan 'Amr İbn'ül-Âs âhir ömründe şöyle dile getirir:

"Resûlullah Efendimiz'le uzun zaman birlikte bulundum. Fakat, O'nun huzûrunda duyduğum utangaçlık hissi ve O'na karşı beslediğim tâzim duygusundan dolayı, başımı kaldırıp da doya doya mübârek yüzlerine bakamadım. Eğer, bugün bana: "Bize, Resûlullah'ın vücut yapısını anlat!" deseler, inanın beceremem" ⁽⁸⁾.

Hazreti Peygamber'e vahy'in gelişini ve O'nun vahy'i alışı hâdisesini anlayıp anlatabilmek son derece güçtür. Kaynaklar, çok soğuk bir günde gelen vahiyden sonra, kendilerinin kan ter içinde kaldığını bildirirler ⁽⁹⁾. Bu sebeple Resûlullah Efendimiz, kendisine vahyin gelişini tâkip eden anlarda, ashâbının yanına hemen çıkmazlar; ya da bir müddet yere uzanıp dinlendikten sonra çıkarlardı. İlâhî müşâhede ve tecelliden hemen sonra diğer insan-

(*) Aşağıdaki Amr İbn'ül-Âs rivâyetine ilâve olarak bkz. bu eserin I. bölümünün 6. metni ile, 8. bölümünün 13. metni ve dipnotu.

(7) İbn Mâce, *Sünen*, III, 1100, nu: 3312; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 334.

(8) Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 112, nu: 192; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 199.

(9) Bkz. Buhârî'nin *el-Câmi'us-Sahîh*'inin 2. hadîsi; *Tecrid Tercemesi*, I, adı geçen hadîsin dipnotu.

lara görünürse, onların, **nûr**'un şiddeti karşısında büyük sarsıntı geçireceklerini bildikleri için nonnale dönüşlerini beklerlerdi ⁽¹⁰⁾.

İşte, gerek **yaradılış**ındaki heybetli hâli, gerek ilâhî vahyin muhâtabı oluşu, Peygamber Efendimiz'i, diğer insanlardan farklı bir konuma oturtmuştu. Bu sebeple **t e v â z ü ve ş a k a**, O'nun bu konumunu perdelemek (kamufle etmek) ve sıradan insanlara daha da yaklaşımak için takındığı bir tavrı idi.

Hazreti Peygamber daha çok kimlerle şakalaşır? sorusuna, O'nun şakalarına muhâtap olan ashâbının aktardığı bilgiler ışık tutmaktadır. Hazreti Peygamber'in hâne halkı arasında farklı bir mevkie sâhip olan **Enes b. Mâlik** şu bilgiyi vermektedir:

“Resûlullah Efendimiz, çocuklara karşı, insanların en çok şaka yapanı idi” ⁽¹¹⁾.

Bir başka münâsebetle de, yine aynı sahâbî: *“Peygamber Efendimiz, insanlar içinde, hanımlarına en çok şaka yapan kimse idi”* der ⁽¹²⁾.

Ayrıca, gerek **Tirmizi**'nin *Şemâil*'de kaydettiği haberler, gerek diğer kaynaklarda yer alan vesikalar incelendiğinde, şöyle bir tablonun karşımıza çıktığı görülmektedir:

Peygamber Efendimiz; daha çok, **yannın** büyüğü olacak **çocuklara**; âile saâdetinin devâmını canlı tutacak olan **hanımlarına**; bir nevî kenara itilmiş olup da hiç kimsenin ilgisini çekmeyen **fakir fukarâ zümresine**; ve, çevresinden **sevgi bekleyen kimselere** **ş a k a** yapmıştır.

Öte yandan, bize ulaşan belgelerin bir yandan râvîleri, bir yandan da şakaya muhâtap olan kimselerin şahsiyetleri yönünden incelenmesiyle, bir başka gerçek daha karşımıza çıkmaktadır. Bu da, Peygamber Efendimiz'in **kimlere şaka yapmadığı** husûsudur. Görünen odur ki, Hazreti Peygamber; toplumda sorumluluk yüklenmiş, ciddiyet isteyen görevlere atanmış ve her ân kendilerine ağır vazîfeler verilme durumunda olan ashâbına karşı, gerçekleri dolaylı yollarla değil, bütün çıplaklığı ile ifâde etmişlerdir. Nitekim O'nun; sağ kolu durumundaki bir **Hz. Ebû Bekir**'e, cemiyette ciddiyet ve otorite dengesini dâima canlı tutmakla vazîfeli bir **Hz. Ömer**'e, bilhassa kılık ve seferberlik dönemlerinde devletin yedek hazînesi rolünü oynayıp

(10) **Bl.** Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 334.

(11) Taberânî, *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, II, 39; İbn'ül-Esûr, *en-Nihâye*, III, 466.

(12) İbn'ül-Esûr, *en-Nihâye*, II, 466; Gazâlî, *İhyâ*, III, 129.

nâmerde el açtırmayan bir **Hz. Osman'a**, hicret kararını aldığı anda ölüm döşğine yatırmaktan tutup, devlet başkanlığı vekâletine kadar her ciddi işi kendisine havâle edebildiği bir **Hz. Ali'ye**, fethedilen her yeni bölgenin eğitim-öğretim düzenini kurmakla görevlendirdiği bir **Mu'âz b. Cebel ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye**; Bizans İmparatoru'na diplomat olarak gönderdiği bir **Dihyet'ül-Kelbi'ye** ve daha benzeri nicelerine, ş a k a yollu bir söz söyledikleri ve böyle bir tutum içine girdikleri olmamıştır.

Demek oluyor ki ş a k a; bâzı insanlara, gerçeği söylemenin bir başka üslûbudur. Çocuğa, yaşlı kadına, ihtiyara, alıngana, ince ruhlu ve beklentisi olan kimselere, bir kısım hakikatleri anlatma tarzıdır.

Peygamber Efendimiz; alay etme, hafife alma, dalga geçme, küçük düşürme gibi insânî olmayan bir maksatla yapılan şakaları şiddetle kınamıştır⁽¹³⁾. Bizim bu eserimizin plân disiplini, konunun olumsuz yönünü ele almaya müsâit olmadığı için meselenin o yönünü geçiyoruz. Ancak, Hazreti Peygamber'in şakalarının çerçevesini tesbit açısından şu kadânı kaydetmeden de geçemiyoruz :

Kendileri, bir taraftan yeri geldikçe zaman zaman şaka yaparlar; bir yandan da ashâbına, şaka yapmamalarını tenbih ederlerdi: *“Arkadaşınla ağız kavgası yapma; ona ş a k a da yapma; bir söz verip tutmamazlık da etme!”* buyurunca⁽¹⁴⁾, çevresindekiler tarafından: *“Ama yâ Resûlallah, siz de şaka yapıyorsunuz!”* diye, kendi davranışları ile başkasına yaptığı tavsiye arasında bir çelişki havası görünümündeki bu durumun hikmeti sorulduğunda: *“Evet, ben de şaka yaparım; fakat ben, (şaka yaparken bile) sâdece hakikati söylerim”* cevâbını vermişlerdir⁽¹⁵⁾.

Aşağıda metinler kısmında verilen örneklere ilâve olarak, bir kaç şaka örneği daha kaydedelim:

1°- Vedâ Haccı yolculuğunda, develerle, kâfileler hâlinde yol alınır. Peygamber hanımlarının da bulunduğu kadınlar kâfilesinin develerini

(13) Şakanın meşrû olan ve olmayan çeşitleri hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz. Gazâlî, *İhyâ*, III, 127-132.

(14) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 142-143, nu: 394; Tirmizî, *Sünen*, IV, 359, nu: 1995.

(15) Buhârî, *a.g.e.*, s. 102, nu: 265; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 357, nu: 1990.

Enceşe adında bir siyah köle; erkekler kâfilesinin develerini de, **Enes b. Mâlik**'in kardeşi **Berâ b. Mâlik** sürer. Sürücülerin her ikisi de güzel seslidir ⁽¹⁶⁾. Kâfile hâlinde seyreden develer, hoş nağmelerin câzibesine kapılarak sür'atlenirler. İşte, **Enceşe**'nin kumanda ettiği hanımlar kâfilesinin develeri arûz vezninde seyretmeye başlayınca, Peygamber Efendimiz, şaka yollu sürücüye müdâhale ederler:

“Enceşe! Develeri yavaş sür; değilse, cam şişelerini kıracaksın!” ⁽¹⁷⁾.

2°- Peygamber Efendimiz'in hayâtı hakkında bilgisi olanlar, **Ümmü Eymen** adını yakından tanır. Aslen Habeşistanlı olan bu siyâhî kadın, **Kâbe-i Muazzama**'yı yıkınağa gelen fillerle donatılmış **Ebrehe** ordusunun bıraktığı esirler arasından, Peygamberimiz'in dedesi **Abdûlmuttalib**'in himâyesine geçtiği söylenir. Daha sonra, oğlu **Abdullah**'ın hizmetine verilir. Geleceğin **“Resûlullah”**ı doğunca da, **Ümmü Eymen** O'nu itinâ ile büyütür. Böylece, **“Peygamber Efendimiz'in dadısı”** olarak İslâm târihine adını altın harflerle yazdırmış olur. Hazreti Peygamber büyüyünce, dede ve baba yâdigârı bu vefâlî kadını âzâd eder. Ve, bir başka âzâdlı köle olan ilk müslümanlardan **Zeyd b. Hârise** ile de evlendirir. Bu evlilik, geleceğin seçkin sahâbîsi ve eşsiz kumandanı **Üsâme b. Zeyd** adında bir meyve verir. Resûlullah Efendimiz: **“Ümmü Eymen, benim ikinci anamdır”** der; kendisini evinde aksatmadan ziyâret eder, hâlini hatırlar sorar, gönlünü alırdı. **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** gibi ulu sahâbîler de, Hazreti Peygamber gibi, muntazaman onu ziyâret ederlerdi. **Ümmü Eymen** Peygamberimiz'den beş veyâ altı ay sonra Hakk'a yürümüştür ⁽¹⁸⁾.

İşte bu **Ümmü Eymen**, bir gün Resûl-i Ekrem Efendimiz'e gelerek O'nu evine çağırır:

- **“Yâ Resûlallah! der. Kocam sizi çağırıyor!”**
- **“O da kim; hani şu gözlerinde beyazlık olan adam mı?”**
- **“Kocamın gözlerinde beyazlık yok yâ Resûlallah!”**
- **“Evet, gözlerinde beyazlık var!”**
- **“Vallâhi yok, yâ Resûlallah!”**

(16) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 131, 173; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I, 126.

(17) Kadınların, farklı bir vücut yapısına sâhip oluşları dolayısıyla, develerin sür'atinden etkilenebilecekleri husûsu, taşıma sırasında kınılma riski fazla olan cam şişelerine (*kavâdir*) benzetilmiştir. Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 119, 121; *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 110; hadîsin açıklaması için bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 39.

(18) Bkz. *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 567-568; *Tehzîb'ül-Esmâ*, III, 357-358.

- “Hiç bir insan yoktur ki, gözlerinde beyazlık bulunmasın!”⁽¹⁹⁾.

3°- *Medîne* çevresindeki çöl sâkinleri arasında **Zâhir** adında birisi vardı ki o, Peygamber Efendimiz’in can ve gönül dostu idi. Ne var ki **Zâhir**, oldukça fakir; ve kimsenin iltifat etmeyeceği ölçüde de çirkindi. Zaman zaman, kendi yetiştirdiği mahsûller ile çevreden sağladığı çöl ürünlerini satmak üzere *Medîne* pazarına inerdi. Her gelişinde de, aksatmadan Resûlullah Efendimiz’i ziyaret eder ve çam sakızı çoban armağanı cinsinden hediyesini hiç eksik etmezdi. Hazreti Peygamber de, dönüşünde, şehirde bulunan hediyeyle onu donatıp: “**Zâhir, bizim çölümüz; biz de, onun şehriyiz**” diyerek onun gönlünü alıp uğurlardı.

İşte adı geçen bu **Zâhir**, günlerden bir gün, *Medîne* pazarında, çölden getirdiği malları satma çabasında iken, onun saf ve sevimli hâlini geriden tâkip eden Peygamberimiz, sessizce arka tarafından gelerek **Zâhir**’i kucaklar ve elleriyle gözünü kapar. **Zâhir**, durumun farkında değildir. “**Gözümü kapayan kimse, bıraksın!**” diyerek, tutan eli çözmeğe çalışır. Bir ara göz ucuyla farkederek ki, arkasından kucaklayıp gözünü kapayan kimse, Hazreti Peygamber’in tâ kendisidir. Böylece neş’esi artan **Zâhir**, bu def’a da tam aksine, Resûlullah’ın göğsüne sıkı sıkıya yaslanmaya çalışmakta, O’ndan hiç ayrılmak istememektedir.

İşte, **Zâhir**’in bu hâlimden son derece hoşlanan Hazreti Peygamber, şakasına bir yenisini daha ekleyerek, köle hüviyetinde onu satılığa çıkarmıştır:

- “**Bu köle satılıktır; almak isteyen var mı?!**” diye yüksek sesle ünlemeye başlayınca; **Zâhir**, boynu bükük ve hüzünlü bir tavır ile:

- “**Yâ Resûlallah! Benim gibi değersiz bir köleye, vallâhi kuruş veren olmaz!**” der.

Şakasının tam hedefe ulaştığını gören Hazreti Peygamber, esâs nükteyi yerine oturtur:

- “**Hayır yâ Zâhir! Sen, Allah katında hiç de değersiz değilsin. Sen, nezd-i ilâhîde son derece kıymetli ve pahalısın!**”⁽²⁰⁾.

(19) *İhyâ*, III, 129 (Zübeyir b. Bekkâr’ın *Kitâbü’l-Fukâhe ve’l-Mizâh* adlı eserinden naklen); İbn’ül-Esir, *en-Nihâye*, I, 34; ‘Amîn, *Behcet’ül-Mehâfil*, II, 274.

(20) Bkz. İbn ‘Abdülberr, *el-İstî‘âb*, I, 575; İbn’ül-Esir, *Üsd’ül-Gâbe*, II, 193; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 542.

Sâdece bir kaçını buraya aldığımız örneklerden ve daha pek çok vesîkadan da anlaşılacağı üzere, Hazreti Peygamber'in şakalarında, bir kısım incelikler dikkati çekmektedir.

Ş a k a; bir, gönül alma ve karşıdaki insanın dilinin bağını çözme vâsıtasıdır.

Ş a k a; büyüğün, bulunduğu azamet kürsüsünden inip, küçüğün arasına karışma tavrıdır.

Ş a k a; küçüğü büyültmek için, büyüğün bir ânlık küçülmesi hâlidir.

Ş a k a; insanın kendisini bilmesinin, kendine güvenmesinin bir tezâhürüdür.

Ş a k a; makam, mevkî, şöhret; para, mal, mülk; ilim, ibâdet, hayrat sâhibi kimselerin, bunları putlaştırmadığını gösteren bir istiğnâ hâlidir.

Ve ş a k a; kaldırana yapılır, ondan anlamayana değil!

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz bana, “*İki kulluktuk!*” diye hitâbetti ⁽²¹⁾.

Tirmizî’nin hocası **Mahmûd b. Gaylân**, kendi hocası **Ebû Üsâme**’nin, bu haberi açıklayıcı mâhiyette: “*Yâni Hazreti Peygamber, Enes’e şaka yapmıştır*” dediğini söylemiştir.

2) Yine **Enes b. Mâlik** anlatıyor: Resûlullah Efendimiz, biz çocukların arasına karışır ve bizlerle şakalaşır. Hattâ bir gün, küçük kardeşimin gönlünü almak için, ona: “*Ebû Umeyr! Nuğayr ne oldu?!.*” buyurdular.

Tirmizî der ki; bu hadîs-i şerîften çıkarılacak dersler şunlardır: a°) Peygamber Efendimiz, yeri geldikçe, çevresindekilere zaman zaman şaka yaparlar ve onların gönlünü hoş tutmak için, latife ederlerdi; b°) Hazreti Peygamber, küçük yaştaki bir çocuğu künelemiş ve ona künyesi ile hitâb ederek “*yâ Ebû Umeyr*” (Ömerciğin babası) buyurmuştur; c°) Oynayıp gönlünü eğlendirmesi için, küçük çocuğa k u ş vermenin her hangi bir günâhı yoktur.

Nitekim, Resûlullah Efendimiz’in: “*Ebû Umeyr! Nuğayr ne oldu?!.*” demelerinin sebebi şudur: O küçük yavrucağın, **Nuğayr** denen (gagası kırma, serçe büyüklüğünde, bülbül cinsinden) bir **kuşu** vardı. Onunla oynayıp gönlünü eğlendiriyordu. Günlerden bir gün kuş öldü. Dünyâsı **karamış** olan çocuğun üzüntüsü sonsuzdu. İşte bunu haber alan Hazreti Peygamber, yavrunun üzüntüsünü paylaşarak, latife yollu: “*Eee Ebû Umeyr! Söyle bakayım, Nuğayr ne oldu?!.*” buyurdular.

3) **Ebû Hüreyre** (r.a) naklediyor: Hazreti Peygamber’in ashâbı:

- “*Yâ Resûlallah! Siz, bizlerin şaka yapmasını yasaklıyorsunuz; fakat kendiniz, bizlere şaka yapıyorsunuz!.*” dediklerinde;

(21) Bu ifâde, **Enes**’in, iyi dinleyip güzel bellemedeki ciddiyet ve tînzliğini takdir için söylenmiştir. Bkz. *en-Nihâye*, I, 34.

- “*Evet! Ne var ki, ben, gerçek olandan başkasını söylemem!*” cevâbını vermişlerdir.

4) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor: Adamın birisi Peygamber Efendimiz’e gelerek, O’ndan, kendisini taşıyacak bir binit istemesi üzerine:

- “*Ben, seni, dışı devenin yavrusuna bindirmek istiyorum!*” dediler.

- “*Yâ Resûlallah, ben dışı devenin yavrusunu ne yapayım; o beni taşıyamaz ki!*” deyince;

- “*Devenin büyüünü dışı deveden başkası mı doğurur?!*” buyurdular.

5) Yine Enes b. Mâlik anlatıyor. Çöl (bâdiye) halkından Zâhir adında bir şahıs vardı. Bu zât, Hazreti Peygamber’e her gelişinde, çölde yetişen mahsûllerden hediyeler takdim ederdi. Şehirden çöle döneceği zaman, Peygamber Efendimiz de, ihtiyâcı olan şeylerle onun heybesini iyice donatırdı. Gelen hediyelere bu şekilde mukâbele ettikten sonra da şöyle buyururlardı:

“*Zâhir, bizim çölümüz; biz de, onun şehriyiz!*”

Resûlullah Efendimiz, onu çok severdi. Hâlbuki Zâhir, hiç de güzel değildi; son derece çirkindi. Günlerden bir gün pazarda, çölden getirdiği şeyleri satınakla meşgûl olduğu bir sırada, Peygamber Efendimiz sessizce gelip, Zâhir’in arkasından kucaklayarak gözlerini kapadı. Zâhir, tutanın kim olduğunu göremiyordu: “*Tutan kimse bıraksın!*” diye çabaladı. Bu arada, göz ucuyla, arkasından tutanın Resûlullah Efendimiz olduğunu anlayanca; sırtını, Fahr-i Kâinât’ın göğsüne iyice yapıştırmaya başladı.

Zâhir’in bu neş’eli hareketinden hoşlanan Peygamber Efendimiz, yüksek sesle:

- “*Bu köle satılıktır; almak isteyen var mı?!*” diye ünlediler. Zâhir, boynu bükük ve hüznü bir edâ ile:

- “*Yâ Resûlallah! Benim gibi değersiz bir köleye, vallahi kuruş veren olmaz!*” deyince; Peygamber Efendimiz:

- “*Hayır yâ Zâhir! Sen, Allah katında hiç de değersiz değilsin!*” veya “*Ey Zâhir! Sen, indallah son derece kıymetli ve pahalısın!*” buyurmuşlardır.

6) **Hasan el-Basrî** (ö: 110/728) rivâyet ediyor ⁽²²⁾:

İhtiyar kadının birisi ⁽²³⁾ Peygamber Efendimiz'e gelerek:

- "**Yâ Resûlallah! Beni cennetine koymas**ı için **Allah'a duâ edin**" der.
Peygamber Efendimiz ise:

- "**Cennete, koca karılar giremez ki.!**" karşılığını verir.

Verilen cevâbın nüktelerini anlayamayan kadıncağız üzüldür ve ağlayarak döner gider. Hazreti Peygamber, yanındakilerden birisini arkadan gönderek: "**Söyleyin ona! Koca karılar, cennete, ihtiyar olarak girmezler. Zîrâ, Allah Taâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de:**

"Biz, cennet kadınlarını, dünyâdaki yaradılışlarına benzemiyen bir yaradılışta yarattık. Onları, kız oğlan kız bâkireler kıldık. Onlar, kocalarına gönülden âşıktırlar; ve hepsi de, birbirinin yaştırdırlar" ⁽²⁴⁾ **buyuruyor**" ⁽²⁵⁾ diye haber gönderir.

(22) Hazreti Peygamber'i görmeyen **Hasan el-Basrî'nin** bu rivâyeti *mürsel*'dir.

(23) Bu ihtiyar kadının (*acûze*), Peygamber Efendimiz'in halası ve aşere-i mübeşşereden **Zübeyr b. Avvâm'ın** annesi olan **Safiye binti Abdülmuttalib** olduğu söylenir.

(24) Âyette geçen "*etrâb*" (*yaşıt*) tâbiri, cennet kadınlarının hepsinin, 30 veya 33 yaşlarında olacakları, şeklinde açıklanmıştır.

(25) *Vâkı'a* sûresi, 35-37. âyetler.

36 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN ŞİİRE VE ŞÂİRLERE KARŞI TUTUMU

Klâsik hadîs kaynaklarında, Peygamber Efendimiz'in şiire karşı tutumu ile, şâirlerle olan ilişkilerini aksettiren bir takım vesikalar yer almaktadır. Bu vesikalarda, Hazreti Peygamber'in şiir söyleyip söylemediği husûsu değil, daha çok, şiirle ilgili değerlendirmeleri, beğenip de aynen tekrarladığı beyit ve mısralar, huzûnunda kendisine okunan şiirlere karşı takındığı tavır ve devrin ünlü şâirleri ile olan münâsebetleri dile getirilmektedir.

Hadîşçiler, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in ş i i r hakkındaki görüş ve tavsiyelerini, meseleye “*edeb*” noktasından bakıp, onun “*söz âdâbı*” ile ilgisini dükkate aldıkları için, eserlerinin daha çok “*Kûâb'ül-Edeb*” bölümlerinde toplamışlardır. Ş â i r l e r ile olan münâsebetlerini ise, tamâmen farklı bir açıdan değerlendirmeye tâbi tutmuşlar; o günkü toplumda şiirin bir **psikolojik savaş** âleti, bir **soğuk harb** silâhı olarak kullanıldığını ifâde etmek için, bu söz silâhşörleri ile alâkalı bilgileri de, eserlerinin hep “*Ki-tâb'ül-Meğâzî*” (Savaşlar Bölümü) başlıklı kısmında bahis konusu etmişlerdir. Böylece onlar, konuyu hangi açıdan değerlendirmek gerektiği husûsunu da, sağlam ve tartışmasız bir zemîne oturtmuş olmaktadır.

Gerek Peygamber Efendimiz'in gönderildiği devre tekaddüm eden dönemde, gerekse *Asr-ı Saâdet*'i tâkip eden yılların *Arap* toplumunda **şiir**, kültürün yayılmasında hâkim unsurdur. Bu devirlerde edebiyâtın esâsını, **şiir** teşkil etmektedir. *Hicaz* bölgesinde kurulan *Arap Panayırları*'ndaki **şiir yarışmaları** ve bir nevî finale kalmış şiirlerin *Kâbe* duvarına asılışı, *Câhiliye* devrinden bize intikâl etmiş yaygın bilgilerdir.

O devir şiirlerinin ana t e m a'sını ise, genellikle “*övgü ve yergi*” (*medih ve hiciv*) oluşturmakta idi. Şâir muhayyilesi, şekilde gösterdiği ö l ç ü titizliğini, mânâda ve muhtevâda göstermiyor; doğru-yanlış, gerçek-yalan demeden, süsleyip süsleyip söylüyordu. Övgü ve yergide sınır ve tavan tanımıyor; birbirinin iffeti, nâmûsu, şerefi, haysiyeti alabildiğince hicvediliyordu.

Bir bakıma, **şiir demek yalan**; **şâir demek de yalançı** demektir. *Ekâzib'üş-şuarâ* (şâir safsatası) tâbiri, bu durumu ifâdelendiren bir deyimdir. *Kur'ân-ı Kerim*'de, Ş u ' a r â sûresinin son âyetleri, o devir şiirinin muhtevâsını ve, şâirinin ruh ve karakter yapısını bütün açıklığı ile tas-

vîr etmektedir. “*Haber vereyim mi size; şeytanlar kimin üzerine inerler? Ne kadar yalancı sahtekâr, günâhtan korkmaz kimse varsa onlara iner. Onlar, şeytanlara kulak verirler ve ekserisi de yalancıdırlar. Şâirlerin peşine ise, çapkınlar ve sapkınlar takılırlar. Görmez misin ki onlar, iyi kötü her telden çalarlar. Ve ayrıca, yapmayacakları şeyleri söylerler. Ancak; îmân edenler, iyi ameller işleyenler, Allah’ı çokca zikredenler ve kendilerine zulmedildikten sonra öclerini alanlar müstesnâdırlar. O zulmedenler ise, hangi uçuruma yuvarlanacaklarını yarın anlayacaklardır*”⁽¹⁾.

Peygamber Efendimiz’e “*risâlet*” gelip de *Kur’ân* âyetleri tebliğ edilmeye başlayınca; ezel nasipsizleri, Resûlullah’a “*şâir*”, tebliğ ettiği *Kur’ân* âyetlerine de “*şîir*” demeye kalktılar. Yâni ne O’nun bizden, ne de söylediklerinin bizim şîirlerimizden bir farkı var, demek istediler.

Hazreti Peygamber (s.a.s), icrâ ettiği “*tebliğ vazîfesi*” ile ilgili bir tenkide uğradığı zaman, onun müdâfaasını kendisi yapmaz; bu durum, O’nu vazîfelendiren “*Yüce Makam*” tarafından cevaplandırılırdı. Yukarıdaki isnad yapılırca da, aynı ilâhî kânun hemen hükmünü icrâ etti: “*Biz, ona şîir öğretmedik. Hem bu, ona yaraşmaz da. O, sâdece bir zikir ve Kur’ân-ı Mübîn’dir!*”⁽²⁾.

Böylece, Hazreti Peygamber’in ş â i r olmadığı ve ş i i r söylemediği; esâsen, Risâlet Makâmı’na şâirliğin, *Kur’ân-ı Kerîm*’e de şîir demenin yaraşmadığı hususu, Cenâbı Hak tarafından kesinlikle tescîl edilmiş oluyordu.

Gerek *Kur’ân-ı Kerîm*’de, gerek Peygamber Efendimiz’in hadîslerinde bahis konusu edilen ş i i r, sâdece “*edebî değeri olan vezinli kâfiyeli man-zûm söz*” anlamına gelmemektedir. İlgili *Kur’ân* âyetleri ile hadîslerde, söz değerlendirilirken, onun, şekil ve kalıbından ziyâde, muhtevâsının dikkate alındığı görülmektedir. Nitekim söz san’atlarının ustaca kullanıldığı, kelimelerin mâhirce tasarruf edildiği ve duyuların fettanca gıdıklandığı bir söze, belki edebiyatçılar nezdinde bir “*san’at şâheseri*” denebilir. Ancak iyi, doğru, güzel ve faydalının katledildiği; hak ve hakîkatin perdelendiği; doğru ile eğrinin, gerçeikle yalanın ters yüz edildiği yerlerde, şekil ve kalıp mükemmel de olsa, mânâ ve muhtevânın örselenmesine müsâade edilmemiştir.

(1) *Şu’arâ* sûresi, sondan yedi âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, V. 3648 vd.

(2) *Yâsîn* sûresi, 69. âyet.

Ahlâksızlığa ve edebsizliğe yön gösteren, soysuzluğa ve kargaşaya yataklık eden bu tür şiirlere karşı, Hazreti Peygamber'in çok ağır bir ikâzları vardır: "*Sizden birinizin karnını irinle doldurması, onun, içini şiirle doldurmasından daha iyidir!*"⁽³⁾.

Peygamber Efendimiz'in bu çok sert ifâdesi karşısında, acı fren yapılmışçasına irkilen ve esâsen pek çoğu şâir ruhlu olup da şiirsiz yapamayan uyanık sahâbîler endişelenmişler ve mes'eleye aydınlık kazandırmak maksadıyla sormuşlardır: "*Şiir, bütünüyle iyi midir, kötü müdür? Şiir söylemek, câiz midir değil midir?*".

Çok dengeli bir iyilik-kötülük ölçüsü olan Resûlullah Efendimiz, bu nevîden soruları, bâzen: "*Şiirin, hikmetlileri de vardır*" şeklinde cevaplandırmışlar⁽⁴⁾; bâzen de: "*Şiir, aynen diğer sözler gibidir: Sözün iyisi olduğu gibi onun da iyisi, sözün kötüsü olduğu gibi onun da kötüsü vardır*" tarzında açıklamışlardır⁽⁵⁾.

Kaynaklarda bir çok örneği görüldüğü üzere Hazreti Peygamber, bâzı şâirlerin şiirleri içinden beğendikleri mısraları, kendi ifâdeleri arasında aynen tekrarlamıştır. Meselâ ünlü *Mu'allakât* şâirlerinden olan *Lebid*'in⁽⁶⁾ bir beyti için şöyle buyurmuşlardır: "*Şâirin söylediği en doğru söz, Lebid'in: 'Allah'dan başka her şey bâtıldır' ifâdesidir*"⁽⁷⁾.

Öte yandan, müslüman olmayan şâirlerin nâmusluca söyledikleri nezîh şiirlerini de, kendisine okuyan ashâbından dinlemiş; şâirinin bütün sapıklığına rağmen, bu tür şiirlerin muhtevâsını beğendiklerini ifâde etmişlerdir. Bir def'asında, Câhiliye devri şâirlerinden olup da Peygamberimiz'in devri saâdetlerine yetişen, fakat müslüman olmayan *Ümeyye b. Ebî's-Salt*'ın şi-

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 107; Tirmizî, *Sünen*, V, 140-141, nu: 2851-2852.

(4) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 107; *Tecrid Tercemesi*, XII, 168-170.

(5) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 299, nu: 865; Heysanî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 122.

(6) *Lebid b. Rabî'a el-'Âmirî* (ö: 41/661), ünlü *Mu'allakât* şâirlerindendir. 145 yıl yaşadığı söylenir. Bunun 90 yılı Câhiliye döneminde geçmiştir. Müslüman olunca şiiri bırakan *Lebid*, müellefe-i kulûb grubuna giren ashâbdandır. Muâviye devrinin ilk yıllarında *Kûfe*'de ölmüştür. Bkz. Corci *Zeydan, Târîhu Âdâb'il-Lügar'il-Arabiyye*, s. 107-109.

(7) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 236; VII, 107, 187; *Tecrid Tercemesi*, X, 39.

irini dinleyince: “*Ümeyye’nin şiiri îmân etmiş ammâ, kalbi küfürden kurtulamamıştır*” buyurmuşlardır ⁽⁸⁾.

Peygamber Efendimiz, hasımlarıyla mücâdelede hasının silâhı ile karışık vermeyi esas olarak benimsemişlerdi. Buna bir bakıma, herkesin anladığı dilden konuşmak da denir. Nitekim yerine göre söz, kılıçtan daha keskindir. Sözün silâh yerine geçtiği, hattâ daha da sonuç aldırıcı olduğu hâllerde, muhâbın anlayacağı tarzda söz devreye sokulmuştur. O devirde, İslâm inancını hicvedenler, aynı üslûbla karşılık almışlardır. Haksız yere sözlü hakârete mâruz kalan iffetli insanlara, yumruğa ve silâha sarılma yeri-ne, susturucu tarzda karşılık verme hakkı tanınmıştır.

Meselâ, İslâm ordusu hicretten sonra ilk def’a olmak üzere *Umre* maksadıyla Resûlullah’ın öncülüğünde *Mekke*’ye girerken: “*Ey kâfir oğlu kâfirler! Çekilin Resûlullah’ın önünden!*” diye başlayan şiiri ile Peygamber-i Ekber’in huzûnunda kâfirlere meydan okuyan **Abdullah b. Revâha**’yı **H. Ömer** engellemek isteyince, Hazreti Peygamber hemen müdâhale ederek: “*Karışma yâ Ömer, İbn Revâha’yı kendi hâline bırak. Zîrâ onun söylediği şiirin kâfirler üzerindeki te’sîri, okun te’sîrinden çok daha fazladır*” buyurmuşlardır ⁽⁹⁾.

Bu maksatla Peygamber Efendimiz, bir takım şâiri himâyesi altına alıp onları hoş tutmuştur. Özellikle **Abdullah b. Revâha**, **Ka’b b. Mâlik** ve **Hassân b. Sâbit**, şiirle İslâm’ı müdâfaa eden bu söz silâhşörlerindendi.

Hazreti Peygamber bunları, müşrikleri hicvetme vazîfesi ile görevlendirmişti. Bunlardan **Ka’b** ve **Hassân**; müşriklerin ayıplarını, kusurlarını, korkaklıklarını, mağlûbiyetlerini dile getirerek onlara karşı söz taarruzuna geçerler; böylece onların morallerini iyiden iyiye çökertirlerdi. **Abdullah b. Revâha** ise; onların putlara tapışlarındaki kafasızlıklarını, anlamsız ibâdetlerini diline dolar, hepsinin paçavrasını çıkarırdı ⁽¹⁰⁾.

Hassân b. Sâbit’in; içli, ağırbaşlı ve zengin muhtevâlî şiirleri müslümanlara ayrı bir güç katıyordu. Kendisine, Hazreti Peygamber tarafından, *Medîne Mescidi*’nde özel bir k ü r s ü tahsis edilmişti. Peygamber Efendimiz’in: “*Allah, Hassân’ı, Rûh’ul-Kudüs’le takviye edip desteklemektedir*” müjdesini de alan **Hassân** ⁽¹¹⁾, hikmet pınarları gibi çağladıkça çağlıyor ve

(8) Suyûtî, *el-Câmi’us-Sağîr*, I, 4; ‘Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, I, 19, nu: 19; ayrıca bkz. Buhârî, *a.g.e.*, IV, 236; VII, 107; *Tecrid Tercemesi*, X, 39-41.

(9) Tirmizî, *Sünen*, V, 139, nu: 2847; Nesâî, *Sünen*, V, 12.

(10) Kenânî, *et-Terâtîb’ül-Idâriyye*, I, 210; *Tecrid Tercemesi*, IX, 27-30.

(11) Tirmizî, *Sünen*, V, 138, nu: 2846.

çevresini fıkır fıkır kaynatıyordu. O, bu meziyetleri dolayısıyla ki, “**Resûlullah’ın Şâiri**” unvânını kazanmıştı.

İslâm’ın, çok erken devirlerde romantizmini idrâk etmiş olmasının temelinde, onun, prensiplerin acı çehresini münisleştiren ve ona ruh ve enerji şırınga eden bu gibi sanat hareketleri ile nakviye edilmiş olması gerçeği yatmaktadır.

Bu bahsi, millet olarak hâtırası bizi de çok yakından ilgilendiren, bir “**şüir olayı**” ile bitirelim:

Ka’b b. Züheyr, Câhiliye devrinin ünlü şâirlerindendir. Onun, **Büceyr** adlı bir de kardeşi vardır. Her ikisi, Resûlullah (s.a.s)’ın durumunu öğrenmek üzere yola çıkarlar. Medîne yakınlarına geldiklerinde, **Büceyr**, kardeşi **Ka’b’e** “*Sen burada bekle; ben, şu adama gidip ne dediğini bir öğrenip geleyim!*” der.

Büceyr gidip Resûlullah Efendimiz’le görüşür ve hemen orada müslüman olur. Durumu öğrenen **Ka’b**, fenâ hâlde bozulur ve diğer müslümanlara hakâretler savuran şiirler söyler. Onun İslâm’a ve müslümanlara karşı söylediği hakâret dolu hezeyanlar Hazreti Peygambere ulaşınca; Peygamber-i Ekber: “*Ka’b’ı kim nerede görürse, hemen öldürsün!*” diye, gıyâbî idâm kararı verir.

Durumun vehâmetini öğrenen **Büceyr**, tez elden kardeşi **Ka’b’e** bir mektup yazar: “*Müslümanların elinden yakarı kurtarman mümkün değil. Ancak, her hangi bir kimsenin Resûlullah’a gelip müslüman olması hâlinde, O, bunu kesinlikle kabûl eder. Ve, daha önce işlediği bütün suçlarını bağışlar. Sen de; bu mektûbun eline geçer geçmez, tez elden yola çık; gel, Resûlullah’ın huzûrunda müslüman ol!*”.

Ve **Ka’b**, kardeşinin bu isteği üzerine gelir; kendisini tanıtıp Resûlullah (s.a.s)’dan emân diler ve müslüman olur. Bağışlanmanın coşkunluğu içerisinde şâir rûhu harekete geçen **Ka’b**, hemen oracıkta, târihe “**Bânet Suâd Kasîdesi**” veya “**Kasîde-i Bürde**” adıyla geçecek olan o meşhur kasîdesini inşâd eder.

Tâif seferinden yeni döndüğü günlere (hicrî 8. yıl sonları) rastlayan bu durumdan, Fahr-i Kâinât Efendimiz son derece duygulanırlar ve sırtında ki “**Hırka-i Saâdet**”i çıkarp şâir **Ka’b’e** hediye ederler ⁽¹²⁾. Sonraki târihler-

(12) Bkz. İbn’ül-Esîr, *Üsd’ül-Ğâbe*, IV, 240-241; Nevevî, *Tehzîb’ül-Esmâ*, III, 67; İbni Hacer, *el-İsâbe*, III, 295-296; Kettânî, *et-Terâîb’ül-Idâriyye*, I, 213 (Kettânî; Hırkının dışında ayrıca, yüz deve de bağışlandığını kaydeder).

de Emevî halîfesi **Muâviye**, bu hırkayı **Ka'b**'ın oğlundan satın alıp devlet himâyesine geçirir ve halifeler onu, bayram teşrîfâtında giyerler.

İşte, Cennetmekân **Yavuz Sultan Selim Hân**'ın milletimize kazandırdığı "**Mukaddes Emânetler**" arasında yer alan ve bugün *İstanbul*'da, *Topkapı Sarayı Müzesi*'nin *Mukaddes Emânetler Bölümü Hurka-i Saâdet Dâiresi*'nde muhâfaza edilmekte olan "**Hurka-i Saâdet**", bu hırkadır ⁽¹³⁾.

(13) Daha geniş bilgi için bkz. Pakalın, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "*Emânât-ı Mübâreke*" maddesi, I, 524.

METİNLER

1) Kûfe Kadısı **Şüreyh** (ö: 78/697)'in anlattığına göre, **H. Âişe** vâli-demize: *“Hazreti Peygamber’in, her hangi bir şâirin şiirini beğenip okudukları oldu mu?”* diye sorulduğunda, o, şu cevâbı vermiştir:

“Evet; Abdullah b. Revâha (ö: 8/629)’nın şiirlerinden bâzı beyitleri okuduğu olurdu. Hattâ, Tarâfe’nin şu mısraını aynen söylerlerdi: “Ve ye’tike bi’l-ahbâri men lem tüzevvidî” (O kimse ki, sizden hiçbir ücret ve karşılık beklemeden, size haberler getirir!)”⁽¹⁴⁾.

2) **Ebü Hüreyre** (r.a)’nin anlattığına göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: *“Şâirin söylediği en doğru söz, Lebîd’in: “Allah’dan başka her şey fânîdir” mânâsına gelen “Elâ küllü şey’in mâ halâ’llâhü bâtülün” ifâdesidir”⁽¹⁵⁾.*

Ümeyye b. Ebî’s-Salt ise, müslüman olmak üzere idi.

3) **Cündüb b. Süfyân el-Becelî** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz’in parmağına taş batınıştı da kananuştı. Parmak acı verince, ona hitâben: *“Parmağım! Sen, sâdece kanayan bir parmak değil misin? (Ne kırıldın, ne de koptun) Kaldı ki, bu kazayâ da Allah yolunda uğradın!”* meâlinde: *“Hel enti illâ isba’un demîti. Ve fî sebîlillâhi mâ lakîti”* buyurmuşlardır.

(14) Bu şiir, bir beytün ikinci mısraı olup, birinci mısraı şöyledir: *“Setübdî leke’l-eyyâmü mâ kunte câhilen” (Günler, pek yakın bir zamanda, bilmediğin şeyleri sana açıklayacaktır).*

Hazreti Peygamber’in sâdece ikinci mısraını okumalarındaki incelik; insanları hak dine dâvet ederken, onlardan bir ücret ve karşılık beklemediğini; bunu sıf, bir ilâhî vazîfe olarak yaptığını telmîh olmalıdır.

(15) Bu beytün ikinci mısraı da: *“Ve küllü na’îmin lâ mahâlete zâilün” (Ve şüphesiz, her nîmetin bir zevâlî ‘sonu’ vardır)* şeklindedir.

4) Yine **Cündüp b. Abdullah el-Beceli** kanalıyla, biraz değişik bir senedle, aynı mânâyâ gelen bir metin daha rivâyet edilmiştir.

5) **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor: Adamın biri ona gelerek: “*Yâ Ebâ Umâre!*”⁽¹⁶⁾ *Huneyn muhârebesi sırasında sizler, Resûl-i Ekrem'i muhârebeye meydanında tek başına bırakıp kaçtınız mı?*” diye sordu. O da:

“*Hayır! (Hepimiz birden kaçmadık) Serdâr-ı Mucâhidîn Efendimiz ise, vallâhi düşmana arkalarını bile dönmediler. Fakat, ordunun ileri saf-larında bulunan bölük, bozguna uğrayarak geri çekildi. Buna da, ok atıcılığı ile ün salmış olan Hevâzin kabîlesi muhâriplerinin, bizim öncü bölüğümüze kuvvetli bir ok saldırısı ile karşılık vermeleri sebep olmuştu*”⁽¹⁷⁾. *Peygamber Efendimiz ise, amca-zâdesi Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdulmuttalib'in yularını tuttuğu katırına binmiş vaziyette, yüksek sesle, dağılan insanlara:*

“*Ene'n-Nebîyyü lâ kezib. Ene İbnü Abdülmuttalib!*.” (Nereye gidiyorsunuz! Ben, kesinlikle hak peygamberin, Ben, Abdülmuttalib oğullarındayım!) *diyerek, düşman karşısında direniyordu*” şeklinde cevap verdi.

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber *Umret'ül-Kazâ* münâsebetiyle *Mekke-i Mükerre-me'*ye girerken, şâir **Abdullah b. Revâha** da O'nun önünde yürüyerek şöyle haykırıyordu:

“*Hallû benî'l-küffâri 'an sebîlihî.
el-Yevme nadribüküm 'alâ tenzîlihî.
Darben yüzlü' l-hâme 'an makîlihî.
Ve yüzhilü' l-halîle 'an halîlihî*”.

“*Ey kâfir oğlu kâfirler! Çekilin Resûlullah'ın önünden! Bugün bizim günümüzdür; eğer bir kalleslik ederseniz, Allah'ın emri üzere hepimizi kılıçtan geçiririz! Şâyet Resûlullah'a bir tuzak kurmaya kalkışırsanız, size öyle bir tırpan atarız ki; böylece başınızı gövdenizden ayırır ve herkesi kendi başının derdine düşürerek, dostu dostuna unuttururuz!*”.

(16) **Ebû Umâre**, **Berâ' b. Âzib**'in künyesidir.

(17) *Huneyn Gazvesi* hakkında açıklayıcı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, s. 204-208.

Hız. Ömer, hemen ileri atılır ve:

“Yâ İbn Revâha, der. Resûlullah'ın yüksek huzurlarında ve Harem-i Şerîf'de nasıl olur da şiir söylersin!”.

Resûlullah Efendimiz ise **Hız. Ömer**'i tutarak:

“Konuşma yâ Ömer; İbn Revâha'yı kendi hâline bırak. Zîrâ, İbn Revâha'nın söylediği şiirin kâfirlere karşı etkisi, okun te'sîrinden daha fazladır!” buyururlar.

7) **Câbir b. Semüre** (r.a) anlatıyor:

“Ben, Hazreti Peygamber'in toplantılarında yüz def'adan fazla bulundum. Peygamberimiz'in ashâbı, huzûr-ı Resûlullah'da, karşılıklı şiir okurlar ve Câhiliye devrine âit çeşitli olayların müzâkeresini yaparlardı. Hazreti Peygamber ise, sessizce dinler ve bâzen, onlarla birlikte, anlatılanlara tebessüm ederdî”.

8) **Ebû Hüreyre** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: *“Arab'ın söylemiş olduğu şiirler içinde en değerlisi, şâir Lebîd'in: “Allah'dan başka her şey, yok olmaya mahkûmdur” (Elâ küllü şey'in mâ halâ' llâhe bâtilün) ifâdesidir”* buyurmuşlardır.

9) **Şerîd es-Sakafî** (r.a) anlatıyor:

Bir gün, Resûl-i Ekrem Efendimiz, beni, binitlerinin terkisine aldılar. Yolda giderken, kendilerine, **Ümeyye b. Ebî's-Salt**'ın şiirlerinden 100 beyit kadar okudum. Her beyti okuyuşumda, *“okumaya devâm et!”* anlamında *“Huü! eee!”* diyorlardı. Böylece, tam 100. beyti okuduğumda: *“Doğrusu, Ümeyye müslüman olmak üzere imiş!”* buyurdular.

10) **Hız. Âişe** (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, **Hassân b. Sâbit**'in üstüne çıkıp şiir okuması için, *Mescid-i Nebevî*'nin bir köşesine yüksekçe bir **kürsü** (minber) koydurmuşlardı. Şâir **Hassân**, kürsiye çıkarak ayakta, Peygamber Efendimiz'i

öven veyâ müşriklerin hicivlerine karşı Resûlullah'ı müdâfaa edip onları şaşkına çeviren şiirler okurdu. Fahr-i Kâinât Efendimiz onun hakkında:

“Düşmanlara karşı Resûlullah'ı müdâfaa ettiği, veyâ Resûlullah'ın vasıflarını söylediği müddetçe, Allah, Rûh'ul-Kudüs (Cebrâil) ile Has-sân'ın gücünü takviye etsin!” diye duâ ettiler.

11) Bu hadîs, aynı lâfız ve mânâ ile, yine **Hz. Âişe'** den, başka bir senedle de rivâyet edilmiştir.

37- HAZRETİ PEYGAMBER'İN HANIMLARIYLA YAPTIĞI GECE SOHBETLERİ

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in, muhterem zevceleriyle geceleri yaptığı ev yârenliği bahis konusu edilecektir.

Bizim, “gece sohbeti” ve “geceleri yaptığı ev yârenliği” diye ifâde ettiğimiz tâbirin dînî metinlerdeki orijinali, “semer” veya “semr”dir ⁽¹⁾. Dili-mizde kullanılan “müsâmere” (gece eğlencesi) de aynı kökten gelmektedir.

Âile müessesesi ile kadın-erkek ilişkilerine dâir hadîs-i şerîfler, hadîs kitaplarının, özellikle “*Kitâb'ün-Nikâh*” bölümlerinde bir araya getirilmiş; “kadınlarla hoş geçinme” ve “hayat arkadaşı ile iyi geçinme” gibi alt başlıklarla da ayrıca detaylandırılmıştır ⁽²⁾. Tirmizî'nin *Şemâil*'de kaydettiği iki metnin tercümesi, aşağıda “metinler” kısmında açıklamalarıyla birlikte verilecektir. Bunun dışındaki bir kısım vesikalar ise, konu bütünlüğünü sağlayacak şekilde bu arada değerlendirilecektir.

Resûlullah Efendimiz, her hususta olduğu gibi, kadın ve âile müessesesi konusunda da son derece gerçekçidir. Zât-ı Risâlet (s.a.s), her şeyi, kendi kapasitesine, bünyesine, yaradılışındaki ruh ve beden yapısına göre değerlendirmiştir. Hiç kimseden, yapamayacağını istememiş, alamıyacağını beklememiştir. Bu arada, kadını kadın olarak görmüş, erkeği de erkek!. O, meseleyi sâdece “dişilik-erkeklik” gibi bir cinsiyet farkı çizgisinde ele almamış; ancak iki cinsin, hilkatinden gelme bir bünye farkı ve belki de bu farklı bünyenin ortaya çıkardığı bir ruh yapısı ve duygu dünyası bulunduğunu hep ön plânda tutmuştur.

Hazreti Peygamber, kadının ruh ve beden yapısındaki hassâsiyeti güzel bir benzetme ile ifâde ettikten sonra, onlara karşı daha dikkatli davranılmasını, kaba ve kırıcı tavırlardan sakınılmasını tenbîh etmiştir.

(1) *Kâmûs*, bu kelimeyi açıklarken, “es-Semr; emr vezninde, gece uyumamak mânâsına-
dır ki murâd, uyumayıp sohbet ve lâkırdı eylemektir”, “gece sohbet etmek mânâsı-
nadır” der. Bkz. II, 407, 408. Bu kelime Fransızca'da da, “causerie de nuit” (gece
sohbeti) ve “Converser durant la nuit” (gece boyunca konuşmak) şeklinde ifâde edil-
miştir. “Semr” masdar, “semer” ise isimdir. Bkz. en-Nihâye, II, 400.

(2) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 145-146; Nesâî, *Sünen*, VII, 61 vd.

“Ey mü'minler, kadınlara karşı iyi davranınız. Zîrâ onların yaradılışı, kaburga kemiğine benzer” (3). Bu kemiğin ise en eğri kısmı üst tarafıdır. Eğer sen, eğri kemiği doğrulmağa kalkırsan, onu kırarsın; kendi hâline de bırakırsan dâimâ eğri kalır. Bu sebeple, kadınlara karşı iyi davranınız.” (4).

- (3) Bu hadîsin; bir yandan isâbetsiz tercüme edildiği, bir yandan da maksadı dışında yorumlandığı dikkati çekmektedir. Nitekim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*'ndeki ifade şöyledir: “... *Ey mü'minler size kadınlar hakkında hayırlı olmanızı vasiyet edip dilerim. Kadınlar ege kemiğinden yaratılmışlardır. Bu kemiğin en eğri kısmı üst tarafıdır...*” (XI, 349, nu: 1816).

Burada, konunun ehemmiyetine ve nezâketine binâen, tamâmen teknik bir iki nokta üzerinde durulması yerinde olacaktır. Birincisi; metindeki “*istevsâ*” kelimesi, istif'âl bâbindan emr-i hâzır cemi' müzekker olduğu hâlde, bu, “*muzârî' nefs-i mütekel-lim vahde*” gibi tercüme edilmiştir. Bu durum, rahmetli mütercimden sâdır olan bir “*zühûl*”dür.

İkinci ise, hadîsin bir cümlesinin, “*kadınlar ege kemiğinden yaratılmışlardır*” diye tercüme edilmiş olmasıdır. Bunun için, *keffâreti mücîp bir hatâdır*, dense sezâdır. Hemen ifade edelim ki, mütercim bu hatâyâ düşmesinde, *Buhârî*'yi özetleyen müellif *Zebîdî*'nin büyük payı vardır. Şöyle ki; *Buhârî*, eserinin orijinalinde, bu konuda iki metin kaydetmiş ve her iki metin için iki ayrı başlık (*bâb*) açmıştır. Öne aldığı birinci metin, “*el-mer'etü ke'd-dıla'in*” (*kadın, kaburga kemiğine benzer*) şeklinde, benzetme edân (*kâf-ı teşbîh*) iledir. Ne var ki, *Tecrid* müellifi *Zebîdî*, bu metni eserine almamıştır. İkinci metnin ise, ortasında bir cümle, metnin yukarıda bahsi geçen kadınlara atf yaparak, “*fe innehünne hulikne min dila'in*” (*onlar, kaburga kemiğinden yaratılmışlardır*) şeklinde ifade edilmiştir. Benzetme edâtı bulunmayan bu cümle, böyle bir tercümeye elverişlidir. Ne var ki, gerek diğer kaynaklarda da yer alan bir önceki hadîs, gerek sözünü ettiğimiz ikinci hadîsin siyâk ve sibâka, böyle bir yanlışlığa yol açmaya elverişli değildir. Zâten bahis konusu hadîs-i şerîf, kadınlara fizikî yapısı ve neden yaradıldığını değil; onların ruh ve beden mîmârîlerinin, erkeklerden farklı olduğunu belirtmektedir. İşte bu gerekçe ile, hassâsiyetine binâen kadınlara karşı “*kırıcı*” davranılmaması, Hazreti Peygamber tarafından ısrarla tenbihlenmiştir.

Öte yandan, “*Hz. Havvâ, Hz. Âdem'in kısa kaburgasından yaratılmıştır*” sözü de, hadîs diye tanıtılmıştır ki, bunun da, Hazreti Peygamber'in sözü olduğunu kaydetmeliyiz. Bu söz, muhaddis *İbn Mâce* tarafından bir hadîsin açıklanması münâsebetiyle (*Sünen*, I, 174-175, nu: 525), *İmâm Şâfiî*'nin görüşü olarak kaydedilmiştir. Ne var ki, bir hadîs kitabının içinde yer alması, onun, hadîs olarak yayılmasına yol açmıştır. Bu ise, sayıca az da olsa bazı çevrelerce, kadının, dîn adına “*ikinci suuf hor bir yaratık*” gibi görülüp gösterilmesine zemin hazırlamıştır.

Bir yandan hadîslerin hatâlı tercüme edilip yanlış yorumlanması, bir yandan da, bir kısmın sözlerin, hadîs olmadığı hâlde hadîsimiş gibi takdüm edilmesi, Hazreti Peygamber'den bize intikâl eden en büyük mirasa karşı haksız bir tavır takınulmasına vesile kılınmıştır. Biz, mikrân oldukça fazla olan bu haksız faturaları, ödemek üzere, geliş adreslerine aynen iade ediyoruz.

- (4) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 145; *Tecrid Tercemesi*, XI, 349.

Âile müessesesi; karşılıklı saygı, sevgi, şefkat, fedâkârlık gibi nezih duygular üzerine kurulmuştur. Bunların temel kuralları ise, yazılı olmaktan çok, şifâhîdir ve geleneğe dayanır. Âilenin iç düzenini kurmak ve korumakta, kânunlar hiç de müessir değildir. Çünkü kânunun bünyesinde, âilenin muhtaç olduğu sevgi değil, müdâhale vardır. Eğer âile kurumu, rûhunu kaybetmiş de, kânunun ayakta tutucu himmetine sığınma durumunda kalmışsa, o, iskeleti ayakta duran bir harâbe durumuna düşmüş demektir.

Peygamber Efendimiz, âile fertleri arasında karşılıklı saygı, sevgi ve hukûka riâyet esâsına dayalı öylesine âhenkli bir âile yapısı oluşturmuştur ki, bu sistemde, büyük - küçük, kadın - erkek herkesin hakları ve vazifeleri vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in ifâde ettiği gibi, âilede b a b a, orta direk'tir ⁽⁵⁾. O, âilenin tamâmından sorumludur. Sorumluluğu ölçüsünde de hakları vardır. Baba, âile huzur ve saâdetinin nâzım otoritesidir. Bu, âilenin dıştan çekilmiş fotoğrafıdır. Onun içten çekilmiş fotoğrafında ise, hakikatte merkezi kuvvet ile, toplayıcı ve idâre edici unsurun, a n n e olduğu görülmür.

Resûlullah Efendimiz, erkeğin (babanın) bu otoritesinin muhtemel aşırılıklarını tathîr bir üslûpla engellemiş, onları hep îtidâl çizgisinde tutmayı hedeflemiştir. *"Sizin en hayırlınız, eşine karşı hayırlı olanınızdır. Ben, sizin içinizde, âilesine karşı en iyi davrananınızdır"* ⁽⁶⁾ hadîsi, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, kendisini ortaya sürdüğü nâdir tavırlarından biridir. Bu hadîsim, İbn Asâkir tarafından tesbît edilen rivâyetinin devamında ise şu değerlendirmeye vardır: *"Kadınlara, ancak âlicenâb olanlar değer verir; ve onlara, sâdece alçak (leîm) karakterli olanlar hor nazarıyla bakar!"* ⁽⁷⁾.

Âile hayatında, kadından da, hep, erkeğine karşı gönül alıcı bir tavır ve onu hoşnûd edici bir gayretin peşinde olması istenmiştir: *"Her hangi bir kadın ki, eşi kendisinden râzı olarak ölmüşse, cenneti hakketmiştir"* hadîsi ⁽⁸⁾, âile köprüsünün *"karşı yaka"* ayağını tesbît etmektedir.

Hazreti Peygamber'in te'sîs etmeyi hedeflediği huzurlu âile çatısı altında, ç o c u k l a r da başıboş, kendi başlarına buyruk bırakılmamışlardır. Onlar da, *"Allah'ın rızâsı, babanın rızâsındadır"* hadîsi ⁽⁹⁾ ile bir tarafa; *"Cennet, anaların ayakları altındadır"* hadîsi ⁽¹⁰⁾ ile de öbür tarafa, birer bağ ile bağlanmışlardır.

(5) Nisâ sûresi. 24. âyet.

(6) Tirmizî, Sünen, V, 709, nu: 3895; İbn Mâce, Sünen, I, 636, nu: 1977, 1978.

(7) Suyûtî, el-Câmi'us-Sağîr, II, 11.

(8) Tirmizî, Sünen, III, 457 nu: 1161; İbn Mâce, a.g.e., I, 595, nu: 1854.

(9) Tirmizî, a.g.e., IV, 310-311, nu: 1899.

(10) Kuzâ'î, Müsnedü's-Şihâb, vr. 14^b, nu: 82.

Bu huzurlu aile yuvasında, k a r d e ş l e r arasında da bir hiyerarşi (*silsile-i merâtib*) vardır. Peygamber Efendimiz: “*Âilede en büyük kardeş (ekber evlât), baba mevkindedir*” ⁽¹¹⁾ buyurmuştur. Bu duruma göre ekber evlât (en büyük kardeş), babanın yokluğunda, bütün görev ve sorumlulukla-nyle baba vekilidir. *Âğabey* ve *ablalık* müessesesi, hak ve vazîfeler dengesi-ni bozmadan yaşatılmalıdır.

Demek ki bu sistemde; küçükten büyüğe doğru, çocuklar ana ve baba-nın rızasını; ana, çocuklarla birlikte babanın rızasını; baba ise, hepsi ile bir-likte Allah'ın rızasını kazanma durumundadır. Bizim uzun uzun anlatmaya çalıştığımız bu âile bağlantıları, bir halk deyişi ile, “*Baş başa bağlı, baş da şeriate bağlı*” şeklinde ifâde edilmiştir.

Âile içinde, küçüklerin büyüklerden ilgi, sevgi ve şefkat bekledikleri gibi; büyükler de küçüklerden saygı ve iyi davranış beklerler. Ancak, büyü-ğün büyüklüğünü bilmediği ve büyük oluşun hakkını vermediği durumlar-da, bâzen küçükler de, küçüklüğünü bilmez olurlar.

Özellikle anne ve babanın, konumlarıyla bağdaşmayan ölçüsüz tavırla-rı, çocuğu, onlara karşı dengesiz davranışlara itebilir. İşte Hazreti Peygam-ber, gencin tabiatında bulunan i s y â n duygularını könikleme yerine, on-ları yatıştırma yollarını aramanın daha akıllıca bir tutum olacağını ifâde bu-yurarak, büyükleri, davranışlarında daha dikkatli olmaya çağırmıştır:

“*Çocuklarınızın iyi olmasına, onların size karşı iyi davranmasına yardımcı olunuz. İnsan isterse, onların kötü ve isyankâr olmasına engel olabilir!*” ⁽¹²⁾.

Her şeyin iyisi de vardır, kötüsü de. Ne, e r k e k, sırf “*erkek*” oldu-ğu için iyi; ne de, k a d ı n, sırf “*kadın*” olduğu için kötüdür. Ne de, bu-nun aksi! Hiç bir zaman kerâmet, “*cinsi yet*”te değildir.

Peygamber Efendimiz, âile meseleleri bahis konusu edildiğinde, zaman zaman, “*iyi kadın*” ve “*huysuz kadın*”dan ⁽¹³⁾ bahsetmişlerdir:

(11) Beyhakî, *Şu'ab'ül-İmân*, VI, 210, nu: 7930; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 149.

(12) *Mecme'uz-Zevâid*, VIII, 149; *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 48 (Taberânî'den).

(13) Bu ifâdelerin metindeki orijinali, “*el-mer'et'üs-sâliha*” (iyi, geçimli kadın) ve “*el-mer'et'üs-sü*” (kötü, huysuz, geçimsiz kadın) şeklindedir. Türcemizde “*kötü kadın*” tâbiri, maksadı dışında çağrışımlar yaptığı için, bunu, “*huysuz*” şeklinde tercüme et-tik.

“Dünyâ, Allah’ın nîmetlerinden faydalanma yeridir. Dünyâ nîmetleri içerisinde ise, iyi hanımdan daha üstünü yoktur”⁽¹⁴⁾.

“Allah, bir kimseye iyi (sâliha) bir hanım nasip etmiş ise, ona, dînin emirlerinin yarısını yerine getirmekte yardım etmiş demektir. Artık o, ikinci yarısını edâ etme husûsunda Allah’a niyâzda bulunsun”⁽¹⁵⁾.

“Kocası için iyi hanım, tıpkı, başına giydirilmiş altın kaplamalı kral tâcı gibidir; onu her görüşünde gözlerinin içi ışıldar. Huysuz kadın ise, aynen, yaşlı ihtiyârın sırtındaki ağır yüke benzer”⁽¹⁶⁾.

“İyi kadın, tıpkı siyah karga sürüsü içindeki alaca kargaya benzer; ki onun, ne benzeri vardır, ne de ikincisi!”⁽¹⁷⁾.

Resûlullah Efendimiz, herbiri ayrı karakterde ve hiçbirini diğerine benzemeyen hanımları ile olan âile hayâtını büyük bir mahâretle yürütmüştür. Mü'minlerin annesi durumundaki bu hanımların, kendi aralarındaki kıskançlıkları yanında, kültür seviyesi ve asâlet farklılığının yol açtığı çekeme-mezlikleri de eksik olmamıştır. Öyle ki onlar, âile reîsi olarak Hazreti Peygamber'i tahammülünün son kertesine kadar sıkıştırmışlar ve târihe “*İlâ ve Tahyîr Hâdisesi*” olarak geçen durumu ortaya çıkarmışlardır. Kadının, doymak bilmeyen isteklerine ve ardı arkası gelmeyen nâz u niyâzına, yeri gelince, “*erkekçe fren olma*” vasfını taşıyan bu olay, âile müessesinin bir başka kesitine ışık tutmaktadır. Peygamber Efendimiz'in, “*Ya, bu imkân ve*

(14) Müslim, *el-Câmi'us-Sahih*, II, 1090, nu: 64; Nesâî, *Sünen*, VI, 69; İbn Mâce, *Sünen*, I, 596, nu: 1855; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 168.

(15) el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 161; *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 272.

(16) *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 274.

(17) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VIII, 201, nu: 7817; *Mecme'uz-Zevâid*, IV, 274; *el-Câmi'us-Sagîr*, II, 249; *Kâmûs*, III, 791. *Kâmûs*, karga için kullanılan “*el-eblak*” kelimesini açıklarken: “*Sıfattır. Aklı karalı alaca nesneye denir. Husûlûl mümkün olmayan nesne talep eden kimse hakkında darb olunur*” der. Nitekim Peygamber Efendimiz Hz. Âişe'nin kadınlar arasındaki mevkiini anlatırken de “*Âişe'nin kadınlar arasındaki durumu, alaca karganın kargalar arasındaki durumu gibidir*” buyurmuştur.

şartlar altında benim nikâhımda yaşarsınız; ya da, babalarınızın evine gidersiniz!. *Düşünün, taşının, karar verin; size bir ay müsâade!.*" tarzındaki bu iltimatı, onların akıllarını başına toplatmış ve mâkûl çizgiye gelmelerini sağlamıştır ⁽¹⁸⁾.

Öte yandan, yeri gelmiş hanımlarıyla şakalaşmış; hattâ onlarla oyun oynamıştır. Ashâb-ı kirâmdan Hazretî Peygamber'in âile mahremiyetine girenlerin anlattıklarına göre, O, insanlar içerisinde en çok, hanımlarına ve küçük çocuklara şaka ve latife yapmışlardır.

Peygamber Efendimiz'in, Hz. Âişe vâlidemizle **koşu yarışı** yaptığı yaygın bilgilerimiz arasındadır. Bu olayı, Hz. Âişe'nin kendi anlatımı ile buraya biz de aktarıyoruz:

"Ben, seferlerinin birinde, Resûlullah Efendimiz'le berâberdim. O zaman gençtim; henüz kilolu değildim. Bana, "Gel, seninle bir koşu yapalım!" buyurdular. Berâberce koştuk; yarışı ben kazadım. Bir başka yolculuklarında yine yanlarındaydım. Fakat ben, o sırada biraz kilo almıştım. Bana, yine, "Gel, bir yarış daha yapalım!" dediler. Koştuk; bu def'a da yarışı Resûlullah Efendimiz kazandılar. Benim tknefs hâlimi görünce gülmeğe başladılar ve elini omuzuma koyarak, "Üzülme, ödeş-tik!" buyurdular ⁽¹⁹⁾.

Âile çatısı altında eşler arasında; zaman zaman kınılmalar, danılmalar, kızmalar, öfkelenmeler ve bir anlık saman alevi gibi parlamalar eksik olmuyor. Buna benzer durumlar, "**Peygamber evi**"nde de olsa, beşerlik vasfından dolayı yok edilememiştir. Ne ki, Allah Resûlü'nün o, deryâ gibi gönlü ve mahâretli tatlı dili, bu türden olayların kendi çemberi dışına taşmasını önüyordu.

Nitekim bir gün harurunu Hz. Âişe, her nasılsa sinirlenmiş ⁽²⁰⁾. O, bu si-

(18) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 152-153.

(19) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 39, 129, 264; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 41, nu: 2578; İbn Mâce, *Sünen*, I, 636. nu: 1979; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 274.

(20) Peygamber Efendimiz, bu gibi durumları "**şeytân**" kelimesi ile ifade etmişlerdir. Bkz. Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 2168, nu: 2815; Nesâî, *Sünen*, VII, 72; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 115. Bu kelime, Türkçemizde, kızına'dan kinâye olarak, "**heyheyleri tutmak**", "**heyheyleri üstünde olmak**" gibi deyimlerle ifade edilir ki, çok sinirlenme anlamına gelir. Ayrıca bkz. 33. Bölüm: "**Peygamber Efendimiz'in Konuşma Tarzları**".

nirli hâlinin, Hazreti Peygamber tarafından nasıl karşılandığını; ve kendisinin de, öfkeyi saygısızlığa dönüştürmeyen hassas çizgide nasıl durduğunu şöyle anlatmaktadır:

Resûlullah Efendimiz bana dediler ki: **“Yâ Âişe! Ben, senin benden hoşlandığın hâlinle, bana kızdığın hâlini hemen farkederim!”**

- **“Bunu nasıl bilirsiniz yâ Resûlallah?”**

- **“Sen, benden hoşlandığın zaman, ‘Muhammed’in rabbine andolsun, öyle değildir’ (lâ ve Rabbi Muhammed) dersin. Bana kızdığında ise, ‘İbrâhîm’in Rabbine andolsun, öyle değildir’ (lâ ve Rabbi İbrâhîm) demek sûretiyle adımı ağzına almazsın!”**

- **“Evet, vallâhi öyle yâ Resûlallah. Ne var ki, ben, asabî hâlimde, sizin, sevginizi değil, sâdece isminizi terkederim!”** ⁽²¹⁾

İnsanın kendisini bütün gerçekliliği ile ifâde edebildiği yer, âile çatısı altıdır. Fahr-i Kâinât Efendimiz, çevresindeki her seviyeden insanın, kadınların ve çocukların, **“peygamberce yaşama”** seviyesine yükseltilmelerinin imkânsızlığını bildiği için, kendisi bizzat onların seviyesine inmek sûretiyle, bu insanları kendi şartlarında mutlu edebilme yolunu seçmiştir.

İşte bu cümleden olmak üzere, fırsat düştükçe, akşamları hanımları ile sohbet ettiği; yerine göre onlara fıkra ve hikâye anlattığı, yerine göre de onların anlattıklarını dinlediği olmuştur. Bu bölümün esâsını oluşturan **“gece sohbetleri”** ile ilgili iki haber, aşağıda, **“metinler”** kısmında sunulacak ve orada gerekli açıklamalar yapılacaktır.

(21) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 158; *Tecrid Tercemesi*, XI, 368, nu: 1825.

METİNLER

1) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bir gece, biz hanımlarına garîb bir hikâye anlatmışlardı. Bu sırada hanımlarından birisi:

“*Bu hikâye, tıpkı hurâfe hikâyesi’ne benziyor*” dedi. Bu söz üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“*Biliyor musunuz, h u r â f e ne demektir? Hurâfe, Yemen’in Uzre kabilesinden bir adamın adıdır. Câhiliye devrinde bu adamı cinnîler esir almışlar ve uzun müddet aralarında tuttuktan sonra, onu tekrar insanların arasına bırakmışlardır. Hurâfe, insanlar içerisine döndükten sonra, cinnîler âleminde gördüğü acâiblikleri halka anlatırdı. İşte, halk arasında bu tür hikâyelere, “hurâfe sözü” denmiştir*” buyurdular ⁽²²⁾.

2) Ümmü Zer’ Hikâyesi ⁽²³⁾: Yine Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor: Vaktiyle Arap kadınlarından on bir tânesi, bir yerde toplanarak, kocalarının kusur ve meziyetlerini, hiç saklamadan bütün açıklığı ile birbirlerine anlatmak üzere sözleşip andlaşmışlardır:

Birinci kadın söz alır: Benim kocam, yüksek dağ tepesindeki besisiz devenin etine benzer; tırmanması kolay değildir ki o tepeye çıkılabilsin. Bir yolu bulunup çıkılsa bile, eti semiz değildir ki oradan alınıp aşığıya taşınınsın! ⁽²⁴⁾.

İkinci kadın söze başlar: Ben, kocamın sırnı ifşâ edernem; kulağına giderse aramızın açılmasından korkarım. Şâyet anlatsam da, ancak onun bana yaptığı ezâ, cefâ ve işkenceleri anlatabilirim. Onlar da o kadar çok ki, saymakla bitmez!.

Üçüncü kadın anlatmaya koyulur: Benim kocam çok kötü huy-

(22) Ayrıca bkz. *en-Nihâye*, II, 25; *Kâmûs*, III, 558; Feât Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 456.

(23) Bu hikâye, hemen hemen meşhur hadîs kitaplarında “*Hadîsü Ümmi Zer’*” (Ümmü Zer’ Kıssası) adı altında kaydedilmiştir. Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, VI, 146; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 351; Müslim, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 1869-1901, nr. 92; *Mecme’uz-Zevâid*, IV, 317.

(24) Yâni; Kocam öyle bir insandır ki, bana hayır olmadığı gibi, kendisine de hayır olmayan bir kimsedir. Kötü huylu olduğu için yanına yaklaşılmaz. Bâri başka bir meziyeti olsa; o da yok. Bu sebeple hiç gönül bağlamaya değmez, demek istemiştir.

ludur; yanında konuşsam boşanmış olurum, sustuğumda da muallâkta kalı-
rım!..⁽²⁵⁾

Sıra dördüncü kadın'a gelir. Kocam, tıpkı *Hicaz* bölgesinin (*Tihâme-Mekke*) geceleri gibi müteditir. Ne çok sıcaktır, ne de soğuk. Bu sebeple, kendisinden ne korkulur, ne de usanılır!

Söz sırası beşinci kadın'ındır. Benim kocam, eve gelince pars gibi uyur, onun ev hayatı uyku ile geçer. Dışarı çıkınca da arslan kesilir; çalı-
lıştır, çabalar, kazanır. O kadar cömerttir ki, eve getirdiği şeyleri ne yaptığı-
mı hiç sormaz!.

Altıncı kadın söz alır. Benim kocam, yemek yedek siler sü-
pürür; su içerken bardağı kurutur; yatarken de yorganına bürünür ve tek ba-
şına uyur. Hâlimi öğrenmek üzere elini sokup bir yoklamaz!.

Yedinci kadın da Benim kocam, yorgun argın bir kimsedir. Ahmaklığından bütün işleri birbirine karışmıştır. Ayrıca ne kadar illet varsa onun vücudunu istilâ etmiştir. Yanına yaklaşacak olan; ya başını yarar, ya gözünü çıkarır, ya da hepsini birden yapar, der.

Sekizinci kadın söze başlar. Benim kocamın dokunuşu, tav-
şan tüyü gibi yumuşak; kokusu ise, güzel kokulu bir gül gibi hoştur!.

Sözü dokuzuncu kadın alır. Benim kocam bir asilzâdedir. Ocağının külü çoktur; evinde hiç ziyâfet eksik olmaz. Kılıcının kayışı ol-
dukça uzundur; o, civan boy lu ve yiğit yaradılışıdır. Evi, mahallenin orta-
sında olup, bütün çevre halkının buluşma yeridir.

Söz sırası onuncu kadın'dadır. Benim kocamın adı, Mâlik'dir. Onun, neye mâlik olduğunu bilir misiniz? Mâlik, kocasını övmeye çok ileri
giden bir önceki kadının kocasından daha çok şeylere mâlikdir. O kadar çok
devesi vardır ki, onlar, otlamak için uzağa gitmezler. misâfir geldiği zaman
hemen tutulup boğazlanmaları için evin yakınlarında yayılırlar. Kocam, mi-
sâfirlerini saz çalarak karşılar. O develer, çalgı sesini duyunca kesinlikle an-
larlar ki, içlerinden bir tânesinin canına kıyılacaktır.

Ve nihâyet sıra onbirinci kadın'a gelir. Benim kocamın adı
Ebû Zer'dir. Siz, Ebû Zer'in kim olduğunu bilir misiniz? O, kulağımı mü-
cevheratla donattığı, pazularını semittığı ve gönlümü hoş tuttuğu için ben
de şen-şakrak bir kadın oldum. Hâlbuki Ebû Zer beni aldığı zaman, biz,
fakr u zarûret içinde yaşayan birkaç koyunlu bir âile idik. Beni, böylesine
fakir bir âileden alıp; atları, develeri, ekinleri, harmanları ve pek çok hiz-

(25) Yâni; kocam o kadar geçimsiz bir herifdir ki, yanında ağzımı açsam beni boşar. Sustu-
ğum zaman da, gönül alıcı bir söz söylemez ve iyi davranış göstermez. Kocam var di-
yemiyorum, varlığı belli değil. Yok da diyemiyorum, çünkü bir başkası ile evlenmem
imkânsız. İşte, evlilik hayatımız böylece gelip geçiyor.

metçileri bulunan bir muhîte getirdi.

Ebû Zer'in yanında ne konuşsam konuşayım, beni aslâ azarlayıp kırmaz. Uykumu da kesinlikle bölmez, sabaha kadar hep rahat rahat uyurum. İçecekleri ise kana kana istediğim kadar içerim. İşte benim kocam, böylesine iyi bir insandır.

Ebû Zer'in a n n e s i'nin kim olduğunu da bilir misiniz? Onun, yük denkları ağır, ev eşyası çok, evi ve sofrası ise geniştir.

Ebû Zer'in o ğ l u n u da tanıyayım size: O, tığ gibi bir delikanlıdır; yattığı yer, içinden kılıcı çekilmiş kına benzer. Dört aylık bir kuzunun ön kolu onu doyurur (hiç obur değildir).

Ebû Zer'in k ı z ı ise, annesine ve babasına karşı son derece itâatlidir. Eti budu yerinde olduğu için vücudu elbisesini doldurur. Aşırı derecedeki güzelliğinden dolayı, komşuları onu kıskanırlar.

Ebû Zer'in c â r i y e s i'ne gelince: Onu da tanıyayım size. O, evimizin sırlarını başkalarına taşımaz. Erzâkımızı saçıp savurarak isrâf etmez; onları güzelce korur. Evin yiyeceklerini köşeye bucağa saklamak sûretiyle evin kıyısını köşesini kuş yuvasına çevirmez (çok tertiplidir).

Ü m m ü Z e r' adındaki bu kadın; kocasını, kayınvâlidelerini, oğlunu, kızını ve câriyesini bu şekilde uzun uzun medh ü senâ ettikten sonra, başından geçen bir olayı anlatmaya başlamıştır: Günlerden bir gün, çevrede yayıkların dövuıldığı bir sırada, kocam **Ebû Zer**' evden çıkmıştı. Yolda giderken, gözü bir kadına ilişir; pars yavrusu gibi hareketli iki tâne (muhtemelen ikiz) çocuk, annelerinin kucağına oturmuşlar. nar gibi memelerle oynuyorlar. Bu manzarayı gören **Ebû Zer**'in gönlü kaymış ve beni boşayarak o kadınla evlenmiştir. Ben de, bir müddet sonra, hâli vakti yerinde, mal mülk sâhibi bir adamla evlendim. Bu ikinci kocam, Hat (*Bahreyn*) yapımı mızrağını yanına alıp atına bindi ve otlaklarında yayılmakta olan deve, sığır, koyun cinsinden bir sürü hayvanı sürüp getirdi. Bunların her birinden bana birer çift verecek: "**Ümmü Zer**! Bunları al, istediğin gibi kullan; istersen hısımlarını ve akrabâlarına ver, onlar da kullansınlar!" dedi.

Ümmü Zer, "**Buna rağmen ikinci kocam bana verdiklerinin hepsini bir araya toplayıp, yine de eski kocam Ebû Zer'in bana verdiği en küçük bir kap kaçak kadar değerli değildir**" diyerek, gönlünün hâlâ ilk kocasında olduğunu ifade etmiştir (**Hiz. Âişe** vâlidemiz'in Cenâb-ı Peygamber'e gece anlattığı "**Onbir Kadın Hikâyesi**" burada bitmektedir).

Hiz. Âişe (*r.anhâ*), hikâyeyi anlatıp bitirdikten sonra, Peygamber Efendimiz kendisine şöyle buyurmuşlardır: "**Yâ Âişe! Ümmü Zer'e karşı kocası Ebû Zer' nasılsa, işte ben de senin için tıpkı onun gibiyim!**".

38 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN UYKUSU

Bu bölümde; Peygamber Efendimiz'in uykusu, uykulu hâli, uyku vakitleri, uykudan önce ve uyandıktan sonra duâ edişleri ile, bu husustaki bâzı tavsiyeleri ele alınacaktır.

Konumuzla ilgili olarak; Tirmizî bu bölümde 6, müteâkip bölümde de 2 olmak üzere 8 haber kaydetmiştir. İbn Sa'd *Tabakât*'ında ⁽¹⁾, Ebû Dâvûd *Sünen*'inde ⁽²⁾, Nevevî *Ezkâr*'ında ⁽³⁾, Heysemî *Mecme'uz-Zevâid*'inde ⁽⁴⁾ ve pek çok muhaddis de, eserlerinin genellikle "*duâlar bölümü*"nde ⁽⁵⁾, üzerinde duracağımız konularla ilgili hadîs ve haberleri topluca kaydetmişlerdir. Mesele, bütün bu vesikaların ışıǵı altında değerlendirilecektir.

Bizim, "*uyku*" diye ifâde ettiğimiz kelimenin dinî metinlerdeki karşılığı, "*nevm*" veya "*niyâm*"dır. Bu kelimeyi, müslüman halkımız, sabah ezânında okunan "*es-Salâtü hayrun min'en-n e v m*" (*Namaz, uykudan hayırlıdır*) ifâdesi dolayısıyla yakından tanır. U y u m a k fiili; ~~dinlemek~~, sâkin ve hareketsiz olmak, sükûn bulmak, sönmek, kesilmek, ara vermek, ~~ûtil~~ yapmak, isturâhat etmek gibi hakikî ve mecâzî bir kısım işleri ifâde etmede kullanılmaktadır.

U y k u ; organizması faâliyet gösteren, çalışan ve netice itibâriyle yorulan ve yıpranan her canlı için, vazgeçilmez (*zarûrî*) bir d i n l e n m e hâlidir. Her canlı uyur. O, yaradılış dünyasının değişmez ve değiştilmez kânunlarındanır.

Bu sebeptendir ki, sâdece **Kâinâtın Yaradıcısı** bu tür eksik sıfatlardan

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 464-468.

(2) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 423-442 (*Ebvâb'ün-nevm*).

(3) Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 112-121.

(4) Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, X, 120-125.

(5) Konularına göre tasnif edilen hadîs kitaplarında, "*Kitâb'üd-Du'â*" veya "*Kitâb'üd-De'avât*" bölümleri vardır. Bahis konusu yerlerde, konumuzun "*yatarken okunan duâlar*" kısmına ışık tutar mâhiyette çok miktarda vesika bulunmaktadır.

münezzehdir. Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm*'de, o Yüce Yaradıcı'nın şânında: **"O'nu, ne uyuklama tutar, ne de uyku!"** buyrulmuştur ⁽⁶⁾.

Kur'ân-ı Kerîm, insanın dış dünyâ ile ilişkisinin tamâmen kesilme durumunu olan u y k u'yu, **"ölüm hâli"**; uykudan u y a n m a durumunu da **"yeniden diriliş"** olarak vasıflandırır ⁽⁷⁾.

Peygamber Efendimiz de, **"Cennet ehli uyur mu?"** şeklinde kendilerine yöneltilen bir soruya, **"Uyku, ölümün ikiz kardeşidir; Cennet ehli ise ölmez!"** diye cevap vermiştir ⁽⁸⁾.

Yine Yüce Allah (c.c), insanlara bahşetmiş olduğu bir kısım dünyâlık nûmetleri sıralarken de, bir başka âyet-i kerîmede: **"Uygunuzu, sizin için bir rahat ve huzur vesîlesi kıldık. Onunla dinlenir ve, ruhlarınız sizden ayrılmadan, şuursuz ölü gibi sükûnet bulursunuz"** buyrulmuştur ⁽⁹⁾.

Acabâ Peygamberler de uyur mu? Peygamberler için uyku, bir nakîsa değil mi? gibi sorular, bir kısım insanın zihninden geçebilir. Esâsen, böyle bir soruya hiç de mesaj bulunmadığı ve **"uyumama"** hâlinin sâdece Allah'a âit bir özellik olduğu, yukarıda *Kur'ân-ı Kerîm*'e atfen belirtilmişti.

Evet, Peygamber Efendimiz de uyurdu; herkes gibi uyku, O'nun için de bir ihtiyaçtı. Bu durum, O'nun; Allah değil k u l, Yaradıcı değil yaradılmış, melek değil b e ş e r oluşunu da bir istbân idi.

Peygamber Efendimiz ne zaman ve ne kadar uyurdu? sorusunun cevâbını, vakit ve süre olarak kesin çizgilerle belirlemek mümkün görünmemektedir. Esâsen bu sorunun cevâbını, O'nun yaşayış tarzının içinde aramak gerekmektedir. Nitekim Hazreti Peygamber'in getirdiği yaşayış düzenninde hayâtı tanzîm eden faktör, s a a t değil, g ü n e ş'dir, güneş batısa bile mesâiyi sürdürme, güneş doğsa bile uykuya devâm etme yaktır.

(6) *Bakara* sûresi, 255. âyet (*Lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm*).

(7) *En'âm* sûresi, 60. âyet; *Fürkân* sûresi, 47. âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, III, 1948-1950; V, 3598.

(8) Beyhakî, *Şu'ab'ül-Îmân*, IV, 183, nu: 4745; Mevlânâ, *Mesnevî*, 400. beyit.

(9) *Nebe'* ('Amme) sûresi, 9. âyet; ayrıca bkz. Elmalılı, *a.g.e.*, VII, 5533-5536.

O'nun tarafından uyk u için seçilen v a k i t, yatsı namazından sonra ve sabah namazından önceki zaman dilimidir. Eğer geceleri, ihtiyacı karşılayacak kadar uyumamışsa ve imkân da varsa, öğle namazından sonra bir saat kadar “*telâfî uykusu*” uyunur. Resûlullah Efendimiz'in dilinde, bu ikinci uykunun adı “*kaylûle*”dır ⁽¹⁰⁾. İslâm âlimlerinin ifâdesine göre k a y l û l e; “*öğle uykusu*”na dendiği gibi, uyumasa bile “*öğle istirahatı*”ne de denmektedir ⁽¹¹⁾. Bilindiği üzere, günümüzün modern çalışma düzeni ve me-sâî sistemlerinde de, bu “*öğle tâtili*” öteden beri uygulanagelmektedir.

Hazreti Peygamber: “*Gündüzün orucuna s a h u r yemeği ile, ge-
cenin ibâdetine de ö ğ l e u y k u s u (istirâhati) ile yardımcı olunuz*”
buyurarak, bu uykunun, gece ibâdetine imkân sağlayacağını ifâde etmişler-
dir ⁽¹²⁾.

Âile yakınlarının anlattıklarına göre Fahr-i Kâinât Efendimiz, yatsı na-
mazından önce yatmazlar, namazdan sonra da oturmazlardı ⁽¹³⁾. Ancak; dü-
ğün merâsimi (*arûs*) olması, misâfir bulunması ve teheccüd namazı kılması
gibi hâllerde, duruma göre geç yatarlardı ⁽¹⁴⁾.

Resûlullah Efendimiz, ashâbının da bu hususta kendisi gibi hareket et-
melerini isterdi. Ne var ki, insanlık hâli, yatsıyı beklemeden akşam nama-
zından sonra sızıp kalanlar veyâ yatsı namazını gece kalkıp kılanlar da ek-
sik olmuyordu. Resûlullah (s.a.s)'ın tâlîmâtına ve sünnetine aykırı düşen bu
hâllerinden kendileri de memnûn olmayan bu **uykucular**, durumlarını, Pey-
gamber Efendimiz'e açık açık bildiriyorlardı. O da, gayr-i irâdî ortaya çıkan
bu durumu hoşgörü ile karşılıyor ve onlara özel izin (*ruhsat*) veriyordu.

Ahmed b. Hanbel'in bize ulaştırdığı bir vesîkada, bu erkenciler ara-
sında yer alan **Hz. Ali** (r.a), kendisini şu ifâdelerle anlatmaktadır: “*Ben*

(10) *Kâmûs*'da bu kelimenin açıklanışı sadedinde şöyle denmektedir: “*Kâile, nısf-ı nehâr* (gün ortası. öğle) *vaktine denir... Kaylûle de, nısf-ı nehâr vaktinde uyumak mânâsınadır*”. Bkz. IV, 62-63.

(11) Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 133; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 225, Şâüh'in kenar notu.

(12) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 88 (Taberânî ve Ebû Nu'aym'den naklen); 'Aclûnî, *Keşf ül-Hafâ*, II, 154, nu: 1908 (Bezzâr'dan naklen).

(13) Bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 142, 148; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 447, 235-237; *İbn Mâce*, I, 229-230, nu: 701, 702; diğer kaynaklar.

(14) *Mecme'uz-Zevâid*, I, 314-315 (Ebû Ya'lâ'dan naklen); Tirmizî, *İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî Şerhi*, I, 279-281.

uykucunun birisiydim. Akşam namazını kılar kılmaz, yatıyı beklemeden elbîsemle sızar kalırdım. Elimde olmadan ortaya çıkan bu hâlimi Resûlullah Efendimiz'e arzettim; O da bana özel izin verdi!..”⁽¹⁵⁾

Peygamberimiz'in **yatış şekli**'ne gelince: Bu hususta tek tip bir yatış şekline bahsetmek mümkün gözükmemektedir. O'nun; istirahat için yatıp uzandıkları hâli farklı, yolculuk sırasında arâzide uyuma vaziyetleri farklı, evdeki yatış vaziyetleri ise yine farklıdır:

Kısa süreli istirahat yatışları, **sırt üstü uzanma** (*istilkâ*) şeklindedir ⁽¹⁶⁾.

Peygamberimiz'in evdeki mütad uyuma tarzı, sağ yanı üzerine yatma ve sağ elinin ayasını sağ yanağının altına koyarak uyuma şeklindedir. Kaynaklarda verilen bilgiler hep bu meâldedir ⁽¹⁷⁾.

Zât-ı Risâlet'in bir de ev dışında geçen hayâtı vardır ⁽¹⁸⁾. Sefer (*yolculuk, savaşı*) hâli denen bu gibi durumlarda Resûlullah Efendimiz'in uyuma tarzı biraz daha değişikdir. Bu da; yine sağ tarafına yatıp, sağ dirseklerini dikerek, sağ elinin ayasını sağ yanağının altına destek yapmak sûretiyle uyuma şeklindedir. Bir kısım hadîs yoruncusunun da belirttiği gibi ⁽¹⁹⁾, bu yatma şekline, daha çok, arâzide baş altına konacak bir nesne bulunmadığı takdirde **y a s t ı k** yerini **tusun** diye baş vurulmuştur. Öte yandan; kısa süreli uyumak istediklerinde ve bilhassa geç yattıklarında da sabah namazını geçirmeme kaygısı ile bu şekilde yatmışlardır. Bu kısa uyuma şekline, dilimizde **“kestirme”** ve **“şekerleme”** tâbir edilir.

Esâsına bakılırsa Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, öyle bizimki gibi, derin derin uyuduğu ve uykunun tadını çıkardığı vâkı değildir. Zât-ı Risâlet'in, dalgin uyumaya elverişli olmayan bir yatış biçimleri vardı.

(15) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 111; *Mecme'uz-Zevâid*, I, 314 (aynı kaynak).

(16) Geniş bilgi için bkz. Bu eserin **“Peygamber Efendimiz'in Oturuş Tarzı”** bölümünün 5. maddesi ve dipnotları.

(17) Timizî, *Şemâil*'in bu bölümünün 1. hadîsi; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 250; 'Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 375.

(18) Hazret-i Peygamber'in hayatının önemli bir bölümü ev dışında geçmiştir. Özellikle *Hicret* ile başlayıp; *Bedir*, *Uhud*, *Hendek*, *Mekke*'nin fethi, *Tebük* muharebeleri ve seferleri serisiyle sürüp giden askerî harekâtın hiçbirini, *Medine*'deki yatıp kalktığı evinden idare etmemiştir. Resûl-i Ekrem'in hayatı ve hadîsleri değerlendirilirken, bu gibi inceliklerin göz önünde bulundurulması isâbetli olur.

(19) Bkz. İbn'ül-Esir, *en-Nihâye*, III, 206; 'Ali el-Kârî, *a.g.e.*, s. 380.

Kaynaklar, Peygamber Efendimiz ile ashâbının, özellikle sefer hâlinde iken sabaha karşı verilen dinlenme molalarında, zaman zaman uyuyup kaldıklarını ve üstlerine doğan güneşin sıcaklığı ile uyandıklarını kaydederler⁽²⁰⁾. Bu hususla ilgili haberlerden iki tânesini kaydetmek yerinde olacaktır:

İbn Mes'ûd (r.a) anlatıyor: *Hudeybiye* musâlahasından dönüşümüzde sabaha yakın bir saatte konaklamıştık. Resûlullah Efendimiz:

- “*Nöbeti kim tutacak?*” diye sorduklarında;

- “*Ben, yâ Resûlallah!.*” dedim.

- “*Sen, uyursun; uykusuzluğa dayanamazsın!.*” deyip, birliğe tekrar sordular;

- “*Bu gece bizi kim bekleyecek?*”. Ben, yine cevap verdim:

- “*Ben!.*”

- “*Sen, uyursun!.*” dedi ve bir kaç kez sorusunu tekrarladı. Ben, istekli olduğumu her def'asında söyleyince;

- “*Mâdemki ısrarlısın, öyleyse nöbeti sen tut!.*” buyurdular.

Onlar yattılar; ben nöbette kaldım. Şafak sökünce, Resûlullah'ın o dediği geldi, beni de tuttu: Uyumuş kalmışım!. Tâ ki güneşin sırtımıza vuran sıcaklığı ile uyandık. Peygamber Efendimiz kalkınca, abdest aldılar. Arkadan sabah namazının iki rek'at sünnetini kılıp, farzını da cemâatle kıldırıldılar. Kâfile hareket ederken de:

“Eğer Allah sizin uyumanızı istemeseydi, böyle uyuyup kalmazdınız. Ancak Cenâb-ı Hak, sizden sonrakilerden uyuyup kaldığı veyâ unuttuğu için namazını geçiren kimselerin nasıl hareket edeceklerini göstermek üzere böyle yaptı” buyurdular ⁽²¹⁾.

Bir başka hâdiseyi de **Ebü Cühayfe** (r.a) şöyle anlatır: Resûlullah Efendimiz, seferlerinin birisinde, berâberindekilerle birlikte, yine güneş doğuncaya kadar uyuyup kalmışlardı. Uyanıp da kalkınca:

“Arkadaşlar! Sizler ölülerdiniz; Allah, ruhlarınızı tekrar îade etti. Bundan böyle her hangi biriniz, uyuyup kalır da namazını geçirirse

(20) Bkz. *Mecme'uz-Zevâid*, I, 318-324. Heysemî bu mesele ile ilgili olarak; Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Ebû Ya'îa ve Bezzâr gibi muhaddislerin eserlerinden naklen, 20'nin üstünde hadîs ve haber kaydetmiştir.

(21) *Mecme'uz-Zevâid*, I, 318-319.

uyanınca kulsın. Ve yine, unuttur da namazını geçirirse hatırlayınca edâ etsin!..” buyurdular ⁽²²⁾.

Eşâsen Resûlullah Efendimiz, yaradılışça olsun, yaşayışça olsun; diğer insanlarda bulunmayan bir kısım özelliklere (*hasâis*) de sâhipti. İşte bu farklı yönlerinden biri, u y k u husûsunda kendini göstermektedir.

Bizim ölçülerimize göre Hazreti Peygamber’in uykusuna, “**uyku**” demek çok güçtür. **Zîrâ** O’nun hayatının hiç bir ânında g a f l e t yoktur. Uyuyan ve faaliyetten kesilen, sâdece organizmadır; ruh, şuur ve idrâk ise dâimâ uyanıktır. Kaynakların verdiği bilgiye göre, bu durum, münhasıran Âhir Zaman Peygamberi **Muhammed Mustafâ** (s.a.s) için bahis konusu değil, bütün diğer peygamberlerde de böyledir ⁽²³⁾.

Normal insanda, kişinin kendi kontrolünden çıkışı, yâni kendinden geçip de yaptığı hareketleri fark edemez hâle gelişi, o insanın abdestini bozar. Aynı şekilde, u y u m a k da abdesti bozan bu faktörlerden biridir. Ancak Peygamber Efendimiz’in uykusu, O’nun abdestini bozmamaktadır. Bunun böyle olduğu husûsunda, İslâm ulemâsı fikir birliği (*icmâ*) hâlinindedir ⁽²⁴⁾.

Bu konu ile ilgili olarak **Hz. Âişe** vâlidemizin anlattığı bir hâdise, meseleyi daha iyi aydınlatmaktadır. O, Resûl-i Ekrem’in *Ramazan*’da kılmuş olduğu *Terâvih* namazının tasvîrini yaparken, Hazreti Peygamber’in, *Terâvih* ile *Vitir* arasında biraz uyuduktan sonra tekrar *Vitir* namazına devâm ettiğini görür. Dikkatini çeken bu durum üzerine:

- “**Yâ Resûlallah, siz vitir namazını kılmadan önce uyur musunuz?**” sorusuyla, iki namaz arasında biraz uyuduklarını îmâ edince;

- “**Yâ Âişe! Benim, gözlerim uyur; ama kalbim uyumaz!..”** buyururlar⁽²⁵⁾.

Bu bölümün baş tarafında, uykunun, hem en büyük bir n î m e t, hem de bir tür ö l ü m olduğuna işâret edilmişti. Peygamber Efendimiz, bizlere, her nûmete bir şükürle karşılık verme inceliğini öğretmiştir. Bizi dinlendiren, tâzeleyen ve yepyeni bir hayâta kavuşturan uykuyu uyutup da

(22) Aynı eser, I, 322.

(23) Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 168 (*Bâb kâne’n-Nebiyû (s.a.s) tenâmü ‘aynühû velâ yenâmü kalbühû ... ve kezâlike’l-enbiyâü, tenâmü a’yünühüm velâ tenâmü kulûbühüm*).

(24) Bkz. *Cem’ul-Vesâil*, s. 386 (*İnne nevmehû (s.a.s) leyse bi-nâkızın icmâ’an*).

(25) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, II, 252-253; IV, 168; Müslim, *el-Câmi’us-Sahîh*, I, salât’ül-müsâfirîn, nu: 125 (738); *Muvatta’* I, 120, nu: 9; Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 55, nu: 1341.

tekrar uyandıran Allahımız'a s ö z ile duygularımızı ifâde etmemiz, bu büyük nîmetin bir gereğidir. Bu ifâde edişin formülü ise “*duâ*”dır.

Ayrıca uyku, dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkış da olabilir. Zîra hiç kimse, uykuya daldıktan sonra, tekrar uyanacağını garanti edemez. Böyle hâllerde vedâlaşmak ve son isteklerini dile getirmek, akıllı ve tedbirli insanların vazgeçemeyecekleri bir tavidir. Allahımız'la olan bu hâlleşmenin formülü de “*duâ*”dır.

İşte, insanların tümünden daha akıllı ve hepsinden daha tedbirli olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, uyumadan önce ve uyandıktan sonra dâimâ d u â etmişlerdir. O'nun, duâsız uyudukları ve uyandıktan sonra duâsız kalktıkları vâki değildir.

Burada, “*Peygamber Efendimiz, uykudan önce ve uyandıktan sonra hangi duâları okurlardı?*” g'bi bir soruyu, bir kaç cümle ve bir iki paragrafla cevaplandırmak mümkün değildir. Zîrâ kaynaklarda o kadar çok duâ metni vardır ki, bunlar, “*Hazreti Peygamber şöyle duâ ederdi*” dememizi güçleştirmektedir ⁽²⁶⁾. Yine de, bunların bir kısmına aşağıda, bir kısmına da metinler bölümünde yer verilecektir.

Üstelik, duânın tek formülü ve münhasıran bir “*dil*”i de yoktur. Her Allah'ın kulu, içinde bulunduğu ruh hâline göre ve bildiği bir dil ile; Allah'ına karşı duâsını, niyâzını, yalvarışını, yakanışını, tövbesini ve istiğfânını yapabilmektedir.

Ancak, şu kadanrı hatırdan çıkarmamak gerekir ki, **en güzel duâ**; Allahımız'ın, Peygamberimiz'in ve ağız, gönü ve isteği temiz olan büyüklerimiz bize öğretmiş oldukları duâ formülleridir. Yüce Rabbimiz'in öğrettiği ve o mübarek ağızların ettikleri duâ formüllerinin ayrı bir tadı ve târif edilemez bir huzûru vardır. Bu duâların mânâsını anlasak da anlamasak da, kulunun temiz bir niyet, içten bir istek ve gönülden bir yakarışla huzûruna gelişinin sebebini, Yüce Allahımız anlayacaktır.

Yatak (uyku) duâlarından bir kaçını teberrüken biz de kaydedelim:

Fâtiha-i Şerife, Kul yâ eyyühe'l-kâfirün, Kul hüvallâhü ahad (İhlâs), Kul e'üzü bi-rabb'il-felâk ve Kul e'üzü bi-rabb'in-nâs sûreleri, Peygamber Efendimiz'in yatarken dâimâ okuduğu duâlardır. Nitekim Resûlullah Efendimiz: “*Yatağına girip de, Fâtiha-i Şerife'yi ve Kul hüvallâhü ahad sûresini okursan, ölümden başka her şeye karşı kendini emniyete almış olursun*” ⁽²⁷⁾ buyumuşlardır.

(26) Meselâ bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 423 vd. (*Ebvâb'ün-nevm*); Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 112-126.

(27) *Mecme'uz-Zevâid*, X, 121 (Bezzâr'dan naklen).

Ashâbdan birisi bir gün Hazreti Peygamber'e gelerek:

- **"Yâ Resûlallah, bu gece beni bir şey soktu, sabaha kadar hiç uyuyamadım!"** der.

- **"Ne soktu?"** deyince;

- **"Akrep!."** cevâbını alır. Bunun üzerine buyururlar ki:

- **"Eğer sen, yatağına girdiğin zaman, 'E'üzü bi-kelimet' illâh' it-tâm-mât min şerri mâ-halâk" (Allah'ın bütün kelimeleri ile, bütün yaratılmış-ların şerinden sana sığınırın Allahım!.) diye duâ etmiş olsaydın, Allah'ın izni ile sana hiç bir şey zarar vermezdi"** ⁽²⁸⁾.

Peygamber Efendimiz, sıradan bir şahsa sorar:

- **"Yatağına girince ne diyorsun?"**

O, fazla okuması yazması olmayan şahıs:

- **"Bismike vada'tü cenbî, fağfirlî zenbî" (Senin adınla yanımı yatağıma koydum; günâhımı bağışla Allahım!.) diyorum,** deyince;

- **"Çok güzel, Allah bağışlasın!"** buyurmuşlardır ⁽²⁹⁾.

Aklımın erebildiği kadar küçük bir çocukken, okuma-yazması olmayan gönlü nurlu ve ağzı feyizli ninemin bana öğrettiği bir **"yatak duâsı"** da, ay-nen yukarıdaki duânın bir benzeridir:

"Yattım sağıma, dönder soluma; dîn ile îmân ile gönder yoluma yâ Rabbi!."

Uyanıp yataktan kalkarken okudukları duâların birisi de şudur:

"Elhamdü lillâhî'llezî redde 'aleynâ ervâhanâ ba'de iz künnâ em-vâten" (Bizler ölü iken, ruhlarımızı tekrar geri veren Allah'a hamdolsun) ⁽³⁰⁾.

Konu ile ilgili diğer bir kısım bilgiler, metinler bölümünde verilecek ve bu konuyu tamamlayan **"Peygamberimiz'in Yatak Takımı"** bahsi hemen bu bölümün arkasına alınacaktır.

(28) Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 18, nu: 3898; İbn Mâce, Sünen, II, 1162, nu: 3518; Mecme'uz-Zevâid, X, 120.

(29) Mecme'uz-Zevâid, X, 123 (Taberânî'den naklen).

(30) Aynı eser, X, 125 (Taberânî'den naklen).

METİNLER

1) **Berâ b. Âzib** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz, uyumak üzere yatağına girdiği vakit, sağ yanaklarının altına sağ ellerinin ayasını koyup yatarlar ve *"Yârabbi, öldükten sonra kullarını tekrar dirilttiğin o günde, beni azâbından koru!"* anlamına gelen *"Rabbi künî 'azâbeke yevme teb'asü 'ibâdeke"* duâsını okurlardı.

2) Kısmen değişik bir senedle, aynı mânâyı ifâde eden bir rivâyet daha vardır. İlk râvîsi **Abdullah b. Mes'ûd** olan bu ikinci rivâyette, sâdece bir tek lâfız değişikliği olup; burada, *"yevme teb'asü 'ibâdeke"* yerine, *"yevme tecme'u 'ibâdeke"* şeklinde kaydedilmiştir. Bu takdirde, *"kullarını topladığın o günde"* demek olur.

3) **Huzeyfe** (r.a) anlatıyor: Resûlullah Efendimiz, uyumak üzere yataklarına girdiklerinde: *"Yârabbi, senin ism-i şerîfini zikrederek öliür ve yine onunla dirilirim"* anlamına gelen *"Allâhümme bismike emûtü ve ahyâ"* duâsını okurlar; uykudan uyandıkları zaman da: *"Bizi öldürdükten (uyuttuktan) sonra tekrar hayâta kavuşturan Allah'a sonsuz hamd ü senâlar olsun. Herkesin dönüp dolaşıp varacağı yer, nihâyet O'nun huzûrudur"* meâlinde olan *"el-Hamdü lillâhi'llezî ahyânâ ba'de mâ emâtenâ ve ileyhi'n-nüşûr"* diye duâ ederlerdi.

4) **Hız. Âişe** (r.anhâ) anlatıyor: Resûl-i Ekrem (s.a.s), her gece uyumak üzere yatağına girdiğinde, *"Kul hüvallâhü ahad"*, *"Kul e'üzü bi-rabb'il-felâk"* ve *"Kul e'üzü bi-rabb'in-nâs"* sûrelerini okur ve iki elini birleştirerek üfler, daha sonra da; elleri ile, vücudlarından ulaşabildiği yerleri sıvazlardı (*meshederdi*). Böylece ellerini önce başına, sonra yüzüne ve daha sonra da göğüs, kol, diz gibi vücûdunun ön tarafında bulunan uzuvlarına sürerdi. Ve bu hareketi, üç def'a yapardı.

5) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor: Bir def'asında Peygamber Efendimiz, ağızlarından puf sesi işitilecek şekilde uyudular. Kendileri, uyudukları zaman "*pufff*" diye ses çıkarırlardı. Tam bu şekilde uykuya vardıkları bir sırada, **Bilâl** gelip ezân okudu. Resûl-i Ekrem Efendimiz ezânı duyunca kalktılar ve abdest almadan namaza durdular.

Bu hadîsin uzunca bir de hikâyesi vardır ⁽³¹⁾.

6) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor: Hazreti Peygamber, uyumak üzere yatağına girdiğinde şöyle duâ ederdi: "*Bizi yedirip içiren, bütün ihtiyaçlarımızı karşılayan ve akşam olunca sığınacak bir yuva bahşeden Allah'a hamd ü senâlar olsun. Nice yaratıklar vardır ki, Allah onların ne tam olarak ihtiyaçlarını karşılamış, ne de başlarını sokacakları bir yuva vermiştir. Şükürler olsun Rabbime!*" (*el-Hamdü lillâhi'Ulezî et'amenâ ve sekânâ ve kefânâ ve âvânâ. Fe kem min men lâ kâfiye lehû ve lâ mü'viye*).

7) **Ebü Katâde** (r.a) anlatıyor: Peygamber Efendimiz gece yolculuğu yaparken, şâyet dinlenmek için gece yarısından sonra bir yerde konaklarsa, sağ taraflarına yatarak uyurlar; sabah namazına yakın bir saatte mola verilerse, o zaman da, sağ yanları üzerine uzanıp, sağ dirseklerini dikerek mübârek başlarını elinin ayası üstüne koymak sûretiyleistirâhat ederlerdi.

(31) **İbn Abbâs**, teyzesi **Hız. Meymüne** vâlidemizin evinde kaldığı sırada Hazreti Peygamberin gece ibâdetleri ile ilgili müşâhedelerini anlatmıştır. Bu rivâyetler, bâzı kaynaklarda -burada olduğu gibi- bir iki cümlesiyle kaydedilerek kapalı bir hâle getirilmiştir. Bu hikâyenin tamamı için bkz. Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 148; *Mişkât'ül-Meşâbil*, I, 374; Tirmizî, *Şemâil, Peygamberimiz'in İbâdeti* bahsi (aşağıda gelecek 5. metin). Tirmizî burada, olayın sâdece, Peygamberimiz'in uyurken pufladığına ve uyumasına rağmen abdest almadan namaza durduğuna dair olan kısmını almıştır.

39 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YATAK TAKIMI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in yatariken kullandığı eşyanın çeşidi, cinsi ve evsâfı ile, çevresindekilerin bu eşyanın kullanımı hakkındaki düşünceleri bahis konusu edilecektir.

U y k u ve y a t a k, birbirinin ayrılmaz parçasıdır, klâsik ifâdesiyle, birbirinin lâzım-ı gayr-i müfânkıdır. Buna rağmen Tirmizi, *Şemâil*'de, "yatak malzemesi"ni "uyku"dan ayrı bir bölüm olarak ele almakla kalmamış; ayrıca onu, iki konunun arasına tamâmen farklı altı bölüm ilâve ettikten sonra ele almak sûretiyle de, bu iki bölümün arasını açmış bulunmaktadır. Biz ise, Tirmizi'de 45. sırada yer alan bu bölümü 39. sıraya kaydırmak sûretiyle, küçük bir plân değişikliği yapma yoluna gittik.

Bu bahsin temel kaynakları hakkında, bir önceki 38. bölümde bilgi verilmişti. Konunun esâsını teşkil eden iki vesîka ise "*metinler*" kısmında kaydedilecektir.

Bizim "*yatak takımı*" diye tercüme ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki orijinali "*fırâş*" olup, bunun Türkçede tam karşılığı "*döşek*"tir. *Döşek*, yatağın en önemli parçası olduğu için, Arapçada tek başına kullanıldığında, *yatak takımı* kavramını ifâde etmektedir. Dilimizde kullanılan aynı kökten gelme "*mevrûşat*" ise, en geniş mânâsı ile "*sergi, yaygı, döşeme*" anlamına gelmektedir.

Mâlûm olduğu üzere y a t a k, tam olarak; döşek, yastık ve yorgan üçlüsünden oluşmaktadır. Hadîs metinlerinde bu eşyalar için; d ö ş e k karşılığında "*fırâş*", y a s t ı k karşılığında "*visâde*", y o r g a n karşılığında da "*lihâf*" kelimeleri kullanılmaktadır. *Şemâil* kitaplarında, Hazreti Peygamber'in evinde kullanılan döşek ve yastığın evsâfı hakkında birinci elden bilgiler kaydedilmişse de, yorganın niteliği ile ilgili bir vesîkaya rastlanmamaktadır.

Bu eşyalarla ilgili gerekli değerlendirmelere geçmeden önce, araya, iki paragraflık bir bilginin daha ilâve edilmesi yerinde olacaktır. Bilindiği gibi,

Fahr-i Kâinnat Efendimiz'in, **Hz. Hatice** vâlidemizle tek başına yaşadıkları *Mekke*'deki hayâtında müstakil evi vardı. Fakat, *Medîne*'de geçen son on senelik hayâtında müstakil evi yoktu. Orada, *Mescid-i Nebevî*'nin bitişiğinde inşâ edilen "*sıra odalar*" (*hucûrât*), ayrı ayrı hanımlarına tahsis edilmişti. Peygamber Efendimiz, gecelerini, münâvebe ile buralarda geçirmekte idi. **Hz. Âişe** vâlidemizin hânesi ise, m e r k e z mekân olarak kullanılıyordu.

Gündüz istirahatlerini yaptığı başka evler de vardı. *Asr-ı Saâdet* döneminin ünlü kadın tabiblerinden birisi olan **Şifâ binti Abdullah** (ö: 20/640)'ın evi bunlardan biri idi. Hazreti Peygamber, kendisi ile sıhrî bir yakınlığı olan bu hanımefendiyi sık sık ziyaret eder ve genellikle öğle istirahatlerini (*kaylûle*) onun evinde yaparlardı. Bu sebeple, Resûl-i Ekrem Efendimiz için özel bir d ö ş e k ve p i j a m a (*izâr*) da temin etmişti. **Şifâ Hâtun**, Peygamberimiz'e âit olan bu eşyaları büyük bir titizlikle hâtura olarak saklamış; ondan oğlu **Süleyman**'a geçmiş; daha sonra da, *Medîne* vâlisi olan **Mervân b. Hakem** (ö: 65/684) satın alarak, mukaddes emânetler serisinden olmak üzere devlet zimmetine intikâl ettirmiştir ⁽¹⁾. Adı geçen eşyaların daha sonraki durumu ise bizce bilinmemektedir.

Peygamber Efendimiz'in, **Hz. Âişe**'nin evindeki döşeginin yüzü m e ş i n idi. İçine, yün veya pamuk yerine, h u r m a l i f i dokunulmuştu. Yastıkları da aynı malzemeden yapılmıştı.

Hz. Hafsa'nın evindeki yatağı ise, ikiye katlanmış bir b a t t â n i y e idi.

Kendilerinin, kuru hasır veya kanepa üzerine yatıp uyudukları da oluyordu. Resûlullah Efendimiz, yatak hususunda, dâimâ sert ve serin tutan malzemeyi tercih etmişler; insanı çok uyutan, rehâvete sevk eden yumuşak ve konforlu malzemeden titizlikle sakınmışlardır. Bu durum, kendi tatbikatları olup, başkasına sözlü bir tavsiyede bulunmuşlardır.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, Hazreti Peygamber'in üstüne örtüldüğü yorganın niteliği hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Ancak hadis kaynaklarında yer alan bir kısım haberlerin satır aralarındaki ifâdelerden, yatacın üstlerine bir şey örtüldüğü hususu kesinlik kazanıyor ⁽²⁾. Ne var ki,

(1) *Blz. el-İstî'âb*, IV, 340-341; *Üsd'ül-Ğâbe*, V, 486-487; *el-İsâbe*, IV, 241-242.

(2) *Blz. Buhârî, el-Câmi'us-Sahîh*, I, 128-129; IV, 221; *Müsned*, V, 400; VI, 32, 113, 170, 174, 182, 266, 294, 323; *İbn Mâce, Sünen*, II, 1334, nu: 4024; I, 209, nu: 637.

“*lihâf*” kelimesiyle ifâde edilmiş bulunan bu eşyânın, sâdece “*yorgan*” anlamında kullanılmadığı; ayrıca *çarşaf*, *battâniye* ve *pike* gibi diğer örtü çeşitlerini de içine aldığı anlaşılıyor ⁽³⁾.

Bize ulaşan vesikalar arasında, Hazreti Peygamber’in yatak takımındaki sâdeliğin arka plânını anlatan haberler de bulunmaktadır. Hadis kitaplarının özellikle “*zühd*” bölümlerinde yer alan bu vesikaların bir kaçını buraya kaydetmek yerinde olacaktır :

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in yatak takımlarını yakından bilen ashâbın bir çoğu, O’na biraz daha konforlu yatak te’mîn etmek için bâzı girişimlerde bulunagelmışlerdir. Başta, hanımı **Hz. Hafsa**, altına serdiği battâniyeyi dört kat ederek sermeyi denemiş; fakat bu teşebbüs, “*Benim döşeğimi yine eski hâline getirin; zîrâ yumuşaklığın verdiği rehâvet, bu gece namaza kalkmama mâni oldu*” şeklinde karşılık almıştır.

Varlıklı komşu kadınlardan birisinin gözü, **Hz. Âişe**’nin evini ziyâreti sırasında Peygamber Efendimiz’in döşeğine ilişir. Bu kadın, kendince onu Peygamber’ine münâsip görmez; evine dönünce, hediye olarak kabaca bir **yün döşek** gönderir. Akşam eve gelince durumu gören Hazreti Peygamber’le **Hz. Âişe** arasında şöyle bir konuşma geçer :

- “*Bu da neyin nesi yâ Âişe!?*”.

- “*Yâ Resûlallah, ensârdan falanca hanım ziyâretime gelmişti; üzerinde yattığımız döşeği gördü de, evine g’ince bunu gönderdi*”.

- “*Onu, doğruca geri gönder!*”.

Hz. Âişe vâlidemiz, hâdiseyi anlatmaya devâm ederek : Geriye göndermedim. Doğrusu, böyle bir döşeğin benim evimde de bulunması çok hoşuma gitmişti. Resûlullah Efendimiz, ısrarla üç def’a geri göndermemi söyledikten sonra buyurdular ki;

- “*Vallâhi yâ Âişe, değil bu gibi şeyleri, eğer istesem Allah, altın ve*

(3) **Lihâf** (çoğulu: *lühuf*) kelimesi hakkında *Kâmûs*’un açıklaması şöyledir: “*Lihâf, bürünecek nesneye denir; yorgan, çarşaf ve sâir nesne gibi. Lâkin, yorgan’da istîmâli (kullanımı) gâlip olmuştur. Zîrâ Arablarda, mukaddemâ (önceleri) yorgan müteâref (tanınmış) değildir*” (III, 731).

gümüş dağlarını benim peşime takar!.”⁽⁴⁾

Bir gün **Hz. Ömer** (r.a), Resûlullah Efendimiz'in ziyaretine gelir. Gel-
diğinde Peygamber Efendimiz'i, çıplak bir hasır üzerine biraz uzanmış ve
hasırın vücudunda iz bırakmış olduğunu görür. Bu manzara karşısında duy-
gulanır ve gözlerinden yaşlar akınaya başlar. Hazreti Peygamber :

- *“Ne ağlıyorsun, yâ Ömer?”* diye sorduklarında;

- *“Yâ Resûlallah! Sizin bu sâde yaşayışınızı görünce; altın tahtlar
üzerinde oturup; ipekler, ibrişimler, atlaslar ve kadifeler içinde hayat sü-
ren İran ve Bizans kralları'nı hatırladım da!.”* demesi üzerine;

- *“Ağlama yâ Ömer, ağlamaya değmez. Dünyâ nimetleri onların, âhi-
ret saâdetinin de bizim olmasına râzı değil misin? Eğer ben, altın dağları-
nın hareket edip gelmelerini istesem, onlar arkamdan koşarak gelirler.
Şâyet dünyânın, Allah katında, sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı, on-
dan, kâfire zırnık bile koklatmazdı!”* buyurmuşlardır⁽⁵⁾.

Bir başka sahâbe **Abdullah b. Mes'ûd** anlatıyor : Üzerine yattığı hası-
rın mübârek vücutlarında iz bırakması üzerine, kendilerine :

- *“Yâ Resûlallah! Mûsâade buyurun da şu hasırın üzerine bir örtü
sereyim; vücûdunuzu rahatsız etmemiş olur!”* dediğimde;

- *“Benim, dünyâ ile ne alış-verişim var. Benim onunla ilişkim, ay-
nen, istirahat maksadıyla bir ağacın gölgesine oturup da, dinlendikten
sonra onu terkedip giden biniitli bir yolcunun hâline benzer!”* buyurdu-
lar⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber'in yatak takımlarındaki sâdelik ve Zât-ı Risâlet'in
bu tür işler karşısındaki tavrı, **öbür dünyâ anlayışı** bir hayli yara almış olan
insanların hayat telâkkîlerini sarsıcı mâhiyettedir. Esâsen, ibâdetine titizliği
olmayan ve uykuyu asgarîye indirip uyanık geçen zamanlarını **artırma** gay-
reti bulunmayan kimselerce bu durum, bir teferrûat sayılabilir.

(4) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 465; Beyhakî, *Şu'ab'ül-İmân*, II, 173, nu: 1468; ayrıca bkz.
Cem'ul-Vesâil, s. 459.

(5) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 466; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VI, 70; *Tecrîd Tercemesi*, XI,
244.

(6) İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 467; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 301; Tirmizî, *Sünen*, IV, 588,
nu: 2277; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1376, nu: 4109.

METİNLER

1) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemizin anlattığına göre, *Peygamber Efendimiz'in üzerinde uyudukları döşeğin yüzü, tabaklanmış deri (sahtiyan)' dendi* ⁽⁷⁾. İçine de hurma lifi doldurulmuştu.

2) İmâm Muhammed el-Bâkır ⁽⁸⁾ naklediyor :

Hz. Âişe'ye, “Sizin evde kaldığı sırada Resûlullah Efendimiz'in yat-tıkları döşek nasıldı?” diye sorulduğunda, o : “Yüzü sahtiyardan olup, içi-ne de hurma lifi doldurulmuştu” diye cevap vermiştir.

Aynı şekilde Hz. Hafsa'ya, “Hazreti Peygamber sizin evde kaldığı za-man nasıl bir yatakda yatarıdı?” şeklinde benzeri soru yöneltildiğinde, o da şu cevâbı vermiştir : “Yünden dokunmuş kalın bir battaniyeyi iki kat ya-pıp altlarına sererdik. Onun üzerinde uyurlardı. Bir gece, kendime, şunu dörde katlasam daha yumuşak olur ve böylece daha iyi istirahat etmiş olurlar, diye düşündüm. Bu maksatla battâniyeyi dörde katlayarak ser-dim. Ne var ki, sabahleyin kalktıklarında:

- “Bu gece benim altına ne serdiniz?!” diye hayretle sordular.

- “Eski döşeginizi yâ Resûlallah. Ancak, daha yumuşak olsun da ra-hat uyuyasınız diye dörde katlayarak serdik, o kadar!” dedikse de;

- “Siz, benim döşegimi yine eski hâline getirin. Zîrâ yumuşaklığın verdiği rehâvet, gece namaza kalkmama mâni oldu” buyurdular.

(7) Bizim “tabaklanmış deri (sahtiyan)” diye tercüme ettiğimiz kelimenin metinde geçen şekli “edem”dir. Edîm kelimesinin çoğulu olan bu kelimayı Kâmûs: “... Deri'ye denir, cild mânâsına; yahut kırmızıya boyanmışına denir alâ kavlin (bir görişe göre de) di-bâğat olunmuş deriye denir ki sahtiyan tâbir olunur” şeklinde açıklamıştır (IV, 167).

(8) Muhammed el-Bâkır, Ca'fer-i Sâdık'ın babası olup, 12 imâmın beşincisidir. Doğum ve ölüm târihleri hakkında farklı görüşler olan bu zâtın, Ehl-i Sünnet ve Şîa ulemâsı arasında seçkin bir yeri vardır. O, Hz. Âişe ile görüşmemiştir. Doğumu, hemen hemen Hz. Âişe'nin ölüm târihlerine rastlamaktadır. Bu sebeple olmalıdır ki, haberi nakleder-ken, “Hz. Âişe'ye sordum” diye değil, “Hz. Âişe'ye soruldu” şeklinde meçhûl olarak nakletmiştir. Hz. Âişe ile kendisi arasındaki râvi adı belirtilmemiştir. Hadisçi deyişle bu rivâyet mürsel'dir. Râvinin hayatı ile ilgili olarak bkz. Tehzîb'üt-Tehzîb, IX, 350-352; Fığlalı, İmâmîye Şîası, s. 162-163.

40 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İBÂDET HAYÂTI

Bu bölümden itibaren 44. bölüme kadar olan kısım, Peygamber Efendimiz'in "ibâdet hayâtı"nın çeşitli yönlerine ayrılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Tirmizi, 24'ü bu bölüme âit olmak üzere, toplam 57 hadis ve haber kaydetmiştir. Diğer ilgili kaynakların -aşağı yukarı- hepsinde de, Peygamber Efendimiz'in ibâdet hayâtı ile ilgili vesikalar yer almaktadır. Ne var ki, bunların mânâsını bir bütün olarak burada vermek mümkün değildir. Zîrâ, öbür konulara nisbetle bu bahse âit hadis ve haber sayısı o kadar çoktur ki, bunlar, ancak başlı başına hacimli bir esere konu olabilecek niteliktedir.

Biz bu deryâdan; idrâkimiz, irfânımız ve duygularımız ölçüsünde bâzı çizgiler sunmaya gayret edeceğiz. Yukarıda da ifâde edildiği gibi, beş bölümlü bir bütün içinde ele almaya çalışacak ve diğer bölümlerin sâdece metinlerini vermekle yetineceğiz.

Başlıkta "ibâdet hayâtı" diye ifâde ettiğimiz kelimenin orijinali de "ibâdet" tir ⁽¹⁾.

İ b â d e t, tapmak ve kulluk eylemek (tâat) anlamına gelmektedir ki, aslında, boyun eğme (inkıyâd) mânâsını taşımaktadır ⁽²⁾. İslâm terminolojisi ise, niyete bağlı olarak yapılan ve Cenâb-ı Allah'a yalânhk (kurbet)

(1) Burada, d i l bakımından bir noktaya işaret etmekte yarar görülmüştür, "İbâdet" ve o kökten türemiş bulunan diğer kelimeler, hiç değiştirilmeden dîni tâbir olarak kullanılmış; türkçeleştirme adına, muhtevâsının zedelenmesine fırsat verilmemiştir. Özellikle i b â d e t'i "tapmak, tapınmak", m â b u d'u "tapı", â b i d'i "tapan" ve m a ' b e d i "tapınak" şeklinde türkçeleştirmenin, İslâmî metinlerde son derece sakıl kaçtığı bilinmektedir.

Bu kelimeler arasındaki inceliği, büyük Türk müfessiri Elmalılı Hamdi Efendi şöyle açıklamaktadır: "Lisânımızdaki istîmallerine nazaran; tapı, tapmak, tapınmak kelimeleri, i b â d e t'in değil, alelulak (genel olarak) i t â a t'ın mânâsı olabilecektir. Hattâ tapmak ve tapınmak kelimelerinde, az çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şuur-suzluk mânâsı anlarız da, bunları, "puta tapmak, haşa tapmak" gibi mevkiîlerde kullanırız. Binâenaleyh, "sana ibâdet ederiz" yerine, sâdece Türkçe olsun diye "sana taparız" veya "tapınırsınız" demek, lisânımızın nezâhetini zâyî etmek olur. Kulluk etmek, şuur nokta-i nazarından, tapmak kelimesinden daha iyidir. Bu da, ibâdet'ten zaîf olan ubûdiyet'in mânâsıdır". Bkz. Hak Dîni Kur'ân Dili, I, 96-97.

(2) Bkz. Kâmûs, I, 1199.

ifâde eden özel bir tâat demektir. T â a t da, alınan emre tamâniyle inkiyâd edip ona göre hareket etme hâlidir. Bir başka ifâde ile, yapılması sevâb olan işi yapmaktır.

Sıfat olarak, ibâdet edene “*âbid*”, ibâdet edilene de “*ma'bûd*” denir. Birincisi insanın, ikincisi ise Allah'ın sıfatıdır. Bu dümana göre i b â d e t kul ile Allah arasında bulunan bir bağdır, bir alış veriş hâlidir.

İnsan rûhu, elemden gocunur ve lezzetten hoşlanır. İnsanın hayâtı, bu iki duygunun, yâni elem ile lezzetin kavşağıdır. O, elem veren şeyler karşısında öfkelenir veyâ korkar; lezzet veren şeyler karşısında da ümitlenir veyâ hırslanır. İnsanın hayâtını tanıyan eden ve ona bir çeki düzen verip dengeyi sağlayan faktör, k o r k u ile ü m i d' in devamlı olarak çarpışması hâlidir. Ümit silindiği zaman, yerini ümitsizlik (*yeis*) hâli kaplar; böylece faaliyet söner. Korku silindiği vakit de azgunluk, taşkınlık, anarşi, terör (*tuğyân*) başlar; işin sonu düşünülmez, faydalı işler yapılmaz, üretimin yerini tüketim alır.

Ümidin içinde bir korku, korkunun içinde de bir ümit yoksa, vazife duygusu, yerini tembelliğe bırakır. Bir bakıma, açları çalıştıran doyma ümidî, tokları çalıştıran da açlık korkusudur.

İnsanın fıtrâtında bu özellik, i b â d e t ihtiyacını da bünyesinde taşımaktadır. Rûhu dâima te'sir alanında tutan en yüksek s e v g i ile en yüksek k o r k u'nun birleşmesi ve çarpışmasından çıkan bu, “*korku ile ümid*” (*havf u recâ*) şimşegidir ki, insanı, büyük bir şevk ve muhabbet ile o Yüce Kudret'in kapısına başvurdurtur. İşte bu niyet ve maksatla yapılan her iş, bir i b â d e t vâfını kazanır.

İbâdet, sonsuz bir aciz itirâfı ile, nihâî bir tâzim duygusu hâkimdir. Kullukta, kendini ve mâsivâyı silip, Tek ve Eşsiz Kudret'in himâyesine sığınma duygusu vardır. Bu sığınışta, saygısızlığa yol açabilecek en küçük bir darvanıştan bile sakınılır. Onda; ne gurur, kibir ve gösterişe (*riyâ*) yer vardır, ne de zâhir ve bâtın ikiliğine!.

Aczini hissetmeyen kibirliler, korku duygusu körelmiş gâfil iyimserler ve hiç bir ümid beslemeyen karamsarlar bu şereften mahrûmdurlar ⁽³⁾.

Her müslüman için İslâm'a giriş tezkeresi durumunda olan Kelime-i Şahâdet'in ikinci cümlesinde, Peygamberimiz'e inandığımızı ifâde eder-

(3) İbâdet'in çeşitli yönleri hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 1, 95-104.

ken, “*Ve eşhedü enne Muhammeden ‘abdühû ve resûlüh*” diyerek, “*Takvîlîk ederim ki, Hazreti Muhammed Allah’ın kulu ve elçisidir*” ikrârını veririz. İnanınız ki, Hazreti Muhammed (s.a.s)’in iki özelliği vardır : Önce, herkes gibi O da “*Allah’ın kulu*”dur. Sonra da O, hiç kimsenin kendi kendine elde edemeyeceği “*Allah’ın elçisi*” gibi bir unvânın sâhibidir.

Kâmûs, a b d kelimesini açıklarken : “*Abd, mutlakâ (kayıdsız şartsız) insana ulâk olunur (ad olarak verilir)*” der ⁽⁴⁾. Bu demektir ki, a b d (kul) kavramı; bir şahsın, bir yandan hayvan ve bitki olmadığını ifade ettiği gibi; bir yandan da melek ve şeytan olmadığını ifade eder. Ve nihâyet onun, tarîf (rab) da olmadığını ortaya koyar.

Hazreti Peygamber için asıl olan “*kulluk*”tur. O, önce “*kul*”, sonra “*peygamber*” olduğunu her hâliyle ifade edip durmuştur. Fahr-i Kâinât Efendimiz, hayatını; bir “*devletli*” gibi değil, sıradan bir “*Allah’ın kulu*” gibi yaşamıştır. Böylece O, hemcinsleri olan insanlara; kul kalarak mutlu olmanın, kulluk şartları içinde olgunlaşmanın ve kulluk burcunda yükselmenin yollarını göstermiştir.

İslâmî kaynaklar, gerek Peygamber Efendimiz’in, gerek herhangi bir İslâm büyüğünün “*ibâdet hayâtı*”ndan söz ederlerken, meseleye farklı ve geniş bir açıdan bakmışlardır. Onlar bu ifadeleriyle, her müslümanın normal bir “*vecîbe*” olarak yapması gereken ibâdetleri anlatmak istememişlerdir. Yâni “*ibâdet hayâtı*” denince; n a m a z serisinden olmak üzere günlük beş vakit namaz, haftalık cuma namazı, yıllık bayram namazları, gerektiği zaman kılınan cenâze namazı ile; senede bir ay tutulan Ramazan orucu; mâlî gelirinden verilmesi gereken yıllık zekât ve fitre; kesilmesi gereken kurban gibi Allah adına yapılması f a r z veya v â c i p olan ibâdetler söz konusu edilmemiştir. Zîrâ bu türden ibâdetlerin yapılması normal bir müslüman için bir “*meziyet*” değil; ancak terkedilmesi, çok büyük bir “*eksiklik*” kabul edilmiştir. Eğer “*vazîfe yapmak*” bir meziyet olarak kabul görmeye başlarsa, bu sıfatla avunmaya başlayan insanlar, vazifenin ötesindeki karşılıksız, hasbî ve Allah rızası için yapılması gereken işlere ilgi göstermeyecek ve böylece binlerce iş sâhipsiz kalacak demektir. Hâlbuki esas meziyet, o türden sâhipsiz işlere sâhip çıkmaktadır.

İşte İslâm dîninin, insanlardan ısrarla istediği, teşvîk ettiği ve mükâfatlar vâdettiği ibâdet türü; “*nâfile*”, “*tetavvu’*”, “*sadaka*”, “*amel-i sâlih*” gi-

(4) *Kâmûs*, I, 1198.

bi, yerine göre değişik adlar verdiği ibâdetlerdir. Bu tâbirlerin hepsi de, *“in-sanın, üzerine vazîfe (vâcip) olmayan fazladan bir tâatte bulunması”* anlamını taşımaktadır ⁽⁵⁾.

Peygamber Efendimiz, ibâdet'i, bir *“şükriin edâsı”* olarak kabûl etmişlerdir. Bizlerin tahammül edemeyeceği ölçüde çok ibâdet etmeleri karşısında, bir kısım sahâbenin kendilerine : *“Yâ Resûlallah! Allah tarafından size, geçmiş ve gelecek bütün günâhlarınızın bağışlandığı te'mînâtı verildiği hâlde, bu kadar çok ibâdet etmenizın mânâsını anlıyamıyoruz”* meâlindeki sözlerine; *“Öyle ama, Rabbime çok şükreden bir kul da mı olmayayım!”* karşılığını vermiştir.

Sa'dî-i Şîrâzî'nin de dediği gibi , *“her nefeste iki nîmet vardır ve her nîmete de bir şükür vâcibdir”* ⁽⁶⁾. Bir nefese iki şükür ile mukâbele etme vecîbesi asgarî ölçü kabûl edilince, insanın, sayısız nîmetler karşısındaki aczi ortaya çıkıyor. İşte bu idrâk noktasında *“kulluk”* başlıyor.

Ne var ki, farz ve vâcib denen ibâdetlerle kulluğun sâdece alt sının belirtilmiş, fakat üst sınırı açık bırakılmıştır. Bu, hedef noktası ebediyete kadar uzanıp giden bir yarış sâhasıdır. Bu yarışa bir kez katılanlar için, cehennem korkusu da cennet ümidi de çok gerilerde kalmaktadır. Bu duygular sâdece birer sâiktir, kamçıdır ve müsâbakaya başlatma işâretidir.

H.z. Ali (r.a), farklı seviyedeki insan gruplarının ibâdet etme amaçlarını şöyle ifade etmiştir: *“Bir kısım insan vardır, ibâdeti c e n n e t ümidi ile yapar; bu tür ibâdet, tüccarların ibâdetidir. Bir kısmı ise, c e h e n n e m korkusu ile yapar; bu da, âzâd olmayı bekleyen kölelerin ibâdetidir. Bir kısım insan da vardır, ibâdeti, bir ş ü k ü r'ün edâsı olarak yapar; işte bu, hür insanların ibâdetidir!”* ⁽⁷⁾.

Âşık Yûnus'un, bâzı çevrelerce bir şâir lâübâliliği havasında söylenmiş kabûl edilen:

*“Cennet cennet dedikleri, bir kaç köşkle bir kaç hûri;
İsteyene sen ver anı, bana Seni gerek Seni!”*

ifâdesi de, gerçekte, bu yarış sâhasının tatlı terennümleridir.

(5) Râğb el-İsfehânî, el-Müfredât, s. 529; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, III, 2594.

(6) Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülüstân*'ın giriş kısmı.

(7) Şerif er-Râdiy, *Nehc'ül-Belâğa*, III, 205-206; 'Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 382.

Kulluk koşusunu önde götüren mutlulardan birisi olan **Sultan Fâtih** de, hedefe doğru yol almanın hazzını iyice tatmış bulunmalıdır ki:

**“Zülfüün zencîrine bend eyledi şâhum beni
Kulluğundan etmesün âzâd Allahum beni!”**

diyerek, bu yarıştan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir ⁽⁸⁾.

Hazreti Peygamber'in, her şeyde olduğu gibi, ibâdetde de gözettiği ölçü, onun, azlığı veya çokluğu değil; onda, **sebât ve devâmlılıktır**. Kendileri bu gerçeği şöyle ifade etmişlerdir: **“Amellerin en fazîletlisi ve onun Allah katında en çok kabûl göreni, az da olsa devâmlı yapılanıdır”**

⁽⁹⁾.

Her işinde kulun Allah'ı ile mânevî irtibânın kesilmemesi, derûnî alış veriş hâlinin devâmı ve kâr defterinin devâmlı açık tutulması, ibâdetin asıl hedefidir. **Erzurumlu İbrâhim Hakkı Hazretleri**'nin vecîz ifâdesi ile, **“el işde, gönül Hazrette”** olma hâli, kulluğun bu devâmlılığının işâretidir.

Resûlullah Efendimiz'in ısrarla üzerinde durduğu bir diğer ölçü de, ibâdette; **aşırı zorlamalardan sakınma**, işi bıkkınlık noktasına vurdurmama ve usanma çizgisine iletmemedir. Herkes kulluğunu, gücü yettiği nisbette, istîdâdî ve imkânları ölçüsünde yapmaya çalışmalıdır.

Hız. Âişe vâlidemizin anlattığına göre, Peygamber Efendimiz, *Mescid-i Nebevî*'nin bir köşesine hasır gerek, kendilerine ö z e l bir **“ibâdet köşesi”** ayırırlar. Burada, geceleri namazlarını kırlarlar; gündüzleri de, perde yaptıkları hasır yere sererek üzerine otururlar. Bir de ne görsün: Arkadaşların (*ashâb*), içerisi görünmeyen o paravananın çevresine doluşarak, Resûlullah'ın kıldığı gibi namaz kılmaya, hattâ daha da ileri gitmeye başlıyorlar. Bu manzarayı gören Peygamber Efendimiz, onlara hitâben:

“Arkadaşlar! Tâkat getirebileceğiniz ve altından kalkabileceğiniz işlere (amellere) girişiniz. Zîra siz bıktıp usanmadığınız müddetçe Allah hiç usanmaz. Biliniz ki, Allah katında amellerin en makbûlü, az da olsa, de-

(8) Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*, s. 240, 307.

(9) Buhârî, *el-Câmî'us-Sahîh*, VII, 181-182.

(10) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 50.

vâmlı olanıdır” buyururlar ⁽¹⁰⁾.

İnsanın, Allah'ına karşı olduğu gibi, kendisine ve yaşadığı çevreye karşı da görev ve sorumlulukları vardır. Bunlardan birisine karşı olan hakları ve vazifenin yerine getirilişi, bir diğerinin ihmâline sebep olmamalıdır. Vazgeçilemeyen her iş ve ihtiyaç için gerekli vakti ayırıp dikkatli ve titiz bir zaman plânlaması ile 24 saati dengeli bir şekilde kullanmak, insandan beklenen bir davranış ölçüsüdür.

Her devir insanının arasında olduğu gibi, Hazreti Peygamber devri insanlarının içinde de, bütün vecibelerini bir kenara itip, gece gündüz ibâdetle uğraşan bir zümre vardı. Resûlullah Efendimiz'e, özellikle bu çevrenin hanımlarından, şikâyetler geliyordu. **Abdullah b. Amr** ⁽¹¹⁾, **Osman b. Maz'un** ⁽¹²⁾, **Ebû'd-Derdâ** gibi ibâdet düşkünü bu sahâbîlere karşı Hazreti Peygamber'in talandığı tavır -aşağı yukarı- hep aynıdır:

“Sizin üzerinizde; bedeninizin hakkı vardır, hanımlarınızın hakkı vardır, misâfirlerinizin hakkı vardır, çocuklarınızın hakkı vardır, komşularınızın hakkı vardır. O hâlde, her hak sâhibine hakkını vermelisiniz!”

(11) **Abdullah b. Amr**, *Mekke*'nin soylu âilelerinden ve ashâbın seçkinlerindenidir. Babası 'Amr İbn'ül-'Âs'dan önce müslüman olmuştur. İbâdete düşkünlüğü yüzünden diğer vazîfelelerini aksatan **Abdullah**, bu yönünü şöyle anlatmaktadır: *“Babam beni, Kureyş'in soylu âilelerinden birisinin kızı ile evlendirmişti; fakat ben, namaz ve oruç gibi ibâdetlerle meşgûl olduğumdan, karımla pek ilgilenmemiştim. Babam, bir gün gelinini ziyârete gelmiş ve ona, “Kocanı nasıl buldun?” diye benim durumumu sormuş; karım da: “Kocam, erkeklerin en şerefliilerindendir; fakat bizi hiç arayıp sorduşu, döşegimize rağbet ettiği yok ki!” cevâbını verince, babamun fenâ halde canı sıkılmış. Önce, beni arayıp bularak: “Oğlum, seni adam yerine koyup, Kureyş'den soylu soplulu bir hanımı alverdim; sen ise, şöyle yaptın böyle yaptın!” diye iyice bir payladı; sonra da, doğruca Resûlullah Efendimiz'in yanına giderek, beni O'na şikâyet etti. Peygamber Efendimiz ise, babamın şikâyeti üzerine beni çağırarak ifâdemi aldı:*

- *“Sen, gündüzleri hep oruç mu tutarsın?”*

- *“Evet, yâ Resûlallah!”*

- *“Gecelerini tamâmen namaz kılmakla mı geçirirsin?”*

- *“Evet, yâ Resûlallah!”*

- *“Fakat ben, bâzen oruç tutarım, bâzen tutmam; geceleri hem namaz kılar, hem de uyurum; aynı zamanda hanımlarımla da ilgilenirim. Benim sünnetim budur. Benim yolumdan ayrılan bizden değildir!”* Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 158.

(12) **Osmân b. Maz'un**, ilk müslümanlardandır. İslâm'dan önce de çok mazbut bir hayâtı vardı. Yaradılıştan âbid ve zâhid meşrepli idi. Hicret yıllarını müteâkip *Bedir* muhârebesinden bir müddet sonra vefât etmiştir. O, Peygamberimiz'in yeni baştan kurduğu *“Cennet'ül-Baki”* adı verilen *Medîne Kabristanı*'na ilk defnedilen sahâbîdir. Hayâtı hakkında geniş bilgi edinmek için bkz. İbn'ül-Esir, *Üsd'ül-Gâbe*, III, 385-387; Nedvî, *Büyük İslâm Târîhi: Asr-ı Saâdet - Peygamberimizin Ashâbı*, III, 9-16.

İbâdette, samûmiyet ve katıksız niyet (*ihlâs*) esâstır. Ciddiyet ve titizlik ise, onun başta gelen şartlarındandır. Kulluk, her ne kadar Allah'a yapılyorsa da, onun faydası kulun kendisinedir. Bu sebeple, herkes kendi ibâdetine, yine kendisi büyük bir titizlikle sâhip çıkmalıdır.

İnsan; iffetine, nâmûsuna, şeref ve haysiyetine karşı nasıl titiz ve kiskançsa, ibâdetine karşı da aynı titizlik ve kiskançlığı duymalıdır. Onu bozan şeylerden sakınmanın ötesinde, ibâdet edebine yakışmayan bütün tavır ve davranışlardan uzak durmak gerekmektedir.

Kulluk makâmında bulunan insana yakışan, “başkası ne der?” endişesini taşımak değil; Rabbinâ karşı e d e b çizgisinde bulunabiliyor muyum? kaygısını duymaktır.

Gerek i b â d e t, gerek diğer bütün hayrî işler, insanın “*Cennet*”e gidişini tek başına te'minât altına alamaz. Bâzı mezheb taraftarlarının “*ibâdet ve tâat, cennete girmeyi gerektirir*” yolundaki iddiâsı, Peygamber Efendimiz tarafından reddedilmiştir.

Allah'ın cennet ve cemâl nûmeti, bizim nâcîzâne ibâdetlerimizin karşılığı ile elde edilebilecek kadar ucuz değildir. İslâm inancını benimsemiş ve müslüman sıfatını kazanmış bulunan şerefli insanların yapacakları en akıllıca iş, cennet ticâreti ile meşgûl olmak değil, k u l l u k çizgisinden ayrılmadan Allah'ın rahmetine ve lûtfuna sığınmaktır.

İnsanlar arası ilişkilerin terâzisi olan a d â l e t çok değerli bir kavramdır; fakat her yerde değil. Şöyle ki; eğer Allah insanlara “*adâleti ile muâmele*” ederse, geçmiş ve gelecek insanlardan hiç birisinin, bir azâba ve cezâyâ çarptırılmadan Cennet'e ve Cemâl'e kavuşması mümkün değildir. Bu sebeple, “*Allah'ın adâleti*”ne değil; O'nun, lutf u keremine ve aff u inâ-yetine sığınmaktan başka çâremiz yoktur.

Nitekim, Peygamber Efendimiz bir münâsebetle: “*Hiç bir kimseyi, onun ibâdeti ve tâatı Cennet'e koyamaz!*” buyurunca; ahabdan bâzıları, bu “*hiç bir kimse*” genellemeninin içinde, bizzat kendilerinin de olup olmadığını sorarlar:

- “*Yâ Resûlallah, sizi de mi koyamaz?*”. Cevap, açık ve kesindir:

- “*Evet, beni de! Ben de, ancak, Allah'ın lûtfu ve rahmeti bürüyüp çevrelerle cennete girebilirim; yalnızca ibâdetim sâyesinde değil!*” buyururlar⁽¹³⁾.

(13) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 10, 181, 182; *Tecrid Tercemesi*, XII, 77-78.

Peygamber Efendimiz, kulluğun zirve noktasındadır. O, tâbir câizse, bir ibâdet kahramanıdır. Aynen **kahramanlık** gibi, **ibâdet** de, **yapıldığı zaman** ibâdet oluyor; anlatıldığı zaman değil. Fahr-i Kâinât Efendimiz'in kulluk hayatında hiç bir boşluk yoktur; insan olarak nasıl ve ne kadar ibâdet edilmesi gerekiyorsa o ölçüde ibâdet etmişlerdir. Buna rağmen O, yapılması gerekene göre, yapıklarını hep yetersiz görmüştür.

Bilindiği gibi **m e l e k l e r**, Allah'dan aldıkları emre muhâlefet etme (*isyân*) melekesi olmayan ve aldıkları emri olduğu gibi aksatmadan yapan varlıklardır. Onlar, hep **"itâat-i dâime"** üzeredirler. Buna rağmen, onların da hakkı ile ibâdet edemediklerinden yakındıkları, bir bakıma **"aciz îtirâfı"**nda bulundukları ifâde edilmiştir. Kültürümüzde çok yaygın olan bir cümleyi de içine alan ⁽¹⁴⁾ bir vesikayı buraya kaydediyoruz:

Câbir b. Abdullah'dan gelen bir rivâyete göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: **"Yedi kat semâda; ne ayak basacak kadar, ne bir karış ve ne de avuç içi mikdârı hiç bir yer yoktur ki, oralarında, kıyâm hâlinde, veyâ rûkû vaziyetinde, ya da secde etmiş durumda bir melek bulunmamış olsun. Buna rağmen, kıyâmet günü hepsi de: "Seni tenzîh ederiz, sana hakkı ile ibâdet edemedik; ne var ki, sana hiç bir şeyi ortak koşmuş da değiliz Yârabbi!." derler"** ⁽¹⁵⁾.

Bir **aciz îtirâfı** olarak söylemek durumundayız ki, bir âciz kul olarak bize düşen de, **"Peygamberimiz gibi"** ibâdet etmek değil, **"O'nun tarzında"** ibâdet etmektir. Netice itibâriyle, yapamıyacaklarımızın mâzereti ile avunma gevşekliğinde değil, kendi şart ve imkânlarımızı iyi değerlendirip, yapabileceklerimizin gayreti içinde olmaktır:

O, Allah yolunda **"her şeyini"** vermişse, biz de **"bir şeyimizi"** verelim; ama verelim!.

O, ayaklarına kara su ininceye kadar namaz kılmuşsa, biz de fazla yorulmayacak kadar kılalım; ama yüzümüz kibleye dönsün, alrımız secdeye değsin!.

O, bütün bir insanlığı düşünmüşse, biz de hiç olmazsa kendimizi, çevremizi, vatanımızı, milletimizi düşünelim; ama düşünelim!.

O, insanlar için zararlı olan bir dağı kaldırmışsa, biz de bir çöpü kaldıralım; ama yeter ki kaldıralım!.

(14) Tasavvuf literatüründe çokca kullanılıp işlenen **"Sühbâneke mâ 'abednâke hakka 'ibâdeti'ke"** ibâresi, hattatlar tarafında yazılarak levha hâline getirilmiştir. Öte yandan bu metin, *Anadolu*'da, bir çok câmide kitâbe olarak da karşımıza çıkmaktadır. Meselâ *İzmir Hisar Câmii* ile, *Bergama Ulu (Yıldırım) Câmii* bunlardan sâdece ikisidir.

(15) *Taberânî, el-Mu'cem'ül-Kebîr*, II, 184, nu: 1751.

O, ne kadar iyi, güzel, doğru ve faydalı **“büyük işler”** yapmışsa; biz de iyi, güzel, doğru ve faydalı olan **“küçük işler”**in ucundan tutalım; yeter ki O’nun yolunun emekleyen bir yolcusu olalım!.

Ne, en mükemmeli yapamıyoruz diye **karamsar**; ne de, yaptıklarımızın **gurûru** ile aşın **iyimser** olalım. Yerine göre ağlamasını da gülmesini de, sevinmesini de üzülmesini de bilen; varlıkla yokluk, açlıkla tokluk karşısında karakter değiştirmeyen ve kulluk yolunda hedefe doğru mesâfe alma gayreti içinde olan insanlar olalım.

Öylesine kulların oluşturduğu bu dünyâ, **Cennet**’e açılan bir kapı olur; ucu **Cehennem**’e varan bir dehliz değil!.

Aşağıdaki metinlerde, Peygamber Efendimiz’in ibâdet hayatının bazı kesitleri vardır. Yukarıdaki açıklamalar, bu ve benzeri bir kısım hadislerin ışığı altında yazılmış olup, tekrardan kaçınmak için onların metinleri ayrıca kaydedilmemiştir.

Bu bahis, özellikle **“Peygamberimiz’in Ahlâkı”** bahsi (46. Bölüm) ile birlikte okunup değerlendirilmeli; böylece **i b â d e t** ile **a h l â k** arasındaki ayrılmaz bütünlük sağlanmalıdır.

METİNLER

1) Muğire b. Şu'be (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.s), ayaklarına kara su inecek kadar ⁽¹⁶⁾ çok namaz kılardı. Kendilerine:

- *“Yâ Resûlallah! Cenâb-ı Hak geçmişteki ve gelecekteki bütün kusurlarınızı bağışlamış olduğu hâlde, ibâdet husûsunda niye bu kadar çaba sarfediyorsunuz?”* dediklerinde;

- *“Allah’a çok şükreden bir kul da mı olmayayım!”* buyurmuşlardır.

2) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, tabanlarına kara su ininciye kadar namaz kılarlardı. Ashâbı, kendilerine:

- *“Yâ Resûlallah, niçin böyle yapıyorsunuz? Halbuki size gelen âyet-i kerîmede, geçmişteki ve gelecekteki bütün kusurlarınızı Allah’ın bağışladığı, bildirilmiştir!”* ⁽¹⁷⁾ dediklerinde;

- *“Öyle amma, çok şükreden bir kul da mı olmayayım!”* cevâbını vermişlerdir.

3) Yine Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz kalkarlar, ayaklarına kara su inecek derecede namaz kılarlardı. Bu durumu gören ashâbı:

- *“Allah, geçmiş ve gelecek bütün hatâlarınızı bağışladığına dâir size te’mînât verdiği hâlde, niçin böylesine çok ibâdet ediyorsunuz? yâ Resûlallah”* dediklerinde, yine aynı cevâbı verdiler:

(16) Meşhur hadîs kitaplarında değişik rivâyetleri bulunan bu hadîs memindeki “... *hattâ infefehat kademâhu*”, “... *hattâ infeterat kademâhü*” ve “... *hattâ teverreme kademâhü*” âbiri, Türkçeye hep, “... ayakları çatlayıncaya kadar...”, “ayakları şişinceye kadar...” ve “ayaklarından kan akıncaya kadar...” şeklinde tercüme edilegelmiştir. Halbuki uzun müddet ayakta kalma sonucu aşın yorulmaktan kinâye olan bu tür ifâdelerin, lisânımıza “ayağına kara su ininceye kadar” diye tercüme edilmesi, dilimizin ifâde disiplinine daha uygun düşmektedir.

(17) *Ferih* sûresi, 2. âyet.

- "Efe lâ ekûnü 'abden şekûrâ: Çok çok şükreden bir kul da mı olmayayım!" (18).

4) Esved b. Yezîd (ö: 75/694) rivâyet ediyor:

H. Âişe (r.anhâ) vâlidemize, Peygamber Efendimiz'in, geceleri nasıl namaz kıldıklarını sorduğumda, şöyle anlattılar:

"Yatsı namazını kıldıktan sonra yatarlar, bir miktar uyuyup kalkarlar ve diledikleri kadar t e h e c c ü d namazı kılardı. Seher vakti girince (tanyeri ağarmadan) v i t i r namazlarını da edâ ederler ve,istirâhat etmek üzere, yataklarına gelirlerdi. Eğer ihtiyaç duyarlarsa hanımı ile sevişirlerdi. Ezân sesini duyunca hemen yataklarından fırlarlar; şâyet gusûl abdesti almalarını gerektiren bir durum olmuşsa su dökünürler, yoksa abdest alırlar ve sabah namazını mescidde kılmak üzere evden çıkarlardı".

5) İbn 'Abbâs (r.a) anlatıyor:

Bir gece ben, Resûlullah Efendimiz'in hanımlarından teyzem **Meymûne'nin** evinde yatmışım. Bu sırada Peygamber Efendimiz'le aynı yastığı paylaştık. Ben başımı yastığın enine, Resûl-i Ekrem Efendimiz de boyuna koyarak yattık. Tahmûnen gece yarısından ya biraz önce, ya da biraz sonra idi ki Peygamber Efendimiz uyandılar ve gözlerinden uyku mahmurluğunu atmak için elleri ile gözlerini oğdular ve arkasından da *Âl-i İmrân* sûresinin sondan on âyetini okudular (19). Bu âyetleri okuduktan sonra kalkıp asılı duran kurbâdan güzelce bir abdest aldılar ve namaza durdular. Ben de kalkıp abdest aldım ve Peygamber Efendimiz'in yan tarafında namaza durdum. Bu sırada Resûl-i Ekrem Efendimiz, sağ elini başımın üstüne koydu ve benim sağ kulağımdan hafifçe çekti (20). Bu arada iki rek'at namaz kıldılar, arkasından iki rek'at daha ve nihâyet bir iki rek'at namaz daha kıldılar. (Hadîsin râ-

(18) Peygamber Efendimiz, ısrarla, "*Mesele günâhların affı ve hatâların bağışlanması değil; bize lutfedilen bunca nîmetin şükriünü edâ etmektir. Günâhlar bağışlanır, amma nankörlük affedilmez*" mesajını vermek istemiştir.

(19) *Âl-i İmrân* sûresi'nin sondan on âyeti, "*İnne fî halk'ıs-semâvâti ve'l-ardı ve'htilâfî'l-leylei ve'n-nehâri le-âyetün li-ülî'l-elbâb*" âyeti ile başlamakta, "... *vetteku'llâhe le'al-leküm üffihûn*" ile bitmektedir. Bu kısım, bizim karşılaştığımız mushafalarda 11 âyettir.

(20) Metne sâdik kalarak yapılan bu tercüme biraz kapalı olmuştur. Bu hâdiseye yer veren diğer rivâyetler daha açıktır. İbn Abbâs, şu husûsı anlatmak istemiştir: Ben, namazda Peygamber Efendimiz'in soluna durmuştum. O beni, sağ kulağımdan tutarak sağ tarafına çekti. Böylece, cemâatle namaz kılınırken şâyet tek cemâat varsa, bu takdirde onun, imâmın soluna değil, sağına durması gerektiğini ifade etmiş oluyordu.

vîlerinden olan Ma'n, bu "iki rek'at" ifâdesini altı kere tekrar etmiştir). Yâni ikişer ikişer olmak üzere on iki rek'at namaz kıldılar. Bu 12 rek'ati bitirdikten sonra, v i t i r namazını da edâ edip yatılar. Nihâyet müezzin gelip sabah ezânını okuyunca tekrar kalktılar ve fazla uzatmadan, sabah namazının iki rek'at sünnetini kılarak evden çıktılar. Sabah namazının farzını ise Mescid-i Şerîf'de edâ buyurdular.

6) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz, gece vakti on üç rek'at namaz kılarlardı".

7) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, şâyet uyku bastırı veya uykudan gözlerini açamaz hâle gelir de gece namazlarını kılamadıkları olursa, o zaman bunun yerine, gündüz 12 rek'at namaz kılarlardı.

8) Ebû Hüreyre (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *"Her hangi biriniz, gece namaz kılmak üzere kalktığında, namazını önce kısa iki rek'atle açsın"* buyumuşlardır.

9) Zeyd b. Hâlid el-Cühenî (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'in (teheccüd) namazını kılış tarzını gözlemlerimle görüp öğrenmek istiyordum. (Berâber seferde bulunduğumuz bir sırada) çadırlarının eşğine başımı koydum ve gece namaz kılışlarını baştan sona seyrettim: Önce, kısa iki rek'at namaz kıldılar. Sonra, ilk kıldıklarının üç misli uzunluğunda iki rek'at daha kıldılar. Bunun arkasından iki rek'at daha kıldılar ki bu, bir öncekine göre biraz kısa idi. Arkasından iki rek'at daha kıldılar; bu da, daha önce kıldıklarından kısaca idi. Nihâyet iki rek'at daha kıldılar ki, bu da bir öncekinden daha kısa idi. Sonunda da vitir namazını kıldılar. Bütün bunların yekûnû 13 rek'at namaz olmuştur.

10) Ebû Seleme b. 'Abdurrahmân (ö: 94/713) rivâyet ediyor:

Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemize, Peygamber Efendimiz'in Ramazan gecelerinde nasıl namaz kıldığını sordum. Şöyle anlatıldı:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, gerek *Ramazan* gecelerinde ve gerek diğer gecelerde 11 rek'atın üzerine çıkmazdı. Önce dört rek'at kılardı ki, bunların güzelliğini ve uzunluğunu hiç de sorma. Arkasından bir dört rek'at daha kılardı. Bunların da güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Arkasından da vitir namazını edâ ederlerdi. Bir gün dedim ki:

-“*Yâ Resûlallah, siz yatsı namazını kıldıktan sonra vitir namazını kılma-
madan uyur musunuz!?*”.

-“*Yâ Âişe, benim gözlerim uyur, amma kalbim ka'tiye uyumaz!*”.

11) Yine **Hz. Âişe** (*r.anhâ*) vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, genellikle geceleri 11 rek'at namaz kılardı. Çift çift kıldıkları bu namazların sonuncusunu ise teklerdi. Namazın kılıp bitirdikten sonra da, istirahat etmek üzere, sağ yanları üzerine yatıp uzanırlardı.

12) Yine **Hz. Âişe** (*r.anhâ*)'den, başka bir senedle, aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

13) **Hz. Âişe** (*r.anhâ*) vâlidemizden bir başka rivâyet de şöyledir:

-“*Resûl-i Ekrem (s.a.s) Efendimiz, bâzı gecelerde dokuz rek'at namaz kılardı*”.

14) **Huzeyfe b. Yemân** (r.a), bir gece Hazreti Peygamber (s.a.s)'le birlikte namaz kıldığını söyleyerek, Peygamber Efendimiz'in namaz kılışını şöyle anlatmaktadır:

Namaza başlarken: “*Allâhü ekber, zü'l-Melekûti ve'l-Ceberûti ve'l-Kibriyâi ve'l-'Azame*” (*En büyük Allah'dır. O, mülkün yegâne sâhibidir, gayb âlemi kendi tasarrufundadır, dilediği takdirde her şeyi bir anda kahrretmeye muktedirdir, bütün yücelikler O'nda toplanmış olup her türlü noksanlıklardan uzaktır ve öyle bir azamete sâliptir ki sırrını kavramak mümkün değildir*) tekbîri ile namaza girdiler. *Fâtiha-i Şerîfe*'yi de okudular. Rükûda, ayakta durduklarına (*kıyâm*) yakın kaldılar ve “*Sübhâne Rabbiye'l-'azîm, Sübhâne Rabbiye'l-'azîm...*” tesbîhini tekrarladılar. Sonra başlarını

kaldırıp bellerini doğrulttular. Kıyâmda kalışları da, rükûda kalışlarına yakındı. Kıyâmda iken, “*li-Rabbiye'l-hamd, li-Rabbiye'l-hamd...*” (*Rabbime sonsuz şükürler olsun, Rabbime sonsuz şükürler olsun...*) niyâzını tekrarladılar. Daha sonra secdeye vardılar. Secdede kalışları ise kıyâmda duruşları kadar olmuştu. Secdede de, “*Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ, Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ...*” tesbîhini söylediler. Başlarını secdeden kaldırdılar ve iki secde arasında da secdede kaldıkları kadar oturup, “*Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî...*” (*Yârabbi beni bağışla, Yârabbi beni bağışla*) diyerek niyâzda bulundular. İşte bu minvâl üzere *Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ ve Mâide* (veyâ *En'âm*) sûrelerini okudular”.

Tirmizi: “Dördüncü rek’atte okunan sûrenin *Mâide* mi, yoksa *En'âm* mı olduğu hususunda tereddüde düşen şahıs, hadîsin râvîlerinden olan **Şu’be’dir**’ der. Yâni o, bu tereddütlü ifâdenin hâdiseyi anlatan **Huzeyfe b. Yemân**’a değil, beşinci râvîye âit olduğunu belirtmek istemiştir.

15) **H. Âişe (r.anhâ)** vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, bir def’asında gece boyu bir tek âyetle namaz kıldılar ⁽²¹⁾.

16) **Abdullah b. Mes’ûd (r.a)** anlatıyor:

Bir gece vakti idi. Peygamber Efendimiz’le birlikte ben de namaza durdum. Fakat Resûl-i Ekrem Efendimiz ayakta (*kıyâmda*) o kadar çok kaldılar ki aklıma kötü kötü şeyler geldi. Neydi o kalbine gelen kötü şey? diye sorulunca:

“*Peygamber Efendimiz’i ayakta bırakıp, kendim oturduğum yerde kulsam diye hatırıma geldi*” dedi.

17) Değişik bir senedle aynı mânâyı ifâde eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

18) **H. Âişe (r.anhâ)** vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz oturduğu yerde namaza başlarlar ve oturarak okurlardı. Okudukları sûreden 30-40 kadar âyet kalınca ayağa kalkarlardı ve

(21) Kaynaklar, Hazreti Peygamber’in gece boyunca kıldığı namazın bütün rek’atlerinde okuduğu âyetin, *Mâide* sûresinin: “*Eğer onlara azâb edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Ve eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen azîz ve hakîmsin*” meâlindeki 118. âyeti olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Cem’ul-Vesâil*, s. 397.

geri kalan âyetleri de ayakta okuyup, arkasından rükû ve secdeye varırlardı. İkinci rek'atte de aynı şekilde yaparlardı.

19) **Abdullah b. Şakîk** (ö: 108/726) naklediyor:

Ben, **Hz. Âişe (r.anhâ)**'ye Resûlullah Efendimiz'in nâfile namazlarını nasıl kıldıklarını sorduğumda, şöyle dediler:

“Resûlullah Efendimiz, uzun namazlarını bir gece ayakta, öbür gece de oturarak kılarlardı. Eğer ayakta iken okumaya başlamışlarsa, kırâatle-ri bitince rükû ve secdeye kıyâm hâlinde oldukları hâlde geçerler; yok, okumaya otururken başlamışlarsa, o zaman da, okudukları sûre bitince, oturdukları yerde rükû ve secdeye varırlardı”.

20) **Hz. Hafsa (r.anhâ)** vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, nâfile namazlarını oturdukları yerde kılarlar ve kısa sûrelerden okurlardı. Fakat okuyuşlarında *tertîl*'e ⁽²²⁾ o kadar ri-âyet ederlerdi ki, bu kısa sûreyi okurken geçirdiği zaman, daha uzun bir sûreyi kırâat ettikleri zamanı aşardı.

21) **Hz. Âişe (r.anhâ)** vâlidemizin haber verdiklerine göre; Peygamber Efendimiz, ömrünün sonlarına doğru, namazlarını ekseriyâ oturdukları yerde kılmışlardır.

(22) *Tertîl*, *Kur'ân*'ın; her harfinin, edâsının, nazmının, mânâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Bir söz hadd-i zâtında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi güzel okunmayınca onun güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilineyenler güzel sözleri berbâd ederler. Kelâmın tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise, sâde ses güzelliğiyle geliş güzel ere büze tegannî etmek, saz teli gibi sâde ses üzerinde yürümek kabîlinden bir mûsikî işi değildir. Nazmın mânâ ile münâsebeti ve lisan fesâhat ve belâgati hakkıyla gözetilerek rûhî ve mânevî bir mutâbakatle; yerine göre şiddet yerine göre yumuşaklık, yerine göre med yerine göre kasır, yerine göre ızhâr yerine göre ihfâ, yerine göre vakıf yerine göre vasıl, yerine göre gunne yerine göre ıklâb ve hâsılı bütün maksad, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvîd ile okumak işidir. Bu tür okuyuşun en güzel örneğini de Peygamber Efendimiz vermiştir. Bkz. *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VII, 5427.

22) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

“Ben, öğle namazının farzından önce ve sonra ikişer rek’at namazı Mescid-i Şerif’de; akşam namazının farzından sonra iki, yatsı namazının farzından sonra da iki rek’at namazı Resûlullah’ın hâne-i saâdetlerinde Peygamber Efendimizle birlikte kıldım”.

23) Hz. Hafsa (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz, tan yeri ağarıp da müezzinin ezânı okuyacağı sırada (kısa) iki rek’at namaz kılarlardı”.

Hadîsin dördüncü râvîsi Eyyûb es-Sahtiyânî (ö: 131/749): *“Hocam Nâfi’, bu hadîsi bana rivâyet ederken, öyle zannediyorum ki “iki rek’at” ifâdesinden sonra “kısa” lâfzını da ilâve etmişti”* der.

24) Abdullah b. Ömer (r.a) anlatıyor:

“Şahsen ben; iki rek’at öğlenin farzından evvel iki rek’at de farzından sonra, iki rek’at akşamın farzından sonra, iki rek’at de yatsının farzından sonra olmak üzere Peygamber Efendimiz’den tam sekiz rek’at namaz görüp belledim. Gerçi kız kardeşim Hafsa, Peygamber Efendimiz’in sabah namazının farzından önce de iki rek’at namaz kıldığını bana söylemişse de, ben, bu namazı, Hazreti Peygamber’in kıldığını görmedim” ⁽²³⁾.

25) Abdullah b. Şakik rivâyet ediyor:

Ben, Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemize Peygamberimiz’in kıldığı namazın rek’atlerini sorduğumda şöyle cevap verdiler:

“Resûlullah Efendimiz, öğlenin farzından önce ve sonra ikişer, akşamın farzından sonra iki, yatsının farzından sonra iki ve sabah namazının farzından önce iki rek’at namaz kılarlardı” ⁽²⁴⁾.

(23) Hazreti Peygamber, sabah namazının sünnetini çoğunlukla evinde kıları. Bu sebeple, onun ev hayatı daha çok birinci derecedeki yakınları biliyordu. Bu uygulama, günümüzde de, sabah namazlarını câmiide kılan müslümanlarca sürdürülmektedir.

(24) Bu rek’atler, günümüzde, *“namazların sünnet-i müekkedesi”* olarak değerlendirilmektedir.

26) 'Âsım b. Damre naklediyor:

Bizler, Hz. Ali (kerremallâhū veche) Efendimiz'den, Hazreti Peygamber'in gündüzleri kıldığı namazların durumunu sormuştuk:

- "Sizler, buna tahammül edemezsiniz; sizin buna gücünüüz yetmez!." deyince;

- "Hele siz anlatın; gücü yetenlerimiz kılar!." diye ısrâr ettik. Bu ricâ-mız üzerine anlattılar:

"Resûl-i Ekrem Efendimiz; ikindi vaktinde güneşin gurûb noktasına uzaklığı ne kadarsa, işte güneşin ufuktan yüksekliği o kadar olduğu zaman (kaba kuşluk vakti) iki rek'atlık bir namaz kılar-dı. Öte yandan, öğle namazının zevâl vaktinden uzaklığı ne kadarsa, işte zevâl vaktinden o kadar bir zaman önce de (kuşluk vakti) dört rek'atlık bir namaz daha kılar-dı. Ayrıca öğlenin farzından evvel dört, farzından sonra da iki rek'at namaz daha kılar-dı. Bunlardan başka ikindinin farzından önce de dört rek'at namaz kılıp, bunun ka'de-i ûlâsında (ilk oturuşunda), Melâike-i mukarrebîn'e, bütün peygamberlere ve onlara tâbi olan mü'minlere ve müslümanlara duâ ederlerdi (et-Tehıyyâtü'yü okurlardı)" (25).

(25) Burada, namaz vakitlerinin yerlerinin tesbîti, güneş ve gölge sistemine göre anlatılmıştır. Nitekim alaturka saatle namaz vakitlerinin yerleri de bu esâsa göre belirlenmiştir. Şöyle ki, öğle vakti güneşin tam tepede olup da gölgenin sıfır olduğu noktaya "zevâl vakti" denmiştir. Gölge doğuya doğru uzamaya başlayınca "öğle" (zuhur) vakti girer. Zevâlden sonra bir cismin gölgesi doğuya doğru burbuçuk misli olunca "asr-ı evvel" (ilk ikindi), iki misli olunca da "asr-ı sânî" (ikinci ikindi) vakti girmiş olur. Öte yandan, sabahleyin gün doğunca da, gölge batıya doğru alabildiğince uzundur, güneş yükseldikçe gölge kısalır. Neticede, aynen ikindi vaktinde olduğu gibi, bir cismin gölgesi burbuçuk veya iki misline gelince "kuşluk vakti" (duhâ) girmiş olur. İşte hadîsde, bu durum anlatılmaya çalışılmıştır.

41 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İBÂDETLERİNDEN KUŞLUK NAMAZI

Bir önceki bölümde, Peygamber Efendimiz'in genel olarak **ibâdet ha-yâtı**, özel olarak da **gece kıldığı namazları** bahis konusu edilmişti. Bu namaza, *Kur'ân-ı Kerîm* diliyle; uykudan uyanmak ve gece kalkıp namaz kılmak anlamına gelen **teheccüd** namazı denir (*İsrâ*, 79). Teheccüd namazı, diğer beş vakit namaza ilâve olarak, Peygamber Efendimiz'e ayrıca emredilmiştir.

Bu bölümde de, yine Hazreti Peygamber'in zaman zaman kıldığı kuşluk namazı ile ilgili hadisler ele alınacaktır. **Tirmizî**, konu ile ilgili olarak *Şemâil*'de 8 hadis kaydetmiştir.

Bizim "**kuşluk namazı**" diye tercüme ettiğimiz ifâdenin dînî metinlerdeki orijinali "**salât'üd-duhâ**"dır. **D u h â**: güneşin ufuktan parlayıp yükselmeye başladığı andan itibaren öğleye kadar devâm eden zaman dilimidir. **Duhâ** vaktinin başlangıcına **i ş r â k** vakti denir ki, güneşin doğup etrafı ısıklandırmaya başladığı andır. O sırada "**vakt-i kerâhet**" geçmiş olur.

Dînî metinlerde; bu vaktin başlangıcına "**dahve**" (genç kuşluk), biraz sonrasına "**duhâ**" (kaba kuşluk) ve zevâl vaktine yakın olan daha sonrasına da "**dahâ**" (koca kuşluk) denmektedir ⁽¹⁾.

Günün hemen hemen yansını içine alan bu zaman dilimi, gündüzün **gençlik** zamânıdır. Bu dönemi, Peygamber Efendimiz "**semâ kapılarının açıldığı**" ve amellerin "**dergâh-ı izzet**"e sunulduğu bir zaman dilimi olarak tanıtmaktadır. İşte, Hazretî Peygamber'in bu zaman diliminde kıldığı namaz çeşidine "**kuşluk namazı**" (**salât'üd-duhâ**) denmektedir.

(1) Bkz. *Kâmûs*, IV, 1046.

METİNLER

1) Mu‘âze (binti Abdullah) (ö: 83/702) rivâyet ediyor:

Ben, Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemize: “Peygamber Efendimiz kuşluk namazı kılar mıydı?” diye sordum.

“Evet, kılardı. Bâzen dört rek’at olarak kılar, bazen de Allah Taâlâ’nın dilediği kadarıyla dört rek’atın üzerinde kıldığı olurdu” dedi.”

2) Enes b. Mâlik (r.a): “Resûl-i Ekrem Efendimiz, kuşluk namazını altı rek’at olarak kılardı” buyurmuştur.

3) Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (ö: 82/701) rivâyet ediyor:

Ümmü Hânî’nin dışında sahâbeden hiç bir kimse, Peygamber Efendimiz’in kuşluk namazı kıldığını bana haber vermedi. Ümmü Hânî ise şöyle anlattı:

“Resûl-i Ekrem Efendimiz, Mekke’nin fethi günü lûtfedip evimi şereflendirdiler. Bu sırada bir boy abdesti alıp sekiz rek’at namaz kıldılar. Ben, Peygamber Efendimiz’in böylesine kısa namaz kıldıklarını hiç bir zaman görmemiştim. Ne var ki, kısa kulmalarına rağmen rek’atlerin rûkû ve secdelerini tam olarak edâ ettiler”.

4) Abdullah b. Şakîk rivâyet ediyor:

Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemize: “Resûlullah Efendimiz, kuşluk namazı kılar mıydı?” diye sordum. “Hayır” dediler. “Ancak seferden döndükleri zaman kılardı” cevâbını verdi.

5) Ebû Sa’îd el-Hudrî (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, kuşluk namazını bir müddet de v â m l ı kılardı. Bunu gören bizler, “artık bir daha bırakmaz” derdik. Bir müddet de tamâmen bırak ı r l a r ı d ı ki, bu def’a da, “her hâlde artık bir daha kulmazlar” derdik.

6) **Ebû Eyyûb el-Ensârî** (*Eyûb Sultan*) (r.a) anlatıyor:

Fahr-i Kâinât Efendimiz, güneş zevâl noktasını aştığı sırada devamlı olarak dört rek'at namaz kılarlardı.

- *"Yâ Resûlallah, dedim. Siz, hiç aksatmadan her zaman güneş zevâlî aştığı sırada bu dört rek'at namazı kılıyorsunuz. Bunun hikmeti nedir?"*. Buyurdular ki:

- *"Güneş zevâl noktasını aştığı sırada, semânın kapıları açılır ve öğle namazının farzı kılınuncaya kadar da kapanmaz. Binâenaleyh, tam o saatte benim tarafımdan işlenmiş hayırlı bir amelin semâya yükselmesini arzû eder ve bu sebeple de devamlı olarak o saatte, bu dört rek'at namazı kılarım"*. Telâz sordum:

- *"Bu dört rek'atin hepsinde de zamm-ı sûre okunur mu?"*.

- *"Evet!"* buyurdular. Bir başka noktayı sordum:

- *"Bu dört rek'ati, iki rek'atte bir selâm vermek sûretiyle kılmak olur mu?"*.

- *"Hayır"* buyurdular. *"Dört rek'ati bir bütün olarak kılip sonunda selâm verilmelidir"*.

7) Aynı hadîs, yine **Ebû Eyyûb el-Ensârî**'den olmak üzere, başka bir senedle de rivâyet edilmiştir.

8) **Abdullah b. Sâib** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, güneş zevâl noktasını aştıktan hemen sonra, öğle namazının farzından evvel dört rek'at namaz kılarlar ve: *"Bu dem öyle bir demdir ki, tam o anda semâ kapıları açılır. Ben de isterim ki, işlediğim sâlih bir amel, o saatte semâya yükselsin!"* buyururlardı.

9) **Âsım b. Damre** rivâyet ediyor ⁽²⁾:

Hız. Ali (*kerremallâhü veche*), öğle namazının farzından önce dört rek'at namaz kılar ve Peygamber Efendimiz'in de aynı şekilde zevâl vaktinden sonra bu dört rek'at namazı kıldıklarını, üstelik uzun süreler okumak sûretiyle bu namazı uzunca bir zamanda edâ ettiklerini söylerdi.

(2) **Âsım b. Damre**, bu ve benzeri bir iki rivâyetiyle Hazreti Peygamber'in yakınları ile hanımlarının rivâyetlerine ters düştüğü gerekçesiyle râvî münekkidi tarafından, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb'üt-Tehzîb*, V, 45-46.

42 - FARZ DIŞINDAKİ NAMAZLARI EVDE KILMASI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in ibâdetlerinden birinin icrâ şekli üzerinde durulmaktadır. Bilindiğı üzere, gerek Peygamber Efendimiz'in, gerek diğ er müslimanların ibâdetleri; farz olanlar ve nâfile olanlar şeklinde iki ayrı grupta değerlendirilmektedir.

Birinci gruptan ibâdetler, herkes için farz olan ibâdetlerdir; bunların yapılması (*edâsı*) ihtiyâî değildir. Bunlar, mü'min olmanın vâcibe ve lâzimeleridir. Topal aksak yapılsa da, edâsı yolunda gayret sarfedilmelidir. İbâdetler, insanın Allah'ı ile olan bağıını sağlam ve canlı tutar. Esâsen her dînin bir ibâdet sistemi vardır. Dînlî olan herkesin, benimsediğı dînin ibâdetleri ile ünsiyet kurması, bir fantezi değıil, bir mecbûriyettir. Bu durum, dînlî olmanın temel şartıdır.

İkinci gruptan ibâdetler'e ise nâfile ibâdetler denilmektedir. İşte bu bölümde üzerinde durulan konu budur. Mes'elenin esâsına geçmeden önce, dînî metinlerde kullanılan terminolojiye kısaca temâs edilmesi yerinde olacaktır. **Tirmizî** bu bölümün başlığında "*salât'üt-tetavvu'*" ifâdesini kullanmıştır. *Tetavvu'* kelimesinin, yine dînî metinlerde kullanılan bir mürâdifî (*eş anlamlısı*) vardır. Bu da, nâfile'dir. Dilimizde, dînî terim olarak "*tetavvu'*" pek kullanılmazsa da; "*nâfile*" kelimesi, hem dînî mânâsıyla, hem de dilimizde kazandığı yeni anlamları ile kullanılmaktadır⁽¹⁾.

Nâfile kelimesinin kök anlamında, "*ziyâde*" yâni fazlalık mânâsı vardır. *Nâfile ibâdet*, farzlar üzerine fazladan olarak edâ edilen ibâdet anlamına gelmektedir. *Nâfile*'nin esâs anlamı ise "*ganîmet malı*" demektir. Dînî bir terim olarak da, "*üzerine farz olmayan fiil ve amelde bulunma*" anlamını ifâde etmektedir⁽²⁾.

Burada nâfile ibâdetlerin faziletlerinden bahsetmeye kalkışmak bizi konumuzdan çok uzaklaştıracığı için, sâdece, Hazreti Peygamber'in bir tu-

(1) Bkz. Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, "*nâfile*" ve "*tetavvu'*" maddeleri.

(2) Bkz. İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs*, V, 99; *Kâmûs*, III, 350 (*tetavvu'*); IV, 120 (*nâfile*).

tumuna işâret etmekle yetinilecektir. Şöyle ki Peygamber Efendimiz, bir yandan, insanların, ibâdetlerde bir topluluk (*cemâat*) oluşturmalarını ve kendi başınalık (*fezz*)'tan sakınmalarını isteyerek: “**İnsanın câmide cemâatle kıldığı namaz, evinde ve iş yerinde tek başına kıldığı namazdan yirmi küsûr (20-27) derece daha üstündür**” buyururlardı ⁽³⁾.

Bir yandan da kendileri, farz ve vâcib namazları dışındaki nâfile namazlarını, mümkün olduğunca evinde kılmaya çalışırlardı. Kaynaklardan edinilen vesîkalara göre, Peygamber Efendimiz, bu hususta iki hassas noktaya dikkat çekmiştir:

1°) Farz dışındaki bütün namazların câmide kılınma mecbûriyeti yoktur, onlar, câmi dışındaki yerlerde de kılınabilir. Bu durumu belirtmek için: “**Kişinin farzlar dışında kıldığı namazların en hayırlısı, evinde kıldığı namazlardır**” tavsiyesinde bulunmuşlardır⁽⁴⁾.

2°) Bütün namazlarınızı câmide kılıp da evlerinizi ibâdet edilen yer olma şerefinden mahrûm bırakmayınız. Bu durumu sağlamak için de: “**Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılın; onları (hiç namaz kılınmayan) kabristan hâline getirmeyin!**” ⁽⁵⁾ buyurmuşlardır.

Hazreti Peygamber bu tutum ve davranışı ile, ibâdet edilen yer husûsundaki aşırınlıkları önleyip insanları itidâl noktasında tutmayı hedeflemişlerdir.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 158; İbn Mâce, *Sünen*, I, 258-259, nu: 786-790.

(4) Buhârî, *a.g.e.*, VII, 99; Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 93, nu: 1447.

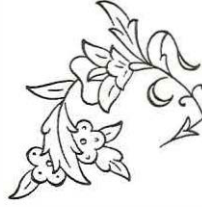
(5) Buhârî, *a.g.e.*, II, 56; Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, II, 93, nu: 1448.

METİNLER

1) Abdullah b. Sa'd (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'den, evimde kıldığım namazla mescidde kıldığım namaz arasında sevap bakımından bir fark olup olmadığını sorduğumda şöyle cevap verdiler:

“Görüyorsun ki, benim evim mescide son derece yakındır. Böyle olduğu hâlde, farz namazlar dışındaki namazlarımı evimde kılmayı mescidde kılmaya tercih ediyorum. Farzları mescidde, bunun dışındakileri ise evimde kılmayı daha çok seviyorum”.

43 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN O R U Ç L A R I

Peygamber Efendimiz'in yapmakta olduğu belli başlı ibâdetlerden birisi de o r u ç ~~ibâdetidir~~. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ifâdesi ile oruç, önceki ümmetlere de hep farz kılınmış bir ibâdet çeşididir⁽¹⁾. Oruç, beşeriyetin aşırı iştahlarının dizginlenmesi ve, onun terbiye ve ıslah edilmesi için öteden beri tatbik edilegelen ilâhî bir kânundur.

Oruç için kullanılan dînî terim, “*savm*” ve “*sıyâm*”dır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de, hep “*sıyâm*” kullanılmıştır. Hadîs-i şeriflerde ise her ikisi de geçmektedir. Farsçası “*rûze*”dir. Dilimizde, “*oruç*” kelimesi ile birlikte “*savm*” da yaşamaktadır.

Keime olarak s a v m, tutmak (*imsâk*) ve hareketten kesilmek anlamına gelir. Bu sebeptendir ki lisânımızda, tek başına “*oruç*” denmez de, yardımcı fiil ile “*oruç tutmak*” denir. Şeriat dilinde ise; insanın, ibâdet niyeti ile; yemekten, içmekten ve cinsel yakınlıktan, bütün gün kendini tutması demektir. Bunun, ibâdet niyetiyle olmadan yapılanına ise “*perhîz*” adı verilir⁽²⁾.

İslâm'da o r u ç, hicretin 2. yılının 6. ayında (*Şa'bân*), kâblenin değiştirilmesinden sonra ve *Bedir* harbinden hemen önceleri farz kılınmıştır.

Hazreti Peygamber hicretten sonra *Medîne*'de, her ayın üç günü ile *Aşûre* gününde muntazam oruç tutar; müslümanların da buna uymasını tavsiye ederdi. **Ramazan** orucu farz kılınca, artık onların, farz olan **Ramazan** orucu dışındaki diğer oruçları tutmayabileceklerini, bu hususta dînî bir mecbûriyet kalmadığını ifâde buyumuşlardır.

Aşağıda kaydedilen 16 hadîs metninde, Resûlullah Efendimiz'in hangi aylarda, hangi günlerde ve ne miktarda oruç tuttuğu anlatılmaktadır.

(1) *Bakara* sûresi, 183. âyet.

(2) *P e r h î z*; vücutta zararlı olan zevkli şeylerden ve özellikle, hastalık durumunda, belli yemeklerden sakınma, *imsâk* demektir. Bkz. *TDK Türkçe Sözlük*, “*perhîz*” maddesi. Ayrıca; kendisine ya da başkalarına yapılan bir haksızlığı protesto için bir kimsenin aç durarak gösterdiği tepkiye de “*açlık grevi*” denir. Bkz. *a.g. sözlük*, “*açlık*” maddesi.

METİNLER

1) Abdullah b. Şakik rivâyet ediyor:

Hız. Âişe (r.anhâ) anamıza. Peygamber Efendimiz'in hangi zamanlarda oruç tuttuğunu sorduğumda, şöyle anlattılar:

“Resûlullah Efendimiz, bâzen o kadar oruç tutarlardı ki biz, her hâlde bu ay'ı tamâmen oruçlu geçirecekler, derdik. Bâzen de orucu bir bırakırlardı ki, bu def'a da kendi aramızda, her hâlde bu ay hiç oruç tutmayacaklar, diye konuşurduk. Resûl-i Ekrem Efendimiz, Medîne'ye ayak bastıkları günden beri, Ramazan ayı dışında, hiç bir ay'ı tamâmen oruçlu olarak geçirmemişlerdir”.

2) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Kendisine (**Enes b. Mâlik'e**), Peygamber Efendimiz'in tuttuğu oruçlar hakkında soru soranlara, o şöyle cevap vermiştir: *“Hazreti Peygamber bâzen bir ay zarfında oruca öylesine devâm ederlerdi ki, biz, artık bu ayın hiç bir gününü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Bâzen de orucu bir bırakırlardı ki, o zaman da âdetâ, her hâlde bu ay hiç oruç tutmayacakları zannına kapılırdık. Sen, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i o gece namaz kılarken görmek istemesen, bakarsın ki namaz kılarken bulursun; ve o gece henüz uyumamış olarak bulmak istesen, bu def'a da uykuda olduklarını görürsün”.*

3) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, bâzı vakitler günlerini o kadar oruçlu geçirirlerdi ki bizler, *“Gâlibâ orucunu hiç bırakmayacak”* derdik. Bâzen de öylesine bırakırlardı ki, bu durum karşısında da, *“Artık bu ay'ı hep oruçsuz geçirecekler her hâlde”* derdik. Peygamber Efendimiz, Medîne'ye ayak bastıkları günden beri, Ramazan ayı dışında hiç bir ay'ı baştan sona oruçlu geçirmemişlerdir.

4) Ebû Seleme'nin rivâyet ettiğine göre, Ümmü Seleme (r.anhâ) vâlidemiz, *"Ben, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, Şâban ve Ramazan ay'ı dışında, peşi peşine iki ay oruç tuttuklarını görmedim"* buyurmuştur.

Tirmizî, bu rivâyeti usûl bakımından değerlendirerek şöyle der: Bu Ümmü Seleme rivâyetinin senedi sahîhdir. Râvî Sâlim b. Ebî'l-Ca'd metni rivâyet ederken, aynen, *"Bana Ebû Seleme haber verdi; o da Ümmü Seleme'den işitmiş"* dedi. Öte yandan, bu hadîsi pek çok muhaddis, Ebû Seleme'den, o da Hz. Âişe'den olmak üzere de rivâyet etmişlerdir. Muhtemeldir ki, Ebû Seleme b. Abdurrahmân, bu hadîsi; hem Hz. Âişe, hem de Hz. Ümmü Seleme analarımızdan ayrı ayrı rivâyet etmiştir ⁽¹⁾.

5) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Ben, Peygamber Efendimiz'in, diğer ayların hiç birinde Şâban ayında ki kadar çok oruç tuttuklarını görmedim. O, pek az bir kaç günü hâriç, Şâban ayını oruçlu geçirdi; hattâ tamâmında oruç tutardı.

6) Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, her ayın ilk üç günü oruç tutarlardı. Cuma günlerini ise nâdiren oruçsuz geçirirlerdi.

7) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, Pazartesi ve Perşembe günlerini oruçlu geçirmeye ayrı bir gayret sarfederlerdi.

8) Ebû Hüreyre (r.a.)'nin rivâyet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Kulların amelleri, Rabbül'âlemîn'in yüce huzurlarına Pazartesi ve Perşembe günleri arz olunur. Bu sebeple ben de, amelimin, oruçlu bulunduğum bir sırada arz edilmesini isterim!".

(1) Muhaddis Nesâî, aynı metnin hem Hz. Âişe'den, hem de Ümmü Seleme'den gelen rivâyetleri yanında, konu ile ilgili diğer vesikaları da bir arada toplamıştır. Bkz. *Sünen*, IV, 198 vd.

9) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, bir ayın *Cumartesi, Pazar ve Pazartesi* günlerinde; öbür ayın da *Salı, Çarşamba ve Perşembe* günlerinde oruç tutarlardı.

10) Yine Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hiçbir ayda, *Şâban* ayında tuttukları kadar çok oruç tutmamışlardır.

11) Me'âze (Mu'âze) rivâyet ediyor: Hz. Âişe (r.anhâ)'ye sormuştum:

- "Peygamber Efendimiz her ayın üç gününde oruç tutar mıydı?"
- "Evet, tutardı".
- "Ayın hangi günlerinde tutardı?"
- "Gün tâyin etmezlerdi ki. İstediği günlerde tutardı!".

Tirmizî, bu hadîsi Me'âze'den rivâyet eden Yezîd er-Rîşk hakkında bir açıklamada bulunarak şöyle der: "*Senedde adı geçen Yezîd er-Rîşk (Kasakallı Yezîd), "Dabî" b. Kays oymağına mensuptur (ed-Duba'î), Basralıdır (el-Basrî) ve o, rivâyeti makbûl (sika) bir zâttır. Kendisinden, ünlü muhaddislerden Şu'be, Abdülvâris b. Sa'îd, Hammâd b. Zeyd, İsmâ'îl b. İbrâhîm ve daha pek çok hadîs üstadları hadîs rivâyet etmişlerdir. O aynı zamanda Yezîd el-Kâsım, bâzılarınca da Yezîd el-Kassâm (Taksimci Yezîd) lâkabıyla da anılır. Basra ahâlisinin dilinde "r i ş k", "k a s s â m" (mal taksim eden) mânâsında kullanılır*"⁽²⁾.

12) Hz. Âişe (r.anhâ) anamız anlatıyor:

Aşûre günü, Câhiliye devrinde *Kureys* kabîlesinin oruç tuttuğu bir gündü. Resûlullah Efendimiz de o gün oruç tutarlardı. *Medîne*'ye hicret ettikleri sene yine *Aşûre* orucunu tuttular ve ümmetine de bu orucu tutmalarını emrettiler. Daha sonra *Ramazan* orucu farz kılınca, artık farz olan oruç,

(2) Yezîd er-Rîşk, bâzı râvî tenkidçilerince cerh edilmek istendiği için, Tirmizî bu açıklamayı yapma gereğini duymuş ve onun, iddiâ edildiği gibi z a y ı f bir râvî olmadığını, dolayısıyla onun kanalıyla gelen rivâyetlerin s a h î h ve güvenilir olduğunu belirtmek istemiştir.

Ramazan orucu olmuş oldu. Böylece, Aşûre orucu tutma mecbûriyeti kalktı. Daha sonraları ise, Aşûre orucunu isteyen tuttu, isteyen tutmadı.

13- ‘**Alkame** (ö: 62/682) rivâyet ediyor: **Hz. Âişe** (*r.anhâ*)’ye, Peygamber Efendimiz’in farzlar dışında bâzı günlere mahsus ibâdetleri var mıydı? diye sordum.

“Onun ameli devâm lı idi. Sizin hanginiz, Resûlullah Efendimiz’in tahammül ettiği amele güç yetirebilirsiniz!” şeklinde cevap verdi.

14) **Hz. Âişe** (*r.anhâ*) vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz’in odama bir gelişinde yanımda bir misâfir kadın vardı. Tanımadığı bu kadını görünce:

- *“Kimdir bu hanım?”* diye sordu.

- *“Falanca hanımdır; geceleri hiç uyumaz, bütün gecelerini namazla, zikirle, Kur’ân okumakla... geçirir”* diyerek, misâfirim olan harumın, ibâdetine düşkün muhterem birisi olduğunu söylediğimde:

- *“Sizler, gücünüz yettiği kadarıyla kendinizi ibâdete veriniz. Yemin ederim ki, sizler bıkkınlık getirip de amelinizi bırakmadığınız müddetçe, Allâhü Zülcelâl sevap vermekten hiç usanmaz”.*

Hz. Âişe (*r.anhâ*) sözlerini şöyle tamamlar: *“Peygamber Efendimiz’in en çok sevdiği amel, sâhibinin hiç ara vermeden devâm ettiği ameldir”.*

15) **Ebü Sâlih** rivâyet ediyor: **Hz. Âişe** ve **Hz. Ümmü Seleme** (*r. an-hümâ*) analarımızın her ikisine de sordum:

- *“Peygamber Efendimiz’in en çok sevip hoşlandıkları amel, ne şekil-de yapılanıdır?”*. Her ikisi de aynı cevâbı verdiler:

- *“Az da olsa devâmlı yapılanıdır”* (*Mâ dîme ve in kalle*).

16) **Avf b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Bir gece Resûl-i Ekrem Efendimiz'le birlikte idim. Efendimiz, dişlerini misvaklayıp abdest aldılar. Arkasından kalkıp namaza durdular. Ben de kalktım namaza durdum. Zamm-ı sûre olarak *Bakara* sûresini okuyorlardı. Kırâatleri boyunca nerede bir rahmet âyeti gelirse, orada durup Allah'dan rahmet niyâz ediyorlar; her azâb âyeti geldiğinde de, durarak Allah'ın azâbından yine Allah'a sığınıyorlardı. Sûrenin okunuşu bittikten sonra rükûa vardılar. Kıyâmda durdukları kadar rükû hâlinde kaldılar. Rükûda bulundukları esnâda, "*Sübhâne zî'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâti ve'l-azameti*" tesbîhini söylediler. Sonra secdeye kapanıp, yine "*Sübhâne zî'l-ceberûti ve'l-melekûti ve'l-kibriyâti ve'l-azameti*" tesbîhini tekrarlayarak, secdede de, rükûda kaldıkları kadar kaldılar. Birinci rek'at tamam olup da ikinci rek'ate kalktıklarında, zamm-ı sûre olarak *Âl-i İmrân*'ı okudular. Üçüncü ve dördüncü rek'atlerde de birer sûre okuyarak, her rek'atin rükû, secde ve tesbîhlerini birinci rek'atteki gibi edâ eylediler.

44 - PEYGAMBER EFENDİMİZİN KUR'ÂN OKUYUŞ TARZLARI

METİNLER

1) Ya'lâ b. Memlek rivâyet ediyor:

Ümmü Seleme (r.anhâ)'den Peygamber Efendimiz'in Kur'ân-ı Kerîm okuyuşlarını sorduğumda, kendi bizzat okuyarak târif etti ve tecvîd üzere tâne tâne okuduklarını haber verdi.

2) Katâde (ö: 117/735) rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'den, Hazreti Peygamber'in Kur'ân'ı nasıl okuduk-
larını sorduğumda, “Med'lere riâyet ederek okurlardı” cevâbı verdi.

3) Ümmü Seleme (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm'i, âyet sonlarında durarak okur-
lardı. Meselâ Fâtîha'yı okurlarken; “el-Hamdü lillâhi Rabb'il-âlemîn”
derler ve dururlar; “er-Rahmân'ir-Rahîm” derler dururlar; “Mâlikî
yevm'id-dîn” şeklinde vakf ede ede okurlardı.

4) Abdullah b. Ebî Kays rivâyet ediyor:

H. Âişe (r.anhâ)'ye, Peygamber Efendimiz'in kıraât tarzlarını sor-
muştum:

- “Resûl-i Ekrem Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm'i sirren mi yoksa ceh-
ren mi, yâni sessiz mi yoksa sesli mi okurlardı?”. Buyurdular ki:

- “Her iki şekilde de okurlardı. Yerine göre sessiz olarak, yerine göre
de sesli olarak okudukları olurdu”.

Kendilerinden bu cevâbı alınca, sevincimden: “*Dîn işlerinde kolaylık gösterip kulları sıkıştırmayan Allah’a sonsuz hamd ü senâlar olsun!*” dedim.

5) **Ümmü Hânî** (r.anhâ) anlatıyor:

(Mekke’nin fethi sırasında) ben, Fahr-i Kâinât Efendimiz’in geceleri *Kur’ân* okuyuşlarını, sedirimin üzerinde otururken işitirdim.

6) **Mu’âviye b. Kurra** rivâyet ediyor:

Ben, **Abdullah b. Mugaffel** (r.a)’den dinledim. O, Şöyle anlatıyordu: Mekke’nin fethi günü, Resûlullah Efendimiz’i, devesine binmiş vaziyette, “*İnnâ fetahnâ leke fethan mübinâ. Li yağfira lekellâhü mâ tekaddeme min zenbike ve mâ teahhar*” âyetini okurken gördüm. Kelime kelime ve gâyet güzel bir sesle okuyorlardı, dedikten sonra ilâve ettiler: “*Eğer halkın başıma üşüşmesinden çekinmemiş olsam, Peygamberimiz’in o günkü okuyuş tarzlarını andıran bir sesle okuyabilirim*”⁽¹⁾.

7) **Katâde** der ki: “*Allah, gönderdiği bütün peygamberleri güzel yüzlü ve güzel sesli yaratmıştır. Hâliyle sizin Peygamberiniz de (Allah’ın salât ve selâmı üzerine olsun) güzel yüzlü ve güzel sesli idi. Fakat O, nağmeli okumazdı.*

8) **İbn Abbâs** anlatıyor:

Peygamber Efendimiz evde iken *Kur’ân* okuduğunda, onu ancak evde bulunanlar işitebilirdi (sesleri dışarıdan duyulmazdı).

(1) Son cümle, esâs metinde, Mu’âviye b. Kurra’nın sözü gibi nakledilmiştir. Halbuki bu durum gerçeği aksettiriyor. Mu’âviye b. Kurra (ö: 113/731) Hazretü Peygamber’i dinlememiş olduğuna göre, o ifâde **Abdullah b. Muğaffel** (ö: 57/677)’e âit olacaktır. Nitekim **Buhârî** rivâyeti son derece saâhtir (*el-Câmi’us-Sahîh*, V, 92). Biz tercümeyi bu durumu dikkate alarak yaptık.

45 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN A Ğ L A M A S I

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in; göz yaşı dökerek ağlaması, hü-zünleri, teessürleri ve kaygıları bahis konusu edilecektir. **Tirmizi**, bu başlık altında 6 vesika kaydetmiştir. Diğer kaynaklarda da, Hazreti Peygamber'in bu yönüne ışık tutan başka rivâyetlere yer verilmiştir.

Bizim **"ağlama"** diye ifade ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki orijinali **"bükâ"**dır. Burada kullanılan **"bükâ"** kelimesi; sesli ağlama mânâsında değil, **göz yaşı dökerek sessiz ağlama** anlamındadır ⁽¹⁾.

Ağlama ve gülme, bir bütünün birbirine zıt iki ucu durumundadır. Bu sebeple, bu bahsin, daha önce ele alınan **"Peygamber Efendimiz'in Güllüş Tarzları"** başlıklı 34. bölümle birlikte okunması uygun olacaktır.

İnsanın iç yapısında, merhamet ve kasvet diye iki zıt duygu kaynağı vardır. *Kur'ân* menşe'li olan bu kavramlar, dilimizde; hem ay-nen kullanılmakta, hem de başka kelimelerle ifade edilmektedir. Merha-met; esirgemek ⁽²⁾, acımak, şefkat göstermek gibi iyi duyguları; kas-vet ise; kâhık, sertlik, kabalık, acımasızlık, merhametsizlik, hissizlik, duygusuzluk gibi kötü hisleri anlatır. Birincisinin yokluğu, ikincisinin varlık sebebidir.

İşte göz yaşı; insanın iç yapısındaki bu duygu lenallamın tka-nıklıklarını açıp pasını alan, onu yumuşatıp parlatan ve onun saat gibi çalış-masını sağlayan bir iksirdir.

Kalblerinde bu merhamet duygusu bulunmayan kimselere, Peygambe-rimiz'in deyimi ile **"şakî"** denmektedir. Buyururlar ki: **"Merhamet, ancak şakî olan kimselerin kalblerinden sökülüp çıkarılır!."** ⁽³⁾.

(1) Bkz. *Kâmûs*, IV, 878.

(2) Esirgeme kelimesi, dilimizde; koruma ve himâye etme anlamında kullanıldığı gibi, kıskanma ve vermemezlik etme mânâsında da kullanılır. Burada, bu ikinci anlamı kas-dedilmektedir. Bu hususta ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I, 32-33.

(3) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 392, nu: 4942; Tirmizî, *Sünen*, IV, 323, nu: 1923.

Ezel nasipsizi ve bedbaht gibi mânâlara gelen ş a k î sıfatı (çoğulu : e ş k i y â), insana sonradan ânz olan bir sıfat olmayıp, doğuştan gelmektedir⁽⁴⁾. Peygamber Efendimiz'in bu hadîsi; *bir kimsenin m e r h a m e t s i z olabilmesi için, onun, mutlakâ e ş k i y â tabîatlı olması lâzımdır; değilse, bir insanın merhametsiz olması mümkün değildir*, tarzında anlaşılmaktadır. Bu demektir ki, bir kimse şakî karakterli olmadığı hâlde merhametsizlik yapıyorsa, o takdirde, onun merhamet sistemindeki ârzanın tedâvî edilmesi gerekmektedir.

Bu türden merhamet yoksunu katı yürekli insanlara, Peygamber Efendimiz'in söylediği bir söz var ki, burada kaydedilmeden geçilmesi mümkün değildir. Hz. Âişe vâlidemizin anlatığına göre, bir gün ç ö l ahâlisinden biri Peygamber Efendimiz'e gelir. O sırada, Hazreti Peygamber'in çocuklarla olan yakın ilgisini görüp de yadırgamış olacak ki, bu bedevî sorar:

- *"Siz, çocuklarınızı öpüp okşar mısınız!? Biz ise, onları kesinlikle öpmeyiz!"* der. Hazreti Peygamber de, bu münâsebetsiz üslûp karşısında ezeli gerçeği açıklar:

- *"Eee, Allah senin gönlünden merhamet duygusunu çekip çıkarmışsa, ben ne yapabilirim ki!"* ⁽⁵⁾.

Peygamber Efendimiz, m e r h a m e t duygusunun en mükemmel tecellî ettiği yegâne örnektir. O'nun, ümmetine olan düşkünlüğü târif edilmez derecededir. Onların; dünyâları ile ukbâları ile, sevapları ile günâhları ile, hastalıkları ile sağlıkları ile, başlarına gelenlerle ve gelecek olanlarla, kısacası her şeyleri ile ayrı ayrı ilgilenmektedir. Bu sebeptendir ki: *"Benim tasam, kederim ve bilcümle üzüntülerim, ü m m e t i m içindir"* buyurmuşlardır⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber'in hiç değişmeyen hâllerinden biri de, en üzüntülü anlarında bile çevresine karşı hep güler yüzlü; en sevinçli anlarında da dâimâ düşünceli ve hüzünlü bir tavır içinde olmalarıdır. Büyük sorumlulukların hâmilî olan insân-ı kâmil de, derece derece aynı hâlin mazhan olmuşlardır.

(4) İbn'ül-Esîr. *en-Nihâye fî Ğarîb'il-Hadîs*, II, 493.

(5) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 75; *Tecrid Tercemesi*, XII, 135; Müslim, *el-Câmi'us-Sahîh*, II, 1808, nu: 641; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1209, nu: 3665.

(6) Kâdî 'Iyâz, *Şifâ*, s. 105; 'Âmirî, *Behce*, II, 294.

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, kendi adına dünyânın en m e s'û d insanıdır. Ancak, bütün bir insanlığın sorumluluğunu taşımasından dolayı da onların en k a y g ı l ı ı olanıdır. Bizzat kendilerinin: “*Ben, sizin görmediğinizi görür, duymadığınızı duyarım*” ⁽⁷⁾; ve “*Siz, benim bildiğimi bilerseniz, az güler çok ağlarsınız*” ⁽⁸⁾ buyurmaları, Zât-ı Risâlet’in bu hâlini anlatmaktadır.

İnsanlar, kendi dünyâlarının görünmeyen yanları bir tarafa, çoğu zaman hayâtın görünen yönlerine bile kör ve sağdırlar. Nice insan vardır ki, onlar, her tarafı tuzaklarla dolu ve mayınlarla örülmüş bir tehlikeler çemberi içinde yaşamakta olduklarının bilgisi ve idrâki içinde değildirler. Eğer o idrâkte olsalardı; peygamberlere, mürşidlere, rehberlere, mürebbîlere hiç lüzûm ve ihtiyaç kalmazdı.

Târihin her devrinde olduğu gibi, bugün de, memleketin ve insanların içine düştüğü huzursuzluktan ve memleketin başına gelebilecek tehlikelerden en çok endişe duyup çâre arayanlar ile, uykularını fedâ edip bütün imkânlarını seferber edenler, daha çok, hiç bir şahsî çıkarı olmayan kimselerdir. Malı ile mülkü ile, makâmı ile mevkî ile, zevki ile sefâsı ile, çığ gibi gelen tehlikenin enkâzı altında kalacak olanlar ise, son derece ilgisiz ve alabildiğine kaygısız ve duygusuzdurlar. Bu, dünden bugüne hep böyle olagelmıştır.

Ne denir? Dünyânın sefâsı ile âhiretin cefâsı, âhiretin sefâsı ile de dünyânın cefâsı ikiz kardeş kılınmıştır.

(7) Tirmizî, *Sünen*, IV, 556, nu: 2312.

(8) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 186; Tirmizî, *a.g.e.*, IV, 556, nu: 2313.

METİNLER

1) Abdullah b. Şihhîr (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'i ziyârete gitmişim. O sırada namaz kıhyordu. Namazda, tâ içlerinden galeyân hâlinde bir ağlama sesi geliyordu ki, aynen ateş üstünde kaynayan bir tencerenin fokurtusunu andırıyordu.

2) Abdullah b. Mes'ûd (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz'le baş başa bulunduğumuz bir gündü. Bana:

- *"Yâ Abdullah, dediler. Biraz Kur'ân-ı Kerîm oku da dinleyeyim".*

- *"Yâ Resûlallah, dedim. Nasıl olur? Kur'ân-ı Kerîm Zât-ı Risâletlerine nâzil olmuştur!".*

- *"Oku, oku!"* buyurdular. *"Ben, Kur'ân-ı Kerîm'i başkalarından dinlemeyi çok severim"* (innî ühubbü en esme'ahû min gayrî).

Bunun üzerine Nisâ sûresini okumaya başladım. Ve tam, *"ve ci'nâ bike 'alâ hâülâi şehidâ"* âyet-i kerîmesine geldiğim sırada (41. âyet), gördüm ki Resûlullah'ın iki gözünden sicim gibi yaşlar akıyordu.

3) Abdullah b. Amr (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in zamân-ı saâdetlerinde güneş tutulmuştu. Zât-ı Risâletleri kalkıp namaza durdular. Kıyâmda o kadar çok kaldılar ki, âdetâ rükûa varmayacak da hep ayakta duracak zannedildi. Sonra rükûa vardılar ve uzun müddet başlarını kaldırmadılar. Arkasından doğruldular; fakat mü'adın üzerinde ayakta durdukları için secde etmeyecekleri intibâhını verdi. Nihâyet birinci secdeye vardılar. Vardılar amma başlarını yerden kaldıracak gibi değillerdi. Arkadan birinci secdeden doğrulup oturdular. İki secde arasındaki oturuşları da uzun sürdü. Mübârek başlarını bir daha kaldırmayacakmışçasına kapandıkları ikinci secdeye vardıklarında, acı acı nefes alıp veriyor ve göz yaş dökerek ağlıyordu:

“Rabbî! elem te’ıdnî en lâ tü’azzibehüm ve ene fîhim. Rabbî! elem te’ıdnî en lâ tüazzibehüm ve hüm yestağfirün. Ve nahnü nestağfiruke” ⁽⁹⁾.
(Yârabbi! Ben aralarında olduğum müddetçe ümmetimi azâb etmeyeceğini bana vâdetmedin mi?! Yârabbi! Onlar sana tövbe ve istiğfâr edip yalvardıkları müddetçe ümmetime azâb etmeyeceğin hususunda bana söz vermedin mi?! İşte, bizler kapına geldik; senden affımızı diliyor ve sana yalvarıyoruz!” ⁽¹⁰⁾

Bu minvâl üzere iki rek’at namaz kılıp bitirince, güneş bütün parlaldığı ile gözüktü. Arkasından Hazreti Peygamber minbere çıkarak topluluğa karşı vecîz bir konuşma yaptılar. Konuşmasında, Allah Taâlâ’ya hamd ü senâ ettikten sonra şöyle buyurdular:

“Güneş ve ay, Allah’ın varlık ve birliğine delâlet eden alâmetlerden sâdece ikisidir. Şâyet bunlar tutulursa, namaza durup Allah’ı zikretmeye koyulun, Cenâb-ı Hakk’a yönelip ona ilticâ edin” ⁽¹¹⁾.

4) İbn Abbâs (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, ölmek üzere olan kız çocuğunu yattığı yerden

(9) Enfâl sûresinin 33. âyeti şöyledir: “*Ve mâ kâne’llâhü li-yü’azzibehüm ve ente fîhim; ve mâ kâne’llâhü mü’azzibehüm ve hüm yestağfirün*” (Hâlbuki sen içlerinde iken Allah onlara azâb edecek değil idi; istiğfâr ettikleri hâlde de Allah onlara azâb edecek değil).

(10) Bu âyet’in tefsiri ile ilgili olarak Elmalılı şu açıklamayı yapmıştır: “*Yâni sen içlerinden çıksan bile onlar istiğfâr ettikleri takdirde ve yâ içlerinde istiğfâr edip imâna gelenler ve yâ gelecekler varken onlara öyle köklerini kazıyacak bir azâb-ı isti’sâl vermezdi. Nitekim hiç bir kavim, peygamberleri içlerinden alınmadan azâb-ı isti’sâl ile ta’zib olunmamıştır. İyiler içinde de kötüler zuhûr edip zâlimler ileri gümeye başladığı zaman zulm ü isyânın şeametiyle gelecek olan fitnenin zararı iyilere de isâbet ettiği gibi; kötüler içinde fevkal’âde iyiler zuhûr etmeğe başladığı zaman da -velevse az olsun- o iyilerin yüzü suyu hürmetine o kötülerin müstahakk oldukları umûmî azâb da ağıv ve yâ te’hir olunur. Kötüler câlib-i azâb olduğu gibi, iyiler de câli-i rahmettir”*. Bkz. *Hak Dîni Kur’ân Dili*, III, 2398-2399.

(11) Câhiliye devrinde güneş ve ay tutulması olayı; dünyâda büyük değişikliklerin olacağına, insanların başlarına çeşitli belâ ve musibetlerin geleceğine bir işâret olarak yorumlanırdı. Peygamber Efendimiz, “*Güneş ve ay, ne bir kimsenin ölümünden ne de onun doğumundan dolayı tutulurlar; bunun onunla hiç bir ilgisi yoktur*” buyurarak, böylece bâül bir câhiliye inancını da iptal etmiş oluyordu. Bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, II, 23-31.

Hazretî Peygamber, güneş ve ay tutulması durumunda telâşa kapılma veya karamsar yorumlar yapma yerine, iki rek’at nâfile namazı kılıp Allah’a duâ ve niyâzda bulunulması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu sebeple, İslâm dîninde kılınan nâfile namazlar arasında, “*salât’ül-küsûf*” (güneş tutulması namazı) ve “*salât’ül-husûf*” (ay tutulması namazı) da yer almıştır.

kaldırıp kucağına aldı, biraz sonra da önüne koydu. Kızcağız, Resûlullah'ın huzûrunda rûhunu teslim etti. Kız ölünce, Hazreti Peygamber'in dadısı **Ümmü Eymen**, feryâd ederek ağlamaya başladı. Resûl-i Ekrem Efendimiz **Ümmü Eymen**'e dönerek:

- *"Allah'ın Resûlü'nün huzûrunda yüksek sesle ağlıyor musun ne?"* dediğinde, **Ümmü Eymen**:

- *"Sanki siz ağlamıyor musunuz!"* deyince, Hazreti Peygamber:

- *"Ben, ağlıyor değilim. Benimki sırf merhamet duygusundan ileri gelmektedir. Zirâ mü'min, bütün hâllerde, her şeyde bir hayır olduğuna inanır. Öyle ki, rûhu bedeninden ayrılma durumunda da olsa, o yine Allah'ına hamdeder"*.

5) **H. Âişe (r.anhâ)** anlatıyor:

Osmân b. Maz'ûn öldüğü zaman, Resûl-i Ekrem Efendimiz onun naaşını ağlayarak (veyâ göz yaşı dökerek) öpmüşlerdir.

6) **Enes b. Mâlik (r.a)** anlatıyor:

Bizler, Peygamber Efendimiz'in kızlarından birisinin ⁽¹²⁾ cenâzesinde bulunmuştuk. Resûl-i Ekrem, kabrin bir kenarına oturmuşlardı. Bu sırada gözlerinden oluk oluk yaşlar aktığını gördüm. Cenâzeyi defnetmek üzere gelen topluluğa:

- *"İçinizde, bu gece hanımına yaklaşmayan bir kimse var mı?"* diye sordular. **Ebû Talha**:

- *"Ben varım yâ Resûlallah"* deyince; Ona:

- *"Öyle ise kabre in"* buyurdular. **Ebû Talha** da kabre inerek cenâzeyi yerine yerleştirdi.

(12) Bu kızının, **H. Osmân**'ın hanımı **Ümmü Gûlsüm** olduğu belirtilmiştir.

Şemâil konularının en önemlisi, Peygamber Efendimiz'in Ahlâkı bahsidir. Bu ve bundan sonraki iki bölümde Hazreti Peygamber'in ahlâkı meselesi ana hatlarıyla ele alınacaktır. Bizim "*ahlâk*" diye ifade ettiğimiz kelimenin gerek *Kur'ân* ve *Hadîs* dilinde, gerek *Tirmizî*'nin bölüm başlığında kullanılan orijinali "*huluk*"tur. Bu tâbirle ne kastedildiğini incelemeden önce, konunun kaynakları hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

Tirmizî başta olmak üzere bütün Şemâil kitapları, "*Hazreti Peygamber'in Ahlâkı*" konusuna ayrı bir başlık ayırmışlardır ⁽¹⁾. *Tabakât* kitapları içerisinde özellikle *İbn Sa'd*, bu meseleye ayrı bir ağırlık vermiştir ⁽²⁾. *Hadîs* kitaplarının tamamını, bir bakıma baştan sona Peygamberimiz'in ahlâkını anlatır. Özellikle bu eserlerin "*Kitâb'ül-Edeb*", "*Kitâb'üz-Zühd*" "*Kitâb'ül-Birr ve's-Sıla*" gibi bölümleri, Resûlullah Efendimiz'in ahlâkına tahsis edilmiş gibidir. Öte yandan, ilk devir *tabakât* müelliflerinin hemen hemen hepsi, eserlerine Hazreti Peygamber'le giriş yapmışlar ve bu arada Zât-ı Risâlet'in ahlâkı ile ilgili vesikalara da yer vermişlerdir.

Ayrıca, hadislerle dayalı olarak "*Ahlâk'un-Nebî*" ⁽³⁾ ve "*Mekârim'ül-Ahlâk*" ⁽⁴⁾ adları altında eserler de meydana getirilmiştir.

(*) *Tirmizî*'nin bölüm sıralamasında, "*Peygamberimiz'in Tevâzuu*" bahsi bu bölümden öncedir. Biz ise, konular arası organik bütünlüğü sağlama açısından, *Peygamberimiz'in Ahlâkı* bahsini öne, *Tevâzu* bahsini arkaya kaydırmak suretiyle, küçük bir plân tâdilâtına gitmeyi uygun gördük.

(1) Meselâ; *Tirmizî*, Şemâil, bu bölüm; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 126-295; Kâdî 'Iyâz, *Şifâ*, s. 68-116; Mevlânâ Şibli, 'Asr-ı Saâdet, II, 870-989; Abdullah Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah*, s. 132 vd.

(2) *Tabakâi*, I, 364-373. *İbn Sa'd*, "*Zikru sıfatı Ahlâkı Resûlillah s.a.s*" başlığı altında 51 vesika kaydetmiştir.

(3) Mısırlı Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah el-Barkî (ö: 249/863) ile, Ebû's-Şeyh İbn Hayyân (ö: 369/979)'nın "*Ahlâk'un-Nebî*" adlı (Beyrut 1406/1986) eserleri bunun bir örneğidir.

(4) *İbn Ebî'd-Dünyâ* (ö: 281/894), el-Harâitî (ö: 327/939), et-Taberânî (ö: 360/971) ve *İbn Lâl* (ö: 398/1008)'in "*Mekârim'ül-Ahlâk*" adını taşıyan eserleri, müstakîl olarak bu konuya tahsis edilmişlerdir.

A h l â k kelimesi, yaratmak ve yaratılış mânâsına gelen “*hilkat*” kökünden türetilmiştir. Bu kökten, “*halk*” ve “*huluk*” şeklinde aynı nitelikte iki gövde çıkmaktadır. Asıl imlâsında, harf farkı değil sâdece hareke (*sesli harf*) farkı olan bu iki kelime, insanın iki ayrı yönünü ifâde etmektedir ⁽⁵⁾.

H a l k, insanın gözle görülen elle tutulan m a d d î varlığının yaratılışını; h u l u k da, onun huy, karakter, tabiat, seciye, âdet ve davranış gibi ancak basiretle (*kalb gözü ile*) idrâk edilebilen m â n e v î yaratılışını anlatmada kullanılmıştır. İşte bu ikinci kullanışın çoğulu, “*ahlâk*” gelmektedir. Bir başka görüşe göre de, “*hilkat*”m çoğulu “*huluk*”, onun çoğulu da “*ahlâk*”tır. A h l â k, “*mânevî yaratılışlar manzûmesi*” gibi bir anlam taşımaktadır ⁽⁶⁾.

Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın yaratılışı için: “*Biz, insanı, en güzel bir biçimde yarattık*” buyrulmuştur ⁽⁷⁾. Âyet-i kerîmede kullanılan “*ahsen-i takvîmde halketme*” tâbiri, bir ifâde şâheseridir; insana huzur bahşeden bir anlatım âbidesidir.

Cenâb-ı Hallâk-ı âlem, “*Yaradıcı*” (*Hâlık ve Hallâk*) sıfatının en mükemmel tecellisini i n s a n’da göstermiştir. Hz. Ali’nin deyişi ile o, “*âlem-i ekber*”dir. İnsanın yaratılışının “*kıvâmın zirvesinde*” olan tarafı, fizikî ve biyolojik yapısındaki âhenk ve muammâmın ötesinde, asıl onun mânevî yapısında ve iç düzenindeki güzelliklerde müşâhede edilmektedir.

İnsanın yaratılışı, gelişmiş bir mîmârî yapıyı andırmaktadır. O mîmârî eserin, bir d ı ş mîmârîsi, bir de i ç mîmârîsi vardır. Ve bunlar, birbirinden farklı, fakat birbirini tamamlayan iki ayrı yapıya sâhiptir. İşte insanın iç mîmârîsinin bütün özelliklerini ifâde etmek için, “*huluk*” kelimesinin çoğulu olan ve “*iç yaratılışlar*” mânâsına gelen “*ahlâk*” tâbiri kullanılmıştır.

Dünyâ târihi, bir bakıma Peygamberler târihidir. Târih boyunca Peygamberlerin gönderiliş sebebi incelendiğinde, bir temel sebep karşımıza çıkmaktadır: **Tevhid inancından sapma ve Ahlâk bozukluğu!** Bunlar dışındaki bir sebebe dayanan: siyâsî ve idârî düzenin bozukluğu, hukuk sisteminin bozukluğu, iktisâdî yapının bozukluğu, üretim ve tüketim dengesinin bozukluğu gibi gerekçelerin hiç birisi, o topluma Peygamber gönderilmesi-

(5) Dilimizde, bu kökten türetilmiş bir kısım kelimeler bulunmaktadır. **Hâlık, Hallâk, hilkat, halk etmek, mahlûk, mahlûkât, halk** ve **ahlâk** kelimeleri bunlar arasındadır.

(6) Daha geniş bilgi için bkz. *Kâmûs*, III, 837; *en-Nihâye*, II, 70; *Elmalılı Tefsiri*, VII, 5268.

(7) *Tîn* sûresi, 4. âyet.

nin sebebi olmamıştır. Sâdece “*ahlâk bozukluğu*” ve bu bozukluğun toplumda “*hayat tarzı*” hâline gelmesidir ki, o topluma bir “*Peygamber gönderme*” sebebi olmuştur. Çünkü ahlâken bozulan toplum dengeleri, sâdece ilâhî kaynaklı güçler yardımıyla te’sîs edilebilmektedir.

Peygamber Efendimiz’in insanlığa gönderiliş sebebi de, kendi ifâdeleri ile, “*güzel ahlâkı tamamlamak*”, yâni insanlığın iç mîmânîsini ıslah etmektir⁽⁸⁾. Bunun dışında kalan bütün işler, Peygamberlik müessesesinin tâlî de-recedeki faaliyetleridir. Resûlullah Efendimiz, hâliyle devlet kurmuş, harblere kumanda etmiş, diplomatik faaliyetlerde bulunmuş, çarşı ve pazarın düzeni ile meşgûl olmuş, kısacası “*insan*”ı ilgilendiren ne varsa onların hepsiyle ilgilenmiştir. Ne var ki, O’nun hareket üssü ve faaliyetlerinin merkez noktası, hep “*ahlâk*” olmuştur.

Nitekim, ülkede bozulan âsâyişi sağlamak ve toplumu normal düzenine kavuşturmak üzere görevlendirilen bir *Sıkı Yönetim Komutanı*’nın başarısı; diktiirdiği ağaç sayısı, döktürdüğü asfalt miktarı, yaptırdığı kaldırım adedi ve operasyon için gittiği bölge insanına dağıttığı ilâç ve gıdâ maddeleri ile değil de, sâdece te’sîs ettiğı huzur ortamı ile değerlendirildiğı gibi; Hazreti Peygamber’in gerçek icrâatını da, diğer bir takım maddî faaliyetleri ile değil, milâdî 610 senesinde devraldığı cemiyeti 632 yılında devrederken ulaştırdığı ahlâkî kıymetlerle değerlendirmek gerekecektir.

Bilindiğı gibi devlet kurma, ticâret yapma, para kazanma, refah seviyesini yükseltme, evlenip âile müessesesini oluşturma, ülke fethedip sınırları genişletme, çeşitli beşerî münâsebetler gibi daha yüzlerce dünyevî ve dünyâlık mesele, ilk def’a Peygamber Efendimiz’le birlikte ortaya çıkmış değildir. Bütün bu ve benzeri problemler, her devrin icâbına göre, öteden beri var olagelmıştır. İşte Hazreti Peygamber, bu “*v a r o l a n*” icrâatta “*y o k o l a n*”ı tamamlamak ve onlara bir çekidüzen vermek için gönderilmiştir⁽⁹⁾.

(8) Temel hadîs kaynaklarının pek çoğunda “*İnnemâ бүтүстү li-ütemmime sâlih’al-ahlâk*” (sâdece *Şihâb’ül-Ahbâr*’da “*mekârim’el-ahlâk*” şeklinde) ifâdesi ile kaydedilen bu hadîsin kelimeleri ve cümle kınuluşu teker teker tahlil edilince durum daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle, metindeki “*sâlih*” ve aynı kökten gelen “*ıslâh*” kelimesi ile “*ahlâk*” arasındaki münâsebet, bu hadîs üzerinde çok hassas bir değerlendirme yapmayı gerektirecek inceliktedir.

(9) Evrensel olan ahlâkî değerler ciddi bir tasnif ve mukâyeseye tâbi tutulmalı ve bunların içinde, Hazreti Peygamber’in getirdikleri ile, O’nun ahlâk müessesine kazandırdıkları ortaya konmalıdır.

Bütün semâvî ve beşerî menş’î dinlerin ahlâk anlayışı nedir? Bunlardan bir öncekinin bir sonrakine göre gelişme ve gerileme durumu nedir? Ve nihâyet, Hâtem’ül-Enbiyâ Efendimiz’in “*tamamlamak için gönderildim*” dediğı eksiklikler ne idi ve tamamladığı şeyler nelerdir? gibi soruların, bir Doktora Tezi seviyesinde ele alınması gerekmektedir. İşte o zaman, bu konu çok daha sağlam temellere oturmuş olacaktır.

Yukarıda tâdât edilen faâliyetlerin hiçbirinde, Peygamberimiz'in tavsiyelerine uyulmayınca, şekil bakımından bir aksaklık görülmemektedir. Öteden beri, dîn duygusundan uzak ve ahlâkî değerler kaygusundan hâlf insanların da: devlet kurdukları, sınırlarını alabildiğine genişlettikleri, ticârî faaliyetlerini sürdürüp sayısız para kazandıkları, emek ve sermâye güçlerinin ötesinde mal ve mülk sâhibi olup refah seviyelerini yükselttikleri, evlenip nüfuslarını ve nüfûzlarını arttırdıkları, kendilerine göre oldukça geniş bir çevre edindikleri ... bilinmektedir. Ve yine bilinmektedir ki, sosyal hayatta Hazreti Peygamber'in kökleştirmeye çalıştığı ve mihverine oturduğu **"ahlâkî değerler"**e uyulmadığı takdirde, bütün bu yapılanlar ve elde edilenler, insanlar arasında h u z u r ve s ü k û n'u sağlayamamaktadır.

Şu hâlde h e d e f; devlet kurmak değil, devlet vâsıtası ile huzur ve güveni sağlamaktır; çok para kazanmanın yollarını öğretmek değil, helâl ve dürüst kazanç sağlamanın yöntemini öğretmektir; evlenip çoğalmak değil, neslin mayasını bozmadan âhenkli bir yuvada dengeli nesiller yetiştirmektir; temeli menfaate dayanan geniş bir çevre edinmek değil, birbirini seven ve sayan toplulukların oluşturduğu samîmî dostluk zeminini kurmaktır.

Bir kısım İslâm ulemâsı, a h l â k tâbirini, **"ahlâkın tezâhürleri"** anlamında değerlendirmişlerdir. Günümüzde de bu anlayış hâkimdir. Bizce bu anlayış, g e r ç e k olarak değil, ancak m e c â z î mânâda doğrudur. Burada, bunun geniş çaplı bir değerlendirmesini yapacak değiliz. Ancak, kavram kargaşasına yol açan bir duruma temâs etmeden de geçemeyeceğiz. Müşahhas bir örnek vennek gerekirse, evin içinde yanan l â m b a ile, onun dışarı akseden ı ş ı k'ının, bu durumu daha iyi açıkladığı görülecektir. Şöyle ki, a h l â k ile kasdedilen şey, dışa vuran davranış değil, o davranışın **"iyi"** veya **"kötü"** sıfatıyla oluşumunu sağlayan içerideki merkezdir. Aydınlatma sistemi ile anlatılmak istenen şeyin de, esâsında ı ş ı k değil, l â m b a olduğu gibi.

Peygamber Efendimiz, bir bakıma, **"Ben, lâmbanın içten islenip dıştan tozlanan camını silmek ve parlatmak, fitilinin yanan kısmını kesmek, eksilen yağın ikmâl etmek ve onun, ilk yakıldığı zamanki ışığını verir hâle gelmesini sağlamak için gönderildim"** demek istemiştir. Zirâ, lâmbanın bu bakımı yapılmadığı takdirde, esâsında var olan ziyâsı gittikçe körleşecek ve zamanla iyiden iyiye kararanak dışarıya istenilen ışığı veremeyecektir.

Nitekim, pek çok İslâm âliminin ve bilcümle âriflerin, a h l â k keli-

mesini tercüme edercesine kullandıkları bir tâbir vardır: **Tezkiye-i nefis, yâ-ni nefsi arındırma!** (*) İşte, Resûlullah Efendimiz'in yaptığı işin özü, bu işin yolunu yordamını göstermek ve öğretmek olmuştur: Varlıklı bir insan nasıl cömert hâle gelir, güçlü kuvvetli bir insan nasıl kahraman bir karaktere büründürülür; bütün maddî iktidarları eline geçiren bir insan nasıl âdil davranabilir; yokluk içindeki bir insan iffet ve haysiyet'ini nasıl koruyabilir; maddeten esir olmuş bir insan rûhen nasıl hür kalabilir? Kısacası, hiç bir şeyin varlığı da yokluğu da kalıcı olmayan ve çoğu zaman da birbiri ile yer değiştiren bu dünyâda, varlık ve yokluk karşısında **"insan"** olarak ayakta durabilmenin ve insanlık haysiyetinden hiç bir şey kaybetmeden yaşayabilmenin sihirli ve sırlı formülü nedir? Bütün bunların cevâbı, bizzat Hazreti Peygamber'in şahsiyetinde ve O'nun öğretimlerinde ifâdesini bulmuş durumdadır (10).

Diğer bölümlerde mümkün olduğunca çok örnek sunma gayreti içinde olmamıza rağmen, **"Peygamber Efendimiz'in Ahlâkı"** başlığını taşıyan bu bölümde, aynı yola gitmek istemedik. Bunun ise belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, **Tirmizi'nin Şemâil'**de topladığı 15 kadar vesîkanın, aşağıda **"metinler"** kısmında verilecek olmasıdır. Bu sebeple aynı bilgilerin tekrardan sakınılmıştır. İkincisi ve en önemlisi de, Hazreti Peygamber'in ahlâkının, böyle birkaç sayfalık bir bölümde anlatılmasının doğurduğu güçlütür.

Kur'ân-ı Kerîm'de, Peygamber Efendimiz'in bu yönü tanıtılırken: **"Sen, şüphesiz pek büyük bir ahlâk üzerindesin"** buyurulmuştur (11).

(*) Hz. Mevlânâ, bu, nefsi arındırma meselesini, **"Rum halkıyla Çinlilerin ressamlıkta bahse girişmeleri"** başlığı altında temstîlî bir hikâye üslûbuyla çok güzel anlatmıştır. Bkz. *Mesnevî* (Veled İzbudak tercümesi), I, 280-283, beyit: 3467-3499.

(10) Hazreti Peygamber'in ashâbı içinde, her türden insan tipi vardır. Sosyal hayatın gerektirdiği her meşrepten insanın meşrû tipini onlar arasında bulmak mümkündür. Bütün bu farklılıklar, aynı merkez etrafında bir bütün oluşturmuşlardır. Bugün ahlâkî davranış endişesi olan her müslümana düşen, yaptığı iş çapında kendinin ideal örneğini ve kendi rehberini tesbît etmektir. En iyi çöpçü, en iyi hammâl, en iyi pazarcı, en iyi esnaf, en iyi öğretici, en iyi öğrenci, en iyi idâreci, en iyi idâre edilen ... nasıl olmalıdır? gibi soruların cevaplarını. Hazreti Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş olan ashâbın şahsında, örnek olarak aynı aynı bulmak mümkündür.

İşte, **"Ashâbım aynen yıldızlar gibidir; onların hangisini rehber edinirseniz doğru yolu bulursunuz"** meâlindeki hadisin esas ifâde etmek istediği de budur. Bu hadîs, genellikle dar bir açıdan değerendirilerek, ashâbın rehber olma vasfı, tartışma konusu hâline getirilmiştir.

(11) *Kalem* sûresi, 6. âyet.

Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden senelerde, O'nu görme şerefine erememiş olan ikinci nesil müslümanlarından bir çoğunun **Hz. Âişe** vâlidemize sordukları bir soru vardır: **"Hazreti Peygamber'in ahlâkı nasıldı?"** **Hz. Âişe'nin** bu türden sorulara verdiği cevap çok kısa ve her şeyi içine alıcı mâhiyette idi: **"Siz, Kur'ân-ı Kerîm'i okumuyor musunuz? O'nun ahlâkı, tamâmen Kur'ân'dı!"** ⁽¹²⁾

Demek oluyor ki, **Kur'ân** neyi emir ve tavsiye ediyorsa O'nun hayâtında var; **Kur'ân** neyi yasaklıyor ve neden sakınılmasını öğütüyorsa O'nun yaşayışında yok. Yukarıdaki âyetin de şahitliği ile anlıyoruz ki; yapılması gerekenler, sonsuz mükemmellik çapında O'nun şahsiyetinin çizgilerini oluşturmakta; yapılmaması gerekenler de, sonsuz tüzlik ölçüsünde O'nun şahsiyetinin dışında ve uzağında kalmaktadır. İşte, **"yüce bir ahlâk çizgisinde olma"**nın anlamı budur. Bu sebeple, O'nun ahlâkını madde madde belirtebilmek için; **Kur'ân-ı Kerîm'in** ve **Hadîs-i Şerîfler'in** tamâmını bir tasnîfe tâbi tutarak, hiç atlamadan hepsini **"Hazreti Peygamber'in Ahlâkı"** başlığı altında yazmak gerekecektir.

Hazreti Peygamber'in ahlâkına **"Kur'ân ahlâkı"** denir. Kur'ân ahlâkının neresi **beşerî**, neresi **ilâhî** olduğunu ayırmak mümkün değildir. Zîrâ îmanla beşerî ihtiyaçlar öylesine kaynaşmıştır ki, cemiyetin her bir müessesesinde bunların birlikte sözleri geçer ⁽¹³⁾.

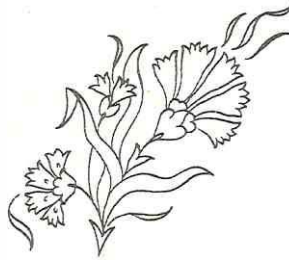
Buna ilâve olarak, O'nun ahlâkı bahis konusu edildiği zaman, ayrıca bir noktanın daha dikkatten uzak tutulmaması gerekmektedir. Şöyle ki; eğer **cömerdlik** iyi bir huy ise, -ki öyledir- bu iyi huyu temsil edecek O'ndan daha cömerd birisi yaratılmamıştır. **Ahde vefâ** iyi bir hasletse, O'ndan daha iyi ahde vefâ gösterenini analar doğurmamıştır. **Âdil** ve **güvenilir** olma en çok aranan bir meziyet ise, O'ndan daha âdilini ve O'ndan daha emînini bu dünyâ görmemiştir. **Şecâat** ve **kahramanlık** bir insan için büyük bir pâyeye ise, târihin kaydettiği kahramanlar, ancak O'nun sevk ve kumanda ettiği erat mertebesinde kalabilmektedir. Hâl böyle olunca; O, şöyle cömertti, bu kadar adâletli idi, şu derece güvenilir bir şahsiyete sâhipti, bu mertebe korkusuz ve cesûrdu ... gibi ifâdeler, sâdece bir ifâde yetersizliği ürünü olmaktan öteye geçememektedirler. Binâenaleyh O'nu, **"... kadar"**, **"... derecede"**, **"... mertebede"**, **"... ölçüde"**, **"... gibi"** türünden kıyas ve miktar bildiren ifâdelerle anlatabilmek mümkün görünmemektedir. Zîrâ, iyi olanı yapmada ve kötü olandan sakınmada O'nun **ikinci** bir örneği yoktur. O, Kur'ân-ı Kerîm'in ifâdesi ile **"En Güzel Örnek"** tir.

(12) Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 56, nu: 1342.

(13) Bkz. Sâmiha Ayverdi, *Kur'ân Ahlâkı Nedir?*, s. 6.

Peygamber Efendimiz'in bütününe değil de, O'nun sâdece bir tek yönünü en iyi şekilde temsil eden kimselere bile "**iyi insan**" denilmektedir. Nitekim tek başına kahramanlığı, sâdece cömerdliği, yalnızca hayırseverliği, sırf doğruluğu ve cesâreti, münhasıran güvenilirliği ile târihin "**değerli insan madalyası**"nı taktığı pek çok kimse bulunmaktadır. Bu özelliklerden bir kaçını şahsında toplayanlara ise; velî, evliyâ ve ermiş rûbesi verilmiştir.

Görünen odur ki, Peygamber ahlâkının bir tek incisini taşımak bile, o insanı değerli kılmaya yetmiştir.

METİNLER

1) **Hârîce b. Zeyd b. Sâbit** rivâyet ediyor:

Bir grup insan, babam **Zeyd b. Sâbit** (r.a)'in huzurûna gelerek; *“Bize, Peygamber Efendimiz’den bahsetmenizi, O’na âit bilgi vermenizi ricâ ediyoruz”* dediler.

“Sizlere hangi birisinden bahsedeyim bilmem ki, dedim. Ben, Resûlullah Efendimiz’in ev komşusu idim. Kendilerine vahiy nâzil olduğu zamanlarda beni çağırırlardı. Ben de gider, gelen vahiyleri yazardım. Yüce huzurlarında, bâzen dünyâ işlerine âit konular konuşurduk; bizim konuşmamıza o da iştirâk ederdi. Âhîret işlerine dâir bir bahis açsak, bizimle birlikte o da konuşurdu. Yerine göre yeme içme lâfî etsek, bu hususta O da düşüncelerini söylerdi. İşte bütün bunlar, Peygamber Efendimiz hakkında sizlere anlatabileceğim haberlerdir”.

2) **‘Amr İbn’ül-‘Âs** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, bu yolla kalblerini kazanmak ve gönüllerini İslâm’a ısındırmak için, en belâlı kimseleri bile güler yüz ve tatlı sözle karşıları. Nitekim beni de, dâimâ güler yüz ve tatlı sözle karşılamışlardır. O kadar ki ben, kendimi, çevresindeki insanların en hayırlısı olduğum kuruntu-suna kapılarak, bir def’asında:

- *“Yâ Resûlallah! Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Ebû Bekir mi?”* diye sorma cür’etini göstermişim. Tabîî, aldığım cevap:

- *“Ebû Bekir!”* oldu. Tekrar sordum:

- *“Yâ Resûlallah!. Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Ömer mi?”*. Bu def’a da cevap:

- *“Ömer!”* oldu. Yine sordum.

- *“Yâ Resûlallah!. Ben mi daha hayırlıyım, yoksa Osman mı?”*. Bu sorunun cevabı da:

- *“Osman!”* oldu.

Resûlullah Efendimiz'e her sordukça, hâliyle O bana, doğru ve gerçek cevâbı veriyordu. Kendi kendime:

- "*Keşke bu suâlleri sormamış olaydım!*" diyerek, sorduğuma pişmanlık duydum.

3) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Ben, Resûlullah Efendimiz'e tam on yıl hizmet ettim. Bu müddet zarfında bana, bir def'a olsun "*üfff!*" bile demedi. Yaptığım münâsebet-sizliklerden dolayı "*bunu niçin yaptın?*" demedikleri gibi; yapılması gereken bir şeyi ihmâl edişimden dolayı da "*bunu neden yapmadın?*" diye azarlamadı.

Peygamber Efendimiz, insanların en güzel huylusu idi.

Ben, ne bir ibrişime, ne bir ipeğe ve ne de benzeri herhangi bir şeye dokunmadım ki, onlar, Peygamber Efendimiz'in avuçlarından daha yumuşak olsun.

Hayâtında hiç bir misk ve nır (*koku*) koklamadım ki, onların kokusu, Hazret-i Peygamber'in terlerinden daha hoş koksun!

4) Yine Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'in huzûruna bir adam gelmişti. Üstünde, süründüğü sarı renkli kokunun benek benek izleri kalmıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, hoşlanmadığı davranışları bir kimsenin yüzüne karşı söylemezlerdi. İşte bu şahıs kalkıp gidince, Peygamberimiz çevresindekilere: "*O adama söylemeniz de bu sarı renkli nesneyi sürünmekten vazgeçse!*" buyurdular.

5) Hz. Âişe (r.anhâ) anamız anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, ne kabalık yapar ne de kabalığa yol açabilecek bir davranışta bulunurdu. Çarşı-pazarda ağız kavgası da yapmazdı. Ayrıca kötülüğe kötülükle karşılık vermezler; üstelik kötülük yapanı affedip bağış-larlardı.

6) Yine Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, -sâdece Allah yolunda cihâd hâli hânç⁽¹³⁾- hiçbir zaman eliyle hiçbir şeye vurmamışlardır. O'nun, ne bir hizmetçisini ve ne hanımlarından birisini dövdüğü de olmamıştır.

7) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Ben, Peygamber Efendimiz'in, Allah Taâlâ'nın harâm kıldığı şeylerden her hangi birisi irtikâb edilmediği müddetçe, şahsına karşı işlenen bir zulümden dolayı intikâm alma yoluna gittiklerini kesinlikle görmedim. Fakat yapılan haksızlık, Allah'ın harâm kıldığı şeylerden birini çiğneme şeklinde ise, işte o zaman öfkeleri son haddine ulaşır ve aşırı derecede titizlenirlerdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, iki iş arasında muhayyer bırakıldığı zaman, -eğer günâh ve isyâna götürecektir bir durum yoksa- onların dâimâ en kolay olanı seçerdi.

8) Yine Hz. Âişe (r.anhâ) anamız anlatıyor:

Benim de yanlarında bulunduğum bir sırada, Hazreti Peygamber'in huzûruna kabûl edilmesi için, bir şahıs izin istemişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz, kapının önünde bulunan bu adamın sesini işitince:

"Bu, kabîlesinin en berbat adamıdır" buyurdular. Ve ardından içeri girmesine izin verdiler. Bu def'a da son derece yumuşak davranıp, o adama iltifat ettiler. Huzurdan ayrılıp gittikten sonra:

- **"Yâ Resûlallah, dedim. İçeri girmeden önce, onun çok berbat bir adam olduğunu söylediniz; sonra da huzûrunuza kabûl buyurarak yumuşak ifâdelerle kendisine aşırı derecede mültefît davrandınız. Bunun hikmeti nedir?"**

- **"Yâ Âişe! Kötü davranışlarına mâruz kalmamak için çevresi tarafından horlanan kimseler, insanların en berbat olanlarıdır"**.

(13) Uhud muhârebesinde, düşman cephesinden Übey b. Halef'i kendi elleri ile öldürmüştür. Bu hâdise, ilk ve son olmuştur. Hz. Âişe, "iltâ = sâdece" kaydı ile istisnâî bir olaya işaret etmiş olmaktadır.

9) Hz. Ali (r.a)'nin oğlu Hz. Hüseyin (r.a) naklediyor:

Babam Hz. Ali'den, Peygamber Efendimiz'in, meclisinde bulunan dost ve arkadaşlarına karşı nasıl davrandıklarını sorduğumda şöyle anlattılar:

“Resûlullah Efendimiz; her zaman güler yüzlü, yumuşak huylu ve alçak gönüllü idiler. Aslâ asık suratlı, katı kalbli, kavgacı, şarlatan, kusur bulucu, dalkavuk ve kıskanç değildiler. Hoşlanmadığı şeyleri görmezlikten gelir; kendisinden beklentisi olan kimseleri hayâl kırıklığına uğratmaz ve onları, isteklerinden tamâmen mahrûm bırakmazdı.

Üç şeyden titizlikle uzak dururlardı: Ağız kavgası, boşboğazlık ve mâlâyânî!. Şu üç hususdan da titizlikle sakınırlardı: Hiç kimseyi kötülemezler, kinamazlar ve hiç kimsenin aybı ile gizli taraflarını öğrenmeye çalışmazlardı.

Sâdece yararlı olacağını ümit ettikleri konularda konuşurlardı. Hazreti Peygamber konuşurken, meclisinde bulunan dinleyiciler, başlarının üzerine kuş konmuşçasına hiç kumdamadan kulak kesilirlerdi. Zât-ı Risâletleri susunca da, konuşma ihtiyâcı duyanlar söz alırlardı. Ashâb, Resûl-i Ekrem'in huzûrunda konuşurlarken birbirleriyle aslâ ağız dalaşında bulunmazlardı. İçlerinden birisi Resûlullah'ın huzûrunda konuşurken, o sözünü bitirinceye kadar, hepsi de can kulağı ile konuşanı dinlerdi. Peygamber Efendimiz'in katında, onların hepsinin sözü, ilk önce konuşanın sözü gibi ilgi görürdü.

Ashâbın güldüklerine kendileri de güler, onların taaccüb ettikleri şeylere kendileri de hayretlerini ifâde ederdi.

Huzurlarına gelen garîblerin (bedevîlerin) kaba saba konuşmaları ile pervâsızca suâllerinin yol açtığı tatsızlıklara sabrederlerdi. Ashâbî ise, onların gelip suâl sormalarını çok isterlerdi.

Peygamber Efendimiz: ‘Hâcetinin giderilmesini isteyen bir ihtiyaç sâhibi ile karşılaştığınız zaman ona yardımcı olunuz’ buyururlardı.

Hazreti Peygamber, ancak yapılan iyiliğe denk düşen ve fazla dalkavukluğa kaçmayan övgüleri kabûl eder ve, haddi tecâvüz etmediği müddetçe, hiç kimsenin sözünü kesmezdi. Şâyet yüksek huzurlarında haddi aşacak şekilde konuşulursa, o zaman, ya konuşanı susturmak ya da o meclisten kalkıp girmek sûretiyle ona engel olurlardı”.

10) **Câbir b. Abdullah** (r.a) şöyle demiştir:

“Resûl-i Ekrem Efendimiz'den her hangi bir şey istendiğinde, O, hiç bir zaman “h a y ı r!” dememişlerdir” ⁽¹⁴⁾.

11) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hayır yapma husûsunda insanların en cömerdi idi. *Ramazan* ayı ise, son gününe kadar, O'nun en cömerd oldukları zaman dı. *Ramazan*'da **Cebrâil Aleybisselâm** gelir, Resûl-i Ekrem de karşılaştırmak üzere *Kur'ân*'ı ona okurdu. **Cibrîl** ile mülâkâtları müddetince, hayır yapma yolunda **Zât-ı Risâletleri**, ölü topraklara rûzgârın sürüklediği yağmurdan daha da cömerd olurdu.

12) **Enes b. Mâlik** (r.a): *“Peygamber Efendimiz, yarın endîşesiyle erzak ve sâire saklamazlardı”* demiştir.

13) **Ömer İbn'ül-Hattâb** (r.a) anlatıyor:

Adamın birisi Hazreti Peygamber'e gelerek, kendisine bir şey vermesini istedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz de:

- *“Şu anda yanımda sana verebilecek bir şey yok; fakat sen git, benim adıma istediğin şeyi satın al, elime geçince ben parasını öderim”* buyurdular. Ben, hemen söze karşarak:

- *“Yâ Resûlallah, dedim. Siz bu adama daha önce de verdiniz, şimdi bu külfete ne lüzûm var. Kaldı ki Allah, size, gücünüüzün yetmediği bir şeyi yüklememiştir”*.

Ne var ki Peygamber Efendimiz, **Ömer**'in bu sözünü hoş karşılamadılar. Bunun üzerine mecliste bulunan *Ensâr*'dan birisi:

- *“Yâ Resûlallah, dedi. İnfâk et (ver)!. Ve kesinlikle, Arş'ın Sâhibi azaltır diye korkma!.”*

(14) Ünlü İslâm şâiri **Ferzadk** (ö: 114/732 ?), Hazreti Peygamber'i medih sadedinde şöyle demiştir: *“Mâ kâle lâ kattü illâ fî teşehhüdihi; levlâ't-teşehhüde kânet lâühü ne'am”* (O, teşehhüd dışında hiç bir zaman “hayır” (lâ) dememiştir; eğer teşehhüd de olmasaydı, O'nun “hayır”ı, “evet” (ne'am) olurdu).

Ensârînin bu sözü Hazret-i Peygamber'in o kadar hoşuna gitti ki, mübârek yüzlerinde sevinç belirtileri okunacak şekilde gülümsediler. Ve arkasından şöyle buyurdular:

- *"Zâten ben de öyle emrolundum!."*

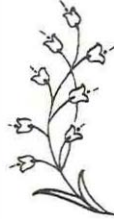
14) Mu'avviz b. 'Afrâ'nın kızı Rubeyyi' (r.anhâ) anlatıyor:

"Ben, hediye olarak Peygamber Efendimiz'e bir tabak tâze hurma ile çiçeği burnunda bir kaç tâne salatalık götürmüştüm. Bana, avuçları dolu su mücevherât ve altın verdiler".

15) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz, hediye kabûl ederler ve hediye getirenlere de fazlası ile karşılığını verirlerdi.

47 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN T E V Â Z U U

Önceki bölümde, Hazreti Peygamber'in ahlâkı, bir genel çerçeve içinde ele alınmıştı. Bu ve bundan sonraki bölümde ise, Peygamber Efendimiz'in ahlâkının o genel karakterinin iki köşe taşından birini oluşturan “*al-çak gönüllülüğü*” ile “*utangaçlığı*” ele alınacaktır. Tirmizî, genel ahlâk kuralları içinde sâdece bu ikisini ayrıca ele almakla, büyük bir isâbet göstermiştir. Gerçekten tevâzû ile hayâ, diğer ahlâkî değerlerin kalbi ve can damarı durumundadır.

Tevâzû kelimesi dilimize “*alçak gönüllülük*” diye tercüme edilebilirse de, ahlâkî bir terim olarak, başlıkta bunun aslının aynen korunması yoluna gidilmiştir.

T e v â z û; alçak gönüllülük, gösterişsizlik, mahviyet gibi mânâlara gelmektedir. Sıfat olarak m ü t e v â z î kelimesi de; alçak gönüllü, kendini aşağıda tutan, gösterişsiz, kibirsiz gibi mânâlar taşır.

Tevâzûun zıddı olan davranışa, k i b i r veya t e k e b b ü r denir. K i b i r; büyülenmek, böbürlenmek, kendini büyük görmek, tavra satmak, çevresine tepeden bakmak, burnu kaf dağında olmak gibi farklı mânâlar ifade etmektedir. Kibir ve tekebbür, yaratılmışlar içerisinde, insanın değil, i b l i s'in sıfandır ⁽¹⁾. Bir başka ifade ile kibir, insanı iblisleştiren bir sıfattır.

K i b r i y â, yani “*büyüklik*” sıfatı, sâdece A l l a h için kullanılmıştır. Diğer bütün yaratılmışlar, O'nun büyüklüğünün, O'nun ululuğunun himâyesi altında yukarıdan aşağıya doğru yerlerini almışlardır. Lâayık olduğu yeri almak istemeyenler, daha aşağılarda hizâyâ getirilmişlerdir. Nitekim insanlık târihi; Nemrudlardan, Fir'avunlardan, Şeddâdlardan îtibâren, nice büyük taslaklarının lâayık oldukları gerçek yerlerine indirilişlerinin ibretli örnekleri ile doludur.

(1) Bkz. *Kâmûs*, II, 651.

Bir hadîs-i kudside, "*büyüklik taslama*"ya yeltenenlere karşı Zât-ı Kibriyâ'nın tavrı: "*Kibriyâ* (ululuk, büyüklük), *sâdece bana âit bir kaftandır. Ona ortak olmaya kalkışanı mahv u perîşan eylerim*" ifâdesi ile belirtilmiştir ⁽²⁾.

Bu sebeple olmalıdır ki, haddini çok iyi bilen irfanlı müslümanlar, kendileri için "*büyük*" sıfatı kullanmaktan ve âdetâ o kelimeyi telâffuz etmekten sakınmışlardır. Nitekim, Peygamber Efendimiz'in amcası Abbâs'a: "*Hazreti Peygamber mi daha büyük (ekber), yoksa sen mi?*" diye sorduklarında; "*Ben O'ndan yaşlıyım, fakat O benden büyüktür!*" cevabını vermiştir ⁽³⁾. Aynı şekilde, Resûlullah Efendimiz, kendisinden oldukça yaşlı olan Sa'îd b. Yerbû' ⁽⁴⁾ adlı ashâbına: "*Hangimiz daha büyüğüz?*" diye sorduğunda; "*Yâ Resûlallah, sen benden daha büyüksün ve hayırlısın; ben ise sizden daha yaşlıyım!*" cevabını almıştır ⁽⁵⁾.

"*Mütevâzı olmadıkça gerçek zâhid olamazsın*" buyuran Hazreti Peygamber ⁽⁶⁾, hayatının bütün safhalarında kendisine ayrıcalık tanımamış; çevresinden de, normal bir insana göstermeleri gereken hümetten farklı bir davranış içine girmelerini istememiştir.

Nitekim, ashâbı ile birlikte sefer hâlinde bulundukları bir sırada, onlardan, bir koyun kesip yemek hazırlamalarını istediğinde, ekip hemen kendi aralarında iş bölümüne geçerek; biri,

- "*Kesmesi benden!*"; diğeri,
- "*Yüzmesi benden!*"; bir diğeri,
- "*Pişirmesi de benden!*" demişlerdir.

Kâfilede bulunan diğer arkadaşlarının da geri kalan hizmetleri hakkında ile yapmaya can atıklarını görmesine rağmen, Fahr-i Kâinât Efendimiz, bir kenara çekilip oturma yoluna gitmeden:

(2) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 84, nu: 4090; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1319, nu: 4174, 4175; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 61.

(3) *Kâmûs*, II, 650.

(4) Mekke'nin fethine tekaddüm eden günlerde müslüman olan bu sahâbînin önceki adını, Hazreti Peygamber "*Sa'îd*" olarak değiştirmiştir. Müslüman olduğu sırada oldukça yaşlı olan Sa'îd b. Yerbû', 120 yaşlarında iken hicrî 54 yılında (M. 674) vefât etmiştir. Müellefe-i kulûbdan olduğu ve kendisine Peygamber Efendimiz'in Huneyn ganimetinden 50 deve verdiği söylenir. Bkz. *el-İstî'âb*, II, 14-16; *Üsd'ül-Ğâbe*, II, 316-317; *el-İsâbe*, II, 51-52.

(5) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VI, 66, nu: 5528.

(6) Ebû Nu'aym, *Hilyet'ül-Evliyâ*, II, 102.

- “Öyle ise, odun toplaması da benden!” buyurmuşlardır.

Gönülleri Hazreti Peygamber’in çalışmasına râzı olmayan veya O’nun çalışmasını, kendilerinin çalışmaya karşı isteksiz oldukları intibâhını uyan-dıracağı endişesini taşıyan arkadaşları, hep bir ağızdan tûraz ederek:

- “Yâ Resûlallah! Biz, her işi yaparız; siz zahmet buyurmayın!” der-ler.

Ashâbının rûhî durumlarını çok iyi bilen Peygamber Efendimiz, mese-lenin gerçek nüktelerini açıklayarak:

- “Sizin her işi yapacağınıza gönülden inanıyorum. Şu var ki, sizlere karşı imtiyazlı biri durumunda olmaktan hoşlanmıyorum. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kulunu, arkadaşları arasında imtiyazlı (ayrıcahlı) olarak görmek-ten hoşlanmaz!” buyurmuşlardır ⁽⁷⁾.

Peygamber Efendimiz’in alçak gönüllü tavrını, kendi hayâtından alın-mış olaylarla da canlandırmak mümkündür. Bu konuda, ashâb-ı kirâmdan bir hayli nakil vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz:

Peygamber-i Ekber, çevresindeki insanlar hastalandığı zaman, fakir-zengin, hizmetçi-efendi, sâde vatandaş-îtibarlı zümre ayırımı yapmadan; onları arar, sorar, ziyaret eder ve onların gönüllerini alırdı. Şâyet bizzat git-me imkânı bulamazlarsa, o zaman da hâl ve hatırlarını sordurur; böylece onların maddî ve mânevî derdlerine ortak olmaya çalışırdı.

Cenâzelere katılır, cenâze namazlarına ve defin merâsimlerine bizzat iştirâk ederdi. Ölenlerin geride kalan yakınlarına tâziyede bulunur, onların acılarını paylaşırdı.

Yemeğe dâvet eden kimse, o bölgenin en fakiri de olsa; dâvet edilen sofraya, acı soğan-kuru ekmekten ibâret de bulunsa, muhakkak o dâvete icâ-bet edip giderlerdi. Özellikle fakirlerin dâvetine katılma husûsunda daha ti-tiz davranırlardı.

Muhâliflerine karşı İslâm’ın gücünü, ihtişamını ve izzetini gösterme bakımından dış görünüşe, gösterişe ve disiplinli merâsime ne kadar titizlik gösterip dikkat ederlerse; kendi yakın çevresinde ve normal hayatta gösteri-şe kaçabilecek davranışlardan da o ölçüde titizlikle sakınırlardı. Bu sebeple, çok amaçlı kullanılmak üzere beslenen kaliteli binit develeri, soylu atları ve

(7) ‘Ali el-Kârî, Cem’ul-Vesâil, s. 463.

seçkin kavruları olmasına rağmen; yerine göre, yuları ve palanı hurma lifinden örölmüş eşeğe bindikleri olmuş; hattâ palansız çıplak eşeğe bindikleri de görölmüşdür.

Uzak mahâllerde oturan fakir dostlarının ziyâretlerini ihmâl etmezler, çoğu zaman buralara yaya olarak gitmeyi tercih ederlerdi.

Çevresinin ilgi göstermediği ve herkesin bir kenara itip berâber bulunmaktan kaçındığı fukarâ takımı ile, sosyal seviyesi nisbeten düşük olan kimselerin hâl ve hatırlarını sorar, onların bulunduğu sofraya oturur, onlarla birlikte yolda yürür; ve bu gibileri yalnız bırakmamaya, itilmişlik ve hor görölmüşlük havasından kurtarmaya titizlik gösterirlerdi.

Kimseye yük olmak istemez; yakınlarının direnmelerine rağmen, ufak tefek bâzı işlerini bizzat yapmaktan hoşlanırlardı. Hz. Âişe vâlidemiz başta olmak üzere, Hâne-i Saâdet'in mahremi olmuş kimselere, Peygamber Efendimiz'in, evde bulundukları sırada ne ile vakit geçirdikleri sorulduğu zaman, onlar şu meâlde cevaplar vermişlerdir:

“Sıradan bir erkek evinde ne ile meşgöl olursa, Resûlullah da onlarla meşgöl olur: Evinin kırık döküğünü elden geçirir, elbisesini yamar, düğmesini diker, pabucunu tâmir eder, kendine âit özel işlerini görür, evi süpürür, hayvanlarını yemler. ...” ⁽⁸⁾

İnsanlar birbirlerine bâr (yük) olmak yerine yâr olmalıdır, nezâketini öğreten O'dur. **“Eşyâsını kendi taşıyan kimse, kibirden arınmıştır”** buyuran da O'dur ⁽⁹⁾. Nitekim çarşıdan pazardan aldığı eşyâları bizzat kendisi taşır, elindeki eşyâyı alıp taşımak isteyenlere de: **“Herkesin, kendi eşyâsını bizzat kendisinin taşıması daha uygundur. Şâyet onu taşıyanıyacak kadar hâlsiz ise, mü'min kardeşi ancak o takdirde yardım eder”** buyururlardı ⁽¹⁰⁾.

(8) Bkz. Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 190, nu: 538, 539, 540, 541. Hz. Âişe'nin ifâdesi, Peygamber Efendimiz'in evde ne iş yaptığını anlatmaktan çok, Hazreti Peygamber'in de bir b e ş e r olduğunu; sıradan bir erkeğin, evinde ne iş yaparsa O'nun da aynı şeyleri yaptığını, bunun olağanüstü bir davranış olmadığını dile getirmektedir. Bu itâdeler, Hazreti Peygamber'in evde yapmış olduğu işlerin tâdâdı anlamında değerlendirilmelidir.

(9) Kuza'î, *Müsned'üş-Şihâb*, ur, 49^b, nu: 285.

(10) Kâdî 'Iyâz, *Şifâ*, s. 95; Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağır*, II, 43 (Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Evsar*'tan naklen).

T e v â z ü; küçüğün büyüğe değil, büyüğün küçüğe karşı; fakirin zengine karşı değil, zenginin fakire karşı; câhilin âlime karşı değil, âlimin câhile karşı; kısacası, varlık içindekinin yokluk içindekine karşı takınması gereken soylu bir davranış biçimidir. Bir alt seviyede olan insan, bir üst seviyedekine karşı alçak gönüllülük değil; kendi seviyesine kadar indiği için, minnet duygusu içinde h ü r m e t gösterir.

T e v â z ü; bir davranış biçimi ve karakter ölçüsü olup, insanın kendine güven duygusunun eseridir.

T e v â z ü; insanın içinde bulunduğu makam, mevkî ve rütbenin îcaplarından sıyrılıp muhâtabının seviyesine inme tavrıdır.

T e v â z ü; gerçek büyüğün, büyüklüğünü gizleyip, küçüklük kisvesine bürünme üslûbudur; onun, küçükle küçük, büyükle büyük olma hâlidir.

Ve nihâyet t e v â z ü; dünyânın eşsiz, en seçkin ve en büyük insanının bütün varlığını saran yokluk kaftanıdır.

METİNLER

1) Ömer İbn'ül-Hattâb (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *“Huristiyanların Meryem oğlu İsâ'yı öğmekte çok ileri gidip Ona “Allah'ın oğlu” deyişleri gibi; sizler de, beni medh u senâda aşırı gidip sınırı aşmayın. Ben, Allah'ın sâdece kuluyumdur. Bana, “Allah'ın kulu ve resûlü” deyin”* buyurmuşlardır.

2) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Bir gün Peygamber Efendimiz'e bir kadın gelerek:

- *“Benim, sizinle bitecek bir işim var”* dedi. Peygamberimiz de:

- *“Medîne sokaklarının hangisinde oturursan otur, gelir seninle oturur hâcetini karşılarım”* buyurdular.

3) Yine Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz; hastaları ziyâret edip onların hâl ve hatırlarını sorar, cenâzelerde hazır bulunurlar, eşeğe binerler ve -bir köle bile dâvet etse- çağırılan yere giderlerdi. Nitekim, Benî Kureyza ile yapılan harbde, yulalı ve palanı hurma lifinden îmal edilmiş bir eşek üstünde bulunuyordu.

4) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, arpa ekmeği ve bayatlamış yağ (ihâle)'dan oluşan bir sofraya da dâvet edilse, ona icâbet ederlerdi. Nitekim zırhlarının biri, bir yahûdîde rehin olarak duruyordu. Kendileri, rehin müddeti dolmadan vefât ettiler.

5) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, köhne havutlu bir deve üzerine binerek Kâbeyi ziyârete gitmişlerdi. Havutun örtüsü olan kadife şâyet satılığa çıkarılsa, dört dirhem bile etmezdi. Buna rağmen şöyle duâ ediyordu: *“Allâhümmec'alhü haccen lâ riyâe fîhi ve lâ süm'a”* (Yârabbi! Haccımı riyâ ve gösterişten muhâfaza buyur!).

6) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber'in ashâbı, Peygamberimiz'i o kadar çok severlerdi ki, onların gözünde ve gönlünde hiç bir şahıs O'nun kadar bir yer işgâl etmezdi. Buna rağmen, O'nu gördükleri zaman, hoşlanmadığını bildikleri için, ayağa kalkmazlardı.

7) Hz. Ali (r.a)'nin oğlu Hz. Hasan (r.a) anlatıyor:

İyi bir tavsifçi (vassâf) olan dayım Hind b. Ebî Hâle'ye, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hilye'sini sordum ve biraz Kendileri'nden bahsetmesini ricâ ettim; o da şöylece anlattı:

"Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, yaradılıştan heybetli ve muhteşemdi. Mübârek yüzü, dolunay hâlindeki ayın parlaklığı gibi nûr saçardı...". Hind b. Ebî Hâle, daha önce de geçtiği şekilde. hilyenin tamamını anlattı⁽⁹⁾.

Hz. Hasan der ki: Ben, dayım Hind'den aldığım bu bilgileri, kardeşim Hüseyin'den bir müddet gizlemiştim. Daha sonraları kendisine anlattığımda, onun, bu hususta beni çok gerilerde bıraktığını gördüm. Nitekim o da, Peygamberimiz'in hilyesini, benden daha önce Hind b. Ebî Hâle'den sorup bellemiş. Hattâ onun verdiği bilgiyle de yetinmeyerek; Resûlullah Efendimiz'in ev hayâtı, dışarı hayâtı ve şekli hakkında babasına da sorular sormuş, o da anlatmadık hiç bir şey bırakmamıştır. Burada sözü İmâm Hüseyin (r.a) alarak babasından dinlediklerini nakletmiştir⁽¹⁰⁾.

Babama, Peygamber Efendimiz'in ev hayât'ını sorduğunda şöyle dediler: *"Peygamber Efendimiz evine geldiğinde, evde geçirecekleri zamanı üçe böler; bir kısmını ibâdete, bir kısmını ehl ü iyâline, bir kısmını da kendisine ayırırlardı. Kendisine tahsis ettikleri zamânı ise yine ikiye ayırarak; bir bölümünde dinlenirler, geri kalanında da misâfir kabul ederlerdi. O, bunu, huzûruna kabul ettiği seçkinler (havâs) vâsıtasıyla yapardı ki, bunlar, öğrendiklerini, dışarı çıkınca avâma aktarırlardı. Resûlullah Efendimiz, ümmetinden hiç bir şeyi saklamazdı. İzne tâbî misâfir kabul ettiklerinde, fazîlet ve takvâ ehli olan ziyâretçilerine öncelik tanıma âdetinde idi. Ziyâretçilere ayırdıkları zaman, onların soy sop durumlarına göre değil, dîndeki üstünlüklerine göre olurdu. Evine gelenlerin kimisinin bir, kimisinin iki, kimisinin de daha çok isteği olurdu. Zât-ı Risâlet onların hepsiyle ilgilenir; kendisinden doğrudan doğruya sorulan sorularla,*

(9) Bkz. I. bölüm. 7. metin.

(10) Birinci bölümün 7. metninde geçen anlatımlar, dayı Hind b. Ebî Hâle'nin Hz. Hasan'a söyledikleridir. Buradan itibâren geriye kalan kısım ise, baba Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'e anlattıklarıdır.

kendisine aracı ile iletilen sorulara, soranların ve ümmetin hâline uygun düşecek şekilde cevaplar verir ve arkasından da şöyle tenbih ederdi: “Burada görüp duyduklarınızı burada bulunmayanlara iletin. İhtiyaçlarını bana ulaştırma imkânı olmayan kimselerin isteklerini de bana ulaştırın. Kim ki, ihtiyâcını ulaştırma gücü olmayanların isteklerini bir yetkiliye (sultân) ulaştırırsa, onun da, Allah kıyâmet gününde sıratı emîn adımlarla geçmesini sağlar”. Hazreti Peygamber’in huzûrunda kesinlikle bunlar dışında bir şey konuşulmaz; başkasının da bunun hâricinde bir şey konuşmasına müsbade edilmezdi. Huzûr-ı Saâdetlerine girenler; ilim ve hikmet susamışları olarak girerler, kanmış ve doymuş olarak ayrılırlar ve hep, birer hayra yol gösterici olarak çıkarlardı”.

Babam Hz. Ali’ye, Peygamber Efendimiz’in dışarıda nasıl davrandıklarını sorduğumda da şöyle cevap verdi:

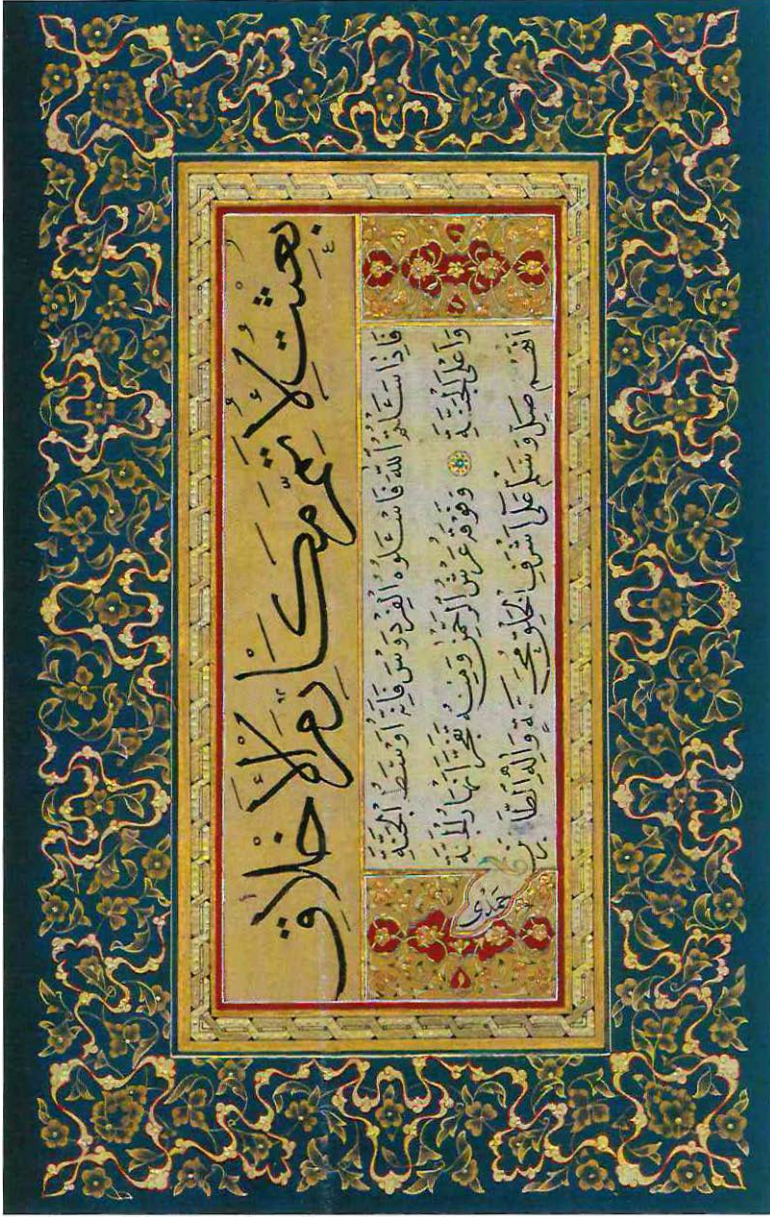
“Resûlullah Efendimiz, mühim bir iş olmadıkça konuşmazlardı. Çevresiyle hep ülfet eder, onları ürktücü bir davranışı olmazdı ⁽¹¹⁾. Her cemâatin seçkinine (kerîm) özel ilgi gösterir ve onları başkan tâyin ederdi. İnsanları gözü gibi sakınır; hiç birinden güler yüz ve tatlı dilini esirgemez, onların üstüne titrerdi. Ashâbını, yokluklarında arayıp sorar, durumlarını tâkip ederdi. Karşılaştığı insanlara, “ne var, ne yok” diye çevrede olup bitenleri sorardı. Güzel olan her şeyi beğendiğini ifâde eder ve ona destek verir; kötü olan şeye de tepkisini gösterir ve onu çürütücü bir tavır takınır. Zât-ı Risâlet’in bütün hareketleri uyumlu idi; tutarsız hiç bir davranışı yoktu. Ashâbının kendilerine âit işlerinde gaflete düşmeleri veya bıkkınlık duymaları endişesiyle, onlar adına kendisi hep tetikte dururdu. O, her durum karşısında tedârikli idi (her problemin çâresini bulurdu). O’nun katında insanların en fazîletlisi, başkalarına iyiliği en yaygın olanlardı; mertebesi en yüksek olanlar da, halkın sıkıntısına en iyi şekilde ortak olan ⁽¹²⁾ ve onlara yardım elini uzatan kimselerdi”.

Hz. Hüseyin anlatmaya devâm ediyor: Babam Hz. Ali’ye, Peygamber Efendimiz’in toplantılarını, yâni sohbet meclislerini de sordum. Onu da şöyle anlattılar:

“Peygamber Efendimiz’in kalkması da oturması da zikir üzere

(11) Kur’ân-ı Kerîm’de, Peygamberimiz’in bu davranışı ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: “Allah’dan bir hikmet iledir ki, sen onlara yumuşak bulundun; eğer katı yürekli bir nobran olsaydın, elbette etrâfından dağılıp gitmişlerdi...” (Âl-i İmrân sûresi, 159. âyet).

(12) “Halkın sıkıntısına ortak olmak” şeklinde tercüme ettiğimiz bu ifâdenin aslı, tek kelime ile “muvâsât”tır. Bu kavramla ilgili olarak, bu eserin 51. bölümünün 21. dipnotunun metin kısmına da bakınız.

“Ben, ahlâkân güzelligiklerini tamamlamak üzere gönderildim.” hadîsinin hat levhası.

Hat : Hamdi (1199/1784)
Tezhîb : Yrd. Doç. Aynur Maktal

Prof. Dr. Ali Yardım koleksiyonu

idi. Toplantı hâlinde bulunan bir topluluğa varsa, baş köşeye geçmez, meclisin hemen bir kıyısına oturuverirdi; çevresinin de böyle yapmasını isterdi ⁽¹³⁾. Resûl-i Ekrem Efendimiz, birlikte oturduğu kimselerin seviyelerine göre her birinin hâl ve hatırlarını sorarak onlara iltifat ederdi. Çevresindekilere öylesine candan davranırdı ki, birlikte oturduğu kimselerin hepsi de, Resûlullah (s.a.s) katında en değerli insanın kendisi olduğu zehâbına kapılırdı ⁽¹⁴⁾. Bir kimse huzûr-ı saâdetlerinde çok otursa veya bir ihtiyâcını iletmek maksadıyla huzûra gelse, o şahıs kendiliğinden kalkıp gidinceye kadar sabrederdi. Kendisinden bir istekte bulunan kimseyi, ya istediğini yerine getirerek, ya da tatlı bir dille gönderir, fakat hiç boş çevirmezdi. O'nun cömertliği, tatlı dilliliği ve güzel ahlâklılığı insanlar arasında öylesine yayılmıştı ki, âdetâ halkın babası gibi olmuştu. O'nun nezâdinde bütün insanlar da, hiç birisi arasında hak ayırımı yapılmayan aynı seviyedeki evlâtlar gibiydi. Resûlullah Efendimiz'in toplantıları, hep; ilim, hayâ, emânet ve sabır gibi ahlâkî değerlerin öğretildiği bir meclis idi. Huzûr-ı Nebvîlerinde sesler yükseltilmez, hiç kimsenin mahremiyeti konuşulmaz, orada vukû bulan zelle ve hatâlar dışarı sızdırılmazdı. O'nun meclisinde herkes eşit vaziyette idi. Ancak yekdâğherine karşı t a k v â ile üstünlük kazanılabiliirdi. Herkes tevâzû üzere idi. Orada, yaşça büyük olanlara saygı gösterirler, küçüklere de merhamet ederlerdi. Toplantıdaki ihtiyaç sâhiplerine öncelik tanırılar, özellikle garîb olanlara ayrı bir ilgi gösterirlerdi”.

8) Enes b. Mâlik (r.a)'in rivâyetine göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Bana, koyun paçası (kuru incik) bile hediye edilse onu kabûl ederim; şâyet ondan yapılmış yemeğe dâvet edilsem, böyle bir dâvete de giderim”.

9) Câbir (r.a) anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz, ne bir kahra ve ne de bir at veyâ benzeti

(13) Peygamber Efendimiz'in bahis konusu sözlü tâlimatları şöyledir: “Her hangi birinin bir toplantı yerine vardığında bir baksın; şâyet oturacak yer gösterirlerse oraya otursun, değilse gördüğü en uygun yere ilişiversin”. Bkz. Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, VII, 300, nu: 7197; Beyhakî, *Şu'ab'ül-İmân*, VI, 300, nu: 8243; ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, I, 22.

(14) Bu durumun bir örneği için, bu eserin 46. bölümünün 2. metnine bakınız.

bir hayvana binmeksizin, yaya olarak, hâl ve hatırını sormak üzere **â** evi-
me kadar gelmişlerdir.

10) **Yûsuf b. Abdullah b. Selâm** (r.a) der ki:

Peygamber Efendimiz, bana Yûsuf adını verdiler ve beni kucaklarına
alıp mübarek eliyle başımı okşadılar.

11) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûl-i Ekrem Efendimiz, eski havutlu bir deveye binerek haccettiler.
Bu havutun üstüne bir de pörsümüştü kadife örtülmüştü ki, tahmînimize göre
maddî değeri ancak dört dirhem ederdi. Böylesine bir deveye binmiş olma-
sına rağmen şöyle niyazda bulunmuşlardır:

“Lebbeyke bi-haccetin lâ süm‘ate fihâ ve lâ riyâ” (Yârabbi! Göste-
riş ve şöhretten tamâmen uzak bir ziyâretle işte huzûruna geldim; buyur,
emrine âmâdeyim) ⁽¹⁵⁾.

12) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Terzi esnâfından bir zât Hazreti Peygamber’i yemeğe dâvet etmişti.
Sofrada, kabaklı tirit ikrâm edildi. Resûl-i Ekrem yemeğin kabağını yemeye
başladılar. Zîrâ kendileri kabağı severlerdi.

Hadîsin üçüncü râvisi **Sâbit el-Bünânî** şu açıklamayı yapar: Enes’dan
bizzat işittiğime göre, o şöyle demiştir: *“Benim için pişirilen bir yemeğe
eğer kabak koymak mümkün ise, ona muhakkak kabak konurdu”*.

13) ‘Amre (ö: 103/721) rivâyet ediyor: Hz. Âişe’ye: *“Peygamber
Efendimiz evinde ne ile meşgûl olurdu?”* diye sorulduğunda: *“O, sıradan
bir insan gibi davranırdı. Söz gelimi çamaşırlarının bakımını gözden
geçirir, koyunun sütünü sağlar ve kendi zâât işlerini görürdü.*

(15) Bu hadîs, sened ve metin bakımından (çok küçük bir iki lâfız değişikliği dışında)
yukarıdaki 5. hadîsin aynıdır.

48 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H A Y Â S I

Şemâil'in bu bölümünde, Peygamber Efendimiz'in utangaç hâli ve utangaçlık duygusu ele alınacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Peygamber Efendimiz'in **Ahlâk** başlıklı bölümün içinde mütâlâa edilmesi gereken bu bahis, ehemmiyetine binâen, **Tirmizî** tarafından ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Bu hususta bir hayli vesîka bulunmasına rağmen **Tirmizî**, *Şemâil*'de iki metin kaydetmekle yetinmiştir. Hazreti Peygamber'in Şemâil'i'ni doğrudan doğruya ilgilendirmese de, O'nun bu husustaki tavsiyelerinden bir kısmının burada alınması bizce uygun görülmüştür.

Bizim "*utangaçlık*" diye ifade ettiğimiz tâbirin Peygamber Efendimiz'in dilindeki ve dînî metinlerdeki tam karşılığı "*h a y â*"dır. *Maamâfih* dilimizde; **âr**, **nâmus**, **edeb** kelimeleri de, çok küçük farklarla, **hayâ** ile aynı mânâda kullanılmaktadır.

H a y â, tek başına kullanıldığı gibi, eş anlamlı diğer kelimelerle birlikte de söylenmektedir: **Hayâ**, **edeb-hayâ**, **âr-nâmus**, **hayâ damarı**, **hayâ damarı çatlamış**, **hayâ perdesi yırtılmış**, **âr-nâmus hak getire**, **hayâ imandandır**, **edeb yâ hûu!** gibi tâbirler, dilimizin yaşayan ifadeleridir.

"*Hayâ*" kelimesi, kök olarak "*hayât*"tan türemiştir. *Hayat* ise, ölümün zıddı olan diriliğe denmektedir ⁽¹⁾. Bu duruma göre *hayâ*, insanı mânen diri tutan değerler manzûmesinin c a n d a m a r ı demek oluyor.

Klâsik İslâmî literatürde bu durum şöyle açıklanmıştır: "*H a y â; insanın, bir şeyden kendini geri çekmesi ve ayıplanma endîşesi ile o şeyi yapmaması hâlidir. Bu duygunun kendini dışa vuruşu iki türlüdür. Birincisi f ı t r î olanıdır ki, Allah o duyguyu bütün insanlarda yaratmıştır. İnsanların, gösterilmesi a y ı p olan yerlerini (avret mahâllerini) açmaktan ve herkesin gözü önünde sevişmekten hayâ etmeleri gibi. İkincisi de î m â n î hayâdır ki, o da, müminin Allah korkusundan dolayı g ü n â h*

(1) Bu değerlendirmeye, Arap dili ve edebiyatı mütehasssı **Zemahşerî** (ö: 538/1143) ve **Mutarrizî** (ö: 610/1213)'ye âittir. Bkz. *Kâmûs*, IV, 936.

işlemekten sakınması hâlidir”⁽²⁾.

Bizim dilimizde, insanı kendisine ve çevresine karşı saygılı davranma, dürtüst ve ölçülü hareket etme çizgisinde tutan bu iki temel müeyyide (*yaptırım*) vardır. Bunlar, *Allah’dan korkma* ve *kuldan utanma duygusu* şeklinde ifâdelendirilmiştir. Ve yine bizim milletimizin değer ölçüleriyle, bu iki duygudan birincisinin ihlâli “*g ü n â h*”, ikincisinin ihlâli de “*a y ı p*” deyimleri ile dile getirilmiştir. Böylece, Allah saygısını ihlâl edebilecek bir harekete *g ü n â h*; insanlara karşı saygısızlık sayılabilecek davranışlara da *a y ı p* damgası vurulmuştur. Günâh ve ayıp kusurunu işleyen insanlar, çevreleri tarafından horlanarak itibar kaybına uğrarlar.

İnsanların, günâh ve ayıp olan davranışlardan tamâmen sıyrılıp uzaklaşmaları mümkün değildir. İnsan topluluklarının oluşturduğu bu dünya sahnesinde; velisinden delisine, âbidinden ayyâşına, iffetlisinden fâhişesine, ağırbaşlısından sulusuna, melek tabîatlisinden şeytân karakterlisine kadar her iki *ât* rolün oyuncusu bulunagelmektedir. Bütün bunların hepsini, ölçülü davranma çizgisine getirmek son derece güçtür. Bunun için olmalıdır ki, büyüklerimiz, “*İbâdet de gizli, kabâhat de gizli*” demişlerdir.

Öte yandan bütün insanların; ayıpsız, günâhsız ve kusuraşsız olmaları mümkün olamayacağına göre, en akılcıca iş, mümkün olanı yapma gerçeğini kabûllenmektir. O da, ayıbın ve günâhın sahnelenişine fırsat vermemek, onları gözaşın yerlere çekmek, muzahrefâtını tenhâ yerlere boşaltmak; toplumun nezîh insanlarını ve körpe dimağlarını, çarpık görüntülere ve bozuk davranışlara karşı korumak; böylece, günâh ve ayıp kusuru işleyenlerin “*kötü örnek*” olmalarına engel olmak!. Bu husus, insanları insan gibi idâre etme sorumluluğunu yüklenmiş bulunan yönetici kadroların başta gelen vazifesi oluyor.

Günâh ve ayıp olanı yapma serbestisi, daha ölçülü yaşamayı bir insanlık haysiyeti kabul eden kimseleri rûhen rahatsız ve huzursuz etmektedir.

Ayıp ve günâh duygusu, güçleri pörsümeyen öyle iki otoritedir ki bunlar, toplumu yöneten kânunların nefesinin tükendiği ve işlemez hâle geldiği noktada devreye girerek duruma vaziyet ederler.

H a y â, İslâm ahlâkının mihverini oluşturmaktadır. Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz: “*Her dînin bir ahlâk düzeni vardır; İslâm’ın ahlâk düzeni de h a y â üzerine kurulmuştur*”⁽³⁾.

(2) Seyyid Şerîf, *Ta’rîfât*, “*hayâ*” maddesi, İstanbul 1269, s. 38; *Kâmûs*, IV, 936.

(3) *Muvatta’*, II, 905, nu. 9; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1399, nu: 4181, 4182; Taberânî, *el-Mu’cem’üs-Sağîr*, I, 13-14.

Hayâ duygusu zedelenmiş, utanma hissini kaybetmiş insanların durumu, kontrolden çıkmış hareketli bir cisme benzer. Böyleleri; akıllarından her geçeni, kafalarından her eseni, içgüdülerinden her geleni, hiç bir bağ tanımadan yapma potansiyeline sâhiptir. Bu sebeple Hazreti Peygamber: **“Tâ ilk peygamberlik müessesinden beri insanlar arasında dönüp dolaşarak gelen bir söz vardır. O da: “Utanmadıktan sonra istediğini yap!” prensibidir”** buyururlar ⁽⁴⁾. Bu, utanma duygusunu yitirmiş insanın, yapamayacağı hiçbir şey yoktur, demektir.

Peygamber Efendimiz, h a y â duygusu bakımından da eşsizdi. O, insanların en utangaç idi. Ashâb-ı kirâm, O'nun utangaçlık hâlini ifâde edebilmek için ortak bir ifâde kullanmışlardır: **“Resûl-i Ekrem Efendimiz, duvağına bürünmüş gelinlik kızdan daha utangaçtı!..”**⁽⁵⁾.

Hayâ örtüsüne bürünmüş k a d ı n, topluluk içerisinde bir disiplin unsurudur. Davranışlarında daha hassas, tavırlarında daha titiz, hareketlerinde daha ölçülü olan kadınların bulunduğu topluluklarda, gevşeme ve çözülme gözükmez. Bunun için olmalıdır ki, Resûlullah Efendimiz: **“Hayâ güzeldir, fakat kadınlarda bir başka güzeldir!”** buyurmuşlardır ⁽⁶⁾.

Hazreti Peygamber'in ashâbı, **“Biz, Resûlullah Efendimiz'in, hoşlanmadığı durumlar karşısındaki hâlini yüz hatlarından hemen anlardık”** demektedirler ⁽⁷⁾.

Utangaçlık hissi, insanda, **yüz kızarınası** şeklinde kendini gösterir. Bu, başkalarının görmesi uygun olmayan veyâ yapılmaması yapılmasından daha hayırlı olan bir davranış karşısında, insanın duyduğu vicdan azâbının ve rûhî huzursuzluğun bir belirtisidir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, başkalarının ölçüsüz kabaca davranışlarından son derece rahatsız olurlar; fakat bu gibi durumlarda, görüp görmemezlik-

(4) Muvatta', II, 158, nu: 46; Buhârî, el-Câmi'us-Sahîh, VII, 100; Ebû Dâvûd, Sünen, IV, 349, nu: 4797; İbn Mâce, Sünen, II, 1400, nu: 4183; İbn'ül-Esîr, en-Nihâye, I, 470-471.

(5) Buhârî, el-Câmi'us-Sahîh, VII, 96; İbn Mâce, Sünen, II, 1399, nu: 4180; Tirmizî, Şemâil, bu bölümün metinler kısmı.

(6) Münâvî, Künûz'ül-Hakâyik (Deylemî'den naklen), I, 122.

(7) Buhârî, a.g.e., VII, 96.

ten, duyup duymamazlıktan, bilip bilmemezlikten gelerek, onları mahcup edecek bir tavır takınmazlardı. Nitekim bir def'asında huzurlarına, üstünde başında benek benek sarı boya izleri bulunan birisi gelir. Adamın vaziyetinden hiç hoşlanmaz, fakat yüzüne karşı da bir şey söylemez. Ancak, adam çıkıp gittikten sonra, çevresindekilere: "*Şu adama söyleseniz de üstünün kirini pasını yıkasa*" diyerek, tenhâ bir yerde münâsip bir dille îkâz edilmesini söyler ⁽⁸⁾.

Aynı şekilde, bir şahsın toplumu ilgilendiren kusurlu bir davranışını gördüğü veya buna benzer olaylar kendisine iletildiği zaman da, îkâzlarını, isim vererek değil, şahıs belirtmeden anonim bir üslûp kullanarak yaparlardı. Hz. Âişe vâlidemizin anlattığına göre, "*Filân şahıs şöyle yapmıştır*" diye değil; "*Bir kısım insanlara ne oluyor ki, onların şöyle şöyle yaptıklarını görüyor veya işitiyorum*" şeklinde uyarılarda bulunurlardı ⁽⁹⁾.

Öte yandan, bu nevîden îkâzlarını yaparken de, gözünü hiç bir şahsın üzerine dikmez; lâfı ortaya söyler; böylece herkes kendisine düşen dersi alırdı. Ayrıca, açıktan söylenmesini uygun bulmadığı veya doğrudan yapılan îkâzların kırıncılıklara yol açabileceğini hissettiği durumlarda, dolaylı (*kinâyeli*) bir üslûp kullanırlardı. Zîra O'na göre önemli olan, **kusurlu**'nun teşhîri değil, **kusur**'un izâlesi idi.

Peygamber-i Zîşân Efendimiz'in utangaçlık hissi ile meşbû oluşları ve topluluk karşısında konuşurken çoğu zaman sıkılıp kızarması, bizzat kendilerinden kaynaklanan bir sebebe dayanmamaktadır. Zîrâ kendilerinin, son derece hassas saat gibi çalışan ölçülü bir davranış üslûbu vardı. Ne var ki, çevresindeki yüzlerce insanın, bu ölçülü üslûplu davranışa tam uyum sağlaması bir çırpıda mümkün değildi. Onların, açık veren falsolu davranışları eksik olmuyordu. İşte, çevresinin bu gibi açıkları, sanki kendi yapmışçasına Resûlullah Efendimiz'i üzüyor, mahcup ediyor, utandırıyor.

O hep; utanmayanın yerine utanma, yüzü kızarmayanın adına kızanıp bozarma, hesapsız hareket edenin hesâbını düzeltme gayreti içinde olagelmıştır. Nitekim edebîlik, biraz da, büyükler huzûrunda yapılan edebîliklerin, yine büyükler tarafından düzeltilmesi ile kazanılmaktadır. Bu durum; üslûplu, ölçülü, dengeli bir nesil yetiştirmeyi kendisine hedef edinmiş büyüklerin değişmeyen kaderidir.

(8) Ebû Dâvûd, *Sünen*, IV, 347, nu: 4789; Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 156, nu: 436; Harâî, *Mekârim'ül-Ahlâk*, vr. 107^a.

(9) Ebû Dâvûd, *a.g.e.* IV, 346-347, nu: 4788; ayrıca bkz. 8. dipnotundaki kaynaklar.

METİNLER

1) Ebû Sa‘îd el-Hudri (r.a) anlatıyor:

“Peygamber Efendimiz, duvağına bürünmüş gelinlik kızdan daha utangaçtı. O’nun bir şey karşısındaki hoşnudsuzluğu, mübârek yüzlerinden hemen anlaşılır”.

2) Hz. Âişe (r.anhâ) anamız anlatıyor:

“Ben, Hazreti Peygamber’in edeb yerine hiç bakmadım”. Diğer bir rivâyete göre: *“Ben, Peygamberimiz’in edeb mahallini hiç görmedim”* şeklindedir.

49 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN H A C A M A T OLMASI

Resûlullah Efendimiz'in beşerî hayâtını tanıtmayı hedef alan *Şemâil* kitapları, ayrı bir başlık altında, h a c a m a t konusuna da yer veregelmişlerdir. Bu sebeple biz de aynı geleneğe uymuş bulunuyoruz.

Bu konu ile ilgili olarak **Tirmizî**, *Şemâil*'de 6 vesika kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise *Tabakât*'ında, bu bahse âit olmak üzere 39 hadis ve **haber** nakletmektedir ⁽¹⁾. Yaygın olarak tanınan hadis kitaplarının "*Kitâb'üt-Tıb*" bahislerinde, bir kaç hadisle de olsa, "*hacamat*" konusuna hep yer verilmiştir.

Türkçemizde "*hacamat*" telâffuzu ile kullanılan kelimenin, hadis metinlerinde geçen imlâsı "*hacâmat*" (*el-hucâme*) şeklindedir. Kelimenin kökü, diğer nüansları yanında, "*emmek ve sormak*" (*massetmek*) anlamını taşımaktadır ⁽²⁾. Hacamat eden kimseye "*haccâm*", hacamat âletine de "*mihcâm*" denmektedir.

Hazreti Peygamber'in bir ömür boyu yaşadığı *Hicaz* bölgesi, dünyanın en sıcak yerlerinden birisidir. Bu gibi sıcak bölgelerde, insanın kanı sıvılaşır ve vücûdun dış yüzüne hücum eder. Bu sebeple, güneş çarpması ve kan tutması gibi durumlar sık sık kendini gösterir. Tansiyon yükselmesinden farklı olan bu durum, tamâmen iklimle ilgilidir.

Klâsik metinlerde, kan aldırma ile ilgili olarak iki ayrı ameliyeden bahsedilmektedir. Biri, vücûdun belirli bir yerinden emilerek alınan kandır ki, buna "*hacamat*" adı verilmektedir. Diğeri de, kesmek veya bir âletle içinden çekmek sûretiyle damardan alınan kandır. Bu ikinci ameliye için kullanılan kelime "*fasd*"dır, kan alan âlete de "*mîfsad*" (*neşter*) denmektedir ki bu, bizim üzerinde durduğumuz konunun dışında kalmaktadır. Esâsen, vücûdun damar dışı bir yerinden kan aldırma ile ilgili bir hayli hadis ve haber bulunmasına rağmen, hadis metinlerinde, damardan kan aldırma ile alâ-

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*. I, 443-448.

(2) *Kâmûs*, IV, 228.

kalı olarak bir kayda rastlanmamaktadır ⁽³⁾.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Resûlullah Efendimiz, çeşitli zamanlarda, mübârek vücutlarının değişik yerlerinden kan aldırılmışlardır. Bunlar arasında; boyunlarından, kürek kemikleri arasından, başından ve ayaklarından hacamat olduklarına dâir vesîkalar bulunmaktadır.

“Tedâvî olmak için baş vuracağınız en iyi çâre hacamattır” hadîsini yorumlayanlar, hep bir noktaya işâret etmektedirler: Bu, genel bir tavsiye değil, *Hicaz* bölgesi gibi sıcak iklimde yaşayan insanlara hitap eden â c i l bir tedâvî tavsiyesidir. Soğuk iklimde yaşayanlar bu ihtiyâcı duymazlar ⁽⁴⁾.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, özellikle tepeden alınan kanı; **“ilk yardım”, “âcil yardım”, “ânî müdâhale”** (münkız veya muğîse) olarak vasıflandırmışlardır ⁽⁵⁾. Bu tedâvî şeklinin ise, Peygamber Efendimiz’e melekler tarafından tavsiye edildiği bildirilmektedir ⁽⁶⁾. Bilindiği gibi, *Hayber* Yahûdîlerinden bir kadın, Peygamber Efendimiz adına verdiği bir ziyâfette yemeğe zehir karıştırarak O’na karşı bir sûikasd tertip etmiştir. İlk lokmayı aldığı ~~tan~~ sonra duruma vâkıf olan Hazreti Peygamber’e, **Cebrâîl Aleyhisselâm** hemen hacamat olmasını söylemiş, O da başından kan aldırmaştır. Neticede zehirin öldürücü te’sîrinden kurtulmuşlarsa da, bir ömür boyu onun yan etkisinden şikâyetleri devâm etmiştir ⁽⁷⁾.

Peygamber Efendimiz, çok âcil bir durum yoksa, *kamerî* ayın 17, 19 ve 21. günleri hacamat olmayı alışkanlık hâline getirmişler ve bu yönde tavsiyede bulunmuşlardır.

Önceleri, oruçlu iken hacamat yaptırılmazlardı. Fakat bir def’asında fenâlık geçirmişler ve bundan böyle oruçlu oldukları zaman gündüz kan aldırma-
mayı bırakmışlardır ⁽⁸⁾.

(3) Kan tutma, kan aldırma ve kan verme gibi işlemlerin tekniği, bunların faydaları ve zararları, târîhî süreç içindeki gelişimi, modern tedâvîdeki yeri ve eskiyen teknikler gibi hususlarda bilgi vermek, bizim uzmanlık alanımıza girmediği gibi, bu eserin plân ve amaçları arasında da yer almamaktadır.

(4) Bkz. *Cem’ul-Vesâil*, s. 520 vd.

(5) İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 447.

(6) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1151, nr: 3477, 3479; İbn Sa’d, *a.g.e.*, I, 448.

(7) İbn Sa’d, *a.g.e.*, I, 445, 447.

(8) Bkz. *Buhârî, el-Câmi’us-Sahîh*, II, 236-237; İbn Sa’d, *a.g.e.*, I, 444, 448.

Hazreti Peygamber, hacamat kanının ayak altına ve göz önündeki yerlere dökülmesini hoş karşılamazlar; onun, göz aşırı bir yere dökülüp gömülmesini isterlerdi ⁽⁹⁾. Ne var ki, O'nun sevdâlıları içinde akla hayâle gelmedik işler yapan kimseler de vardı. Özellikle çocuklar, yaşlı kadınlar ve nisbeten kültür seviyesi düşük olan Peygamber âşıkları, O'na karşı olan sevgi ve bağlılıklarını, kendi idrâkleri ölçüsünde değerlendirme yoluna gidiyorlardı. Benzeri bir durum, hacamat kanı husûsunda da karşımıza çıkmaktadır. Bu bahsi, böyle bir olayla bitirmek istiyoruz:

Asr-ı Saâdet döneminin çocuk sahâbilerinden olan Abdullah b. Zübeyr⁽¹⁰⁾, şöyle bir hâturasını anlatır. Bir gün Resûlullah Efendimiz kan aldır-mıştı. Kan alma işi bitikten sonra, hacamat kanını bana vererek:

- “*Abdullah! Şu kanı al, kimsenin görmeyeceği bir yere götür, topra-ğa göm!*.” buyurdular. Ben de alıp götürdüm ve bir köşede içtim. Geriye huzûr-ı saâdetlerine döndüğümde:

- “*Kanı ne yaptın?*” diye sordular. Zırâ Cebrâil durumu kendilerine ihbâr etmişti.

- “*Kimsenin görmeyeceği şekilde kaybettim*” dedim.

- “*İçmişe benziyorsunuz!*.” dediklerinde;

- “*Sizin kanınıza Cehennem âteşinin dokunmadığını bildiğim için (veyâ, kanınızı yere dökmeyi içime sindiremediğimden) içtim*” dedim. Te-bessümle başımı okşayarak:

- “*Vay senin insanlardan çekeceğine; ve vay insanların senden çeke-ceklerine...*” buyurdular ⁽¹¹⁾.

(9) İbn Sa'd, a.g.e., I, 448.

(10) Aşere-i mübeşşeren Hz. Zübeyr ile Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın çocukları olan Abdullah b. Zübeyr, Medîne'de hicretten sonra ilk doğan müslüman çocuğu olarak târîhe geçmiştir. Onun, hicretten 20 ay sonra veya hicretin birinci yılı içinde doğduğu kaydedilir (*Tehzib'ül-Esmâ*, II, 226). Bilindiği gibi o, Haccâc-ı Zâtim tarafından 73/692 yılında öldürülerek çarmıha gerilmiştir.

(11) Abdullah Sirâcüddîn, *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah*, s. 395 (Taberânî, Bezzâr, Beyhakî, Ebû Nu'aym ve Dârekutnî rivâyetleri). Tercüme, bütün rivâyetler birleştirilerek yapılmıştır.

Son cümledeki “*veylün leke... ve veylün li'n-nâs...*” ifadesi; yazık, vay hâline, hayfâ ki, teessüf olunur ki, çekeceğin var, hiç de iyi etmemişsin gibi hoşnudsuzluk ifade eden anlamlar taşımaktadır. Bkz. *en-Nihâye*, V, 236; *Kâmûs*, IV, 145; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Fransevî*, “*malheur*” maddesi.

METİNLER

1) **Humeyd et-Tavil** (ö: 142/759) rivâyet ediyor:

Enes b. Mâlik (r.a)'e: *“Hacamatçının kazancı helâl midir, değil midir?”* diye sorulduğunda, o da şöyle cevap vermiştir:

Resûlullah Efendimiz, kendilerini hacamat ettirmişlerdi. Hacamat eden şahsın lâkabı **Ebû Tayyibe** idi. Peygamber Efendimiz, ona ücret olarak iki *sâ'* yiyecek maddesi verilmesini söyledi ve ayrıca patronu ile de konuşarak, onun vermekte olduğu kölelik vergisinin düşürülmesini sağladı. Hazreti Peygamber bütün bunlardan sonra şöyle buyurdular: *“Sizin tedâvî olmak için baş vuracağınız en iyi çâre, hacamattır”*; veyâ *“Hacamat, tedâvî olmak için baş vuracağınız ilâçlardan biridir”*.

2) **Hiz. Ali** (r.a) anlatıyor:

Bir def'asında Peygamber Efendimiz hacamat ettirmişti. Bana, hacamatçı (*haccâm*)'nın ücretini vermemi söylediler; ben de verdim.

3) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, boynunun iki tarafında bulunan damarlar ile, iki kürekleri ortasından kan aldırıldı ve kan alan şahsa ücretini de verdiler. Şâyet hacamatçının ücret alması harâm olmuş olsaydı, Resûl-i Ekrem Efendimiz o ücreti vermezlerdi.

4) **Abdullah b. Ömer** (r.a) anlatıyor:

Bir def'asında Peygamber Efendimiz bir hacamatçı çağırarak kan aldırıldı. Gelen şahıs görevini yaptıktan sonra:

- *“Patronuna günlük ne ödüyorsun?”* diye sordular.

- "**Günde üç sâ'**" cevâbını alınca, ağasına söyleyerek, günlük esâret vergisinden bir sâ' indirim sağladı ve ayrıca ücretini de verdi.

5) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz, boynunun iki tarafındaki damarlar ile kürek kemikleri ortasından kan aldınırlardı. Genellikle ayın 17, 19 ve 21. günlerinde hacamat ettirirdi.

6) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor:

Hazreti Peygamber, ihramlı iken *Melel* denilen yerde ⁽¹²⁾ ayağının üstünden kan aldırmaştır ⁽¹³⁾.

(12) Melel; Mekke ile Medîne arasında ve Medîne'ye 17 mil mesâfede bir yer adıdır.

(13) Buhâri'nin kaydettiği benzeri bir rivâyet ise, "*Tutulduğu yarım baş ağrısından dolayı, ihramlı iken, tepesinden kan aldırdı*" şeklindedir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahih*, VII, 15.

50 - PEYGAMBEREFENDİMİZ'İN İSİMLERİ

Şemâil konularının sonuna yaklaştığımız bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in ism-i şerîfi, daha doğrusu isimleri bahse konu edilecektir.

İslâm âlimleri içerisinde özellikle hadîşçiler, eserlerinde, "**Peygamber Efendimiz'in İsimleri**" (*Esmâ'ün-Nehî*) konusuna müstakil bir başlık ayırmışlardır. Bu husus, *Şemâil* kitaplarında da ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Hattâ, sâdece Hazreti Peygamber'in isimlerini konu edinen kitaplar da te'lîf edilmiştir. **Kâtib Çelebi**, *Keşf'üz-Zunûn*'da bu eserlerin bir kısmını tanıtmıştır ⁽¹⁾.

Resûlullah Efendimiz'in isimleri ile ilgili olarak **Tirmizî** iki metin kaydetmiştir. Biz ise, meseleyi kendi mihverine oturtabilmek için, biraz daha geniş olarak ele almayı uygun bulduk.

İ s i m; Arapça'da "**yükseklik**" mânâsına gelen "**sümûv**" kökünden türetilmiş bir kelimedir. S e m â da aynı kökten gelmektedir. Onun; damga basmak, eser ve iz bırakmak anlamına gelen "**vesm**" kökünden geldiğini söyleyen dil bilginleri de vardır ⁽²⁾.

Lügat mânâsı ile i s i m; bir nesneyi zihine refeden, onu zihinde canlandıran alâmet ve nişan demektir. Çoğulu "**esmâ**", onun da çoğulu "**esâmi**" gelir ki, bunların her üçü de Türkçemize mâl olmuş kelimelerdir ⁽³⁾. Öte yandan, Türkçe karşılığı olarak "**ad**", Farsça karşılığı olarak "**nâm**" da, eş anlamlı kelimeler türünden dilimizde berâberce yaşamaktadırlar.

Ne var ki Türkçe'de, her üç kelime de birbirinin yerinde değil, ayrı ayrı mânâ inceliklerini ifâde edebilmek için kullanılmaktadır. Meselâ "**Ben bu işi Ahmed nâmına yapıyorum**" yerine, "**Ahmed ismine yapıyorum**" demeyiz. Yine, "**İnsan, bir isimdir**" deriz de, onun yerine "**İnsan, bir addır** veya

(1) Bkz. *Keşf'üz-Zunûn*, I, 89-90.

(2) Bkz. *Kâmûs*, "v.s.m" ve "s.m.v" maddeleri.

(3) Kültürlü insanların zaman zaman kullandıkları "**esâmisi okunmaz**" deyiminde yer alan birinci kelimenin "**esâme**" şeklindeki telâffuzu galattır. Bkz. Lügat kitapları "**esâmi**" maddesi.

nâmdır” demeyiz. Öyle zaman olur ki, “*O adamın adı*” yerine, “*O zâtın ismi*” demeyi tercih ederiz ⁽⁴⁾.

Bir ismin konduğu ve bir adın verildiği insana veyâ nesneye, o ismin “*müsemmâ*”sı denir ki, bir ad ile adlanan demektir. “*İsmi ile müsemmâ*” ve “*ismi müsemmâsına uygun*” ifâdeleri de dilimizin yaşayan deyimleridir.

İsim ile müsemmâ, yâni ad ile o adla adlanan arasında sıkı bir ilişki vardır. İ s i m, insan zihninde müsemmayı canlandıran bir irtibat vâsıtası olduğu için olmalıdır ki, Peygamber Efendimiz, gerek insanlara gerek eşyâya, hep güzel isimler konmasını istemişlerdir. Kendileri hayatta iken, karşılaştıkları insanların isimleri ile bizzat meşgûl olmuşlar; delâlet ettiği mânâ ve hatırlattığı hâdiseler insan zihninde kötü çağrışımlar uyandırıyor, bu gibi isimleri hemen değiştirerek, onun yerine güzel bir ad vermişlerdir ⁽⁵⁾.

Bütün dünyâ milletlerinde, isimler, büyük çoğunluğu ile mensup oldukları dînin izlerini taşırlar. Bu sebeptendir ki, dîn değiştirmelerde, isimler de muhakkak değiştirilegelmiştir.

Öte yandan, Peygamber Efendimiz, bütün müslümanlara ve özellikle isim koyma hakkı kendilerine verilmiş olan âile reislerine ⁽⁶⁾ bir de ölçü vermişlerdir: “*Çocuğun baba üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim koyması ve onu iyi bir terbiye ile yetiştirmesidir*”⁽⁶⁾. Aksi takdirde anne ve babalar, çocuklarına verdikleri anlamsız ve uygunsuz adlardan dolayı Allah’a karşı hesap verme durumunda kalacaklardır. Nihâî hesap gününde her hareketinin hesabı verme inanç ve titizliği içinde yaşayan kimseler, diğer davranışlarında olduğu gibi, bu inceliği de dâima göz önünde tutagelmektedirler ⁽⁷⁾.

(4) Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, I, 18.

(*) İslâmiyetin geldiği yıllarda yaşlı olup da sonra müslüman olan ashâbın pek çoğunun adları Hazreti Peygamber tarafından değiştirilmiştir. *Hadîs* ve *tabakât* kitaplarında bunların örneklerine sık sık rastlanmaktadır. Peygamber Efendimiz’in değiştirdiği bu adlar konusu, Yüksek Lisans seviyesinde bir çalışma yapılabilecek mâhiyettedir.

(5) Günümüzde âileler arasında çok karşılaşılan ve âile saâdetini sarsacak kadar derin yaralar açan bir noktaya yeti gelmişken işaret etmekte fayda vardır. Yeni doğmuş bir bebeğin adını kim koyacaktır? Görünen odur ki; en azından nineler, dedeler (bugünün yaygın tâbiriyle anne-anne, baba-anne, büyük babalar); biraz daha nüfuzlu ve sözü geçkinse amcalar, dayılar, halalar, teyzeler; daha da genişletilecek memur ise âmirler, işçi ise patronlar, hastahânedeki doğum yapmışsa ebe hanımlar ve diğerleri, çocuğun adını koymayı, kendileri için devredilmez ve vazgeçilmez bir hak saymaktadırlar. Bilinmelidir ki, sorumluluk kimde ise, hak da onundur.

(6) Beyhakî, *Şu’ab’ül-İmân*, VI, 401-402, nu: 8667; Suyûtî, *el-Câmi’us-Sağîr*, I, 149.

Hazreti Peygamber'in isimlerine geçmeden önce bir başka husûsun daha ifâde edilmesinde fayda vardır. Bilindiği gibi isimler, genellikle iki grupta değerlendirilirler. Bunlar, bir bakımdan özel isim (*ism-i hâs*), cins ismi (*ism-i cins*) diye; bir başka bakımdan da zât ismi ve sıfat ismi diye ikiye ayrılırlar. Bu tür bir ayınm, Cenâb-ı Hakk'ın ve Hazreti Peygamber'in adlarını anlatabilmek için bir ölçü oluşturmakta; bilhassa tekil olarak isminden değil de, çoğul olarak isimlerinden bahsetmenin inceliğini kavramaya yardımcı olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, “*Allah'ın Güzel İsimleri*” (*Esmâ'ül-Hüsnâ*) olduğundan bahsedilerek: “*En güzel isimler O'nundur*” buyrulmaktadır ⁽⁷⁾.

Bir hadis-i şerîfte de: “*Allah'ın 99 ismi vardır; bunları belleyip sayan kimse Cennet'e girer*” buyrulmuştur ⁽⁸⁾.

Yukarıda da işaret edildiği üzere isimlerin, zât ismi ve sıfat ismi diye iki grupta mütâlâa edilmesi, bu noktada ehemmiyet kazanmaktadır. Zîrâ, Cenâb-ı Hakk'ın zâtının *Kur'ân*'daki adı “*A L L A H*” ism-i celâlidir. *Esmâ'ül-Hüsnâ* tâbir edilen diğer isimler ise, O'nun sıfat isimleridir. Allah'ın zâtı tek, sıfatları ise çoktur. İşte bu sıfatların adedine göre güzel isimlerinin sayısı da çoğalmaktadır.

Aynen bunun gibi, Fahr-i Kâinât Efendimiz'in de tek isminden değil, “*isimleri*”nden bahsedilir. Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinde olduğu gibi, Re-

(7) Son yıllarda; gerek laik, gerek ölçsüz dindar âilelerin çocuklarına vermiş oldukları uygunsuz bir kısım isimlerin, ileride o çocuklar tarafından, mahkeme yoluyla düzeltilmeye ve değiştirmeye (*tashîh-i isim*) tâbi tutuldukları görülmektedir. Anne ve babaların bu ad koyma meselesini daha titiz, dikkatli ve ileri görüşlü bir yaklaşımla ele almalı, onları, bir yandan çocukları karşısında itibar kaybına uğrama ve müşkül durumda kalma konumundan korumuş, bir yandan da sosyal hayatta doğabilecek bir kısım sıkıntılardan uzaklaştırmış olacaktır.

(8) A'râf sûresi, 180. âyet; İsrâ sûresi, 110. âyet; Tâhâ sûresi, 8. âyet; Haşr sûresi, 24. âyet.

(9) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 169; Tirmizî, *Sünen*, V, 530-531, nu: 3507; Beyhâkî, *Şu'ab'ül-İmân*, I, 114, nu: 102; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, I, 397.

Esmâ'ül-Hüsnâ'nın kendi arasında bir tertîbi vardır. Bize ulaşan bu sıralama, bizzat Hazreti Peygamber tarafından yapılmıştır. Metnin yegâne kaynağı da Tirmizî'nin *Sünen*'idir. “*el-Melik'ül-Kuddûs'üs-Selâm ...*” diye başlayıp, “*... el-Vâris'ür-Reşîd es-Sabûr!*” diye biten bu metin, aynı tertiple ve kendine has makâmı ile, *Turuk-ı Aliyye*'nin zikir meclislerinde okunagelmektedir. *Evrâd-ı Şerîf* tâbir edilen ve klasik târih kitaplarının tamamında yer alan bu *Esmâ'ül-Hüsnâ*, mûmân eserlerde yazı unsuru olarak da kullanılmıştır. Özellikle *Kasımonu*, *Amasya*, *Çorum*, *Yozgat*, *Afyon* gibi şehirlerimizin târîhî câmilerinde bunların örneklerine rastlanmaktadır.

sûlullah Efendimiz'in isimlerini de, **zât ismi** ve **sıfat ismi** olarak iki grupta mütâlâa etmek gerekmektedir.

O'nun, **İsâ Aleyhisselâm**'ın ağzıyla "**Geleceği Müjdelenen Peygamber**" olarak **İncil**'de geçen adı "**Ahmed**"dir ⁽¹⁰⁾. Gönderildikten sonra kendisine verilen isim ise "**M U H A M M E D**" (s.a.s)'dir ⁽¹¹⁾. *Kur'ân-ı Kerîm*'de O, hep bu isimle anılmıştır: "**Muhammedün Rasûlüllah**" (Muhammed Allah'ın Resûlüdür) ⁽¹²⁾; "**Vemâ Muhammedün illâ rasûl**" (Muhammed, ancak bir peygamberdir) ⁽¹³⁾; "**Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadîn**" (Muhammed, sizden birinizin babası değildir); ⁽¹⁴⁾ "**Ve âmenû bimâ ünzile alâ Muhammedin**" (Ve, Muhammed'e indirilene iman etmektedirler) ⁽¹⁵⁾ gibi.

Bu âyet-i kerîmelerde de görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz'in z â t ismi, "**M U H A M M E D**" ism-i şerîfidir. *Kur'ân-ı Kerîm*'in pek çok âyetinde O'na izâfe edilen diğer isimlerin ise, hepsi s ı f a t isimleridir.

İslâm âlimleri, gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'i, gerek hadîs-i şerîfleri taramak suretiyle, O'nun hakkında söylenen ifâdeleri birer s ı f a t ismi olarak toplayıp şerh etmişlerdir. Genellikle, *Esmâ'ül-Hüsna*'ya denk getirmek için, O'nun bu sıfat isimlerini 99 olarak tesbit edenler olduğu gibi, 400'e kadar vardırırlar da olmuştur.

Tirmizî şârihi **Ebû Bekir İbn'ül-'Arabî** (ö: 543/1148), bunlardan 67 tânesini kaydetmiştir ⁽¹⁶⁾. **Kādî 'Tyâz** (ö: 544/1149) bu konuya 15 sayfa kadar yer ayırarak geniş bir değerlendirme yapmıştır ⁽¹⁷⁾. **İbn 'Asâkir** (ö: 571/1175) ise gerekli vesîkaları büyük ölçüde bir araya toplamıştır ⁽¹⁸⁾.

Peygamber Efendimiz'in adlarından olup da *Anadolu*'da kullanılan isimlerin bir kısmı şunlardır: **Muhammed** (*Mehmed*), **Ahmed**, **Mahmûd**, **Hâmid**, **Mustafa**, **Müctebâ**, **Muhtâr**, **Abdullah**, **Resûl**, **Mürsel**, **Beşir**, **Mübessir**, **Nezîr**, **Münzir**, **Mübîn**, **Nûr**, **Münîr**, **Raûf**, **Rahîm**, **Kerîm**, **Habîb**, **Sirâc**, **Hâdî**, **Rahmet**, **Tâhir**, **Sâdık**, **Tâhâ**, **Yâsîn**, **Me'mûn**, **Emîn**, **Muhammed'ül-Emîn** (*Mehmed Emîn*).

(10) *Saff* sûresi, 6. âyet; Nevevî, *Tehzîb'ül-Esmâ*, I/1, 22.

(11) Bu adın kendisine, dedesi **Abdûlmuttalib** tarafından konduğu -umûmiyetle- kabûl edilir. Bkz. *Asr-ı Saâdet*, I, 191.

(12) *Fetih* sûresi, 29. âyet.

(13) *Âl-i İmrân* sûresi, 144. âyet.

(14) *Ahzâb* sûresi, 40. âyet.

(15) *Muhammed* sûresi, 2. âyet.

(16) Bkz. *Tuhfet'ül-Ahvef*, X, 280-287.

(17) *eş-Şifâ*, s. 177-192.

(18) **İbn Asâkir**, *TârîhuDimeşk* (Muhâsarı), II, 11-13.

MUHAMMED İsm-i Şerîfi

Bu isim, dünyâ târihinde ilk def'a Peygamber Efendimiz'in adı olarak kullanılmıştır ⁽¹⁹⁾. **Muhammed** adı, daha öncesi olmayan, sonrasında da hep O'nun adı olduğu için *teberrüken* konan eşsiz bir ism-i şerîftir.

Büyüklerle ismi ile hitâb etmek; onları, adı ile değil de hürmet ifâde eden bir sıfat ile anmak, bizim terbiye sistemimizin bir e d e b kuralıdır. Bu sebeple, Peygamber Efendimiz'in edebli çevresi, kendilerine ismi ile değil, dâimâ **"Yâ Resûlallah!"** ^(*) diye hitâb edegelmişlerdir.

Resûlullah Efendimiz'e adı ile **"Yâ Muhammed!"** şeklinde hitâb edenler ise, hep; bâdiye halkı, çöl ahâlisi, o günün diliyle **"arâbî"** denen henüz terbiye edilip şekillendirilmemiş kaba saba insanlardır. Huzûr-ı Nebevî'de bu gibi hitapları duyan sahâbe-i kirâm son derece üzülmürler; hattâ **Hz. Ömer** gibi, edesizliğe hiç de tahammülü olmayanlar, bu gibileri hizâyâ sokmak için kılıca ve kamçıya bile sarılmışlardı ⁽²⁰⁾.

Millet olarak bizim, târîh boyunca Peygamber Efendimiz'in ism-i şerîfine karşı sonsuz bir titizliğimiz ve eşsiz bir saygımız olmuştur: O'nun mübârek isminin anıldığı yerde; ayak ayak üstüne atılmaz, atılmışsa hemen indirilir, uzatılmışsa toplanır, elde sigara varsa bırakılır, ağızda sigara dumanı ile telâffuz edilmez, bir nevî **"esas vaziyet"** alınır. Ve, sağ el sol göğüs üstüne konarak: **"Allâhümme salli 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve'alâ âl-i Muhammed"** şeklinde **Salavât-ı Şerife** getirilir. Her müslüman ve Peygam-

(19) *Câhiliye* devrinde bu isim bilinmiyordu. Ancak **Hazret-i** Peygamber'in doğumuna tekaddüm eden günlerde; ehl-i kitâbın râhip ve ileri gelenlerinin, **"Âhir Zaman Peygamberi'nin gelmesinin yaklaştığını ve adının Muhammed olacağını"** bir söylenti olarak yaymaları üzerine, bâzı Arab kabilelerinin, yeni doğan çocuklarına bu adı vermeye başladıkları söylenir. Bkz. Kâdî 'Iyâz, *es-Şifâ* s. 179. *Câhiliye* devrindeki **"Muhammed"** adlı 6 şahsı **Belâzûrî** kaydetmiştir. Bk. *Eşraf ül-Ensâb*, s. 538.

(*) Yeri geldiği için, bu ifâdenin yazılışı ile ilgili teknik bir açıklama yapılması uygun olacaktır: Senelerdir, biz **"Yâ Resûlallah"** yazan; birileri de onu **"Yâ Resûlullah"** şeklinde düzeltir, böylece makâlelerimiz hep düzeltilmiş (!) olarak yayınlanır. Mes'elenin aslı şudur: **"Allah'ın Resûlü"** anlamına gelen bu klâsik dînî ifâde, tek başına yazıldığı zaman **"Resûlullah"** imlâsıyla yazılır. Ancak bu ifâdenin başına Arapça **"ünlem"** edâtı olan **"Yâ"** edât-ı nidâ'sı getirildiğinde, **"Ey Allah'ın Resûlü"** anlamında **"Yâ Resûlallah"** şeklinde söylenir. Bir gramer kuralıdır: Nidâ edâtı **mârifet** (belirli) bir ismin başına gelirse, o ismin sonunu **nâsb** eder, yâni **üstün** okutur. Bu **üstün**'ün bizim imlâmızdaki karşılığı ise **"e"** veya **"a"**dır. Bu sebeple **"Yâ Resûlullah"** şeklinde yazmak veya öyle telâffuz etmek, konuyu bilenler tarafından yadırganmaktadır.

(20) Bkz. *es-Şifâ* s. 516-517.

berine gönül vermiş büyük küçük herkes bu edebe uyar; uymazsa vicdan azâbı duyar, rûhen muazzeb olur.

Türk târhiinde XV. asırdan itibaren bir gelenek kökleştirilmiştir: Büyük dedelerimiz, erkek çocuklarına Peygamber Efendimiz'in **Muhammed** adını verirken, küçük bir telâffuz değişikliği yaparak, onu "**Mehmed**" yapmışlar; fakat ismin imlâsını olduğu gibi muhâfaza etmişlerdir ⁽²¹⁾. Bilindiği gibi, "**Muhammed**" ile "**Mehmed**"in, eski yazımızdaki imlâsı aynıdır. Bu sebeple biz Türkler, kendi târihi şahsiyetlerimizin "**Muhammed**" imlâsı ile yazılan isimlerini, söylerken veyâ Lâtin harfleri ile yazarken, hep, "**Mehmed**" diye okur ve yazarız. Bu gerekçe iledir ki, "**Fâtih Sultan Mehmed Hân**"ın adını, "**Fâtih Sultan Muhammed Hân**" diye yazma ve söyleme eğiliminde olan yeni hevesler, meseleye e d e b noktasından bakan çevrelerce, bu milletin ruh yapısına ve târihi teâmüllerine ters düşen ölçüsüz, köksüz ve geleksiz davranışlar olarak değerlendirilmektedir.

M u h a m m e d örne "**Mehmed**"e, sonra da "**Mehmed**"e çevrilmiştir. Bu, Peygamber Efendimiz'in adını tahrîf değil, bil'akis yolda sokakta ve uygun düşmeyen yerlerde "**İsm-i Şerîf**"e kası gerekli e d e b tavrının ihlâline karşı alınmış bir tedbir ve bulunmuş bir çâredir.

Öte yandan, sokak hayatımızda; küfürsüz ve sövmesiz konuşmayı eksiklik sayan bir manzara göze çarpmaktadır. O kadar ki, cümlesini oluşturan kelimeler arasında şâyet kelime-i küfür bulunmazsa, doğru cümle kuramayacağına kendisini inandırmış kimseler pek de eksik değildir. Hele, çok titiz ellerde kıvamlandırılıp sağlam monte edilmediği için olmalı ki, küçük bir iç tazyikle kafasının ayarı bozulup kafatası atıveren ve ağzının tavanı göçüveren "**küfürbaz**" insancıklar epeyce çoğunluktadır. Bu kafa bozukluğu, çoğu zaman eli harekete geçiriyor. Bozuk merkezin idâre ettiği el ise, vazîfesi dışı işler yapınağa başlıyor. Ve hiç de yeri değilken iniyor "**Muhammed**"in suratına! Hâlbuki "**Muhammed**"e söğülmezdi; O'na el kaldırılıp döğülmezdi. Ne var ki, toplumdaki "**Muhammed**" adlı delikanlı, söğülmekten de döğülmekten de yakasını bir türlü kurtaramamaktadır.

Öyle ise ç â r e; zayıf karakterli s o k a k adamını sağlam karakterli cemiyet adamı yapabilmenin güçlüğü karşısında, daha kolay ve mümkün olan yolu seçmek olmuştur. Bu da, ismin esâsını fedâ etmeden, şekli ve

(21) *Düsturnâme-i Enveri*, XV. asrda II. Bâyezid devrinde yazılmış manzûm bir Türkçe târih kitabıdır. Yurt içindeki yegâne yazma nüshası, *İzmir Millî Kütüphâne*'de bulunmaktadır (dolap nû: 161). Bu eser, *Aydinoğulları* ile *Osmanoğulları*'ndan bahsetmektedir. Burada, *Aydinoğlu Mehmed Bey*'in adı "**Mehmed b. Aydın**" şeklinde hakelenmiştir (vr. 123, str. 12; vr. 124, str. 1, 7).

telâffuzu üzerinde bir değişiklik yapmak şeklinde ortaya konmuştur ⁽²²⁾.

Türkler, “*asker-miller*” olarak bilinirler. Askerlik, onun âdetâ sembolü olmuştur ⁽²³⁾. Bu müessesenin en küçük birimi ise *e r l e r*’dir, bu “*er*”in adı ise “*mehmetcik*”tir ⁽²⁴⁾.

M e h m e t c i k, *Muhammed*’in askeridir. *Tâ Bedir*’den ve *Uhud*’dan beri elden ele aktarılan “*İlâ-yı Kelimetullah*” sancağı; *Malâz-girt*’le *Anadolu*’ya, *Niğbolu* ve *Mohaç*’la *Balkanlar*’a, *Feth-i Mübîn* ile *İstanbul*’a, *Çaldıran* ve *Ridâniye* ile şirâzesinden çıkmış *İran* ve *Mısır*’a, *Çanakkale* ve *Sakarya* ile harîm-i ismetimize iffetsizce girmiş olan *Yunan*’ın beynine ve nihâyet *Kıbrıs Harekâtı* ile de *Mehmetciğin* taşıdığı sancağın pörsüdüğüünü sanan *Palikarya*’nın burçlarına, hep o mayası sağ-lam duâ! *M e h m e t c i k* eliyle dikilegelmiştir.

O isim ve bu unvân, onun yegâne te’minâtıdır. İsim ile müsemmâ arasında ancak bu kadar özdeşlik olabilir.

Hazreti Peygamber’in İsm-i Şerîfi’nin ele alındığı bu bölümde, bir baş-ka noktanın daha üzerinde durulması yerinde olacaktır. Şöyle ki; onbeş asır-dır, özellikle *Arapça*, *Farsça* ve *Türkçe*’de Peygamber Efendimiz’le ilgili çok sayıda eser verilmiş; O’nun adına *Şiirler*, *İlâhîler*, *Naatlar*, *Mevlidler*,

(22) Hazreti Peygamber’in İsm-i Şerîfi’ne yönelik saygısızlıklara karşı alınmış tedbirlerin târihi çok eskilere dayanmaktadır. Kâdî ‘İyâz’ın verdiği bilgilerden anlıyoruz ki, top-lumun e d e b çizgisinde utunmayı valîğının sebebi bilen Hz. Ömer, *Kûfe* halkına res-mî bir genelge göndererek: “*Bundan böyle hiç kimse çocuklarına Hazreti Peygam-ber’in (Muhammed) adını koymasın!*” demiştir. Ve yine aynı Hz. Ömer, yeğeni *Mu-hammed b. Zeyd b. Hattâb*’ı hiç adı ile çağırmamış, ona hep *Abdurrahmân* diye hitâp etmiştir. Bununla, sevgilerinden dolayı çocuklarına Hazreti Peygamber’in adını veren kimseleri, bu tutumlarından vazgeçirmeyi hedeflemiş; bu türden isimleri değiştirmiş ve arkasından da “*Çocuklarınıza peygamber adlarını koymayınız*” demiştir. Ne var ki buna engel olamamıştır. Enes b. Mâlik ise: “*Hem çocuklarınıza Muham-med adını koyuyorsunuz, hem de onlara lânet okuyorsunuz!*” diyerek, bu husustaki vicdânî rahatsızlığını dile getirmiştir. Bkz. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ* s. 516.

Bugün ise toplumumuzda, bir Hz. Ömer otoritesinin boşluğu yaşanmaktadır.

(23) Türkler, öteden beri bu özelliği ile tanınagelmektedirler. Nitekim ünlü müslüman coğ-rafiyacı *Yâkût el-Hamevî* (ö: 626/1229), *Mu’cem’ül-Buldân* adlı coğrafi eserinin “*Mâverâünnehir*” maddesinde, o bölgenin yerli halk hakkındaki görüşlerini ifade ederken: “*T ü r k l e r*, *diğer milletlere karşı, a s k e r oluşları ile üstünlük sağla-mışlardır*” (ve *kânet’ il-Etrâk cüyüşen tûfaddilühüm alâ sâir’ il-ecnâs*) der. Bkz. *Mu’cem’ül-Buldân*, IV, 403.

(24) *Mehmetcik*, sevgi duygusu ile Türk askerine verilen addır. *TDK Türkçe Sözlük*, s. 561.

Mi'râciyeler, Gazevatnâmeler, manzûm ve mensûr Sîret'ün-Nebîler ve Şemâil kitapları kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde çeşitli h ü r m e t ifâdeleri göze çarpmaktadır.

A r a p ç a'da, Peygamber Efendimiz'in adı, "*Nebî*" veya "*Resûlullah*" sıfatı ile ifâde edilmiştir. Hürmet ifâdesi olarak da, -dâimâ hemen arkasında olmak üzere- "*Sallallâhü 'Aleyhi ve Sellem*" veya "*'Aleyhi's-Selâm*" denmektedir. O dilde, bunun ötesinde bir ifâdeye pek rastlanmamaktadır. Yeni neşriyatta bu da, çoğunlukla, okunmayacak şekilde istifli yazılmakta veya "*sad, lâm, 'ayın, mîm*" harflerinin kısaltılmışı olan "*sal'am*" umuzu kullanılmaktadır.

T ü r k ç e'de ise, bu hususta iki ayrı üslûp göze çarpmaktadır. Bunlardan *klâsik medrese kültürü* üslûbu ile konuşan ağızlar ve yazan kalemler, Arapça'dan gelme geleneğin dışına pek çıkmamakta veya çıkamamaktadır. Bâzi ilim çevrelerinde ise; ilmîlik, objektiflik ve tarafsızlık gibi endişelerle, soğuk ve resmî bir üslûp benimsenmektedir. Bu arada, komşusunun küçük oğlundan bahsedercesine, çıplak ismi ile yazan ve söyleyenler de vardır.

Tasavvuf, sanat, edebiyat ve estetik kültürü almış çevrelerin üslûbu ise daha bir *Türkçe*'dir. Türkçe'de, Peygamber Efendimiz'in İsm-i Şerifi yerine geçen pek çok sıfat-isim bulunmaktadır: *Fahr-i Âlem, Fahr-i Kâinât, Seyyid-i Kâinât, Hâce-i Kâinât, Seyyid'ül-Mürselîn, Server-i Enbiyâ, Resûl-i Kibriyâ, Resûl-i Ekrem, Peygamber-i Ekber, Risâlet-Meâb, Risâlet-Penâh, Zât-ı Risâlet* ... bunların birkaçıdır. Saygı ifâdesi olarak; ya bu sıfatların başına "*Hazret*" kelimesi, ya da sıfatın sonuna "*Efendimiz*" ifâdesi getirilir. *Hazret-i Fahr-i Âlem* veya *Fahr-i Âlem Efendimiz*; *Hazreti Peygamber* veya *Peygamberimiz Efendimiz* gibi. "*Hazreti Peygamber Efendimiz*" şeklinde her ikisini birlikte söylemek ise sakıl kaçmaktadır. Hele, "*Hazreti Peygamberimiz Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz*" gibi söyleyişler, Türkçe'nin zerâfetini rencide eden tamâmen arabesk bir üslûbun tezâhünüdür.

Yukarıdaki ifâdeler, en sâde ve çıplak saygı tâbirleridir. Bunun biraz daha d u y g u yüklü olanları da vardır. Bu tür ifâdelerde, genellikle, "*Hazret*" kelimesi başa değil, "*Efendimiz*"den sonraya alınır ve çoğul olarak "*Efendimiz Hazretleri*" şeklinde söylenir. 19. asır sonlarında neşredilen bir *Türkçe Şemâil* kitabının 15-20 sayfa kadarı içinden rastgele seçilmiş şu ifâdeler, Peygamber Efendimiz'in şârunda söylenmiş şiir gibi tatlı hürmet ifâdelerinden bâzılarıdır:

"*Sultân'ül-Enbiyâ Efendimiz Hazretleri... Bâis-i Hilkat-i Kâinât Haz-*

retleri... *Mahbûb-i Âlem Efendimiz... Mahbûb-i Kibriyâ Efendimiz... Peygamber-i Zîşân Efendimiz... Peygamber-i Âlîcenâb Efendimiz Hazretleri... Cenâb-ı Risâlet-penâh Efendimiz... Cenâb-ı Seyyid'il-Beşer Efendimiz... Risâlet-meâb Efendimiz... Resûl-i Muhtâr Hazretleri... Nebiyy-i Muhterem Efendimiz... Server-i Enâm Aleyhissalâtü Vesselâm Hazretleri... Hulâsa-i Mevcûdât Aleyhi Ekmelüttahîyyât Efendimiz... Melce-i Fukarâ ve Şefî'-i Rûz-i Cezâ Efendimiz Hazretleri... Ecmel'ül-Enbiyâ Hazretleri... Seyyid'ül-Mücâhidîn Efendimiz... Efsah'ul-Kelâm Efendimiz... Halîl-i Rabb'il-Celîl Hazretleri... Zât-ı Vâlâ-yı Nebiyye... Hâce-i Debistân-ı Edeb Hazretleri...*”.

Eserin satır araları, böyle rengi ve kokuları değişik yüzlerce çiçek misâli şiir çeşnisi veren ifâdelerle süslenmiş durumdadır. Ne var ki, son devir nesli bu üslûbdan mahrûmdur. Mâzereti de hazırdır: O, kelimeler “*Arapça*” diyor, “*Farsça*” diyor, “*anlaşılmıyor*” diyor, “*söylemesi zor*” diyor. Allah da ve bütün kulları da biliyor ki, yukarıdaki ifâdelerin hiç birisi, gerçekten kelime malzemesi olarak **Türkçe** değildir. Ancak mîmârî ve mûsikîsi, tamâmen **Türk** zevkmin ürünüdür. *Zîrâ ne Arab, ne de Acem*, bu ifâdelerin hiç birini kullanamamış, kendi malzemesinden böyle bir terkip ortaya çıkaramamıştır.

Bu, bir duygu, aşk ve vecd meselesidir. Bâzı ifâdelerin m â n â, bâzı ifâdelerin de m û s î k î değeri vardır, onlar, sâdece anlaşılması için değil, aynı zamanda duyulması, hissedilmesi, iç dünyâda yaşanılması için söylenir. Ve bu, söyleyenle dinleyen ve söylenilen arasındaki akordun tam yapıldığı anda anlam kazanan bir keyfiyettir.

Nitekim *Mevlid-i Şerîf*'e başlarken terennüm edilen o “*Sâhib'üt-Tâc ve Râkib'ül-Bürâk fî Leyle'il-Mî'râc Hazret-i Muhammed Mustafâ râ Salevât!*” ifâdesi, *Mevlid* dinlemeğe hazırlanmış cemâati, büyük bir huşû içerisinde nasıl ürpertmekte; ve “*Hazır ol!*” komutu verircesine, hâzırûnu nasıl bir rûhî hazırlık düzenine sokmaktadır!. Öte yandan *Mevlevî Dedesi Şeyh Gâlib*, o “*Efendim*” redifli:

“*Sen, Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin Efendim*

Hak'dan bize Sultân-ı Müeyyedsin Efendim!”

hitâbmda, kendisinin coşkuluğunu, dinleyenlerin gönüllerine nasıl da aktarmaktadır.

Ne denir? Herkes, kendi Peygamberini, kendince ve kendi duygu dünyâsı içinde yaşatıp dile getirecektir.

METİNLER

1) Cübeyr b. Mut'im (r.a) rivâyet ediyor:

Peygamber Efendimiz: *"Benim bir takım isimlerin vardır: Bir ismim M u h a m m e d'dir. Bir adım da A h m e d'dir. İsmimin biri de M â h î dir ki Allah, benim vâsıtamla küfrü mahveder. Diğer bir adım H â ş i r' dir. Yâni kıyâmet gününde ben herkesten önce dirileceğim, diğer bütün insanlar ise benim arkamdan haşrolunacaktır. İsimlerimden bir diğeri de 'Â k ı b'dir. Âkıb, artık kendisinden sonra bir daha peygamber gel-meyecek kimse demektir"* ⁽²⁴⁾.

2) Huzeyfe (r.a) anlatıyor:

Medîne sokaklarının birisinde Peygamber Efendimiz'le karşılaştım. Şöyle buyurdular: *"Ben M u h a m m e d'im. Ben A h m e d'im. Ben R a h m e t Peygamberiyim. Ben T e v b e peygamberiyim. Ben M u - k a f f î'yim (bütün peygamberlerin en sonunda gelen ve onların yolunda gidenim). Ben H â ş i r'im. Ve ben, m e y d a n m u h â r e b e l e r i (melhame)'nin peygamberiyim"*.

(24) Bu son cümlelerin, hadisin râvîleri arasında yer alan Zühri tarafından ilâve (müddrec) edildiği yolunda görüşler olduğu gibi, bizzat Hazreti Peygamber tarafından yapılmış bir açıklama olduğunu söyleyenler de vardır.

51 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN GEÇİM TARZI

Bu bölümde; Peygamber Efendimiz'in geçim tarzı, mutfak ve bir nevi şahsî bütçesi ile, varlık ve yokluk karşısındaki tavrı bahis konusu edilecektir. Esâsen bu bölüm; daha önce ele alınan 24. ve 25. bölüm ile, daha sonra ele alınacak olan 54. bölümle birlikte okunup değerlendirilmelidir. Atıf yapılan bu bölümlerde, Hazreti Peygamber'in geçim tarzı meselesine ayrı ayrı yönlerden bakılmış; bu bölümde ise genel bir değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Üzerinde durduğumuz konunun temel malzemelerini, en geniş şekilde İbn Sa'd bir araya toplamıştır ⁽¹⁾. Onu, Tirmizî tâkip etmektedir ⁽²⁾. Diğer muhaddisler ise bu meseleyi, daha çok, eserlerinin “*Kitâb'üz-Zühd*” veya “*Kitâb'ür-Rikâk*” bölümlerinde ele almışlardır ⁽³⁾. Burada, her ilim adamının, bu konu ile ilgili olayları ve haberleri, çok farklı başlıklar altında değerlendirme yoluna gittiğini belirtmeliyiz. Bu sebeplerdir ki, Hazreti Peygamber'in geçim tarzına ışık tutabilecek bütün vesikalar, klâsik dönemin eserlerinde toplu hâlde bir yerde bulmak mümkün olmamaktadır ⁽⁴⁾.

Bizim “geçim tarzı” diye ifâde ettiğimiz kelimenin dînî metinlerdeki karşılığı “*ayş*” veya “*ma'îşet*” tir ⁽⁵⁾. Nitekim ilk devir kaynaklarında her ikisi de kullanılmıştır ⁽⁶⁾.

(1) İbn Sa'd, *Tabakât*, I,400-410 (53 vesika).

(2) Tirmizî, *Şemâil*, bu 51. bölümün metinler kısmı.

(3) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII,179.

(4) Söz gelimi, iktisâdî hayâta ışık tutabilecek bir vesika, “*yağmur duâsı namazı*” başlığı altına alınmış; Hazreti Peygamber'in sofrası ile ilgili bir hadis, “*zühd*” başlığı altında verilmiş; işçi ücretleri ile ilgili bir haber, “*edeb*” başlığı altına konmuş; bir kültür problemine ışık tutabilecek doküman da, “*menâkıb*” bölümüne yerleştirilmiş olabilmektedir. Bu durum, günümüz araştırmacılarının, hadisler açısından en büyük problemini oluşturmaktadır. İtiraf etmek gerekir ki, klâsik kaynaklarda oldukça zengin hadis malzemesi olmasına rağmen, modern araştırmalarda, gereği kadar hadis kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum, geliştirilmiş modern metodlarla, hadislerin, yeni bir tafsîf'e tâbi tutulması gereğini ortaya koymaktadır.

(5) Bu kelimelerle ilgili olarak Kâmûs şu açıklamayı yapmaktadır. “*A y ş ; diriliğe denir, hayât ve zindegânî mânâsına. Yemeğe ıtlâk olunur, medâr-ı hayât olduğu için. Kendisiyle geçinilip, taayyüs olunacak nesneye denir ki, m a î ş e t ile mürâdif (eş anlamlı) olur. Ve ekmeğe ıtlâk olunur*”. Bkz. Kâmûs, II,1105.

(6) Buhârî, a.g.e., VIII,179 (Kitâb'ür-rikâk, bâb keyfe kâne ‘ayş'ün-Nebî ve ashâbîhi); Tirmizî, *Sünen*'de “*Ma'îşet'ün-Nebî*”, *Şemâil*'de ise “*Ayş'ün-Nebî*” başlığını kullanmıştır; İbn Sa'd de “*şiddet'ül-ayş*” (geçim sıkıntısı) ifâdesini tercih etmiştir.

Konunun esâsına geçmeden önce, bir noktanın açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır : Hazreti Peygamber'in geçim tarzı ifâdesini taşıyan böyle bir başlık karşısında, pek çok insanın farklı beklentileri olacaktır. Kimisi, iktisatçı gözü ile bakacak ve iktisat kurallarına ters düşen ifâdeler bulup dudak bükecek; kimisi, zühd ü takvâ açısından bakıp mes'elenin maddîleştirildiği ve rûhâniyetinden arındırıldığı ithâmında bulunacak; kimisi de, hamâsî ve menkıbevî bir hava teneffüs etme arzûsu ile okuyacak fakat umduğunu bulamamanın burukluğunu hissedecektir.

Bütün bu ve benzeri bakış açılarının doğruluğu, tartışılmaz bir gerçektir. Ancak burada, başka gerçeklerin de bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Zîrâ Hazreti Peygamber'in, her sâhada olduğu gibi, yaşayış tarzı ile de **"örnek insan"** olma özelliği hep ön plânda tutulmaktadır. Aşağıda konunun ayrıntıları ele alınacak ve Peygamber Efendimiz'in hayâtından örnekler verilecektir. Kaynakların bize ulaştırdığı bu tür bilgileri bir temele oturtabilmek için, o temelin yapısını ve dokusunu yakından tanımak gerekmektedir. Eldeki vesûkaların bütününden bizim anladığınız gerçek şudur : Hazreti Peygamber'in bu konu ile ilgili sözlü beyânlarında ve davranışlarında; ticârette çok kazanmanın yolları değil, kaybeden bir kimsenin kendisini nasıl toparlayabileceğinin yolu gösterilmiştir. Sabah evinden rızkını kazanmak üzere çıkıp da, akşam evine eli boş dönen ve sofra kuramayan bir kimsenin nasıl davranması gerektiği öğretilmiştir. Çok kazanma hırsı ile işe başlayan bir kimsenin, şâyet az kazanırsa nasıl hareket etmesi gerektiği öğütlenmiştir. Kısacası; **"varlık"** ümidi ile yola çıkan bir kimsenin, **"yokluk"** canavarı karşısındaki tavrı ne olmalıdır? sorusunun cevâbı verilmiştir. Bir bakıma, yokluk karşısında; yıkılan, bunalıma düşen, karamsarlığa bürünen isyankâr ve **mutsuz insan tipi** değil; her şeye rağmen ayakta durabilen, metânetli, iyimser, ümidini yitirmemiş **mutlu insan tipi** nin örneği verilmeye çalışılmıştır.

Hazreti Peygamber'in hayat tarzının temelinde, yokluğa teslim olma ve yokluk karşısında bile aynen varlıklı insanlar gibi haysiyetini koruyabilme gayreti yatmaktadır. Bu; ne **"iktisat"** kuralları ile açıklanır, ne **"zühd"** hâline uyar,⁽⁷⁾ ne de **"hamâset"** duygusu ile izah edilir bir durumdur. Olayları bu mantıkla ele almaya, **"Şemâil metodu"** ile değerlendirmeye denmektedir.

(7) Bilindiği gibi **"zühd"**ün esâsı **"terk"** üzerine kurulmuştur. Gerçek zâhid, sâhip olduğu varlığı terk eden kimsedir. Sâhip olmadığı şeyi terk etmek mümkün olmayacağına göre, yoksulun bu gibi tavırlarına dilimizde **"züğürt tesellisi"** denir.

Hazreti Peygamber'in geçim tarzı ile ilgili olarak bize ulaşan vesikaları, bir kaç madde hâlinde, şöylece özetlemek mümkündür:

1°) Peygamber Efendimiz'in evinde, günlerce hattâ aylarca tencere kaynamadığı olmuştur. Bu durum, nâdirâtan değildir.

2°) Hâne halkının büyük bir yiyecek sıkıntısı çektiği ve onların çoğu zaman "*esvedân*" tâbir edilen su ve hurma ile karınlarını doyurmaya çalışmaları, istisnâî olmayan hâllerdir.

3°) Açlıktan bellerine taş bağladıkları ve böylece açlıklarını susturdıkları, yine kaydedilen vesikalar arasındadır.

4°) *Medîne*'nin yerlisi olan komşularından birkaçının gönderdiği koyun sütü de, aldıkları gıdâlardan birini teşkil etmektedir.

5°) *Zamân-ı Saâdet*'de, temel gıdâ maddelerinden *buğday ekmeği* zâten yoktur. *Arpa ekmeği* ise, âdetâ vesikaya bağlı imişçesine arasıra bulunabilmektedir. O kadar ki, bir def'asında kıza Hz. Fâtıma, bir miktar arpa unu elde etmiş, onu yoğurup ekmek yapmış; birazını da babasına götürmüştür. Hz. Fâtımâ'nun elindeki bu bir parça ekmeği gören Resûlullah Efendimiz : "*Hayırdır yâ Fâtımâ! Bu bir parça ekmeği nereden buldun?*" diye sormuşlardır. Hz. Fâtımâ : "*Babacığım, kendim pişirdim. Fakat, Sensiz boğazımdan geçmedi; bir miktârını da Sana getirdim*" deyince; Peygamber Efendimiz de : "*İnanın, üç gündür babanın mîdesine giren ilk lokma bu olmuştur*" diyerek alıp yemiştir ⁽⁸⁾.

Eldeki vesikalar, aşağı yukarı bu meâldedir ⁽⁹⁾.

Yukarıda maddeler hâlinde özetlenen vesikaları hadîs şârihlerinin yorumlamaları ise şu tarzdadır : "*Hazreti Peygamber'in geçim sıkıntısı çek-*

Z ü h d, bir fakîrın "*para önemli değildir*" demesi değil, bir zenginin "*para hiç de mühim değildir*" demesidir. İlkokulu bile bitirmemiş bir âlîmın "*Profesör olmak da bir şey mi!*" demesi değil, bir Profesör'ün "*mühim olan insanlıktır, profesörlük değil*" demesidir. Köyündeki bir demeğin başkanı bile olamamış bir insanın "*Başbakan olmak bir matah mı!*" demesi değil, bir Başbakan'ın "*Başbakanlık koltuğu hiç önemli değil, önemli olan millete hizmettir*" demesidir.

Yâni z ü h d, sâhip olmadığı bir şeyden ferâğat değil, sâhip olduğu bir şeyi terkîr. Bir başka ifade ile; ulaşamadığı bir nîmete aşağıdan bakma hâli değil, ulaştığı bir nîmete yukarıdan bakabilme ve kulluk çizgisinden ayrılmama hâlidir. İşte, bu neviden insanlara, "*zâhid*" denir.

(8) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 400; Beycûrî, *el-Mevâhib ü'l-Ledünniyye*, s.185.

(9) Bkz. Buhârî, a.g.e., VII, 179-181 (*Kütâb'ür-rikâk, bâb keyfe kâne 'ayş'ün-Nebî ve ashâbihi*); Tirmizî, Sünen, IV, 579-586 (*Ebvâb'üz-züh'd, bâb mâ câe fî ma'îşet'in-Nebî ve ehlihî; bâb mâ câe fî ma'îşeti ashâb'in Nebî*); Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 291-292; Kâdî 'İyâz, *eş-Şifâ*, s.100-102 (*fast'üh'dühü fî'd-dünyâ*); 'Alî el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 531-550 ve diğer *Şemâil* şerhleri.

mesi, ihtiyârî bir fakirliğin neticesi olup, ıztırârî bir fakirlikten dolayı değildir”⁽¹⁰⁾.

Mes'eleyi kayıtsız şartsız bu şekilde değerlendirne, *Şemâil*'in rûhuna uygun düşmemektedir. Zîrâ Şemâil, Hazretî Peygamber'in herkes tarafından örnek alınabilecek beşerî yönünü inceler. *Şemâil*'de, Hazretî Peygamber'in sâdece kendisine has olup da diğer insanlarca yaşanması pek mümkün olmayan “*fevkalbeşer*” veya “*fevkalâde*” (olağanüstü) davranışlarına yer verilmemiştir. Hazretî Peygamber'in, sâdece Peygamberlik özelliklerini konu edinen bilgi dalları vardı. *Delâil*, *Hasâis* veya *Mu'cizât* denen bu sâhalarla ilgili pek çok eser verilmiştir⁽¹¹⁾. Bu durum, meselenin bir başka yönüdür. Ehlullah, evliyâullah ve havâs tâbir edilen seçkinler, Peygamber Efendimiz'in bu yönünün de mazharı olmuşlardır.

Hazretî Peygamber adına bize ulaşan vesîkaların büyük çoğunluğu, O'nun on senelik *Medîne devri*'ne âittir. Bunların da ekseriyeti, son dört beş seneye âit icrâatlarıdır. Bu durumu, o devre âit bilgileri bize aktaran ilk râvîlerin kimliklerinden anlıyoruz.

Bilindiği gibi en çok hadîs rivâyet eden sahâbîlerden olan Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz, Hazretî Peygamber'in hayâtına, *Medîne* döneminde girmiştir.

Enes b. Mâlik (ra), *Medîne*'nin yerlilerindendir. Hicret'te 10 yaşında bir çocuktur; hayâtının 10-20 yaşları arası Peygamber Efendimiz'le birlikte geçmiştir.

Ebû Hüreyre (ra)'nin müslüman oluşu, *Hayber*'in fethi senesindedir; *Hayber*'in fethi ise, hicretin altıncı senesi sonlarında ve yedinci senenin ilk ayı olan *Muharrem*'de gerçekleşmiştir⁽¹²⁾.

Abdullah b. Ömer (ra), *Mekke*'den *Medîne*'ye hicret ettiğinde 10 yaşlarında bir çocuktur.

Ebû Sa'îd el-Hudrî (ra), babası tarafından *Uhud* muhârebmesine katılması için Hazretî Peygamber'e takdîm edildiğinde 13 yaşındadır. Ve, yaşı küçük olduğu gerekçesiyle silâh altına alınmamıştır.

(10) Bkz. *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 291; *Cem'ul-Vesâil*, s. 532; *Beycârî, el-Mevâhib'ül-Ledüniyye*, s. 192; *Hüsameddîn Nakşibendî, Şerh-i Şemâil*, s. 294.

(11) Hazretî Peygamber'in çeşitli yönlerini ayrı ayrı konu edinen ilim dalları ve şubeleri için bkz. Ali Yardım, *Hadis I*, s. 5-15.

(12) İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Gâbe*, V, 316; İbn Hacer, *Tehzib'ül-Tehzib*, XII, 265..

Câbir b. Abdullah (r.a)'m Hazreti Peygamber'le berâberliği, *Uhud* muhâberesinden sonradır.

Abdullah b. Amr (ra), çok hadîs yazması ile isim yapmış bir sahâbîdir. O, çok önceleri müslüman olmasına rağmen, *Mekke*'nin fethine tekaddüm eden aylarda (hicrî 8. sene) *Medîne*'ye hicret edebilmiş ve Hazreti Peygamber'le birlikte olabilmıştır.

İbn Abbâs (r.a), Hazreti Peygamber vefât ettiğinde, 13 yaşlarındadır.

Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz'e âit bilgileri bize aktaran ashâbın ünlü hadîs râvîleri, hem *Medîne* döneminde, hem de bu dönemin ikinci yarısında Resûlullah Efendimiz'le berâber olabilmış sîmâlardır.

Bu sebeple, üzerinde durduğumuz mes'eleye açıklık kazandırması bakımından, Hazreti Peygamber'in son on senesini geçirdiği *Medîne*'nin ve ayrıca o devrin iktisâdî hayatına bir göz atmak gerekecektir. *Asr-ı Saâdet* dönemi *Medîne*'sinin sosyal ve iktisâdî yapısına te'sir eden faktörleri anahtarlarıyla şöyle sıralamak mümkündür : **Hicret** (göç) olayı, **muâhât** (kardeşleştirme) hâdisesi, uzun süren **harb hâli** ve günlük hayatı güçleştiren **kıtlık-kuraklık** durumu.

Bilindiği üzere **Hicret** ile birlikte *Medîne*'nin çehresi büyük ölçüde değişmiştir. Hazreti Peygamber'in hareketinden çok önceleri başlayan göç, O'nun *Mekke*'den ayrılması ile daha da hızlanmıştır. Böylece, *Mekke*'nin müslüman ahâlisinin büyük çoğunluğu, bütün gayr-ı menkûllerini de bırakarak, bir tek canları ile *Medîne*'ye gelmişlerdir. Neficede, *Medîne*'de birden bire bir **nüfus patlaması** baş göstermiştir. Böylece, yerli halkın zâten kıt kanâat olan geçim mücâdelesine, bir o kadar da işsiz güçsüz, evsiz barksız göçmen ilâve edilmiştir. Göç, toplumun bütün sosyal ve iktisâdî dengelerini alt üst eden dehşetli bir olaydır.

Hazreti Peygamber, *Medîne*'ye göç eden bu *Mekke*'li müslümanlara, maddî hiç bir vaatte bulunmamış; mü'minlerinden hep fedâkârlık istemiştir : Canlarından fedâkârlık, mallarından fedâkârlık, zevklerinden fedâkârlık. Onlar ise, bu fedâkârlıkları karşılığında hiç bir maddî kazanç beklemeyecekler, ayrıca kendileri vereceklerdir. Hem de herkes, verebileceğinin âzâmisini verecektir.

Karı kız, çoluk çocuk, genç ihtiyar, zengin fakir yüzlerce insanın, bir îmân uğruna peşine takılıp geldiği Hazreti Peygamber'in mes'ûliyeti, bu

noktada bir kat daha artmış oluyordu. Bunca insan; ne yiyecek, ne içecek, ne giyecek ve nerede kalacaktı? Hâliyle onlar da insandı. Onlar da etten kemikten yaratılmışlardı. Onların da, fizikî yapı ve maddî ihtiyaçlar bakımından bugünkü insanlardan hiç farkları yoktu. Sevmesini sevişmesini, dünyânın tadını çıkartmasını onlar da bilmiyor değillerdi. Kaldı ki, “*Fakirlik, küfürle sınır komşusudur*” diyen, Hazreti Peygamber’di ⁽¹³⁾. “*Yâ-rabbi, açlıktan sana sığınırım; o, insanı mecâlsiz bırakan ne kötü bir hâldir!*” diyen de, yine O idi ⁽¹⁴⁾.

Bu yüzden olmalıdır ki, Peygamber-i Ekber’i, *Medîne*’ye ayak basar basmaz, bir dizi ictimâî ve iktisâdî tedbîrin plânlayıcısı ve tatbikçisi olarak görürüz. Tâhî, m u â h â t (kardeşleştirme) hâdisesi adı ile geçen uygulama, bu tedbîrlerin ilk halkasını oluşturmaktadır. Buna göre, en az bir göçmen (*muhâcir*) âile, bir yerli âilenin (*ensâr*) yanına yerleştiriliyor ve ev sâhibinin ne gibi imkânı vasa müşterek kullanılıyordu.

Arkadan, *Mescid-i Nebî*’nin ve *Suffa*’nın inşası ile, açıkta kalan bekâr veyâ evli-bekârlara da akşamları sığmabileceklere bir mekân te’min edilmiş oluyordu. Bu arada; şehrin içme suyu sıkıntısının giderilmesi, el sanatlarının teşviki, okuma yazma seferberliği gibi daha nice tedbîrlerle de ictimâî denge sağlanmaya çalışılıyordu.

Bir yandan da, *Medîne*’nin varlıklı yerli âileleri, başta Sa’d b. Ubâde gibi hamiyetli ocak sâhipleri, kazanlarını devâmlı kaynatıyorlar ve yetiştirebildikleri kadarına sofralarını açıyorlardı. *Mekke*’nin varlıklı ve itibarlı seçkin bir simâsı olan Hz. Ebû Bekir, bütün gayr-ı menkûllerini bırakarak, Hazreti Peygamber’le birlikte *Medîne*’ye göçmüştü. O da bu diyârın bir garibi olmuştu. Hz. Ebû Bekir birikmiş para ve altınlarını, berâberinde götürmüş olmalıdır. Nitekim, onun müslüman olduğu sırada kırk bin (40.000) altını olduğu ve bunun da tamâmını Allah yolunda harcadığı kaydedilir ⁽¹⁵⁾. İşte, Hz. Ebû Bekir’in bu feyiz ve bereket taşan bütçesi, Resûlullah (s.a.s) Efendimiz’in amme harcamalarına imkân sağlıyordu. Bu sebeple olmalıdır ki, Peygamber Efendimiz : “*Ebû Bekir’in malından istifade ettiğim kadar, hayâtımda hiç kimsenin malından istifade etmedim*” buyurmuşlardır ⁽¹⁶⁾.

(13) Ebû Nu’aym, *Hilyet’ül-Evliyâ*, III, 53, 109; Kuzâ’î, *Müsned’üş-Şihâb*, vr. 71^b, nr. 377.

(14) İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 408-409; Nesâî, *Sünen*, VIII, 263; İbn Mâce *Sünen*, II, 1113, nr. 3354..

(15) Nevevî, *Tehzîb’ül-Esmâ*, III, 190.

(16) Tirmizî, *Sünen*, V, 609, nr. 3661.

Asr-ı Saâdet döneminin bir başka özelliği daha vardı. Bilindiği gibi *Medîne*'ye gelişinin üzerinden bir yıl bile geçmeden, *Mekke*'li putperestlerin saldırıları başlamıştır. On senelik *Medîne* hayâtı; *Bedir* ile başlayıp, *Uhud* ve *Hendek* savaşları ile sürdürülen; *Hudeybiye* sulh andlaşması, *Mekke'nin Fethi* ve *Tebük* seferi ile devâm edip gelen bir "*harb hâli*" havasında geçmiştir. Bu müddet içerisinde, *gazâ* ve *seriyye* türünden büyüklü küçüklü 37 *harekât* vukûa geldiği göz önüne getirilince, iktisâdî hayâtın vehâmeti daha iyi anlaşılmış olacaktır. Nitekim, bir askerî birliğin yerinden kalkıp bir kaç günlük bir manevraya girişmesinin bile, memleket iktisâdiyâtı üzerinde nasıl bir gedik açtığı bilinmektedir.

Bütün bunların da ötesinde, -Allah'ın bir hikmeti olsa gerek- *Asr-ı Saâdet* dönemi *Medîne*'sinde, akla hayâle gelenin de fevkinde bir kıtlık ve kuraklık hüküm sürmüştür. Bu durumu, özellikle hadîs kitaplarının "*Duâlar*" bölümü ile, "*İstiskâ*" (yağmur *duâsı*) bahislerinde yakinen görmek mümkündür.

Medîne'de zarûrî temel gıdâ maddelerinin te'mîninde güçlük çekilmektedir. Yiyecek kuru ekmek bulamayanların sayısı, varlıklı âilelerden daha çoktur. Üretimle tüketim arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır ki, kısa vâdede alınacak tedbirlerle bu uçurumu kapatmak mümkün olmamaktadır.

Yukarıdan beri ana hatları ile işâretlenen bu ictimâî ve iktisâdî durum, tek başına ele alınmaya ve işlenmeye muhtaçtır.

Doğu ülkelerinde genellikle halk, ihtiyaçlarının karşılanmasını, kendisini idâre eden *devlet* büyüklerinden ister. O devirde de aynı şekilde, hem başlarında idâreci, hem de önlerinde rehber durumunda olan Hazreti Peygamber'den istemişlerdir. Bu istekler o kadar çoktur ki, Hazreti Peygamber bir gün, etraftan gelen açlık feryatlarına karşı şöyle bir konuşma yapmak durumunda kalmıştır :

"*Yemin ederek söylüyorum ki, dokuz hâne olmasına rağmen, Muhammed'in âile efrâdının evinde, akşamdan sabaha bir kap yemek gecelemez. Ve yine yeminle ifâde ediyorum ki, O, bu sözü, Allah'ın verdiği rızka azımsadığı için değil, surf, ümmetini tesellî ve sabretmeye teşvik için söylemiş bulunuyor!*"⁽¹⁷⁾.

(17) İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 402; Ali el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 534.

O günlerin iktisâdî hayâtına ve Hazreti Peygamber'in geçim tarzına ışık tutucu mâhiyetteki bir vesîkayı yine İbn Sa'd kaydetmektedir: Ebû Hüreyre, "*Hazreti Peygamber de açlık çekerti*" diye anlatmaya başlayınca; kendisine, "*Bu, nasıl bir açlıktır?*" diye sorulduğunda, durumu şöyle açıklar:

"Neden olacak!. Hazreti Peygamber'in etrâfını saran aç insanların ve misâfirlerinin çokluğundan. O kadar ki, bir grup insan, Resûlullah (s.a.s)'ın yanından hiç ayrılmazdı. O'nun, yalnız başına yemek yediği, hemen hemen hiç olmamıştır. Ashâbından bir kısmı dâimâ sofrasında yer alır ve Mescid'de kalan ihtiyaç sâhipleri, devâmî olarak yemek isteğinde bulunurlardı. Allah H a y b e r' in fethini ⁽¹⁸⁾ müyesser kılınca, halk birazcık nefes almış, varlığa kavuşmuştu. Fakat yine de, piyasada darlık ve geçim sıkıntısı sürüyordu. Medîne, ekim yapılmayan ve iktisâdî yönden sıkıntı çeken bir belde idi. Ahâlisinin bütün yiyecek maddesini h u r m a teşkîl ediyordu. Onlar, hayatlarını böylece sürdürüp gidiyorlardı".

Ebû Hüreyre'nin bu haberini nakleden Mahreme b. Süleymân el-Vâlibî ⁽¹⁹⁾ anlatmaya devâm ediyor :

"Sa'd b. Ubâde'nin kazanı (cefne), Hazreti Peygamber Medîne'ye ayak bastığından tâ vefâtına kadar, hep O'nun adına kaynamıştır. Sa'd b. Ubâde dışında da, ensârdan bu görevi üstlenenler vardı. Resûl-i Ekrem'in varlıklı ashâbı O'na çok destek oluyorlardı. Ne var ki, bakıma muhtaç olanların sayısı çoktu; bir yandan da gelip giden misâfirler gün geçtikçe artıyordu. Memleket ise büyük bir geçim sıkıntısı içindeydi. Mahsûllerini, erkeklerin omuzlarında veyâ develerin sırtlarında taşımış oldukları dökme su ile yetiştirmeye çalışıyorlardı. Bu arada develer meyveleri yiyordu. Çoğu zaman da, hurmalara hastalık isâbet ediyor; bu yüzden o sene mahsûl alamıyorlardı" ⁽²⁰⁾.

(18) H a y b e r, -daha önce de işaret edildiği üzere- hicretin 7. senesinin ilk ayında (M.628) fathedilmiştir. Muhammed Hamîdullah'ın ifâdesine göre: "*H a y b e r, volkan menşe'li ovalarla çevrili bir vâhâdır. Vâdiler ve yağmurların orada sulama kanalları inşâsına müsaade etmesi'ne müvâzî olarak, dere hâlinde fişkuran kaynaklar da, zirâatçilerin yardımına yetişiyordu. O derece münbit idi ki, İslâmî devirde Hayber, 20.000 muhârib te'mîn edilebiliyordu*". Bkz. İslâm Peygamberi, I, 391.

(19) İslâm'ın ikinci neslinden olan Mahreme, hicretin 60. senesinde (M. 680) doğmuş ve 70 yaşlarında iken 130/747 yılında, sapık Harûriyye müfesi eliyle Mekke-Medîne arasındaki Kudeyd denilen yerde öldürülmüştür. Bkz. Tehzîbü't-Tehzîb, X, 71-72.

(20) İbn Sa'd, a.g.e., 1,409.

Peygamber Efendimiz'in geçim tarzı ve âile mutfağı hakkında rivâyet edilen hadîslerin daha iyi anlaşılabilmesi için, bir noktanın dâimâ göz önünde bulundurulması gerekecektir. Bu da, Hazreti Peygamber'in değişmeyen bir tavrıdır ki, *"muvâsât"* kelimesiyle ifâde edilmektedir. Hadîs metinleri arasında, Peygamberimiz'in geçim tarzını anlatmak için kullanılan bu kelimenin, Türkçe'ye aktarılırken tam karşılığını bulamıyoruz. *Yaraya merhem olmak* anlamındaki *"el-esvü"* kökünden rubâî üçüncü bâbdan masdar olan *m u v â s â t*'i, *Kâmûs* şöyle açıklamaktadır :

"Muvâsât, bir adama imdâd-ı mâliye ile gamküsarlık eylemek mâ-nâsınadır. 'Alâ kavlin, k i f â f husûsuna hâsır. Yâni bir adamın malı kendisine yetiyecek mikdar iken, muzâyakada olan kimseye ol maldan imdâd eylemeye mahsustur. Yoksa, kifâfdan fazla olan maldan imdâda, m u v â s â t ulâk olunmaz" ⁽²¹⁾.

Bunu, daha sâde bir dil ile söylemek gerekirse : *"Bir adama, mâlî yardım ile karagün dostluğu göstermek demektir. Bir görüşe göre de, "kendine yetecek mikdar" mal için kullanılır. Yâni bir kimsenin malı ancak kendisine yetecek kadar olduğu hâlde, eli darda olan kimseye, o maldan vermek demektir. Yoksa, kendine yetecek kadarının fazlasından yardımında bulunmaya m u v â s â t denmez"* şeklinde ifâde edebiliriz.

Bu , akşam sofrasında ancak kendisine yetebilecek bir dilim ekmekle bir kap yemeği, daha aç birisinin varlığı hâlinde, ona ikrâm edebilmek demektir.

Bu, akşam evine dönerken , cebinde iki ekmekle bir kilo meyve alabilecek kadar parası bulunan bir kimsenin, daha çok ihtiyaç hâlinde olan birisine, bu parasını vermesi demektir.

Bu, her hangi bir ihtiyaç maddesini almak üzere iken, karşısına daha da muhtaç biri çıktığı anda: bana da lâzım, kusura bakma! demeden, onu verebilmek demektir.

Ve bu peygamberâne davranış, fedâkârlığın zirve noktasıdır ki, ulaşılması çok güç, fakat ulaşabilenlerin dünyâyı tepeden seyrettikleri yerdir.

İşte, Hazreti Peygamber'in sofrasında uzun müddet su ve hurmadan başka bir madde bulunmayışının ve Zât-ı Risâlet'in çoğu zaman açlık çekişinin sebebi, O'nun bu tutunu olmalıdır. Yâni, yokluktan değil; kendi dışındaki muhtaçların çokluğundan. Bu durum, Peygamber Efendimiz'in: *"Komşusu aç iken, tuka basa karnını doyuran kimse gerçek mü'min de-*

(21) *Kâmûs*, IV 861; ayrıca bkz. *en-Nihâye fî Ğarib'il-Hadîs*, I.50.

ğildir" hadîsinin ⁽²²⁾, bizzat kendisi tarafından yaşanmasıdır. Bu konu ile ilgili hadisleri açıklayan bir kısım âlimlerin : **"Hazreti Peygamber'in geçim sıkıntısı çekmesi, i h t i y â r î** (kendi irâdesi ile ortaya çıkan) **bir fakirliğin netîcesi olup, ı z t ı r â r î** (çâresizlik sonucu) **bir fakirlikten dola- yı değildi"** demelerinin hakîkatı de budur.

Nitekim tâ işin başında, Yüce Allah'ın, Resûlüne bir teklifi olmuştur. Bu teklîfi ve tahakkuk ettiği tavrı, kendileri şöyle ifâde etmişlerdir: **"Rabbim bana, Mekke vâdisini (Bathâü Mekke) benim için a l t ı n yapabileceğini teklîf etti. Dedim ki; hayır Yârabbi. Ben, gün olur doyar; gün olur acıkırım. Acıktığım zaman, sana niyâzda bulunur ve seni hatırlarım. Doyunca da, sana şükreder ve sana hamedederim"** ⁽²³⁾.

Bu ifâdeler, Peygamber-i Ekber (s.a.s)'in; kendisi için intiyazlı bir hayat tarzı istemediğini, hayâtını mûcizelerle sürdürmediğini ve sosyal kâ- nunlar neyi gerektiriyorsa ona tâbî bir yaşayışı terciî ettiğini göstermekte- dir.

Peygamber Efendimiz, sorumluluklarını üstlendiği insanların insanca yaşamalarını sağlama yolunda alınabilecek bütün meşrû tedbîrleri almış ve, tedbîrin takdîre mağlûb olduğu noktada, mü'minlerine bir kısım *tavsi- yelerde* bulunmuştur. O, mevcut imkân ve tedbîrlerle ortadan kaldırıla- yan y o k l u k hâlinde bile; hiç bir karamsarlık ve aşağılık duygusuna kapılmadan, *insanın f e r d* olarak m u t l u kalabilmesinin yolunu göstermiştir. Fakir de olsa fukarâlık lâfi etmeyen, aç da olsa açlığını dile getirmeyen vekârî ve haysiyetli bir karakter yapısına sâhip i n s a n ye- tiştirmek esâs alınmıştır. Bunun için de, üstesinden gelinemiyen y o k - l u k canavarı ve kınlamayan fakr u zarûret zinciri karşısında çâresiz ka- lan mü'minlerine, Hazreti Peygamber'in bir kısım tavsiyeleri olmuştur. Bu tavsiyeler; **İnfâk, Kanâat, Sabır, Şükür, İstignâ, Tevekkül ve Bere- ket** gibi kavramlarla ifâde edilmiştir. Bu kavramlar, pek çok güçlükleri ve sarsıntıları olan hayatta, tek başına ayakta durabilmek için, insana mâne- vî destek ve güç kaynağı görevini üstlenmektedir. Bunları, kısa kısa da olsa, açıklamak yerinde olacaktır :

(22) Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, s. 52, nr: 112; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 167.

(23) Tirmizî, *Sünen*, IV, 575, nr: 2347; İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 381.

1°- **İ n f â k** : Allah **ı**zâsı için karşılıksız vermek demektir. Bu, aynı zamanda bir *Kur'ân* emridir ⁽²⁴⁾. Hazreti Peygamber'in de, varlıklı kimse- lere söylediği iki sözünden biri "**infâk**" olmuştur. İnsan, verebildiği kadar vermeli, verirken de azalacağı ve tükeneceği endişesine kapılmamalıdır. Müfessir Elmalılı'nın da ifade ettiği gibi, "**insan, ne kadar namaz kula- sa kulsun, zekât ve sadaka vermedikçe, yâni Allah için i n f â k yapma- dıkça, efendilik derecesine yükselemeyecektir**". ⁽²⁵⁾

Bilâl-i Habeşî, Peygamber Efendimiz'in hem müezzini, hem de şahsı bütçesinin mutasarrıfı idi ⁽²⁶⁾. İşte, Hazreti Peygamber'in, kendi bütçesi adı- na **Bilâl-i Habeşî**'ye verdiği kesin emri şöyledir : "**İnfâk et yâ Bilâl; Arş-ı âlâ'nın Sâhibi'nin azaltacağından hiç korkma!**". ⁽²⁷⁾

2°- **K a n â a t** : Günlük kazancı ile yetinip, tok gözlü olmak demek- tir ⁽²⁸⁾. Kanâat duygusu; fakirliği değil, fakirliğin yan te'sirlerini yok eden mânevî güç kaynaklarından biridir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ifâdesi- yle, insanın bu doyurucu hâli, onun en büyük "**hazîne**"sidir. "**Kanâat, bitip tükenmeyen bir hazînedir**" hadîsi, bu maksatla sâdir olmuştur ⁽²⁹⁾.

Bu hadîs-i şerîf, bâzılarınca, sanki devlet bütçesi ve kamu harcamala- rı için söylenmiş gibi, ters bir yorumla, çalışıp kazanmayı engelleyici ve fakirliği teşvik edici bir unsur olarak gösterilmiştir.

"**Mü'minlerin en iyileri k a n â a t k â r (tok gözlü) olanlar, en kö- tûleri ise t a m a h k â r (aç gözlü) olanlardır**" hadîsi de ⁽³⁰⁾, bize bir ka- rakter ölçüsü vermektedir.

3°- **T e v e k k ü l** : Esbâbma tevessül ettikten sonra işi Allah'a bırak- mak demektir. Bir başka ifâde ile, insanın kendisine düşeni tamâmen yap- tıktan sonra, gerisini Allah'a havâle etmesi hâlidir ⁽³¹⁾. Hazreti Peygam-

(24) *Münâfıkûn* sûresi, 10. âyet; ayrıca bkz. *Elmalılı Tefsiri*, VI, 5012-5015.

(25) *Hak Dîni Kur'ân Dili*, VI, 5013.

(26) Bkz. İbn'ül-Esîr, *Üsd'ül-Ğâbe*, I, 256; Ketânî, *et-Terâtüb'ül-İdâriyye*, I, 441-442.

(27) Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, I, 340, nr. 126; *Mecme'uz-Zevâid*, III, 126.

(28) Bu kelimeyi Kâmûs: "**Nahnü kasemnâ matbahından tâyin olunan kasmete râzı olmak mânâsınadır**" şeklinde açıklamaktadır (III, 394).

(29) Kuzâ'î, *Müsned'üş-Şihâb*, vr. 9^a nr. 42; *Mecme'uz-Zevâid*, X, 256.

(30) Kuzâ'î, *a.g.e.*, vr. 141^a, nr. 782.

(31) Kâmûs bu kavramı şöyle açıklamıştır: "**Tevekkül, her hususda Hüdâ-yı Mûteâl (Yüce Tanrı)'e ümîd ve inkıyâd eylemek**" ve "**bir işde aczini açığa vurup, başkasına sipâriş ve ümîd eylemek demektir**" (IV, 143).

ber'in ziyâretine gelen bedevînin : *"Deveyi bağlayıp da mı, yoksa salıverip de mi tevekkül edeyim?"* sorusuna karşı, Peygamber Efendimiz'in : *"Bağla da tevekkül et!."* buyurması, bu kavramın en güzel tefsiridir⁽³²⁾.

Tevekkül duygusu, insanın mânevî güç kaynaklarından biridir. Peygamber Efendimiz, ferid rızık konusundaki tevekkülü için şöyle buyurmuşlardır : *"Eğer sizler, Allah'a hakkı ile tevekkül etmiş olsanız; O, aynen, sabahleyin yuvalarından aç olarak çıkıp da akşamleyin yuvalarına kursakları tıka basa dönen kuşları rızıklandırdığı gibi, sizi de rızıklandırır"*⁽³³⁾.

Her şeyin olduğu gibi, *tevekkül* duygusunun da istismarcıları ve yanlış yorumlayıcıları olmuştur. Bu, biraz da insanın kültür seviyesi ile ilgili bir durumdur. Ve bu, hep böyle gelip gitmektedir. Hz. Ömer, yolda karşılaştığı tembel tembel oturan bir grup Yemenî'ye sormuştur:

- "Sizler kimlersiniz?"

- "Efendim bizler, mütevekkil insanlarız!." denince;

- "Hayır, yalan söylüyorsunuz. Sizler, mütevekkil değil, düpedüz mütevekkil (hazır yiyici) kimselersiniz. Gerçek mütevekkil, tohumunu tarlaya atan ve ondan sonra Allah'a dayanan kimsedir" buyurarak, bir yanlış telâkkîyi hemen düzeltmiştir⁽³⁴⁾.

4°- **Sabır ve Şükür:** Peygamber Efendimiz, aşılammayan yokluğa karşı sabır, elde edilen varlık karşısında ise şükür esâsına dayalı bir metodla mü'minlerini terbiye etmiştir. Bu iki kavramdan, biri fakir'e diğeri de zengin'e nisbet edilerek, iki deyim ortaya çıkmıştır. *Fukarâ-yı sâbirîn* ve *ağniyâ-yı şâkirîn* deyimleri; birbirine güvenen ve yekdiğerini kollayan iki sınıfın, sınıfsızlık esâsı üzerine dost kılınmasının ifâdesidir. Böylece, yokluk karşısında renk vermeyen fakir ile, varlığının şükürünü yoksula yardım şeklinde değerlendiren zengin, birbirine düşmanca gözle değil, dostça duygularla bakan âhenkli bir toplum meydana getirmiştir.

"Tadıp da şükredenin ecir ve sevâbı, aç kalıp da sabredenin eciri ile aynıdır" hadîsi⁽³⁵⁾; zengin ile fakîr, bu iki asil davranış sebebiyle, mânevî kazanç bakımından aynı noktada birleştirmektedir.

(32) Tirmizî, *Sünen*, IV,668, nu: 2517.

(33) Tirmizî, *a.g.e.*, IV,573, nu: 2344; İbn Mâce, *Sünen*, II,1394, nu: 4164.

(34) 'Aclânî, *Keşf'ül Hafâ*, II,218, nu: 2091.

(35) Tirmizî, *Sünen*, IV,653, nu: 2486; İbn Mâce, *Sünen*, I,561, nu: 1764.

5°- **İstîğnâ** : Hazreti Peygamber, yokluk karşısında insan haysiyetini koruyucu mânevî desteği de göstermiştir. Tok gözlülük, ihtiyaçsızlık ve zengin tavırlılık anlamına gelen **istîğnâ** duygusu, izzet ile zillet arasındaki sınır çizgisinin bekçisi durumundadır. Nitekim Peygamber Efendimiz : “*Mü'minin izzeti, onun, insanlara karşı istîğnâsıdır*” buyurmuşlardır ⁽³⁶⁾.

İstîğnâ duygusunun mahrûmları; maddeten varlık içinde olsalar da, rûhen açlık içindedirler. Resûlullah (s.a.s) Efendimiz'in ifâdesi ile, böylelerinin gözünü ancak “*toprak*” doyurmaktadır ⁽³⁷⁾.

6°- **Bereket** : Bir şeyin artıp çoğalması ve insanı mutluluğa ulaştırması anlamına gelmektedir ⁽³⁸⁾. Esâsen hiç bir felsefî ve iktisâdî sistemde karşılığı olmayan bu kavram, başka kelimelerle tam olarak karşılanamamaktadır. Bereket kavramını, yine ancak **bereket** kelimesi denkleştirebilmektedir. Bu mübârek inanç, dünyâ hayâtının mutluluk iksiridir. Onsuz hiç bir şeyin tadı yoktur : Bereketsiz îmân, bereketsiz ibâdet, bereketsiz ilim, bereketsiz ömür, bereketsiz para, bereketsiz gıdâ, bereketsiz çocuk, bereketsiz makam, bereketsiz mülk, bereketsiz şöhret, bereketsiz unvân ve bereketsiz daha nice varlık ne kadar sıkıcı; bütün bunların bereketli hâli ise ne büyük bir mutluluktur.

İşte, yukarıdan beri sıralanan bu kavramlar, Hazreti Peygamber'in tavsiye ettiği hayat tarzının payandalıdır. Bunlar, en kötü şartlarda bile, insanı tek başına ayakta tutabilen mânevî desteklerdir.

Peygamber Efendimiz'in vefâtını tâkip eden yıllarda, İslâm f ü t ü h â t hareketi başlamıştır. Hazreti Peygamber'in sağlam esaslar içinde terbiye ettiği o feyizli ve bereketli a s h â b n e s l i , akul almaz bir disiplin ve canlılık ile, aradan yarım asır geçmeden; doğuda, **Türk yurdu** olan

(36) Hâkim, *el-Müstedrek*, IV,325; Ebû Nu'aym, *Hilye'l-ül-Evliyâ*, II,253.

(37) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahih*, VII,175; *Tecrid Tercemesi*, XII,199-201.

(38) *Kâmûs*, bereket kelimesi için şu açıklamayı yapmıştır: “*Bereket; bir nesnenin artıp çoğalmasına denir... Bir şeye hayr-ı ilâhînin sübûtu demektir ki, ondan; ziyâde, nemâ ve saâdet mânâları türetilmiştir*” (III,1044).

Ölimizde, bu kökten türetilmiş olan; bereketli, mübârek, tebrik ve teberrüken kelimeleri ile, Allah bereket versin, bereketini gör, bârekellah gibi duâ ve temennî ifâdeleri yaşamaktadır.

Mâverâhünnehir, kuzeyde *Kafkaslar* ile *Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, batıda bir baştan bir başa *Kuzey Afrika* bölgelerinin çevrelediği alanı, *İslâm coğrafyası* hâline gelmişlerdir.

Bunun tercümesi şu demektir : Peygamber-i Ekber tarafından hicretin altıncı senesinde kendilerine dâvet mektubu yazdığı “*düvel-i muazzama*” (*süper devlet*) durumundaki güçlü ve varlıklı devletler çökmüş; bütün bunların zengin hazineleri, *İslâm bütçesi* içine kalmıştır.

Bize ulaşan vesikalar içerisinde; bu fetihler yoluyla ashab neslinin, hayâl bile edemedikleri varlık ve dirliğe kavuştuğunu; ve onların, yokluk içinde geçen önceki hayatları ile varlık içindeki son durumlarını karşılaştırarak, eski hâllerini hüznle yâd edip, içinde bulundukları hâlî şükürle dile getirişlerini anlatan türden haberler vardır. Bu örneklerin en çarpıcılarından birkaç tanesini kaydetmek; Hazreti Peygamber’in geçim tarzı yanında, *Asr-ı Saâdet*’in iktisâdî hayatının da aydınlanmasına yardım edecektir.

1°) Tâbiûn neslinden bir zât anlatıyor : Bir gün biz, **Hz. Âişe** vâlide-mizin ziyâretine gitmiştik. Huzûrına varınca :

- “*Selâmün aleyküm anneciğim*” dedik.

- “*Ve aleyküm selâm*” diye selâmımızı aldı ve bizleri görünce ağlamaya başladı.

- “*Anneciğim, niçin ağladınız?*” diye sorunca, şöyle cevap verdi :

- “*Bana ulaşan haberlere göre sizler, çeşit çeşit yemekleri yiyor; sonra da, onları sindirebilmek için ilâç arıyormuşsunuz. Sizin bu hâliniz bana, Peygamberimiz’i hatırlattı da ona ağladım. Zîrâ O, bu dünyâdan geldi geçti de, bir günde iki öğün yemek yemedi. Bir gün hurma bulsa ekmek bulamazdı, ekmek bulsa hurma bulamazdı. İşte beni ağlatan budur*”⁽³⁹⁾.

2°) Cennetle müjdelenmiş on kişiden birisi olan seçkin sahâbe ve ünlü kumandan **Sa’d b. Ebî Vakkâs** anlatıyor :

“*Ben, Allah yolunda kan döken kimselerin ilkiyim... Ben, Allah yolunda ok atanların da ilkiyim... Ve ben, Muhammed Aleyhisselâm’ın as-hâbından bir bölük askerle gazâyâ iştirâk etmiş birisiyim. Bu sırada biz, ağaç yaprağı ve sakız ağacı meyvesinden başka bir yiyecek bulamıyorduk. Öyle ki dışkılarımız, aynen koyun ve deve tersini andırıyordu. Bizler, işte böylesine sıkıntılı günler geçirdik.*

(39) İbn Sa’d, *Tabakât*, 1,406.

Şimdi de tutmuş, Esed oğulları kabilesi, dîn hususunda beni tâzir etmeye kalkışıyorlar. Onlara kalırsa, ben her şeyden mahrûmum ve dîn yolunda yaptıklarımın hepsi boş gitti!” ⁽⁴⁰⁾

Buhârî'nin kaydettiğine göre, namazı güzel kılmıyor diye, Esed oğulları, onu Hz. Ömer'e gammazlamışlardır.

3°) Hz. Ömer, Utbe b. Gazvân (r.a)'ı ⁽⁴¹⁾ ordu komutanı tâyin ederek cepheye göndermiştir. Hâlife, Mezopotamya bölgesinin fethine memur ettiği bu komutana tâlimâtını vermiş, ordu da hareket etmiştir. Fetih bölgesine gelindiğinde yamaca karargâhını kuran Utbe, komutasındaki subay ve erata hitâben şöyle bir konuşma yapmıştır :

“... Ben, nice çileli günler gördüm. Resûlullah Efendimiz'le birlikte olan yedi kişinin yedincisi idim. Ağaç yaprağından başka bir yiyeceğimiz yoktu. Onları yemekten dudaklarımız yara olmuştu. Bir def'asınca, bir hurka elime geçmişti. Onu ikiye böldüm; bir parçasına kendim büründüm, öbürünü de Sa'd'e ⁽⁴²⁾ verdim. Birlikte olduğumuz o yedi kişiden -istisnâsız- her birisi, zamanla çeşitli bölgelerin vâlisi (emîri) oldular. Yakında, bizden sonra gelecek idârecileri de göreceksiniz, onları da tecrübe edeceksiniz ...” ⁽⁴³⁾

Kaynaklarda; Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Abdurrahmân b. Avf, Enes b. Mâlik, Nu'mân b. Beşîr gibi diğer ashâbın anlattığı daha başka vesîkalar da yer almaktadır. Bu vesîkaların hepsi de -aşağı yukarı- aynı duruma işâret ederek, *Asr-ı Saâdet* döneminin sıkıntılı ve çileli iktisâdî durumu ile,

(40) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV,212; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 7. hadîsi.

(41) Utbe b. Gazvân, ilk müslümanların yedincisidir. Mekke'deki tazyîk karşısında Habeşistan'a hicret eden ilk kâfile arasında bulunmuş ve bir müddet sonra tekrar Mekke'ye Hazreti Peygamber'in yanına dönmüştür. Artık bir daha O'nun yanından hiç ayrılmayan Utbe, Peygamber Efendimiz'den önce Medîne'ye hicret etmiş ve Bedir muhârebesi dâhil, bütün mühim hadiselerde hep Resûlullah Efendimiz'in safında yer almıştır. O, aynı zamanda, Basra'ya ilk ayak basan ve oranın şehir plânını çizen sahâbî olarak da bilinir. Hicrî 17 senesinde 57 yaşlarında vefât etmiştir. Bkz. *el-İstî'âb*, III,113-116; *Üsd'ül-Gâbe*, III,363-365; Nevevî, *Tehzib'ül-Esmâ*, VI,319.

(42) Utbe b. Gazvân'ın bahsettiği Sa'd, ilk müslümanlardan ve cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Sa'd b. Mâlik'dir. O, Sa'd b. Ebi Vakkâs diye tanınır.

(43) Tirmizî, *Şemâil*, bu bölümün 8. hadîsi; *el-İstî'âb*, III, 114-116; hitâbenin tam metni için bkz. *el-İstî'âb*, III, 116.

fütûhat devirlerinin bolluk içinde yüzen müreffeh hayâtını karşılaştırırlar. *Neydi o günler!* diye eskiyi hatırlayıp da yedikleri lokma boğazlarından geçmeyen sahâbîler, hep, Hazreti Peygamber'le birlikte geçim sıkıntısı çektikleri günlerin muhâsebesini yapmaktadırlar.

Y o k l u k karşısında haysiyetlerinden hiç bir şey kaybetmeyen bu asîl insanlar, v a r l ı k l ı hâllerinde de aynı disiplinli yaşayış çizgisinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ağaç yaprağı yiyerek îmânının mücâdelesini sürdüren **Sa'd b. Ebî Vakkâs** ve benzerleri, ordu komutanı ve bölge vâlisi oldukları zaman da, aynı karakterin adamı olarak kalmayı başarmışlardır. Bunlar, yokluktan yılmayan, varlıkla da şunamayan soylu bir neslin vü-cûd bulmasına öncülük etmişlerdir.

METİNLER

1) Muhammed b. Sîrîn (ö:110/729) anlatıyor :

Bir gün Ebû Hüreyre'nin yanında bulunuyorduk. Üstünde, aşî boyası ile boyanmış keten bezinden mâmul iki parçalı bir elbise vardı. Bir ara bunlardan birisiyle burnunu sildi ve arkasından ilâve etti :

“Peh peh!. Ebû Hüreyre burnunu keten beziyle siliyor, diyorlar. Ben öyle günler gördüm ki, bir def'asında Mescid-i Nebevî'nin minberi ile Hz. Âişe'nin hücresi arasında kendimden geçmiş vaziyette secde eden kimse gibi iki büküm yere kapanmıştım. Bu hâlimi görenlerden birisi gelip, sar'a tuttu zannederek, ızdırâbımı dindirmek için ayağı ile boğazıma basıyordu. Halbuki beni sar'a falan tutmamıştı. Benim bu hâlim sâdece açlıktan dolayı idi”.

2) Mâlik b. Dînâr (ö:127/745) rivâyet ediyor :

Resûlullah Efendimiz, tek başlarına oldukları zaman et ile ekmeği kat'iyyen doyuncaya kadar yememişler; ancak diğer insanlarla birlikte doyuncaya kadar yedikleri olmuştur.

Mâlik b. Dînâr der ki : Çöl sâkinlerinden birisine, metinde geçen “*zafef*” tâbirinin anlamını sordum. O bedevî : “*İnsanlarla* (misâfirlerle) *birlikte yemek yemek*” demektir, dedi.

3) Simâk b. Harb (ö:123/741) rivâyet ediyor :

Ben, ashâbdan Nûman b. Beşîr'in, boğazının derdine düşen kimselere hitâben şöyle dediğini işittim : “*Sizler, akli fikri yiyip içmekte olan kimseler değil misiniz? Hâlbuki ben sizin Peygamberinizi gözlerimle gördüm; O'nun karnını doyuracak kadar eskimiş hurma bulamadığı zamanları olurdu”.*

4) **Hz. Âişe (r.anhâ)** anamız anlatıyor :

Biz Muhammed âilesinin, yemek pişirmek için ateş yakmadan bir ay geçirdiğimiz zamanlar olurdu. Bu müddet zarfında yeyip içtiğimiz, sâdece *hurma* ile *su* dan ibâretti.

5) **Ebû Talha (r.a)** anlatıyor :

Bizler, günlerden bir gün Peygamber Efendimiz'e aklıktan şikâyet ederek, karnlarımızın üstüne bağlamış olduğumuz taşları göstermek üzere eteklerimizi kaldırdık. Bizim bu şikâyetimiz üzerine Hazreti Peygamber de elbisesini açarak karnına bağlamış olduğu iki taşı gösterdi.

Tirmizî der ki : **Ebû Talha** kanalıyla rivâyet edilen bu hadîs, senedi bakımından *garîb* bir hadîsdir. Biz bu hadîsin, sâdece bu *sened* zinciri ile rivâyet edilmiş olduğunu biliyoruz. "*Her birimiz karnlarımıza bağladığımız taşları göstermek üzere eteklerimizi kaldırdık*" sözünün mânâsı, "*onların her birisi, açlığın doğurduğu sarsıntı ve bitkinliği hafifletmek için karnına birer taş bağlamıştı*" demektir.

6) **Ebû Hüreyre (r.a)** anlatıyor :

Bir gün Peygamber Efendimiz, dışarı çıkma alışkanlığında olmadığı ve kendilerini de bir kimsenin karşılama ihtimâli bulunmadığı bir saatte evlerinden çıkmışlardı. Böyle bir saatte **Ebû Bekir** yanına geldi. **Ebû Bekir**'in gelişine hayret ederek :

- "*Hayır ola yâ Ebû Bekir; bu saatte neye geldiniz?*" deyince :

- "*Zât-ı Risâletleri ile berâber olmak, O'nun nur cemâlini temâşâ etmek ve O'na selâm vermek için çıkıp geldim yâ Resûlallah*" dedi.

Aradan bir kaç dakika geçmeden **Ömer** de geldi. Onu görünce de :

- "*Hayırdır yâ Ömer; bu saatte ne işin var, niçin geldin?*" diye sordular.

- "*Açlıktan yâ Resûlallah!*" cevâbını alınca;

- "*Ben de aynı şekilde!*" buyurdular.

Sonra hep birlikte Ensardan **Ebû'l-Heysem**'in evine gittiler. **Ebû'l-Heysem**; pek çok hurmahğı, bağı ve koyunu olmasına rağmen hizmetçileri olmayan bir kimse idi. Onu evde bulamadılar. Hanımına :

- "*Hayat arkadaşın nereye gitti?*" diye sorduklarında;

- "*Tatlı su getirmek üzere çıkmıştı*" cevâbını aldılar.

Misâfirler kapı önünde fazla beklemeden, **Ebû'l-Heysem**, doldurup yüklendiği su tulumu ile geldi. Tulumu bir yere koyarak Hazreti Peygamber'e sandı. Sevincine diycek yoktu : *"Anam babam sana fedâ olsun yâ Resûlallah!"* diyerek, misâfirlerinin gelişlerinden duyduğu memnûniyeti dile getiriyordu. Onları alıp bahçesine götürdü. Altlarına, oturacak bir yaygı açtı. Misâfirlerini oturtuktan sonra, gidip hurma ağacından bir salı kopartıp getirdi. Ve sallamı, Resûl-i Ekrem'in önüne koydu. Hurma sallamını gören Peygamberimiz :

- *"Bize, hurmaların olmuştunu ayıklayıp getirmedin de dalını koparıp getirdin!"* buyurunca;

- *"Olgunlarını kendi elimle seçmedim yâ Resûlallah; istedim ki, olgunu ile hamını siz kendi mübârek ellerinizle seçesiniz ve hangisini arzû ederseniz onu yiyesiniz"* dedi.

Her üçü de ikrâm edilen humnayı yediler ve o tatlı sudan da içtiler. Yeyip içtikten sonra Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular :

"Bu nîmetler var ya, işte bunlar, and olsun ki kıyâmet gününde sorguya çekileceğiniz nîmetlerdir : Serin gölge, nefîs hurma ve soğuk su!".

Bu ön ikrâmdan sonra **Ebû'l-Heysem**, misâfirlerine yemek hazırlamak üzere evine gitmek istedi. Ev sâhibinin niyetini anlayan Resûl-i Ekrem : *"Bizim için sütü sağılan hayvan kesme hâ!"* diye tembih etti. O da gidip, bir dişi oğlak veya yaşına girmemiş bir erkek oğlak kesip pişirdi ve misâfirlerine ikrâm etti. Hep birlikte yediler. Yemekten sonra Hazreti Peygamber :

- *"Yâ Ebû'l-Heysem, hizmetçiniz var mı?"* diye sordular.

- *"Hayır!"* cevâbını alınca;

- *"Bir yerden esir gelince bize bir uğra"* buyurdular.

Aradan bir müddet geçtikten sonra Hazreti Peygamber'e iki baş esir getirildi. Onların yanında bir üçüncüsü yoktu. Esirlerin geldiğini haber alan **Ebû'l-Heysem**, Resûlullah Efendimiz'in yanına gelerek esirleri gördü. Peygamber Efendimiz :

- *"İşte esirler; bunların birisini beğen al"* buyurunca,

- *"Yâ Resûlallah, benim için uygun olanını siz tensip buyurunuz"* dedi. Tercih hakkı Peygamberimiz'e bırakınca :

- *"Danışılan (müsteşâr), güvenilir kimsedir. Mâdem ki öyle arzû ettin, o hâlde şunu al. Zîrâ ben, onu namaz kılariken gördüm. Ancak, ona dâimâ iyi davran"* buyurdular.

Ebû'l-Heysem köleyi aldı ve hanımının yanına götürdü. Ve ona, Hazretü Peygamber'in esir hakkındaki tenbîhini de söyledi. Hanımı :

- *"Onu âzâd etmediğin müddetçe, sen, Peygamber Efendimiz'in onun hakkındaki tavsiyesini kesinlikle gereği gibi yerine getiremezsin"* deyince, **Ebû'l-Heysem** :

- *"Öyle ise ben de onu âzâd ettim!"* dedi ve köleyi hürriyetine kavuşturdu.

Peygamber Efendimiz, bu âlicenaplığı haber alınca şöyle buyurdular : *"Allah'ın gönderdiği hiç bir peygamber ve halîfe yoktur ki, onun ikişer tâne sırdaşı olmamış olsun. Bu sırdaşın birisi ona dâimâ iyilik yapmayı ve kötülükten sakınmayı emreder. Diğeri ise onu, sapıtmakta hiç kusur etmez. İşte bu kötü sırdaşından kendisini koruyabilen kimse, bütün kötülüklerden korunmuş olur"*.

7) **Kays b. Ebî Hâzim** (ö: 84/703) rivâyet ediyor :

Sa'd b. Ebî Vakkās (r.a)'dan dinledim; o, şöyle diyordu : *"Ben, Allah yolunda kan döken kimselerin ilkiyim. Yine ben, Allah yolunda ok atan kimselerin de ilkiyim. Ve ben, Muhammed Aleyhisselâm'ın ashâbından bir bölük askerle birlikte gazâyâ iştirâk etmişim. O sırada ağaç yaprağı ve sakız ağacı meyvesinden başka yiyecek bulamıyorduk. Ağz kenarlarımız iyiden iyiye yara olmuştu. Ve büyük abdestimiz, aynen koyn ve deve tersini andırıyordu."*

Şimdi tutmuş, Esed oğulları (Benî Esed) kabîlesi, dîn husûsunda beni kınamaya kalkışıyorlar. Öyle ise ben her şeyden mahrûm kaldım ve bütün bu yaptıklarım boşa gitti!".

8) **'Amr b. İsa Ebû Nü'âme el-'Adevî** rivâyet ediyor : **Ben, Hâlid b. Umeyr** ve **Şüveys Ebû'r-Rukād**'dan dinledim. Her ikisi de şöyle bir hâdise anlattılar :

Ömer İbn'ül-Hattâb (r.a), halîfeliği sırasında **Utbe b. Gazvân**'ı kumandan tayin ederek cepheye gönderdi ve ona : *"Sen, maiyetindeki askerle birlikte, tâ Arab diyârının sonu ile Acem ülkesinin sınırına yakın bir yerde karargâh kuracak şekilde yola çık"* emrini verdi. **Utbe**, aldığı emir gereğince, maiyetindeki askerle birlikte belirtilen yere müteveccihen

yola çıktı. *Mirbed* denilen mevkie geldiklerinde, şu *küfeki taşlı* mahalli buldular. Birbirlerine :

- “*Burası neresidir acaba?*” diye sormaya başlayınca, **Utbe** :

- “*Burası, Basra olmalıdır*” cevabını verdi ⁽⁴⁴⁾.

Buradan da kalkıp yürümeye devâm ettiler. Nihâyet küçük köprünün karşısına geldiklerinde :

- “*İşte, gelmeye me’mur kulduğumuz yer burasıdır*” dediler ve orada, köprünün yamacında karargâhlarını kurdular.

Râvî hâdiseyi uzunca anlatıktan sonra şöyle dedi : **Utbe** (r.a), kumandasında bulunan kimselere hitâben orada şöyle bir konuşma yaptı :

“*Ben, nice çileli günler gördüm. Ben, Resûlullah Efendimiz’le birlikte yedi kişinin yedincisiydim. Ağaç yaprağından başka yiyeceğimiz yoktu. Onları yemekten dudaklarımız yara olmuştu. Bir def’asında bir hurka elime geçmişti. Onu ikiye böldüm; bir parçasına kendim бүрүndüm, öbür parçasını da Sa’d (b. Ebî Vakkâs)’e verdim. İşte o yedi kişinin istisnâsız hepsi, çeşitli bölgelerin emîri (vâlisi) oldular. Yakında, bizden sonra gelecek idârecileri de görüp onları da tecrübe edeceksiniz!*”.

9) **Enes b. Mâlik** (r.a) nivâyet ediyor :

Peygamber Efendimiz : “*Ben, Allah yolunda o kadar çok korkutuldum ki, benden başka hiç kimse böylesine korkutulmamıştır. Ve yine ben, Allah yolunda öylesine eziyet edildim ki, benden gayri bir kimse bu tür bir ezâ ve cefâyâ mâruz bırakılmamıştır. Nitekim üzerimden geçen geceli gündüzlü otuz gün zarfında, benim ve Bilâl’in, bir kimseyi gereği gibi doyuracak kadar yiyeceği yoktu. Bu müddet zarfında yanımızda bulunan yiyecek maddesi o kadar azdı ki, Bilâl’in koltuğu onu gizleyebiliyordu*” buyurmuşlardır.

10) Yine **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Hazreti Peygamber’in sofrasında et ve ekmeğin hem sabah hem de akşam yemeğinde berâberce bulunduğu vâki değildir. Bu ikisi ancak, yi-yenlerin (*misâfirlerin*) çok olduğu sıralarda bir araya gelebilirdi.

(44) *Basra* kelimesi ile *kezzân* (*küfeki taşı*) aynı mânâyâ gelmekte olup, sünger taşı demektir. *Basra*’nın binâları hep bu taştan yapılmıştır.

Tirmizî'nin şeyhi Abdullah b. Abdurrahmân (ö: 255/869): Bâzı âlimler, *metinde geçen z a f e f* kelimesi "*sofrada ellerin çokluğu*" anlamına gelmektedir, demişlerdir.

11) **Nevfel b. İyâs el-Hüzeli** anlatıyor :

(*Aşere-i mübeşşere'* den) **Abdurrahmân b. Avf** bizim yakın dostumuzdu. Kendisiyle teklifsizce görüşür, berâber oturur kalkardık. O, ne hoş sohbet, ne cana yakın bir dosttu!. Günlerden bir gündü. Çarşıdan birlikte döndük. Evine vardığımızda, kendileri banyoya girerek bir boy abdesti alıp çıktılar. Arkasından bize bir sofrâ hazırlandı. Yemekte, ekmek ve et *ûkrâm* edildi. Yemek sofraya konunca, **Abdurrahmân b. Avf** (r.a) ağlamaya başladı

- "*Yâ Ebâ Muhammed*, dedim. *Niçin ağlıyorsunuz? Nedir seni ağlatan?*".

- "*Yâ Nevfel*, buyurdular. *Nasıl ağlamam ki, Fahr-i Kâinât Efendimiz bu dünyâdan geldiler geçtiler de, ne kendileri, ne de âilesi efrâdı, doyuncaya kadar arpa ekmeği yemediler. Hiç zannetmiyorum ki bizler, şahsî zevklerimizi tatmîn etmek için bu kadar yaşamış olalım!.*".

52 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN YAŞI

Bu bölümde, Peygamber Efendimiz'in hayatının safhaları ile yaşı hakkındaki vesikalar değerlendirilecektir. **Tirmizî**, konu ile ilgili olarak 6 rivâyet kaydetmiştir. Bu vesikaların muhtevâsını, Hazreti Peygamber'in âile yakınları olan **Hz. Âişe, İbn Abbâs ve Enes b. Mâlik** gibi ashâbın verdiği bilgiler teşkil etmektedir.

Öte yandan **İbn Sa'd, Buhârî ve Müslim** gibi târihçi ve muhaddisler de, aşağı yukarı aynı vesikalara yer vermişlerdir. Ne var ki, **Tirmizî** dışındakiler, bu meseleyi, aynı bir başlık altında değil, Hazreti Peygamber'in vefâtı bahsi içinde ele almışlardır.

Bizim “yaş” diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı “*sinn*”dir. Daha başka mânâları da olan bu kelime için *Kâmûs* : “*Mikdâr-ı ömür mânâsına müsta'meldir ki, y a ş tâbir olunur*” der ⁽¹⁾. *Maamâfih* dilimizde, bir kısım deyim içinde *Arapça* aslı ile de yaşamaktadır ⁽²⁾.

Eldeki meşhur ve güvenilir vesikalardan anlaşıldığına göre Fahr-i Kâinât Efendimiz, 63 yaşlarında vefât etmişlerdir ⁽³⁾. *Zât-ı Risâlet*, bu dünyâ hayatında geçen 63 yıllık ömrünün büyük bir kısmını *M e k k e'*de, geri kalanını da *M e d i n e'*de geçirmişlerdir. *Mekke*'deki hayatı da, peygamberlik gelmeden önce ve peygamberlik geldikten sonra olmak üzere iki bölümde değerlendirilmektedir.

- (1) *Kâmûs*, IV, 656. Bu kelime, aynı zamanda “*diş*” mânâsına da gelmektedir; Farsçası “*dendân*”dır. *Yaş* ve *diş* anlarmında aynı bünye ile kullanılan kelimenin çoğulu “*esnân*”dır. *Yıl* mânâsına gelen “*sene*,” başka kökten gelmekte olup, bununla ilgisi yoktur.
- (2) Meselâ “*sinn-i rüşde ermek*” (ergenlik yaşına gelmek), “*sinn-i kemâle ulaşmak*”, (olgunluk yaşına erişmek), “*sinn-i tufûliyet*” (çocukluk yaşı), “*sinn-i sabâvet*” (çocukluk çağı), “*sinn-i şeyhûhet*” (ihtiyarlık çağı) gibi deyimler bunlar arasında yer almaktadır.
- (3) *Tirmizî'nin Şemâil'i* dışında ayrıca bkz. *İbn Sa'd, Tabakât*, II, 309; *Buhârî, el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 253; V,144; *Tecrid Tercemesi*, IX,299; XI,33-34; *Tirmizî, Sünen*, V, 605, nr: 3652.

Kaynaklarımız, kendilerine peygamberliğin 40 yaşında geldiği husûsunda ittifak hâlinedirler ⁽⁴⁾. 23 seneyi bulan peygamberlik hayâtının ise, 13 yılı Mekke'de 10 senesi de Medîne'de geçmiştir ⁽⁵⁾. Bu duruma göre, 63 senelik ömrünün 53 yılı Mekke'de, son 10 senesi de Medîne'de yaşanmış olmaktadır.

Mes'elenin rakamları ilgilendiren yönü, *Siyer* ve *Târih* kitaplarında enine boyuna ele alınmıştır. Bu kaynaklarda, ayrıca ihtilâflı gibi görülen hususlar da uzun uzun tartışılmıştır. Biz ise, yukarıda özü sunulan bilgilerle yetinip, mes'elenin bir başka yönüne eğilmek istiyoruz.

İnsan, yaradılışı gereği, ömrün nasıl geçtiğini idrâk edemiyor; ve ölüm gerçeğini kabûl etmekle berâber, kendisini kolay kolay ona hazırlayamıyor. O kadar ki, önünde daha nice yıllar varmışçasına devâm ederken, ölüm gerçeği birden bire karşısına çıkabiliyor. Bâzen de öyle çıkıyor ki, önündeki uzun yılların tatlı tatlı plânını yapıp ilk adımını atmaya niyetlenirken, o, “*bitiş işâreti*”ni veriyor. Ve çoğu zaman ölüm, âhîret adına hiçbir şey düşünmemiş, y a r ı n için bir yol hazırlığı endişesi duymamış hâlde iken yakalıyor.

İşte Peygamber Efendimiz'in yaşı mes'elesinin *Şemâil* konuları arasına alınışının hikmeti bu noktada görülüyor : “*Allah'ın en sevgili kulunun dünyâdaki ömrü bu kadardır*” gerçeğinin dâimâ göz önünde bulundurulması, zaman zaman insanın kendisine, “*ben kaç yaşındayım?*” sorusunu sormasına vesîle olmaktadır. Bu da en azından, belli bir yaşa gelmiş kimsenin; daha ölçülü, daha dengeli ve daha hesaplı bir hayat sürmesini sağlamaya yardım edecektir.

Nitekim Peygamber Efendimiz, ümmetinin ö m r ü konusunda bir uyarıda da bulunmuşlardır: “*Ümmetimin ömrü, 60 ilâ 70 arasındadır; bu sınırı aşanlar ise pek azdır*” ⁽⁶⁾.

(4) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâi*, I, 190; Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, IV, 253.

(5) Bkz. aynı yerler. Hazreti Peygamber'in Mekke'de geçen Peygamberlik hayâtının, 10 veya 13 sene oluşu ile ilgili rivâyetler, aşağıda metinler kısmında değerlendirilecektir.

(6) Tirmizî, *Sünen*, V, 553, nu: 3550; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1415, nu: 4236.

Kur'ân-ı Kerîm'de, uzun ömür sürüp de durumunu hiç düzeltmeyen kimseler için: "... *Size, düşünüp anlayacak kimsenin düşüneneceği kadar ö m ü r vermedik mi? Hâlbuki bunu size hatırlatan peygamber de gelmişti!*" buyrulmaktadır ⁽⁷⁾. Anlaşıyor ki önemli olan, az veyâ çok yaşamak değil, ömür sermâyesini dikkatli kullanmaktır⁽⁸⁾.

İnsan, pek çok şeye karşı b a ğ ı m l ı olarak yaratılmıştır. Onun, kötü şeylere karşı aşırı düşkünlükleri vardır. Başlangıcı nasıl olursa olsun, bitiş pişmanlıkla sonuçlanan her şey kötüdür. Ne var ki, sonuçta yüklü ödeme hesapları getiren şeyler aynı zamanda câziptir, çekicidir, alımlıdır, hoştur ve bütün güzel unsurlarla bezenip süslenmiştir. İnsan çoğunlukla ömrünü, bu makyajlı sahte güzelliklerin câzibesine kapılmış olarak geçirir. Bu sebeptendir ki insan, doğduğu günden itibaren, iyiliklere yönlendirilmek ve kötülüklerden sakındırılmak üzere terbiye edilmeye (*eğitilmeye*) çok muhtaç bir varlıktır. Onların arasında, tâ başından beri a k ı l l ı olarak başlayıp ömür sermâyesini hep akıllıca harcayanlar yanında; câzibe merkezinden geç kurtulup, ağır faturalar ödedikten sonra a k ı l l ı a n a n - l a r da bulunmaktadır⁽⁹⁾.

İşte bu, "*akıllı*" olmak ile "*akıllanmak*" arasında geçen zamana, dînî terminolojide "*tecrübe zamânı*" denmektedir. Buna, "*akıllanma müddeti*" de denilebilir. Bu zaman diliminin tâyini hakkında; 40, 46, 60, 70 yaş gibi farklı rivâyetler vardır. Bize ulaşan hadîs-i şerîfe göre, bu yaş 60'dır. Doğrusunu ise Allah bilir.

Nitekim Peygamber Efendimiz: "*Cenâb-ı Hak, altmış yaşına kadar ecelini geciktirdiği kimsenin, artık mâzeretini geri çevirir*" buyurmuşlardır⁽¹⁰⁾. Bu duruma göre, 60 yaşına ulaştığı hâlde hâlâ

(7) *Fâtırsûresi*, 37. âyet; Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, V. 3994.

(8) Bütün insanlar için g ü n, hep 24 saatır. Herkes, eşit olan bu zaman dilimini kullanarak sonuç elde etmeye çalışır. V e l î olanlar, bu zamânı iyi kullanarak velâyet mertebesine ulaşırlar; d e l î olanlar da, bu zamânı iyi kullanamayıştan yüzünden delilikte devâm ededer. Hiç bir başanb âlebe, "*ek zaman kredisi*" olarak başanya ulaşmış değildir. Bilindiği gibi, âlemdemik kaviyerin ilk elemesi olan yabancı dil imtihanında, genellikle, yaklaşık 200 kelimelik bir metnin 2 saatlik bir zamanda tercüme edilmesi istenir. Bu 2 saat içerisinde en az 70 puan alanlar başarılı sayılırlar. Diğerleri 3 saatlik zaman içinde 80, veyâ 4 saatlik bir zamanda 90 puanlık bir başan gösterse de, zamânı iyi kullanamama yüzünden "*başarısız*" kabul edilirler.

(9) Bu türden davranış sâhipleri için dilimizde bir kısım deyimler vardır. *Akıllanmak*, *aklı başına gelmek*, *akıllı uslu olmak*, *kendine çeki düzen vermek* gibi.

(10) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VII, 171; *Tecrid Tercemesi*, XII, 194; İbn'ül-Esîr, *en-Nihâye*, III, 196.

kendisine çeki düzen verneyen kimsenin, artık öne sürecektir bir mâzereti kalmamış demektir. Tövbe ve istiğfâr kapısı ise dâimâ açık tutulmaktadır.

Basîretli bir mü'minin yapacağı iş, Peygamber Efendimiz'in hayâtını iyice öğrenip, O'nun dolu dolu geçmiş olan 63 senelik hayâtından kendisi için örnekler çıkarmaktır.

Dünden bugüne irfan sâhibi bir kısım kimseler, Hazreti Peygamber'in vefât yaşı ve ömrünün en güzel çağı olan 63 yaşına geldikleri zaman, kendilerini rûhen ölüme hazırlamışlar ve hayatlarının daha sonrasının artık bir tadı ve mânâsı kalmadığını ifade etmişlerdir ⁽¹¹⁾.

(11) 'Alî el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 552.

METİNLER

1) İbn Abbâs (r.a) şöyle demiştir :

“Peygamber Efendimiz, kendilerine ilk vahyin gelişinden sonra; Mekke’de 13, Medine’de de 10 yıl kaldı ve 63 yaşında iken vefât etti”.

2) Cerîr (b. Zeyd) rivâyet ediyor : O, Muâviye’nin hutbe okurken şöyle dediğini işitmiştir :

“Resûlullah (s.a.s) Efendimiz ile Ebû Bekir ve Ömer 63’er yaşlarında iken vefât ettiler. Şu anda ben de 63 yaşındayım”.

3) Hz. Âişe (r.anhâ) anamız şöyle buyurmuşlardır :

“Hazreti Peygamber, 63 yaşında iken Hakk’a yürümüşlerdir”.

4) Hâsimoğulları’nın âzadlılarından olan ‘Ammâr : Ben, İbn Abbâs’ın, *“Peygamber Efendimiz 65 yaşında vefât etti”* dediğini işittim, demiştir ⁽¹²⁾.

5) Dağfel b. Hanzale : *“Peygamber Efendimiz’in rûhu, 65 yaşında iken kabzolunmuştur”* demiştir.

Tirmizî der ki : Dağfel, Hazreti Peygamber devrinde çocukluk yaşını atlatmış bir kimse olmasına rağmen, biz onun, Peygamber Efendimiz’in sohbetinde bulunup, O’ndan hadîs dinlediğine dâir bir bilgiye sâhip değiliz ⁽¹³⁾.

(12) ‘Ammâr’ın bu rivâyeti, bir yandan İbn Abbâs’dan gelen yukarıdaki rivâyete uymamakla; öbür yandan da -Buhârî’nin dediği gibi- bunu destekleyen başkaca bir rivâyet bulunmamaktadır. Bkz. *Tehzib’ül-Tehzib*, VII, 404.

(13) Dağfel, ashâbdan değil mahadramûndandır. Rivâyet’in mürsel oluşu bir yana, ayrıca *sahîh* olmadığı da belirlenmiştir. Bkz. *Tehzib*, III, 210-211.

6) **Enes b. Mâlik** anlatıyor :

Peygamber Efendimiz, ne çok uzun ne de çok kısa boylu idi. Beyaz tenli olmadığı gibi, esmer benizli de değildi. Saçı, ne kıvrıkcık ne de dümdüzdü. Cenâb-ı Hak O'nu, 40 yaşlarına bastığı sırada peygamber olarak gönderdi. Peygamber olarak 10 sene *Mekke*'de, 10 sene de *Medîne*'de kaldı. Altmış yaşlarına girdiği zaman da Hakk'a yürüdü. Bu dünyâdan ayrıldıklarında, saçındaki ve sakalındaki beyaz kılların sayısı ancak yirmiye buluyordu ⁽¹⁴⁾.

7) Yine **Enes (r.a.)**'den, aynı mânâyı ifade eden bir hadîs daha rivâyet edilmiştir.

(14) Bu hadîs, *Şemâil*'in birinci metni olarak, I. bölümde geçmiştir. "*Peygamber olarak Mekke'de on sene kaldı*" ifadesi, diğer rivâyetlerle uyuşmamaktadır. Bunu, *rahim*ların onlar hânesinin küsûrâtı dikkate alınmadan söylenmiş olabileceği, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.

53 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN V E F Â T I

Bu bölümde; Fahr-i Kâinat Efendimiz'in dünyâ hayâtının son anları, hastalığı, vefâtı ve vefâtını tâkip eden saatlerde ashâbın içine düştüğü şaşkınlık hâli gibi hususlar ele alınacaktır.

Tirmizî, bu bahisle ilgili olarak *Şemâil*'de 14 vesîka kaydetmiştir. Bunların çoğunluğunu, Peygamber Efendimiz'in âile yakınları olan **Hz. Âişe, Enes b. Mâlik** ve **İbn Abbâs** kanalıyla aktarılan rivâyetler teşkil etmektedir. Hadîşçiler içinde de **Buhârî**, 30 kadar haber nakletmekle, Hazreti Peygamber'in hastalığı ve vefâtı hâdisesini sağlam vesîkalara dayandıran ilk kaynaklar arasındaki yerini almıştır ⁽¹⁾. Bu konuya *Şemâil* kitapları yanında, ayrıca bütün *Siyer* kaynaklarında da uzunca yer verilmiştir. Özellikle **İbn Sa'd**, *Tabakât*'ının ikinci cildinde, bu bahse 140 sayfa kadar yer ayırmıştır ⁽²⁾.

Gerek **Tirmizî**'nin *Şemâil*'inde, gerek **Buhârî** dâhil diğer *Hadîs* ve *Siyer* kaynaklarında bahis başlığı olarak kullanılan tâbir, "*Vefât'ün-Nebî s.a.s*"dır. Bizim de, tercüme etmeden aynen koruduğumuz v e f â t tâbiri, Türkçemizde "*ölmek* ve *ölüm*" mânâsına gelmektedir ki, Cenâb-ı Hakk'ın yaradılmış olan şeylerden rûhunu kabzeylemesi, yâni rûhun bedenle olan ilgi ve tasarrufunu kesmesi demektir ⁽³⁾.

- (1) **Buhârî Kitâb'ül-Meğâzî** bölümünün sonuna koyduğu "*Maraz'ün-Nebî s.a.s ve vefâtühâ*" (Hazreti Peygamber'in hastalığı ve vefâtı hâdisesine dâir haberler) başlığı altında, çoğunluğunu **Hz. Âişe, Enes b. Mâlik** ve **İbn Abbâs**'ın rivâyet ettiği 30 kadar hadîs ve haber kaydetmiştir. Bkz. *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 137-144; *Tecrîd Tercemesi*, XI, 1-37.
- (2) **İbn Sa'd**, *Tabakât*, II, 172-314. Denebilir ki, *Vedâ Haccı*'ndan itibaren, Peygamberimiz'in geri kalan hayâtını en ince tetemmûna kadar tesbît eden kaynak **İbn Sa'd**'dır.
- (3) Türkçemizde; rûhun bedenden ayrılması, hayâtın sona ennesi ve can vermek anlamına gelen *ölme* ve *ölüm* hâdisesi için birçok deyim kullanılmaktadır. *Vefât etme, irtihâl etme, irtihâl-i dâr-ı bekâ eyleme, rihlet etme, ufûl etme, Hakk'a yürüme, Hakk'ın rahmetine kavuşma* gibi kelimeler ve deyimler hep ölme ve ölüm anlamını taşır. Ö l m e, bütün canlılar için kullanılan genel bir tâbirdir. Lügat kitapları, v e f â t kelimesi için "*sâdece insan hakkında kullanılır*" kaydını koymuşlardır. Bu sebeple kültürlü çevreler, insanın ölümü için, diğer canlılarla ortak olan "*ölme*" kelimesini kullanmazlar; duruma göre ve ölenin şahsiyetine uygun düşecek şekilde yukarıdaki deyimlerden birini kullanmayı tercih ederler. Ayrıca, "*katibi dinlendirmek*" şeklindeki halk deymi ile, "*cartayı çekmek*" ve "*gebermek*" gibi hakâret yollu söylenen ifadeler de bulunmaktadır. Bunun yanında dilimizde; *ölü, ölmüş ve ölen* anlamına gelen farklı kelimeler de vardır.

Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli vesîlelerle, “*hayât - memât*” (ölüm - dirim) kânunları açıklanmıştır. Her şeyden önde, “*Her nefis ölümü tadacaktır*”⁽⁴⁾ âyeti ile, hiç bir istisnâ ~~tanunadan~~ herkesin ölüm şerbetini içeceği bildirilmiştir.

“*Onun yüzü'nden (zâtından) başka her şey fânidir. Hüküm O'nundur. Ve nihâyet döndürülüp O'na götürüleceksiniz*”⁽⁵⁾ âyeti de, Allah'dan başka her şeyin istisnâsız yok olacağı ve ölümden sonra da herkesin O'nun huzûruna götürülüp yargılanacağı gerçeğini haber vermektedir.

Yukanda meâlleri verilen her iki âyetteki “*her nefis*” ve “*her şey*” ifadesinin şümûlü içinde Peygamber Efendimiz de olduğu hâlde, bir başka âyet-i kerîmede, ayrıca : “*Şüphesiz sen de öleceksin, ve elbet onlar da öleceklerdir. Sonra da sizler, Rabbinizin huzûrunda yargılamaya tâbi tutulacaksınız*”⁽⁶⁾ buyrulurak, Allah'ın en sevgili kulu Peygamber Efendimiz'in de, vakti gelince muhakkak öleceği ifade edilmiştir.

Hazreti Peygamber, artık ömrünün sonuna geldiğini hissetmiş olmalıdır ki, hicretin 10. senesinde edâ ettiği *Hac farızası* sırasında ümmeti ile vedâlaşmıştır. Bu sebeple, o hacca “*Vedâ Haccı*” diye adlandırılır, hac esnâsında *Arafat* mevkiinde yaptığı uzunca konuşmasına da “*Vedâ Hutbesi*” denir.

Nitekim bu hacda, *Arafat*'da icrâ edilen *vakfe* sırasında, *Mâide* sûresinin üçüncü âyetinin nâzil olmasıyla artık *İslâm*'ın tamamlandığı bildirilmiştir : “*... Bugün, kâfirler sizin dininizi bozguna uğratmaktan ümitlerini kesmişlerdir. Binâenaleyh artık onlardan korkmayın; sâdece benden korkun. Bugün, sizin dininizi kemâle erdirdim, size karşı olan nîmetimi tamamladım ve dîn olarak da İslâm'ı seçtim*”.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu âyet-i kerîmeyi okuyunca, bütün ashâb-ı

Merhûm, rahmetli ve *müteveffâ* kelimeleri bunlardandır. *Mevtâ* ve *meyyit* kelimeleri de, yerine göre aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak “*müteveffâ*” deyiminin, gayr-i müslim ölenleri hakkında kullanılması bir teâmüldür. Meselâ *Merhum Turgut Özal* ve *Müteveffa Kennedy* denir; fakat aksi söylenmez. Söylenirse yadırganır ve kültürsüzlük damgası yer. Öte yandan “*Allah rahmet eylesin*” duâsı müslüman ölüleri için, “*toprağı bol olsun*” deyimini de müslüman olmayan ölüler için kullanılmaktadır.

(4) *Âl-i İmrân* sûresi, 185. âyet.

(5) *Kasas* sûresi, 88. âyet.

(6) *Zümer* sûresi, 30. âyet.

kirâm sevinmiş; içlerinde sâdece **Hz. Ebû Bekir**'dir ki mahzûn olup, ağlamıştır. Bu hâli kendisine sorulunca da : “*Gelen bu âyet; Resûlullah'ın t e b l î ğ v a z î f e s i n i n b i t t i ğ i v e v e f â t ı n ı n y a k l a ş t ı ğ ı a n l a m ı n a g e l i y o r*” demiştir.

Maamâfih, bu âyetin geliştinden sonra, Hazreti Peygamber'in 81 veyâ 82 gün daha yaşadığı bildirilir ⁽⁷⁾. Gerçekten bu âyetin nüzûlünden sonra, vahyin arkası tamâmen kesilmemişse de, *harâm* ve *helâl* gibi yeni hükümler getiren bir âyet daha gelmemiştir.

Peygamber Efendimiz, Hac merâsimi biter bitmez *Mekke*'de fazla oyalanmadan *Medîne*'ye dönmüştür. *Medîne*'ye gelince de *Uhud* şehitlerinin bulunduğu yeri ziyâret ederek onların cenâze namazlarını yeniden kıl-
mış ve duâ etmiştir ⁽⁸⁾.

Bu arada *Sûriye* taraflarına sevk edeceği ordunun hazırlıkları ile meşgûl olmuş ve orduyu sefere hazırlamak üzere âzadlısı **Zeyd**'in oğlu genç **Üsâme**'yi görevlendirmiştir. **Üsâme b. Zeyd**, karargâhını *Medîne* dışına kurarak hummâlî bir şekilde ordunun techîz ve tensîki ile meşgûl olmaya başlamış ve zaman zaman şehire inerek Resûlullah Efendimiz'e rapor vermiştir. Bütün sefer hazırlıklarının tamamlanıp da “*harekât em-ri*”nin alınacağı bir sırada, Fahr-i Kâinât Efendimiz hastalanmıştır ⁽⁹⁾.

Seyyid'ül-Mürselîn Efendimiz, en yaygın rivâyete göre, hicretin 11. senesi *Safer* ayının 19. günü rahatsızlanmıştır. Hastalığa tutulmadan önceki günün gece yarısında “*Cennet'ül-Baki*” mezarlığına giderek, aynen dirilerle vedâlaştığı gibi ölmüş olan ashâbı ile de vedâlaşmış, onlara duâ etmiş, tazarrû ve niyâzda bulunmuştur.

12 gün kadar süren rahatsızlığının ilk günleri, **Hz. Meymûne** ve **Zeyneb** vâlidelerimizin odalarında geçmiştir. Hastalığının gün geçtikçe şiddetlenmesi üzerine, diğer hanımlarının da rızası alınarak, **Hz. Ali** ve **Fazl b. Abbâs**'in da yardımcılarıyla, **Hz. Âişe** vâlidemizin odasına getirilmiştir.

Resûlullah Efendimiz'in rahatsızlığı h u m m â idi. Harâret bâzcn tahammül edilemeyecek seviyelere yükseliyor; ateşin şiddetinden baygınlık geçirdiği anlar oluyordu. Böyle nöbeti tuttuğu anlarda, kırbalarla soğuk su

(7) Bkz. Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 93; Yazır, *Hak D'ini Kur'an Dili*, II, 1569; *Tecrid Tercemesi*, X, 423.

(8) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 40.

(9) İbn Seyyid'in-Nâs, *Uyûn'ül-Eser*, II, 281; Âmirî, *a.g.e.*, II, 99-100.

getirilip üzerine dökmek sûretiyle ateşini hafifletmeye çalışıyorlardı.

Hastalığı şiddetlenip de *Mescid'e* çıkamaz hâle geldiğinde imâmeme **H. Ebû Bekir'in** geçmesini emrettiği, kendisini hafiflemiş hissettiği anlarında *Mescid'e* çıkıp ashâbının durumunu gözetlediği ve bir ara *Minber'in* alt basamağına oturup kısa bir konuşma yaptığı, **H. Ebû Bekir'in** kapısı dışında *Mescid'e* açılan bütün kapıların kapatılmasını emrettiği gibi hususlarla ilgili olarak *Hadîs* ve *Siyer* kaynaklarında kaydedilmiş bulunan geniş bilgileri, biz buraya alamıyoruz.

Öteden beri bir kimsenin ölüm hastalığının şiddeti, o şahsın kusur ve günâhlarının çokluğuna hamledilir ve aleyhine yorumlanırdı. Ancak *Resûl-i Ekrem'in* hastalığının şiddetini gören **H. Âişe (r.anhâ)**, bu kanâatini düzeltilmiş ve duygularını şöyle ifade etmiştir : “*Resûlullah Efendimiz, ruhunu benim kucagımda iken teslim etmiştir. O'nun bu durumunu gördükten sonra, artık bir daha hiç kimsenin ölümünün şiddetinden dolayı aslâ endîşe etmez oldum!*”⁽¹⁰⁾.

Tirmizî'nin **H. Âişe** rivâyeti de şöyledir : “*Resûlullah Efendimiz'in ölüm hastalığının şiddet ve dehşetini gördükten sonra, artık ben, hiç kimsenin ölümünün ızdırapsız geçmesine gıpta etmez oldum!*”⁽¹¹⁾.

Bu konuda **İbn Abbâs'dan** da bir değerlendirme kaydedilmiştir : “*Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü doğmuştur. Hicret ettiğinde Mekke'den Pazartesi günü ayrılmıştır. Medîne'ye Pazartesi günü ayak basmıştır. Vefâtı da Pazartesi günü vukû bulmuştur. Hastalık müddeti 12 gündür. Müddet-i ömürleri 63 senedir. Târihin dikkat çekici uygunluklarındandır ki, Resûlullah Efendimiz 63 sene yaşamıştır. H. Ebû Bekir, H. Ömer ve H. Ali de, aynı şekilde 63 yaşlarında iken vefât etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Vedâ Haccı'nda, bizzat kendi elleriyle 63 deve kurban etmiştir. Ömürleri boyunca âzâd ettikleri kölelerin sayısı da 63'dür*”⁽¹²⁾.

Bütün *Hadîs* ve *Siyer* müelliflerinin **H. Âişe** vâlidemizden ittifakla naklettiklerine göre⁽¹³⁾, *Fahr-i Kâinât Efendimiz'in* son sözleri :

“*Allahum, günâhlarımı bağışla, benden rahmetini esirgeme ve beni*

(10) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 140; Nesâî, *Sünen*, IV, 7.

(11) İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 210; Tirmizî, *Sünen*, III, 300, nu: 779; *Şemâil*, bu bahsin 4. hadîsi.

(12) 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 124.

(13) Meselâ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 210-212; Buhârî, *a.g.e.*, V, 138, 139, 142; İbn Mâce, *Sünen*, I, 517, nu: 1619; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, II, 470; Âmirî, *a.g.e.*, II, 113.

İki Cihân Güneşi'nin gurûbu, çevresinde, ıvırkı imkânsız bir kısım hü-
zün ve şaşkınlıklara yol açmıştır. Hz. Âişe, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali gibi
yakınları, tâ hastalığının başından beri yanlarından hiç ayrılmamışlardır.
Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi yakın dostlarının bir çoğu, o anda *Me-
dîne*'nin değişik yerlerinde bulunmaktadır. Büyük bir kısmı da, bütün ha-
zırlıkları tamamlanmış olup da harekât emrini bekleyen *Medîne* dışındaki
Üsâme Ordusu'nda vazîfelidir.

Acı haber hemen yayılmıştır. Ne var ki, Allah'ın Resûlü'nün ölüp öl-
mediğine inanmak, o gün için gerçekten güç olmuştur : Olmaz böyle şey,
diyenler vardır. Bir baygunluk gelmiştir; tekrar açılır, diyenler vardır. Ken-
disini ümitle avutanlar vardır. *Esmâ binti Umeys* gibi acı gerçeği teşhîs
edenler de vardır^(*). İşte bu hengâmede, Hz. Ömer gibi akıl, şuur ve irâde
tınsâli birisi bile, kılıcını çekmiş vaziyette : "*Resûlullah vallâhi ölme-
miştir. Bana öyle geliyor ki, Allah O'nu tekrar gönderecektir. Hz. Mû-
sâ'nın, 40 gün kavminden uzaklaşarak Rabbinin yanına gidişi gibi. O
da O'nun yanına gönderilmiştir. Vallâhi tekrar dönüp, kendisine öldü
diyenlerin ellerini ayaklarını kesecektir*" demektedir ⁽¹⁵⁾.

Bu sırada *Medîne*'nin kıyı mahallelerinin birinde bulunan Hz. Ebû
Bekir gelip Resûlullah'ın yüzündeki örtüyü açar, üzerine kapanır ve ağla-
yarak alından öper. Sonra da, büyük bir metânetle şöyle der : "*Anam ba-
bam sana fedâ olsun yâ Resûlullah. Vallâhi, Cenâb-ı Zülcelâl, senin
üzerinde iki ölümü bir daha birleştirmeyecektir. Sen kaderinde yazılı
olan ölümü ise artık geçirmiş bulunuyorsun!*" ⁽¹⁶⁾.

Hz. Ebû Bekir, Naaş-ı Şerîf'in bulunduğu odadan ayrılır. Kapı önün-

(14) *Refik-i A'lâ (en yüce dost)* tâbirini değişik şekilde yorumlayanlar olmuştur: *Cennet* ve
yüce makamlara yükselirken kendisine yoldaşlık eden *Melekler* diyenlerin yanında;
Cennet ehli olan *peygamberler, sıddikler, şehidler* ve *sâlih kullar* diyenler de olmuştur.
Bu sonuncusu, gerek *Nisâ* sûresinin 70. âyetine, gerek *Peygamber Efendimiz*'in bir baş-
ka hadîsine (*Buhârî*, V, 138) daha uygun düşmektedir. Ayrıca bkz. *Tecrid Tercemesi*,
XI, II.

(*) *Esmâ binti Umeys*'in, eliyle yoklayıp, Nübüvvet mührünün kaybolduğunu tesbî
sonucu Hazreti *Peygamber*'in vefât ettiğini söylemesi ile ilgili olarak bu eserin 2.
bölümünün 12. ve 13. dipnotlarına da bakınız.

(15) İbn Sa'd, *Tabakâr*, II, 226-272; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 114.

(16) *Buhârî, el-Câmi'us-Sahîh*, II, 70; V, 143; *Tecrid Tercemesi*, XI, 31; İbn Sa'd, *a.g.e.*, II,
268; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 114-115.

de bekleyen derin teessür içindeki halk ile meşgûl olur. Zîrâ Hz. Ömer, halka hitâben, hâlâ Hazreti Peygamber'in ölmediğini telkine çalışıyor, böylece halkın teessürünü daha da arttırıyordu. Hz. Ebû Bekir ise; ağlıyor, fakat metânetini kaybetmiyordu. Halkın huzur ve sükûnunun tehlike çizgisine yaklaştığını sezince : *"Otur yâ Ömer; fazla konuşma!"* der. Hz. Ömer buna rağmen konuşmaya devâm edip oturmamakta direnince, bu def'a o da, doğruca *Mescid-i Nebevî*'nin minberine çıkar ve arkasından kendisini dinlemeye gelen halka karşı îrâd ettiği vecîz hitâbesi ile ortalığı yatıştırır :

"Ey ahâlî! Sizden her kim Muhammed'e tapıyorsa, bilsin ki Muhammed ölmüştür. Ve her kim Allah'a kulluk ediyorsa, yine bilsin ki Allah ölmeyen yegâne diridir. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruyor ki : Muhammed de ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Binâenâleyh, şâyet O, ölürsa veyâ öldürülürse, siz geri mi döneceksiniz? Herkim geri dönerse, bilsin ki Allah'a kesinlikle zarar vermez.. Fakat şükredenlere , Allah yarın mükâfât verecektir" diyerek hitâbesini bitirir ⁽¹⁷⁾.

O ânı yakından görüp değerlendiren Ebû Hüreyre (ra) : *"Eğer Hz. Ebû Bekir olmasaydı, Resûlullah'ın vefâtından sonra, ümmet-i Muhammed helâk olurdu"* demiştir ⁽¹⁸⁾.

Anlaşıyor ki; herkes, her bildiğini, her zaman hatırlamayabiliyor. Özellikle böylesine dehşetli anlarda, teessürün şiddeti ile bildiğini hatırlayamamak, insana ânz olan beşerî zaafılardan biridir. Nitekim -görüldüğü üzere- Hz. Ömer gibi bir insanlık âbidesi bile, Hazreti Peygamber'in vefâtında, tâ Hz. Ebû Bekir hatırlatıncaya kadar, bu âyetin varlığını bir türlü hatırlayamamış ve bu durumu daha sonra şöyle ifade etmiştir : *"Val-lâhi, Ebû Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar, Hazreti Peygamber'in vefât edebileceği hakkında bir bilgim yoktu. Okuduğunu işitince, dehşet içinde kaldım. Ayaklarım beni tutmaz olmuştu. Nihâyet, Resûlullah'ın vefât ettiğine kanâat getirerek bulunduğum yere düştüm!"* ⁽¹⁹⁾.

Hazreti Peygamber'in vefât ettiğine herkesin kanâat getirmesinden

(17) Âl-i İmrân sûresi, 144. âyet; *Elmalılı Tefsîri*, II, 1190-1194; İbn Sa'd, a.g.e., II, 268-270; Buhârî, a.g.e., V, 143; İbn Mâce, Sünen, I, 520, nr: 1627; 'Âmirî, a.g.e., II, 115.

(18) 'Âmirî, a.g.e., II, 118.

(19) Buhârî, a.g.e., V, 143; İbn Sa'd, a.g.e., II, 270.

sonra, artık müslümanlara, acı gerçeğe boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştır. Ancak bu def'a başka problemler ortaya çıkmıştır : Peygamber'in naaşı yıkanır mı, yıkanmaz mı? O'nun cenâze namazı kılınır mı, kılınmaz mı? Defin merâsimi nasıl olacaktır? Ve, nereye defnedilmelidir?

Bir taraftan bu suâllerin cevâbı düşünülürken, öbür taraftan da bir başka me'sele daha ortaya çıkmıştır : Hazreti Peygamber'in yerini kim dolduracaktır? Bu insanları kim idâre edecektir, Yâni O'nun h a l î f e s i kim olacaktır?

Asr-ı Saâdet dönemi insanları, hep O'nun önderliğinde, bütün problemlerine bir çözüm ve her derlerine bir devâ bulma alışkanlığı içinde yaşamışlardır. Gönüllerinde bu hâlet-i rûhiyenin huzûr ve güveni yer etmiştir. Şimdi ise durum değişmiş, her iş üzerlerinde kalmıştır; artık kendi işlerini yine kendileri yürüteceklerdir.

Öte yandan ashâbın, bir peygamberin vefâtı ile vefât sonrasında ortaya çıkabilecek durumlar hakkında hiç bir tecrübeleri bulunmamaktadır. Onlar, mü'minlerle ilgili her tatbîkâtı bizzat görmüşler ve yaşamışlardır; fakat bu def'a önlerinde, daha önce benzerini görmedikleri yepyeni meseleler durmaktadır.

Ne var ki, Hz. Ebû Bekir gibi bir *d â h î*'nin temkîn ve dirâyeti, yeni ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelmeyi başarmış; ve o, zor günlerin adamı olma vasfını burada da göstermiştir. İşte onun sevk ve idâresinde, bir yandan cenâze hazırlıkları sürdürülmüş; bir yandan da hâlife seçimi işi, fazla sürüncemede bırakılmadan sonuçlandırılmıştır.

Biz burada, daha çok *Siyâsî Târih* ve *Mezhebler Târihi* gibi ilim dallarını ilgilendiren "*hâlife seçimi*" ve benzeri olaylarla ilgili hususlara hiç yer vermeden ⁽²⁰⁾, meselenin sâdece ş e m â i l'i ilgilendiren yönlerine kısaca temâs etmekle yetinmek istiyoruz.

Resûlullah Efendimiz'in techîz, tekfîn ve defin merâsimi, vefâtının ertesi günü (*Salı günü*) icrâ edilebildi. Bu mühim vazîfe, Hazreti Peygamber'in en yakın erkek akrabaları tarafından yerine getirildi. Hz. Ali, Hz. Abbâs ve iki oğlu Fazl ve Kusem, Üsâme b. Zeyd ve

(20) Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden saatlarda cereyân eden "*Sakîfe olayı*" veya "*Hilâfet meselesi*" ile ilgili geniş bir değerlendirmeye için bk. Fırlah, *İmâmiyye Şîası*. s. 22-45.

Resûlullah Efendimiz'in âzadlığı **Şukrân**, gasl için odaya alınarak kapı kapatıldı. Dışarıda kalan kalabalık: ensâr bir taraftan, muhâcirler bir taraftan, Resûl-i Ekrem'in son hizmetinde de bulunmak için yalvarıyorlardı. **H. Ebû Bekir** yine devreye girerek : *"Ey müslümanlar topluluğu! Her âile, cenâzesini hazırlaması bakımından diğerlerine göre, hak önceliğine sâhiptir. Allah aşkına sizlerden ricâ ediyorum, eğer hepiniz içeri girmeye kalkışırsanız, bu işi geciktirmiş olursunuz. Kesinlikle, çağırılanların dışında hiç kimse içeri girmeyecektir!"* tâlimâtını verir ⁽²¹⁾. Yalnız, ensâr'dan ve *Bedir* gâzîlerinden olan **Evs b. Havli** ⁽²²⁾, **H. Ali**'ye, *"Allah aşkına beni içeri alınız!"* diye yalvarınca, sâdece bu ihtiyar sahâbî içeri alınır; fakat gasle iştirâk ettirilmez ⁽²³⁾. Böylece, âile dışı bir tek temsilci alınmış olur.

Naaş-ı şerîf'i **H. Ali** bizzat yıkamış, **H. Abbâs** nezâret etmiş, iki oğlu **Fazl** ve **Kusem** sağa sola çevirme görevini almış, **Üsâme** ve **Şukrân** da su dökme işini üstlenmişlerdir ⁽²⁴⁾.

Bize ulaşan bilgilere göre, gasl esnâsında üstündeki gömlek çıkarılmamış; naaş-ı şerîf, gömleğin üzerinden yıkanmıştır. Böylece yıkayıcı durumundaki **H. Ali**'nin eli naaş'a değmediği gibi, gasle iştirâk edenlere de naaş-ı şerîf çıplak olarak gösterilmemiştir ⁽²⁵⁾. **H. Ali**, ber-mûtâd, naaş yıkandıktan sonra abdest bozucu bir durumun ortaya çıkıp çıkmadığını kontrol maksadıyla naaşın başını kaldırarak kamına basma ameliyesini yapıp da abdest bozucu en küçük bir belirti görmeyince : *"Anam babam sana fedâ olsun! Dirin de tertemizdir, ölü de!"* demiştir ⁽²⁶⁾.

Rivâyet edilir ki, Hazreti Peygamber : *"Ölünce beni, bu kuyumdan getireceğiniz yedi kurbe su ile yıkayınız"* buyurmuşlar; bu isteklerine uyularak da, naaş-ı şerîf, *Kuhâ* köyündeki *"Gars Kuyusu"*ndan getirilen su ile yıkanmıştır ⁽²⁷⁾. Nitekim sağlığında da, bu tatlı su kaynağından içme suyu

(21) İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 278.

(22) Kaynakların ifâdesine göre **Evs b. Havli**, *Medîne*'nin *Hazrec* kabîlesine mensup yerli müslümanlardır. *Bedir* ve *Uhud* dâhil bütün gazvelere Hazreti Peygamber'le birlikte katılmıştır. Kendisi, olgun ve saygıdeğer bir zatı. Resûlullah Efendimiz, hicretü müteâkip *Mekke*'li muhâcîr **Şücâ'b. Vehb** ile aralarında kardeşleşme akdi yapmıştı. *Medîne*'de, **H. Osmân**'ın hilâfetü sırasında vefât etmiştir. Eldeki kaynaklar hep onun, cenâze hazırlıklarına kanlılığına dâir kayıtlar düşmüşlerdir. Bkz. *el-İstî'âb*, I, 77-78; *Üsd'ül-Gâbe*, I, 144-145; *el-İsâbe*, I, 84.

(23) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 280.

(24) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 277-281; İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 339.

(25) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 275-277; İbn Mâce, *Sünen*, I, 471, nu: 1466; *Tecrid Tercemesi*, XI, 36.

(26) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 277-281; İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 471, nu: 1467.

te'mîn edilerek kendisine su ikrâm edilmiş ⁽²⁸⁾, bu su kaynağı, "*Gars kuyusunun suyu ne güzel sudur; o, âdetâ Cennet pınarlarından biridir. Suyu da suların en tatlısıdır*" hadîsiyle Hazreti peygamber'in övgüsüne de mazhar olmuştur ⁽²⁹⁾.

Gasl işi bittikten sonra, naaş-ı şerîf kefenlenir; *hânût* tâbir edilen ve cenâzede kullanılan güzel kokular sürülür ve bir sedir üzerine konularak, cenâze namazı kılınacak şekilde mekân hazırlanır. Namazın kılınması için odadan dışarı çıkarılmaz; namaz içerde kılınır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre, Peygamber Efendimiz'in cenâze namazı şu minvâl üzere kılınmıştır : Önce erkeklerin büyüklüğü, odanın alabileceği miktarda bölük bölük girerek tek başlarına cenâze namazlarını kılmışlardır. Erkekler kılıp bitirince, kadınlar aynı şekilde son görevlerini yapmışlardır. Daha sonra da çocuklar içeri alınmıştır. Bu arada hiç kimse imamlık yapmamış, herkes namazını tek başına kendisi kılmıştır ⁽³⁰⁾.

Sıra defin (gömme) işine gelince, yine mühim bir mes'ele ile karşı karşıya kalınmıştır : Nereye ve nasıl defnedilecektir? Peygamberlerin defninde özel bir muâmele gerekir mi; yoksa O'nun da, sâde bir mü'min gibi mi defnedilmesi icap eder? İşte merâsimin bu safhasında da buna benzer tereddütler ortaya atılmış ve çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ashâbdan bâzısı *Mescid'e* defnedilmesini, bir kısmı *Bakî' Kabristanı'na* diğer ashâbının arasına gömülmesini ⁽³¹⁾, kimisi büyük dedesi *Hz. İbrâhim'in* yanına taşınmasını ⁽³²⁾, kimisi de *Mekke'ye* götürülmesini ⁽³³⁾ teklîf olarak öne sürmüşlerdir.

Bu durumda da, yine *Hz. Ebû Bekir*, devreye girerek herkes tarafından tasvip gören fikrini söylemiştir: "*Ben, Resûlullah Efendimiz'den iştîmiş olduğum sözü hâlâ unutmuş değilim. O, aynen şöyle buyurmuşlardı: "Allah Taâlâ, bir peygamber'in rûhunu, onun defnolunmasını istediği yerde kabzeder". Binâenaleyh, O'nu şu döşegenin serili bulunduğu yere*

(27) Bkz. İbn Mâce, *Sünen*, I 471, nu: 1468; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 570; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, I, 125.

(28) Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 504-505; 'Âmirî, *a.g.e.*, aynı yer.

(29) İbn Sa'd, *a.g.e.*, aynı yer; 'Âmirî, aynı yer; ayrıca bkz. 29. bölüm, s. 253.

(30) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 288-292; İbn Mâce, *Sünen*, I, 521, nu: 1628; Belâzürî, *Ensâb'ül-Eşrâf*, s. 571-572.

(31) İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 292; İbn Mâce, *a.g.e.*, I, 521, nu: 1628; 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 126-127.

(32) 'Âmirî, *a.g.e.*, II, 127.

(33) 'Âli el-Kârî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 563.

defnediniz!."⁽³⁴⁾ der. Böylece *Kabr-i Saâdet*'in yeri kesinleşmiş olur.

Bu def'a da, mezarın nasıl kazılacağı hususunda farklı fikirler iletilir. *Zîrâ* o devirde, *Hicaz* bölgesinde iki tip mezar kazılmaktadır : Mekkeliler, **sapmasız**; Medîneliler ise, **sapmalı** (*lâhidli*) mezar kazarlardı. Mekkelî muhâcirler kendi usûllerince, Medînelî ensâr ise kendi âdetlerine göre kazılmasını istiyorlardı ⁽³⁵⁾.

Bunun üzerine, o sırada Medîne'de "*mezar kazıcı*"lığı ile ün yapmış ⁽³⁶⁾ iki kişiye haber gönderildi. Bunlardan **Ebû Talha**, Medîne usûlünce lâhidli mezar kazar; **Ebû Ubeyde b. Cerrâh** ise *Mekke* âdetine göre lâhidsiz mezar kazardı. İhtilâfî önlemek için, "*Hangisi önce gelirse mezarı ona kazduralım*" dendi. Bir bakıma iş, kendi akışına bırakıldı. Ne var ki, çoğunluğun gönlü, Medîne usûlünce lâhidli kazılması istikâmetinde idi. Peygamber Efendimiz de sağlığında : "*Lâhidli mezar* ⁽³⁷⁾ *bizim, lâhidsiz mezar da bizim dışımızdakilerindir*" ⁽³⁸⁾ buyurmuşlardı.

Allah'dan olacak, **Ebû Talha**'ya giden haberci, onu daha önce bulup getirir. Böylece, *Kabr-i Şerîf*'i kazma vazîfesi ona verilir. Naaş-ı şerîf, odanın bir kenarına çekilir ve döşegün serili bulunduğu yer kazılır. **Ebû Talha**, kendi usûlünce mezârı lâhidli olarak kazıp, defne hazır hâle getirir ⁽³⁹⁾.

Kaynakların ifâdesine göre, *Kabr-i Saâdet*'e, âzadlısı **Şukrân** tarafından, *Zât-ı Risâlet*'in sağlığında kullandığı eski **kırmızı bir kadife** (*katîfetün hamrâ'*) serilmiştir ⁽⁴⁰⁾.

Naaş-ı şerîf'i kabre indirme ve ebedî istirahatgâhına tevdi etme işini

(34) İbn Sa'd, a.g.e., II, 292-293; Tirmizî, *Sünen*, III, 329, nu: 1018; İbn Mâce, I, 521, nu: 1628; 'Âmirî, a.g.e., II, 128; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, III, 492

(35) Bkz. İbn Sa'd, a.g.e., II, 295; İbn Seyyid'in-Nâs, *'Uyûn'ül-Eser*, II, 339; Halebî, a.g.e., III, 492.

(36) "*Mezar kazıcı*" deyimî karşılığında, dînî metinlerde bir kaç farklı ifade kullanılmıştır. *Lâhid* (*sapmalı mezar kazan*), *haffâr* (*çukur kazan*), *kabbâr* (*kabir kazan*) ve *şakkâk* (*yer yaran*) tâbirleri bunlar arasındadır.

(37) *Kâmûs*'un ifâdesine göre: "*Lâhid, kabrin bir yanında oyulan yarığa*" denir (II,14). Biz bunu, "*sapmak*" diye tercüme ettik. *Anadolu*'nun bir çok yerinde, benim bildiğim kadanyla *Alanya* yöresinde mezarlar bu usûlde kazılmaktadır.

(38) Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 288, nu: 3208; Nesâî, *Sünen*, IV, 80; İbn Mâce, *Sünen*, I, 496, nu: 1454, 1455.

(39) İbn Sa'd, a.g.e., II, 294-298; İbn Mâce, *Sünen*, I, 496-497, nu: 1554-1558; 'Âmirî, a.g.e., II, 127; Halebî, *İnsân'ül-'Uyûn*, III, 492.

(40) İbn Sa'd, a.g.e., II, 299-300; İbn Mâce, *Sünen*, II, 521, nu: 1628; 'Âmirî, a.g.e., II, 227; Halebî, a.g.e., III, 492.

de, yine yıkama görevini üstlenen erkek akrabaları ifâ etmişlerdir. Bize ulaşan habere göre; **Hz. Ali, Hz. Abbâs** ve iki oğlu **Fazl ve Kusem, Üsâme b. Zeyd, Şukrân** ve -bir kısım rivâyetlerde ayrıca **Abdurrahman b. Avf-** gashını hiç olmazsa geriden tâkip etme izni alan ihtiyar **Evs b. Havlî**, bu son vazîfeyi yerine getirenler arasında bulunmaktadır ⁽⁴¹⁾.

Bu hizmetliler arasında en genç olan **Kusem b. Abbâs**, dokuz kerpiçle lâhdi örmüş ⁽⁴²⁾ ve vakit bir hayli ilerlemiş hâlde iken Kabr-i Saâdet'in içi toprakla kapatılmıştır. Kabr-i Şerîf'in üstü yerden biraz yükseltilmiş ve tesviye edildikten sonra üzerine su dökülmüştür ⁽⁴³⁾. Böylece, **Âlemlere rahmet olarak gönderilen Habîb-i Hudâ, Şeft'-i Rûz-i Cezâ, Bâis-i Hulkat-i Âlem, Cenâb-ı Seyyid'il-Beşer, Peygamber-i Zîşân Efendimiz Hazretleri'**ne karşı bütün dünyevî ve beşerî hizmetler tamamlanmış bulunuyordu. Artık, defin sonrasının hep sürüp gidecek hüznünü ve garibliğini yaşama dönemi başlamıştı.

Rabbimiz, hepimizi ve bilcümle ümmet-i Muhammed'i, O'nun yolundan ayırmadığı ve *Livâ'ül-hamd*'i altında toplayıp şefâatine mazhar kıldığı kullarından eyesin.

Ashâb-ı kirâm, Peygamber Efendimiz'in maddeten aralarından ayrılışı ile; üzgündür, mahzûndur, garîbdır, şaşkındır. Kaynaklarımız, O'nun şânında söylenen mersiyele ile, dökülen göz yaşlarını anlatan bir hayli vesîka kaydetmişlerdir⁽⁴⁴⁾. Biz burada, o türden bilgilere hiç yer vermeden, sâdece, ashâbın genel davranışına te'sîr eden bir noktaya işâret etmek istiyoruz:

On sene müddetle dâimâ Peygamber Efendimiz'le birlikte yaşayıp, O'nun birinci derecede hizmetinde bulunan **Enes b. Mâlik** (r.a): **"Resûlullah Efendimiz Medîne'ye ayak bastıkları gün, O'nun nûru ile her şey aydınlanmıştı. V e f â t ettiği gün ise, ortalık karanlık (zulmet) içinde kaldı. Öyle ki bizler, henüz defin işini bitirip de ellerimizden küreği bırakmadan, kalblerimizin hâlini beğenmez olduk!"** der ⁽⁴⁵⁾.

Bir başka sahâbî **Abdullah b. Ömer** (r.a) ise, ashâbın tutumunda

(41) İbn Sa'd, a.g.e., II, 300-302; İbn Mâce, Sünen, aynı yer, 'Âmirî, Behce, II, 127.

(42) 'Âmirî, Behcer'ül-Mehâfil, II, 128.

(43) İbn Sa'd, a.g.e., II, 306.

(44) Bkz. İbn Sa'd, Tabakât, II, 311-314, 319-333; İbn Mâce, Sünen, I, 522-524, 'Âmirî, Behcer'ül-Mehâfil, II, 116-123; İbn Seyyid'in-Nâs, 'Uyân'ül-Eser, II, 340-341.

(45) İbn Sa'd, a.g.e., II, 274; İbn Mâce, Sünen, I, 522, nu: 1631; 'Âmirî, a.g.e., II, 116; Tirmizî, Şemâil, bu bölümün 8. hadîsi.

meydana gelen değişiklikleri şöyle anlatmaktadır : *“Biz, Resûlullah Efendimiz hayatta iken, hakkımızda Kur’ân âyeti gelir korkusuyla, kadınlarımızla dalaşmaktan ve onlara el kaldırmaktan titizlikle sakınırdık. Resûlullah (s.a.s) ölünce, artık dalaşır olduk!”* ⁽⁴⁶⁾.

Peygamberimiz’in hanımı Ümmü Seleme vâlidemiz de, bir başka tesbîti şöyle dile getirmiştir : *“Halkın hiç birisi, Resûlullah (s.a.s) hâl-i hayatta iken namaza durduklarında, ayaklarının ucundan başka bir yere bakmazdı. Resûlullah (s.a.s) vefât edip de Ebû Bekir (ra) halîfe olunca, bu def’a alınlarının secdeye vardığı yerden başka bir yere bakmaz oldular. Ebû Bekir vefât edip de Ömer (ra) halîfe olunca, bu def’a da kible istikâmetinden başka bir yere bakmamakla yetindiler. Osmân (ra) halîfe olunca f i t n e baş gösterdi. Ve artık, namazda sağa sola bakar oldular!”* ⁽⁴⁷⁾.

Bu bahsi, ashâbdan Ebû’d-Derdâ (r.a)’nın rivâyet etmiş olduğu şu hadîs-i şerîfle bitirelim. Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Cuma günleri bana çok salevât-ı şerîfe getirin. Zîrâ o gün bütün melekler hazır bulunurlar. Bana salevât-ı şerîfe getiren hiç bir kimse yoktur ki, bitirir bitirmez onun salevât’ı bana arz edilmemiş olsun!”.

- “Öldükten sonra da mı?” diye sorunca da:

- “Evet, öldükten sonra da. Zîrâ Cenâb-ı Hak, toprağa, peygamberlerin cesetlerini yemeyi harâm kılmıştır. Allah’ın Peygamberi diridir, dâimâ rızıklanır!” ⁽⁴⁸⁾ buyurdular.

Allâhümme salli ‘alâ seyyidînâ Muhammedin ve ‘alâ âl-i Muhammed.

(46) İbn Mâce, Sünen, I. 523, nu: 1632; ‘Âmirî, a.g.e., II, 116.

(47) İbn Mâce, a.g.e., I. 523, nu: 1634; ‘Âmirî, a.g.e., aynı yer.

(48) İbn Mâce, a.g.e., I. 524, nu: 1637.

METİNLER

1) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Peygamber Efendimiz'i benim en son görüşüm şöyle olmuştur : Bir *Pazartesi* günü idi. Kaldıkları odanın *Mescid'e* açılan kapısındaki perdeyi aralayıp cemâati gözden geçirdiler. O anda mübârek yüzlerine baktım; simâları mushaf kağıdı gibiydi. Cemâat, **Hz. Ebû Bekir**'in arkasında saf tutmuş, **Hz. Ebû Bekir** ise onlara imâm olmuştu. Peygamberimiz, herkesin yerinde durmasını işâret buyurarak perdeyi bıraktılar ve yerlerine çekildiler. İşte o günün sonunda bu fânî dünyâya vedâ ettiler.

Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor :

Ben, hastalığı sırasında Peygamber Efendimiz'i göğsüme (veyâ kucağıma) yaslandırmıştım. Bu esnâda, küçük abdestini yapmak üzere bir tas (*lâzımlık*) istedi ve idrânı yaptıktan bir müddet sonra hayâta vedâ etti.

3) Yine **Hz. Âişe** (r.anhâ) anamız anlatıyor :

Ben, artık son nefeslerinin yaklaştığı anlarda Peygamber Efendimiz'i göğsümden ayırmıyordum. Yanı başlarında bir su kabı vardı. Ellerini bu kaba batırarak su ile yüzlerini siliyorlar ve şöyle niyâzda bulunuyorlardı : *"Allâhümme e'innî 'alâ münkerât'il-mevt"* veya *"alâ sekerât'il-mevt"* ⁽⁴⁸⁾ (Ölümün şiddeti ve ıztırâbı karşısında bana yardımcı ol Allahum!..).

4) **Hz. Âişe** (r.anhâ) vâlidemiz buyuruyorlar :

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in ölümünün şiddet ve dehşetini gördükten sonra, artık, ölümünün ıztrapsız geçmesinden dolayı hiç kimseye gıpta etmez oldum.

(48) Her iki ifade de eş mânâyâ gelmesine rağmen, râvî, Hazreti Peygamber'in iki lâfızdan hangisini kullandığı hususunda tereddüde düşmüştür. Türkçe'de bunlardan, *"sekerât'ül-mevt"* (ölüm sarhoşluğu) tâbiri kullanılmaktadır.

Tirmizi der ki : Ebû Zür'a'ya, “*Bu hadîsin senedinde adı geçen Abdurrahmân b. el-'Alâ kimdir?*” diye sordum. O, Abdurrahmân b. el-'Alâ el-Leclâc'dır, dedi.

5) Hz. Âişe (r.anhâ) anlatıyor :

Hazreti Peygamber'in rûhu kabzolunduğu sırada ashâb, Resûl-i Ekrem'in naaş-ı şeriflerinin defnedileceği yer husûsunda değişik fikirler ileri sürmüşlerdi. Nihâyet Hz. Ebû Bekir:

“*Ben, Resûlullah Efendimiz'den işittiğim sözü hâlâ unutmuş değilim. O, aynen şöyle buyurmuşlardı : “Allah Taâlâ, bir peygamberin rûhunu, ancak defnolunmasını sevdiği yerde kabzeder”.*

Hz. Ebû Bekir ilâve ederek: “*Bu sebeple O'nu, döşeğinin serili bulunduğu yere defnediniz*” dedi.

6) İbn Abbâs (ra) ve Hz. Âişe (r.anhâ)'nin rivâyet ettiklerine göre, Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz'in mübârek naaşını öpmüştür.

7) Hz. Âişe (r.anhâ) anamız anlatıyor :

Hz. Ebû Bekir, Resûl-i Ekrem'in vefâtını öğrenince naaş-ı şerifin bulunduğu odaya girdi. Dudağını Resûlullah'ın iki gözünün arasına koyup, eli ile de bileklerini tutarak :

“*Vâ nebiyyâh!. Vâ halîlâh!.*” (Vay benim sevgili peygamberim!. Vay benim can yoldaşım!. Vay benim azîz dostum!.) diye diye öptü.

8) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'in Medîne'ye ayak basılan gün, Medîne şehrinin her tarafı O'nun nûru ile aydınlanmıştı. O'nun vefât ettiği gün ise, Medîne'nin her yanına bir karanlık (zulmet) çöktü. Bizler, o İlk Cihân Güneşi'nin naaş-ı şerifini defnetmekle meşgûl olup da henüz ellerimizi topraktan çekmemiş hâlde iken, kalblerimizi beğenmez olduk.

9) Hz. Âişe (r.anhâ) : *“Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü vefât etti”* dedi.

10) İmâm Muhammed el-Bâkır : *“Hazreti Peygamber, Pazartesi günü vefât etti. O gün ile, Salı gecesi ve günü bekletilip gece defnedildi (yâni Salı’yı Çarşamba’ya bağlayan gece)”* dedi.

Hadîsin râvîlerinden olan Süfyân b. Uyeyne (ö: 198/814) der ki: İmâm Muhammed el-Bâkır’dan gayrisi, *“Gece yarısında küreklerin sesi işitiliyordu”* ifâdesini de ilâve etmişlerdir.

11) Ebû Seleme b. Abdurrahmân b. Avf : *“Peygamber Efendimiz, Pazartesi günü vefât etti; naâş-ı şerîfleri ise Salı günü defnedildi”* demiştir.

Tirmizî der ki : Bu hadîs, senedi bakımından garîb bir rivâyettir.

12) Sâlim b. Ubeyd (ra) - ki o ashâbdandır- anlatıyor :

Resûl-i Ekrem Efendimiz, son hastalıklarında bir ara baygınlık geçirmiş ve bir müddet sonra da kendine gelmişti. Kendine gelince :

- *“Namaz vakti geldi mi?”* diye sordu.

- *“Evet, yâ Resûlallah!”* dediklerinde;

- *“Öyle ise, Bilâl’e söyleyin, ezân okusun; Ebû Bekir’e de söyleyin, o da cemâate namaz kıldırın”* buyurdu. Arkasından, kendilerine tekrar baygınlık geldi. Biraz sonra, bu hâl üzerinden kalınca, yine :

- *“Bilâl’e söyleyin ezân okusun; Ebû Bekir’e söyleyin o da halka namaz kıldırın”* diye, bir önceki emirlerini tekrarlادılar. Bu arada Hz. Âişe söze karışarak :

- *“Yâ Resûlallah! Babam yufka yürekli bir kimsedir. O makâma (mihrâb’a) geçince, sizin hastalığınızı düşünerek ağlar ve bu da Kur’ân tilâvetine engel olur. Ne olur, başkasına emir buyursanız da imâmete o geçse”* dedi. Hz. Âişe sözünü bitirir bitirmez, Hazreti Peygamber’e tekrar tekrar baygınlık geldi. Bir müddet sonra ifâkat bulunca, yine önceki ifâdelelerini tekrarlادılar :

- *“Bilâl’e söyleyin ezân okusun; Ebû Bekir’e söyleyin o da cemâate namaz kıldırın! Siz kadınlar, aynen Hz. Yûsuf’un hanımları (savâhibât-ı Yûsuf) gibisiniz (içinizde beslediğiniz duyguların hilâfını söylersiniz)”*.

Bu üçüncü emir üzerine Bilâl’e söylediler; o ezân okudu. **Ebû Bekir’e** de Resûlullah (s.a.s)’ın emrini tebliğ ettiler; o da imâmete geçip cemâate namaz kıldırdı.

Bu arada, Resûl-i Ekrem Efendimiz kendilerinde bir iyileşme hissettiler. Bu iyileşme duygusundan istifâde ederek : *“Bakınız, kendisine dayanınp da mescide kadar gidebileceğim bir kimse bulunuz”* buyurdular. Bunun üzerine (Hz. Âişe’nin câriyesi) **Berîre** ile diğer bir zât gelerek hemen koltuklayıp hücre-i saâdetin mescide açılan kapısına kadar getirdiler. **H. Ebû Bekir**, Peygamber Efendimiz’i mescidin kapısında görünce, mihrabdan geriye çekilip yer vermek istediye de, Zât-ı Risâlet, ona yerinde kalmasını işâret buyurdu. Bu işâret üzerine, **H. Ebû Bekir** mihrabdan ayrılmadı ve namazı kıldırdı. İşte bundan bir müddet sonra, İki Cihan Güneşi Sevgili Peygamberimiz, bu dünyâya vedâ etti.

Hazreti Peygamber’in vefât haberi duyulunca, **H. Ömer** kılıcını çekerek : *“Peygamber vefât etti”* sözünü kimin ağzından işitsem, vallâhi şu kılıcımın onun kafasını uçururum, diye cetrâfa dehşet saçıyordu.

O devirde halk, hâliyle ü m m î idi; okuması yazması pek yoktu. Daha önce aralarında bir peygamber de görmediklerinden, **H. Ömer’in** tutumu karşısında susmayı tercîh ettiler. Nihâyet ashâbın ileri gelenleri bana dediler ki:

- *“Yâ Sâlim! Git, Resûlullah’ın dostu Ebû Bekir’i çağır gel!”*

Bu istek üzerine doğruca **Ebû Bekir’in** yanına gittim. Kendilerini (mahallesindeki) mescid’de buldum. Huzurlarına, dehşetli bir ağlayışla çıktığımdan, beni görür görmez :

- *“Yâ Sâlim, yoksa Resûlullah vefât mı etti?”* dedi. Benden;

- *“Ey Peygamberin can dostu! Ömer, kılıcını çekip: “Peygamber öldü sözünü kimin ağzından duyarsam, vallâhi şu kılıcımın onun kafasını uçururum” diyerek halkı susturdu”* cevâbını alınca, bana:

- *“Haydi sen git”* dediye de, yalnız dönmüdüm; onunla birlikte avdet ettim. **H. Ebû Bekir** geldiğinde, topluluk, Resûlullah Efendimiz’in azîz naaşının bulunduğu odaya toplanmışlardı. İzdihâmı görünce :

- *“Ey ahâlî, bana yol verin!”* dedi. Herkes bir tarafta çekilerek yol açtılar. Doğruca gelip naaş-ı şerîfin üstüne kapanarak okşadılar ve : *“İnneke*

meyyitün ve innehüm meyyitün” (Şüphesiz sen de öleceksin ve elbet onlar da öleceklerdir) âyet-i kerîmesini (Zümer : 30) okudu. **Hz. Ebû Bekir**’in bu âyet-i kerîmeyi okuması üzerine, topluluk durumun ciddiyetini anlayıp :

- “*Ey Resûlullah’ın dostu! Resûlullah’ın rûhu gerçekten kabzulundu mu?*” sorusunu sordular.

- “*Evet!*” cevâbını alınca, onun doğru söylediğini anladılar ve Hazreti Peygamber’in vefât edişi ile ilgili şüphelerini giderdiler.

Peygamber Efendimiz’in artık aralarından ayrıldığına kanâat getirdikten sonra, **Hz. Ebû Bekir**’e -diğer tereddütlerini- sormaya devâm ettiler :

- “*Ey Resûlullah’ın arkadaşı! Peygamber Efendimiz’in üzerine cenâze namazı kılınır mı?*”.

- “*Evet, kılınır*”.

- “*Nasıl kılınır?*”.

- “*Önce bir grup cemâat girer. Tekbîr getirir. Namazı kılar ve duâsını yapıp çıkar. Sonra bir grup cemâat daha girer; aynı şekilde tekbîr getirir, namazı kılar ve duâsını yapar, çıkar. Bu minvâl üzere herkes girip namazı edâ eder*”.

- *Ey Resûlallah’ın dostu! Resûl-i Ekrem Efendimiz’in naaş-ı şerîfleri defnedilir mi?*”.

- “*Evet, defnedilir*”.

- “*Öyle ise nereye defnedilmesi gerekir?*”.

- “*Allah rûhunu nerede kabzetmişse oraya. Zîrâ Cenâb-ı Hak, O’nun rûhunu, ancak temiz ve mübârek bir yerde kabzetmiştir*”.

Ashâb, **Hz. Ebû Bekir**’in doğru söylediğine kanâat getirip, her sözünü tasdik ettiler.

Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimiz’in vefât edip etmediği husûsunda ashâb arasındaki vâki şüphe ve tereddütleri gidermeye muvaffak ol-duktan sonra, naaş-ı şerîfi yıkamaları için, Hazreti Peygamber’in baba ta-rafindan akrabalarına emir verdi.

Bu arada muhâcirlere, halîfe tâyinini hususunu istişâre etmek üzere toplan-dular ve **Hz. Ebû Bekir**’e : “*Bizi, ensâr kardeşlerimizin yanına götür. Halîfe tâyinini husûsunda akdedeceğimiz toplantıya onları da dâhil edelim*” dediler.

Ensâr ve muhâcîrîn birlikte toplanıp halîfe nasbı konusunda fikir te-ânisine başlayınca; ensâr bir formül ileri sürdü :

- *"Bir emîr sizden, bir emîr de bizden olsun!." (minnâ emîrun ve minküm emîr).*

Bu teklif ileri sürülünce, **Hz. Ömer** söz aldı :

- *"Şu özellik kimde vardır : 1) İkidenden biri olarak mağarada bulundukları sırada, 2) O, arkadaşına şöyle demişti: 3) "Üzülme, Allah bizimle berâberdir" (49). İşte o iki zat (sânî-i isneyn) kimlerdir bilirmisiniz?"* dedi ve elini **Hz. Ebû Bekir'e** uzatarak ona bîat etti. Arkasından da bütün halk, kendi istekleri ve gönül nızâları ile **Hz. Ebû Bekir'e** bîat ederek onu halîfe seçtiler.

13) **Enes b. Mâlik** (r.a) anlatıyor :

Hazreti Peygamber'in ölümünün bütün ızdıraplarını çektiği son anlarında, **Hz. Fâtımâ'nın**, duyduğu eleminden *"vay babamın ıztırâbına!"* demesi üzerine; Rahmeten lil'âlemîn Efendimiz : *"Bugünden sonra baban, artık bir daha ıztırâp çekmeyecektir. Zîrâ Allah, bugün babanın başına gelen ölümden, kıyâmete kadar hiçbir kimseyi muâf tutacak değildir (ölüm herkesin başına gelecektir)"* buyurmuşlardır.

14) **İbn Abbâs** (r.a) anlatıyor: Ben bizzat Peygamber Efendimiz'in şöyle buyurduğunu işittim :

- *"Ümmetimden bir kimsenin kendisinden önce iki çocuğu ölse, Allah, o kimseyi, onların sâyesinde Cennet'e koyar"* buyurunca, **Ümm'ül-Mü'minin Hz. Âişe** (r.anhâ) hemen sordu :

- *"Senin ümmetinden birisinin, ya bir tek çocuğu ölmüşse?"*

- *"Kendisinden evvel bir tek çocuğu ölenin durumu da aynıdır, ey işi rastgiden!"* buyurdular. **Hz. Âişe** tekrar sordu :

- *"Ya, ümmetinden hiç çocuğu olmayanların ve kendinden önce çocuğu ölmeyenlerin durumu ne olacaktı?"*

- *"Ümmetimin kendinden önce gönderdiği şefâatçi de, benim. Zîrâ ümmetim, benim ölümünden duydukları kadar hiç bir şeyden ayrılık acısı çekmemişlerdir"* buyurdular.

(49) Tevbe süresi 40. âyetin tamâmının meâlî şöyledir. *"Eğer siz Peygambere yardım etmezseniz, Allah ona yardım edecektir: Nitekim o küfredenler onu (Mekke'den) çıkardığı sırada, ikinin biri olarak birlikte mağarada bulundukları anda: "Mahzûn olma; çünkü Allah bizimle berâberdir!" dediğinde, Allah ona yardım etmişti. Derken, Allah onun üzerine sükûnetini indirdi ve onu, görmediğiniz ordularla te'yîd buyurdu..."*

54 - PEYGAMBER EFENDİMİZİN MİRÂSI

Bu bölümde, Hazreti Peygamber'in geride bıraktığı dünyalık malları ile, bu mallara âile yakınlarının vâris olup olamayacakları hususu ele alınacaktır. Bahis konusu mesele ile ilgili olarak **Tirmizî**, *Şemâil*'de 7 vesfika kaydetmiştir. **İbn Sa'd** ise, **Tirmizî**'nin kaydettikleri de dâhil olmak üzere, 13 hadîs ve haberi toplamıştır ⁽¹⁾. Bu arada diğer muhaddisler ve *Siyer* müellifleri de, eserlerinin değişik yerlerinde bu vesikaların bir kısmına yer vermişlerdir ⁽²⁾.

Konu başlığı olarak; **Tirmizî**'nin *Şemâil*'de ve **İbn Sa'd**'ın *Tabakât* da kullandığı tâbir "**mîrâs**"dır. **İmâm Mâlik**'in *Muvatta*'da ⁽³⁾ ve yine **Tirmizî**'nin *Sünen*'de ⁽⁴⁾ kullandığı tâbir ise "**terike**"dir. Maamâfih **İbn Sa'd**, bahis başlığında her iki tabiri de birlikte kullanmıştır ⁽⁵⁾.

Verâset, ölen kimsenin geride bıraktığı malına vâris olup, almak demektir. Geride bıraktığı bu mala da **mîrâs** denir ⁽⁶⁾.

Nitekim, bir kısmı günlük kelimelerimiz arasında, bir kısmı da hukuk dilimizde olmak üzere; **verâset** (*mîrâsa hak sâhibi olmak*), **vâris** (*mîrasçı*), **verese** (*mîrasçılar*), **mîrâs** (*ölen kimsenin hısımlarına bıraktığı mal-mülk*), **tereke** veya **terike** (*bir ölünün geride bıraktığı malların hepsi*) gibi kelimeler hâlâ yaşamaktadır.

Hazreti Peygamber'in gelir kaynakları ile, geride bıraktığı mal ve mülkleri konusunda ilgili kaynaklar bilgi vermişlerdir. Buna göre, Peygamber Efendimiz'in emlakının ve gelirlerinin kaynakları şöyledir :

- (1) **İbn Sa'd**, *Tabakât*, II, 314-317 (*Peygamberimiz'in Mîrâsı ve Geride Bıraktıkları* bahsi).
- (2) Meselâ bkz. **Buhârî**, *el-Câmi'us-Sahîh*, III, 186; III, 220-229; IV, 41-45; V, 23-25; 144; VIII, 3-5; *Tecrîd Tercemesi*, VIII, 236-238; Müslim, *Cihâd* bahsi; Ebû Dâvud, *Harâc* bahsi; Nesâî, *Sünen*, VI, 229, 240 (*Ahbâs ve Vesâyâ* bahisleri); Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, IX-39-40; 'Âmirî, *Behcet'ül-Mehâfil*, II, 129-133.
- (3) *Muvatta*', II, 993.
- (4) **Tirmizî**, *Sünen*, IV, 157-158 (*Siyer* bahsi).
- (5) *Tabakât*, II, 314 (*Zikru mîrâsi Resûlillah (s.a.s) ve mâ terake*).
- (6) *Kâmâs*, I, 693 (*v.r.s* maddesi).

1°) Normâl (*harb dışı*) yollardan kendisine hediye edilip, bağışlanan mallar. Meselâ, Benî Nadîr'den bir şahsın, Medîne yakınındaki hurmalıklarından birisini hediye ettiği *hurma bahçesi* gibi ⁽⁷⁾.

2°) F e y : Sulhle ele geçirilen gayr-i müslim mallarından sağlanan *geline* f e y denir ⁽⁸⁾. Hayber, Fedek ve Benî Nâdir arâzileri bu yolla elde edilmiştir. İşte Allah'ın kendisine bir f e y olarak ihsân ettiği bu arâzîlerin geliri, Hazreti Peygamber'in bir başka bütçe girdisini oluşturmuştur ⁽⁹⁾.

3°) G a n î m e t l e r : Harb sırasında karşı tarafın eline düşen insanlara "*esîr*", mallara da "*ganîmet*" denir. Bu esirler, erkek ise "*köle*", kadının ise "*câriye*" sıfatını alır. Ganîmetler de paylaşma açısından kendi arasında şöyle bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur:

a) S a f i y : Henüz taksîm edilmeden önce, baş komutanın ganîmet malı içinden kendisi için seçip beğendiği gizîde s ü z m e mala safiye denir ⁽¹⁰⁾. Bu durum, muhârebeyi bizzat idâre etsin veya etmesin, başkomutana tanınmış olan bir haktr. Peygamber Efendimiz de, fiilen katıldığı veya katılmadığı muhârebelerden elde edilen ganîmetlerin taksîmi sırasında, bu haktan sembolik olarak istifade etmiş; bâzen bir kılınc, bâzen bir at, bâzen bir köle veya câriye, bâzen de nisbî değeri olan her hangi bir eşyâyı almışlardır ⁽¹¹⁾.

b) Beşte dörtten bir hisse: *Enfâl* sûresinin 41. âyeti hükmüne göre, harb ganîmetlerinin beşte dördü (% 80), savaşa iştirâk eden gâzîlere dağıtılır. Hazreti Peygamber, ganîmetin bu bölümünden de hissesine düşen miktarları almıştır.

c) *Enfâl* sûresinin adı geçen âyeti hükmüne göre, ganîmetlerin geri kalan beşte biri (% 20) de; Allah'a, Resûlüne, Peygamber'in akrabalarına (zî'l-kurbâ), yetimlere, yoksullara ve yolculara olmak üzere altı bütçe ka-

(7) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, V, 22-23; Belâzîrî, *Ensâb'ül-Esrâf*, s. 518-519.

(8) F e y kavramının farklı yorum ve uygulamaları üzerinde yapılmış uzunca bir değerlendirmeye için bkz. Mustafa Fayda, *Hizmeti Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 91-107.

(9) Belâzîrî, *Ensâb'ül-Esrâf*, s. 518-520.

(10) Kâmus'un ifadesi ile "S a f i y ; seraskerin (başkomutanın) mâl-i ganîmetten, kabile-i kısme (taksimden önce), kendi nefsi için ihtiyâr ve tahsis eylediği (seçip aldığı) mala" denir. Bkz. Kâmus, IV, 1041.

(11) Hazreti Peygamberin aldığı safiye şunlardır. Bedir ganîmetinden Zülfikâr adlı kılıç, Kaynuka' ganîmetinden zırh, Zât'ür-rikâ' dan câriye, Zât'ül-müreyysi'den Rebâh adlı siyah köle, Benî Kureyza ganîmetinden Reyhâne binti Zeyd, Hayber'den Safiye binti Huyey ve Huneyn ganîmetinden de al renkli bir at. Bkz. Ebû Yûsuf, *Kirâb'ül-Harâc*, s. 22-23; Belâzîrî, *Ensâb'ül-Esrâf*, s. 515.

lemine ayrılır ve buna göre taksim edilir. Allah ve Resûlü'nin hissesini bir kalem kabul ederek, buna, "*humus'ül-humus*", yâni *beşte birin beşte biri* (% 4) demişlerdir.

İşte bütün bunlar, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mallarını ve gelir kaynaklarını teşkil ediyordu ⁽¹²⁾.

Eldeki vesikalarından anladığımıza göre Peygamber Efendimiz, gelir te'mîn eden kaynakların hepsini müslümanlar adına vakfetmişti. Kendisi, bu arâzilerin mütevellîsi duumunda idi. Zât-ı Risâlet hayatta iken, buraların gelirlerini değişik yerlere sarfediyordu: Hanımlarının yıllık nafakasını ayırıyordu; ordunun giderlerine, olağan üstü harcamalara ve zarûrî ihtiyaçların karşılanmasına tahsis ediyor; misâfirleri ağırlamaya ve onlara verilen hediyeyle harcıyordu. Hattâ hanımlarına tahsis edilen nafakadan, onların tasarruf edip artırebildiklerini, ayrıca muhâcirlerin fakirlerine yardım olarak dağıtıyordu. Yâni son derece hesaplı ve tutumlu olan âile bütçesi dışında, artan ve artan bütün gelirler devletin ve halkın ihtiyaçları yolunda harcanıyordu.

Her ne kadar Cenâb-ı Hak bu gelirlerin tamamını Hazreti Peygamber'in şahsına tahsis etmişse de, O, intifâ hakkı kendinde kalmak şartıyla, bunların hepsini kamunun istifâdesi için vakfetmişti. Nitekim Peygamber Efendimiz: "*Biz peygamberler miras bırakmayız; bıraktıklarımızın hepsi sadaka (vakıf)'dır. Benim âile yakınlarım, benden sonra, aralarında altın ve gümüş taksim etmiyeceklerdir*" buyurarak, bu durumu açıklığa kavuşturmuşlardı. Bu konudaki rivâyetlerin birisinde de şu ifâde yer almaktadır: "... *Geride bıraktığımız malların, hanımlarımın geçimi ve âmilimin ⁽¹²⁾ maaşı dışında, hepsi sadaka (vakıf)'dır*".

Ancak, yukarıda Hazreti Peygamber'in gelir kaynakları konusu işlenirken 3. madde olarak belirtilen *Hayber* ve *Fedek* arâzilerinin gelirlerinin Resûlullah Efendimiz'in mîrasçılarına kalıp kalmaması meselesi, öteden beri, sünnilerle şîîler arasında ihtilâf konusu olagelmıştır ⁽¹³⁾. Ne var ki bu ihtilâf,

(12) Bkz. Belâzûrî, *Ensâb'ül-Esrâf*, s. 514-520; Âmirî, *Behce'ül-Mehâfil*, II, 129; Mustafa Faîda, "*Hız Ömer'in Divân Teşkilâtı*", *Doğuştan Gönümümüze Büyük İslâm Târîhi*, II, 110-118; ayrıca bu eserimizin 51. bölümünü de birlikte değerlendirebiliriz.

(12) Â m i l; gelirleri toplayan tahsildârlar, bu işle meşgûl olan kâtipler ve muhâfızlar ile, ganimet ve uşûr memurları gibi anlamlara gelen çok şümûllü bir tâbidir. Bkz. *Elmalılı Tefsiri*, III, 2574.

(13) Şîa ulemâsı, bu konudaki itirazlarını belli başlı iki noktada toplamaktadır. Birinci itirazları, hadîsin cümle yapısı ile ilgilidir: "*Mâ teraknâ sadakatün*" ifâdesindeki "*mâ*", mevsûle değil nâfiyedir. "*Sadakatün*" kelimesi de *haber* olarak *merfû*' değil, *hâl* ola-

daha önce de bizzat bir kısım ashâb arasında baş göstermişti. Resûlullah Efendimiz'in amcası Hz. Abbâs, kızı Hz. Fâtıma ve hanımlarının ekserîsi⁽¹⁴⁾, Hazreti Peygamber'in geride bıraktığı malların, O'nun kendi şahsî malı olduğunu, bu sebeple vârisleri arasında taksim edilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı⁽¹⁵⁾. Halîfe Hz. Ebû Bekir ile, Hz. Ömer ve diğer sahâbe, bunların vakıf arâzi olduğunu ve Resûl-i Ekrem Efendimiz buraların gelirini nerelere sarfediyor idiyse, yine oralara harcamak icâbetliğini söylüyorlardı. Bize ulaşan bilgilerden anlıyoruz ki, Hazreti Peygamber'in vefâtını tâkip eden günlerde ve daha sonraki yıllarda, Hazreti Peygamberin mîrası meselesi, bâzı kırgınlıklara yol açmıştır. Öyle ki Hz. Fâtıma, bu yüzden Hz. Ebû Bekir'e kınlanmış ve ölünceye kadar da⁽¹⁶⁾ bu kırgınlığını sürdürmüştür⁽¹⁷⁾.

Ş î a'ya göre bu mesele, dînin temel prensiplerinden biri olarak kabûl edilmiştir. Bu sebeple bir kısım Şîa ulemâsı, Hazreti Peygamber'in mîrâsını sâhiplerine vermeyen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân gibi halîfeleri k ü f ü r ile ithâm ederek onlara, hukûka riâyet etmeyen, hakkı inkâr eden, şerâti değiştiren ve Kur'ân'a kafa tutan zâlimler gözü ile bakmışlardır⁽¹⁸⁾.

Bilindiği gibi Hazreti Peygamber'den sonra devlet başkanı olarak idârenin başına geçen halîfeler, bu arâzilerin gelirlerini gasbetmemişler; bil'akis, Zât-ı Risâlet hayatta iken gelirleri nasıl harcıyorsa, aynen oralara harcamakta devâm etmişlerdir. Nitekim mîras isteyen yakınlarına, Hz. Ebû Bekir'in verdiği cevap gayet açıktır:

sak "sâdakaten" şeklinde mansûb okunmalıdır. Buna göre mârâ: "Biz, geride bıraktıklarımızı sadaka (vakıf) olarak bırakmayız" olacaktır. İkinci mîraz da, bu hadîsi, sâdece tek başına Hz. Ebû Bekir'in rivâyet etmiş olmasıdır. Böyle tek kişinin rivâyeti ile gelen haberler mütebâir değildir. Binâenaleyh, bu tür bir hadîs üzerine hüküm binâ edilmez, şeklindedir. Bkz. Muhsin el-Emin, *A'yân'üş-Şî'a*, I, 314-319; Murtazâ el-'Askerî, *Me'âlim'ül-Medreseteyn*, II, 147-152; Muhammed es-Sâdûkî, *el-Hulefâ bey-ne'l-Kitâb ve's-Sünne*, s. 123-128.

- (14) İmâm Mâlik ve Buhârî rivâyetlerine göre, Hz. Âişe dışındakilerin hepsi olmalıdır. Bkz. *Muvatta'*, II, 993, nr. 27; *el-Câmi'us-Sahih*, VIII, 5.
- (15) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahih*, V, 23-25.
- (16) Hz. Fâtıma, Peygamber Efendimiz'den 6 ay sonra vefât etmiştir.
- (17) Buhârî, *a.g.e.*, IV, 42; VIII, 3; *Tirmizî, Sünen*, IV, 157-157, nr. 1609; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 315.
- (18) İbn'ül-'Arabî el-Mâlikî, *'Ârızat'ül-Ahvezî*, VII, 109-110.

“Ben, Resûlullah (s.a.s)’ın: “Biz peygamberlerin mîrâsı yoktur” dediğini işittim. Bu sebeple, Resûlullah (s.a.s)’ın terekesini taksîm etmem; ancak, hayatta iken O’nun bakmakla mükellef olduklarına bakar ve O’nun sarfettiği yerlere de aynen sarfederim!” ⁽¹⁹⁾.

Tirmizî’nin *Sünen*’ini şerh eden Endülüslü âlim İbn’ül-‘Arabî el-Mâlikî’nin de ifade ettiği gibi, Hazreti Peygamber’in mîrâs bırakmayıp da geride kalan mal ve mülkünün hepsini müslümanlara v a k ı f olarak tahsis edişinin hikmeti şu olmalıdır: **“Cenâb-ı Hak, peygamberleri, dünyâdan nasiplerini kesmekle şereflendirmiştir. Onların hiç bir icrâatı, dünyâ hursı ve geçici heveslerin tatmîni amacına yönelik değildir. Tasarruflarında bulunan bütün dünyâlıklar, ellerinde bulunan birer âriyet ve onlara tevdi edilmiş birer emânettir. Bunları sâdece gözetirler ve ümmetin yararına olacak yerlere sarfederler”** ⁽²⁰⁾.

Biz, Hazreti Peygamber’in mîrâsı konusunda ileri sürülen çeşitli ictihat farkları içerisinde, Hz. Ebû Bekir (r.a)’ın görüş ve icrâatını aynen benimsiyoruz. Zîrâ Sıddîk-ı Ekber, Hazreti Peygamberi anlama ve yorumlama hususundaki isâbetlilikle dâimâ ve hep birinci sırada yer almıştır.

(19) Tirmizî, *Sünen*, IV, 157, nu: 1608.

(20) Bkz. ‘*Ârızat’ül-Ahzevî*, VII, 111-112.

METİNLER

1) Cüveyriye (r.anhâ) vâlidemizin birâderi ashabdan Amr b. Hâris (r.a) anlatıyor: *“Peygamber Efendimiz, bu dünyâya vedâ ettiğinde; silâhu, katırı ve vakıf olarak bağışladığı bir miktar arâzisi dışında, geriye hiç bir şey bırakmamıştır”.*

2) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz vefât edip de Hz. Ebû Bekir halife seçilince, kızı Fâtıma, Ebû Bekir’e gelerek:

- *“Ey Resûlullah’ın halîfesi! Sen vefât ettiğin zaman, sana kim vâris olacaktır?”* diye sordu.

- *“Âilem ve çocuklarım!”* cevâbını alınca;

- *“Mâdem öyle. Ya ben niçin babama vâris olamıyorum?”*.

- *“Ben, Resûlullah Efendimiz’den bizzat işittim: “Bize kimse vâris olamaz” buyurmuşlardı. Fakat ben, Resûlullah (s.a.s)’ın bakmakla mükellef olduğu kimselere bakar ve geçimini sağladığı kimselerin nafakasını aynen veririm”* buyurdular.

3) Ebû’l-Bahterî (Sa’îd b. Fîrûz) (ö: 83/702) anlatıyor:

Hz. Ömer’in devr-i hilâfesinde, bir gün Hz. Abbâs ile Hz. Ali ⁽²¹⁾ birbirlerine *“sen şöylesin, sen böylesin”* diye münâkaşa ederek Hz. Ömer’in huzûruna geldiler. Hz. Ömer, o sırada yanında bulunan Talha, Zübeyr, Abdurrahmân b. Avf ve Sa’d b. Ebî Vakkâs’a dönerek:

“Allah için söyleyin; sizler, Peygamber Efendimiz’in: “Her peygamber’in, âilesinin nafakasını te’min edecek kadarından fazla, bütün malı sadakadır, Allah yolunda vakıftır. Biz Peygamberlerin vârisi olmaz” buyurduklarını işitmediniz mi?” dedi.

(21) Hz. Abbâs, Hz. Ömer’in amcası; Hz. Ali de, amcasının oğludur.

Bu hadîsin uzunca bir hikâyesi de vardır ⁽²²⁾.

4) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: *“Biz peygamberler zümresinin vârisi olmaz. Bizler her ne bırakırsak, onların hepsi sadakadır”* buyurmuşlardır.

5) Ebû Hüreyre (r.a) rivâyet ediyor:

Hazreti Peygamber: *“Benim vefâtımdan sonra, vârislerim dînar ve dirhem taksîm etmezler. Zevcelerimin nafakası ve âmilimin rızkını karşıladıktan sonra, bıraktıklarımın geri kalanı tamâmen sadakadır”* buyurmuşlar.

6) Mâlik b. Evs b. Hadesân (ö: 92/711) anlatıyor:

Halîfeliği döneminde Hz. Ömer’in ziyaretine gittim. O sırada Abdurrahmân b. Avf, Talha ve Sa’d (b. Ebî Vakkâs) da geldiler. Bir müddet sonra, birbirleriyle tartışır vaziyette Hz. Ali ile Abbâs da girdiler. Onların arasındaki anlaşmazlığı gören Hz. Ömer, huzûrunda bulunan diğer ashâba dönerek:

- *“Yer ve gök kendi izni ile ayakta duran Allah için söyleyin. Resûlullah Efendimiz’in: “Biz peygamberlere vâris olunmaz. Biz her ne bıraktıysak onların hepsi de sadakadır” buyurduğunu biliyor musunuz?!”* diye sordu. Onlar da:

- *“Allah için, evet; öyle buyurdular”* dediler.

Hadîsin uzunca bir hikâyesi de vardır ⁽²³⁾.

7) Hz. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz vefât ettiklerinde; arkalarında ne bir dînar, ne bir dirhem, ne bir koyun, ne de bir deve bıraktılar.

Bu hadîsi Hz. Âişe’den nakleden râvî, onun bu maddeleri sayarken, *“köle ve câriye de bırakmadı”* deyip demediğinde tereddüdüm vardır, der.

(22, 23) Musannıf Tirmizî’nin maksadı “Peygamberlerin vârisi olmaz” hükmünü göstermek olduğu için, burada, hadîsin sadece ilgili kısmını almış ve geri kalan tarafını kaydetmemiştir. Metnin tamamı için bkz. Buhârî, *el-Câmi’us-Sahîh*, IV, 42-44 (bâb farz’ül-humus); *Tecrîd Tercemesi*, VIII, 497-500, nu: 1288; Ebû Dâvûd, *Sünen*, III, 192-194, 2973 (*kitâb’ül-harâc*); Tirmizî, *Sünen*, IV, 158, nu: 1610.

55 - PEYGAMBER EFENDİMİZ'İ RÜYÂDA GÖRME

Şemâil'in bu s o n bölümünde, Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmekle; bu görmenin, görenler bakımından taşıdığı değer ele alınacaktır.

Tirmizi, Şemâil adlı eserinin birinci bölümüne "*Hazreti Peygamber'in Hilyesi*" yâni O'nun vücut yapısı, yaratılış güzellikleri ve fizikî portresi ile başlamış; son bölümünü de "*O'nu Rüyâda Görme*" meselesi ile kapatmıştır. Bu iki bölüm arasında ise, bir plân bütünlüğü içinde, Hazreti Peygamber'in b e ş e r î yönünü değ erlendirmiştir. Zîrâ rüyâda gördüğü şahsın tanınabilmesi, ancak daha önce onun kimliği hakkında bilgi sâhibi olmakla mümkündür.

Tirmizi'nin bu bölümün başlığında kullandığı ifâde, "*Ru'yet'ün-Nebî (s.a.s) fî'l-menâm*"dır ⁽¹⁾. Biz bunu, "*Peygamber Efendimiz'i Rüyâda Görme*" şeklinde tercüme ettik. R u'y e t kelimesi tek başına kullanıldığında, "*göz ile ve aynı şekilde kalb ile görmeğe, yâni akıl ile, müşâhede rütbesinde bilmeğe*" denir. Yine aynı şekilde, b a ş gözü ile görmeğe "*basar*", k a l b gözü ile görmeğe de "*basîret*" tâbir olunur ⁽²⁾. İş e r u'y e t, bu iki kavramı tek başına ifâde eden bir kelimedir.

"*Menâm*" veya "*nevm*" ise, u y k u demek olup; "*ru'yetün fî'l-menâm*", *uykuda görme* mânâsına gelmektedir. Bu, cümle hâlindeki ifâdenin, aynı kökten gelme tek kelime ile karşılığı ise "*rü'yâ*"dır. Bu kelime de *Kâmûs*'da: "*Düş'e denir ki, uyku içre görülür*" şeklinde açıklanmıştır ⁽³⁾.

Bugün dilimizde, her iki kelime de "*rüyâ*" ve "*düş*" şeklinde yaşamaktadır. Hattâ bunun, "*düş görmek*" ve "*rüyâ görmek*" tarzında tatlı bir kullanılışı da vardır.

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmenin ehemmiyetine geçmeden önce; rüyânın mâhiyeti, insan hayatında rüyânın önemi ve rüyâ tâbiri gibi bir iki noktanın açıklanmasında -bir kısım okuyucular açısından- fayda mülâhaza ediyoruz.

(1) Bu başlık, Şemâil'in Hıms 1968 tarihli baskısında "*fî'n-nevm*" şeklindedir.

(2) Bkz. *Kâmûs*, IV, 966.

(3) Aynı eser, IV, 968.

Rüyânın Mâhiyeti ve Çeşitleri

R ü y â için çeşitli târifler ve bir kısım felsefî açıklamalar yapılmıştır. Biz, eserimizin maksadını aşacak türdeki bilgi ve açıklamalara yer vermemeyi prensip olarak benimsediğimiz için, buraya fazla teknik bilgileri almak yerine, sâdece bu konudaki bilgileri özetleyerek ana hatlarıyla sunmak istiyoruz⁽⁴⁾.

R ü y â, Cenâb-ı Hakk'ın melek vâsıtasıyla, hâlıkat veya kinâye olarak kulun şuurunda uyandırdığı sübjektif algılar ve vicdânî duygular; veyâhut da şeytânî telkînler ve kanşık hayâllerden ibârettir.

Peygamberimiz'in ashâbından **Avf b. Mâlik** (r.a) (ö: 73/692), şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: "*Rüyâlar üç çeşittir: 1° İnsan oğlunu üzme için Şeytan'ın korkutmaları, 2° İnsanın, uyanırken ilgi duyduğu şeyleri uyku hâlinde iken görmesi, 3° Peygamberliğin 46 cüz'ünden bir parçası olan rüyâlar*".

Avf b. Mâlik'e, bu hadîsi işiten ikinci râvî (**Müslim b. Mişkem**) sorar: "*Sen bu hadîsi bizzat Hazreti Peygamber'den işittin mi?*". O da: "*Evet, ben onu Resûlullah Efendimiz'den bizzat işittim, ben onu Peygamber Efendimiz'den bizzat işittim!*" diye te'kidli olarak cevap verir⁽⁵⁾.

Bu duruma göre rüyânın birbirinden farklı çeşitleri olduğu anlaşılıyor. İslâm âlimleri, rüyâ hâdisesini, yukarıdaki hadîsin ışığı altında üç grupta değerlendirmişlerdir. Kaynakları; 1) **Tahvîf-i Şeytan**, 2) **Hadîs-i Nefs** ve 3) **Tebşîr-i Rahmân** şeklinde formülleştirdikleri bu tasnifi kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

1°) Rüyânın bu çeşidi, gizli bir dış te'sîr sonucu ortaya çıkmış olan ve fakat yalan bir çağışım ve tahayyülden ibâret bulunan ş e y t â n î telkînlerdir.

2°) Rüyânın ikinci çeşidi, nefsin kendinden kendine olan bir telkînidir ki, geçmişteki hâtıraların tahayyülünden başka bir kıymeti hâiz değildir. *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadîs-i şerîfler, bu tür rüyâlar için "*adğâsü ahlâm*" tâbirini kullanmışlardır. Bu tâbir, "*yaşı kurusuna karışık ot demeti gibi boş hayâller, kâbuslu hayâlât yığını düşler*" anlamına gelmektedir. *A h l â m*, "*hulm*" kelimesinin çoğuludur; *h u l m* ise, uykuda görülmüş boş hayâl demektir. Türkçemizde kullandığımız "*ihtilâm*" bu köktendir ki, "*seytan aldatması*" diye ifâde ederiz.

(4) Daha geniş bilgi için bkz. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, IV, 2862-2869; *Tecrid Tercemesi*, XII, 295-314; *Kâmûs*, IV, 669.

(5) İbn Mâce, *Sünen*, II, 1285-1286, nu: 3907.

Hakikatte hiç bir mânâsı ve karşılığı olmayıp, eski ve yeni bir takım şuuralmı evhâm ve hayâllerinin karışmasından ibâret bulunan bu gibi düşlere, esâsen “rüyâ” demek doğru değildir. Bunlara, “yalancı rüyâ” (rü'yâ-yı kâzibe) denmektedir. Gerçekte bir karşılığı olmadığı için, bu gibi düşler, ne başkasına anlatılmalı ne de “tâbir” edilmelidirler. Nitekim Peygamber Efendimiz: “Rüyâ Allah'tandır; hulûm ise şeytandandır” buyurmuşlardır⁽⁶⁾.

Bu arada, Peygamber Efendimiz, uyku hâlinde iken görülen bu iki durumu birbirinden ayırt etmek ve her iki hâl karşısında farklı tavır takınmak için de tavsiyede bulunmuşlardır: “Her hangi biriniz, hoşuna giden bir rüyâ gördüğü zaman, bilsin ki o Allah'tandır. Bu durumda Rabbine hamdetsin ve o rüyâsını başkasına da anlatsın. Öte yandan, hoşlanmadığı bir düş gördüğü zaman, bilsin ki o şeytandandır. Bu durumda ise, o rüyânın şerrinden Allah'a sığınsın; uyanınca sol tarafına dönerek, tükürür gibi üç def'a “tuh!” desin ve onu kimseye anlatmasın. Zîrâ bu rüyânın, onu görene hiç bir zararı dokunmaz”⁽⁷⁾.

Görüldüğü gibi bu iki çeşit rüyâ, gerçekte ilgisi olmayan kâbuslu uyku hâlleridir.

3°) Rüyânın üçüncü çeşidi ise “rü'yâ-yı sâdika” yâni sâdik ve doğru rüyâ diye adlandırılmıştır. Bu, Allah tarafından doğrudan doğruya veya bir melek vâstasıyla yapılan ilâhî bir telkîndir ki, esas “rüyâ” denen şey budur. Yukarıda işâret edildiği üzere, bunun dışında görülenler rüyâ değildir. Onlar, başka tâbirlerle ifâde edilmişlerdir.

R ü y â, “rü'yet” (görmek) mânâsından alınmış bir tâbir olduğu için, bunda, hayâlin ötesinde bir h a k î k a t görülmüş bulunur. Bu sebeple, rüyânın içinde; zâhîrinden bâtınına, şeklinden hakikatine geçilecek hakîkî bir mânâ ve karşılık gizlidir. İşte “rü'yâ tâbiri” demek, o hayâlî sûret ve mânâlardan bir ip ucu, bir yol bularak, görülenlerin ötesindeki hakikate geçebilmek; şeklin hakikatini, mecâz ve hayâlin arkasındaki gerçeği görüp dile getirebilmek demektir⁽⁸⁾.

Rüyâ tâbirinde dikkat edilmesi gereken hususlara ileride ayrıca temâs edilecektir.

(6) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, VIII, 68.

(7) *Muvatta'*, II, 957, nu: 4; Buhârî, *a.g.e.*, VIII, 68, 69, 72, 74, 83; Tirmizî, *Sünen*,

(8) Dilimizde “tâbir” şeklinde yaygın olan ifâdenin Türkçe karşılığı, “geçirmek”tir. Hâlbuki bu ifâde *Kur'ân-ı Kerîm*'de, aynı kökten gelme “ubûr” kelimesi ile ifâde edilmiştir ki, “bir yerden bir yere geçmek” demektir. Bu kelime, şelmiden hakikate, görünütünden gerçeğe geçmek; hayâlin perde arkası gerçeklerine atlamak mânâsı taşır.

Rüyanın Önemi

Hacimli h a d î s kitaplarının hemen hemen hepsinde, “*Kitâb’ür-Rü’yâ*”, “*Kitâb’üt-Ta’bîr*” veya “*Kitâbü Ta’bîr’ir-Rü’yâ*” başlıklarından birini taşıyan bir bölüm yer almaktadır ⁽⁹⁾. Muhaddisler bu başlıklar altında, Hazretî Peygamber’in r ü y â ile ilgili olarak söylediği sözleri ve O’nun rüyâ hâdisesini değerlendirişini kaydetmişlerdir. Bu vesikaların yekûnû ise, orta hacimde bir kitap oluşturabilecek kadar fazladır.

İslâm anlayışına göre h a y a t, uyanık ve uyku hâlinde geçen yönleri ile bir bütündür. İnsanın, g ö z’ünün gördükleri ile k a l b’inin gördükleri de ayrı şeyler değildir. Zâhir ile bâtın, dış ile iç, şekil ile mânâ, görülen ile görüntüler... mâhiyet itibâniyle ayrı düşünülmemiştir. Bu sebeptedir ki, uyanıkken görülenler nasıl değerlendirilmişse, uyurken görülenler de öylece değerlendirilmiştir. Hatta yerine göre, uykuda görülenler, daha temiz, daha berrak, daha değerli ve daha te’sîrli kabul edilmiştir.

Uyanıklık hâlinde insanı çemberine alan pek çok yan te’sîrler vardır. Bunlar, insanı, sâlim düşünmekten ve isâbetli karar vermekten alakoyarlar. Mühim kararlar arefesindeki tereddütler, hep, “*istihâre*”nin vereceği sağlıklı işaretlere bırakılır. İstihâre namaza, istihâre duâsı ve istihârenin yorumu sonunda verilen kararlar, insanı tereddütten kurtarır, huzurlu kılar. Nitekim Resûlullah (s.a.s) Efendimiz: “*İstişâre eden zararlı çıkmaz, istihâre yapan da pişmanlık duymaz*” buyurmuşlardır ⁽¹⁰⁾.

Kalb gözü açık, ayık ve uyanık olan insanların hayatlarını hep, rüyâda kendilerine verilen işaretlerle yönlendirdikleri söylenir ⁽¹¹⁾. Nitekim Peygamber Efendimiz, ashâbının gördüğü rüyâlara ehemmiyet verirler ve sabah namazından sonra, teşkil ettikleri oturumlarda onların gördükleri rüyâları anlatmalarını isterlerdi. Semüre b. Cündeb (r.a) kanalıyla gelen bir hadîs-i

(9) Meselâ bkz. *Muvatta’*, II, 956-958 (*Kitâb’ür-Rü’yâ*); Buhârî, VIII, 67-86 (*Kitâb’üt-Ta’bîr*); Müslim, IV, 1771-1781 (*Kitâb’ür-Rü’yâ*); Ebû Dâvûd, IV, 416-418 (*Kitâb’ül-Edeb Bâbü’n fi’r-Rü’yâ*); İbn Mâce, II, 1282-1294 (*Kitâb’üt-Ta’bîr’ir-Rü’yâ*); Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 390-398 (*Kitâb’üt-Ta’bîr’ir-Rü’yâ*); Heysemî, *Mecme’uz-Zevâid*, VII, 172-185 (*Kitâb’üt-Ta’bîr*).

(10) Taberânî, *el-Mu’cem’üs-Sağîr*, II, 78; Kuwâ’î, *Müsned’üş-Şihâb*, vr. 93^b, nu: 511.

(11) Meselâ, *Barbaros Hayreddin Paşa’nın Hâtıraları* (Tercüman 1001 Temel Eser, seri: 14 ve 15)’nı okuyanların, bir s ı r dikkatlerini çekmiş olmalıdır. Paşa’nın devamlı sürene kiufflarla mücadele hâlinde geçen hayatı, üstüste başarı ve zaferlerle doludur. Ve, kendisinin sık sık ifade ettiğine göre, burunun dibine kadar gelen bir çok tehlike, kendisine, hep rüyâda haber verilmiştir. Ona göre r ü y â, mahâretli bir keşif bölüğünün ve saat gibi çalışan bir câsuluk teşkilâının verdiği raporlardan daha sağlamdır. Rüyâsında gösterilenler, hep aynı ile vâki olmuştur.

şerifte bu durum şöyle anlatılmıştır: **“Resûl-i Ekrem Efendimiz, s a b a h namazını kıldırıp bitirince, yüzünü cemâate çevirir; içinizde, bu gece r ü y â gören var mı? diye sorard”** ⁽¹²⁾.

Tirmizî şâhi İbn’ül-‘Arabî el-Mâlikî’nin de ifâde ettiği gibi, Hazreti Peygamber böylece, onların rûh hâllerini kontrol eder; eğilimlerini, ilgilerini ve duygularını değerlendirirdi ⁽¹³⁾.

R ü y â n ın Y o r u m u

Peygamber Efendimiz: **“Doğru rüyâ, Allah’dan bir müjdedir”** buyurmuşlardır ⁽¹⁴⁾. Hazreti Peygamber, ömürlerinin son günlerinde, ashâbına:

- **“Arak nübüvvet ve risâlet (peygamberlik) haberleri kesiliyor. Benden sonra ne nebî, ne de resûl gelecektir”** buyurdularında; bu durum, çevresindeki insanlara çok ağır gelir ve ashâb-ı kirâm son derece mahzûn olurlar. Ashâbının bu üzgün hâlini gören Resûlüllüh Efendimiz:

- **“Fakat, m ü b e ş ş i r â t devâm edecektir”** diye ilâve ederler.

- **“Mübeşşirât nedir, yâ Resûlallah?”** diye sorulunca da:

- **“Mü’minin gördüğü doğru rüyâlardır; o, nübüvvetin bir parçasıdır!..”** buyururlar ⁽¹⁵⁾.

Her şeyin en doğrusunu bilen ve söyleyen Fahr-i Kâinât Efendimiz, bu hadîsiyle, rüyâ hâdisesinin ehemmiyetini belirtmiş oluyor.

Alıcı antenleri hassas çalışan insanlar, rüyâ cihâzının görüntülediği haberlere kulak verirler. Alınan bu müjdeli haberler, bâzen açık seçik kaydedilirse de, çoğu zaman **“şifre”** gibidirler. Bu şifreleri herkesin çözmesi, onları rastgele herkesin deşifre etmesi mümkün olmamaktadır. İşte, rüyâ şifresini çözüp aslına uygun olarak ifâdelendirmeye, **“rüyâ tâbir etme, düş yorma”**

Dikkat çekici olan bu durumu, aynı uyanıklıkla bir devlet adamımıza anlaşıp da: **“Efendim, eskiler mühim işlerini hep rüyâlarında gördükleriyle yönlendirmişler, önemli kararlarını hep rüyâlarının işaretlerine göre vermişler”** dediğinde, o da: **“Ya şimdükilerin nasıl yaptığını zannediyorsunuz!”** demişti.

(12) Buhârî, a.g.e., VIII, 84; Tirmizî, Sünen, IV, 543, nu: 2294; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 391.

(13) Bkz. ‘Ârizat’ül-Ahvezi, IX, 167.

(14) **“er-Rû’ yâ’s-sâlihâtü b ü ş r â minellak”**. Yukarıda 9. dipnotunda gösterilen kaynakların ilgili bölümleri.

(15) Bu hadîs de, değişik şâhîbiler kanallarıyla ve farklı lâfızlarla uzun ve kısa olarak rivâyet edilmiştir. Metni, Buhârî dâhil bütün muhaddisler kaydetmişlerdir. Biz, tercümede Tirmizî rivâyetini esas aldık. Bkz. Tirmizî, Sünen, IV, 533, nu: 2272; Hâkim, el-Müstedrek, IV, 391.

denir. Bu işi yapana da “muabbir”, yâni rüyâ tâbircisi, düş yorumcusu denmektedir ⁽¹⁶⁾.

Herkesin rüyâ tâbir etmesi mümkün değildir. Birinci sınıf âlim, bütün dîni ve dünyevî ilimlere vâkıf, fıkıh ilminde ve fetvâ vermekte mâhir olmak, insanı, rüyâ yorumlamaya ehil kılmamaktadır. Elmalılı Hamdi Efendi'nin de ifade ettiği gibi, “rüyânın te'vili, ilm-i kesbî ile değil, ancak ilm-i vehbî ile bilinir. Bunun da ednâsı firâset ve ilhâm, âlâsı vahiydir” ⁽¹⁷⁾. Hamdi Efendi, ayrıca şu açıklamasını da ilâve eder. “Rüyâ tâbiri, ulûm-ı vehbiyye ve keşfiyyeden olduğu için, fikir ve mantıkla hallolunamaz. Olu namadığından dolayı da, z â h i r ehli için, rüyâ ile ahlâmın temyîzi müşkül olur. Ve hattâ, esrâr-ı gaybiyyeden büsbütün gâfil olanlar, Rab-bül'âlemînin âlim ve hakîm olduğunu bilmeyenler, alel'umûm rüyâların ahlâmдан ibâret olduğunu iddiâyâ kadar varırlar” ⁽¹⁸⁾.

el-Kettânî, “Hazreti Peygamber zamânında rüyâ tâbir eden zevât” başlığı altında, ashâb arasındaki meşhûr rüyâ tâbircilerinin bir kaçını kaydetmiştir ⁽¹⁹⁾. Bu isimlerin başında Hz. Ebû Bekir (r.a) gelmektedir. Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ da bunlar arasındadır. Esmâ binti Umeys ise, en ünlü rüyâ tâbircilerindendi. Nitekim Hz. Ömer, gördüğü rüyâları hep ona yorumlatırdı ⁽²⁰⁾.

Hadis kitaplarının ilgili bölümlerinde, Asr-ı Saâdet döneminde görülen rüyâlar ve bunların yorumu hakkında bir hayli vesîka kaydedilmiştir. Bu vesîkaların bir kısmı Hazreti Peygamber'e âit yorumlar, bâzısı da ashâbın te'vîlleridir.

Rüyânın çeşitli rüyâ tâbirnâmeleri'ne bakılarak yorumlanması, isâbet-siz bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Zîrâ rüyâlar, rüyâyı görenin durumuna göre değişiklik arz etmektedir. Farklı seviye ve karakterdeki insanların aynı rüyâyı görmüş olması, onun yorumunun da aynı olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple rüyâlar, ya görenin kendi iç dünyasında değerlendirilmeli, ya da rüyâ tâbirinde mâhir olan bir zâta yorumlatılmalıdır.

(16) İslâm âlimleri, meşhur rüyâ yorumcularını tanıtan *Tabakât* kitabı da yazmışlardır. Meselâ, Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Hallâl (ö: 439/1047)'in “*Tabakât-ül-Muabbirîn*” i bunlardan biridir. Bkz. *Tezkiret-ül-Huffâz*, III, 1109-1111; *Keşfüz-Zunûn*, II, 1106; *Esmâ'ül-Müellifîn*, I, 275.

(17) Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IV, 2865.

(18) Ayn eser, IV, 2869.

(19) Kettânî, *et-Terâif-ül-İddâriyye*, I, 59-63. Ancak müellif, *el-İsâbe*'ye atfen yaptığı ikâbta bir kalem hatâsı yaparak, Esmâ binti 'Umeys'e âit bilgileri, Esmâ binti Ebî Bekir'e mâl etmiştir.

(20) İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 231, nr. 51.

İtiraf etmek gerekir ki, bizim burada yazmaya çalıştığımız hususlar, “bilgi”den öte geçmeyen değerlendirmelerdir. Gönlü ve basireti ile perde arkasının sırlarını okuma mevkiinde olan zevât, bu işin gerçek ehlidirler. Kimin ehil olduğunu ise en iyi bilen Allah’dır.

İbn Abbâs (r.a)’ın da ifade ettiği gibi, “*Bütün peygamberlerin gördükleri rüyâlar birer vahiydir*” ⁽²¹⁾. Bu tür rüyâlar, kesin bilgi ifade ederler; hepsi de birer gerçeğin ifâdesidir. Peygamberlerin dışındaki insanların gördükleri rüyâlar ise, görüşün şekli ve gören kimsenin durumuna göre, bir ve himinden kesin bir hakîkate kadar varabilecek çeşitli mertebelerde ferdî bir duygu meydana getirebilir. Ve rüyânın asıl yorumu, ortaya çıkacak olaylarla açıklığa kavuşur. Bâza rüyâların aynı çıkar; bâzıların tâbir de berâber görülür. Bâza rüyâlar ise, gören kimsenin vicdânında tâbir olunmakla berâber, doğruluğuna dâir öz ve fakat kesin bir kanâat ortaya çıkarır.

Resûlullah Efendimiz, bir yandan görülen rüyâların gelişi güzel herkeşe anlatılmamasını tavsiye ederken, bir yandan da rüyâ tâbircilerinin, yorumlarında çok dikkatli olmalarına dikkati çeker. Bu konu ile ilgili bir kaç hadîs-i şerîfin meâlî şöyledir:

“*Rüyâ, yorumlanıncaya kadar, aynen, sâbit bir yerde durmayan kuşa benzer. Ne zaman ki yorumlanır; işte o zaman gerçekleşir*” ⁽²²⁾.

“*Rüyâlarınızı, gelişi güzel herkese değil, ya sevdiğiniz birisine, veya akıllı ferâset sâhibi bir kimseye anlatın*” ⁽²³⁾.

“*Rüyâ, ancak bilgili, veya insanları hayra yönelten (nâsîh) kimselere anlatılır*” ⁽²⁴⁾.

(21) Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 396; Heysemî, *Mecme’uz-Zevâid*, VII, 176.

(22) Tirmizî, *Sünen*, IV, 536, nu: 2278; İbn Mâce, *Sünen*, II, 1288, nu: 3914; İbn’ül Esîr, *en-Nihâye*, III, 150.

(23) Taberânî, *aynı yer*; İbn Mâce, *aynı yer*.

(24) Taberânî, *el-Mu’cem’üs-Sağîr*, II, 49.

Öte yandan rüyâ, bir kaç kişiye birden yorumlattırılmamalıdır. Peygamber Efendimiz'in bir hadîsine göre: *"Rüyâ, ilk yorumlayanın yorumuna göre gerçekleşir"* ⁽²⁵⁾.

Hadîs kitaplarında, rüyânın önemini belirten bir hadîs vardır. Bir çok sahâbe tarafından rivâyet edilmiş bulunan bu hadîsin tercümesi şöyledir: *"Mü'minin rüyâsı, nübüvvet (peygamberlik)'in 46 cüz'ünden bir cüzdür"* ⁽²⁶⁾.

Bu, rüyânın Peygamberliğin 46'da biri olma mes'alesi, genellikle şöyle değerlendirilmiştir: Hazreti Peygamber'in vahiy aldığı **peygamberlik müddeti** 23 senedir. Bunun ilk altı ayındaki vahiyler ise, hep fecr-i sâdık gibi **zuhr** eden r ü y â ile gelmiştir. 23 senede 46 tâne *"altı ay"* olduğu hesap edilince, ilk altı ayda vahiylerin rüyâ şeklinde geldiği, binâenaleyh peygamberlik müessesesinin 46'da birinin r ü y â ile gerçekleştiği ortaya çıkar.

Ne var ki, Hazreti Peygamber'in gördüğü ayan-beyan gerçekleşen rüyâlar gibi rüyâ görebilmek için, insanın şuuraltını çok temiz tutması gerekmektedir. Radarları paslı olan kalbler, genellikle puslu rüyâ görme durumunda kalabilirler. Bu inceliğe işaret etmek istemiş olmalıdır ki, talebelik yıllarımda bir büyük zât bana: *"Evlât, İslâm'da fikir zinâsı diye bir mefhûm vardır; bu sebeple şuur altınızı dâimâ temiz tutunuz!"* demişti.

Biz görsek de görmesek de, bilsek de bilmesek de, bir milleti hak ve hakîkate doğru yönlendirmelerin, biraz da, şuur altları tertemiz insanların gönül aynasına akseden ilâhî müjde ve işaretlerle gerçekleştiğini kabûl etmemiz gerekecektir. Nitekim, **Osman Gâzi'nin** görüp de **Şeyh Edebâli'nin** yorumladığı bir rüyâ, Türk toplumunda *"devlet-i ebed-müddet"* inancının temelini oluşturmuş ve bu rüyâ, nesilden nesile bir ilâhî müjde vesîlesi olmuştur ^(*).

(25) İbn Mâce, aynı yer, nu: 3915; İbn'ül-Esûr, a.g.e., III, 150.

(26) Bu hadîs, **Buhârî dâhil**, rüyâya bölüm ayıran bütün hadîs kitaplarında yer almaktadır.

(*) Bu rüyâyı, **Nihad Sâmi Banarlı**, kaynaklarını da vererek *"Osman'ın Rü'yâsı"* başlığı ile şöyle kaydetmiştir:

O zamanlar, Söğüd çevresinde bir köyde Edebâli derler bir Şeyh vardı ki **Osman**, bunun kızı **Mâl Hâtun**'la evlenmek istemişti. Edebâli ilk yıl buna râzı olmamıştı. Fakat;

"Sultan Osman, bir gece, Şeyh Edebâli'nin zâviyesinde uyurken, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, kendisi şeyhin yanında yatıyordu. Gördü ki, Edebâli'nin koynundan bir ay doğdu; dolunlaşınca inip kendi koynuna girdi. O anda kendi göbeğinden bir

Peygamberimiz'i Rüyâda Görme

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmek, bir mü'min için rüyâların en güzeleridir. Bir göz için de, o güzeller güzeli Peygamber Efendimiz'i görmekten daha üstün bir dünyâ mutluluğu yoktur. Ashâb neslinin en büyük şansı ise, bu, baş gözü ile görme (rü'yet) hâlidir.

Burada hemen akla, bir iç burukluğunun sitemi gelmektedir: Öyle ise, bizim kabâhatimiz ne? Dünyâya daha sonra gelmiş olmanın tâlihsizliğini telâfi etmek mümkün değil midir?

Görünüşte bunun gibi tâlihsizlikler pek çoktur. Varlıklı olup da parası ile hayır hasenât yapan kimseler, fukarâya göre daha şanslı gibidir. Güçlü kuvvetli olup da enerjisi ile dîne, înâna, vatana, millete hizmet sunanlar, zayıf ve çâresiz takımına göre doğuştan bir üstünlüğe mâlik gibi gözükmektedir. Akı, zekâsı, ferâseti kendi kabını taşıp etrafını da aydınlatan insanlar, akıl fukarâsı, zekâ züğürdü ve ferâset yoksunu insancıklara göre daha farklı bir kazancın mutluları durumundadır. Bu farklılıkları daha da çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlar, bir takım insanları diğerlerine karşı adaletsizce üstün kılma ve bir *"mutlu azınlık"* zemîni hazırlama gibi görünmektedir. Halbuki bütün bu ilâhî tecellîler, işin hakikati değil, sâdece bir görüntüsüdür.

ağaç bitip büyümeğe, yükselmeğe başladı. Büyüdükçe yeşillendi, güzelleşti. Dallarının gölgesiyle bütün dünyâyı örttü".

"Anun gölgesinde dağlar var. Dağların dibinden pınarlar çıkup revâne olup akar. Kimi bağın suvarır, kimi çeşmeler akıdır".

"Ağacın yanında dört sıra dağlar gördü ki bunlar Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nîl ve Tuna çıkıyordu. Bu ırmakların üzerinde, deniz gibi, gemiler vardı. Tarlalar ekin doluydu. Dağların tepeleri ormanlarla örtülüydü. Vâdilerde şehirler vardı. (Şehirlerde câmiler kurulmuştu.) Bunların hepsinin altın kubbelerinde birer hilâl ışıldıyor; minârelerinde müezzinler ezân okuyorlardı. Bu sesler, ağaç dallarındaki kuşların civıltısıyla karışıyordu.

"Bir ara, ağacın yaprakları, kılıç gibi, uzamaya başladı. Derken, bir rüzgâr çıkıp bu yaprakları İstanbul şehrine doğru çevirdi.

Şehir, iki denizin ve iki kara'nın birleştiği yerde, iki fırûze ile zümrüd arasına oturtulmuş bir elmas gibi idi. Böylece bütün dünyâyı kuşatan geniş bir ülke gibi halkalanan bir yüzüğüñ kıymetli taşını andırıyordu.

Sultan Osman, yüzüğü takıyorken uyandı".

Bu rüyânın muhtelif rivâyetlerinin bulunduğunu da belirten Banarlı, hâdiseyi şöyle değerlendirir: *"Hâdis, millet büyüklerinin şahsiyetinde ve icrâtında Türk milletin kendi yarını için bir rü'yâ görebilmesidir. Nitekim bütün büyük milletler, hayatlarında böyle rü'yâlar görebildikleri ve gördükleri bu rü'yâları hakikat hâline getirebildikleri ölçüde büyük millet olmuşlardır".* Bkz. *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, I, 511-512.

İlâhî hikmetleri en iyi bilen ve bir bakıma, çetrefil gibi gözüken bu gibi düğümleri çözmek için gönderilen Fahr-i Âlem Efendimiz, her şeyi yerli yerinde açıklamışlardır. O'nun bildirdiklerine göre, bir işin görüntüsü ile perde arkası hikmetleri birbirinden çok farklıdır. Biz insanlar ise, çoğu zaman, gözün gördüğüne ve nefsin arzûsuna göre değerlendirme yapma eğilimindeyizdir.

Buyururlar ki: *“Ameller, niyetlere göredir”* ⁽²⁷⁾. Ve yine buyururlar ki: *“Mü'minin niyeti, amelinden daha hayırlıdır”* ⁽²⁸⁾. Böylece, imkân sâhibi olup da hayırlı bir iş yapan kimse ile, imkânsızlığı yüzünden o işi yapamayan veya o işe bir katkıda bulunamayan ve fakat gönlü hep o işde olan kimselerin, aynı sevâbı alacakları müjdelenmiştir. Yâni bir işi yapanla, aynı işi yapmak isteyip de yapamayanlar, dünyadaki mevkî farklılıklarına rağmen, hedefe giden kavşak noktasında birlikte buluşmaktadırlar.

İşte, Peygamber Efendimiz'i baş gözü ile görenlerle, bu imkândan mahrûm olan sonrakilerin durumu da böyledir. S a h â b e olma sıfatı hâriç, görmenin verdiği diğer nîmetler bakımından, öncekilerle sonrakiler arasında hiç fark yoktur. Zîrâ müjdeyi veren, Hazretî Peygamber'in bizzat kendileridir: *“Beni rüyâsında gören, aynen uyanıkken görmüş gibidir. Zîrâ şeytan, benim kılığuma bürünmez”*.

Peygamber Efendimiz'i rüyâda görmenin ehemmiyeti ve bu görmenin mâhiyeti ile ilgili olarak, -Tirmizî'nin kaydettiğine göre ⁽²⁹⁾- on kadar sahâbeden nakledilmiş dört çeşit metin vardır. Küçük lâfız değişikliği ile rivâyet edilmiş bulunan bu metinlerin ortak ifâdesi, yukarıda tercümesinin verildiği şekildedir.

Ancak bu dört grup rivâyetten birinin metni: *“Men reânî fe kad reâ'l-hak”* şeklindedir ⁽³⁰⁾. Buradaki *“el-hak”* kelimesi, bâzılarınca *“Cenâb-ı Hak”* mânâsında anlaşılmış ve hadîs; *“Kim beni rüyâsında görürse, Allah'ı görmüş olur”* şeklinde tercüme edilmiş ve bu anlayışa dayalı olarak uzun uzun yorumlar yapılmıştır. Bize göre, böyle anlamaya, metin zorlanarak ulaşılmıştır.

(27) Buhârî, *el-Câmi'us-Sahîh*, I, 2.

(28) Suyûtî, *el-Câmi'us-Sağîr*, II, 188 (Taberânî ve Beyhakî'den naklen).

(29) Meselâ; Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Ebû Katâde, Abdullah b. Abbâs, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Bekre, Abdullah b. Abbâs, Ebû Cühayfe, Abdullah b. Ömer, Târik b. Eşyem el-Eşca'î gibi ashâb bunlar arasındadır.

(30) Bkz. Buhârî, *a.g.e.*, VIII, 72; Tirmizî, *Şemâil*, bu bölüm 6. hadîs; Heysemî, *Mecme'uz-Zevâid*, VII, 181 (Ebû Katâde rivâyeti).

Nitekim, İbn'ül-Esir "*en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs ve'l-Eser*" adlı Hadîs lûgatinde ⁽³¹⁾ ve Fîrûzâbâdî de "*Kâmûs*"unda ⁽³²⁾, adı geçen hadîs metnini de aynen alarak, buradaki "*el-hak*" kelimesinin "*doğru ve hakikat*" mânâsına geldiğini, hadîsin devânı olan "*zirâ şeytan, benim kılığımıza giremez*" cümlesinin bunu açıklamakta olduğunu belirtirler ⁽³³⁾.

Mevcut rivâyetlerin metin ve kaynaklarını mukâyeseli olarak teker teker buraya almamız mümkün olmamıştır. Ne var ki, konu ile ilgili bütün vesikalar karşılaştırılıp da hadîs metinleri bir bütünlük çerçevesinde değerlendirilince, sâdece Ebû Katâde ve Ebû Sa'îd el-Hudrî rivâyetlerinde geçen "*el-hak*" kelimesine, "*Cenâb-ı Hak*" mânâsı verebilecek bir çıkış yolu bulunamamaktadır. Öte yandan, diğer hadîs metinlerindeki "*hak*" kelimeleri içinde de, bu kelimenin "*Allah*" mânâsına kullanılan bir vechi tesbît edilememiştir.

Bir kısım sûfiyenin bâzı meseleleri îzah edişlerinde bu hadîsi vesîka olarak kullanmalarına hürmet etsek de, bunun, aşırı zorlamadan öte geçmeyen bir te'vîl olduğunu kaydetmemiz gerekecektir ⁽³⁴⁾.

Peygamber Efendimiz rüyâda nasıl görülür? bilemiyoruz. Bu bir nasip mes'elesidir, denebilir. Nitekim, hayatta iken de O'nu herkes görememiştir. Zât-ı Risâletlerini görenler üzerinde bıraktığı te'sir ve gösterdiği değişiklik ise târif edilemeyecek mertebededir. O; mü'minin îmânını, kâfîrin de küfrünü arttırmış; Hz. Ebû Bekir'i ne ölçüde olgunlaştırmışsa, Ebû Cehil'i de o ölçüde azgınlıştırmıştır. *Asr-ı Saâdet* dönemi müslümanları, Peygamber Nûr'un pervâneleri oldukları gibi; O'nun münkirleri de bir acâib kâfir olmuşlardır.

İnsanı terbiye eden şey, okuyup öğrendiği güzel bilgilerden çok, gözü ile gördüğü güzel örneklerden edindiği davranışlardır. Çocuk, iyi bir okulda eğitim gördüğü zaman değil, âhenkli bir âile ve uyumlu bir çevrede yetiştiği zaman dengesi sağlam bir insan olmaktadır.

(31) *en-Nihâye*, I, 413 (*h.k.k* maddesi).

(32) *Kâmûs Tercümesi*, III, 811.

(33) İbn'ül-'Arabî, '*Ârızat'ül-Ahvezî*, IX, 131.

(34) Bu konudaki çeşitli görüşler ve bunların münakaşası için ayrıca bkz. Ali el-Kâfî, *Cem'ul-Vesâil*, s. 601-602.

Âilede, okulda, iş yerinde “*örnek insan*”lara ne kadar ihtiyaç vardır. Tahsilli insana olan ihtiyaç büyük ölçüde karşılanmakta, fakat “*örnek insan*” ihtiyacı gün geçtikçe kendini daha da hissettirmektedir.

Bu ihtiyacı duyanlar, arayış içinde olanlar, aradığını bulup huzûra kavuşanlar, bulduk zannedip de avunanlar, ihtiyaç duyup da ne aradığının farkında olmayanlar ve gâfil gelip gâfil gidenler, hep, bu dünyâ hayâtının kısa metrajlı filmünün çeşitli karakterdeki oyuncularını teşkil etmektedirler.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’i bir anlık da olsa rüyâda görmenin, insan rûhunda aynen O’nu baş gözü ile görenlerdeki te’siri hâsıl edeceği, bir “*Peygamber müjdesi*”dir. Cenâb-ı Hak, insanda, “*rüyâ görme*” gibi bir mekânizma yaratarak, bu sâyede geçmiş ile geleceği birleştirmiş, dünyâ şartlarında “*imkânsız*” olanı, bu muammâlî tertibatla “*mümkün*” hâle getirmiştir. Bu tertûbatı çalıştırmak ve bakımlı tutmak ise bize bırakılmıştır.

METİNLER

1) Abdullah b. Mes'ûd (r.a) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: *“Bir kimse beni rû'yâsında görse, gerçekten beni görmüş olur. Zîrâ şeytan benim kılığuma giremez”* buyurmuşlardır.

2) Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor:

Resûlullah Efendimiz: *“Bir kimse beni rû'yâsında görmüş olsa, gördüğü kimse gerçekten ben'imdir. Zîrâ şeytan benim sûretime giremez”* veya *“bana benzeyemez”* buyurmuşlardır.

3) Ebû Mâlik el-Eşca'î (ö: 140/757 dolayları), babası Târik b. Eşyem (r.a)'den rivâyet ediyor. Târik (r.a)'ın rivâyetine göre, Peygamber Efendimiz: *“Bir kimse beni rû'yâsında görse, gerçekten beni görmüş olur”* buyurmuşlardır.

Musannıf Tirmizî der ki: Burada künyesi ile Ebû Mâlik diye kaydedilen zâtın ismi Sa'd b. Târik b. Eşyem'dir. Babası Târik b. Eşyem ise, Peygamberimiz'in ashâbından olup, O'ndan bir çok hadîs rivâyet etmiştir.

Tirmizî ilâve eder: Ben, şeyhim 'Ali b. Cuhr (ö: 244/855)'dan işittim; o, kendi hocası Halef b. Halife (ö: 181/797)'nin: *“Ben henüz küçük yaşta bir çocukken, Peygamberimiz'in arkadaşı 'Amr b. Hureys (ö: 85/704)'i gördüm”* dediğini söylemiştir ⁽³⁵⁾.

4) Âsım b. Küleyb (ö: 137/754) babasından, o da Ebû Hüreyre (r.a)'den rivâyet ediyor. Ebû Hüreyre'nin anlatımına göre Hazreti Peygamber: *“Beni rû'yâsında gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Zîrâ şeytan, benim kılığuma giremez”* buyurmuşlardır.

(35) Tirmizî bu teknik açıklamayı, kendisinin dördüncü nesilden olduğunu, zîrâ hocasının hocasının hocası ashâbdan olduğu için kendisi ile Hazreti Peygamber arasında üç vesfa bulunduğunu belirtmek için yapmıştır.

Râvî ‘Âsım b. Küleyb ilâve eder: Babam Küleyb b. Şihâb anlatmıştı: Bu hadîsi Ebû Hüreyre’den duyunca, aynen İbn Abbâs’a anlatarak: “*Ben, Resûlullah Efendimiz’i rü’yamda gördüm ve O’nu, aynen Hz. Ali’nin oğlu Hasan’a benzettim*” dedim. İbn Abbâs da beni tasdik ederek: “*Hz. Hasan, gerçekten Resûlullah Efendimiz’e çok benzerdi*” dedi ⁽³⁶⁾.

5) *Mushaf-ı Şerîf* yazmayı meslek edinen Yezîd el-Fârisî anlatıyor: Ben, İbn Abbâs (r.a) henüz hayatta iken rü’yamda Peygamber Efendimiz’i görmüş ve gördüğüm rü’yâyı da İbn Abbâs’a aynen anlatmışım. İbn Abbâs dedi ki: Resûlullah Efendimiz: “*Şeytan, kesinlikle bana benzeyemez. Beni uykusunda gören kimse, gerçekten beni görmüştür*” buyurmuşlardı. Sen, rü’yanda gördüğün zâtı aynen tavsîf edebilir misin?

“*Evet, anlatabilirim; anlatayım*” dedim ve şöyle ifâde ettim:

“*Rü’yamda gördüğüm zâtın boyu; uzunla kısa, vücûdu da şişmanla zayıf arası iri. Yüzü, beyaza çalan esmer (nûrânî beyaz); gözleri kudretten sürmeli; güleç yüzlü ve yüzünün biçimi güzel; sakalı, şura ile şurası arasını yâni gerdanını doldurmuştu*”.

Hadîsin râvîsi ‘Avf b. Ebî Cemîle (ö: 146/763) der ki: Yezîd el-Fârisî rü’yasında gördüğü zâtı tanıırken, daha bir çok yönlerini anlatmıştı; fakat hepsi hatırında kalmadı.

İbn Abbâs, rü’yâyı baştan sona dinledikten sonra, Yezîd el-Fârisî’ye: “*Eğer hayatta iken Resûlullah Efendimiz’i baş gözü ile görmüş olsaydın, O’nu, bundan daha güzel tasvîr ve tavsîf edemezdin*” dedi.

Tirmizî, hâdiseyi nakleden şahısların durumu hakkında şu bilgileri vermektedir: Bu, Yezîd el-Fârisî (ö: 100/718 dolayları), Hürmüz’ün oğlu olan Yezîd’dir. O, Yezîd er-Rakkâşî (ö: 110-120/728-738 arası)’den daha önce yaşamıştır. Yezîd el-Fârisî, İbn Abbâs’dan bir çok hadîs rivâyet etmiştir. Yezîd er-Rakkâşî ise İbn Abbâs’a yetişememiştir. O, Ebbân’ın oğludur, yâni tam adı Yezîd b. Ebbân er-Rakkâşî’dir. Ve, Enes b. Mâlik’e yetişmiş olup ondan hadîs rivâyet etmiştir. Gerek Yezîd el-Fârisî ve gerek Yezîd er-Rakkâşî olsun, her ikisi de Basra’lıdır.

Yezîd el-Fârisî’den bu hadîsi rivâyet eden ‘Avf b. Ebî Cemîle ise, ‘Avf el-A’râbî diye tanınan zattır. Nadr b. Şümeyl (ö: 204/819)’in anlat-

(36) Belâzîrî, “*Hazreti Peygamber’e benzeyen zevâtın isimleri*” başlığı altında 6 kişinin adlarını kaydeder ki, aralarında Hz. Hasan da vardır. Bkz. *Ensâb’ül-Egrâf*, s. 539.

uğna göre, 'Avf el-A'râbi: *"Ben, yaşça Katâde (ö: 117/735)'den daha büyüğüm"* derdi⁽³⁷⁾.

6) Ebû Katâde (r.a) (ö: 54/674) anlatıyor:

Peygamber Efendimiz: *"Beni rü'yâsında gören kimse, kesinlikle gerçeğini görmüş olur"* buyurmuştur.

7) Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor:

Resûlullah (s.a.s) Efendimiz: *"Beni rü'yâsında gören kimse, gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan, benim kılığım girerek başkasına görünemez. Ve ilâve eder: "Mü'minin rü'yâsı, nübüvvetin (peygamberliğin) 46 bölümünden bir cüzdür"*.

H Â T İ M E

1) Abdullah b. Mübârek (ö: 181/797) şöyle demiştir:

"Eğer idâreci olma durumu ile karşı karşıya gelerseniz, Hazreti Peygamber'in hadîsleri ile ashâbın haberlerini kendinize düstur edinin; onlar rehberiniz olsun".

2) İbn Sîrin (ö: 110/728) şöyle buyurmuştur:

"Bu hadîs, dîndir; o hâlde dininizi kimlerden öğreneceğinize dikkat ediniz".

(37) 'Avf'ın doğum târihi hicrî 59, Katâde'nin doğum târihi ise 61'dir.

BİBLİYOGRAFYA

- 'ABDULLAH SİRÂCUDDÎN: *Seyyidünâ Muhammed Resûlullah (s.a.s) Şemâilühü'l-Hamîde Hısâlühü'l-Mecîde*, Haleb 1394/1971.
- 'ACLÜNÎ, İsmâ'îl b. Muhammed (ö: 1162/1749): *Kesf'ül-Hafâ ve Müzîl'ül-İlbâs*, I-II, Haleb (trç).
- AHMED İBN HANBEL (ö: 241/855): *Müsned*, I-VI, Mısır 1313.
- AHMED CEVDET PAŞA: *Kıyas-ı Enbiyâ* (IV. cüz), İstanbul 1331, Kanâat matbaası.
- AHMED Naîm-Kâmil Miras: *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, İstanbul 1928-1948.
- AHMED Nedvî- Sa'îd Sâhib: *Büyük İslâm Târihi: Asr-ı Saâdet-Peygamberimiz'in Ashâbı* (çev. Ali Genceli), I-V, İstanbul 1387/1967, Sebîlürreşâd neşriyatı.
- 'ALÎ el-KÂRÎ (ö: 1014/1605): *Cem'ul-Vesâil fî Şerh'iş-Şemâil*, İstanbul 1290/1873.
- 'ÂMİRÎ, Yahyâ b. Ebî Bekir (ö: 893/1489): *Behcet'ül-Mehâfil ve Buğyet'ül-Emâsil fî Telhîs'il-Mu'cizât ve's-Siyer ve's-Şemâil*, I-II, Mısır 1339.
- AYVERDÎ, Sâmîha: *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*, İstanbul 1968, İstanbul Fetih Cemiyeti neşriyatı.
- AYVERDÎ: *Kur'an Ahlâkı Nedir?*, İstanbul 1986.
- BAĞDÂDLI, İsmâ'îl Paşa: *Hediyet'ül-'Ârifîn Esmâ'ül-Müellifîn ve Âsâr'ul-Musannifîn*, I-II, İstanbul 1951-1955, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.
- BAĞDÂDLI: *Îzâh'ul-Meknûn fî'z- Zeyli 'alâ Kesf'iz-Zunûn* (nşr. Şerafeddin Yaltkaya- Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360-1362/1945-1947.
- BANARLI, Nihad Sâmî: *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, I-II, İstanbul 1971, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.
- Bâzı Evsâf-ı Seniyye-i Muhammediyye*, Diyânet Dergisi (Özel Sayı), Ankara 1970.
- BELÂZÜRÎ, Alî b. Yahyâ (ö: 279/892): *Ensâb'ül-Eşrâf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), I. Cild, Kâhire 1959.
- BERGSON: *Gülme* (Le rire), İstanbul 1990.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn (ö: 458/1066): *Şu'ab'ül-Îmân*, I-IX (nşr. Ebû Hâcer Muhammed es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990.
- BEYHAKÎ: *Delâil'ün-Nübüvve*, I-VII (nşr. Dr. 'Abd'ül-Mu'tî Kal'acı), Beyrut 1405/1985.

- BEYHAKÎ:** *ed-De'avât'ül-Kebîr*, Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi, nu: 334 (yazma).
- BEYCÛRÎ,** İbrâhîm b. Muhammed (ö: 1276/1859): *el-Mevâhib'ül-Ledünniye 'alâ's-Şemâil' il-Muhammediyye*, Kâhire 1375/1956 (3. baskı).
- BUHÂRÎ,** Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'îl (ö: 256/870): *el-Câmi'us-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1315.
- BUHÂRÎ:** *el-Edeb'ül-Müfred* (nşr. M. Fuâd 'Abdülbâkî), Kâhire 1379 (2. baskı).
- BUHÂRÎ:** *et-Târih'ul-Kebîr*, I-VIII, Haydarâbâd 1362.
- CUNBUR,** Müjgân: "*Şemâil-i Şerîfe ve Hilye-i Nebevîler*", *Diyânet Dergisi Özel Sayı*, Ankara 1970.
- CUNBUR,** Müjgân: "*Hilye*", *Türk Ansiklopedisi*, I-XIX, Ankara 1971.
- CORCİ Zeydan:** *Târîhu Âdâbî'l-Lügat' il-'Arabiyye*, I-II, Beyrut 1967.
- ÇELEBÎ,** Dr. Ahmed: *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi* (trc. Ali Yardım), İstanbul 1976, Damla Yayınevi.
- ÇELEBİOĞLU,** Âsmî: "*Türk Edebiyatında Manzûm Dinî Eserler*", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983.
- DÂRİMÎ,** Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahmân (ö: 255/869): *Sünen*, I-II, Medîne 1386/1966.
- DEMİRCİ,** Mehmed: "*Nûr-ı Muhammedî*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, İzmir (Manisa) 1983.
- DERMAN,** Uğur: "*Yazı Sanatımızda Hilye-i Saâdet*", *İlgi Dergisi*, sayı: 28, yıl: 13, İst. 1979.
- DERMAN:** *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, İstanbul 1982, Kültür Bakanlığı yayını.
- DEVELLİOĞLU,** Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1990 (9. ofset baskı).
- EBÛ DÂVÛD,** Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö: 275/888): *Sünen*, I-IV, Mısır 1369-1370.
- EBÛ DÂVÛD:** *Kitâb'ül-Merâsîl*, Kâhire 1310/1893.
- EBÛ NU'AYM,** Ahmed b. 'Abdullah el-İsfahânî (ö: 430/1039): *Hilye'ül-Evliyâ ve Tabakât'ül-Asfiyâ*, I-X, Mısır 1351-1357/1933-1938.
- EBÛ NU'AYM:** *Delâil'ün-Nübüvve*, I-II, Beyrut 1412/1991 (3. baskı).
- EBÛ YÛSUF,** Ya'kûb b. İbrâhîm (ö: 182/798): *Kitâb'ül-Harâc*, Kâhire 1382/1962 (3. baskı).
- ECER,** Ahmet Vehbi: *İslâm Târîhi Dersleri I (Metod, Kaynak, İlk Devir)*, Kayseri 1991 (Erciyes Üniversitesi yayını).
- ECER:** *İslâm Târîhi Dersleri II*, Kayseri 1995.
- ELMALILI** bkz. YAZIR.
- ENVERÎ:** *Düstûr-nâme*, İzmir Millî Kütüphâne, no: 161, Katalog sıra no: 3189 (yazma).
- EYÛB SABRÎ PAŞA:** *Tercemet'üş-Şemâil*, İstanbul 1296.

- FAYDA**, Mustafa: *Hız. Ömer Zamânında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989, Marmara Üniversitesi yayını.
- FAYDA**: *Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd*, İstanbul 1992, Çağ yayını.
- FAYDA**: "*Hız. Ömer'in Dîvân Teşkilâtı*", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Târîhi* (II. cild), İstanbul 1986, Çağ yayını.
- FAZLULLAH el-Geylânî**: *Fazlullah'is-Samed fî Tavzîh'il-Edeb'il-Müfred*, I-II, Hıms 1388/1969.
- FIĞLALI**, Ethem Ruhi: *İmâmiye Şîası*, Ankara 1984.
- FIĞLALI**: *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İstanbul 1980.
- FİRÜZÂBÂDÎ** (ö: 817/1414): *el-Kâmûs'ul-Muhît* (trc. Mütercim 'Âsım Efendi), I-IV, İstanbul 1304-1305.
- GAZÂLÎ**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö: 505/1111): *İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn*, Kâhire matba'at'ül-istikâme (trç).
- GÖLCÜK**, Şerafeddin-Süleyman Toprak: *Kelâm*, Konya 1988, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayını.
- HÂKÂNÎ**, Mehmed Bey (ö: 1015/1606): *Hilye-i Saâdet* (nşr. İskender Pala), Ankara 1991, TDV yayını.
- HÂKİM en-NİSÂBÜRÎ**, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah (ö:405/1015): *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, I-IV, Haydarâbâd 1334-1342.
- HALEBÎ**, 'Ali b. Burhâneddîn (ö: 1044/1634): *İnsân'ül- 'Uyûn fî Sîret'il-Emîn'il-Me' mûn*, I-III, Mısır 1384/1964.
- HAMÎDULLAH**, Muhammed: *İslâm Peygamberi*, I-II (çev. Sâlih Tuğ), İstanbul 1990.
- HAMÎDULLAH**: *el-Vesâik'is-Siyâsiyye li'l-'Ahd'in-Nebevî ve'l-Hilâfet'ir-Râşide*, Kâhire 1956 (2. baskı).
- HAMÎDULLAH**: *Hazreti Peygamber'in Savaşları* (çev. Sâlih Tuğ), İstanbul 1962.
- HARÂÎTÎ**, Ebû Bekir Muhammed b. Cafer es-Sâmerî (ö: 327/739): *Mekârim'ül-Ahlâk*, Süleymâniye Kütüphanesi Reîsülküttâb bölümü, nu: 267 (yazma).
- HASSÂN b. SÂBÎT**: *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Mısır 1347/1929.
- HATİB el-BAĞDÂDÎ** (ö: 463/1071): *Takyîd'ül-'İlm* (nşr. Yûsuf el- 'Aşş), Dimeşk 1949.
- HATİB et-TEBRİZÎ**, Veliyyüddîn Muhammed b. 'Abdullah (ö: 737/ 1337): *Miş-kâr'ül-Mesâbih*, I-III, Dimeşk 1380-1382/1961-1962.
- HEYSEMÎ**, Nûreddîn 'Ali b. Ebî Bekir (ö: 807/1404): *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, I-X, Beyrut 1967.
- HÛSÂMEDDİN NAKŞİBENDÎ** (ö: 1282/1865): *Şerh-i Şemâil*, Kâhire 1254/1838.
- İBN 'ABDÛLBERR**, Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdullah el-Kurtubî (ö: 463/ 1071): *el-İstî'âb fî Ma'rîfet'il-Ashâb*, I-IV, Mısır 1328 (*el-İsâbe*'nin kenarında).

- İBN 'ABDÜLBERR:** *Câmi'u Beyân'il-'İlm ve Fazlihî*, Mısır (tr), et-Tibâ'at'ül-Müniriyye.
- İBN 'ASÂKİR,** Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasan (ö: 571/1175): *Târîhu Medîneti Dimeşk, I-XXX* (nşr. Muhıbbüddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâhatî el-'Amravî), Dimeşk 1982.
- İBN'ÜL-'ARABÎ,** Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdullah el-Mâlikî (ö: 543/ 1148): *'Ârızat'ül-Ahvezî fî Şerhi Sünen'it-Tirmizî*, I-XIII, Kâhire 1350-1352/1931-1934.
- İBN'ÜL-ESÎR,** Mecdüddîn Ebû's-Sa'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (ö: 606/1209): *en-Nihâye fî Garîb'il-Hadîs ve'l-Eser*, I-V, Kâhire 1383/1963.
- İBN'ÜL-ESÎR,** Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed el-Cezerî (ö: 630/1233): *Üsd'ül-Gâbe fî Ma'rîfet'is-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1328.
- İBN HACER,** Şihâbeddîn Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî (ö: 852/1448): *el-İsâbe fî Temyîz'is-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1328.
- İBN HACER:** *Tehzîb'üt-Tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325-1327 târîhli baskısından ofset (Beyrut 1958).
- İBN HACER:** *el-Metâlib'ül-'Âliye bi-Zevâid'il-Mesânîd'is-Semâniye*, I-IV, Kuveyt 1393.
- İBN HİBBÂN,** Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö: 354/965): *Kitâbü Meşâhîri 'Ulemâ'il-Emsâr* (nşr. Manfred Fleisshammer), Kâhire 1959.
- İBN KESİR,** Ebû'l-Fidâ İsmâ'îl b. 'Ömer (ö: 774/1372): *Şemâil'ür-Resûl*, Beyrut 1386/1967.
- İBN KESİR:** *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1351-1358/1932-1939.
- İBN KUTEYBE,** Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (ö: 276/889): *Te'vilü Muhtelif'il-Hadîs*, Kâhire 1386/1966.
- İBN MÂCE,** Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezâd el-Kazvînî (ö: 273/886): *Sünen*, I-II (nşr. Fuâd 'Abdûlbâkî), Kâhire 1372-1373/1952-1953.
- İBN MANZÛR,** Muhammed b. Mükerrrem (ö: 711/1311): *Muhtasarı Târîhi Dimeşk*, I-XXIX, Dimeşk 1404/1984.
- İBN SA'D,** Muhammed b. Sa'd (ö: 230/845): *Kitâb'üt-Tabakât'il-Kebîr*, I-VIII, Beyrut 1380/1960.
- İBN SEYYİD'İN-NÂS** (ö: 734/1334): *'Uyûn'ül-Eser fî Fünûn'il-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, Beyrut (tr).
- İNAL,** İbn'ül-Emin Mahmûd Kemâl: *Son Asır Türk Şâirleri*, I-VI, İstanbul 1930-1941.
- İZMİRLİ,** İsmâ'îl Hakki: *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1332.
- KÂDÎ 'İYÂZ** (ö: 544/1149): *eş-Şifâ bi-Ta'rîfî Hukûk'ül-Musîfâ*, İstanbul 1293.
- KÂTİB ÇELEBİ:** *Kesf'üz-Zunûn 'an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn* (nşr. Şerefüddin Yaltıkaya ve Kilisli Rifat Bilge), I-II, İstanbul 1360-1362/1941-1943.

- TABERÂNÎ**, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö: 360/971): *el-Mu'cem'ül-Kebîr*. I-XXV, Bağdâd 1984.
- TİRMİZÎ**, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ (ö: 279/892): *Sünen*, I-V, Kâhire 1356-1385/1937-1965.
- TİRMİZÎ**: *eş-Şemâil'ül-Muhammediyye* (ta'lîk: 'İzzet 'Abîd ed-De'âs), Hımıs 1388/1968; ayrıca İstanbul 1264 ve İstanbul 1285 târihli baskıları.
- ÜSTÜN**, Ayşe: *Hilye-i Saâdet Levhalarının Geleneksel Türk El Sanatları (Tezhîb) Açısından İncelenmesi*, İzmir 1990 (basılmamış yüksek lisans tezi).
- WATT, W.M.**: *Modern Dünyada İslâm Vahyi* (çev. Mehmet S. Aydın), Ankara 1982, Hülbe yayını.
- WENSINCK**: *el-Mu'cem'ül-Müfrehes (Concordance)*, I-VIII, İstanbul 1986.
- YÂKÛT el-HAMEVÎ**, Ebû 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah (ö: 626/1229): *Mu'cem'ül-Büldân* (nşr. Ferdinand Wüstenfeld), Leipzig 1867.
- YARDIM, Ali**: *Hadîs I, Hadîs II*, İzmir 1984, Dokuz Eylül Üniversitesi yayını.
- YARDIM**: *"Hilye-i Saâdet: Peygamber Efendimiz'in Yaratılış Güzellikleri"*, Kubbealtı Akademi Mecmûası, İstanbul 1978, yıl: 7, sayı: 4, s. 12-25.
- YARDIM**: *İzmir Millî Kütüphânesi Yazma Eserler Kataloğu*, I-IV, İzmir 1992-1997.
- YARDIM**: *Mesnevî Hadîsleri*, İstanbul 2008, Damla Yayınevi.
- YARDIM**: *"Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş-Şemâil'i"*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I, İzmir 1983, s. 349-409.
- YARDIM**: *"Ashâb Bilgisinin Kaynakları ve Tirmizî'nin Tesmiyetü Ashâb'ın-Nebî'si"*, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi II, İzmir 1985, s. 247-348.
- YARDIM**: *"Buhârî ve et-Târîh'ul Kebîr'i"*, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi V, İzmir 1989, s. 181-193.
- YARDIM**: *"Mesnevî Hadîsleri Üzerinde Bir Araştırma"*, Kubbealtı Akademi Mecmûası, Ocak 1979, yıl: 8, sayı: 1, s. 44-54.
- YARDIM**: *"Dihye b. Halîfe"*, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (IX. Cild), İstanbul 1994.
- YARDIM**: *İslâm'da Altın Yüzük Kullanımı*, İstanbul 1998, Damla Yayınevi.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi: *Hak Dîni Kur'ân Dili Yeni Meâllî Türkçe Tefsir* (Elmalılı Tefsîri), I-IX, İstanbul 1935-1938.
- YENİTERZİ**, Emine: *Dîvan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, TDV yayını.
- YENİTERZİ**: *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*, Ankara 1993, TDV yayını.
- ZEHEBÎ**, Şemseddîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (ö: 748/1347): *Tezkiret'ül-Huffâz*, I-IV, Haydarâbâd 1375-1377 (3. baskı).

- KETTÂNÎ**, 'Abdülhayy: *et-Terâtib'ül-İdâriyye*, I-II, Beyrut (trç).
- KİTÂB-I MUKADDES**, İstanbul 1958.
- KOÇYİĞİT**, Talat: *Hadîs Istılahları*, Ankara 1980.
- KUZÂ'Î**, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Selâme (ö: 454/1062): *Müsned'üş-Şihâb*, Topkapı Sarayı Müzesi III. Ahmed Kütüphanesi, nu: 570 (yazma).
- LEVEND**, Agâh Sırrı: "*Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri*", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten 1972)*, Ankara 1989.
- MÂLİK b. ENES** (ö: 179/795): *el-Muvatta'*, I-II (nşr. Fuâd 'Abdülbâkî), Kâhire 1384.
- MEHMED RAİF Efendi**: *Muhtasar Şemâil-i Şerîf Tercemesi*, Dersaadet 1311.
- MEVLÂNÂ**, Celâleddîn-i Rûmî (ö: 672/1273): *Mesnevî* (trc. Veled İzbudak), I-VI, İstanbul 1956-1957, Maârif Vekâleti yayını.
- MEVLÂNÂ ŞİBLÎ**- Süleyman Nedvî: *'Asr-ı Sa'âdet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-X, İstanbul 1346/1928.
- MUHSİN** el-Emîn: *A'yân'üş-Şî'a* (nşr. Hasan Emîn), Beyrut 1406/1986.
- MURTAZÂ**, el-'Askerî: *Me'âlim'ül-Medreseleyn*, I-III, Tahran 1413/1993.
- MÜNÂVÎ**, 'Abdurraûf (ö: 1031/1622): *Künûz'ül-Hakâyık (el-Câmi'us-Sagîr* in kenarında), Kâhire 1373/1954.
- MÜSLİM**, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö: 261/875): *el-Câmi'us-Sahîh*, I-V (nşr. Fuâd Abdülbâkî), Mısır 1374/1955.
- NESÂÎ**, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (ö: 303/915): *Sünen*, I-VIII, Kâhire 1348/1930.
- NEVEVÎ**, Muhyiddîn Yahyâ b. Şerefeddîn (ö: 676/1277): *el-Ezkâr*, Mısır 1356.
- NEVEVÎ**: *Tehzib'ül-Esmâ ve'l-Lügât*, I-II, nşr. İdâret'üt-tıbbâ'at'il-münîriyye (trç).
- PAKALIN**, M. Zekî: *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1946, Millî Eğitim Bakanlığı yayını.
- RAĞİB el-ISFEHÂNÎ** (ö: 502/1108): *el-Müfredât fî Ğarîb'il-Kur'ân*, Beyrut 1412/1992.
- SA'Dİ-i ŞİRÂZÎ** (ö: 691/1292): *Gülüstan*, Mısır 1266/1850.
- SCHİMMEL**, Annemarie: *Dinler Târihine Giriş*, Ankara 1955.
- SEYYİD ŞERİF-i Cürcânî** (ö: 816/1413): *Ta'rîfât*, İstanbul 1269/1853.
- SUYÛTÎ**, Celâleddîn 'Abdurrahman b. Ebî Belâir (ö: 911/1505): *el-Câmi'us-Sagîr*, I-II, Kâhire 1373/1954 (4. baskı).
- SÜLEYMÂN ÇELEBÎ**: *Mevlid*.
- ŞEHBENDERZÂDE**, Filibeli Ahmed Hilmi: *Târih-i İslâm*, I-II, İstanbul 1326.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ**: *Kâmûs-ı Fransevî*, İstanbul 1315/1897.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ**: *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, İkdâm Matbaası.
- ŞERİF er-RADİY**: *Nehc'ül-Belâğâ*, I-III (nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdülhamid), Matba'at'ül-İstikâme (trç).